

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

**SÜNBLZÂDE VEHBÎ
KİTABI**

I. Cilt

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

İmtiyaz Sahibi: Fatih Mehmet ERKOÇ
Büyükşehir Belediye Başkanı

Genel Yayın Koordinatörü: Cevdet KABAKCI
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni: Mustafa SEMERCİ
Kültür ve Turizm Şube Müdürü

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Lütfi ALICI
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YENİKALE
Dr. Öğr. Üyesi Sadi GEDİK
Dr. Öğr. Üyesi M. Fetih YANARDAĞ

Yayına Hazırlayan: Ömer Yalçın OVA

Kapak Tasarım: Gökhan GÖNEN

Tashih: H. İbrahim ÖZDEMİR - Mehmet CANLI

ISBN: 978-605-4996-69-8

Baskı

Fikir Ajans

Yönetim Yeri: Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür ve Turizm Şube Müdürlüğü -0 (344) 225 24 15 - 16

**Kahramanmaraş
2018**

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesiinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.
Not: Yazıların yasal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

TAKDİM

Kahramanmaraş bir kültür şehridir. Kahramanmaraş sadece edebiyatçılarıyla değil ilim adamlarıyla da Türk kültürüne büyük katkılarda bulunmuş âlimlerin şehridir. Büyükşehir belediyesi olarak Kahramanmaraş'ın bu zenginliklerini ortaya çıkarmak, bu kültürel birikime katkıda bulunmak amacıyla “bilgi şölenleri” düzenlemekteyiz.

2017'de Sütçü İmam Üniversitesiyle birlikte geniş katılımların sağlandığı Uluslararası Selçuklular Döneminde Maraş, Uluslararası Milli Mücadele Döneminde Maraş adlı iki büyük sempozyum gerçekleştirdik. Sempozyum bildirimlerini kitaplaştırıyoruz. Selçuklu Döneminde Maraş Kitabı üç cilt; Milli Mücadele Döneminde Maraş Kitabı ise dört cilt olacak.

Geçen ay Uluslararası Aşıklar ve Ozanlar Şöleni'ni düzenledik. Ozanlar Şöleni Göksun, Afşin ve merkez ilçelerimizde yapıldı. Maşallah! **Aşıklar ve ozanlar, sözü ele alınca üç gün boyunca yeri göğü inlettiler.**

Kasım ayında Eskiçağ Döneminde Maraş Sempozyumu'nu gerçekleştireceğiz inşallah. **Şehir ve Kültür Sempozyumu, Kitap Sempozyumu, Maraşizâde Ahmed Kuddusi Hazretleri Sempozyumu...** diğer yapmayı düşündüğümüz bilgi şölenlerinden sadece birkaçıdır.

Sultânü's Şuarâ Sünblzâde Vehbî Efendi hakkında bir kitap yayımlamak da uzun süredir düşündüğümüz bir

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

etkinlikti. Onu da ilim camiasının geniş bir katılımıyla gerçekleştirdik.

Sünbülzade Vehbî Efendi bilindiği üzere Maraşlıdır. Maraş'ta doğmuş, çocukluğunu ve gençliğini Maraş'ta geçirmiştir. Demek ki **18. Yüzyıl Osmanlısının Sultnu's Şuarâ'sı Sünbülzâde Vehbî Efendi ilk eğitimini Maraş'ta almıştır.** Babası Mehmet Efendi, Maraş müftülüğünü yapmıştır. Sünbülzade Vehbi Efendi de aynen babası gibi âlim bir zattır. Kadılık yapmış, saray tarafından İran'a elçi olarak görevlendirilmiştir. İleri düzeyde Farsça ve Arapça bilmektedir. Hazırladığı Farsça lügat, ders kitabı olarak okutulmuş, öğrencilere ezberletilmiştir. Sünbülzade Vehbi Efendi lügat kitabını bile vezinli, kafiyeli yazacak kadar edebi sanatlara hâkim bir şairdir.

Osmanlının 18. yüzyıl Sultânı's Şuarâ'sı **Maraşlı Sünbülzâde Vehbî Efendi**'dir. Cumhuriyet döneminin Sultânı's Şuarâ'sı da **Maraşlı Necip Fazıl Kısakürek**'tir. Bunları sadece övünmek için değil, ayrıca bir gerçeği dile getirmek için söylüyoruz. **Kahramanmaraş şiirin başkentidir. Kahramanmaraş şair ve yazarlarıyla edebiyatın başkentidir.**

Daha nice bilgi, şiir, edebiyat şölenlerinde ve yayımlanacak kitaplarda buluşmak dileğiyle...

Fatih Mehmet ERKOÇ
Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Başkanı

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1	
SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN ŞİİRLERİNDE ADETLER, İNANÇLAR VE KABULLER	
<i>Ali YILDIRIM</i>	7
BÖLÜM 2	
SÜNBLZÂDE VEHBÎ VE SEVİYELİ MİZAH	
<i>Muhittin ELİAÇIK</i>	25
BÖLÜM 3	
KENDİ ŞİİRLERİNDEN HAREKETLE SÜNBLZADE VEHBÎ'NİN ŞİİR VE ŞAIRLİK TELAKKİSİ	
<i>Yunus KAPLAN</i>	30
BÖLÜM 4	
SÜNBLZÂDE VEHBÎ DİVANINA GÖRE VEHBÎ'NİN HAYATINDAN KESİTLER	
<i>Ahmet İÇLİ</i>	45
BÖLÜM 5	
SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN LUTFİYYE'SİNDE BİR AHENK UNSURU OLARAK "CİNAS SANATI" NİN KULLANIMI.	
<i>Nazmi ÖZEROL</i>	51
BÖLÜM 6	
VEHBÎ'NİN LUTFİYYE'Sİ HAKKINDA BAZI TAKDİR VE TENKİTLER - <i>Adem CEYHAN</i>	61
BÖLÜM 7	
SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN İNŞÂ TARZI YAZILARI	
<i>Bahir SELÇUK - Mesut ALGÜL</i>	123
BÖLÜM 8	
SÜNBLZÂDE VEHBÎ'DE POETİK-PENDNAME OLARAK ÇOCUK AHLÂKI - İrfan GÖRKAŞ	132
BÖLÜM 9	
SÜNBLZÂDE VEHBÎ DİVANINDAKİ TARİH MANZUMELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	
<i>Hasan ŞENER</i>	151
BÖLÜM 10	
SÜNBLZÂDE VEHBÎ DİVANINDA BİR REDİFTEN AÇAN HOŞ KOKULU ÇİÇEK: SÜNBL	
<i>Kamile ÇETİN-Melek DİKMEN</i>	165
BÖLÜM 11	
GELENEĞİN İZİNDE YENİLİĞİN PEŞİNDE BİR ŞAIR: VEHBÎ	
<i>Hasan KAPLAN</i>	183

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 12

MUASİR İKİ ŞAİRİN MÜNACATI: SÜNBLZÂDE VEHBÎ VE
ŞİNASI- *Mehmet Fetih YANARDAĞ*235

BÖLÜM 13

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN POETİK BİR MESNEVİSİ ÜZERİNE
Abdülkadir ERKAL248

BÖLÜM 14

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN MEKTUPLARI

Halil İbrahim HAKSEVER260

BÖLÜM 15

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN "NASİHATNÂME-İ VEHBÎ" ADLI
ESERİ- *Lütfi ALICI-Gülcan ALICI*280

BÖLÜM 16

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN DİVANI VE LÜTFİYESİNDE GİZLİ
İLİMLER- *Muvaffak EFLATUN*291

BÖLÜM 17

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN LÜTFİYYE-İ VEHBÎ ADLI
ESERİNDE SÖZ VARLIĞI- *Sadi GEDİK-Murat ÖZGAN*
.....316

BÖLÜM 18

SÜNBLZÂDE VEHBÎ DİVANINDA YAZI VE YAZI İLE İLGİLİ
UNSURLARIN SEMBOLİK KULLANIMI

Mehmet Celal VARIŞOĞLU-Hakan SÖNMEZ
.....329

BÖLÜM 19

SÜNBLZÂDE VEHBÎ DİVANINDA AŞKA DAİR
TASAVVURLAR- *Hasan EKİCİ*344

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 1

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN ŞİİRLERİNDE ADETLER, İNANÇLAR VE KABULLER

Prof. Dr. Ali YILDIRIM

Giriş

Şiir dili, sıradan günlük dilden tamamen ayrı bir üst dildir. Dolayısıyla günlük dildeki pek çok kelime ve kavram şiir dilinde yeni yeni çağrışım değerleri ve anlam katmanları ile karşımıza çıkmaktadır. Bu itibarla yüzyıllar öncesinden bize miras kalmış bu metinlere bir tarih vesikası nazarıyla bakmak doğru değildir. Şüphesiz bu durum bir gerçeklik olmakla birlikte, şiiri ortaya koyan şair de sosyolojik olarak bir topluluğa bir kültüre mensup biri olmak noktasından çevresinden etkilenecektir. Yani şair şiirsel kurgularını yaparken içinde yaşadığı toplumun inançlarını, adetlerini, davranışlarını öyle veya böyle mutlaka şiirine yansıtacaktır. Klasik şiir için söylenen en genelgeçer özellik onun bir geleneksel yönünün olduğudur. Yani onun çizilmiş hazır şablonları vardır ve klasik şair o şablonlar içerisinde kalarak şiirini yazmak zorundadır. İşte bütün bu kaide ve kuralların yanı sıra klasik şairlerin de kendi bireysel psikolojileri, sosyo-kültürel yönleri onların şiirlerine yansımaktadır. Sonuçta bir kurgulama olan şiir ve edebiyat, bir şeyi başka bir şey üzerinden aktarma ve anlatma sanatıdır.

Klasik şiire yöneltilen en önemli eleştiri onun toplumdan kopuk, soyut ve sadece yüksek zümre diye adlandırılan kesime hitap eden bir şiir olduğudur. Bu iddia, söz konusu şiir edebî ömrünü tamamladıktan sonra oldukça yaygın olarak ileri sürülmüş ve belli ölçüde aksülamel bulmuştur. Oysaki klasik şiirin özüne yönelik incelemeler de gösteriyor ki bu şiir, doğal olarak içinden çıktığı toplumun pek çok kültürel değerinden beslenmiş ve gelişimini tamamlamıştır. Sonuçta bu şiiri ortaya koyan sanatkarların kendi toplumsal gerçekliklerinin dışında olmasının imkânı yoktur.

Şairin çevresinden ve içinde yaşadığı toplumdan kopuk olması düşünülemez. Bir tarihçinin objektif olarak ortaya koyduğu olayları ve şeyleri bir edebiyatçı kendi duygu ve düşünce süzgecinden geçirerek aktarmaktadır. İşte şair kendi hayal dünyasında oluşturduğu tasarımlara, içinde yaşadığı topluma ait

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

değerleri de katmaktadır. Belki bu durumu, klasik şiirde daha çok irsal-ı mesel adıyla ifade edilen sanat bağlamında değerlendirmek mümkündür. Neticede bu yapılar şiirde belki de birer tamamlayıcı unsur veya araç gibi de görülmektedir. Şair, bir nevi daha soyut olarak ortaya koyduğu kurgusunu, daha somut olan ve toplum tarafından daha yaygın bilinenler üzerinden aktarmaktadır. Bu durum, günlük konuşma dilinde de bir meselenin tam olarak anlaşılmadığının hissedildiği anlarda, yani, şöyle ki, hani, örneğin gibi bağlantılarla yeni ifadeler kurmaya benzemektedir.

Klasik şairin çevresinden, mensup olduğu milletin adet, gelenek, inanç ve kabullerinden nasıl yaralandıklarından etraflıca ilk bahseden kişi Ahmet Talat Onay olmuştur. Bu minval üzere ortaya koyduğu “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı” adlı çalışması, belki bugün anlaşılması çok zor olan bir takım hususları bizlere izah etmektedir. Bu çalışması eski dönemlere dair pek çok kültürel değeri bizlere aktarmaktadır. Bu işin ne derece zor ve dikkat edilmesi gereken bir konu olduğunu şöyle kaydetmektedir: “Yüzlerce divan değil de, bir tanesini bile sonuna kadar sabır ve sükun ile anlamaya çalışarak okumanın ne demek olduğunu ancak insaf ve iktidar erbabı bilirler” (Onay 2000; 45).

Vehbi'nin şiirlerinde âdetler, inanışlar ve kabuller

Sünbülzade Vehbi, 18. Yüzyılın önde gelen klasik şairlerinden biridir. Köklü ve kültürlü bir aileye mensup olması Vehbi'nin küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almasına sebep olmuştur. Dedesi Mehmed Efendi'nin müftü olması ve babasının âlim ve şair olması bunu teyid etmektedir. Vehbi, tahsilini Maraş'ta tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek değişik bir takım resmi görevler aldı. Daha sonra Yaş, Bükreş, Eflâk, Boğdan ve Siroz bölgelerinde kadılıklarda bulundu. Farsçası iyi olduğu için İran'a elçi olarak da gönderildi (Şentürk 2007: 510). Kaynaklar onun zevk ve eğlenceye düşkün zevkperest bir mizaçta olduğu konusunda mütefiktirler. Zaten Vehbi'nin eserleri ve şiirleri incelendiğinde bu durum açık bir şekilde kendini göstermektedir. Klasik şiirde şühâne üslubun en büyük temsilcisi Nedim olarak bilinse de Vehbi de bu konuda geri kalmamaktadır.

Dışa dönük bir mizaca sahip olan Vehbî, şiirlerinde adeta sözünü esirgememiş hayata, yaşamaya, güzelliklere dair ne varsa söylemiştir. Dolayısıyla onun şiirlerinde topluma, çevreye, kısacası hayatın bütününe ait unsurların oldukça fazla olduğu gözlemlenmektedir. Kaynaklarda onun şiirleri için coşku, incelik ve

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

lirizmden yoksun ifadesi kullanılmakla birlikte; halk diline ait kullanımlar, realist tasvirler, hicivler, farklı kafiyeye ve redif kullanımları ve kelime oyunlarının sıklıkla görüldüğünden bahsedilmektedir (Şentürk 2007: 511). “Şiirleri devrin toplumsal hayatını yansıtmaya bakımından önem taşır. Şiirlerinde mahalli öğeler önemli tutmakla birlikte Vehbi, üslup olarak daha çok klasik çizgide kalmış bir şairdir” (Nasihatname-i Vehbi 2011; 29).

Diller ve kültürler için birkaç yüz yıllık tarihlerin pek önemi olmasa bile sonuçta, pek değişim ve gelişimin olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla bundan üç yüz yıl önce kaydedilmiş metinlerdeki adetlere, inançlara ve genel kabullere dair farklı, değişik ve orijinal gerçekliklerin olduğu da görülmektedir. Aynı şekilde bazı adet ve inanışların hâlen bugün de geçerli olduğu örnekler de gözlenmektedir. Bunların bir kısmı, eşyanın tabiatını oluşturan gerçeklikler olarak bir hatırlatma amacıyla kullanılmış gözükmektedir. Öyle olduğu herkes tarafından bilinen şeylerin, örnek olarak sunulması, beyitteki kurgulamayı teyit ve kuvvetlendirmek amaçlıdır. Bu unsurlar bazen bir deyim, bazen bir kelam-ı kibar bazen de atasözü formatı içinde karşımıza çıkmaktadır.

Şüphesiz klasik şiirde genellikle aşk, hikmet, vefa, tefekkür gibi temalar asıl anlatılmak istenendir. Bu bağlamda kullanılan başta ayet ve hadisler olmak üzere her şey, yukarıdakileri anlatmak için araç olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bir toplumun örfü, âdetleri, inançları, gözlemleri, tecrübeleri, varlığın mahiyeti gibi hususlar da birer aktarma aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz bu unsurları sadece bir araç olarak görmek de doğru değildir. Ancak şiir estetiği söz konusu edildiğinde bunların ikinci planda kaldığından bahsetmek mümkündür.

Vehbi'nin şiirlerinde söz konusu unsurlardan yaygın bir şekilde istifade edildiği görülmektedir. Bu durum, aslında şiire belli ölçüde çeşni katmanın da bir sebebidir. Bunları, belki coşku ve lirizmden uzak olan şiirine bir ölçüde renk ve cazibe katan unsurlar olarak görmemiz gerekmektedir. Vehbi'nin kullandığı bu benzetme unsurlarından dönemim sosyal hayatına dair oldukça fazla bilgiye de ulaşılmış olmaktadır. Örneğin bildiğimiz anlamda saatlerin kullanılmakta olduğunu, onların aksama, teferruatı, tamiri ve kurulmalarına dair bilgilere de ulaşmaktayız:

Gelip ahşama karşı sâ'atim geldi demiş birgün
Gurûbidir meger ol aylı günlü mu'teber sâ'at

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Anı bir eski sâ'atciye gösterdim bozup düzdü
Dedi sildir efendi köhnelenmiş bu güher sâ'at

Sadâsı çıkmadı çokdan 'aceb yañlış mı kurmuşlar
Bozuldu korkarım öyle musanna' bir çalar sâ'at (G27/5,6,7)

Dönemin önemli toplumsal yönlerinden biri de mahalle baskısıdır. Bu durum, özellikle Doğu toplumlarında bir ahlak sorunu olarak hep olagelmıştır. Din bağlamında da düşünölen bu nizamât verme anlayışı, bizim toplumumuzun öteden beri bir klasiğı olmuştur. Özellikle içkinin haram olmasına da bağılı olarak yasaklanması, gizliden içilmesi durumu önemli bir sosyal sorun olarak her zaman gündemde olmuştur. Mahalle imamı veya bir hocanın öncülüğünde toplumsal bir refleks olarak karşımıza çıkan bu durum Vehbi'nin şiirlerinde de kendisine yer bulmuştur:

Saz çalarken meclise gelmiş dikilmiş men' için
Şeyh efendiniñ 'asâsın başına çalmalıdır (G68/4)

(Hoca efendi, biz saz çalıp eğlenirken yasaklamak için kapıya dikilmiş; onun bastonunu kafasına çalmak gerek)

Girmesin meclis-i rindâna tayak bas sâkî

Kapıya şeyh diñeldikçe 'asâsın kakarak (G156/4)

(Ey saki, hoca kapıya dayanıp asasıyla vurduğunda, âşıkların meclisine onun girmesini engellemek için kapıyı sürgüle.)

Vehbi'nin şiirlerinde eğlence kültürü, içki meclisleri, meyhaneler, rakkaseler, kolluk güçleri, kabakçı meyhaneleri gibi sosyal olaylara dair oldukça fazla izler gözükmektedir. İçki yasağının doğal bir sonucu olarak ayaklı denen meyhaneler türemiştir. Bunlar kaftanları altında kabak veya camdan şişelerle gizlice içki satışı yaparlarmış. Kolluk güçleri bunları yakaladığında içki sattıkları kabakları başlarında patlatırlarmış. Yine Kumkapı meyhanelerinin yollarının çamurlu olması, çamuru engellemek için meyhane kapılarına eski hasır serilmesi, meyhanelerde çengilerin elbiselerini soyunarak raks etmesi, bir güzelle تنها iken basılma gibi durumları onun şiirlerinde gözlemlemekteyiz:

Gelemez kızdı kedü-yı meyi etdikde şikest
Zâhidiñ biz dahi başında kabak patlatdık

Der-i meyhâneyi şahne kapamak ister imiş
Ayacı deng alarak gizli kapacı atdık (G154/9,10)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

(Şarap kabağını onun başında patlatarak kırdık diye zahit meclise gelemes. Bekçiler meyhaneyi kapatmak istedikleri için ayağı/kadeki denk alarak gizliden meyhaneye kapağı/kabağı attık.)

Rindânı patladan bu degil mi kabaklanıp
Sâkî dizinden etmedi ol kec-edâ kedû (G212/2)

(O su kabağı gibi eğri büğrü olan rakibi saki/sevgili dizinden ayırmadı; bu durum, âşıkları kabak gibi patlattı/kıskandırdı.)

Ridâsını çıkarıp raks ederdi dâ'irede
O çengi şühi olaydı eger hem-ülfet-i şeyh (G40/5)

(O çalgıcı güzeli, şeyhle muhabbeti artırınca üstünden giysilerini atarak daire içinde dans ederdi.) Daire, hem def anlamına gelir hem de bir çember çizilerek onun dışına çıkmadan içinde oynanan çizgini adır.

Çokdan ayağın altına şevk ile döşendik
Sâkî der-i meyhânede bir eski hasîriz (G103/5)

(Ey saki biz meyhane kapılarına serilen eski hasır gibi çoktan senin ayağının/kadehinin altına döşendik.)

Pek çamurdur bilirim Kumkapı meyhâneleri
Vehbiyâ gel Galata semtine git etme galat (G134/5)

(Ey Vehbi, bir yanlışlık yapma Galata meyhanelerine git; zira Kumkapı meyhanelerinin eşiği çamurdan geçilmiyor.)

Kudûm-ı muhtesibden bir ayaklı eyledi âgâh
Tez elden bâdeyi tenhâ çekip ayağı deng aldım

Rakib-i seg-nihâdı yâd edince meclis-i meyde
Edip minâ-şikenlik destime bir iki seng

aldım(G180/3,4)

(Bekçi gelmeden bir ayaklı meyhanesinden ayağı/kadehi alıp tenhada içerek ayağımı denk aldım. İçki meclisinde köpek yaratılışlı rakibi anınca, elime kırık şişeyle birkaç taş aldım.) Kavgada şişeyi kırarak bir saldırı ya da savunma aracı yapmak ve yine karşıdakine vurmak üzere ele taş almak âdetinden bahsedilmektedir.

Bir yatakda basdı yâr ile beni bu şeb rakib
Kâfirin tâkat gelir mi sıklet-i kâbusuna (222/3)

(Rakip, beni sevgili ile bir yatakta bastı; o kâfir yaradılışlı rakibin kabusunun ağırlığına dayanılır mı?) Uygunsuz

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

birlikteliklerin basılma ve cürmümeşhut yapılmasına bir gönderme söz konusudur.

Vehbiyâ yâr ile der-hâb olıcak geldi rakîb
Yine hayfâ ki basıldık bu gece kâbüse (G219/5)
(Ey Vehbi, yar ile uykuya yatınca yazık ki bir kâbus gibi olan rakibe basıldık.)

Dini inanış, ritüel ve kabuller de Vehbi'nin şiirlerinde yer bulmuşlardır. Sofraya oturunca besmele çekmek, ramazan ayının başlangıcında hilalin görülüp görülmediği şüphesi, seferi olanların oruç tutmaması gibi hususlar beyitlerde karşımıza çıkmaktadır:

Evvel edâ-yı şükrü görülsün bu ni'metiñ
Etmek revâ mı besmelesiz hâna ibtidâ (G1/4)
(Öncelikle bu nimetin şükrü eda edilsin; sofraya besmelesiz başlamak uygun olur mu hiç?)
Ben bu gece niyetliyim ol hân-ı visâle
Zâhid yürü sen şübhe ile rûze-i şek tut (G25/2)
(Ey zahit, sen istersen şüphe üzere orucunu tut ben bu gece kavuşma sofrasına niyetlendim.) Eskiden hilalin görünüp görünmemesine bağlı olarak ramazanda ilk gün şüphesi yaşanır.

Eyyâm-ı siyâm olsa da ahşama bakar mı
Nukl-i leb-i dilberdeki 'âşık seferidir (G64/7)
(Oruç ayı bile olsa, sevgilinin dudak mezesinde olan âşık, akşamı/iftarı filan beklemez; zira o seferidir.)

Vehbi'nin şiirlerinde dönemin alım satımıyla, kumaş çeşitleriyle, esnafın durumuyla, pazarlar ve pazarlıklarıyla ilgili adetler ve geleneklerin izlerine de ulaşmak mümkün gözüküyor.

Nakd-i 'aklım aldñ evvel al metâ'-ı sabrı da
Ey büt-i kâlâ-fürüşüm gûşe-i dükkâna as (G130/6)
(Ey kumaş satan güzelim, akıl paramı aldın, sabır malımı da al da dükkânının köşesine as.) Kumaşlar dükkân köşelerine/önüne asılır.

Vehbi hemân sâdece basma kalıp değil
Tamgalıdır hitâm-ı kabûl ile kâlemiz (G105/5)
(Ey Vehbi, kumaşlarımız sadece basmakalıp değil, aynı zamanda kabul mührü ile de damgalıdır.) Kumaşlar

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

damgalı olurmuş ve basma adlı kumaş o dönemde de kullanılmaktaymış.

Hat-âverler güzeşte hüsn ü ânın yâd eder gâhî

Misâl-i merdüm-i müflis zamân-ı devletin

söyler(G77/3)

(İflas eden tüccarların zengin dönemlerini hatırlayıp ah ettikleri gibi, çirkinleşen güzeller de gençlik ve güzellik dönemlerini anarlar.) Müflis tüccarlar eski zenginliklerinden bahsedermiş.

Fark olunmaz rüyu benlerle benekli kâleden

Nev-kumâş-ı hüsnü gelmiş sanasın Bengâle'den

(G205/1)

(Sanki de Bengal'den yeni kumaş gelmiş gibi, yüzü benlerle benekli kumaşa benzer.) Bengal'den benekli kumaşlar gelirmiş.

Benekli kâle bendergâh-ı hüsn başka örnektir

Bu vech ile kumâş-ı rüy-ı al-i yâre ben düşdü

(G238/4)

(Benekli kumaş güzellik pazarına başka bir örnektir; bu şekilde sanki de sevgilinin al yanağına siyah benler düşmüş gibidir.)

Kâle-i vuslatı biz gizlice aldık sattık

Bu bazarlıkta rakîbâ seni pek aldatdık

Çömleği sürmüş idik âteşe da'vet edicek

O perî tuymadı ardında ne iş kaynatdık(G154/2,3)

(Kavuşma kumaşını sevgili ile alıp sattık; ey rakip seni bu pazarlıkta aldattık. Bizi davet edince çömleği fırına sürmüştük/mercimeği fırına vermiştik; arkasından ne dedikodular yaptık, duymadı.) Pazarlarda aldatma olurmuş, insanların ardından dedikodu yapılmış.

1. Misafirler afralı tafralı olur:

Agırlarsañ bizi seng-i melâmetle agırlarsın

Sarây-ı hüsnünün pek tafralı mihmânıyız

cânâ(G4/4)

(Bizi agırlarsan ayıplama taşları ile agırlarsın; zira ey sevgili senin güzellik sarayının afralı tafralı misafiriyiz.)

2. Yeşil gözlü olanlar nazar/büyü edermiş:

Kapar çeşmin görünce zâhid-i efî-nigeh gûyâ

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Zümürürd ma'denindendir meger kim cevher-i
mînâ(G6/4)

(O yılan bakışlı zahidi görünce gözlerini kapar; sanki de onun cevheri zümürürd/yeşil madenindendir.)

3. Şairler yalan söylerler/kurgularlar:

Üftâdeyim belî kad-i mevzûn-ı dilbere

Şâ'ir isem de bunda düşer mi yalan bana (G11/4)

(Şair olsam da bana yalan söylemek yakışır mı, evet sevgilini o ölçülü/uzun boyuna düşkünüm.)

Her sözünde olsa biñ dürlü yalanı şâ'iriñ

Setr eder 'aybın yine hüsn-i beyânı şâ'iriñ (G166/1)

(Şairin her sözünde bin türlü yalanı olsa da, beyanının güzelliği onun bu ayıplarını örter.)

4. Deliler, çocuklara taşlatılmış:

Seng-i âzârına ol tıfl-ı cefâ-âmûzuñ

Serini eylemesin mi dil-i dîvâne fedâ (G12/5)

(O cefalı sevgilinin/çocuğun incitme taşlarına başını feda etmesin mi deli gönül?)

5. Ay ışığı keteni çürütürmüş:

Dil-i Vehbî olur fersûde görse sine-i yârı

Ketân-ı nâ-tüvâna dürdan te'sîr eder mehtâb

(G16/7)

(Vehbi, sevgilinin sinesini görse pörsür, çürür; zayıf ketene ay ışığı uzaktan bile tesir eder.)

6. Uyuyamayanlar gece yıldız sayarmış, harap kubbe altında duranlar korkusuz olamazmış, gençlik uykusu derin ve ağır olurmuş:

Encüm-şümâr-ı hasret-i rûy-ı müniriñiñ

Âyâ girer mi çeşmine ey mâh-tâb hâb

Emn ü huzûr ümidini etmem felekde kim

Bî-bâk olur mu zîr-i şikeste-kıbâb hâb

Olsa 'aceb mi gaflet-i nev-devletân füzûn

Sengîn olur dimâgda vakt-i şebâb hâb (G18/4,5,6)

(Parlak yüzünün yıldızını sayanların gözüne uyku girer mi? Felekten ben emniyet ve huzur bekleyemem; zira harap kubbenin

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

altında kimse rahat edemez. Devlete yeni ulaşanların gafleti çok olsa şaşılır mı; zira gençlikte uyku ağır/derin olur.)

7. Cami yıkılsa da mihrap yerinde kalırmış:
Hat-âver olsa da ebrûsudur perestişgâh
Yıkılsa câmi'-i hüsnü yerindedir mihrâb (G220/3)
(Yüzünün tüyleri çıksa da kaşları ona secde eder; zira güzellik camisi yıkılsa da mihrap yerindedir.)
8. Sadece güzeller değil, dostlar da vefasız oluyormuş:
İnanma sevdiğim 'arz-ı mahabbet etse de farzâ
Güzeller gibi ahbâb-ı zamâne bî-vefâdır hep (21/4)
(Ey sevdiğim muhabbet gösteriyor olsa da inanma; zira sadece güzeller değil zamanın insanları da vefasızdır.)
9. Birini etkilemek/büyülemek için muhabbet virdi çekilirmiş:
Bülbül seherî jâleyi tesbîh edip elde
Teshîr-i gül için çeker evrâd-ı mahabbet (G24/2)
(Bülbül, gülü etkilemek için seher vakti çiy tanelerini tespîh edip sevgi zikri çekmektedir.)
10. Çok tuz dökülürse kebaba kıyılırmış:
Tuzlu oturur soñra sakın kıyma kebâba
Ey rind-i mey-âşâm biraz hakk-ı nemek tut (G25/3)
(Ey şarap için rint, tuz ekmek hakkını gözet; zira kebaba çok tuz dökersen onu telef edersin.)
Meclise tuzlu oturursa kebâbı ne 'aceb
Münkir-i hakk-ı mürâ'ât-ı nemekdir bâde (G218/2)
(Şarap, tuz hakkını gözetmezse, mecliste kebabın tuzlu olmasına şaşırılmamak gerekir.)
11. Bazı camiler kiliseden dönmedir:
Kilisâdan yapıma mescid-âsâ hâne-i dilden
Tesâvir-i günâhı mahva istigfârdır bâ'is (G28/4)
(Amaç, kiliseden dönme camiler gibi gönül hanesindeki günah tasvirlerini gidermektir.)
12. Ruşengerler paslanan aynaları parlatırlarmış:
Jeng-i heves ile sakınıp bozma safâyı
Mir'ât-ı diliñ olmaya rüşengere muhtâc (G32/4)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

(Gönül aynan parlaticılara muhtaç olmasın dersen, heva heves pası ile parlaklığını/safanı bozma.)

13. Dağ yolları kıvrım kıvrım olurmuş:
Ne mümkün togru çıkmak zirve-i câh-ı mu'allâya
Tarîkiñ resmi mânend-i reh-i kühsâr piç-â-
piç(G33/3)
(En yüksek makamlara dosdoğru çıkmak ne mümkün; zira dağ yolları büklüm büklüm olur.)

14. Yollar eğri büğrü olunca menzile ulaşmak güç olurmuş:
Şeh-râh-ı istikâmete var sâlik ol yürü
Güçdür vusûl menzile oldukda râh kec(G34/4)
(Doğruluğun ana caddelerinden yürü ey salik; zira yol dar, eğri büğrü olursa menzile varmak güç olur.)

15. Kâfirler İslam padişahına haraç verirlermiş:
Vehbiyâ bûse ümîd eyleme ol muğ-beçeden
Kâfiriñ verdiği yokdur şeh-i İslâm'a harâc (G35/5)
(Ey Vehbi, o kâfir güzelinden öpücük umma; zira kâfirin İslam şahına haraç verdiği yok.)

16. İhtiyarlar bastona dayanarak ayakta dururlarmış:
O nev-nihâli severse 'aceb mi Vehbi-i pîr
'Asâ degil mi soñunda medâr-ı kuvvet-i
şeyh(G40/7)
(Şu yaşlı Vehbi, o taze fidanı severse şaşılır mı; zira yaşlılar bastona dayanarak ayakta dururlarmış.)

17. Badem acı olunca şekerin tadını da acıtmış:
Bed-siriştân olduğun gördün mü lezzet-yâb-ı 'ayş
Dürdür zevk-i şekerden olıcak bādâm telh(G41/3)
(Yiyip içme ehlinin kötü yaradılışlı olduğunu gördün mü? Badem şekerden uzak olunca acı olur.)

18. Kervan yürümezse çan sesi duyulmazmış/çıkamazmış; sürme insanda dil tutulmasına neden olurmuş:
Derâ-yı kârvân-ı sürmede sît ü sadâ olmaz
Siyeh-baht ise de çıkmaz dil-i nâ-şâddan
feryâd(G43/3).

SÜN BÜ LZÂ DE VEHBÎ Kİ TABI

(Sürme kervanının çanından ses seda çıkmaz; bahtı kara da olsa kederli gönül inlemez.)

19. Eğri mih kolay kolay çakılmazmış:

Sühande râstî bâdî-i tîzî-i eserdir kim
Sühûletle olur mu nevk-i mîh-i kec-nümâ
nâfız(G47/3)

(Sözde sağlamlık ve doğruluk çabuk söylemenin sebebidir; eğri çivi kolaylıkla çakılır mı?)

20. Bahar selleri hızlı ve çabuk akarmış:

Cûş u hurûş-ı fursata olma rübûde kim
Seyl-i bahâr gibi şitâbân gelir geçer (G50/5)

(Fırsat coşmalarına boyun eğme; zira o, bahar selleri gibi çabucak akar geçer.)

21. Sineye dağ çekilirmiş:

Rûz u şeb mihr ü mehin reşk-i 'izâr ile felek
Etmede sinesine dâg-güdâz ikide bir(G52/3)

(Felek senin yüzünün kıskançlığı ile gece gündüz ikide bir ay ve güneşten sinesine dağlar çekmektedir.)

22. Ham madeni eritmek için potaya korlarmış:

Taklîd ederse sâ'idiñe sîm külçesi
Korlar derûn-ı pûteye bilsin ki hamdır (G58/2)

(Senin bacaklarına kendini benzetiyor diye, ham gümüş külçeyi eritmek için potaya koyarlar.)

23. Ayn on dördü gibi demek, kameri hesaba göreymiş:

Bedr oldu meh-i rûyu hilâl ise de ebrû
On dördüne girmiş ki hisâb-ı kamerîdir (G64/3)

(Kaşların hilal ise de, yüzünü dolunaya benzetmek, ona ayn on dördü gibi demek, kameri takvime göredir.)

24. Yüz görümlüğü o zaman da varmış:

Bu hüsn-i bî-bahâne-i 'âlem-bahâ ile
Gördüm ki yüz görümlüğü yüz biñ cihân
değer(G67/4)

(Âlemleri değen bu bahanesiz güzelliği ile sevgilinin yüz görümlüğü binlerce dünya değer.)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

25. Diş kirası, o dönemde de varmış:
Sîb-gabgab tâze kim nev-bâve-i Almalıdır
Diş kirâsı istemez şeftâlûsun almalıdır(G68/1)
(*Elmalınun taze yetişmiş elması gibi çenesi var; ama diş kirası istemediği şeftalilerini almak gerekir.*)
26. Feleğin beli kamburmuş:
Çekemez erdigini rif'ate ehl-i hüneriñ
Koca kanbûr-ı sipihriñ belin işte bu bükür(G69/4)
(*Hüner ehlini çok yücelere çekemez; zira feleğin beli kamburdur.*)
27. Kırılan şişeler bir daha tamir olmazmış:
Münkesirdir hâtır-ı âşık nüvâzişden ne sûd
Şişe-i işkesteye bihûdedir ta'mirler(G76/2)
(*Kırık şişeleri tamir etmek mümkün olmadığı gibi, âşıkların kırık gönülleri de okşamakla düzelmez.*)
28. Tavşanların uykusu sak olurmuş:
Hâb-ı hargûşuna aldanma o tavşân-beçeniñ
Taş yatardan gelip ulaştırarak dâma düşür(G79/2)
(*O tavşan yavrusunun/sevgili uykusu hafiftir, ona aldanma; onu yakalamak için sipere yatıp tuzağa düşür.*)
- Sayd olmaz o tavşân-beçeyi taş yatar eyle
Var gizli yatağında bir âhû-yı harem bas (G128/4)
(*O tavşan yavrusu kolay kolay avlanmaz, siper al; sen en iyisi git bir harem ahusunu yatağında bas.*)
29. Çocuklar şeker ve tatlı şeylere meyilli olurlarmış:
Leb ü pistânçeleriñ emmek için girye edip
Tıfl-ı bi-dâye-i tab'im şeker ü şir ister(G81/3)
(*Dudaklarını ve memesini emmek için ağlar; bakıcısız çocuk yaradılışın şeker ve süt ister.*)
30. Düşmanın mülayemetine güvenilmezmiş:
İsti'âze edegör şeytanat u şerrinden
Düşmen-i köhne eger etse de arz-ı ihlâs (G129/5)
(*Eski düşman dostluk gösterse de onun şerrinden Allah'a sığın*)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

31. Ata, eyeri ve koşum takımları yükten sayılırmış:

Zib ü zîverle midir pâk-nijâdın fahri
Bârdır esb-i küheylâna göre raht u bisât (G135/5)
(*Temiz yaradılışlı olanın övüncü süs ve bezekle mi olur; zira küheylana göre koşum takımları ona yüküdür.*)

32. O dönemde artık lambalarda gaz yanmaya başlamış:

Fark-ı çerâga gâz-ı musallat değil midir
Bî-bâk kimse giymedi tâc-ı zer-i neşât (G137/4)
(*Mumların tepesine gaz yağı musallat değil midir? Korkusuz olanlar kurtuluşun altın tacını giymediler.*)

33. Hafızların hıfzı, kontrol için dinlenirmiş:

O tıfl-ı mektebim diñletdi hıfzın hoş edâlarla
Anı sũ-i nazardan eyle sen mahfûz yâ
Hâfız(G138/2)
(*O mektep çocuğum/sevgilim hıfzını hoş edalarla dinletti; Ey Allahım onu sen kötü nazarlar koru.*)

34. Belge ve beratlar eski sandıklarda saklanırmış:

Ey şâh-ı sitem-pîşe berât-ı gam-ı 'aşkıñ
Sandûk-ı dil-i bende-i dirinede mahfûz(G139/2)
(*Ey zalim padişah, aşkın gamıyla ilgili verdiğin berat, senin eski kölenin gönül sandığında korunmaktadır.*)

35. Para ve kıymetli şeyler hemen koyna sokulurmuş:

Hemân tenhâda kor buldukça zâhid koynuna
yohsa
Elinde tutmaga meclisde etmez sîm ü zerden
haz(G140/4)
(*Zahit, ortalıkta altın ve gümüşü sevmediğini söyler; ama tenhada görünce hemen koynuna sokar.*)

36. Güzellere kötüler laf atarmış, İncil tahrif edilmiş, hediye adıyla rüşvet alınmış:

Tıfl-ı nâzım yürü git mektebe tenhâ yoldan
Harf atar belki saña bir iki bed-lehce harîf

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Revnağ-ı hüsnünü ol muğ-beçeniñ bozmuş hat
Sanasın nüsha-i İncil olunmuş tahrif

Okumuşdur iyice ma'nî-i te'vîlâtı
Rişveti kapdı hedâyâ diyerek şeyh-i 'affif

(G151/2,3,4)

(*Ey nazlı çocuğum/sevgilim mektebe تنها yollardan git ağzı bozuk bir iki herif seni görüp laf atarlar. O kâfir sevgilinin yüzünü hatlar basmış, sanırsın ki İncil nüshası gibi bozulmuş. İffetli şeyh kitabına uydurarak rüşveti hediye gibi kapdı.*)

37. Ava köpeklerle gidilirmiş:

Sayda gitdi yanına kelb rakîbi takarak

Kaldı üftâdeler ardınca uzakdan bakarak (G156/1)

(*Sevgili, köpek rakibi yanına alarak ava gitti; aşıkları ise ardından baktı kaldı.*)

38. Terbiyesizler köpekle terbiye edilirmiş:

Muhtâc-ı terbiyet velî çokdur zamâned

Her hânede ne çâre bir iki kilâbı yok (G160/4)

(*Zamanımızda terbiyeye muhtaç pek çok kişi var; ama her evde ne yazık ki bu işi yapacak bir iki köpek yok.*)

39. Satış yaparken beğen beğen al denirmiş, şart koşarken de
ya sen ya da ben denirmiş:

O şûha cân u dili başka başka 'arz etdim

Efendim istediğini al begen begen diyerek

Ne yapdı ise hele yapdı zâhidi Vehbî

Çıkardı bezm-i safâdan ya sen ya ben diyerek

(G163/4,7)

(*O şuh sevgiliye istediğini beğen al diye can ve gönümünü arz ettim. Vehbi, ne yapıp edip safa meclisinden zahidi, ya sen ya da ben diyerek çıkardı.*)

40. Kalem işiyle(memur) uğraşanin iki yakası bir araya
gelmezmiş:

Gelmez iki yakası bir yere ehl-i rakamîñ

Sebeb-i çâk-i girîbâni bu olmuş kalemin (G167/1)

(*Kalem/memuriyet işiyle uğraşanin iki yakası bir araya gelmezmiş; kalemin ucunun iki parça olmasının sebebi de buymuş.*)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

41. Binalar cilalanmayınca/vernüklenmeyince parıldamamış:
Kâşâne-i hûş olmadı Vehbî hele rûşen
Tâ mağz-ı cünûn olmayacak revgan-ı idrâk(G168/5)
(Vehbi, binaların vernikle parlatılması gibi, akıl köşkü idrak yağıyla yağlanmayınca delilik dimağı aydınlanmaz.)
42. Fesleğenden süpürge düzülürmüş:
Feslegen perçemi dilden süpürür gam yohsa
Ne çiçekdir bu gülistânda süpürgam bilirim
(G18172)
(Fesleğene benzeyen saç perçemleri gönlümden gamı süpürür; yoksa onu sadece gülbahçesinde bir çiçek olarak bilirim/tanırım.)
43. Kiliselerde fitil, mum yakılırmış:
Dil fetil aldı Fener'de o meh-i Rûm'u görüp
Yanmaga sahn-ı kilisâda dahi mûm oldum(G182/4)
(Gönül, Fener patrikhanesinde o aya benzeyen Rum güzelden alevlendi; böylece kilisede yanan muma döndüm.)
44. Cahiller ve kabiliyetsizler makbul olurmuş:
Kâbiliyyet eserin mahv edelim kâbil ise
Biz dahi câhil-i mukbil gibi makbûl olalım(G184/4)
(Yeteneğin izlerini mümkünse ortadan kaldırıp biz de cahiller gibi kıymetli olalım.)
45. Cin tutanlar ıstıraplı olurmuş:
Rakib-i div cin tutmuş gibi pür-ıztırâb olmuş
İşitmiş kim ben ol şüh-ı perî-ruhsâra
çarpıldım(G185/2)
(O deve benzeyen rakip, benim peri yüzlü sevgiliye tutulduğumu duyunca cin çarpmış gibi ıstıraplı olmuştur.)
46. Kasaplar zayıf koyuna itibar etmezmiş:
Gûsfend-i lâgere kassâb olurdu der-kafâ
Hısn-ı emn ü râhatım cism-i nizârımdır
benim(G190/5)
(Benim emniyet ve rahatımın sebebi şu zayıf bedenimdir; zira kasaplar zayıf koyunlara itibar etmezler.)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

47. Cami mahfillerine eski seccade serilirmiş:
Hasret-i mihrâb-ı ebrûñ ile oldum pâ-y-mâl
Mahfil-i 'aşka döşenmiş köhne bir
seccadeyim(G193/3)
(*Aşk mahfiline serilmiş eski bir seccade gibi, kaş mihrabının hasretiyle ayakaltı oldum.*)
48. Tedavi amaçlı şişe çektilirirmiş:
Şişe çekdirmiş işitdim zâhid-i minâ-şiken
Kanını içmiş de almış âbgîne kînesin (G206/3)
(*Kadeh kıran zahit, duydum ki şişe çektilirerek şarabın kanını içmiş ve intikamını almış.*)
49. Yazı yazmak için mıstar çekilirmiş:
Vasf-ı zülfün yazmak ey Vehbî ne mümkün ol
mehiñ
Mıstarım olmazsa târ-ı gîsuvân-ı hurdan(G208/5)
(*Ey Vehbi, hurilerin saçının telinden mıstar olmasa, o ay gibi sevgilinin vasfını yazmak mümkün mü?*)
50. Pek sevilmeyen kişilere uzaktan merhaba denilirmiş:
Eliñ koy gögsüne bârî uzakdan merhabâlarla
Selâma muntazır bu nâ-tüvân el arkası
yerde(G216/7)
(*Senin selamını bekleyen şu aciz için hiç değilse elini göğsüne koyup uzaktan merhaba de.*)
51. İçki insanın ayarını ortaya çıkarırmış:
Añlanır meclis-i 'işretde 'ayâr-ı ahhâb
Vehbiyâ tecrîbe-i kalbe mehedir bâde (G218/5)
(*Ey Vehbi, kalp tecrübesi için mecliste şarap dostların ayarını ortaya çıkaran bir mihek taşıdır.*)
52. Lüleyle tütün içilirmiş:
Pür âteş olur lüle nezâketle imâme
Bûs eyler iken la'l-i leb-i yârı görünce(G223/2)
(*Ağızlığın ucu sevgilinin lal taşına benzeyen dudakıyla öpüşükçe tütün konulan lülesi kıskançlıktan ateşle dolu olur.*)
53. Deliler etraflarına çizilen dairenin dışarı çıkamazlarmış:
Zencîr-beste eyledi 'uşşâkı kâkülün

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Dîvâneler ederler o çenberde velvele (G227/2)
(*Delilerin çember içinde bağırıp çağırmaları gibi, saçların âşıkları zincire vurdu.*)

54. Aşağılık kişiler yüksek makamlara gelince halkı
küçümsermiş:
Bâlâ-nişîn-i sadr olıcak pest-fitratân
Halka yukarıdan aşağıdır mu'âmele(G227/4)
(*Aşağılık kişiler yüksek makamlara geldiğinde halka yukarıdan-küçümseyerek-bakarmış.*)

55. Kırmızı renk deliliği artırmış:
Her çifte perçemli püser bir şâl-i sürh etmiş be-ser
Sevdâsı etmez mi eser seyr eyleyen
dîvâneye(G229/4)
(*Bir çifte perçemli oğlan başına kırmızı şal örtmüş; bunun sevdası onu seyreden deliyi etkilemez mi?*)

56. Köpekler fakir fukaranın elinden ekmeğini kaparmış:
Çekip aldı elimizden meded ol şûhu rakîb
Nîmeti kelb gibi dest-i gedâdan kapdı(G247/3)
(*Köpeğin, fakirin elinden ekmeği kaptığı gibi rakip o şuh sevgiliyi çekip elimden aldı.*)

57. Yılan sokmasına karşı muska yapılmış:
Küşâyış bulmadı gencîne-i kâımım 'azîmetle
Tılsımın muhkem etdim zahmî-i mâr olduğum
kaldı(G248/4)
(*Bütün gayretime rağmen arzu hazinesini açamadım; sağlam tılsımlar, muskalar yazdırmama rağmen yılanlar soktu beni.*)

58. Değirmen taşının içinde kalan son un, daha sonra tahılını
öğütene nasip olurmuş
Dehâna gelse dahi dîgerâna kısmet olur
Nasib ardına döndükçe âsiyâb gibi (G250/6)
(*Değirmen gibi ardı sıra döndükçe taşın ağzına gelen un, daha sonradakine nasip olur.*)

59. Afyon ve esrar, içenleri iki büküm kambur edermiş:
'Arak nûş et şarâb iç toğrusu ben bildigim Vehbî

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Yıyıp afyon u berşi olma bir kanbûr
tiryâkî(G258/5)
(*Ey Vehbi, şarap iç doğrusu benim bildiğim esrar ve afyon
içerek iki büklüm olma.*)

60. Kız alırken ağırlık, başlık verilirmiş:
Tehî-destâna sâkî dâmen-i rıtl-ı girân vermez
Ağırlık almadıkça duhterin pîr-i mugân vermez
(G109/1)
(*Eli boş olanlara saki ağır kadeh eteğini vermez; başlık
almadan meyhaneci üzüm kızını vermez.*)

61. Hüma kuşu kemik yermiş:
Sipih-r-i sifle-perver dil-nüvâz-ı seg-nihâdândır
Hümâya âşiyân vermek degil bir üstühân vermez
(G109/4)
(*Aşağılık felek yaltaklanan köpek gibidir; hümaya bırak yuvayı bir
kemik bile vermez.*)

62. Nasırlara kafur merhemi sürülürmüş:
Sarılırken yâra bilmezdim safâ-yı sînesin
Merhem-i kâfûru nâsûr olmayınca
bilmedim(G194/2)
(*Kafur merhemini nasır olmayınca bilmediğim gibi yara
sarılırken onun sinesinin şifa olduğunu bilmezdim.*)

Sonuç olarak, Vehbî'nin şiirlerinde bu ve benzeri yüzlerce örnek bulunmaktadır. Hayatın her alanına dair tecrübe, inanış, adet, tavır, algı ifade eden bu örnekler, hemen bütün klasik şairlerde karşımıza çıkan hususlardır. Dolayısıyla klasik şiirimize bu açılardan baktığımızda hayatın bütün gerçeklikleri ile karşılaşmak mümkündür.

KAYNAKÇA

Onay, Ahmet Talat(2000); Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Hazırlayan Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara.
Sünbülzade Vehbi (2011); Divan (Hazırlayan Ahmet Yenikale), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.
Sünbülzade Vehbi, (2011); Nasihatnâme-i Vehbi (Hazırlayan Lütfi Alıcı), Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.
Şentürk, A. Atilla, Kartal, Ahmet (2007); Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergah Yayınları, İstanbul.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 2

SÜNBLZADE VEHBÎ VE SEVİYELİ MİZAH

Muhittin ELİAÇIK*

Giriş

Bir kişiye şaka yapmak olarak tanımlanan mizah, Divan edebiyatında gülmece, hezl, mutâyebe-mülâtafa, ta'rîz, tehzil, şathiyât gibi adlar altında sergilenmiştir. Günümüzde komedi, ironi, humor, satir gibi Batılı kavramlarla da ifade edilen mizah, Divan edebiyatında genellikle mektuplarla sergilenmiş ve özel mektupların derlenmesiyle münşeât mecmûaları oluşup bunlar mizahî unsurların art arda sıralandığı kaynaklar olmuştur. Osmanlı şairleri arasındaki rekabetin de kaba ve çirkin mizah ürünlerinin ortaya çıkmasına sebep olduğu söylenebilir. 17. yüzyılda hiciv ve hezlin gölgesinde kaldığı görülen mizahın Nefî'nin *Sihâm-ı Kâzâ*, Nâîli Mehmed'in *Tuhfe-i Emsâl*, Müneccimbaşı Derviş Ahmed Dede ile Feyzullah Efendi'nin *Letâifnâmeleri* ve müellifi bilinmeyen *Hikâye-i Meker-i Zenân* ile öne çıktığı; 18.yüzyılda ise Seyyid Vehbî, Kânî, Osmanzâde Tâib, Osman Sürûrî, Sünblzâde Vehbî, Bursalı İsmâil Belîğ, Nedim, Şeyhülişlâm İshak, Es'ad Efendi, Haşmet, Zarîfî, Enderunlu Fâzıl, Edîb gibi şairlerin mizaha seviye getirdikleri görülmektedir. Bu şairler arasında yer alan, Maraşlı ulemâ ailesi Sünblzâdelerden Sünblzâde Vehbî (ö.1809) de önemli bir sima olup, babası Râşid ve dedesi Maraş müftüsü Mehmed Efendiler de âlim kişilerdir. Vehbî'nin, 1790'da tamamlayıp III. Selim'e sunduğu 5732 beyitlik Divan; oğlu Lutfullah için yazdığı 1181 beyitlik **Lutfiyye**; **Tuhfe-i Vehbî** adlı, 58 kıtalık manzum Farsça-Türkçe sözlük; III. Selim'e ithafen yazdığı **Nuhbe-i Vehbî** adlı 1948 beyitlik Arapça-Türkçe sözlük; **Şevk-engiz** adlı 779 beyitlik mesnevi; büyük kısmı bir yangında yok olan **Münşeât ve** 140 beyitlik *Nasihâtname-i Vehbî* adlı eserleri vardır. Vehbî, yaşadığı tatsız olayların da etkisiyle kalem mahsulleri arasına zaman zaman mizahî ürünler de katmış, ancak bu ürünler müptezel olmayıp, bilakis seviyeli mizahın örnekleri arasında yer almıştır.

* Prof.Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sünbülzâde Vehbî ve Seviyeli Mizah

Çocukluk ve gençliği Maraş'ta geçmiş, medrese tahsilinden sonra İstanbul'a gidip sunduğu kaside ve tarihlerle ünlenmiş, Rumeli kaleminde çalışırken kadı olup Yaş, Bükreş, Eflak-Boğdan ve Siroz'da kadılıklar yapmış olan Vehbî, kendisini himaye eden devlet adamlarının gücünü yitirmesiyle birlikte herhangi bir göreve atanamayıp yedi yıl yoksulluk çekmiş, ancak inşâ vadisindeki yüksek kabiliyetinin anlaşılması üzerine Yenişehirli Osman ve Reisülküttâb İsmâil Efendilerin himayesiyle hâcegân rütbesiyle mühimme yazıcılığı yapmıştır. Çok iyi Farsça bilmesinden dolayı Sultan I. Abdülhamid döneminde Kerim Han Zend'e elçi olarak gönderilmiş, ancak onunla kurduğu aşırı yakınlıktan dolayı devletin çıkarlarına zarar verdiği gerekçesiyle idamına karar verilmiş, bunun üzerine bir posta tatarı kılığında gizlice İstanbul'a gelerek Üsküdar'da yazdığı Tannâne kasidesiyle affedilmiştir. Bu kasidesinden 1787'de Rodos'ta kadı iken Şâhin Giray Han'ın idamında önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Silistre nâibliğinden sonra 1788 Avusturya seferinde Ordu kadılığı nâibliği yapmış, ardından Eski Zağra kadılığına getirilip buradayken Şâhin Giray'ın adamlarınca evi yağmalanıp bir süre tutuklu kalmıştır. III.Selim döneminde en parlak devrini yaşayıp Manisa, Siroz, Manastır ve Bolu kadılıkları yapmış; emekliliğinde İstanbul'a dönmüş, 80 yaşlarında nikrise yakalanıp görme yetenek ve bilincini yitirmiş, öldüğünde Edirnekapı dışına defnedilmiştir (Alıcı, 2011:23-27).

Arapça ve Farsça'yı çok iyi bildiği *Nuhbe* ve *Tuhfesinden* anlaşılan, çağdaşları arasında öne çıkan bir şair olan Vehbî'nin Bâkî, Nedîm, Nâbî ve Sâbit etkisinde kaldığı, Nedîmâne tarzı izlemesine rağmen pek başarılı olamayıp asıl etkiyi Sâbit'ten gördüğü söylenebilir. Arkadaşı Sürûri ile sürekli takışıp birbirine hicivler yazdıkları, bu yüzden görevinden azledildiği söylenmektedir. Bunun dışında çeşme, anıt vb. şiirlerle tarih düşürmede başarılı olduğu, eğlence ve işrete düşkünlükten devlet görevinden azil yediği, genellikle mizahî, muzip şiirleriyle ünlenip bu şiirleri Eşref ve Neyzen Tefvîk üzrinde etkili olduğu ileri sürülen bir şairdir. Lâubali ve ahlâk dışı eserler yazdığı belirtilmekteyse de biz bunların çoğunun izafî olduğunu düşünüyoruz. Zağra kadılığında kethüdâsı Sürûri'nin *Hezliyyâtında* kendisiyle ilgili hiciv şiirleri olduğu ve bunlarla *Şevkengîz* adlı eserinin divan nüshalarına alınmadığı da belirtilir. Vehbî, büyük bir divan şairi olarak öne çıkmasa da, mizahın müptezelleştiği bir yüzyılda bunu

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

belli bir seviyede tutup seviyeli mizahî şiirlerle tanınmış, Nâbî ve Sâbit'in etkisiyle didaktik konulara daha çok yer verip hikemî şairler arasında yer almıştır. Sâbit gibi yerel konuları işleyip atasözü ve deyimleri çok kullanmıştır. Bu durum bu yüzyılın genel bir özelliği olup aynı özellikleri Kânî, Edîb ve benzeri diğer şairlerde de görmek mümkündür. Bu şairler Vehbî ile birçok yönden benzeşmekte olup mizah da bunlar arasında yer almaktadır. Özellikle Kânî ile Vehbî mizahî yönden karşılaştırıldığında önemli benzerlikler görülür. Kânî'ni sadece hezliyyât ve mizahî şiirlerine ait hacimli bir divanı vardır. Keçecizâde İzzet Molla, Vehbî'yi asrının reîsü's-şuarâsı kabul etmiş, Ziyâ Paşa çölde yetişen kokusuz güle benzetmiş, Muallim Nâci ise orijinallik özentisiyle şiirselliği kaybettiği için eleştirmiştir. Sonuç olarak Sünbülzâde Vehbî, ahlâkî, edebî, tasavvufî öğütler içeren hikemî tarzın 18.asırdaki önemli temsilcisi olmakla birlikte mizahî bir kişiliğe de sahiptir. Bu ikisinin bir arada bulunması şaşırtıcı bir durum gibi gözükse de bunu bu yüzyılın bir özelliği olarak görmek ve Kânî, Edîb vd. şairlerin de bu kişilik üzere bulduklarını unutmamak gerekmektedir.

Sünbülzâde Vehbî 18.yüzyılda seviyesi iyice düşüp bayağılaşan mizaha seviye ve edebî derinlik getiren, mizahî metni zevkle okunabilir bir üslup kazandıran kişi olarak bakılabilir. Seviyeli-seviyesiz mizah nedir? Türk edebiyatında her devirde görülen mizah Dîvânü Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Kitabında da yer almıştır. Dîvânü Lügâti't-Türk'ün başında "Kadınlar dört türlüdür" cümlesiyle başlayan kadın tasviriyle Deli Dumrul hikâyesi mizahi parçalar olarak görülebilir. Osmanlı'da nesirde letâif, şiirde ise hiciv ve hezl her dönemde görülmüştür. Risâletü'n-nushiyye ve Garîbnâme'de mizah, nükte ve latife anlamında kullanılmıştır. Nâbî: *Eyleme hezl ü mizâhı pîşe-Düşürür dostlarını endişe; Dostu etme latîfeyle fedâ-Hakk-ı nân u nemegi etme hebâ*; Sünbülzâde Vehbî: *Hübdur gerçi letâfetle mizâh-Olmaya lik müeddî-i silâh* beyitlerinde mizahı latife şeklinde görmüşler, ancak aşırı mizah ve hezl örnekleri daha çok dikkat çekmiştir. Osmanlı'da cidd, mizaha göre daha çok öne çıktığından mizahî ürünler çok yazılmamıştır. Mizaha, fetvâ gibi ciddi bir konuda da yer verilmiş olup meselâ Ebüssuûd Efendî'ye: *Zeyd 'avratların olduğu cennet bana gerekmez' dese ne lâzım olur?* suali sorulduğunda: *Gerekmezse cehenneme gitsin demiş; Zeyd tatlu boza alup evine iletüp kendü içüp ve ayâline içirse şer'en halâl olur mı?* sorusuna: *'Halâl hemân bu mı kaldı bari evinde bişürse varup mefsekadan almasa olmaz mı?* cevabını; *Hinnâ ile ve mazi ile*

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

sakalın boyayan Zeyde nesne lazım olur mı sualine de ‘Kendi bilir’ cevabını vermiştir.

Aşağıdaki mizahî manzume Sünblzâde Vehbî’nin elimizde mevcut olan eserlerinde kayıtlı değildir. Bize göre irticalen söylenmiş olması, küçük bir ihtimalle de olsa içerdiği müstehçenlik sebebiyle kayda geçirilmemiş olan bu manzumenin şimdilik sadece bir şiir mecmuasında kayıtlı olduğu bilinmektedir.¹ Bu manzumenin son zamanlarda çeşitli internet sitelerinde ‘pornografik bir örnek’ olarak dolaşması müptezel ve bayağı bir örnek olarak bir kenara atılmasına sebep olamaz. Bu manzume seviyeli bir şekil ve muhteva taşımakla beraber sıkça görülen vezin kusurları ve kalıbının belirsizliği, manzume üzerinde şüphe oluşmasına sebep olabilir. Buna rağmen mevcut mizahî kişiliği ve üslubu göz önüne alındığında bu kıt’anın Vehbî’ye ait olduğu rahatça söylenebilir. Kıtanın vezin kusurlarının çokluğu irticalen söylendiğini düşündürmektedir. On beyitlik kıta, zorlamalarla remel bahrinden *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla yazılmış gibidir. Mısralarda sıkça görülen kusurların irticalen söylenme sebebiyle oluştuğunu düşünmek şimdilik makul görünmektedir. Bu manzume, seviyeli mizah olarak sunduğumuz konuya uygun bir karakter taşımakta ve rücû sanatının güzel bir örneği olarak karşımızda durmaktadır. Bu manzumenin yazılış sebebiyle ilgili rivayete göre, bir gün padişah -büyük ihtimalle Sultan III.Selim-Vehbî’yi yanına çağırıp “Bana öyle bir şiir yaz ki bir mısrasını okuyunca içimden seni öldürmek, bir sonrakini okuyunca ise ödüllendirmek gelsin” demiş, o da bu manzumeyi yazmıştır. Manzumede rücû sanatı başarılı bir şekilde uygulanmakla kalmayıp tevriye, tevcîh, tekrîr, terdîd gibi sanatlar da kullanılmıştır. Manzume:

*Azm u hammâm edelim sürtüştürem (hem)ben sana
Kese ile sabunu rahat etsin cism u cân
La’l u şarâb içürem ü islatup (hem) geçürem
Parmâğına yüzüğü hâtem-i zer-dırâhşân
Eğil eğil sokayım iki tutam az mıdır
Lâle ile sünbülü kâkülüne nevcivân
Diz çökerek önüne ılık ılık akıdam
Bir gümüş ibrik ile destine âb-i revân
Salınarak sen giderken arkadan ben sokayım
Ard eteğin beline olmasın çamur amân*

¹ Bu bilgi, vicahen elde edilmiştir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

*Kulağından tutayım dibine kadar sokayım
Sahtiyandan çizmeyi sen olasin yola revân
Öyle bir sokayım ki kalmasın dışarda hiç
Düşmanın bağına hançerimi nâgehân
Eğer arzû edersen ben ağzına vereyim
Yeter ki sen kulundan lokum iste her zamân
Herkes vermekdesin bir de bana versene
Avuç avuç altını olsun kulun şâdumân
Sen her zaman gelesin ben Vehbîye veresin
Esselâmun aleyküm ve aleykümüsselâm*

Manzume boyunca en çok göze çarpan edebî sanat rüçü sanatıdır. Rücû' رجوع : “Bir sözü söyledikten sonra nükte gereği onu bozup kırmaktır. ‘Edenler dür cânândan beni cânında bulsunlar- Galat dedim değil cânında cânânda bulsunlar’ gibi (Cevdet, 1307:159). “Rücû’ bir söz söylendikten sonra nükte üzerine o sözün nakzıyla nakızına rücû’ etmektir. Bazen o sözün nakzıyla başka bir söz de söylenir. ‘Ruhsârını cânânın âyîneye benzetdim-Vâh vâh ne hatâ etdim ayı neye benzetdim’ gibi (Said Paşa, 1305:252). “Rücû’ bir nükte ve mazmûn sarfı için kelâm-ı sâbıkı nakz etmeğe derler (Süleyman Paşa, 1289:II/58). Yukarıdaki 10 beyitlik kıt’anın her beyti rücû sanatıyla söylenmiştir. Birinci beyitte rücû sanatı ile: *sürtüştürülen, kese ile sabun olmuş; ikincide: ıslatıp geçirilen, parmağa yüzük olmuş; üçüncüde: iki tutam sokulan, lâle ile sünbül olmuş; dördüncüde: ılık ılık akıtılan, ibrikle ele su olmuş; beşincide: arkadan sokulan, çamur olmaması için eteğin bele sıkıştırılması olmuş; altıncıda: dibine kadar sokulan, kulağından tutulan çizme olmuş; yedincide: dışarda kalmayacak kadar sokulan, düşmanın bağına hançer olmuş; sekizincide: ağza verilen, lokum olmuş; dokuzuncuda: herkese verilir kendisine de verilmesi istenen, avuç avuç altın olmuş; onuncuda: her zaman Vehbî’ye verilmesi istenen şey, esselâmu aleyküm ve aleykümüsselâm olmuştur.*

KAYNAKÇA

Alıcı, Lütfi (2011), *Nasihatnâme-i Vehbî*, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş.

Ahmed Cevdet Paşa (1307), *Belâgat-i Osmâniyye*, 3.baskı, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul.

Said Paşa (1305), *Mizânü’l-Edeb*. İstanbul.

Süleyman Paşa (1289), *Mebâni’l-İnşâ II*, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası, İstanbul.

SÜNBUŁZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 3

KENDİ ŞİİRLERİNDEN HAREKETLE SÜMBÜŁZADE VEHBÎ'NİN ŞİİR VE ŞAİRLİK TELAKKİSİ

Doç. Dr. Yunus KAPLAN*

Giriş

18. yüzyıl Osmanlı'nın sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri alan gibi birçok alanda gerilemenin derinden hissedildiği bir dönem olsa da kültür ve edebiyat alanındaki gerileme daha az hissedilmiştir. Bunda bu yüzyılın başında tahta geçen III. Ahmet'in sonunda ise III. Selim'in sanatı destekleyip sanatçıları gözetip kollamalarının büyük rolü olmuştur. Bu şartlarda yazmış olduğu şiirlerle edebiyat sahasında varlık gösteren şairlerden biri de Sümbülzade Vehbî'dir.

Kaynaklarda Sümbülzade Vehbî'nin şiirleri, şekil ve teknik bakımından sağlam olsa da lirizmden yoksun, dikkat ve özenden uzak, sathî ve kuru söyleyişlerden öteye geçemeyen şiirler olarak değerlendirilmiştir. Ziyâ Paşa, onun kaside ve gazellerini dağda yetişmiş kokusuz güle benzetmiştir.

“Ammâ kaside vü gazelde

Benzer kokusuz güle cebelde”

Muallim Naci de Nefî ile karşılaştırarak “Nefî'nin fahriyeleri lezzetle okunur. Tab'a heyecan verir. Vehbî'nin fahriyeleri okunacak olsa soğukluktan başka şey hiss olunmaz” diyerek itici bulmuştur.

18. yüzyıl şairleri arasında klasik şiiri en iyi temsil eden şairlerden olan Vehbî'de, büyük şairlerde görülen şiirsellik yoktur. O daha çok şekle, dışa ve klasik estetiğe önem vermiştir. Bâkî, Nâbî, Sâbit ve Nedim'in mazmunlarını tekrarlamış, divan şiirinin söz ve mana sanatlarına hemen her beytinde yer vermiştir. Zevk ve eğlenceye düşkün olan şair, bu özelliğini hemen her şiirine yansıtır. Şiirlerinde Sâbit gibi yerel konulara, günlük hayatla ilgili atasözleri ve deyimlere yer vermiştir. Bazen laubalileşen şairin şiirleri, devrin toplumsal hayatını yansıtmaması bakımından önemlidir (Kolektif 1987: 109).

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yunuskaplan80@mynet.com.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Divan'ında Arapça şiirleri, *Farsça Divançe*'si ve Türkçe şiirleri bulunan şair, bu dillerde şiir söyleyebilecek derecede her üç dile de hâkimdir. Hatta Arapça ve Farsçaya olan vukufiyeti bu dillerin manzum sözlüğünü yazabilecek derecede ileridir. Bu eserlerinin dışında manzum hikâyeciliğin tipik örneklerinden olan *Şevk-engîz* mesnevisi ve nasihat-nâme türünde yazdığı *Lutfiyye* mesnevisiyle bu alanlarda da varlığını ortaya koyan şair, münşeât ve hezeliyatlarıyla da adından söz ettirmiştir. Kaynaklarda genel olarak onun şiirlerinin lirizmden yoksun ve kuru olduğu değerlendirilmekle beraber kolay söyleyebilen bir şair olduğu herkesçe kabul edilmektedir (Yenikale 21).

Klasik Türk şiirinde şairlerin poetik görüşleri hakkında belli bir kanaate sahip olmanın yollarından bir diğeri de yazmış oldukları şiirlere bakmaktan geçer. Çünkü bu gelenek içinde yetişen divan şairleri, mensup oldukları edebî anlayışın kendilerine telkin ettiği ifade şekillerinden de ilham alarak her fırsatta şiir ve sanat üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunmaktan geri durmamışlardır. Bu geleneğin başarılı bir temsilcisi olan Sümbülzade Vehbî de şiir ve şairlik üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunmaktan geri durmamış ve özellikle yazmış olduğu kasidelerde ve bazı gazellerin makta beyitlerinde adeta poetikasını da ortaya koymuştur.

1. Şiir Hakkındaki Görüşleri

Sümbülzade Vehbî, birçok divan şairi gibi ideal bir şiirin sahip olması gereken özellikler hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur.

1.1. Mana

Vehbî'ye göre şiirde bulunması gereken özelliklerin başında mana gelir. Çünkü söz ehli, sadece manada lezzet bulduğu için ondaki tatlılığı şekerde bulmak mümkün değildir:

Bulur ehl-i sühan ma'nâda lezzet

Ne mümkündür şekerde ol halâvet

K. 6/14

“Kelime kalıplarına mana ruhunu üfleyen, İsa'nın nefesinin feyzi gibi can başıslayan sözler midir?” dediği aşağıdaki beyitte ise mananın sözlere canlılık katan bir yönünün olduğunu vurgulamıştır:

Kâlib-ı elfâza nefh-i rûh-ı ma'nâ eyleyen

Nutk-ı cân-bahşîñ midir feyz-i dem-i 'Îsâ midir K. 31/11

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Ancak mana, şiirde şairin fikir süzgecinden geçerek işlenmeli, girmiş olduğu kalıp içinde iğreti durmamalıdır. Vehbî, bu durumu “Mana gümüşü, düşünce kuyumcusunun tavaında erimedikçe söz mührünün damgasının yerine geçemez.” şeklinde açıklar:

*Pûte-i zerger-i endîşede kâl olmayıcak
Sîm-i ma'nâ olamaz kâbil-i tamgâ-yı sühan*

K. 51/10

Söz şekerini isteyen papağan (şair), başkaları tarafından çiğnenmiş sözleri mükerrer şeker olsa bile asla ağzına almaz. Çünkü kullanılmış elbiseye benzeyen eski mazmunları giyen söz, sahip olduğu yüceliği gösteremez:

*Agzına almaz eger kand-i mükerrer olsa
Lafz-ı hâyîdeyi tûtî-i şeker-hâ-yı sühan*

*Köhne mazmûn giyip ol câme-i müsta'mel ile
Şîvesin gösteremez kâmet-i bâlâ-yı sühan*

K. 51/76-77

1.2. Tab' (Yaratılış Özelliği)

Vehbî, şiirin tab'a yiğitlik veren bir özelliğe sahip olduğu kanaatindedir. Ona göre yiğitlik tab'a şiir ile gelir ve bunu cesurca eserlerde tahrir eder:

*Gelir eş'âr ile tab'a celâdet
Eder tahrîk âsâr-ı şecâ'at* K. 6/9

Ehl-i tab'a renkli neşe veren mazmun varken gül renkli kadehe ise ihtiyaç yoktur:

*Verirken neş'e-i rengîni mazmûn
Ne hâcet ehl-i tab'a câm-ı gül-gûn* K. 6/16

Vehbî'ye göre şiirde olması gereken özelliklerden biri de özlü sözler içermesidir. Bunların başında da “durûb-ı emsâl” yani atasözleri gelir. Çünkü ona göre şiirde atasözünün etkisi kılıç darbesine benzer:

*Fazl u 'irfânı egerçi mesel-i sâ'irdir
Darb-ı şemşîri de 'âlemde durûb-ı emsâl* K. 24/16

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

1.3.Fikir

Vehbî, şairlerin yazdıkları renkli şiirlerin düşünce küpünde şarap gibi saf olmayınca söz şişesinin süsü olamayacağını söylerken şiirdeki fikrî özelliğın önemine dikkate çeker:

Hum-ı endişede sahbâ gibi sâf olmayıcak

Nazm-ı rengîn olamaz zîver-i mînâ-yı sühan K. 51/15

Ona göre şiir bu özelliklere sahip olunca işte o zaman söz, Dârâ gibi fikir ordusuyla mana memleketini alarak büyüklüğünü ve şanını gösterecektir:

Ceyş-i fikr ile alıp memleket-i ma'nâyı

Gösterir şevket ü dârâtını Dârâ-yı sühan K. 51/17

Dalgıç misali fikir denizine daldıkça beğenilen cevherler çıkardığını söylerken hem bu işi yapmaktaki maharetini ön plana çıkarır hem de şiir ile fikir arasındaki ilişkiye dikkat çeker:

Tab'-ı Vehbî çıkarır böyle pesendîde güher

Gavtâ etdikçe yem-i fikre misâl-i gavnâs G. 129-5

1.4. Hayal

Vehbî'ye göre şiirde olması gereken bir diğer özellik de renkli hayallere sahip olmasıdır. Çünkü şiirde renkli hayallerin parlaklığı olmasa hiç kimse onun yüzüne bakmayacaktır:

Kimse bakmaz yüzüne tâb-ı hayâl-i rengîn

Olmasa gâze-i ruhsâr-ı dil-ârâ-yı sühan K. 51/11

Şiirde hayal gözünün sapa vadilerden, sözün ayaklarının ise gidilmemiş yollardan geçmesi gerektiğini söylediği aşağıdaki beyitte ise şiirdeki özgünlüğün hayallerin işlenmesiyle gerçekleşeceğini belirtir:

Sapa vâdileri seyrân ederek çeşm-i hayâl

Reh-i nâ-refteyi geşt etmelidir pây-ı Sühan K. 51/21

Ona göre şairin cevherler saçan sözleriyle dünyadaki hayallerin her biri güzel bir şekle girmelidir:

Cevher-i nutk-ı güher-bârı ile 'âlemde

Hüsn-i sûret bula efrâd-ı heyûlâ-yı sühan K. 51/7

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Çünkü gönlü hüner denizi, tabiatı da söz cevheri saçmayan şairin şiirine inci dizisi denemez:

*Nazmına silk-i cevâhir mi denir olmayanıñ
Dili deryâ-yı hüner tab'i güher-zây-ı sühan K. 51/9*

Şair kalemiyle meşhur hayallere tuğra çekerse işte o zaman söz mülkünün sultanı olacaktır:

*Hüsrev-i mülk-i sühan aña denir kim kalemi
Çeke menşûr-ı hayâlâtına tuğrâ-yı sühan K. 51/3*

Karga nasıl ki taklit ederek nağme okuyarak bülbül olamazsa yabancı söz ile de manaya başvurulamaz. Bu yüzden başka hayalleri şiire katmamak gerekir. Çünkü iğreti elbise ile süslenmek olmaz:

*Sühan-i gayr ile ma'nâya tevessül mü olur
Zâg taklîd-i nagam etse de bülbül mü olur
Vehbiyâ nazmına derc etme hayâl-i diğeri
Âriyet câme ile 'arz-ı tecemmül mü olur R.16*

1.5. Aşk

Şiiri etkileyici kılan özelliklerden biri de içerisinde aşk ateşinden izler taşınmasıdır. Eğer gönül buhurdanında aşk ateşinin izleri olursa, ambere benzeyen sözün hoş kokusu işte o zaman her yere yayılır:

*Micmer-i dilde olursa eser-i âteş-i 'aşk
Neşr eder râyihâsın 'anber-i sârâ-yı Sühan K. 51/14*

2. Şairlik Hakkındaki Görüşleri

Vehbî'ye göre şairlik, Allah vergisi olan bir hediyedir. Her insan buna mazhar olamaz. Herkesçe kabul edilen şiirin kaynağı ilham olmasaydı, herkes onu tahsil ile elde ederdi. Yine de herkesin şair olmak istediğini söyleyen Vehbî, Allah'ın feyiz olmadıktan sonra elden bir şeyin gelmeyeceğini söyler:

*'Atâ-yı şâ'iriyetdir Hudâ-dâd
Aña mazhar değil her âdemî-zâd*

*Sünûhât olmasa nazm-ı müselleme
Ederdi kesb ü tahsil anı 'âlem*

Eğerçi herkes ister ola şâ'ir

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Hudâ feyz etmese ammâ ne kâdir

K. 6/35-37

Ona göre iyi bir şair olmak için Allah vergisi olan yaratılıştan gelen meziyetlere sahip olmanın yanında birtakım bilgilere de sahip olmak gerekir. Bunun için de güzel sözler söylemek isteyenler ve gazel yazmaya talip olanların ilk önce ilim öğrenmesi gerekir:

Tâlib-i nazm-ı gazel 'ilme çalışsın evvel

Leyte şî'rî deyü eylerse temennâ-yı sühan K. 51/25

Çünkü ilim ile şair, mana bakımından birbirinin yerine kullanılan iki kelime oldukları için bilgili bir şair ile cahil bir şairin denk olması düşünülemez:

İlm ü şî'r ikisi ma'nâda mürâdifler iken

Bir midir şâ'ir-i nâdân ile dâ'nâ-yı Sühan K. 51/26

Söz incisinin her gönülde değil bilgi denizine benzeyen göğüs sedefinde olacağını söyleyerek herkesin şair olamayacağını ima ederken şairde olması gereken vasıflardan biri de bilgi olduğunu belirtir:

Sadef-i sîne-i deryâ-yı ma'ârifde olur

Yohsa her dilde bulunmaz dür-i yektâ-yı Sühan K. 51/20

Şair, öncelikle lügat ve sentaks bakımından sözün maksada uygunluğu olan ilm-i ma'ânîyi bilmeli; sözün istiare, kinaye, hakikat, mecaz ve teşbihle cereyan ettiğinin farkında olmalı ve bunları iyi bir şekilde bilmelidir:

Evvelâ ilm-i ma'ânîde mahâret lâzım

Bilmege nükte-i serbeste-i ma'nâ-yı sühan

İsti'ârât ü kinâyât ü hakikatle mecâz

Dâ'imâ olmadadır cârî-i mecrâ-yı sühan

Ahsen-i sûret-i vech-i şebahi bilmeyicek

Neye teşbih olunur vech-i dil-ârâ-yı süha K. 51/27-29

Vehbî'ye göre şairler, sözün kadrini bilen hüner denizi gibidirler. Çünkü onların şairleri, mana ipliğine dizilmiş cevhere benzer:

Sühan kadrin bilir bahr-ı hünerdir

Ki nazmı silk-i ma'nâda güherdir K. 6/4

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Şair, Hassan gibi Cebrail'in nefesiyle kalbine sözler ilham ettiği kişidir:

*Şâ'ir oldur ki anîñ kalbine Hassân gibi
Nefha-i Rûh-ı Emîn eyleye ilkâ-yı sühan K. 51/2*

Bu yüzden şairin sözleri Kelim (Hz. Musa)'in gösterdiği yedi beyza mucizesi gibi parlak fikirlere sahip olmalı ve canlılık veren nefesi de tıpkı Hz. İsa'nın nefesi gibi bir söze can vermelidir:

*Eyleye şa'sa'a-i fikreti mânend-i Kelim
Ceyb-i ma'nâda nümûde yed-i beyzâ-yı sühan*

*Dem-i 'İsâ gibi enfâs-ı hayât-efzâsı
Ede bir nutk-ı revân-bahş ile ihyâ-yı sühan K. 51/4-5*

Onun nehre benzeyen nazmı, âb-ı hayata bedel olmalı, Hızır ve İskender'i suya gark etmelidir:

*Hızır u İskender'i sîr-âb ede cûy-ı nazmı
Eylese âb-ı hayâta bedel icrâ-yı sühan K. 51/6*

Şairin yaratılışı parlak ayna gibi olmalı ki söz papağanları ondan "Mantiku't-Tayr" okumalıdır:

*Tab'i âyine-i işrâk ola tâ kim andan
Mantiku't-tayr okuya tûtî vü bebgâ-yı sühan K. 51/8*

Söz ustaları yani şairler elbette nükteli, zarif ve yerinde söyleyişlere sahip olmalıdır:

*Olur elbette üstâd-ı sühanver
Mahal-gûy u zarîf ü nükte-perver K. 6/18*

Şiir Anka'sının yükseklerde uçabilmesi için, Farsça ve Arapça gibi iki kanada ihtiyacı olduğunu söylerken aslında iyi bir şair olmanın yolunun da bu iki dile hâkim olmaktan geçtiğini ihsas ettirir:

*Fârisî vü 'Arabî'den iki şebâl ister
Tâ ki pervâz-ı bülend eyleye 'Ankâ-yı sühan K. 51/30*

2.1.Kendi Şairliği Hakkındaki Görüşleri

Vehbî'nin şiir ve şairlik üzerine yaptığı değerlendirmelerden bazıları kendi şiirlerinden hareketle aşağıda açıklanmıştır.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Vehbî, binlerce rint meşrep söz ehli gelip geçse de kendisi gibi edası takdir gören bir şairin görülmediği iddiasındadır:

*Vehbî gibi edâsı hoş-âyende görmedik
Gerçi hezâr rind-i sühan-dân gelir geçer G. 50/7*

Delinmemiş inciye benzeyen nazım cevherinin, hiçbir şairin hayal ipliğinden geçmemiş olmasıyla övünür:

*Geçmemiş bir şâ'riñ silk-i hayâlinden henüz
Vehbiyâ bu gevher-i nazmım dür-i nâ-süftedir G. 60/5*

Böyle cevherler çıkarmak isteyen şiire aşına kişiler bu işi ancak hayal denizinin derinliklerine dalarak başarabilirler:

*Böyle gevherler çıkarmak isteyen nazm-âşinâ
Vehbiyâ bahr-ı hayâlîñ ka'rna talmalıdır G. 68/5*

Nükteden anlayanlar, kendisinin bu taze zemini beğenerek nazire yazmaya çalışırsa bu yerinde olacaktır:

*Bu tâze zemîni begenip nükte-şinâsân
İnşâd-ı nazîre edelim derse yeridir*

*Vehbî gül-i ter gibi gazel söylemesin mi
Hoy-kerde ruhuñ vasfına kim verd-i tarîdir G. 64/9-10*

Sahip olduğu irfan süsüyle marifet feyzinin kendisinde ödünç değil bir Allah vergisi olduğunu söyleyerek bu duruma hem övünmüş olur hem de şükretmekten geri durmaz:

*Bi-hamdî'llâh ki feyz-i ma'rifetle zîver-i 'irfân
Degildir 'âriyet tab'ımda Vehbî-i İlâhîdir G. 80/5*

Nazımın saf suyunu Hızır'a içirince ondan “Bizim çeşmemiz böyle ebedî hayat vermez.” cevabını aldığını söylerken şairlikteki kudretiyle övünür:

*Zülâl-i nazmı işrâb eyledim Hızır'a dedi Vehbî
Bizim ser-çeşmemiz böyle hayât-ı câvidân vermez G. 109/7*

“Ey Vehbî! Hayalinin kadehindeki bu Acem şiirinin neşesi nedir? (Yoksa) Hâfız sana Şirâz'ın şarabını mı içirmiştir?” derken de şairlikteki maharetine vurgu yapar:

*Nedir bu neş'e-i nazm-ı 'Acem câm-ı hayâlîñde
Mey-i Şirâz içirmiş var ise Vehbî saña Hâfız G. 138/5*

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Tab'ının dalgıcının, mana denizinden çıkıp nazmın söz ipliğinde görülmemiş cevherler gösterdiği kanaatindedir:

*Yine gavvâs-ı tab'im bahr-ı ma'nâdan çıkıp Vehbî
Sühan silkinde nazmın gevher-i nâ-yâb göstermiş G. 121/9*

Kalemini tenasüp sanatıyla bir araya getirip manayı lafza, lafzı manaya yakıştırdığını söylerken şiirde söz ile mananın imtizacının önemini vurgular:

*Tenâsüb san'atıyla hâmesin der-dest edip Vehbî
Yine ma'nâyı lafza lafzı ma'nâya yakışdırmış G. 123/4*

Söz meclisinde Hâfız yaratılışıyla kendine neşe kaynağı olan unsurun Şiraz'ın içkisi olduğunu söylerken kendisini İran'ın ünlü şairlerinden Hâfız ile bir görür:

*Bezm-i sühandâ meşreb-i Hâfız'la Vehbiyâ
Bu neş'eyi veren mey-i Şîrâz'dır bana G. 9/7*

Vehbî, yazdığı şiirleri hasetçilerin kıskanmasına bir anlam veremez. Çünkü bunlar çalışılarak elde edilmemiş olup bir Allah vergisidir:

*Niçün bihûde hâsîd reşk eder güftâr-ı Vehbî'ye
'Aceb bilmez mi kim kesbî degil dâd-ı Hudâ'dır bu G. 215/5*

Mana atının tab'ının heybetiyle övündüğünü söyleyen şair, bu durumun normal karşılanması gerektiğini ihsas ettirir. Çünkü şahların altında, atların yücesi olur:

*Fahr eder şevket-i tab'ımla semend-i ma'nâ
Vehbiyâ esbiñ olur rif'ati şâh altında G. 233/7*

Vehbî, söz ehlinin hazmı kolay olan saf suya benzeyen sözlerini hazmedememesine şaşırır:

*Vehbî sözüm zülâl gibi hoş-güvâr iken
Hazm eylemez niçün yine ehl-i sühan beni G. 240/7*

Şair, yazmış olduğu şiirlerin sanat gücü bakımından güçlü olduğu inancındadır. Bu yüzden diğer şairlerin nazire yazması için kalemle hitapta bulunması gerektiği düşüncesini dile getirirken aslında sahip olduğu şairlik kudretiyle övünür:

*Nazîre söyle deyü ehl-i nazma ey Vehbî
Kalemle eyle bu fasl-ı hitâb içinde hitâb G. 15/9*

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Şair, her sözünün mana ruhlarına hayat verdiğini, Allah'ın Hz. İsa'nın mucizesini söyleyiş kabiliyetinde gizlediğini iddia eder:
Hayât-efzâ olur ma'nâ-yı rûhânîye her lafzım
Hudâ nutkumda pinhân etmiş i'câz-ı Mesîhâ'yı K. 34/47

Vehbî şiirdeki maksat ilim ise her türlü ilme intisabının olduğunu, yok eğer belagat ise sözleriyle Sehban'ı bile susturabileceğini söyler:

Eger 'ilm ise maksad her fûnûna intisâbım var
Belâgat ise ebkem eylerim nutkumla Sehbân'ı K. 27/24

3. Şiir ve Şair Eleştirisi

Vehbî kötü mahlas kullanan düzensiz bir alay şairin rezil şiirlerle sözü rezilleştirdiklerini, şiirlerin vezinlerini terazilere koyduklarını ve kafiyeli sözlerin dükkânlarda tartılır olduğunu söyleyerek şiirin ve şairin düştüğü kötü durumdan şikâyet eder:

Bir alay şâ'ir-i nâ-muntazam-ı bed-mahlas
Nazm-ı rüsvâyî ile eyledi rüsvâ-yı sühan

Vezn-i eş'arı terâzûlara vaz' etmişler
Tartılır şimdi dükkânlarda mukaffâ-yı sühan K. 51/35-36

Hatta bu şairleri, Âşık Ömer'in mesleğiyle yetinip aşk ve şevk ile nice kafiyeli sözler söyleyerek sözün nadir cevherini Gevherî güftesine döndürmekle ve şiiri temelinden yıkmakla suçlar:

İktifâ eylediler meslek-i 'Âşık 'Ömer'e
'Aşk u şevk ile niçe kâfiye-cûyâ-yı sühan

Gevherî güftesine döndü bugünlerde meded
Güher-i nâdire-i lü'lü'-i lâlâ-yı sühan

Hâne-i tab'-ı harâbî gibidir yaptığı beyt
Yıkdı nazmı temelinden niçe bennâ-yı sühan K. 51/37-39

Bunların sözlerinin hummaya tutulmuşların hezeyanlarına benzediğini, aruz kabzı hastalığına tutulduklarını belirtir:

Ekseri halt-ı kelâmın hezeyân-ı mahmûm
'Acebâ tutdu mu şâ'irleri hummâ-yı sühan

'İllet-i kabz-ı 'arûzîye düçâr olmuşlar
Yetişip tenkiyeler etsin etibbâ-yı sühan K. 51/40-41

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Bu şairler, heceyi bile bilmezken yiğitlik taslayarak söz savaşına girerler:

*Çalışır hicve dahi harf-i hecâ bilmez iken
Sanki merdâne olur dâhil-i heycâ-yı sühan*

Bunların ne kafiye ne vezin ne muhammes ne murabba ne de müsennadan haberleri vardır:

*Ne müsecca' ne mukaffâ ne kelâm-ı mevzûn
Ne muhammes ne murabba' ne müsennâ-yı sühan
K. 51/44-45*

Vehbî şair geçinen bu cahillerin divan şiirinin şem ile pervane, Leyla ile Mecnun, Ferhad ile Şirin, Yusuf ile Züleyha gibi klasik mazmunlarından haberdar olmadıklarını ama yine bunlar üzerinden şiir yazmaktan da geri durmadıklarını söyler:

*Sûz-ı pervâne vü şem'e tolaşırlar gâhî
Tutuşur gayret ile şem'-i şeb-ârâ-yı sühan*

*Nevbahâr olsa bahâriyye-i gül bülbül ile
Âkıbet köhne bahâr oldu ser-â-pây sühan*

*Zülf añılsa uzadır bahs-i cünûn silsilesin
Niçe divâne-i ma'nî niçe şeydâ-yı sühan*

*Mültezem menkıbe-i Kays ise bilmem ne demek
İzdivâc etdi mi Mecnûn ile Leylâ-yı sühan*

*Telh olur sohbet-i Şirîn ile Ferhâd'a dahi
Ba'd-ez-in tâze vü ter olsa da helvâ-yı sühan*

*Hüsni var mı bu kadar Yûsuf'u telmîh ederek
Çâk ola perde-i nâmûs-ı Zelîhâ-yı sühan K. 51/48-53*

Bunlar, çocuk ebcedi gibi kusurlu tarihlerini bin hesap etseler de manaya dâhil edemedikleri gibi kendi hesaplarınca hemen bir ta'miyeye başvurarak muamma yazdıklarını düşünürler. Hâlbuki muamma ilminde nükte meziyetleri farklı olsa da gözleri görmeyen bu kişilerin bunu görmeleri imkânsızdır. Bunlar yüzünden tarih düşürmede sözün değeri çok ucuzlamıştır:

Tıfl-ı ebced gibi târîh-i rekîkin edemez

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Biñ hisâb etse yine dâhil-i ma'nâ-yı sühan

*Uydurup kendi hisâbınca hemân ta'miyeye
Zann eder yaptı o bî-çâre mu'ammâ-yı sühan*

*Sikkeyi cehl ile mermerde kazar ol rakamûñ
Etseler nakşını dâg-ı dil-i hârâ-yı sühan*

*Başkadır 'ilm-i mu'ammâda mezâyâ-yı nikât
Görmez ol dikkat-i nâ-dîdeyi a'mâ-yı sühan
Narhı altmışlığa indi hele târihleriñ
Pek ucuzlandı bu bâzârda kâlâ-yı sühan K. 51/57-61*

Şairlik ehliyetine sahip olmayan ve zengin kapılarına giderek gazelim var diye bu kapıları dilenci kapısına çeviren dilenci yaradılışlı bu kişiler yüzünden şair ile dilencinin farkı kalmamıştır:

*Niçe nâ-ehl gedâ-tînet ü sâ'il-meşreb
Cerrî sermâye eder eylese imlâ-yı sühan*

*Kalmadı şâ'ir ile farkı hemân cerrârîñ
Müntic-i cerr ü sü'âl oldu kazâyâ-yı sühan*

*Taldılar bâb-ı kibâra gazelim var diyerek
Oldu sâ'il kapısı dergeh-i vâlâ-yı sühan K. 51/62-64*

Bunun gibi şair geçinenler her kim öldüyse mezar taşına tarih düşürüp dünyayı murdar, pis tarihleriyle kirletmişlerdir. Bu yazdıkları şiirlerden her konakta bir iki torba bulmak mümkündür:

*Kim vefât etse kazıp seng-i mezâra târih
Cöñk ü tûmârın eder mahşere mevtâ-yı sühan*

*Hâsılı 'âlemi târih ile telvîs etdi
Niçe murdâr u mülevves hezeyân-lây-ı sühan*

*Câygâh oldu o kâğıdlara battâliyye
Her konakda bulunur bir iki torbâ-yı sühan K. 51/65-67*

Ne zaman yeni bir bayram gelse, hemen eski kasideleri götürerek söz hediyesine bir sebep bulurlar. Şiiri tıpkı imsakiye sayfaları gibi halka hediye olarak dağıtmaktan da geri durmazlar. Böylece söz hurmasını iftar mezesi olarak getirmiş gibi sofralara çökerler:

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

*İd-i nev gelse hemân köhne kasîde götürüp
Yeñi eski bulur esbâb-ı 'atâyâ-yı sühan*

*Eyleyip şi'ri varak-pâre-i imsâkiyye
Ramazânda tagıdır halka hedâyâ-yı sühan*

*Bu tarîk ile çöker sofrâ-i hulviyyâta
Nukl-i iftâra getirmiş gibi hurmâ-yı sühan K. 51/68-70*

Eskilerin şiirlerini define misali bularak sözü haramiler gibi tamamen yağma eden bu kişiler, ayıplarını örtmek için yaptıkları işi selh, ilmam ve tevarüd diyerek yalana başvururlar:

*Kudemâniñ bulup âsârını gencine-misâl
Etdiler cümle harâmî gibi yağmâ-yı sühan*

*Selh ü ilmâm u tevârüd deyü soñra çalışır
'Aybını setre niçe düzd-i tüvânâ-yı sühan K. 51/72-73*

Bu şairlerden bazıları da Acem hocası gibi sözü Fars lehçesi üzerine inşa eder. Bunlar manaların esasları üzerinde açıklamalarda bulunurken hatalarını bilmeden, Farşlılar gibi sözün Sa'ib'i ve Rükna'sı olduklarını iddia ederler. "Buved, mişevd, başed, amed şod" gibi bazı kelimelerle yaptıkları saçma sözleri Farsça sanırlar. Bu şekilde söyledikleri sözlerin, İsfahan'da beste gibi okunduğunu zannederler:

*'Acem âhundu gibi ba'zısı da bes ki deyü
Fârisî lehcesi üzre eder inşâ-yı sühan*

*Vaz'-ı erkân-ı ma'ânide hatâsın bilmez
'Acemîler geçinir Sâ'ib ü Rükna-yı sühan*

*Buved ü mişevd ü bâşed ü âmed şud ile
Fârisî oldu sanar yapıdığı saçmâ-yı sühan*

*Zann eder bağladığı nazmı şikeste beste
İsfahân'da okunur beste-i ra'nâ-yı sühan K. 51/78-81*

Ne kadar utanılacak bir durum ki bunlar Arapça ve Farsça söz söylemek şöyle dursun daha Türkçeyi bile iyi bir şekilde bilmezler:

Ne hacâlet ki henüz bir iyi Türki bilmez

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Tarz-ı Tâzî vü Derî'de ede peydâ-yı sühan K. 51/86

Hatta bu kişiler Çağatayca iki söz bilseler kendilerini Nevâyî zannetmeye başlarlar. Şiiri çocuk oyuncağı sanan bu kişilerin kimi söz ebesi kimi de sözün babası geçinirler:

*Çagatayca iki söz bilse Nevâî geçinip
Deşt-i Kıbçak'da sanar kendini kılğay sühan*

*Şi'ri bâzîçe-i tıflâne eden eşhâsîñ
Kimisi söz ebesidir kimi bâbâ-yı sühan K. 51/91-92*

Vehbî, bir zamanlar da bu tarzda şairler çoğaldığı için “Kaldırım taşları altında birer şair var.” diyerek rahatsızlığını dile getiren Sâbit'i hatırlatır ve eğer o hayatta olsaydı menfezlerden çıkararak kaldırımlarda gezen bir sürü şair göreceğini söyler:

*Bir zamânda yine bu tarza zuhûr eyleyicek
Herze-gerdân-ı ser-i kûçe vü sahrâ-yı sühan*

*Kaldırım taşları altında birer şâ'ir var
Deyü taş urmuş idi Sâbit-i dâna-yı sühan*

*Şimdi görseydi neler çıkdı o menfezlerden
Kaldırımlarda gezer bir sürü pûyâ-yı sühan K. 51/93-95*

Vehbî bunun gibiler yüzünden artık şair olduğunu söylemekten ar ettiğini söyleyerek belagat hükümlerindeki söz fetvasına göre hırsızlık yapan bu şairlerin dilinin kesilmesi gerektiğini düşünür:

*Şâ'iriz biz de deyü söylemege 'âr ederiz
Oldu rüsvâ bu kadar sûret-i zibâ-yı sühan K. 51/71*

*Sirkat-i şî'r edene kat'-ı zebân lâzımdır
Böyledir şer'-i belâgatde fetâvâ-yı sühan K. 51/74*

Sonuç

18. Yüzyıl divan edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Sümbülzade Vehbî, hem devlet adamlığı hem de şairliği bakımından devrinde hüsnü kabul görmüş biridir. Sultanuşşuara unvanıyla şairlikteki mahareti tescil edilen Vehbî, her ne kadar devrinde şairler sultanı unvanına layık görülmuş olsa da şiir ve şairlik üzerine bazı değerlendirmelerde bulunmaktan geri

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

durmamıştır. Özellikle sühan redifli kasidesinde ve gazellerininmakta beyitlerinde yaptığı değerlendirmelerde ideal bir şiirin ve iyi bir şairin sahip olması gereken özellikler üzerinde duran Vehbî'ye göre şiir; bir ilham işidir ve mana, fikir, hayal ve aşkı içinde barındırmalıdır. Şairlik ise kişiye Allah vergisi olan bir ihsandır. Her insanın buna mazhar olması düşünülemez.

Sahip olduğu sultanuşsuara unvanıyla birlikte kendi şairliği üzerine de bazı yorumlarda bulunan Vehbî, diğer divan şairleri gibi kendi şairliğiyle övünmüştür. Ona göre şairlik, kendisine Allah vergisi bir lütuftur. Yazmış olduğu hayal dolu ince anlamlar taşıyan sözlerini herkesin anlamamasını doğal gören Vehbî, şairlikteki bu kudretinin başka şairlerce kıskanılmasına ise bir anlam veremez.

Sümbülzade Vehbî, yaşamış olduğu dönemde yeteneksiz şairler ve şiirin düşmüş olduğu durum karşısında eleştirilerini de dile getirmiştir. Vehbî'ye göre şairlikten nasibini almamış bir yığın şair, kafiyeli ve vezinli söyledikleri her sözü şiir sanarak şiiri ayağa düşürmüştür. Ne kafiye ne vezin de nazım şekilleri hakkında hiçbir bilgileri olmayan bu gibi şairleri, Âşık Ömer'in mesleğiyle yetinip sözün nadir cevherini Gevherî güftesine döndürüp şiiri temelinden yıkmakla suçlar.

KAYNAKÇA

DEVELLİOĞLU, Ferit. (2003) *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Aydın Kitabevi.

KAZAN, Şevkiye (2004). "Divan Şiirinde Önemli Bir Leitmotif: Sühan Redifli Şiirler". *Çankaya Üniversitesi Journal of Art and Science* 2 (2): 75-104.

KOLEKTİF (1987). *Büyük Türk Klasikleri*. İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları, C.VII.

YENİKALE, Ahmet, *Sümbül-zade Vehbî Divânı*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., e-kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292567/h/sunbul-zade-vehbi.pdf>, [E.T. 25.07.2017].

SÜNBUŁZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 4

SÜNBUŁZÂDE VEHBÎ DİVANINA GÖRE VEHBÎ'NİN HAYATINDAN KESİTLER

Doç. Dr. Ahmet İÇLİ*

GİRİŞ

Edebî metinler, yazıldıkları döneme ait birçok bilgiyi barındırır. Ayrıca kendilerini kaleme alan şairlerin ve yazarların yaşamından da izler taşır. Eserlerde, şairlerin duyguları, düşünceleri, yaşam mücadeleleri, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik durumları gibi birçok olay ve olgular hakkında da ipuçları bulunabilir.

Vehbî Divanı'nda Maraşta'ki yaşamı ve eğitimi, İstanbul'daki devlet görevleri, Osmanlı coğrafyasında farklı bölgelerdeki kadılığı ve başka görevleri, görevlere gelmesi, görevlerinden ayrılması ve bu esnada yaşadıklarını görebilmekteyiz.

Şiirlerinde şairin hayatındaki kesitlerde, tarihi bilgi ve belge olmanın yanısıra Vehbî'nin bir birey/insan olarak nerede durduğu, psikolojik olarak neler yaşadıklarına özellikle acılarına şahit oluruz.

Çalışmamızda Vehbî'nin kendi yaşamı hakkında biraz ironik biraz da dramatik olan bazı ifadelerine yer verilecektir. Çalışmamız, şairin Bolu Kadılığı ve ekonomik sıkıntıları, Siroz kadılığı, Ordu-yı Hümayun'daki görevleri, Hâcegânlığı, Eski Zağra günleri hakkında kendi kaleminden yazdığı hayat hikâyesinden müteşekkildir. Tabii ki şairin hayatı bunlarla sınırlı değildir, ama bu kadarı bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

1.Hâcegânlık Görevi

Vehbî bir ara, bugün Gelir İşleri/Mali işler olarak bilinen Hâcegânlık görevinde bulunur. Fakat bu görevinden kendi isteğiyle ayrılır. Bir dönem eleştirisi niteliği taşıyan manzumede bireysel olarak Vehbî'nin şahsiyeti hakkında da ipuçları vardır. Bu ifadelerinde Vehbî, varlık olarak görünen geçici kazançlardan meded ummadığını açıkça ifade eder:

* Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: ahmeticli@ardahan.edu.tr

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Bu sîne-i sâf ile ‘aceb ehl-i safâyız
Âyîne-i rûşen-güher-i ‘aşk-ı Hudâyız
Edhem gibi terk eylemişiz mülk-i fenâyı
Şâhâne tefâhürle deriz kim ne gedâyız
Bir hırka-i peşmine ile âl-i ‘abâ-veş
Pür-zîb ü tecemmül görünen ehl-i kabâyız
Baht-ı siyehiñ sâyesi tâc-ı serimizdir
Âsûde-i minnet-keşî-i bâl-i Hümâ’yız
Hâkisterimiz kül savurur çeşm-i hasûda
Rûşen-nazarân dîdesine kuhl-i cilâyız
Her kâmeti mevzûn güzele vâlih ü hayrân
Berceste-edâ mısra’a mâ’il şu’arâyız
Sahbâ ile seylâba verip kasr-ı riyâyı
Kurduk yeñiden kûy-ı harâbâta binâyı (D. s. 297-298)

2.Bolu Kadılığ

Vehbî bir ara maaşının azlığından, ekonomik sıkıntılardan dolayı maaşı dolgun olan Bolu’ya tayinini istemektedir:

Hayli sapdırdı felek câdde-i âmâlimden
Bu tarîk ile reh-i şekveyi tutsam yolu var
Başıma ‘âlemi teng etdi belî zik-i ma’âş
Vüs’at-i hâle medâr olmaga ammâ Bolu-vâr (D. s. 303)

Şair, Bolu’ya atanır ama orada onu başka sıkıntılar beklemektedir. Bundan dolayı da şair oradan kurtulmanın yollarını arar. Aşağıdaki dizelerde Vehbî, akli olanın parasından dolayı Bolu gibi yerleri tercih etmemesini de tavsiye eder. Kendisi de bu sıkıntıları çekmiş biri olarak kimsenin bu hatalara düşmemesini belirtir. Dizelerde şairin Bolu öncesi ve sonrası çektiği acılar görülür:

Dâr-ı dünyâda olup zik-i ma’âşa râzî
Etmesin ‘aklı olan meyl-i temennâ-yı Bolu
Vüs’at-i hâl hayâliyle tara düşmüsdüm
Başıma ‘âlemi teng etdi eşirrà-yı Bolu (D. s.304)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

3.Ekonomik Sıkıntıları

Vehbî, değişik zamanlarda çeşitli ekonomik sıkıntılara maruz kalmıştır. Aşağıdaki dizeler, onun Darendeli Mehmed Paşa'ya yazdığı kasidesindedir. Burada Vehbî'nin içine düştüğü ekonomik sıkıntıların boyutlarını daha açık bir şekilde görmekteyiz. Şair, o kadar çaresizdir ki kendisinin emsali olan kişilerin aldığı maaşın bile çok altında bir ücrete bile razı olduğunu belirtir:

Ne çâre böyle oldu hükm ü imzâ-yı kazâ derdim
Eger ednâ ma'îşetle rızânîñ olsa imkânı
Bakıp kurs-ı meh ü hurşîde rûz u şeb tehassürle
Temâşâ eylerim bâm-ı felekde sûret-i nânı
Zarûret ol kadardır kim kazâya râzıyım şimdi
Getirmem 'akl u fikre gayret-i emsâl ü akrânı (D. s. 172)

4.Siroz Kadılığı

Vehbî'nin Siroz kadılığını talep ettiği ifadeleri de görülmektedir. Vehbî, kendisinin başka yerde çile çekenden cahillerin Siroz'da kadılık yaptığını bu durumunda kendisini üzdüğünü belirtmektedir:

Ben çekip rûzî-i yek-rûze için çille-i gam
Gayrılar kâdî-i Siroz olalar tafra-künân
Hased etmem bilirim câh ile / câhile rif'at gelmez
Kalb olursa yine nâdân olur ammâ nâdân (D. s. 248)

Vehbî yeter şikâyet-i bahl-i zamâne kim
İste murâdını o şeh-i kâmrân verir
Bir nutku ile saña o şâh-ı civân-baht
Bu pîrlikde kuvvet-i baht-ı civân verir
Siroz'u kilik-i himmeti hattıyla medd edip
Bu çille-i keş-â-keş-i gamdan âmân verir (D. s.318)

Siroz Kadılığı için de buradaki görevin veya yaşamın zorluğundan şikâyetçi olan Vehbî'nin ifadeleri şöyledir:

Ser-levha-i eşrâf dahi çille-keşândır
Siroz için kırk sene sıklet çekilir mi
Bârî çekelim minnetini tezkireciniñ
Matlabcı-ı bed-lehçeye rişvet çekilir mi (D. s.305)

Vehbî, belli bir süre, Ordu Kadılığı görevinde bulunur. Kendisinin ifadelerine bakılırsa bu görev ona mutluluk ve huzur getirmez. Vehbî şair Sabit'in "Dil-i virânımı yapsan da yıkılsam

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

gitsem” dizesini tazmin/tahmis ile bu görevden alınıp başka bir yere atanmayı talep eder. Acınacak durumda olan Vehbî ironik bir söylemle kendisinin bu görevde çok kaldığını aşğıdaki ifadelerle belirtmektedir:

Ahd ü peymân-ı vefâyı eyüce berkitsem
Evliyâ-yı ni'amı Hakk'a emânet etsem
Rehber olsa keremiñ kûy-ı merâma gitsem
Himmet olmazsa bu günlerde ne yapsam n'etsem
"Dil-i vîrânımı yapsañ da yıkılsam gitsem"

II

Seni ma'mûr ede dâ'im umarım Bârî'den
Beni âzâd ede lutfuñ bu giriftârîden
Kesmem ümmîdimi ihsân-ı himemkârîden
Kurtarıp fikr-i mecâzât-ı Sinimmârîden
"Dil-i vîrânımı yapsañ da yıkılsam gitsem"

III

Olmayıp defter-i kassâm-ı kazâya râzı
Gâh bu hâl ile nâ'ib oluruz geh kâzî
Nef-i müstakbel için 'ömrümüz oldu mâzî
Besdir ammâ beni ta'mîre kerem enkâzı
"Dil-i vîrânımı yapsañ da yıkılsam gitsem"

IV

Bendeñi hâne-harâb eyledi mi'mâr-ı ezel
Gayrı âbâd olamaz külbe-i berbâd-ı emel
Ya'nî te'sîs-i mebânî edemem geldi kesel
Demesinler kuluña bunda bıraktıñ mı temel
"Dil-i vîrânımı yapsañ da yıkılsam gitsem"

V

Nice bir nâle-i cângâh ile feryâd etsin
Himmetiñ Vehbî-i nâ-şâdñı dilşâd etsin
'Ömrü oldukça du'â ile seni yâd etsin
Hak seniñ hâne-i ikbâliñi âbâd etsin
"Dil-i vîrânımı yapsañ da yıkılsam gitsem" (D. s.307)

Vehbî'nin hayatının en önemli kesiti belki de Eski Zağra günleridir. Burada yaşadıklarını 54 beyitlik (138-142) bir kasidesinde dile getirir. Vehbî'nin ifadelerine göre, mahkemesi basılmış ve kendisine çokça eziyet edilmiştir:

Bu dizelerde Vehbî, İstanbul'a hasret kalışını Âdem peygamberin Cennet'e hasret kalışı ile eşdeğer görmektedir. Şaire

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

eziyet edenlerin onu tilki gibi soydukları, evlatlarına yetim muamelesi yaptıkları çekilen eziyetler sonucu kendisinin de ölümle burun buruna geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, olaylar esnasında yaşadığı korku ile Hz. Musa'nın Mısır'dan kaçarken Firavun'dan olan korkusu, gördüğü işkenceler ile Hz. İsa'nın yaşadıklarından daha vahim olduğu da yine Vehbî'nin aşağıdaki dizelerinde görülmektedir. Şairin bunu yapanların hesabının sorulması talebi de şiirde görülür:

Eşkiyâ basdı gelip mahkememi hâkim iken
Buña râzî mi olur Kâdi-i Hâcât-ı Hakîm
Sitte kâdilerine şeş cihet-i 'âlemde
Bu kâzâ gibi 'aceb oldu mu bir hükm-i vahîm
Soydu dilki gibi Eskizagara halkı beni
Çıkarıp postum edince yakamı böyle dü-nîm
Mülk-i sâ mânıma Tâtâr verip çâpûlu
Gitdi yağmâya bütün raht u bisât-ı zer ü sîm
Kîne-i kavm-i Hülâgû düşürüp mehlekeye
Etdiler sûret-i tesmîm ü helâkim tasmîm
Sayd-ı Şâhîngirây'a nice kıydıñ diyerek
O çakır pençeliler gördü baña kayd-ı 'azîm
Fursatım buldular ulaştırıp ol hûniler
Kafes-i gamda tutuldum ne şefik ü ne hamîm
Kanadım yok ki uçup cân atayım bir tarafa
Böyle bir dâma düşürdü beni bu baht-ı zemîm
Uçmaga lâne-i tenden per ü bâl açmış iken
Kuşca cânım hele kurtardı o Hallâk-ı Rahîm
Bâg-ı cennet gibi İstâbul'a hasret kodular
Eyledi Âdem'e ancak bunu şeytân-ı racîm
Bu kadar âteş-i derd ü gama tuş olmuş mu
Nâr-ı Nemrûd'a düşünce 'acabâ İbrâhîm
Çekmedi vak'a-i Kıbtî'de bu rûtbe havfı
Kavm-i Fir'avn'ın elinden dahi Mûsâ-yı Kelîm
Baña etdiklerini etmedi 'İsâ'ya Yehûd
Çıkdı eflâke figânım bilir ol Rabb-i 'Alîm
Peder-i pîri Tatar kurdu helâk etdi deyü
Kanlar aglatdılar etfâlîme mânend-i yetîm
Ka'be-i kalbimi huccâc-ı sitem yıkdı meded
Kıl o vîrâneyi lutf ile efendim tersîm
Hazret-i vâlid-i magfûr ile 'ammim merhûm
Kuluñu kılmış iken mazhar-ı eltâf-ı 'amîm
Ne revâdır ki zamânında amân hünkârım

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Ola pâ-mâl-i erâzil bu emekdâr-ı kadîm
İntikâmım koma haşre meded ey şâh-ı cihân
Cümle düşmenleriñi kahr ide Kakhâr-ı ‘azîm
(D. s. 141-142)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 5

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN LUTFİYYE'SİNDE BİR AHENK UNSURU OLARAK "CİNAS SANATI" NİN KULLANIMI

Nazmi ÖZEROL*

Giriş

Edebî eseri oluşturan dil, konu ve şekil unsurlarının orijinal bir şekilde sentez edilmesiyle üslup ortaya çıkar (Çetişli 2002, 12). Üslubun bir niteliği olarak şiir ve nesirde kelime ve cümlelerin, âdeta bir musiki tesiri yapacak şekilde art arda getirilmesiyle sağlanan uyuma ahenk denir (Yetiş 1989, 516-517). Şiir dilinde ses öğelerinden yararlanma isteği, insanoğlunun sese, müziğe olan eğilimi ve onun gücünden yararlanma isteğiyle açıklanabilir (Aksan 2013, 185). Sanat eseri, öncelikle bir sesler sistemi, dolayısıyla da belli bir dilin ses sisteminden yapılmış bir seçmedir (Wellek 1993, 150).

Klasik Türk edebiyatı şairleri, şiirde ahengi temin eden vezin, kafiye, kelime kadrosu, ses tekrarları, söz tekrarları, paralellikler, ses ve söz tekrarına dayalı edebî sanatları kullanırken âdeta musiki gibi şiir yazmışlardır. Şiirle ilgili ahenk unsurları kullanırken anlamla ses arasındaki organik bağ göz ardı edilmemiş; ses, anlamdan soyutlanmamıştır (Kortantamer 1993, 278).

Ses izlenimine dayalı bir söz sanatı olan cinas da şiir dilinde değişik bir etkileme yolu sağlamakta, sesçe birbirine eş olan öğeleri kullanmaya yönelirken değişik kavram alanlarından sözcükleri, beklenmedik bir anda bir araya getirerek anlam açısından da etkiyi güçlendirmektedir (Aksan 2013, 227). Bir söz sanatı olarak Klasik Türk şiirinde cinasa sıkça yer verilmiş, cinasın her türü şiirlerde bir ahenk unsuru olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada dil imkânlarının en üst düzeyde kullanıldığı Klasik şiirde ses tekrarlarına dayalı edebî sanatlardan "cinas sanatı"nın Sünblzâde Vehbî'nin Lutfiyye'sinde bir ahenk unsuru olarak kullanımı üzerinde durulacaktır. Vehbî'nin söz konusu eserde anlama derinlik ve söze güzellik katan bu sanatı, yoğun bir şekilde kullanması bir üslup özelliği olarak dikkat çekmektedir.

* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nazmiozerol@hotmail.com.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sünbülzâde Vehbî'nin, oğlu Lutfullah için yazdığı manzum bir nasihat kitabı olan Lutfiyye 1184 beyitlik bir mesnevidir. Eserinin ismine oğlu Lutfullah'ın adına izafeten Lutfiyye diyen yazar, kendinden bir asır önce yazılmış olan Nâbî'nin Hayriyye'sinden etkilenmiştir. Zamanında Lutfiyye, medreselerde ve rüştiyelerde o günün gençliğini terbiye maksadıyla okutulan bir öğüt kitabı olmuştur. Şair, bu eseri kuru bir öğüt kitabı olmaktan çıkarmak için şiir dilinde aynı/benzer seslerden oluşan sözcüklerin belirli aralıklarla tekrarına dayanan cinas sanatını yoğun bir şekilde kullanarak ses ve anlam yönünden güçlü bir anlatım tekniği ortaya koymuştur.

Cinas

Manaları farklı olan kelimeler arasındaki yazılış ve söyleyiş birliği veya benzerliğine cinas denir (Küleççi 2003, 224). Cinas sanatı; sözcüklerin yazı, söyleniş, yapı ve anlam gibi dört önemli unsurunu kullanmayı gerektiren bir zihinsel işlem sonucunda ortaya çıktığı için yerinde ve güzel kullanıldığında sözün etkisini ve ahengini artarın bir enstrüman haline gelir (Dilçin 1991, 150).

Lutfiyye'de şairin "cinas"ın hemen hemen bütün türlerini kullandığı görülmektedir. Cinaslı sözcüklerin kullanımı etkili bir anlatım ve ahenk temin ettiği gibi birçok beyitte cinası oluşturan sözcüklerin ses değerleri, beyit içerisindeki diğer göstergelerin ses değerleri ile birleştirilerek âdeta bir musiki etkisi yaratılmıştır. Aşağıdaki örneklerde cinaslı sözcüklerin altı çizilmiş, beyitteki diğer kelimelerin cinaslı sözcüklerdeki ses değerleriyle uyumlu olanları da belirtilmiştir.

1. Tam Cinas (Cinas-ı Tam)

Söylenişleri ve yazılışları aynı, anlamları farklı iki sözcük arasında yapılan cinastır. Cinaslı kelimeler aynı türden ise mümasil cinas; farklı türden ise müstevfâ cinas adını alır (Dilçin 1992, 467).

Mañşıb olduğda kaparlar pāre

Olarağ hizmete pāre pāre (1043)²

(Bahşış verilirse kapışılar, kendilerini parçalarcasına hizmet ederler.)

Sırrımı kimseye fāş eyleyemez

² Bu çalışmadaki örnek beyitler Gülcan Tanıdır Alıcı tarafından hazırlanan "Sünbülzade Vehbî, Lutfiyye-i Vehbî" adlı eserden alınmıştır (2011).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Aç yatur ağızın açup söyleyemez (681)

(Sırrını kimseye açıklayamaz, aç yatar da ağızını açıp söylemez.)

Şanma şahbâ-yı bahâri çekilür

Mihr-i cân gibi humâri çekilür (1100)

(Çekilenin (içilenin) bahar şarabı olduğunu sanma, asıl çekilen canı yakan sarhoşluğudur.)

Tam cinaslı kelimeler, cinası oluşturan kelimelerin yapılarına göre ise ikiye ayrılır.

a. Basit Cinaz

Bu tür cinaslarda cinası oluşturan kelimelerden her ikisi de tek kelimedenden oluşur.

Ba'zı kimse arayup genc bulur

Hânesinde şanasın genc bulur (1055)

(Bazıları genç olanını arayıp bulur, evinde hazine bulmuş zannedersin.)

Caba bir kahveye pek cânı çek

Oturup sıklet-i dükkâni çek (1122)

(Canı kahve çeker, fazladan bir kahve için oturup kahvehanenin sıkıntısını çeker.)

b. Mürekkep Cinaz

Cinaslı sözlerden biri, iki ayrı sözcükten oluşan cinastır. Şair, Lutfiyye'de daha çok mürekkep cinasın bir türü olan "cinaz-ı merfu" yu kullanmıştır. Bu tür cinaslarda cinası oluşturan kelimelerin biri tam, diğeri de başka bir kelime veya kelime grubunun parçası durumundadır (Dilçin 1992, 469).

Bilmeyüp hâl-i cihâni bi-reyb

Kışsa-h'ânlardan işitmekdir 'ayb' (278)

(Dünyanın durumunu şüphesiz bir şekilde bilmeyip de hikâyecilerden işitmek/öğrenmek ayıp bir şeydir.)

Çarh-ı dün kurdu 'acâyib düzeni

Aldadır lu'bu ile merd ü zeni (344)

(Alçak felek acayip bir düzen kurdu, oyunuyla kadın erkek herkesi aldatır.)

Bilürüz çok müteşeddik celebi

Nâzikâne açılıp gonca lebi (398)

(Söz ebeliği yapan birçok efendi görünüşlü kimse tanırız, gonca gibi dudağını nazik bir

şekilde açar.)

Düşürür 'aqlını kayd-ı dü-seşe

SÜN BÜ LZÂ DE VEHBÎ Kİ TABI

- Şeş ü beş** fikri ile penc **ü şeş** (350)
(Aklını düşeş, altı beş ve beş altı getirme endişesiyle yorar.)
Din-fürûş olma **şakın şatma riyâ**
Büriyâ üzre kal**urşañ farzâ** (377)
(Hasır üstünde yatsan bile sakın dindarlık taslayıp riyakârlık yapma.)
Şakın ammâ ki mu'abbirlikden
Düş*i* azmışlar **ile birlik**den (135)
(Sakın düşte azanlarla (rüyasında cünup olanlarla) birlikte rüya yorumuna kalkışma.)
Sürme mañfi idemez insânı
Sürmeli anı diyen şeytânı (193)
(Sürme insanı gizleyemez, gizler diyen şeytanı kovmalı/sürmeli.)
Va'd luğ eyler iseñ **az** eyle
Lik mev'üdüñi **incâz** eyle (571)
(Söz vereceksen az ver, fakat verdiğin sözü mutlaka yerine getir.)

2. Tam Olmayan Cinaslar (Cinas-ı Gayr-ı Tam)

Cinashlı sözcüklerden birinde fazla bir harf bulunan cinastır. Cinas, bu fazla harfin başta, ortada ve sonda olmasına göre üçe ayrılır (Dilçin 1992, 473).

a. Cinas-ı Mutarraf

- Cinashlı sözcüklerin birinin başında fazla bir harf bulunan cinastır.
Cebr ile hâkim ü vâli **alamaz**
Kalsa meydânda hırsız **çalamaz** (53)
(Onu zorla hâkim de vali de alamaz, meydanda kalsa hırsız da çalamaz.)
Nüşâcılık hele pek **azmak**dır
Ya'ni encâmı göbek **yazmak**dır (143)
(Muskacılık hele çok kötü bir azgınlıktır, yani sonu göbek yazmaya kadar gider.)
Ne zamân dürc-i dehânın **açasın**
Bezm-i 'irfâna güherler **saçasın** (286)
(Ne zaman konuşacak olsan, irfan meclisine mücevherler saçasın.)
Fârisi-güyü kızılbaş **sanur**
Şâ'ib ü Şevket okursañ **usanur** (324)
(Farsça konuşanı kızılbaş sanırlar, Sâib ve Şevket'i okursan usanırlar.)
Anlarıñ ya'ni begenmez **işini**

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Şıklur cāmı şıkar hem ***dişini*** (446)

(Onların yaptığı işleri beğenmez, camı sıkılır fakat dişini sıkır, sabreder.)

Nā-sezā bezme şakın ***gitmek***den

Qadriñi maħv u hebā ***itmek***den (467)

(Uygunsuz meclislere giderek kadrini mahvedip boşa harcamaktan sakın.)

Yūsuf'a nuş-ı pederdir ki ***hemin***

Dāderiñden hele sen olma ***emin*** (558)

(Yūsuf'a babasının nasihatidir ki, kardeşinden bile emin olma.)

b. Cinas-ı Müşevveş

Cinaslı sözcüklerden birinin ortasında fazla bir harf bulunan cinastır.

Gāh Mehdi çıkarır ***geh*** ***Deccāl***

Yıkılır dir bu ci***hān*** fi'l-***hāl*** (458)

(Bazen Mehdi çıktı, bazen Deccal çıktı der, cihanın hemen yıkılacağını söyler.)

Gāh müneccim ***arayup*** ***geh*** ***remmāl***

Açdırır ***bahtı*** için ***gāhice*** ***fāl*** (814)

(Bazen müneccim bazen falcı arayarak bahtı için fal açtırır.)

Cām-ı 'işret ile medhüş olma

Cem' idüp 'aklıñı bi-hüş olma (1093)

(İçki içerek kendinden geçme. Aklını başına topla, deli olma.)

Cem'-i ***māl*** ***eylemeden*** ***aşl***-ı ***me'al***

Her ne ise ***ya harām*** u ***ya helāl*** (635)

(İster haram, ister helal olsun mal toplamaktan asıl gaye...)

c. Cinas-ı Müzeyyel

Cinaslı sözcüklerden birinin sonunda fazla bir harf bulunan cinastır.

Çāre yok ***çekmeli*** ***çār*** ü nā-***çār***

Qomasın ***Haq*** ***seni*** bi-***hizmetkār*** (1091)

(Çare yok ister istemez çekmelisin, Allah seni hizmetkârsız bırakmasın.)

Gelse ***de bād***-ı ***hevādan*** ***bāde***

Ħirmen-i 'aklıñı virme ***bāda*** (1102)

(İçki bedava da olsa akıl harmanını yele verme.)

Ehl-i 'ilme ***zer*** ü ***ziver*** ruh-ı ***zerd***

Yüklenür ***māl*** ***eşegi*** şırtına ***derd*** (60)

(İlm ehline, altın ve süs bir sararmış yüz gibidir (İlm ehli için altın ve süsün kıymeti olmaz.)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Mal arayanlar ise eşek gibi sırtlarına dert yüklenirler.)

Olcağ **habt** u **hatâ** imlâda

Hüsn-i **hat**dan ne çıkar **ma'nâda** (337)

(İmlada bozukluk ve hata varsa yazının güzel olmasının manaya ne faydası olur.)

3. Cinas-ı Lâhik

Cinaslı sözcüklerde bir harfi farklı olan cinastır. Buna cinas-ı mütekârib de denir. Değişik harf başta, sonda, ortada olabilir (Dilçin 1992, 475).

a. Başta Olan Cinas-ı Lâhik

Nâ-sezâ **hâlt**-ı kelâma **mâ'il**

Bilse de **hâkka** degildir **kâ'il** (429)

(Yakışksız, kötü söze hevesli olanlar, doğruyu bilseler de inanmazlar.)

Toyurur meclisi yağlı **çörege**

Baklava ile ne söz var **börege** (610)

(Baklava ve böreğin sözünü bile etmeden davetlileri yağlı çörekle doyurur.)

Tesliyet virmegiçün **sinesine**

Çäre ümidi ile **kinesine** (443)

(Gönlünü avutmak (kendisini teselli etmek), kinine çare bulmak ümidiyle...)

Çeşm-i hırşı toyurur **hâk ancak**

Mevt ider çirkin anın **pâk ancak** (625)

(Gözünü hırs bürümüşleri ancak toprak doyurur, onun bu kirliliğini ancak ölüm temizler.)

Ekl ider galle vü naqd-i **vakfı**

Yıkılursa yapamaz bir **sakfı** (717)

(Vakfın parasını ve gelirini yer de çatısı yıkılsa yapamaz.)

Olma tebdil-i **tarîka mâ'il**

Meymenet yokdur olursun **sâ'il** (778)

(Mesleğini değiştirmeye meyletme, bunda saadet, mutluluk yoktur; yoksul, dilenci olursun.)

b. Ortada Olan Cinas-ı Lâhik

Hamd o **Hallâka ki** kıldı **ihşân**

Bir **avuç toprağa** şekl-i **insân** (1)

(Lütufta bulunarak bir avuç toprağa insan şekli veren o yaratıcıya şükürler olsun.)

Bunda nâdir bulunur **erbâbı**

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Bilürüz adı çıkan *ahbâbı* (307)

(Bizde bu ilmin erbabı çok azdır, meşhur olanları tanırız.)

Yüz sürüp ayağına *ikrām* it

Celb-i da'vâtı için *ikdām* it (523)

(Ayağına yüz sürüp hürmet et/ ikramda bulun, duasını almak için gayret et.)

Lik sen hüsn-i *muvâlât* idegör

Akrabâ ile *muvâhāt* idegör (563)

(Fakat sen akrabayla güzel geçin, dost ol; kardeşliğini devam ettir.)

Lik ma'lûm degildir *takdir*

İtme *tedbirde aslâ taksir* (960)

(Fakat takdirin nasıl olacağı bilinmez, sen tedbirinde asla kusur etme.)

c. Sonda Olan Cinas-ı Lâhik

Ekseri sözleridir *kizb-i şarih*

Ne 'amel *biñde biri* çıksa şahih (112)

(Bunların sözlerinin çoğu apaçık yalandır, binde biri doğru çıksa neye yarar.)

Eyle *dād* u sitediñde *dikkat*

Olma *üftâde-i dām-ı* miñnet (732)

(Alışverişinde dikkatli ol da miñnet tuzağına düşme.)

Üstühân- *pâre-i mâr* işte o *mâl*

Zahmı efzün-ter olur *hazmı muhâl* (758)

(O mal, yılan kemiğinin parçası gibidir, çok fazla yara açar; nasıl hazmedileceği de bilinmez.)

Zirve-i *câh* degil *cây-ı* karar

Yüce rütbe-i 'ilm fark-ı menâr (863)

(Makam-mevki zirvesi durma, dinlenme yeri değildir, ilim rütbesi minare tepesi gibi yüksektir.)

Bulunan *yañni kapandır ekser*

***Kap kaç* erbâbı *kapu kapu* gezer (1040)**

(Hizmetli diye bulduklarımızın çoğu yemek çalan, kapı kapı gezen kapkaççı kişilerdir.)

4. Cinas-ı Mükerrer

Cinaslı sözcüklerden birinin, ötekinin son hecesiyle ses ve yazılış bakımından aynı olduğu cinastır. Buna cinas-ı müzdevic de denir (Dilçin 1992, 473).

Pederâne sühânım *güş* idesin

Dür gibi *güşuña mengüş* idesin (41)

(Baban olarak söylediğim sözleri işitesin ve bunları inci gibi kulağına küpe yapasın.)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- Eyleme hey'ete şarf-ı *makdûr*
Göge çıkmak gibidir *dûr-â-dûr* (125)
(Astronomi ilmi için güç harcama, bu uzaktan uzağa göge çıkmak gibidir.)
Hiç yakışmaz hele ehl-i *dine*
İftirâ Hazret-i *Muhyiddin*'e (204)
(Hazret-i Muhyiddin'e iftira etmek gerçek dindarlara hiç yakışmaz.)
Olma sâzendelerin *dem-sâzı*
Çaldırırlar saña şâyed *sâzı* (253)
(Çalgıcılarla arkadaşlık yapma, ola ki sana da saz çaldırırlar.)
Hüs-n-i hatlâ görünür kâğd *hüb*
Bir kalem kaşlı hat-âver *mahbûb* (328)
(Kâğıt, güzel yazıyla güzel görünür, böylece kalem kaşlı, hatları yeni belirginleşmiş bir sevgiliye benzer.)
Zâhir-i hâlde *vesvâs* odur
Şüret-i nâsda *nesnâs* odur (423)
(Gerçek anlamda şeytan, insan görünümündeki acayip hayvan odur.)
Görünür hayli 'acibül'-*heykel*
Mebhas-i 'ilmi açınca başı *kel* (529)
(Acayip bir heykel gibi görünenlerin ilim bahsi açılınca başlarının keli ortaya çıkar.)
Sineñi âyineveş *sâf* eyle
Bu ne şüret görüp *insâf* eyle (710)
(Kalbini ayna gibi temiz tut, bu nasıl bir iştir bak da insaf et.)

5. Cinas-ı Hattî

- Arap harflerine göre cinaslı sözcüklerde yazılıştta yalnız nokta değişikliği olan cinastır. (Dilçin 1992, 479)
Ced-be-ced mâye-i nesliñ *tâhir*
Aşl-ı zâtında necâbet *zâhir* (27)
(Dedelerine kadar mayası temiz bir soya sahipsin, kişiliğinin temelinde bu soyluluk vardır.)
İtimâd itmesidir gâyet *âyb*
Ki ola bu cehele 'âlim-i *gayb* (131)
(Gaybı bildiklerini sanan bu cahillere inanmak, büyük bir ayıptır.)

Aşağıdaki beyitte şair, düşüncelerini ortaya koyarken yaptığı sanatın özelliğini de estetik bir şekilde dile getirmiştir.
'Amm u gam bir yazılır imlâda
Farkı bir noktadır ancak sâde (553)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

(Amm (amca) ve gamın yazılışı aynıdır, farkı sadece bir noktadır.)

6. Cinas-ı Muharref

Arap harflerine göre yazılışları aynı, hareketleri yani okunuşları farklı olan sözcüklerle yapılan cinastır (Selçuk 2015, 158)

Perdesizlikdir amân itme **gümân**

Yağışur sine-i Corciye **kemân** (256)

(Aman dikkat et, şüpheye düşüp de utanmazlık yapma, keman, Corci'nin göğsüne yakıştır.)

Görinür gerçi zebân **cirmi** şağır

Lik söyletseñ olur **cürmi** kebir (387)

Şair, “yalan ve yılan” sözcükleriyle cinas sanatı

oluştururken buradaki sanatsal inceliği de bizzat belirtmiştir.

Dehen-i kâzib olur zehr-efşân

Birdir imlâda **yalan** ile **yılan** (393)

(Yalan ile yılan kelimelerinin yazılışı aynıdır, yalan söyleyenin ağzından (yılan gibi) zehir saçılır.)

Ne şafâdır olasıñ merd-i zarif

Ola **halkuñ** gibi **hulkuñ** da lañif (383)

(Yaratılışın gibi ahlakın da güzel olsun, zarif bir kişi olasıñ, bu büyük bir mutluluktur.)

7. Cinas-ı Darbî

İkilemelerle ve pekiştirmeli sözcüklerle oluşturulan cinastır (Selçuk 2015, 159).

Uhruc uhruc demek ile ne çıkar

Kim yapar anı ki Allah yıkar (142)

(Çık çık demekle ne çıkar, bunu kim yaparsa Allah onu yıkar.)

Ne kadar ağlasa **yana yana**

Çıkarırlar kızılın meydâna (158)

(Ne kadar yana yana ağlasa da kızılıñı (altına kızıl rengi veren bakırı) ortaya çıkarırlar.)

Ye ye dir lezzetini medh iderek

Yağışur hams-i mübârekle yemek (607)

(Yemeğın lezzetini överek beş parmakla yemek daha hoş olur diye yemesini söyler.)

Tatlu tatlu yir içer bi-pervâ

Acı sözlerle ider istihzâ (652)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

(Hiç çekinmeden tatlı tatlı yer, içer, sonra da acı sözlerle seninle alay eder.)

Refte refte tağılur a'vâni

Ŧurmayup belki gider ğilmâni (815)

(Gitgide yakınları dağılır belki hizmetlileri de durmayıp gider.)

Sonuç

Şiir, bir söyleyiş sanatı olduğu için şairin duygu ve düşünce dünyasını etkili bir biçimde söze dönüştürmesi gerekir. Sünblzâde Vehbî, Lutfiyye'yi kuru bir nasihatname olmaktan çıkarmak için Klasik Türk şiirinde anlama derinlik, söze güzellik katan, ahenk temininde de kullanılan sanatlardan “cinas”ı yoğun bir şekilde kullanmıştır. Aynı/benzer seslerden oluşan sözcüklerin belirli aralıklarla tekrarları, beytin anlam ve ses tabakasını zenginleştirmiş; beyit içerisindeki diğer sözcüklerin ses değerleri ile uyuşma, bu tekrarların etkisini iyice güçlendirmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (2013). Şiir Dili ve Türk Şiir Dili, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Dilçin, Cem (1992). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çetişli, İsmail (2002). Metin Tahlillerine Giriş, Isparta: Fakülte Yay.
- Kortantamer, Tunca (1993). Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Küleki, Numan (2003). Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Parlatır, İsmail (2012). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Tandır Alıcı, Gülcan (2011). Sünblzade Vehbî, Lutfiyye-i Vehbî, Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı.
- Wellek, Rene; Varren Austion (1993), Edebiyat Teorisi, (Çev. Ö. Faruk Huyugüzel), İzmir: Akademi Kitabevi.
- Yetiş, Kâzım (1989). “Ahenk/Edebiyat”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul: TDV Yay.
- Selçuk, Bahir; Kesik, Beyhan vd. (2015), Söz ve Sihir Arasında Edebî Sanatlar, İstanbul: Kesit Yayınları.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 6

VEHBÎ'NİN LÛTFİYYE'Sİ HAKKINDA BAZI TAKDİR VE TENKİTLER

Âdem CEYHAN*

Giriş

Bilindiği gibi, *Lûtfiyye*, 18. asrın tanınmış şairlerinden Sünblzâde Vehbî'nin (1719?-1809) oğlu Lûtfullah adına yazdığı nasihatname türünden bir mesnevidir. Şair, eserinin başında oğluna sevgi ve şefkatle hitap ederek böyle bir eseri niçin yazdığını anlatır: Lûtfullah, yaşlılık çağında kendisine saadet getirmiş ve karanlık gönlünü aydınlatmıştır... Her ne kadar oğlunun soyu temiz ve öğüde ihtiyacı yoksa da kendisi yaratılıştan ileri gelen bir şevkle onun övülecek ahlâkla seçkin, yüceltilme derecesine lâyık olmasını dilemektedir... Ahlâkî konularda nazım ve nesirle yazılmış eserler çoktur... Fakat incelikleri bilen ve güzel şiir söyleyen Nâbî'nin *Hayriyye*'si manalarla doludur. Gerçi şair orada sözü uzatmıştır ama ele aldığı konularda doğrusu gerçeği iyice araştırmıştır... İşte kendisi de andığı nasihat kitabına nazaran kısa olan bu eseri yazmıştır. Kısa olsa da derli toplu, nice iyilikleri içine alan, faydalı bir eserdir bu... Oğlu bazan ona, bazan da buna bakarak babasının sözünün değerini bilmelidir. Nasihatname, Lûtfullah için yazıldığından adı "*Lûtfiyye-i Vehbî*" diye konmuştur:

"Çün senün-çün yazılıp oldı tamâm

Kondı *Lûtfiyye-i Vehbî* diyü nâm"

Şair, *Lûtfiyye*'nin "Hâtıme" (Sonuç) kısmında, anılan eserini bir hafta zarfında, hastayken yazdığını, bundan dolayı onun kırık dökük olmasına şaşmamak lâzım geldiğini belirtir. Çünkü şair, onu istediği gibi güzelce tertip edememiş; karalama hâlindeki garip üslubu sonradan değiştirmemiştir. Vehbî, bazı nükteleri şairce yazmış; gülmeye vesile olsun diye eserinde mizahî bir üslubu tercih etmiştir. Niyeti, nasihatnamesinin rağbet görmesi için kalpleri neşelendirmektir. Bundan dolayı hatası, yanlış ve sürçmesi varsa, bunlar hoş görülüp bağışlanmalıdır. Kısacası, söz uzatmamıştır. Nihâî arzusu, oğlunun terk edilmesi gerekli ve süslenilecek şeyleri

*Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, MANİSA.

SÜN BÜ LZÂ DE VEHBÎ Kİ TABI

bilip kendisine iyi bir terbiye vermesi, güzel ahlâk sahibi olması, böylece herkes tarafından beğenilmesidir. Lûtfullah, güzel ahlâkı baştan sona kadar öğrenmek için İhyâ-yı Ulûm'u "bin cân ile" okumalı, *Ahlâk-ı Alâî*'ye de bakmalı, (Nasîrüddîn-i Tûsî'nin) *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı eserindeki manaya da erişmelidir. Tarih kıt'asından H. 1205/ M. 1790-91 yılında tamamlandığı anlaşılan *Lûtfiyye*'nin muhtevası hakkında çeşitli edebiyat tarihlerinden edeceğimiz iktibaslar kâfi derecede fikir vereceği için, burada o konu üzerinde durmayacağız. Bu eser, on dokuzuncu asırda defalarca basılmış; bazı *Tuhfe-i Vehbî* baskılarının kenarında ve *Münşeât-ı Azîziye fi Âsâr-ı Osmâniyye* gibi antolojilerde yer almış; hulâsası da neşredilmiştir.

Çalışmamızda *Lûtfiyye*'nin yazıldığı yıldan 20. asrın sonlarına kadar, yani yaklaşık olarak iki yüz sene boyunca çeşitli şairler, şuara tezkiresi yazarları, Osmanlı tarihçileri, edebiyat tarihçileri ve araştırmacıları tarafından nasıl tanıtıldığı, takdir yahut tenkit edildiği konusunda zaman sırasına göre bilgi verecek; nihayet bu eser hakkındaki belli-başlı övgü, tesbit, tanıtım, tahlil ve değerlendirmeleri topluca ele alıp kanaatimizce isabet yönünden incelemeye çalışacağız.

***Lûtfiyye* hakkında iki manzum medhiye**

Lûtfiyye-i Vehbî'nin bazı yazma nüshalarında birinin mahlası belli, diğ erinin belirsiz iki şair tarafından övüldüğüne rastlanır. "Nûrî" mahlasını kullanan 18. asrın son çeyreği veya 19. asır şairlerinden biri, Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sini kaside şeklindeki bir manzumesinde şöyle övmektedir:

"Ne güzel tuhfe-i zibâdır bu
Hibe-i Vehbi-i dâ nâdır bu

Eski *Hayriyye-i Nâbî*'den de
Dahi ra'nâ dahi a'lâdır bu

Lûtfu Lûtfullâh'a mahsûs değil
Cümleye ni'met-i uzmâdır bu

Olamaz böyle nev-âyîn sühan
Eser-i pîr-i sühanhâdır bu

Sımt-ı elfâza çekilmiş gûyâ
Lü'lü-i lüce-i ma'nâdır bu

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sünbülîstân-ı hüner sünbülüdür
Diyemem bir gül-i ra'nâdır bu

Şer' u kânûna mutâbık sözler
Hep halîmâne edâhâdır bu

Sünbül-i Hindî değil ey Attâr
Misk-i Rûmî-i ıtır-sâdır bu

Çelebi vehb-i İlâhî'dir hep
İ'tibâr etmeye ahrâdır bu

Okuyan âgehi bînâ eyler
Tev'em-i mu'ciz-i ulyâdır bu

Kudemâ tarzı gibi köhne değil
Tâze bir tuhfe-i ra'nâdır bu

Nûriyâ şerbet-i İstambul'dur bu
Asel-i Kandiyê'den ahlâdır bu"³

[*Günümüz Türkçesiyle*: Ne güzel, ne süslü bir armağandır bu!.. Bilgili Vehbî'nin bağışdır bu! Eski Nâbî'nin *Hayriyyesinden* de daha güzel, daha yüksektir bu! Bu eserin iyiliği sadece Lûtfullâh'a has değil, herkese büyük bir nimettir bu! Böyle yeni üslûplu bir eser olamaz!.. Söz söyleyen pirin eseridir bu!.. Sanki söz dizisine çekilmiş mana engin suyunun incisidir bu! (Dışı sarı, içi kırmızı renkte olan) güzel güldür diyemem; hüner sünbül bahçesinin sünbülüdür bu! Hep dine ve kanuna uygun sözler, halim selimce ifadeler, üslûplardır bu!.. Ey Attâr, Hind sünbülü değil, ıtır gibi Anadolu miskidir bu!..⁴ Çelebi, bu eser, tamamen Allah vergisidir; ondan dolayı değer ve ehemmiyet vermeye (diğer nasihatnamelerden) daha lâyıktır. Okuyan bilgili ve uyanık kişiyi, görücü eder. (Onun gözünü açar). (Bu bakımdan denebilir ki, Hz. İsa'nın) pek yüce mucizesinin eşi, benzeridir bu!..⁵ Eskilerin ifadesi gibi köhne değil, yeni ve güzel

³Nûrî, [*Lutfiyye* Hakkında Manzum Medhiye], Süleymaniye Ktp. İzmirlî İsmail Hakkı, nr. 3664, vr. 109a.

⁴Şairin Attâr'a hitap etmesinin sebebi, onun Farsça, manzum bir *Pendnâme* yazmış olmasıdır.

⁵Hz. İsa'nın mucizelerinden biri de anadan doğma körü, Allah'ın lütfuyla iyileştirmesidir. (*Kur'an*, 3/49, 5/110).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

bir armağandır bu!.. Ey Nûrî, bu, İstanbul şerbetidir, Kandiye balından daha tatlıdır!..]

Mahlasını bildirmeyen başka bir şair de kıt'a şeklindeki manzumesinde Vehbî ve onun *Lûtfiyye*'sini şöyle övmektedir:

“Âferîn Vehbi-i hoş-güftâra
Nazm edip böyle müferrih gevher

Etdi mahdûmuna hem ahbâba
Nush u pend ile niçe dürlü iber

Hak bu kim böyle baba-yı âlem
Herkes e şefkat ü ihsân eyler

Olsa şâyeste misâl-i incü
Gerden-i akl ü şuûra zîver

Kilk-i iz'ân ile ben de etdim
Levh-i sînemde yazıp hoş ezber

Olsa târihi mücevher ne aceb
Aña hem-kıymet olur mu cevher”⁶

[Aferin güzel söz söyleyen Vehbî'ye!.. Böyle iç açıcı bir inci (gibi güzel ve parlak sözler) nazmedip hem oğluna, hem de dostlarına nasihatla çok çeşitli ibretler, dersler verdi... Doğrusu şu ki, böyle âlemin babası (sayılacak derecede dünyayı gezip görmüş, tecrübeli ihtiyar) herkese şefkat ve iyilik eder. (Bu eser) akıl ve şuur boynuna inci gibi zinet olsa, yakışır... Anlayış kalemiyle ben de onu göğüs levhamda yazıp güzelce ezberledim. (O eserin sonundaki tamamlanış) tarihi “mücevher”⁷ olsa, şaşılır mı? Cevher, onunla aynı değerde olabilir mi?!.]

Şânizâde'nin Vehbî'ye ait eserleri tanıtımı

Divan şairlerinin hayatı ve eserleri konusunda sadece şuara tezkireleri, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniye* tercüme ve zeyilleri, vefeyâtnameler gibi biyografik, bibliyografik eserlerde değil, Osmanlı tarihlerinde de az- çok bilgi bulunabilmektedir. İşte Sünbülzâde Vehbî'nin hayatı hakkında, denebilir ki on sekizinci ve

⁶ Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 3695, 98b-99a. (*Lutfiyye*'nin Hacı Mahmud Efendi nr. 5306'da bulunan nüshası sonunda da bu kıt'a vardır).

⁷ Tarih düşürme sanatında sırf noktalı harflerin ebced hesabına göre değerinin toplandığı tarihe “mücevher tarih” denir. *Lutfiyye*'nin sonundaki tarih de “mücevher”dir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

on dokuzuncu asır şuara tezkirelerindeki malûmattan daha çok bilgiyi, on dokuzuncu asırda yazılmış iki Osmanlı tarihinden edinmekteyiz: Şânîzâde Atâullah Efendi (ö. 1242/1826), Âsım *Târîhine* zeyl olarak yazdığı tarihinde, Sünbülzâde Vehbî'nin H. 1224/M. 1809'da vefatı dolayısıyla hayatı ve şahsiyetine dair uzunca bilgi verir; bu biyografinin sonunda eserlerinin adlarını sayarak gördüğü rağbeti belirtir. Yine on dokuzuncu asrın meşhur tarihçi ve devlet adamlarından Ahmed Cevdet Paşa (1238-1312/1822-1895) da tarihinde, 1224/1809 yılındaki "Ba'z-ı Vefeyât" arasında Sünbülzâde Vehbî'nin hayatı, vefatı ve eserlerinden bahseder.⁸ Cevdet Paşa, şairin hayatını, şahsiyetini anlatırken olduğu gibi, eserlerini sayarken de *Şânîzâde Târîhi*'nden faydalanmıştır. Bundan dolayı biz sadece Şânîzâde Târîhi'nden Vehbî'nin eserleri hakkındaki cümleyi nakletmekle yetineceğiz. Şânîzâde Atâullah Efendi'nin Vehbî'den bahsetmesinin sebebi, tarihinde 1225-1236 (1808-1820) yılları arasındaki vak'aları anlatması, hâcegânlık, elçilik gibi bazı mühim memuriyetlerde de bulunan meşhur şairin bu zaman dilimi içinde vefat etmesidir.

Şânîzâde, adıyla anılan tarihinde Vehbî Efendi'nin maceralı hayatını, zevk u safaya düşkün yaşayış tarzını hikâye ettikten sonra, *Nuhbe-i Vehbî* dışındaki eserlerini şöyle sayar: "Müdevven *divân-ı eş'âr* ve *münşeâtı*, husûsâ manzûme-i Şâhidî'ye nazîre *Tuhfe-i Vehbî* nâm telîfi ve *Hayriyye-i Nâbî'ye* nazîre *Lûtfiyyesi* ve *Şevkengîz* nâm eseri ve sâir eserleri cümle indinde mu'teber ve birer yâdigâr-ı makbûl ve bergüzâr-ı müftehardır."⁹

[Kitap hâline getirilmiş şiirler divanı, Münşeâtı (hususî ve resmî mektupları), hele Şâhidî'nin manzumesine benzer biçimde yazdığı *Tuhfe-i Vehbî* adlı telifi, Nâbî'nin *Hayriyye*'sine nazire *Lûtfiyyesi*, *Şevkengîz* ismindeki eseri ve diğer eserleri, herkesin yanında itibarlı, beğenilen birer yadigâr ve iftihar edilen şanlı armağandır.]

Ârif Hikmet Bey'in *Lûtfiyye* hakkındaki vasıflandırması

On dokuzuncu asır Osmanlı âlimlerinden ve tezkire yazarlarından Ârif Hikmet Bey (1201-1275/1786-1859), *Tezkire-i Şuarâ*'sında Sünbülzâde Vehbî hakkında bilgi verirken, onun eserlerini saymakla ve vefatına Adanalı Sürûrî'nin (1165-1229/1752-1814) düşürdüğü tarihi anmakla yetinmiştir. Burada

⁸Ahmed Cevdet, *Târîh-i Cevdet*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1292/1875, c. 9, s. 124-126.

⁹*Şânîzâde Târîhi*, İstanbul 1290/ 1873, 1. cilt, s. 199.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Lûtfiyye tanıtılırken dikkat çekici olan ibare, onun “*Hayriyye-i Nâbî* siyâkında”, yani Nâbî'nin *Hayriyye*'sinin ifade şeklinde bir mesnevi olduğunun belirtilmesidir. Başka bazı edebiyat tarihçileri ve yazarlar gibi Ârif Hikmet Bey de *Lûtfiyye*'nin *Hayriyye*'ye benzer bir eser olduğunu ifade eder:

“Vehbî- Sünbül-zâdelikle şöhret-şîârdır. Lûgat-ı Fârisiyyeyi müstemile *Tuhfe* ismiyle müsemmâ ve lûgat-ı Arabiyyeyi müstemile *Nuhbe* unvânıyla muanven iki aded manzûmesi vardır. *Hayriyye-i Nâbî* siyâkında *Lûtfiyye* nâm mesnevîsi vardır. Bir hikâye-i hezl-âmîzi müstemil *Şevk-engîz* nâm mesnevîsi vardır. Kasâ'id ve gazeliyyât-ı Arabiyye ve Fârisiyye ve Türkiyye'yi müstemil yigirmi cüz' mikdârı *dîvân-ı belâgat-unvânı pîrâye-bahş-ı eyâdî-i nâsîr*. Sürûri:

Cennet olsun rûhuna Vehbî Efendinin mekân. Sene 1224.”¹⁰

[Vehbî- “Sünbül-zâde” diye tanınmıştır. Farsça kelimeleri içine alan *Tuhfe* ismiyle adlanmış ve Arapça kelimeleri ihtiva eden *Nuhbe* başlığıyla başlıklı iki aded manzum eseri vardır. Nâbî'nin *Hayriyye*'sinin ifade şeklinde *Lûtfiyye* adlı mesnevîsi vardır. Eğlenceli bir hikâyeyi içine alan *Şevk-engîz* isimli mesnevîsi vardır. Arapça, Farsça ve Türkçe kasideleri, gazelleri ihtiva eden, yirmi parça kadar belâgat unvanlı divanı, insanların ellerine zinet vericidir. Sürûri:

Cennet olsun rûhuna Vehbî Efendinin mekân. Sene 1224.]

Hammer: “*Lûtfiyye*, *Hayriyye*'ye benzer, öğretici bir şiir...”

Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi'ni yazan ve bu manadaki dört ciltlik hacimli Almanca eserini 1836-38 yıllarında Peşte'de bastıran Avusturyalı şarkiyatçı Hammer-Purgstall (1774-1856), söz konusu kitabında Sünbülzâde Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sini, “Nâbî'nin oğlu Hayrullah¹¹ için tertip ve tanzim ettiği *Hayriyye*'ye benzer biçimde, mesnevi şeklinde öğretici bir şiir” olarak vasıflandırır. Bunun ardından eserin Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e dua ve selâm mahiyetindeki başlangıç kısmıyla “Der-Hitâb-ı Ferzend-i Hîş” (Kendi oğluna hitabı hakkında) başlıklı parçasını Almancaya nazmen çeviren mütercim, mesnevinin ihtiva ettiği bahislerin listesini verir. Yazar, *Lûtfiyye*'den örnek olarak “Der-Fezâ'il-i İlm-i Şerîf” (Değerli İlm'in Faziletleri Konusunda), hikmet (felsefe), tasavvuf, musikî, edebiyat, tarih ve siyer, şiir ve inşâ (nesir),

¹⁰ Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şuara*, Millet Ktp. Ali Emîrî, Tarih nr. 789, vr. 65b.

¹¹ Şairin oğlunun ismi Hayrullah değil, *Hayri-nâme*'nin baş taraflarındaki “Matleb-i Mücmel-i Ahvâl-i Peder” adlı bölümünden de öğrenildiğine göre, Ebû'l-hayr Mehmed'dir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

âlimlere hürmet, hâcegân-ı divân mesleği ve “hâtîme” (bitiş) bölümünü kısmen yahut tamamen Almancaya çevirmiş;¹² böylece Osmanlı Türkçesini bilmeyen Alman okuyuculara nasihatnamenin muhtevası hakkında umumî bir fikir vermiştir.

Fatîn’e göre *Lutfiyye: Hayriyye’ye* “nazîre-güne bir eser-i güzîde...”

On dokuzuncu asır şairlerinden ve tezkire yazarlarından Fatîn Dâvud Efendi (1229-1283/1814-1866), *Hâtîmetü'l-eş'âr* adlı şuara tezkiresinde Vehbî'nin eserleri ve edebî şahsiyeti hakkında bilgi verirken, *Lûtfiyye'sini* “Nâbî Efendi *Hayriyye'sine* nazîre-güne (...) bir eser-i güzîde”, yani Nâbî'nin *Hayriyye'sine* nazire tarzında, seçkin bir eser diye vasıflandırır:

“Mûmâ ileyh Sünblzâde unvâniyle arîf bir şâir-i zarîf olup âsâr-ı adîdesinden olmak üzere Nâbî Efendi *Hayriyye'sine* nazîre-güne *Lûtfiyye* isminde bir eser-i güzîdesi ve *Şevk-engîz* isminde bir aded hikâyet-nâme-i pesendidesi, lûgat-ı Fârisiye'ye dâir *Tuhfe* isminde bir kitâb-ı rengîn-hitâbı ve lûgat-ı Arabiyye'ye müteallik *Nuhbe* isminde diğeri bir kitâb-ı müstetâbı olduğundan fazla Arabî ve Fârisî ve Türkî olarak müretteb ve matbû bir kıt'a *divân-ı belâgat-unvânı* vardır ki müctemî' olduğu maânî ve mezâmîni müstağnî-i ta'rîf ü tebyîndir.”¹³

[Adı geçen “Sünblzâde” unvanıyla bilinen, zarîf (anlayışlı, ince ve hoş üslûp sahibi) bir şâir olup birçok eserinden olmak üzere Nâbî Efendi'nin *Hayriyye'sine* nazire tarzında *Lûtfiyye* adlı seçkin bir eseri, *Şevk-engîz* isminde beğenilmiş bir hikâye kitabı, Farsça lûgata dair *Tuhfe* isminde güzel hitaplı kitabı ve Arapça lûgata ait *Nuhbe* isminde başka hoş bir kitabı olduğundan fazla, Arapça, Farsça ve Türkçe olarak tertip edilmiş ve basılmış bir parça belâgat ünvanlı *divanı* vardır ki, bunun derlediği manalar, nükteli, sanath sözler, tarif ve beyana muhtaç değildir.]

Ziyâ Paşa'ya göre, mesnevisi hoştur; Nâbî'ye ikinci dense pek lâyıık...

On dokuzuncu asrın tanınmış şâir ve yazarlarından Ziyâ Paşa (1244?-1297/1829?-1880), *Harâbât* adını koyduğu şiir antolojisinin, kısa, manzum bir şuara tezkiresi sayılabilecek başlangıcında, “Ahvâl-i Şuarâ-yı Rûm”, yani Anadolu şairlerinin

¹² Joseph Freiherr von Hammer Purgstall, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*, Pesth 1838, c. 4, s. 562-567.

¹³ Fatîn Dâvud Efendi, *Tezkire-i Hâtîmetü'l-eş'âr*, 1271/ 1855, s. 444-445.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

hâllerinden bahsederken, Sünbülzâde Vehbî'nin eserlerini de değerlendirebilir. Paşa'ya göre, manzum sözlük yazma konusunda Vehbî'nin benzeri yoktur. Onun *Tuhfe* ve *Nuhbe* adlı lûgatları bu iddianın iki delilidir. Mesnevisinin de hakikaten hoş, “Nâbî'ye ikinci” dense bu vasıflandırmaya pek lâayık olduğunu belirten şairin, *Hayriyye*'ye benzer biçimde yazılmış olan *Lûtfiyye-i Vehbî*'yi kast ettiği anlaşılmaktadır:

“Vehbî'ye lûgatda yokdur akrân
Tuhfe ile *Nuhbe* iki burhân

El-hak bu iki eser güzeldir
Yok misli denir ise mahaldir

Bilhâssa *Nuhbe* müntehabdır
Keşşâf-ı belâgat-ı Arab'dır

Hoşdur dahi mesnevîsi elhak
Nâbî'ye ikinci dense elyak”¹⁴

[Vehbî'nin lûgat konusunda eşi, benzeri yoktur. *Tuhfe* ile *Nuhbe* (adlı eserleri bu iddiamıza) iki delildir. Gerçekten bu iki eser güzeldir. “Eşi yok” denirse, yeridir. Hele *Nuhbe*, seçkin; Arap belâgatının gizli ve bilinmeyen yönlerini meydana çıkarıcı (bir lûgat)dır. Hakikaten mesnevîsi (*Lûtfiyye*) de hoştur; “Nâbî'ye (Nâbî'nin *Hayriyye*'sine) ikinci” dense, pek lâayıktır.]

Vehbî'nin söz konusu mesnevisini hakikaten hoş bulduğu ve Nâbî'nin *Hayriyye*'si tarzında, ikinci bir eser saydığı görülen Ziyâ Paşa, antolojisinin mesnevilerden seçmeleri ihtiva eden üçüncü cildine *Lûtfiyye*'nin çeşitli bölümlerinden –başlıklarına yer vermeksizin- 510 beyit almıştır.¹⁵

Necmî: “Ne güzeldir Vehbî'nin *Lûtfiyye*'si”

Urfalı Nâbî'nin *Hayrî-nâme*'si ve Maraşlı Vehbî'nin ona benzer biçimde yazdığı *Lûtfiyye*'sinin okuyucular üzerindeki müsbet tesirleri, sadece yazıldıkları 18. asrın başları ve sonlarında görülmez; müteakip zamanlarda da nesiller boyu denebilecek kadar devamlılık arz eder. Anılan ilk eserin 19. asırda Arap harfleriyle üç kere, ikincisinin ise orta dereceli mekteplerde ders kitabı olarak okutulmasının da sayesinde yaklaşık yirmi defa basılmış olması,

¹⁴ Ziyâ Beğefendi, *Harâbât*, Matbaa-i Âmire, 1291/1874, c. 1, (s. 17).

¹⁵ Ziyâ Beğefendi, a.g.e., 1292/1875, Bezm-i sâlis, s.181-197.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ayrıca yurt içi ve yurt dışındaki yazma eser kütüphanelerinde onlarca nüshasının bulunması, bu sürekli tesir yahut geniş rağbetin delilleri arasındadır. 18. asır şairlerinden Kayserili Remzî, *Hayriyye-i Nâbî*'ye bir nazire¹⁶, 19. asrın ikinci yarısında sağ olduğu bilinen Ercişli Necmî de Nâbî'nin anılan mesnevisi ile Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sine benzer tarzda nasihat-name yazmıştır. 19. asrın ikinci yarısında hayatta olduğu anlaşılan divan şairlerinden Ercişli Mehmed Necmeddin Efendi¹⁷, "*Nusuh-nâme*" adıyla, şekil ve muhteva yönünden *Hayriyye* ve *Lûtfiyye*'ye benzer bir manzum eser meydana getirmiş ve bu kitabın önsözünde, örnek aldığı o iki meşhur mesneviden övgüyle bahsetmiştir:

“Pende dâir ‘urefâ-yi esbak
Yazdılar nice kitâb-i revnak
Fâriside Hazret-i Şeyh Attar
Âlem üzre zer-bend etdi nisar
Nu[s]ha dâir nice ra'nâ ma'nâ
Dürr-i yektâ gibi kıldı inşâ
Ne suhandır NÂBÎ'NİN HAYRİYE'Sİ
Ne güzeldir Vehbî'nin Lûtfiye'si
Okuyup anları kim eyle amel
Anla esrârın kim kılma cedel
Ben dahi anları taklid etdim
Pend edüp işbu cihandan gitdim”¹⁸

[Pek önce gelen arifler, öğüt konusunda birçok güzel, parlak kitap yazdılar. Farsça'da Hz. Şeyh Attâr, âlemin üstüne sırmalı kumaş saçtı. Nasihata dair birçok güzel manayı eşsiz inci gibi yazdı; meydana getirdi. Nâbî'nin *Hayriyye*'si ne (hoş) sözdür! Vehbî'nin *Lûtfiyyesi* ne güzeldir!.. Onları okuyup (bu güzel eserlerin gereğince) iş yap. Onların sırlarını anla; (ihtiva ettikleri bilgi, fikir ve

¹⁶ Hanifzâde Ahmed Tâhir, *Âsâr-ı Nev*, Nova Opera ab Ahmed Hanifzâdeh Ad Continuandum Haji Khalfae Lexicon Bibliographicum Collecta Et Ad Ordinem Literarum Disposita Ad Codicis Vindobonensis Fidem Primum Edidit Gustavus Fluegel. (G. Fluegel'in 1835-58 yılları arasında bastırıldığı *Keşfü'z-zunûn*... tercümesinin sonunda) s. 638, nr. 14981. Burada H. 1135 (1722-23) senesinde vefat eden Kayserili Remzî Mehmed Efendi'nin *Nazîre-i Hayriyye-i Nâbî* adlı manzum bir eserinin olduğu bildirilmekte ve onun “Hamd ol Allâh'a ki Vehhâb Vedûd/ Fâyiz-i çeşme-i cân-bahş-ı vücûd” beytiyle başladığı belirtilmektedir. Bursalı Tâhir Bey'e göre, Kayserili Remzî Mehmed Efendi, H. 1131 (M. 1719) yılında vefat etmiştir. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul Matbaa-i Âmiri 1333/ 1915, c. 1, s. 315).

¹⁷ Hayatı ve eserleri hk. bilgi için bk. Muhsin Macit, “Diyadin'de Bir Divan Şairi: Necmî”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/ 13 Fall 2013, s. 139-144.

¹⁸ Abdülkadir Karahan, *Nâbî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, Ankara 1987, s. 40-41.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

tavsiyelere karşı çıkıp) tartışma! Ben de onları taklid ettim; öğüt verip bu dünyadan gittim...]

Muallim Nâcî'ye göre, *Lûtfiyye*, gerçekten faydalı eserlerden...

19. asrın ikinci yarısının tanınmış edebî şahsiyetlerinden Muallim Nâcî (1265-1310/1849-1893), *Mecmûa-i Muallim*'de Sünblzâde Vehbî'den bahsederken, onun eserleri ve şairliği hakkında da değerlendirmede bulunur. Muallim Nâcî, Vehbî'nin *Tuhfe*, *Nuhbe* isimli manzum sözlükleriyle *Lûtfiyye* adlı mesnevisini hakikaten faydalı eserlerden sayar. Buna ilâveten şiirinde gerçek zevk sahiplerinin arayacağı tatlılığın bulunamayacağını ifade eder: "Merhûmun *Tuhfe*'si, *Nuhbe*'si, *Lûtfiyye*'si hakikaten âsâr-ı müfideden ise de şi'rinde zevk-ı hakikî ashâbının arayacağı halâvet bulunamaz."¹⁹

[Merhumun *Tuhfe*'si, *Nuhbe*'si, *Lûtfiyye*'si gerçekten faydalı eserlerden ise de şiirinde hakiki zevk sahiplerinin arayacağı tatlılık bulunamaz.]

E. J. W. Gibb'in yazdığı *Lûtfiyye* özeti ve tenkidi

Osmanlı Şiir Tarihi'ni yazan meşhur İskoçyalı şarkiyatçı E. J. Wilkinson Gibb (1857-1901), Sünblzâde Vehbî'nin hayatını hikâye ettikten sonra eserleri hakkında bilgi verir ve bazı değerlendirmeler yapar. Gibb, ilk cildinden sonraki beş cildi ölümünden sonra bastırılan bu hacimli şiir tarihinde, *Lûtfiyye*'yi genişçe özetlemiş; *Hayriyye* ile kısaca karşılaştırmış; söz konusu mesnevinin başarılı taraflarını isabetle belirtmiş; fakat sonuçta büyük bir adamın eseri sayılamayacağını, edebiyat yönünden hayli bayağı olduğunu iddia etmiştir. Yazara göre, Vehbî, *Lûtfiyye*'yi sağlık yönünden daha uygun zamanda da yazmış olsaydı, onun bu mesnevisinin Nâbî'nin anılan nasihatnamesine rakip olabileceği pek muhtemel görünmemektedir.

Gibb'in adı geçen eserinde Vehbî'nin bu mesnevisi hakkındaki "edebiyat nokta-i nazarından (...) oldukça bayağı bir eserdir" hükmünü yazımızın sonunda ele alıp değerlendirmek üzere *Lûtfiyye*'yi nasıl özetlediğini ve tenkid ettiğini görelim:

"Eserinin ismine oğlu Lutfullah'ın adına izafeten Lutfiyye diyen yazar, Nâbî'nin *Hayriyye*'sini model olarak almış ve bir dizi

¹⁹ Muallim Nâcî, "Nümûne-i İntihâb 15- Sünblzâde Vehbî", *Mecmûa-i Muallim*, 1. sene, nüsha 30, 21 Şaban 1305 (2 Mayıs 1888) s. 119.

SÜN BÜ LZÂ DE VEHBÎ Kİ TABI

nasihatleri içeren bu eseri oğlu Lutfullah için yazmıştır, ona ithaf etmiştir. Her iki eser de içerdikleri nasihatler itibariyle birbirinden farklı olsa da düzenleniş bakımından birbirine çok benzemektedir. Vehbî eğitime büyük önem vermiş, hangi ilimlerin tahsil edileceği nelerin gereksiz olduğu konusu üzerinde önemle durmuştur. Zamanın hekimlerinin çoğunun güvenilmez olduğu için tıp, her ilmin temeli olduğu için de mantık, tavsiye ettiği ilimler içerisinde yer almaktadır. Faydasız olduğunu düşündüğü için felsefe ve matematiği, bilinmesi imkansız olan konularla uğraştığı için de zamanında hakim olan astrolojik astronomiyi tavsiye etmemiştir. Ona göre bütün gizli ilimlerle meşgul olmak aynı sebeplerle faydasızdır. Müziğin zevk verici olduğunu söylemekle birlikte bir beyefendi için herhangi bir enstrümanı kullanmanın ve dinlemenin uygun olmayacağını ifade eder. Tarih ve edebiyat, öğrenilmesi gereken bilimlerden; Şiirden bahsederken, o sıralarda İran'da meşhur olan muamma üzerinde çalışılması gerektiğini söylerken oğluna hiç de iyi bir nasihatte bulunmuş olmaz. Veysi ve Nergisi tarzının da modası geçtiği için nesirde yeni bir yolun tutulması gerektiğini söyler. Hattatlık tavsiye ettiği meslekler arasında yer alır. Satranç ve keyif verici maddeleri kullanmak insanı meşgul ettiği için tavsiye edilmez. Hovardalık, ayyaşlık, ikiyüzlülük, sofuluk ve buna benzer her türlü ahlâksızlık kınanırken, bunların zıddı olan erdemler övülür ve bunlara sıkıca yapışılması tavsiye edilir. Vehbi de tıpkı Nâbî'nin yaptığı gibi, oğluna, devlet makamlarında görev almaya heveslenmemesini, devlet memurluğunun çok tehlikeli olduğuna ve devlet memurlarının dürüst ve şerefli yaşamalarının çok zor olduğuna işaret ederek bu nasihatine uymasını ister. Nâbî hocalığı tavsiye ederken Vehbi tavsiye etmez ve kendisinin bu mesleği denediğini ve kadılık uğruna seve seve bu meslekten vazgeçtiğini söyler. Zira ona göre zaman, yaşlı Nâbî'nin zamanından bu yana oldukça değişmiş ve içinde bulunulan durum da eskisi gibi değildir. Ayrıca günlük hayatta nasıl davranılacağı, gelire göre harcamaların nasıl ayarlanacağı vb. konularda oldukça sağlam, pratik tavsiyelerde de bulunur. Evlilik konusunda Vehbî'nin görüşleri Nâbî'ninkinin tam aksidir; Nâbî oğluna, evlenerek kendisini bir takım yükümlülüklerin altına sokmaktan kaçınmasını tavsiye eder ve şer'î hukukun izin verdiği ölçüde cariyelerle yetinmesini söyler. Vehbi ise cariyelerin umumiyetle güvenilmez, cahil ve nasıl davranacağı bilmeyen kişiler olduğunu söyleyerek oğluna, iyi yetişmiş ve terbiye görmüş, kendi dengi olan bir hanımla evlenmesini tavsiye eder. Bununla birlikte tıpkı Nâbî gibi o da

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Gürcü kızlarının tercih edilmesi gerektiğini ifade eder. Hizmetçilerin seçiminde de oldukça dikkatli olunmalı, bunlara iyi muamele etmeli, fakat gereksiz samimiyete girilmemelidir. Esrar ve afyon gibi bütün mükeyyifatlardan sakınılmalı, hatta tütün ve kahve de oldukça dikkatli ve arasına kullanılmalıdır. Şair, oğluna yaptığı nasihatleri, boş ve faydasız gördüğü zamanın modası olan kuş beslemek, çiçek yetiştirmek gibi çılgınlıklardan uzak durması, bilhassa son derece insafsızca bir davranış olan, özgür yaşaması gereken kuşları hapsedmek gibi bir alışkanlığa asla mübtela olmamasını söyleyerek tamamlar.

Vehbi, hatimede yine oğluna hitaben, bu eserini bir hafta içerisinde ve hiç de iyi olmadığı bir zamanda yazdığını, bunun neticesi olarak şiiriyetten ya da olması gereken intizam ve insicamdan yoksun olduğunu söyler. Yaşadığı süre zarfında dünyanın pek çok yerini gördüğünü, pek çok ülke gezdiğini ve pek çok insanla tanıştığını söyler; iyiliğiyle kötülüğüyle hayatı her yönüyle tanıdığını ve öğrenmesi gereken şeyleri öğrendiğini belirtir. Bu kitapta yazdıklarının bizzat kendi tecrübeleri olduğunu, tavsiye olarak söylediği şeyleri kendisinin bizzat tecrübe ettiğini bu sebeple büyük bir güvenle aynı şeyleri oğlunun da yararlanması için tavsiye edebildiğini ifade eder. Kitabın vezninden farklı bir vezinle yazılmış muamma kabilinden bir kıta ile telif tarihi 1790 (1205) olarak verilir.²⁰

Bu sahada yazılan ikinci eser olmakla ve oldukça ilginç bir eser olmakla birlikte *Hayriyye*'nin sahip olduğu orijinal niteliklerden yoksundur. Aynı şekilde içinde yaşanan ve eserin yazıldığı dönemin doğru bir panoraması çizilmiştir; sosyal hayatla ilgili tasvirler oldukça canlıdır ve bütün teferruatıyla anlatılmıştır. Şairin şahsiyeti de şiirlerinde oldukça belirgindir; pek çok tecrübesiyle ilgili olarak imalarda bulunması, ilgilerini ve şahsiyetini gizlememesi de kendisinden önceki şairlerin şiirlerinde bulunmayan ya da çok ender bulunan özelliklerdendir. Ne var ki bu eser için büyük bir adamın eseridir denemez; edebiyat nokta-i nazarından da, şairin sağlığı dolayısıyla öyle olmuş olsa da, oldukça bayağı bir eserdir ve üstelik daha uygun bir zamanda da yazmış

²⁰ 1023 Oldı tarîhi de hal-i ruh-ı zibâ-yı hayâl

Ahsen-i vechle Lutfiyye-i nev buldı hitâm

Yazar burada eserin telif tarihinin “hal-i ruh-ı zibâ-yı hayâl” terkinde ve bu terkinin harf değerlerinin toplamına ikinci mısradaki noktalı harflerin değerlerinin ilâve edilmesiyle bulunacağını söyler; hal (ben) noktalı harflere işaret etmektedir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

olsaydı Nâbî'nin eserine yine de rakib olabileceği pek muhtemel görünmemektedir.

Eserin üslubundan ve ihtiva ettiği hükümlerden anlaşıldığı kadarıyla yazar, sevgili oğlu Lutfullah için kendisinininkinden daha şerefli bir hayat arzu etmiş olmalıdır. Ancak talihsiz Lutfullah babasının tavsiyelerini yerine getirecek kadar uzun yaşamamıştır. Sürûrî'nin *Divan*'nında yer alan onun ölümüyle ilgili bir manzumede yirmiyedi yaşındayken, 1795 (1210) yılında, yani *Lutfiyye*'nin yazılmasından beş yıl sonra, Vehbî'nin ölümünden de on yıl²¹ önce ölmüştür. Yine Sürûrî'nin güzel bir beytinde dile getirdiği gibi annesi de daha önce vefat etmiştir:

Kurb-ı mâderde girüb kabre sevindirdi anı
Lâkin âlâm-ı firâkiyle peder oldu düta²²

Mehmed Âkifin *Lûtfiyye* hakkındaki birkaç beyti

Mehmed Âkif, 7 Eylül 1321 (20 Eylül 1905) tarihinde yazdığı ve üç buçuk sene sonra *Sirât-ı Müstakim*'de yayımladığı manzum bir Hasb-i hâl'inde önce Vehbî'nin oğlu için *Lûtfiyye* yazdığını, gücü yetseydi kendisinin de muhatabı namına *Fazliyye* adında bir eser yazacağını söyler. Vehbî değilse de kendisinin de az çok manzumeler yazan bir kişi olduğunu, fakat şairlik istenirse, bu meziyetin onda da, kendisinde de bulunmadığını belirten Mehmed Âkif (Ersoy, 1873-1936), *Lûtfiyye*'de kafiye sıkıntısı yüzünden ilimlerin, sanatların inkâr edildiği düşüncesindedir:

“Tutup *Lûtfiyye* yazmış oğlu Lûtfullah için Vehbî
Yazardım ben de bir *Fazliyye* kudret yoksa nâ-kâfi

Ne var oğlum değilsen? Kardeşimsin, yâr-ı cânımsın,
Müşahhas bir ümidimsin, refik-ı râzdânımsın;

Ne var Vehbî değilsem? Ben de elbet nâzımım az çok...
Eğer şairlik istersen ne Vehbî'den, ne benden yok!

Hakikat söylemek lâzımsa Vehbî'nin kitâbında

²¹ Vehbî, H. 1224 (M. 1809) yılında vefat ettiğine göre, oğlu babasından on yıl değil, on dört sene önce ölmüştür. (ÂC).

²² E. J. W. Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, Londra 1905, c. 4, s. 254-257. (*Lûtfiyye* hakkındaki parça, söz konusu edilen beyitlerin imlâsında bazı düzeltmeler yapılarak şu tercümeden alınmıştır: E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, I- V, çev. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, c. III-V, s. 437-39).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Fünûn inkâr edilmişdir kavâfi piç ü tâbında!”²³

[Sünbülzâde Vehbî, oğlu Lûtfullah için tutup *Lûtfiyye* yazmış... Ben de bir *Fazliyye* yazardım ama gücüm buna yetmez... Oğlum değilsen, ne çıkar?! Kardeşimsin, can dostumsun; şahıs şekline girmiş ümidimsin, sır bilen arkadaşısın!.. Vehbî değilsem, ne var?! Ben de elbet az çok manzumeler yazarım... Eğer şairlik istersen, o (hüner) Vehbî’de de yok, bende de!.. Doğru söylemek gerekirse, Vehbî’nin anılan kitabında kafîye sıkıntısı yüzünden, fenler (ilim ve sanatlar) inkâr edilmiştir!..]

Birçok şair, yazar, edebiyat tarihçisi ve tenkitçi gibi bizim de eserleriyle edebiyat tarihimizde tuttuğu değerli yerden, millî hizmetlerinden dolayı şahsen saygı ve sevgi duyduğumuz merhum Mehmed Âkif, *Safahât*’ın birinci kitabını yayımlarken, dertleşmesinin Vehbî ve *Lûtfiyye*’si hakkındaki bu sekiz mısraını, herhâlde asıl konu dışında gördüğü için, çıkarmıştır. Âkif Bey de selefleri Ziyâ Paşa, Nâmık Kemâl ve Muallim Nâcî gibi, Sünbülzâde Vehbî’de şairlik gücü olmadığı fikrindedir. Ancak kolayca vezinli, kafiyeli söz söyleyebilen Vehbî’nin *Lûtfiyye*’sinde kafîye sıkıntısı yüzünden ilimlerin inkâr edildiği iddiası, bizce, hakikate çok uygun bir beyan değildir... Halkalı Baytarlık ve Ziraat Mektebi’nde bazı müsbet ilimleri tahsil etmiş ve Osmanlı memleketlerinin ilerlemesi için fenlerin ne kadar gerekli olduğunu kavramış bulunan Mehmed Âkif’in bu sözleriyle *Lûtfiyye*’de felsefe, hendese (geometri) misali ilim dalları hakkında yazılmış

“Felsefiyyâta tevaggul etme

Rûz u şeb anı teemmül etme” (...)

(Felsefeyle alâkalı şeylerle çok uğraşma; gündüz gece onu derin derin düşünme!..)

“İ’tibâr eyleme pek hendeseye

Düşme ol dâ’ire-i vesveseye”²⁴

(Geometriye pek değer verme; o kuruntu dairesine düşme!) gibi beyitleri kast ettiği anlaşılmaktadır. Ancak sözlerinin devamından anlaşılacağı üzere, Vehbî’nin felsefeye yönelttiği itirazın sebebi, filozoflarca veya felsefi eserlerde ileri sürülen fikirlerin, bazı İslâm inanç esaslarına aykırı bulunuşudur. Şairin hendese (geometri) hakkındaki beyitleri ise, eserinin sonunda anlattığı gibi, okuyucunun gönlünü neşelendirmek niyetiyle tercih ettiği mizahî üslûbun verimleri arasındadır. (Şairin *Lûtfiyye*’de

²³ Mehmed Âkif, “Hasb-i hâl”, *Strât-ı Müstakim*, 25 Safer 327/ 18 Mart 1909, 2. cild, aded 3, s. 57-58.

²⁴ *Lûtfiyye Vehbî (Divân-ı Vehbî sonunda)*, Bulak 1253/ 1837, s. 7.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

felsefe, musiki gibi ilim ve sanatlar hakkında dile getirdiği, sonraki zamanlarda hayli tenkitlere uğrayan fikirlerini, yazımızın sonunda değerlendirmeye gayret edeceğiz).

Çocuk Edebiyatı Yönünden *Lûtfiyye*'ye Kısa Bir Bakış

Cenap Şehâbeddin'in küçük kardeşi Ali Nusret Bey (1288-1328/1872-1913), çocuk edebiyatı hakkındaki bir yazısında şiir ve nesir tarihimize bakınca, bu konuda Nâbî'nin *Hayriyye*'si ile Vehbî'nin *Lûtfiyyesi*'nin hatıra geldiğini belirterek anılan iki manzum eseri kısaca tenkit ve mukayese eder: Her iki eserin de konularına uygun fayda ve lezzetten mahrum, bazı mevzuları yönünden zararlı ve pek tatsız olduğunu iddia eden yazar, *Lûtfiyye*'yi *Hayriyye*'ye nazaran edebî değer ve hikmetlerle alâkalı mahiyet bakımından pek aşağı bulur. Ona göre, *Hayriyye*'de hiç olmazsa nazmedenin ilim ve fazilet gücünü gösteren bir kelime ve terkip zenginliği vardır ve yer yer yüksek manaları içine alan pek çok beyit, seçme bakışını süsleyebileceği gibi, baştan sona kadar, hattâ "Matleb-i Lâzime-i Hüsn ü Cemâl" (Güzelliğin gerekli oluşu) bahsinde bile edebî nezihlik korunmuştur.

Lûtfiyye'nin hendese (geometri) ilmi ve musiki sanatı hakkındaki bölümlerinden bazı beyitler nakleden Ali Nusret, o eserin bu gibi "sarih hezeyânlarını" (açıkça saçma sapan lâflarını) *Hayriyye*'de bulmanın mümkün olmadığını söyler. Ayrıca ciğerinin parçası çocuğunun ahlâkını düzeltmek için hikmet kalemini dolaştıran bir babanın, kendince fazilet hükümlerine uygun bulduğu yüksek nasihatlar arasında "Kıssa-i Kimyacı" gibi bir "rezâlet-nâme"yi" nazım kalıbına dökecek kadar "şathiyyât" a kapılmış olmasına hayret eder. Sonuç olarak bugün çocuk edebiyatı adına hürmet ellerimizde birer yadigâr olması gereken bu iki eserin de konusuna uygun amelî bir değer gösterememek dolayısıyla itibardan mahrum bulunduğunu ileri sürer:

"Edebiyât-ı etfâl hulyâsı içinde mâzî-i şî'r ve inşâmıza ircâ'-ı nazar edince, iki eser-i manzûm hâtıra geliyor: *Hayriyye-i Nâbî*, *Lûtfiyye-i Vehbî*.

Ah! Bunlar şimdi elem-i hasretini çekdiğimiz edebiyât-ı etfâlin ne güzide nümüneleri olabilirdi. Fakat heyhât! Her ikisi de mevzuları ile mütenâsib nef' ve lezzetden mahrûm, bâzı noktalarınınca muzır, herhâlde pek bî-nemektir!.

Bu iki nasihat-nâme-i manzûmun mukâyesesi hâlinde *Lûtfiyye*'nin târîhan muahhariyetine nazaran hiç olmazsa selefinin nekâyisinden muarrâ olması icâb ederken maa't-teessüf *Hayriyye*'ye

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

nazaran gerek kıymet-i edebiyeye, gerek mâhiyet-i hikemiyyece pek dündür. *Hayriyye*'de hiç olmazsa nâzımının sermâye-i ilm ü fazlına delâlet eden bir servet-i elfâz ve terâkîb vardır. Ve câ-be-câ maânî-i 'âliyyi muhtevî pek çok ebyât, nazra-pîrâ-yı intihâb olabileceği gibi serâpâ, hattâ 'Matleb-i Lâzime-i Hüsn ü Cemâl' bahsinde bile nezâhet-i edebiyeye mahfûzdur. Hele *Lûtfiyye*'nin:

İ'tibâr eyleme pek hendeseye
Düşme ol dâ'ire-i vesveseye

Bakıp eşkâle mukarnes diyerek
Ya murabba' ya muhammes diyerek

Duş olup dâ'ire-i efkâra
Mâ-hasal dönmeysin pergâra

Hatt ü adla' sözü dâ'iyedir
Sanma kim eğlenecek zâviyedir!

Nâye tazyî-i nefes eylemeli
Üfleyip yâni anı n'eylemeli

Çalma öyle düdüğü mevlânâ
Ki dene adına neyzen monla

gibi sarîh hezeyânlarını *Hayriyye*'de bulmak mümkün olmadıktan başka ciğer-pâresi evlâdının tehzîb-i ahlâkı ve tezkiye-i efkârı için icâle-i kalem-i hikmet eden bir pederin kendince muvâfık-ı ahkâm-ı fazliyet bulduğu nasâyih-i 'âliye meyânında 'Kıssa-i Kimyâcı' gibi bir rezâlet-nâmeyi kâlbüd-i nazma ifrâğ edecek derecede rubûde-i şathiyât olmasına taaccüb edilir!. Hâsılı bugün edebiyât-ı etfâl nâmına eydî-i hürmetimizde birer yâdigâr olmak icâb eden bu iki eser dahi mevzûu ile mütenâsib bir kıymet-i ameliye ibrâz edememek hasebiyle mahrûm-ı i'tibârdır."²⁵

***Lûtfiyye*'nin muhatabı Lûtfullah Çelebi'nin kısa hayatı**

Hayrî-nâme'nin yazıldığı Hicrî 1113 (M. 1701) senesinde muhatabı olan Ebül-hayr Mehmed'in yedi yaşında, *Lûtfiyye*'nin yazıldığı 1205 (1790-91) yılında ise Vehbî'nin oğlu Lûtfullâh'ın

²⁵ Ali Nusret, *Makâlât-ı Târihiyye ve Edebiyye*, İstanbul, Muhtar Hâlid Kitabhânesi, 1328 (1910), s. 95-97. Bu yazının yeni harflere çevrilmiş tam metni için bk. İnci Enginün- Zeynep Kerman, *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 3, Nesir 2 (1860-1923)*, Dergâh yayını, İstanbul 2011, s. 781-789.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

(1183-84-1210/1769-70-1795-96) çocuk değil, 21-22 yaşlarında, yani söylenen sözü anlayabilecek seviyede bir genç olduğunu burada ifade etmek yerinde olur. Vehbî'nin çağdaşı ve arkadaşı Adanalı Sürûrî'nin divanındaki tarih manzumeleri arasında Sünbülzâde'nin oğlu Lûtfullâh'ın sakal bırakması²⁶, cariyeye alması²⁷ ve vefatı²⁸ hakkında kıt'alar da vardır. Bu kıt'alardan Lûtfullâh'ın yaşı, dolayısıyla doğum yılı²⁹, ahlâkı, şiirlerinde kullandığı mahlas, sakal bıraktığı sene, İlbasan'daki memuriyeti, cariyeye alış zamanı, ölüm sebebi, annesinin kendisinden önce öldüğü, vefatının babası ve dostları üzerindeki tesiri konularında bilgi edinmekteyiz. Bu bilgileri Vehbî'nin *Tuhfe'si*, *Divânı* ve *Lûtfiyye'sinden* aldığımız malûmatla birleştirerek şöyle bir hayat hikâyesi inşa edebiliriz:

Sünbülzâde Vehbî'nin oğlu Lûtfullah, H. 1183 (M. 1769) veya 1184 (1770) yılında dünyaya geldi. 1718-1719 yılında doğduğu bir şiirinden anlaşılan Vehbî'nin kendisi o sene elli yaşındaydı. Yaşlılık çağında bir oğul sahibi olmak, onu hayli sevindirmiş ve mutlu etmiştir. İran elçiliğinden dönen Vehbî, uygunsuz hâlleri yüzünden yedi sene işsiz kalmış; fakirlik ve ümitsizlik içinde bunalmış; nihayet sadrazam Halil Hamîd Paşa'nın alâkası sayesinde 1197 /1783'de kadılık mesleğine geri dönebilmişti. Bu iyiliğine bir teşekkür niyetiyle aynı yılda *Tuhfe-i Vehbî'yi* paşanın iki oğlu adına yazan şair, anılan Farsça-Türkçe manzum sözlüğü kendi oğlu Lûtfullâh'ın da okumasını istiyordu.

Babasının terbiyesi altında yetişen, hem ondan, hem de diğer hocalardan ilim tahsil eden Lûtfullah, H. 1200 (M. 1785-86) yılında, demek oluyor ki 16-17 yaşlarında sakal bıraktı; çelebinin sakal bırakmasına baba dostu, şair Adanalı Sürûrî iki tarih düşürmüştü. O devirde mektep ve medreselerde öğretilen ilimleri edinen Lûtfullah, bilgili bir genç oldu; babasının izinden giderek şiir yazmaya da başladı. Manzumelerinde “nimet verilen, iyilik edilen” manasındaki “Mün'am” kelimesini mahlas kullanırdı. Annesi Gülsüm Hanım'ın 1205 (1790-91) yılında vefatı, yaşlı babasını pek

²⁶ *Divân-ı Sürûrî*, Bulak 1255/1839, s. 264.

²⁷ *Divân-ı Sürûrî*, a.g.e., s. 257.

²⁸ *Divân-ı Sürûrî*, a.g.e., s. 157, 289.

²⁹ Lûtfullâh'ın vefatı üzerine Sürûrî tarafından yazılan tarih kıt'alarının son mısraları, H. 1210 (M. 1795-96) yılına karşılık gelir. Bunlardan birindeki “Sinni geçmişti bu esnâda yigirmi altısın” (*Divân-ı Sürûrî*, a.g.e., s. 157) mısrandan Lûtfullâh'ın 1183 veya 1184 yılında doğduğu anlaşılmaktadır. Çünkü 1210'dan 26 çıkarıldığında 1184 rakamına ulaşılır. “Sinni geçmişti... yigirmi altısın” mısraı, onun 26 yaşı içinde değil, bunu geçtiği, yani 27 yaşında vefat ettiği manasında anlaşılırsa, 1183 yılında doğduğunu dolaylı olarak gösterir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

üzümüş, çok müteessir etmişti.³⁰ Aynı sene, babası, yirmi bir yaşındaki “ciğer-pâre”si Lûtfullah için *Lûtfiyye* adını koyduğu bir nasihatname yazdı. (Bu eserdeki

“Hak seni eyledi çün kim kâdî
Sen de ol hükmi-kazâya râzî”³¹

beyti, eğer bütün kadılara hitaben değil, şairin oğluna söylenmişse, o takdirde Lûtfullâh’ın o sıralarda kadı olduğu anlaşılır). Mesnevi şeklinde, 1183 beyitli bir öğüt kitabıydı *Lûtfiyye*... Kendisine çeşitli ilimler, sanatlar, iyi ve kötü huylar, insanlarla birlikte yaşama adabı, meslekler gibi birçok konuda nasihatte bulunan yaşlı babası, evlilik ve cariye alma hakkındaki fikirlerini de anlatmış; iyi bir aile mensubu, namuslu ve dindar bir kızla evlenmesini tavsiye etmişti. Fakat Lûtfullah, 25 yaşındayken bir cariye almış; böylece denebilir ki, babasının değil, Urfalı Nâbî’nin *Hayrî-nâme*’sinde evlenmeyip cariye alma tavsiyesini tutmuştu.

Yaşlılar gibi ağırbaşlı ve akıllı, güzel huyları kendisinde toplamış, nazık bir kişi olan Lûtfullah Molla, memurluk gereği İlbasan’da bulunduğu sırada³², H. 1210/ M. 1795-96 yılında beklenmedik bir zamanda veba hastalığına tutuldu ve bu hastalık sonucu vefat etti³³; annesinin kabrinin yanına gömüldü. Onun genç

³⁰ Lûtfullâh’ın annesinin adını ve vefat yılını, babası Vehbî’nin *Divânında* bulunan şu tarih kıt’asından öğreniyoruz: “Târîh-i Vefât-ı Zevce-i Hîş

O merhûme belî dârü’s-sürûra eyledi rihlet

Ne çâre beyt-i hüzn oldu mekânı kalb-i mağmûmun

Kalemden katre-i hûn akdı yazdıkdâ bu târîhi

Makâmın eyle yâ Rab Cennet-i Firdevs Gülsûm’ün” (*Divân-ı Vehbî*, Bulak 1253/1837, “Tevârîh” kısmı, s. 16). (Kendi Karısının Vefat Tarihi- Evet, o rahmetli kadın, sevinç yurduna göçtü... Ne çare ki gamlı, kederli kalbimin yeri, hüznün evi oldu. Bu tarihi yazdığı anda kalemden kan damlası aktı: Yâ Rabbi, Gülsüm’ün makamını Firdevs cenneti eyle!) Üçüncü mısradaki “katre-i hûn akdı” (kan damlası aktı) ibaresinden, tarih mısraındaki noktalı harflerin hesap edilmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Kıt’anın dördüncü mısraının noktalı harfleri, ebced hesabına göre 1205’e karşılık gelir. Buradan Gülsüm Hanım’ın H. 1205/ M. 1790-91 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Vehbî’nin karısının anılan yılda öldüğü konusunda Sürûrî *Hezeliyyât*’ında da bir kıt’a vardır. *Hezeliyyât-ı Sürûrî*, ts., s. 78.

³¹ *Lutfiyye-i Vehbî*, a.g.e, s. 42.

³² Adanalı Sürûrî, Lûtfullâh Molla’nın vefatı üzerine yazdığı kıt’alardan birinde “Gerçi olmuşdu muvakkat İlbasan’ın zabtına/ Şehr-i ömrün kıldı yağmâ ceys-i tâûn ez-kazâ” diyerek onun vazifesi, vefat yeri ve sebebi hakkında bilgi vermektedir. Biz, “İlbasan’ın zabtı” ibaresinden Lûtfullâh’ın bu şehirde kadı olduğu manasını çıkarıyor; “ez-kazâ” kelimesiyle de anılan memuriyete dolaylı biçimde işaret edildiğini sanıyoruz. Vehbî’nin söz konusu tarihten beş yıl önce oğluna hitaben yazdığı *Lûtfiyye*’de “Mademki Allah seni kadı yaptı...” manasındaki mısraı da bu fikrimizi teyid edicidir. *Sicill-i Osmânî* yazarı ise Sünbülzâde Vehbî’nin “mahdümü” (oğlu) müderris Lûtfullâh Efendi’nin “1210’da yigirmi altı yaşında fevt oldu”ğunu bildirir. (Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî Yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniye*, ts., c. 4, s. 618).

³³ *Divân-ı Sürûrî*, a.g.e., s. 157.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

yaşta ölümü, bütün samimi dostlarını üzümüş; fakat bilhassa beş yıl önce karısını da kaybetmiş yaşlı babasını, daha çok tesiri altında bırakmış ve perişan etmişti...

Süleyman Nazif'e göre, *Lûtfiyye-i Vehbî, Hayriyye-i Nâbî*

Süleyman Nazif (1869-1927), Nâmık Kemâl'in eserlerine dair *Mecmûa-i Ebû'z-Ziyâ*'da yayımlanan 27 Şubat 1323 (11 Mart 1908) tarihli mektubunda *Lûtfiyye-i Vehbî* ve *Hayriyye-i Nâbî*'nin şiir değil, "tenahnüh" (gırtlâğını temizlemek üzere hırıltılı ses çıkarma) ve "tenassuh" (nasihat dinleme) olduğunu iddia eder. Buna ilâveten, şiir heyulâsına ancak Nedim gibi zengin yaratılış sahiplerinin "i'câz" (herkesin yapamayacağı işi gören) ellerinin şekil vereceğini söyler: "Hâsılı, *Lûtfiyye-i Vehbî, Hayriyye-i Nâbî* gibi tenahnüh ve tenassuh şiir değil; heyûlâ-yı şi're ancak Nedim gibi tabâyi'-i müstağni ashâbının eyâdî-i i'câzı şekil ve sûret verir."³⁴

Görülüyor ki, Süleyman Nazif, bu mektubunda *Lûtfiyye-i Vehbî* ve *Hayriyye-i Nâbî*'nin şiir değil, herhâlde anılan iki eseri ahenksiz bulduğunu ve didaktik (talimî) mahiyette gördüğünü belirtmek üzere, "tenahnüh ve tenassuh" olduğunu söylemektedir. Ancak Nazif'in Mehmed Âkif hakkındaki kitabında ifade ettiği gibi³⁵, insanın edebî eserler ve şahsiyetler hakkındaki kanaatleri değişebilmekte; daha önce beğendiği bir edebî eserden zevk almaz hâle gelebildiği veya beğenmediği bir edebiyat verimi hakkındaki fikrinin tam aksine döndüğü yahut tenkit ettiği şairi, yazarı takdir etmeye başladığı görülebilmektedir.

Şehabeddin Süleyman'a göre *Lûtfiyye*

Osmanlı edebiyatı tarihini yazanlardan Şehabeddin Süleyman (1885-1919?)³⁶, 1910 yılında yayınlanan *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye* adlı eserinde Sünbülzde Vehbî'nin hayatı, eserleri ve şairliği hakkında, Ziyâ Paşa ve Muallim Nâcî'nin yazdıklarından da faydalanarak bilgi verir. Şehabeddin Süleyman, Vehbî'yi zamanında az-çok ehemmiyete sahip olmakla birlikte geleceğin inceleme eliyle şairlik sahasından çıkarılacak kadar iğnelemelere ve tenkitlere

³⁴ "Süleyman Nazif Beyefendinin Âsâr-ı Kemâl'e Dâir Bir Mektûbu (II)", *Mecmûa-i Ebû'z-Ziyâ*, 12 Cumâde'l-ülâ 1329 (11 Mayıs 1911) nr. 95, s. 532. (Aynı cümle, yazarın Mehmed Âkif adlı eserinde şu şekilde yer alır: "Hâsılı, *Lûtfiyye-i Vehbî* gibi, *Hayriyye-i Nâbî* gibi tenassuh ve tenahnüh şi'r değil, heyûlâ-yı şi're ancak Nedim gibi tabâyi'-i müstesnâ ashâbının eyâdî-i i'câzkârı şekil ve sûret verir." Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, İstanbul 1924, s. 21).

³⁵ Süleyman Nazif, a.g.e., s. 14.

³⁶ Hayatı ve eserleri hk. bilgi için bk. Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Ankara 2000, s. 551-55.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

uğramış bir şair diye tanıtır ve onun şairlik yaratılışından pek az bir pay aldığını belirtir. Ş. Süleyman'a göre, Vehbî, zamanının âlimleri ve faziletli insanlarından sayılabilir. Arapça ve Farsçadaki ustalığı, bilgisi bakımından son derece mühim bir kişidir. *Tuhfe* ve *Nuhbe* adlı eserleri bunlara birer delildir... Fakat hiçbir zaman ince bir hassasiyetle geniş, ince bir hayal gücünün uyuşmasından veya birbirine üstün gelmesinden ibaret bulunan şairliğe yüklememiştir.

Daha sonra Vehbî'nin şöhretini muhtemelen *Tuhfe* ve *Nuhbe* adlı eserlerine borçlu olduğunu söyleyen yazar, manzum sözlük yapmanın büyük bir kudret ve bilgiye muhtaç bulunduğunu, bu kitapların (Farsça, Arapça) kelimeleri öğretmek için mekteplerde okutulduğunu, fakat zavallı memleket çocuklarının beyinlerinin tamamen anlayamadıkları mısralarla ezildiğini ileri sürer. Biz, Şehâbeddin Süleyman'ın *Tuhfe-i Vehbî* ve *Nuhbe-i Vehbî* lehinde, aleyhinde yazdıklarını, Vehbî'nin şöhretini ihtimal ki anılan eserlerine borçlu olduğu şeklindeki fikirlerini uzun uzadıya tenkit etmeyecek, sadece *Lûtfiyye* hakkında kurduğu birkaç cümleyi aktaracağız:

“*Lûtfiyye*'sinde Nâbî'nin *Hayriyye-i Nâbî*'sini taklîd ediyor. Bu mevzûn bir ahlâk kitâbıdır. Maamâfih içinde

Felsefiyyâta tevaggul etme

Rûz u şeb anı teemmül etme

gibi zamânın felsefiyyâta karşı kînini gösteren saçma sözleri olmakla berâber asrının ulûm ve fûnûn, âdât ve ahvâl-i beşer hakkındaki fikrini gösterdiği cihetle mâzîyi tedkîk etmek isteyenlere güzel bir risâle-i vesâ'îkdir.”³⁷

[*Lûtfiyye*'sinde Nâbî'nin *Hayriyye*'sini taklid ediyor. Bu, vezinli bir ahlâk kitabıdır. Bununla birlikte içinde

Felsefiyyâta tevaggul etme

Rûz u şeb anı teemmül etme

(Felsefeyle ilgili şeylerle meşgul olma; gündüz gece onu etraflıca düşünme!) gibi zamanın felsefeyle alâkalı şeylere karşı kinini gösteren saçma sözleri olmakla beraber asrının ilimler, fenler, âdetler ve beşer hâlleri hakkındaki fikrini göstermesi yönünden geçmişini incelemek isteyenlere güzel bir vesikalar kitapçıdır.]

³⁷ Şehâbeddin Süleyman, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, Sancakyan Matbaası, 1328/ 1910, s. 250-51. Bu eser hk. Ali Cânib (Yöntem)'in bir tenkidi için bk. *Prof. Ali Cânib Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, haz. Ahmet Sevgi- Mustafa Özcan, Konya 1995, s. 543-45.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Târîh-i Edebiyat Dersleri yazarının kaleminden *Lûtfiyye*

“Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi Târîh-i Edebiyat muallimi” İbrâhim Necmi (Dilmen, 1887-1945) 1922 yılında yayınladığı *Târîh-i Edebiyat Dersleri* adlı kitabında Sünblzâde Vehbî'nin meşhur eseri *Lûtfiyye*'yi şöyle tanıtır:

“*Lûtfiyye-i Vehbî- Nâbî'nin 'Hayriyye'sine nazîre olan bu eser, Vehbî'nin mahdûmu Lûtfullah Efendi'ye hitâben yazdığı nasihatları ihtivâ eder. Fâilâtün feilâtün feilün vezninde ve mesnevî şeklinde olan *Lûtfiyye* ulûmun envâı, âdâb-ı muâşeretin şerâiti, ahlâk-ı ferdiyyenin icâbâtı, münâsebât-ı beşeriyye eşkâli, turuk ve menâsıb ahvâli hakkında nesâyihî câmi'dir. İlim hakkındaki anlayışı*

İ'tibâr eyleme pek hendeseye

Girme ol dâire-i vesveseye

demesinden anlaşılacağı gibi, ictimâî telâkkisi de

Avrete verme hazer kıl ruhsat

Ki anun çoğu esîr-i fırsat

Anları etme umûra mahrem

Çıkmasın taşraya hiç savt-ı harem

yolundaki nesâyihinden istidlâl olunabilir.”³⁸

[*Lûtfiyye-i Vehbî- Nâbî'nin 'Hayriyye'sine nazîre olan bu eser, Vehbî'nin oğlu Lûtfullah Efendi'ye hitaben yazdığı öğütleri içine alır. Fâilâtün³⁹ feilâtün feilün vezninde ve mesnevî şeklinde olan *Lûtfiyye*, ilimlerin çeşitleri, insanlarla birlikte yaşama âdâbının şartları, ferdî ahlâkın gerekleri, beşerî münasebetlerin şekilleri, kazanç yolları ve devlet memuriyetinin hâlleri hakkında nasihatları toplayıcıdır. İlim hakkındaki anlayışı*

İ'tibâr eyleme pek hendeseye

Girme ol dâire-i vesveseye

(Geometriye pek değer verme! O kuruntu dairesine girme!..)

demesinden anlaşılacağı gibi, sosyal görüşü de

Avrete verme hazer kıl ruhsat

Ki anun çoğu esîr-i fırsat

Anları etme umûra mahrem

Çıkmasın taşraya hiç savt-ı harem

(Sakın kadına izin verme! Çünkü onların çoğu fırsat düşkünüdür. Onları işlerine sırdaş etme! Evin kadınların oturduğu

³⁸ İbrahim Necmi, *Târîh-i Edebiyat Dersleri*, İstanbul Matbaa-i Âmire, 1338/ 1922, 1. cilt, s. 246-47.

³⁹ “Feilâtün” olmalı. (ÂC).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

kısımının sesi dışarı hiç çıkmasın!) yolundaki nasihatlarından çıkarılabilir.]

Urfalı divan şairi Emîn'in *Lûtfiyye* övgüsü

On sekizinci asrın sonlarıyla on dokuzuncu asırda *Lûtfiyye-i Vehbî*'nin şairler, şuara tezkiresi sahipleri, tarihçiler, edebiyat tarihi araştırmacıları tarafından umumiyetle beğenilip övüldüğünü bilmekteyiz. Yirminci asrın ilk çeyreğinde ise bu eserin felsefe, hendese (geometri), musiki gibi bazı ilim veya sanat dalları aleyhinde fikirleri içine aldığı, çocuk edebiyatı örneği olamayacağı ileri sürülerek veya kadınlar hakkında yadırganacak tavsiyeler taşıdığı ima edilerek çeşitli yönlerden tenkitlere uğradığını gördük. Ancak bu menfi değerlendirmelere rağmen eserin birçok güzel ahlâkî öğütleri, faydalı tavsiyeleri ihtiva etmesinden dolayı bazı edebiyatseverler tarafından zevkle okunup beğenildiği, başka bir ifadeyle hakkının teslim edildiği de bir vaki'dir. Yirminci asır divan şairlerinden Urfalı Kıratoğlu Emîn'in (1884-1934) *Lûtfiyye* hakkında -adı geçen eser boyunca kullanılmış olan- "feilâtün feilâtün feilün" kalıbıyla ve mesnevi şeklinde yazdığı manzumesi, bu hayranlık derecesindeki takdirlerin örneklerinden biridir. İşte Kıratoğlu Emîn'in *Lûtfiyye* ve sahibi Vehbî Efendi hakkındaki övgüsü: "Der-Hakk-ı *Lutfiyye-i Vehbî*

Ne güzel pend ü nasihat-nâme
Tutan elbetde erer bir kâme

Safha-i lûtfuna kilik-i hüneri
Yemm-i irfândan akıtmış güheri

Bırağıp böyle bulunmaz bir eser
Ki bakanlar misini eyleye zer

Eder ihyâ nice dil-mecrûhu
Mazhar-ı lutf-ı Hak olsun rûhu

Koydu *Lûtfiyye-i Vehbî* nâmın
Dü cihânda vere Mevlâ kâmin
Kim bu tarz ile kıla azm-i bekâ
İki âlemde Emîn olsa revâ"⁴⁰

⁴⁰ *Kıratoğlu Emin Divânı*, haz. Mehmet Veysi Dörtbudak, İzmir 2003, s. 176. (Manzumeyi buraya aktarıırken çeviri yazı alfâbesini kullanmadım. Bu manzumeden beni haberdar eden Veysi Bey'e teşekkür ederim).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

[Vehbî'nin *Lûtfiyye*'si Hakkında- Bu ne güzel bir öğüt ve nasihat kitabıdır!.. O öğütleri tutan, elbette muradına erer (istediğine erişir). Hüner kalemi, lûtf sayfasına irfan denizinden mücevher(gibi güzel ve parlak sözler)i akıtmış. (Sahibi Sünblzâde Vehbî, ardında) böyle bulunmaz bir eser bırakmış ki, bakanlar (okuyanlar), bakırını altın etsin (kötü huylarını güzel ahlâka çevirerek kâmil insan olsun). Bu eser, nice kalbi (manen) yaralanmış kimseyi diriltir... (Vehbî'nin) ruhu, Cenab-ı Hakk'ın lûtfuna mazhar olsun (ihşanına kavuşsun)! Kendisi, nasihat kitabının adını "*Lûtfiyye-i Vehbî*" koydu. Allah, iki cihanda onun isteğini versin! Kim bu tarzda ebedî kalıcılık yurduna giderse, o, iki âlemde emin olsa lâyıktır.]

Besim Atalay: "...Lûtfiyye... herkes tarafından takdir olunurdu"

Maraş Târîhi ve Coğrafyası adlı bir eser yazarak bastıran Besim Atalay (1882-1965), anılan kitabının sekizinci babında bu şehirde geçmiş âlim, din bilgini ve şairleri tanıtırken Sünblzâde Vehbî hakkında da kısaca bilgi verir. Bizi, konumuz yönünden Vehbî'nin edebî şahsiyeti, eserleri ve bilhassa *Lûtfiyye*'ye dair malûmat alâkadar ettiği için, Atalay'ın o mevzudaki cümlelerini nakledeceğiz:

"Son teceddüd-i ilmî devresine kadar mûmâ ileyh yegâne tanılmakda idi. Eserleri pek mu'teber sayılırdı. *Tuhfe, Nuhbe, Lûtfiyye* nâm eserleri âdetâ herkes tarafından takdir olunurdu. *Tuhfesi* yakın zamanlara kadar medreselerde ve rüşdiye mekteplerinde talebeye ezber etdirilir ve bu sakîm usûlle talebeye Fârisî belletdirilir idi. Mûmâ ileyh ince ve hassas bir şâir olmakdan ziyâde lâ-kayd ve perde-birûn bir nâzımdır."⁴¹

[Son ilmî yenilenme devresine kadar adı geçen (şair) biricik tanınmaktaydı. Eserleri çok itibarlı sayılırdı. *Tuhfe, Nuhbe, Lûtfiyye* adı eserleri adeta herkes tarafından beğenilirdi. *Tuhfe*'si yakın zamanlara kadar medreselerde ve rüşdiye mekteplerinde talebeye ezber ettirilir ve bu sakat usulle öğrencilere Farsça öğretilirdi. Adı geçen, ince ve hassas bir şair olmaktan ziyade kayıtsız (dindar olmayan) ve edep dışı bir nâzımdır.]

Atalay'ın bu satırları, Vehbî'nin son ilmî yenilenme devrine kadar büyük şair kabul edildiğini, eserlerinin çok itibarlı olduğunu, *Tuhfe, Nuhbe, Lûtfiyye* adlı kitaplarının âdetâ herkes tarafından

⁴¹ Besim Atalay, *Maraş Târîhi ve Coğrafyası*, İstanbul, Matbaa-i Âmire 1339, s. 138.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

beğenildiğini belirtmekte; başka bazı şair ve yazarların aynı husustaki şahitliklerini teyid etmektedir.

İbrahim Alâeddin'in *Lûtfiyye* Hakkındaki Tenkitleri

Sünbülzâde Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sini terbiye (eğitim) ve tahsil (öğrenim) yönünden ele alıp oldukça tafsilâtlı biçimde inceleyen yazarlarımızdan biri de İbrahim Alâeddin'dir. 1913-16 yılları arasında İsviçre'de psikoloji ve pedagoji tahsil eden, mezun olduktan sonra on sene boyunca Dârü'l-muallimîn-i Aliyye'de ilim dalıyla alâkalı dersler veren İbrahim Alâeddin (Gövsa, 1889-1949), *Tedrisât Mecmuasında* yayımlanan "Sünbülzâde Vehbî'ye Nazaran Terbiye ve Tahsîl" başlıklı yazısında önce *Lûtfiyye*'yi iktibaslarla tanıtır; sonra şairin felsefe aleyhindeki sözlerini tenkide koyulur:

"Vehbî ve mensûb olduğu medrese nazarında felsefenin birtakım basmakalıp ıstılâhâtdan başka bir şey olmadığı tabiidir. Dar bir softa kafasının hakikati taharriden nasıl ihtirâz ettiği bu manzûme pekiyi gösteriyor. Bilhassa şer'î hükümler için 'Akıl evvel, nakil onunla müevveldir' esâsına rağmen, nakle muhâlif olan fikirlerin akla muvâfık olsa da reddi lâzım geleceği hakkındaki beyit şâyân-ı ibretidir."⁴²

[Vehbî ve mensub olduğu medresenin fikrine göre felsefenin birtakım basmakalıp terimlerden başka bir şey olmadığı, olağandır. Dar bir softa kafasının hakikati araştırmaktan nasıl sakındığını bu manzume pekiyi gösteriyor. Bilhassa şer'î hükümler için 'Akıl önce (gelir), nakil (yoluyla aktarılan dinî hükümler) onunla tevil edilir' esasına rağmen, nakle aykırı olan fikirlerin akla uygun olsa da reddedilmesi gerekeceği hakkındaki beyit ibrete lâyıktır.]

Vehbî'nin "ilm-i nücûm"u da iltifata değer bulmadığını kaydeden İbrahim Alâeddin, hey'etin (astronominin) onlarca bilinen manasına ve eski kitaplardaki verilerine göre bu hükmün pek de haksız sayılamayacağını; aynı mazeretin felsefe, kimya gibi mahkûm ettiği ilim dalları hakkında da hatırlanabileceğini belirtir. Ancak onun çağındaki batı düşünürleri ve edebiyatçıları arasında bu kadar çocukça zihniyet taşıyan adamların bulunmadığı düşünülürse, son asırlarda geri kalışımızın sebeplerinden birinin anlaşılması ifade eder. Sünbülzâde'nin gizli ilimler, o arada kimya hakkındaki yergi ve alaya almasını da nakleden makale

⁴² İbrâhim Alâeddin, "Sünbülzâde Vehbî'ye Nazaran Terbiye ve Tahsîl", *Tedrisât Mecmuası*, Nisan 1341/ Nisan 1925, nr. 66, s. 211.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

sahibine göre bu durum, bizim âlimlerimizin, zamanlarındaki fikir ve kabullerden habersiz ve katmerli cahil olduklarını gösterir:

“İlm-i nücümü da Vehbî sezâ-yı iltifât bulmuyor. Fîl-hakîka hey’etin onlarca mâlûm olan medlûlüne ve eski kitablardaki mu’tâlarına göre bu hüküm pek de haksız addolunamaz. Aynı mâzereti felsefe gibi, kimya gibi ilh. gibi mahkûm ettiği ilim şubeleri hakkında da hâtırlamak mümkündür. Ancak onun yaşadığı zamandaki garb mütefekkirini ve üdebâsı arasında bu kadar çocukca zihniyet taşıyan adamların bulunmadığı düşünülürse, son asırlarda ne kadar müdhiş bir fark ile geri kaldığımızın sebeplerinden biri idrâk edilmiş olur zannedirim.

Vehbî bundan sonra ulûm-ı hafıyye hakkındaki nasihatlarına geçiyor. (...) Kimyâyı bu meyanda kimyâ-yı bâtil sûretinde telâkkî ederek uzun uzun hiciv ve bir hikâye ile tehzil etmesi, bizim ulemâmızın zamanları efkâr ve telâkkiyâtına karşı ne kadar gâfil ve ve cehl-i mürekkeb mânâsıyla ne derece câhil olduklarını gösterir. Üçüncü Selim Avrupa terakkiyât ve teşkilâtını memlekete idhâle çalışırken en sevdiği ve himâye ettiği bir şâirin bu derece geri bir zihniyette olduğu düşünülür ve Vehbî gibi zevâtın o devirdeki en yüksek fikir erbâbımızı temsil ettikleri de hâtırlanırsa, o zaman terakkî uğrunda teşebbüslerin ne kadar gayr-ı şûûrî olduğu kolayca tahmîn olunabilir.”⁴³

[Vehbî, astrolojiyi de dikkate yaraşır (ilgilenmeye uygun) bulmuyor. Doğrusu astronominin onlarca bilinmiş olan manasına ve eski kitaplardaki verilerine göre bu hüküm pek de haksız sayılamaz. Aynı mazereti felsefe gibi, kimya gibi vb. mahkûm ettiği ilim dalları hakkında da hatırlamak mümkündür. Ancak onun yaşadığı zamandaki Batı düşünürleri ve edebiyatçıları arasında bu kadar çocukça zihniyet taşıyan adamların bulunmadığı düşünülürse, son asırlarda ne kadar müdhiş bir farkla geri kaldığımızın sebeplerinden biri anlaşılmiş olur sanırım.

Vehbî bundan sonra gizli ilimler hakkındaki nasihatlarına geçiyor. (...) Kimyâyı bu arada batıl kimya şeklinde kabul ederek uzun uzun yermesi ve bir hikâye ile alaya alması, bizim âlimlerimizin zamanları fikir ve kabullerinden ne kadar habersiz ve katmerli cahillik manasıyla ne derece cahil olduklarını gösterir. Üçüncü Selim Avrupa ilerlemeleri ve teşkilâtını memlekete dahil etmeye çalışırken, en sevdiği ve koruduğu bir şâirin bu derece geri bir zihniyette olduğu düşünülür ve Vehbî gibi kişilerin o devirdeki

⁴³ İbrâhim Alâeddin, a.g.e., s. 211-12.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

en yüksek fikir sahiplerimizi temsil ettikleri de hatırlanırsa, o zaman ilerleme uğrındaki teşebbüslerin ne kadar şursuzca olduğu kolayca tahmin olunabilir.]

İbrahim Alâeddin, söz konusu ettiğimiz yazısında, musikin Vebî'nin gözünde aslında değerli olmakla birlikte bu sanatla uğraşılmasının itibar düşürücü olarak gösterildiğini de belirtir:

“Mûsikî Nâbî'de olduğu gibi Vebî nazarında da aslen kıymetli olmakla berâber işigâli haysiyet-şiken olmak üzere gösterilmiştir. Fîl-hakîka aramızda el-ân bile mûsikîyi ehl-i hevânın vesile-i sefâheti ve ale'l-âde insanların sermâye-i maîseti olmak üzere telâkkî ve mûsikî ile işigâli bi'n-netîce hafif-meşreplik add edenler çoktur.”⁴⁴

[Mûsikî, Nâbî'de olduğu gibi Vebî'nin gözünde de aslında değerli olmakla beraber (bu sanatla) uğraşılması itibar düşürücü olmak üzere gösterilmiştir. Gerçekten aramızda şimdi bile müziği nefsinin isteklerine uyan haylazların sefahet sebebi ve sıradan insanların geçim sermayesi olmak üzere kabul edenler ve müzikle uğraşmayı sonuç olarak hafifmeşreplik sayanlar çoktur.]

Vebî'nin *Lûtfiyye*'sine umumiyetle menfi gözle baktığı, yazısının bu nasihatnameye ayırdığı beş buçuk sayfasında onun konularını özetleme yanında sadece kusur ve noksan saydığı tarafları üzerinde durduğu görülen İbrâhim Alâeddin, eski adamlarımızın düşüncesinde tahsilin medreselerde okunan ve icazet almağa esas olan konulardan ibaret, değerli geçim vasıtalarının da ancak devlet işlerine has gibi olduğunu anlatır. Ona göre, bu zihniyetin asırlarca sürmesi, az-çok okuyan gençlerin hükümet kapılarına koşmaları sonucunu vermiş; belirtilen anlayışın yaptığı kabuller de biraz seviyeli Türklerin üretim hayatından uzak yaşamalarına, millî servetin gayr-ı Müslim unsurların eline geçmesine sebep olmuştur. Yazar, Vebî gibi eski adamlarımızın sanatları cahillere has saydıklarını ve az-çok hor gördüklerini de belirtmektedir:

“Eski adamlarımızın nazarında tahsil medreselerde okunan ve icâzet almağa esâs olan mevâddan ibâret olduğu gibi, kıymetli vesâ'it-i maîset de ancak devlet işlerine münhasır gibidir. Bu zihniyetin asırlarca pâydar kalması, az- çok okuyan gençlerin kâmilten hükümet kapılarına koşmalarını intâc etmiş ve bütün bu anlayışın yaptığı telâkkiyât biraz seviyeli Türklerin istihşâl

⁴⁴ İbrâhim Alâeddin, a.g.e., s. 213.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

hayâtından uzak yaşamlarına, bilhassa istîlâ devirlerinden sonra millî servetin Müslüman olmayan unsurlar eline geçmesine sebep olmuştur. Onların nazarında hiref ve sanâyi' de cühelâyâ mahsus ve az-çok hakîr addedilen işlerdi. Nitekim Vehbî

Ba'z-ı esnâf eder ammâ râhat
Hiç çekilmez hele züll-i hîrfet
Yokdur anlarda muazzez bir ferd
Çün yiğitbaşları baş nâmerd

mukaddimesiyle esnâfın ve san'at erbâbının türlü kusurlarını tâdâd ediyor.”

İbrahim Alâeddin'e göre, hayatı böyle sınırlı ve hatalı gören Vehbî'nin aile ve evlilik hakkındaki düşüncesi Nâbî'nin *Hayriyye*'de yazdığından daha geniş ve dürüst değildir. Kadınlık hakkında şimdi izlerini gördükleri geleneğe bağlı düşünme tarzına Vehbî pek güzel tercüman olmaktadır. Bundan sonra *Lûtfiyye*'nin evliliğe dair bölümünden şu on iki beyti iktibas eden yazar, böylece fikrini desteklemeyi hedeflemektedir:

“Avrete virme hazer kıl ruhsat Ki anun çoğı esîr-i fırsat
Anları itme umûra mahrem Çıkmasun taşraya hiç savt-ı
harem
Ruhsat-ı fâhişedir ol ruhsat Ki göre kâr-ı ricâl[i] avret
Mâkiyândan gelicek bâng-ı horûs Olup ol hânenin ehli
me'yûs
Şûm u idbârını cezm ile tamâm Başını kesmeğe eyler ikdâm
Merd işine karışırsa nisvân Çâresin görmelidir böyle
hemân
Irz-ı İslâm'a yakışmaz aslâ Zen-i küffâr olur öyle
rûsvâ
İrtikâb eylemez ehl-i gayret Ki ide ehline dâ'ir sohbet
Sonra lâyıık mı lisâna düşmek Ni'met-i ırza köpekler üşmek
Ba'zular yazdı azâb-ı nârı Nâsize âteşe benzer karı
Çün Hudâ kıldı ricâli kavvâm Olma mağlûb-ı zen-i bed-fercâm
Seni me'mûn u muvaffak ide Hak Hânene gâlib-i mutlak ide
Hak”⁴⁵

Yazarın Nâbî'nin *Hayriyye*'de yazdığından daha geniş ve dürüst bulmadığı, geleneğe bağlı düşünce tarzını pek güzel ifade ettiğini söylediği bu beyitleri günümüz Türkçesiyle şöyle nesre çevirebiliriz:

⁴⁵ İbrâhim Alâeddin, a.g.e., , s. 214.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

“Sakın kadına izin verme ki, onların çoğu fırsat düşkünüdür. Onları işlerine mahrem (sırdaş) etme; evinde harem (kadın ve kızların oturduğu kısmın) sesi hiç dışarı çıkmasın. Erkeklerin işini kadının görmesi, ahlâka aykırı bir izindir. Tavuktan horoz sesi gelince, o evin sahibi ümitsizliğe düşüp bunun uğursuzluk ve bedbahtlığına kat’î karar vererek başını kesmeğe çalışır... Erkek işine kadınlar karışırsa, işte böyle hemen çaresine bakmak gerekir... Bu, İslâm namusuna yakışmaz, kâfirlerin kadınları öyle rezil olur... Gayret sahibi kişiler, (başkalarıyla kendi) hanımı hakkında konuşma kabahatini işlemez. Sonra dile düşmek, namus nimetine köpeklerin üşüşmesi yakışır mı?!”

Bazıları cehennem ateşinin azabını şöyle yazdılar: ‘Kocasına itaat etmeyen, düşmanlık ve muhalefet eden, ateşe benzer (yaşlı) kadın...’⁴⁶ Mademki, Allah erkekleri koruyup gözetici kıldı, o hâlde sonu kötü kadına mağlûp olma.⁴⁷ Allah seni emin, başarılı ve evinin mutlak galibi etsin!”

İbrahim Alâeddin, Sünbülzâde Vehbî’ye göre terbiye ve tahsil konusundaki makalesinin *Lûtfiyye*’ye ayırdığı sayfalarını şu hüküm cümleleriyle sona erdirmektedir:

“Bu kadcılık bir tahlil bile göstermeğe kifâyet ediyor ki, Vehbî’nin *Lûtfiyye*’sinde zamânının telâkkilerini, kıymetlerini manzum bir şekilde koymaktan başka bir meziyet yoktur. Orada ne şahsî bir görüşe, ne de zamânının dar çerçevesinden sıyrılmış bir fikre tesâdüf edemiyoruz. Yüz sene evvelki Nâbî’nin *Hayriyyesi* nasıl bir kalıp mahsûlü ise *Lûtfiyye* de tıpkı onun gibi ve aynı kalıptan dökülme bir eserdir. Başlarının muhteviyatı bu kalıptan dökülme şeylerden ibâret olan okumuş insanlara aramızda çok tesâdüf ettiğimiz için onların menbâlarını görmek mûcib-i ibretidir. Cıoşuncelerimizi kal’ ve tard için istinâdgâhların kofluklarını teşrih ve isbât etmeliyiz. Ben fikir târihimizin bu vesikalarını araşdırırken o ciheti de ihmâl etmemeğe çalışıyorum. Bugün otuz

⁴⁶ Burada bazı İslâm büyüklerinden rivayet edilen “İyi bir erkeğin evinde kötü bir kadın, onun bu dünyadaki cehennemidir” mealindeki sözlere işaret ediliyor. Meselâ, Sâdî-i Şîrâzî’nin *Gülistân*’ında şu manadaki beyitler vardır. “İyi erkeğin evinde kötü bir kadın, bu dünyada onun cehennemidir. Aman kötü yoldaştan sakın!.. Bizi cehennem azabından koru Rabbimiz!..” (Sadi, *Gülistan*, trc. Hikmet İlaydın, İstanbul 1991, s. 109, 343). Anılan beyitler, *Lûtfiyye*’nin “Hâtîme” kısmında Vehbî’nin oğluna okumasını tavsiye ettiği eserlerden biri olan *Ahlâk-ı Alâî*’nin “Hıfz-ı Sıhhat-ı Nefs” konusundaki sekizinci babında da geçer.

⁴⁷ “Erkekler kadınlar üzerinde koruyup gözeticidir. Çünkü Allah insanların kimini, kimisinden üstün kılmıştır...” (*Kur’an*, “Nisâ”, 4/34) mealindeki ayete işaret ediliyor.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

yaşını geçmiş hemen her tahsil gören zâtın hâfızasında *Hayriyye* ve *Lûtfiyye*'nin bâzı parçaları pâyârdır. Kâni' olmadığımız fikirlerin bile bâzan mâdûn-ı şûurumuza sirâyet ettiği düşünülürse, yalnız medreselerde ve eski rüşdiyelerde değil, bir kısım idâdilerde bile senelerce okutulmuş olan bu kabîl kitapların zihniyetimizin teşekkülü üzerinde ne mühim izler bırakmış olacakları tahmîn edilebilir. Hâlbuki bu eserlerin nesl-i âti için ancak birer vesîka olmakdan başka kıymetleri yoktur.”⁴⁸

Makale sahibi, Vehbî'nin *Lûtfiyye*, *Tuhfe* ve *Nuhbe* adlı eserlerini tanıtip tenkit ettiği yazısının sonunda bunların büyük bir emek ve gayret alâmeti olduğunu belirtir; fakat bütün o yazılar karşısında Fikret'in Nef'i'yi tasvir eden şiirinde geçen bir mısraı iktibas ederek Sünbülzâde'nin, kabiliyetini verimsiz bir zeminde harcadığını ileri sürmekten kendini alamaz:

“Görülüyor ki gerek *Lûtfiyye*, gerek *Tuhfe* ve *Nuhbe* büyük bir sa'y ve himmet eseridir. Bunu takdir etmekle berâber insan bütün o yazılar muvâcehesinde Fikret merhûma tebean 'Fakat eyvah çorak yerde akıp gitmişsin!' demekden men'-i nefis edemez.”

Birçok aydın, şair ve yazarımızda olduğu gibi İbrahim Alâeddin'in de II. Meşrutiyet'ten sonra basın, yayın dünyasında şiir ve yazılarıyla ortaya koyduğu düşünceleri, Cumhuriyet'ten sonra bir hayli değişikliğe uğramıştır. Kendisinin 1925'te *Lûtfiyye* hakkındaki tenkitlerini yazarken, devrin İslâmî doğu kültürü dairesinden çıkarak ileri, medeni sayılan Batılı milletler dairesine girmeye yönelmiş resmî ideolojisinin tesiri altında ve tercihlerine uygun olarak faaliyet gösterdiğini göz önünde tutmak gerekir. (Onun *Lûtfiyye*'ye yönelttiği belli-başlı tenkitleri, yazımızın sonunda değerlendirmeye çalışacağız).

Tahirü'l-Mevlevî: “İçinde acayip fikirler vardır”

“Kuleli Askerî ve Darüşşefeka hususî liseleri edebiyat muallimlerinden Tahir” (Olgun, 1877-1951), talebeye bir hatırlatıcı (not) olsun diye yazdığı ve 1931 yılında İstanbul'da bastıracağı “*Başlangıcından Tanzimat devrine kadar Edebiyat tarihimize dair Manzum Bir Muhtıra*”da Sünbülzâde Vehbî'nin de hayatını kısaca hikâye ettikten sonra, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi vererek bazı değerlendirmeler yapar. Biz burada çalışma konumuzu göz önünde tutarak merhum muallimin sadece *Lûtfiyye* hakkında yazdıklarına temas edecek; diğer eserleri ve edebî şahsiyetine dair

⁴⁸ İbrâhim Alâeddin, a.g.e., s. 214-15.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

görüşlerini ise nakletmekle yetineceğiz. Tahir Bey'e göre, Vehbî'nin oğlu Lûtfullâh'a nasihatlerini içine alan *Lûtfiyye* adlı manzum eserinde, acayip fikirler vardır. "şairin görüşü epeyce dardır."

Burada açıkça söylemediği için muallimin *Lûtfiyye*'deki hangi fikirleri acayip (tuhaf ve hayret verici) bulunduğunu bilmiyor, ancak tahmin ediyoruz. Tahminimize göre, başka bazı şair ve yazarlar gibi Tahir Bey'in de *Lûtfiyye*'de acayip bulunduğu fikirler, felsefe, hendese (geometri), musiki gibi bazı ilimler ve sanatlar hakkındaki alaycı ve iğneleyici sözlerdir. Mevlevî tarikatine bağlı olan, bundan dolayı bütün mutasavvıf şair ve yazarlarımıza sayđı ve sevgi beslediği, adı geçen öğretici eserinden de anlaşılan Tahir Bey'in⁴⁹, *Lûtfiyye*'de ney ve "Yunus ilâhisi" hakkında yazılmış birkaç dikkatsiz ve sayđsızca görünen beyti de hoş karşılamayacağını tahminen söylemek, herhâlde yanlış olmayacaktır.

Ancak onun gibi millî (İşlâmî) ve ahlâkî değerleri mühim kabul ettiği eserlerinden anlaşılan bir edebî şahsiyetin, *Lûtfiyye*'de az bir yer tutan bu gibi "acayip fikirler"e temas etmekle yetinmeyip söz konusu nasihat kitabının büyük kısmını teşkil eden faydalı fikir ve isabetli tavsiyeleri takdir etmesi, bizce, hakkaniyete uygun davranış olurdu. Muallimin, Vehbî tarafından *Tuhfe* ve *Nuhbe* adlı manzum sözlüklerin yazılmasını "büyük hizmet" sayıp *Lûtfiyye*'de acayip fikirlerin olduğunu belirtmekle yetinmesi, kanaatimizce, noksan ve eserin bütünü hakkında yanılıtıcı fikir verebilecek bir tariftir. şimdi Tahirü'l-Mevlevî'nin muhtirasında ilkin umumî olarak Vehbî'nin edebî şahsiyeti, sonra *Lûtfiyye*'si hakkında hece ölçüsüyle yazdıklarını görelim:

"Hakkiyle nâzımdı bu koca âlim
Üslûbu görünüş hatadan sâlim

Bununla beraber şâir değildi
O, şiri nazımdan ibaret bildi

Bir asır evvelki adaşı□□□ gerçek
şâirlikte elbet kendinden yüksek

Vehbî'nin âsârı edilse hisap:

⁴⁹ Muallim Tahir (Olgun) Bey'in Ahmed Yesevî, Mevlânâ, Sultan Veled, Gülşehri, Derviş Yunus, Alvanı şirazî, Yazıcı-zadeler gibi mutasavvıf şairler hakkında yazdıkları için bk. Tahir, *Başlangıcından Tanzimat devrine kadar Edebiyat tarihimize dair Manzum Bir Muhtıra*, İstanbul 1931, s. 15-16, 19-20, 20, 21-22, 31-32.

□□□ Seyyit Vehbî

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Muazzam bir divan, dört manzum kitap

Divanı: vezinli sözler derneği
O sözler belâgat bahsi örneği

(*Lütfiye*) ünvanlı manzum eseri
Oğlu Lütfullaha nasihatleri

İçinde acayip fikirler vardır
Şairin görüşü epeyce dardır

(*Tuhfe*)yle (*Nuhbe*)si manzum lügattir
Bunları yazması büyük hizmettir

Çocuklar bunları ezber ederdi
Hem lûgat, hem aruz öğrenirlerdi

(*Şevkengiz*) isimli kitabı fakat
Ahlâk noktasından sakatmı, sakat

Hafiflik göstermek istemiş gibi
Yazmış açık, saçık bu (Şeyhi Sabî)

Kendisi kocamış, gönlü genç kalmış
Hava vü hevese boyuna dalmış

(Sürurî) dolamış diline bunu
Bu da karalamış hicviyle onu

Yazılan sözlerden bilinmiştir ki
Vehbînin edebî mesleki iki:

Bâzı sözlerinde Nâbiye uygun
Bâzısında ise Nedimden coşkun

Hicivde Nef'inin mukallididir
Üç türlü söz söyler Mer'aşlı şâir"⁵⁰

[Bu koca âlim, gerçekten vezinli, kafiyeli yazılar
(manzumeler) yazardı. Onun üslûbu hatasız görünür. Bununla

⁵⁰ Tahir, a.g.e., s. 140-141.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

beraber kendisi şair değildi. O, şiiri nazımdan (vezinli, kafiyeli sözlerden) ibaret bildi. Bir asır önceki adaşı (Seyyid Vehbî), doğrusu şairlikte elbette kendisinden yüksektir. Sünbülzâde Vehbî'nin eserleri hesap edilse, (görülür ki) büyük bir divanı, dört manzum kitabı var. Divanı, vezinli sözler derneği, o sözler belâgat bahsinin örneğidir.

Lûtfiyye adlı manzum eseri, oğlu Lûtfullah'a nasihatleridir. Bu nasihatnamenin içinde acayip fikirler vardır. Şairin görüşü epeyce dardır... *Tuhfe*'yle *Nuhbe*'si birer (Farsça-Türkçe, Arapça-Türkçe) manzum sözlüktür. Bunları yazması büyük hizmettir. Çocuklar bunları ezber eder; hem kelime (Farsça, Arapça sözcükleri ve onların Türkçedeki karşılıklarını), hem de aruz ölçüsünü öğrenirlerdi.

Fakat Sünbülzâde'nin *Şevkengiz* isimli kitabı, ahlâk yönünden sakat mı, sakattır!.. Bu çocuk (davranışlı) ihtiyar (şair), hafiflik göstermek istemiş gibi, açık-saçık şeyler yazmış... Kendisi yaşlanmış ama gönlü genç kalmış; heva ve hevese (nefsin gelip geçici, uygunsuz isteklerine) boyuna dalmış... Adanalı Sürûri bunu diline dolamış; bu da hicviyle (yergileriyle) onu karalamış...

Yazılan şu sözlerden anlaşılmıştır ki, Vehbî'nin edebî yolu ikidir: O, bazı sözlerinde Nâbî'ye uygun, bazısında ise Nedim'den de coşkun; hicivde ise Nefî'nin taklitçisidir. (Bu bakımdan denebilir ki) Maraşlı şair üç türlü söz söyler.]

Agâh Sırrı: "...içinde, bu gün için tuhaf görülecek fikirler de vardır."

Liselerde verdiği edebiyat derslerinde öğrenciler tarafından tutulan notları genişleterek 1932'de "*Edebiyat Tarihi Dersleri*" adıyla bastıran Agâh Sırrı (Levend, 1894-1978), bu kitabında Sünbülzade Vehbî'nin hayatı, karakteri ve eserlerinden de kısaca bahseder. Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ını divan edebiyatı içinde mesnevi tarzının en başarılı eseri sayan Agâh Sırrı, bundan sonra o nazım şekliyle yazılmış verimlerin hiç birinin bedii (estetik) değeri olmadığını ileri sürer. Vehbî'nin *Şevkengiz* adlı eserini, Enderunlu Fazıl'ın mesnevileri gibi estetik yönden kıymetsiz ve ahlâk bakımından "okunmağa değmez" bulan yazar, *Lûtfiyye-i Vehbî* hakkında Şehabeddin Süleyman, İbrahim Necmi misali selefleri yolunda kısa bir değerlendirme yapar:

"*Lûtfiyye-i Vehpi*: Yukarıda bahsettiğimiz gibi, manzum bir ahlâk kitabıdır. Nabinin, oğlu Ebülhayr için yazdığı *Hayriye-i Nabi* ismindeki esere naziredir. Vehpi de oğlu Lûtfullah için bu eseri yazmıştır. Bu da birçok nasihatları ihtiva eder. Bunların içinde, bu

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

gün için tuhaf görülecek fikirler de vardır. Ezcümle ilimlerden bahsederken şunları söyler:

Felsefiyata tevaggul etme
Ruzu şep anı teemmül etme

İtibar eyleme pek hendeseye
Düşme ol dairei vesveseye”⁵¹

Sadettin Nüzhet’in Vehbî ve eserleri hakkındaki tanıtımı

Edebiyat tarihçisi Sadettin Nüzhet (Ergun, 1899-1946), “*Tanzimat’a kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve nûmuneleri*” adlı eserinde Sünbülzade Vehbî’nin şairliği ve *Lûtfiyyesi* hakkında seleflerine benzer düşünceler ileri sürmüştür:

“Vehbi, klasik edebiyatın bütün kaidelerini bilen bir adamdır. Divanı bir şiir mecmuası değil, adeta Bedi ve beyan denilen eski belâgat ilimlerinin tatbikat sahasıdır. Ne kadar lâfzî ve manevî san’at varsa hiç birisi onun kaleminden kurtulmamıştır. Her gazeli leffü neşirlerle muraatı nazirlerle ve bilhassa cinaslarla doludur. Bütün bunlar, şairane bir meziyet olmamakla beraber, Vehbî’nin bu husustaki meharetine hayran olmamak elde değildir. Vehbi, lisan itibarile selistir; şiirlerini de kolaylıkla yazabilirmiş. Netekim, Nabî’nin ‘*Hayriyye*’sini taklit ederek kaleme aldığı ‘*Lûtfiye*’sini bir hafta zarfında yazmıştır. *Lûtfiye*, didaktik bir eserdir. Manzum bir nasihat kitabıdır. Telâkki itibarile Nabî’den ayrılmaz. Bazan pek yavan, ilme karşı pek bigâne sözler söyler. Bunların en meşhuru

İtibar etme hele hendeseye
Düşme ol dairei vesveseye
beytidir.”⁵²

Filozof Rıza Tevfik: “...oğluna talimatı çok kıymetli...”

1922’de 150’likler listesine alınan, bundan dolayı yirmi bir yıl yurtdışında sürgün hayatı yaşayan Rıza Tevfik’in (Bölükbaşı, 1869-1949) 1943’te İstanbul’a döndükten sonra gazetelerde edebiyat ve sanatla alâkalı yazılar yazdığı bilinmektedir. Rıza Tevfik, 1944 Mayıs’ında *Yeni Sabah* gazetesinde yazdığı yazılardan üçünü Sünbülzâde Vehbî’nin *Lûtfiyye*’sine ayırmıştır. Bize göre, *Lûtfiyye*’nin ahlâkî faziletleri telkin ve devrin millî gayret sahibi

⁵¹ Ağâh Sırrı, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İstanbul 1932, s. 362.

⁵² Sadettin Nüzhet, *Tanzimat’a kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve nûmuneleri*, (İstanbul) 1931, s. 633.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

görünen riyakâr muhalifleri, yüksek mevkilerdeki devlet adamlarının çektiği sıkıntıları, dindar tavırları takınan hilekâr ve menfaatçi esnafı, sahte derviş ve şeyhleri gibi tiplerini ustaca tasvir etme yönündeki başarısını kadir-şinaslıkla belirten yazarlardan biri, Rıza Tevfik'tir. Şimdi onun Vehbî ve *Lûtfiyye*'si hakkındaki yazılarından iktibaslarla bulunarak bu nasihatnamenin ahlâkî ve tarihî ehemmiyetini nasıl ortaya koyduğunu göstermeye çalışalım:

“Çoktan beri bir eski adamdan bahsetmek istiyordum ki, (Sünbülzade Vehbi)dir. Şairlik itibarile fevkalâde olmıyan bu zat (moraliste) olarak pek ehemmiyetli bir muharrirdir. Bu vâdide çok kıymetli şeyler yazmıştır ki, ben pek beğenirim. Halbuki bu mübarek adam kadar bana benzemiyen kimse tasavvur edemem!.. O kadar birbirimize yabancı mizaç ve seciyede yaratılmışsınızdır. Halbuki (Lâtife)⁵³ ünvanile oğlu için yazmış olduğu uzun mev'izeyi, yani nasihatnameyi okumaktan o kadar zevk alırım ki, tarifi sözle güçtür. Şunu da itiraf edeyim ki, bu kitaptan çok istifade etmişimdir. Hem eski zamanın idarî, ictimai uygunsuzluklarına, hem de ilimlere ve güzel san'atlara dair besledikleri fikirlere vâkıf oldum ki, bu cihetleri hiçbir tarih kitabında bu kadar sarıh ve (muhlis= sincère) bir lisan ile anlatmış olan bir kimse bilmiyorum. Ondandır maada Avrupalıların (savoir vivre) yani âdabı muâşeret dedikleri (vâcibat les obligations) üzerine oğluna talimatı çok kıymetli fikirleri havidir. Yalancı dervişlikleri, çığrından çıkmış olan tekkeleri tasvirde cidden emsalsiz bir (realist artiste)dir. Esasen bir (Mev'ize+ poème didactique) mahiyetinde olan bu kıymetli eserde pek müstahsen bir sürü ahlâk prensipleri gayet asil bir üslûp ile şefkatli bir baba nasihati olarak söylenmiştir. Birçok yerleri de ince istihzalarla dokunaklı bir içki gibidir.

Fakat en hoşuma giden ciheti hükûmete karşı son derecede (loyal) yani sadık, muti, hürmetkâr ve (muhafazakâr) bir memur nümunesi olmasıdır. Aleltilâk hükûmete, yani hangi hükûmete olursa olsun, muhalif bir vaziyet alıp da onun icraatını tenkide kalkan müfsitler hakkında o kadar hoş ve bazan (hünerli humouristique) –fakat gönülden, muhlisâne!..- sözler söylüyor ki, iş başında bulunan hiçbir hükûmet adamı tasavvur edemem ki, Vehbi merhumun o sözlerini okusun da: (Barek Allah!. Vehbi efendi. Allah emsalini arttırsın!..) demesin.

⁵³ Tahminimize göre Filozof Rıza Tevfik, gazeteye gönderdiği yazılarını Arap harfleriyle yazmış; bu metinler yeni harflere çevrilirken bazı yanlışlıklar olmuştur. İşte *Lûtfiyye* isminin “Lâtife” şeklinde çevrilmesi, lâtife sayılamayacak o yanlışlardan biridir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Merhum bu mev'izesinde mevzuu bahis ve hakkile tasvir etmiş olduğu o nıkbetiler arasında bana çok benzer bir çehrede bulunduğu için, kırk seneden beri arasına bu kıymetli eseri okuyorum ve her okuyuşumda güle güle katıldığım halde, yine bıkmadım. İçim sıkıldıkça yine alır o parçayı okur ferahlanırım. İyi bir vesika olduğu için en evvel o parçayı muhterem okuyucularıma arz ediyorum. Daha çok mühim parçalar vardır ki, ehemmiyetle tavsiye ederim. (...)

Bu fasıl burada bitiyor. Lâkin burada Vehbi merhumun şu tarifi ile tasviri, o kadar mahiranedir ki, devlet hazinesinden pay alamadığı için devleti zemetmeğe kalkan musibet herifin ve her devirde bulunan emsalinin –garıptır ki- şikâyetleri de hep aynı cümleler, aynı formüllerle aynı iftiralar ve yalanlar savuruyor. Tuhaf değil mi?. İki yüz sene evvelki muhaliflerle bugünküler hep bir ağız kullanıyorlarmış meğer!..

Hepsi de nimet içinde yaşayan devlet adamlarına bilâsebep düşman!.. Hepsi de asrın kibarlarını, büyüklerini faslediyor. 'Artık devlet adamı kalmadı, kıyamet yakındır; zaten nice alâmetler belirdi. Mehdî ve deccâl çıkacak!. Derhal bu cihan yıkılır durmaz!' gibi sözlerle bozgunculuk ettiği halde, bir de ikbal yüz gösterip de mesrur olunca, dünyanın ömrünü nihayetsiz eder. Anlaşılan Vehbi merhum gibi daima kadılıkta gezen hükümet adamlarile hükümet kazanından bir kaşık çorbaya bile nail olamıyan nıkbetiler her zaman ve aynı suretle makamlarına münasip olarak söz söylüyorlarmış! Burası bana garip geliyor. Maamafih bu pek kıymetli bir vesikadır. Bu dikkatli ve hamiyetli şairin zamane muhtekirleri hakkında da gayet mühim sözleri var ki tamamen bugüne kabili tatbiktir. Onlarda da hiç değişiklik yok! Eğlenceli bir manzume olduğu için onu da gelecek müsahabemde zikretmek isterim."⁵⁴

"Hükûmete karşı muhalefetten hiç haz etmiyen ve muhaliflerden fena halde ürken Vehbi bir vakit (Hâcegân)lık rütbesine nail olarak, sefaret hizmetile İrana gidip müflis olarak dönmüş olduğu için (zahiren çok tantanalı, fakat çok masraflı olan) o ünvandandan ve memuriyetten hiç hoşlanmadığını pek iyi anlatıyor. (Hâcegân) sınıfından olan zavallıların bu ihtişamlı yaşayışına rağmen hem Ermeni sarrafa, hem de imansız muhtekir esnafa daima borçlu olarak yaşamağa mahkûm olduklarını o kadar iyi

⁵⁴ Filozof Rıza Tevfik, "Muhalefetten Ürken, Daima Hükûmetci Dille Konuşan Bir Şair Nümunesi Sünbül Zade Vehbi", *Yeni Sabah* gazetesi, 1 Mayıs 1944, s. 3.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

hikâye ve o kadar canlı bir surette tasvir ediyor ki, bu hikâyede bizim için pek kıymetli ibret dersi var.”

*

Bizde tarih yazmayı meslek edinmiş olan mütehasıslardan hemen hiçbirinin ilimde en doğru yol olan araştırma usulüne göre işe teşebbüs edip de siyasî ve sosyal hadiseleri –tarafsız bir şahit gözüyle kavrayamamış, onların gizli birtakım manevî ve iktisadî sebeplerle bağını düşünememiş olduğunu ileri süren Rıza Tefvik, Nâbî'nin *Hayriyye*'si ve Vehbî'nin *Lûtfiyyesinden* bu konularda hayli bilgi edinmenin mümkün olduğunu anlatır: “ (...)

Bunlardan maada bir de (âyan) var ki bizim memleketimizde Meşrutiyet zamanında, hükümet tarafından nasb olunup mebuslar gibi bir meclis teşkil ederlerdi. Bunlar o cinsten değil, millet âyanı; başka çeşit adamlar: Kendileri halk arasından türeyip sivrilmiş ve halkı hâkimlerin ve hükümet memurlarının zulmünden korumak ve müdafaa etmek davâsile meydana atılmış oldukları halde, halka zulüm etmekte, hükümet memurlarını bastırılmış ve hükümsüz bırakmış salâhiyetsiz cerrahlardır. Bu heriflerden hem (Urfalı Nabi) hem de (Marashlı Vehbi) pek yana yakıla bahsediyorlar ve fuzûli olarak idare işlerine nasıl ve niçin karıştıklarını lâykile anlatıyorlar. Tarih yazarların hakkıyla ifâ etmedikleri bu ehemmiyetli vazifeyi -büyük şair olarak doğmamış olan- bu iki malûmatlı nâzım hakkıyla ifâ etmiş! Allah razı olsun!. Bunları müverrihler de okumalı!

Buraya bazı parçalar naklediyorum ki, Vehbî'nin oğluna yazdığı Lûtfiye adlı nasihatnamesindedir. Vehbi Nabi'ye özenerek bu kitabı yazmıştır ve onun izinden ayrılmıyarak tamamen üslûbunu taklit ve dediklerini tasvip ve tekrar etmiştir.

Vehbi, çok müddet kadılıklarda dolaşmış ve bir zaman da hâcegânlık rütbesine nail olarak İrana sefaretle gitmiş ve hayatı rahat ve meşakkati ile tecrübe etmiş olduğu için oğluna verdiği muhlisane nasihatler kıymetli tecrübelerinin mahsulüdür. (...)

Hepsini buraya nakledemediğime çok esef ediyorum, çünkü bu fecî hikâye daha çok uzun sürüyor. Lâkin bu kadarı da hamiyetimizi galeyana getirmek için kifayet eder. Ben bilirim ki, gençliğimde hükümeti mutlaka zamanında –pek nâdir olan birkaç zengin vezirden maada- hemen bütün devlet memurlarının (malî ve idarî vaziyeti itibarile) yüzde seksen beşi tamamen Vehbinin nakil ve tasvir ettiği gibiydi. Bizde aşağı tabakadan türeyip de büyük makamlara çıkacak yollar bularak “ricâli devlet” sırasına geçen,

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

hattâ hayli zengin olan bir çok kişilerin niçin üçüncü nesle varmadan aileleri perişan ve sefil olup, çarçabuk torunları, büyük babalarının aslına rücu ediveriyor?. Neden başka memleketlerde olduğu gibi, bizde de halk arasından en büyük bir mevkie yükselip de bir aile kuran becerikli adamın refah içinde yaşayan ailesi, o seviyei içtimaiyeyi asırlarca muhafaza ederek bir aristokrat sülâle temin edemiyor?. Pek uzaklara gitmiyelim!. Hani Sultan Mahmut veya Mecit zamanı vezirlerinin aileleri ve hafidleri?. Hani cihan seraskeri Rıza paşanın, Âli paşanın ve dünkü Hüseyin Avni paşanın, Mithat paşanın, Abdülkerim paşanın torunları?.. Ne çabuk kayboldular, hattâ bazılarından bir fert kalmadı!.. Ben bu meseleyi kırk seneden beri düşünmekteyim.

Eminim ki çoktan beri tanıdığım Vehbi'nin ve Nabi'nin bu fecî tablolarında yukarıki müthiş sualin aradığı sebeplerden bazıları pek açık görülüyor. Evvelâ hiç şüphe yok ki, asalete yakışacak terbiyei hususiyeden mahrumiyet en mühim sebeplerden biridir. Sonra çabuk türeyenlere has olan nümayiş aşkı ve ondan doğan sefahat iptilâsı, o en mühim sebeplerin ikincisidir.

Üçüncüsü de –zannıma göre- ya hükümet divanında ya ticaret meydanında her nasıl olursa olsun, bir mühim mevki tutmuş (dünyalık da kazanmış) becerikli bir adam, çalışmaktan, yorulmaktan hiç çekinmediği halde evlâdının babası kadar zahmetli işlerden haz etmemesi olsa gerektir. (...)⁵⁵

“Vehbi'nin oğluna verdiği nasihatlerden oğlu zerre kadar istifade edip de, belli başlı bir adam olamamış. Demek ki nasihatın hiç hükmü olmuyor. Kabiliyet de şarttır. Ondan sonra şu ciheti de unutmamalıdır ki, ahlâk nazariyatı ahlâktan sayılmaz; ilimden sayılır. Biz Vehbi'nin bazı rivayetlerinden istifade edebiliriz. Biz o ahlâk prensiplerinin âlâsını biliriz. İşlediğimiz işlerde o ahlâk prensiplerini, hiç hatıra getirmeyecek olduktan sonra, yalnız bilmek ne işe yarar?.. Vehbi – ve yolunu takip ve usulünü tasvip ettiği Urfalı Nabi- gayet tuhaf bir hedefe ok atıyorlar: İnsanları değil, meslekleri zemm ü kadih ediyorlar!.. Meselâ Nabi 'paşalığa heves etme!. Dağdağası, tantanası çoktur 'badihava'⁽¹⁾ olmadıkça, rüşvet almadıkça olmaz, konağın ve bir sürü uşakların ağaların, kâhyaların idaresi mümkün olmaz!.' diyor. Tabiidir ki bu, dediği bâtıldır; çünkü o unvan muvazzaf bir büyük memuriyetin mertebesini gösteriyorsa bir devletin idaresinde öyle bir vazife pek

⁵⁵ Filozof Rıza Tevfik, “Daima Hükümetçi Bir Dille Konuşan Bir Şair Nümunesi: Sünbül Zade Vehbi”, *Yeni Sabah* gazetesi, 7 Mayıs 1944, s. 3.

⁽¹⁾ Badihava bahşış kabilinden olarak halkın vermeğe mecbur olduğu para veyahut mal.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

mühim bir yer tutar. Bir hizmettir, hattâ bir meslektir, ve o itibarla bunlar zemm ü kadih edilemez, fakat 'bu memuriyetler insaf ve namus ile idare edilemez, masrafı çoktur. Zamanımız vezirleri vâkıa melek gibi adamlardır, dindar kimselerdir, lâkin ne çare?..' deyip öyle şeyler anlatıyor ve rüşveti kelâm verdikten sonra, tamamen içini boşaltıyor ki, işte biz bu rivayetlerinden hayli istifade edebiliriz; çünkü tarihlerimizde bu zulümlerin bu haksızlıkların bu kadar realist ve objektif tasvirlerini göremeyiz.

Nabi'yi aynen taklit eden ve bu yolda onun izinden giden Vehbi, ömrünün kısmı küllisini kadınlıklarda geçirdiği halde oğluna verdiği nasihatlerin birçoğunu kendi işlerine tatbik hususunda ihmal etmiştir sanırım. Lâkin hayatta birçok tecrübesi olduğu muhakkaktır. O tecrübelerden hâlâ istifade edebiliriz, çünkü o zaman bazı sınıflar muamelâtında teamül şeklini alan bir takım âdetlerden bahsediyor ki, onlar bugün bile bizde mevcuttur. Meselâ bugün hâlâ birçok kimseler -hususâ küçük memurlar- esnaftan veresiye alış veriş ederler ve hesaplarını zapt u rapta alamadıkları için ölünceye kadar esnafın elinde esir olup kalırlar. Ben şarkta her hangi memlekete gittim ve hizmet ettimse bu felâketi tâundan vebadan daha mühlik bir musibet olarak gördüm. Demek ki, Vehbi zamanından (benim bildiğime göre hazreti Nuh zamanından!) bu âna kadar bu fena âdet devam ediyor; ve şekil ve idarei hükümet değişmekle böyle yerleşmiş fena âdetler ve teamüller kolay kolay değişmiyor.

İşte Vehbi onun için tacirlere ve esnaf gürûhuna fena halde yüklendikten sonra, oğluna pek güzel nasihatler veriyor:

Evvelâ esnafla san'at erbabına hakaretle bakıyor ve bunlara karşı tavrı derebeylik zamanına has bir aristokrat tavrıdır. Bu türlü işleri zelil ve sefil addediyor: (...)

Bu güzel ve doğru nasihate ne kadar ailelerin ve efradın muhtaç olduğunu herkes benden iyi bilir, onun için daha fazla söze lüzum görmüyorum. Yalnız şunu ihtar ederim ki, bu hususta hâlâ Vehbi ile muasır olarak yaşamaktayız. Halbuki Maraşlı Vehbi (1214) senei hicriyesinde⁵⁶ pek ihtiyar olarak ölmüştü.

Teessüf ederim ki Vehbi bahsini uzatamayacağım, yalnız gariptir ki o zaman, hükümete zerre kadar söz söylemeyi revâ

⁵⁶ Rıza Tevfik, şairin ölüm yılını -tahminimize göre *Lûgat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, Fatîm Tezkiresi (*Hâtimetü'l-eş'âr*) ve *Kâmûsü'l-a'lâm* gibi eserlerdeki yanlış tekrar ettiğinden-hatalı yazmıştır. Sünbülzâde Vehbî, Hicri 1214 senesinde değil, 1224 (M. 1809) yılında vefat etmiştir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

görmiyen bu loyaleste⁽²⁾ adamlar, daha ziyade hürriyetle her düşündüklerini söylerlerdi. Vehbinin tekkeler ve zikrullah ile meşgul olmak iddiasında bulunan dervişler hakkında söylediği şu sözlere bakınız!.. (...)⁵⁷

Ali Canib Yöntem: "...tarihî değeri vardır."

Yeni Türk edebiyatıyla alâkalı araştırma ve yayınları yanında klâsik Türk edebiyatı tarihine dair makaleleriyle de tanınan Ali Canib Yöntem (1887-1967), bir yazısında *Hayriyye* ile *Lûtfiyye*'yi mukayese etmiş; "Sünbülzade Vehbi" adlı başka bir yazısında ise onun diğer eserleriyle birlikte *Lûtfiyye*'si hakkında da bilgi vermiştir. "Sünbülzade Vehbi" isimli makalesinin başında söz konusu şairin "daima yavan, soğuk şeyler yazar bir geveze" olmadığını belirten Yöntem, "zevk sahipleri tarafından beğenilecek pek çok güzel ve üstadane şiirleri"nin bulunduğu üzerinde durur.

Ali Canip Bey, Vehbi'nin eserlerini tanıtır ve değerlendirirken *Lûtfiyye*'nin didaktik bir metin olduğunu, edebî olmaktan çok tarihî yönden değer taşıdığını, o devrin ahlâk, hareket ve gidişini anlamak için bu gibi vesikalara başvurmak gerektiğini ifade eder. Rıza Tevfik'in Sünbülzâde Vehbi'ye dair 1944 Mayısında *Yeni Sabah* gazetesinde çıkmış yazılarını okuduğunu ve onlardan faydalandığını tahmin ettiğimiz Yöntem'in bu konuda yazdıkları, *Lûtfiyye* hakkındaki kısa tanıtım ve tenkitlerini naklettiğimiz edebiyat tarihlerine nazaran daha genişçe ve gerçeğe uygun bir değerlendirmedir. Bu parçanın, söz konusu mesneviden yapılan iktibaslar dışında kalan kısmını aynen naklediyoruz:

"*Lûtfiyye*- Nabi'nin Hayriye'sine nazire olarak kaleme aldığı manzum bir nasihatnamedir. Divanın sonunda münderiçtir. Oğlu Lûtfullah için yazdığı bu uzun manzume tabiatıyla Didaktik bir eserdir. Tıpkı Hayriye gibi edebî olmaktan ziyade tarihî değeri vardır.¹³ Naima istisna edilecek olursa eski tarihlerimizde meşgul oldukları devrin hususiyetlerini bulmak mümkün değildir. İşte bazı edebî eserler ve bunlar arasında Nabi'nin Hayriye'siyle Vehbi'nin Lûtfiyesi bu hususiyetleri görmek, devirlerinin ahlâk ve mişvarını anlamak için baş vurulacak vesikalardandır. Vehbi'nin ciddi olmaktan ziyade lâtifeye hamledilmesi lâzım gelen

⁽²⁾ Loyalist, her veçhile hükûmete sadık ve itaatli olan adama derler.

⁵⁷ Filozof Rıza Tevfik, "Daima Hükûmetci Bir Dille Konuşan Bir Şair Nümunesi: Sünbül Zade Vehbi", *Yeni Sabah* gazetesini, 14 Mayıs 1944, s. 4.

¹³ Hayriye ile Lûtfiyye'yi mukayese eden bir makalemiz İstanbul mecmuasının 31 inci sayısındadır.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

İtibar eyleme pek hendeseye

Düşme ol daire-i vesveseye

demesine aldanarak onun geri kafalı bir adam olduğunu sanmak hatâdır.⁵⁸ O, devrinde pek revaçta olan bakıcılık, büyücülük gibi asıl ve esası olmayan yalancı ilimleri red ve tekzip etmiş, oğlunu bunlara inanmaktan meneylemiştir. Bundan başka ıstılah paralamanın; hasisliğin, mükeyyifatın⁵⁹, kuşbazlığın aleyhinde bulunan şair bu eserinde bilhassa devrinin yer yer portrelerini çizmiştir. Bir iki misal verelim; yüksek mevkide olanların ruhan nasıl daimî bir üzüntü içinde olduğunu, manevî başdönmelerin bu adamları ahlâk itibarıyla ne kadar tereddide uğrattığını bakınız ne canlı tasvir etmektedir: (...)

Esnaf hakkında da tipik tasvirleri vardır: (...) Nabi'nin, oğluna 'hacegânlık' mesleğini tavsiyesine karşı, Vehbi 'ilmiye' tarikına girmesini ister. (...) İlmiye tarikine mensup olanların, öteki meslek sahiplerine nisbetle daha emin olduklarını anlatarak şöyle der: (...)”⁶⁰

⁵⁸ Ali Canib, 22 Nisan 1327/ 5 Mayıs 1911 tarihinde yazdığı ve *Genç Kalemler* dergisinde “Yektâ Bâhir” takma ismiyle yayınladığı “Gençlik Kavgası” adlı yazısında, kalem münakaşasına giriştiği muhatabına Sünbülzâde Vehbî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verirken, oldukça sert ve hakaretili bir dil kullanır. Onun yukarıdaki cümlesi ise 35 yıl önce Vehbî'yi tanıtmak üzere yazdığı satırlara göre gerçeğe daha uygun ve sağduyu mahsulüdür. Bu parçayı, edebî şahsiyetler ve eserlere dair kanaatlerin zamanla değişmesinin bir örneği olarak nakletmek isteriz:

“...İkincisi 1130 târihlerine doğru Maraş'da doğmuştur; babası oranın hânedânından Râşid Efendidir; evvelâ kadılıkla şurada burada dolaşmış, sonra sefâretle İran'a gitmiş, nihâyet yine kadılığa rücu' ederek 1224'de vefât etmiştir. Şiir nâmına birtakım herbeler yazan, Osmanlı edebiyat târihinde bir leke teşkil eden bu ikinci Vehbî 'Sünbül-zâde' diye şöhret bulmuştur; onun öyle yâveleri vardır ki Ziyâ Paşa merhum bile:

Benzer kokusuz güle cebelde!

diye istihzâ etmiştir; ihtimâl siz onun:

Çokdan ayağın altına şevk ile döşendik

Sâki der-i meyhânede biz eski hasırız!.

gibi sözlerinden hoşlanırsınız; fakat Nâcî Efendi kabilinden pek hassas olmayan edebiyat muallimleri bile 'şîirinde zevk-ı hakîkî ashâbının arayacağı halâvet bulunamaz' diyorlar. Onun *Tuhfe*'si *Nuhbe*'si nihâyet biri Fârisî, öteki Arabî iki lügatdir; bir dehâ eseri değildir; hattâ bunları manzum yazması da büyük bir saçmadır; (...) sizin *Plevne Târih-i Harbi*'nden her hâlde meşhûr olan eserlerinin içinde

İ'tibâr etme hele hendeseye

Düşme ol daire-i vesveseye

gibi ne kadar saçmaları vardır, bir bilenden öğrenseniz!...” (Yektâ Bâhir, “Gençlik Kavgası”, *Genç Kalemler*, ts., 2. cilt, nr. s. 37-38).

⁵⁹ Yazıda sehven böyle çıkan kelime, “mükeyyifâtın” olmalı. (ÂC).

⁶⁰ Ali Canib Yöntem, “Sünbülzade Vehbî”, İstanbul Üniversitesi *Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 1946-47, c. 1, Sayı 1, s. 99-102.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Yöntem'in *Hayriyye- Lutfiyye* Karşılaştırması

Ali Canib Yöntem'in *Hayriyye* ile *Lûtfiyye*'yi ele alıp karşılaştırdığı makalesinden de bazı paragrafları nakletmek istiyoruz:

“Eski tarihlerimiz -Naîmâ Tarihi müstesna- son derece basit sathî şeylerdir. Geçmişteki içtimaî hayat ve içtimaî ahlâkı bunlardan öğrenmek mümkün değildir. Bu sebeple uğraşılan devrin, örf ve âdetini, zihniyetini tarih kitapları dışında kalan eserlerden öğrenebiliriz. Avrupalı seyyahların kaleme aldıkları hatıralar ve emsalleri ilk plânda olmak şartıyla yerli eserlerden Evliya Çelebi ‘Seyahatnâmesi’, Seyyid Vehbî'nin Surnâmesi, Haşmet'in ‘Velâdetnâme’si hemen akla gelenlerdir.

Nâbî'nin ‘Hayriye’si ile Sünbül-zâde Vehbî'nin ona nazîre olarak vücuda getirdiği ‘Lûtfiye’si, bize devirlerinin zihniyetini, örf ve âdetlerini ifade etmeleri bakımından az önemli değildirlir.

Hayriye ve Lûtfiye, frenklerin ‘genre didactique’ dedikleri nev’e girecek edebî eserlerdendir. Bir hakikati telkin etmek gayesiyle kaleme alınmış yazıların umûmuna didaktik eserler denilir. Bunlar bedîi vicdanımıza doğrudan doğruya hitap etmeyebilir. Edebî neviler arasında sayılmaları, bir milletin zekâ ve kültür derecesiyle yakından alâkalı oldukları içindir. Garp memleketlerinde yazılan edebiyat tarihlerinde bu nevi eserlerin yazarlarına yüksek mevki verirler. Muvaffak bir didaktik manzûme kaleme almak kolay bir iş değildir; ince bir zekâyâ, derin bir vukûfa muhtaçtır. İki Lâtin şairi, Lucrecius ve Vergilius bu nev'e giren eserleriyle dâhî sayılmışlardır. Meşhur ‘fable’lerin sahibi La Fontaine’in Fransız Edebiyatındaki müstesnâ yeri herkese malûmdur.

Hayriye ve Lûtfiye böyle yüksek değerde manzûmeler değildir. Ziya Paşa'nın Hayriye için:

Nâbi de bu yolda pehlevândır;
Hayriyyesi fazlına nişândır.

Ol hüsn-i edâ o hüsn-i ta'bîr
Eyler işiden kulağı teshîr.

San'at ile eylemişdir ol pîr
Asrındaki hâl-i mülki tasvîr

Zulm-i vüzerâyı söylemişdir

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Hâl-i fukarâyı söylemişdir.

deyişinde doğru ve yanlış cihetler vardır. Hayriye, o devir için, sahibinin 'fazl'ına şahadet eder. Fakat edebî bakımdan öğülecek bir hususiyeti yoktur. Tarihi aydınlatmak noktasından o ve naziresi olan Lûtfiye aslâ ihmal edilemez. Her iki manzûmede telkin edilen ahlâk yüksek, menfaatbilmez bir ahlâk değildir. Müstebit bir muhitin icap ettirdiği 'neme lâzımcı' bir ahlâktır.

Hayriye ve Lûtfiye -bütün eski eserlerimizde mutâd olduğu gibi- Allah'a hamd ü senâ ile başlar. Nâbî bu hususta sözü uzatır, İslâm'ın şartlarından namazdan, oruçtan, hac'dan, zekât'dan ayrı ayrı "matlab"lar hâlinde bahseder. Vehbi sözü kısa keser. Her iki eser 'ilm'in lüzumunda 'remil', 'nücum' gibi yalancı ilimlerin mânâsızlığında müttehittir. (...)

Bu hususta Vehbi sözü daha uzatır: Vefk gibi, üfürükçülük gibi, sonra eski kimya ve simya gibi şeylerin boşluğunu anlatır. Vakiâ arada:

İtimad eyleme pek hendeseye,

Düşme ol dâire-i vesveseye

gibi garabetler de gösterir amma bu gibi sözler için bile:

Ma'rifetdir sözümüz yok ammâ

Bile gitsin anı mi'mar-ı binâ

yolunda tamirlerde bulunmağı ihmal etmez.

Nesep ve asalet gibi şeylerle öğrenmenin mânâsızlığında iki şair müttefiktir. (...)

Hayriye ve Lûtfiye'nin önemleri, yukarıda işaret ettiğimiz gibi devirlerinin tarihlerini aydınlatan, bize ahlâkî ve içtimaî manzaraları gösteren kısımlarındandır. Meselâ Hayriye'nin 'Matlab-ı Dağdağa-i paşayî' bahsi pek dikkate değer. Önce oğluna itidalden ayrılmamasını, masrafın îrâda uygun olması lâzım geldiğini söylüyor, sonra şunları anlatıyor: (...)

Bu bahis çok mühimdir. Bugünkü dille biraz anlatalım:

'Vezirlerin çoğu, yarın başına neler gelebileceğini düşünerek ölümü tercih eder. Aynı zamanda dairesinin masrafı onu zulüm yapmağa zorlar. Çünkü zulüm yaparak şuna buna saldırmaya para bulamaz, dairesi halkını besleyemez. Mansıbı rüşvetle aldığı için borca batmıştır. Fakat vezirlik debdebesine hâlel getirmemek iktiza eder. Maiyeti halkı hep hilekâr ve hırsız... Muharebe olur, asker lâzımdır. Askere de para vermek şarttır. Vezir, dairesinin batacak idaresi içinde iflas ettiği için parayı halktan toplamağa mecburdur, fakat kimse gönül rızasıyla on para vermez, işte o zaman zulüm, işkence başlar. Gerçi Padişahın fermanında

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

vezire 'Nizâmü'l-mülk' unvanı verilmiştir amma o hüküm sürdüğü yerleri virâneye döndürür. Bu rezalet hiç bir memlekette yoktur, bize mahsustur. Memleketi adaletle idare lâzımdır, o zaman ne düşman kalır ne eşkiyâ...'

Lütfiye'de de aynı bahiste aşağı yukarı bunlar anlatılır:
Ehl-i câhın hele hiç râhatı yok,
Düşünüp azlını emniyyeti yok.

Belki etbâ'ı ider zevk ü safâ
Kendinin çektiğidir cevr ü cefâ

Lütfile âlemi memnûn idemez.
Herkesin hâhişi üzre gidemez.

Bâhusûs oldu zamâne gaddâr,
Söylenir hakkına yüz bin güftâr.

Böyle mihnetle geçer eyyâmı,
Düşünür kim ne olur encâmı...

Vehbi'nin de bu hususta anlattıklarını gene bugünkü dille hulâsa edelim: 'Vezirler, mansıplarının verdiği sarhoşlukla yatarken birdenbire elindeki saadet kadehi düşer, kırılır. Esasen çoğunun himmeti kıttır. Rütbesi arttıkça azameti çoğalır. Eski ahbabını unuttur. Onlarla konuşmaktan âdeta utanır, yanına girse de yüzüne bakmaz. Elinden geleni esirger. Mansıpta iken etrafını dalkavuklar alır. Kendini âleme rezil eder, başına bin türlü belâ gelir. Elinden fırsat gidince nâdim olur. Fakat tekrar eline fırsat geçer geçmez eskisinden beter işler yapar.'

Vehbi bunda sonra oğluna şu nasihatte bulunur:
İffet erbâbı selâmet buldı,
Güşe-i azlde izzet buldı.

Hıfz iden ırz u vekâr u şânın
Kârının görmedi hiç husrânın.

Gıpta itme bakıp ehl-i câha
Düşme ol ka'rı bulunmaz çâha.

Mutavassıt ola hâl ü mâlin
Ötesin pek arama ikbâlin...

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Nabî ile Vehbî arasında -bilhassa zamanın tesiriyle- bazı telâkki farkları da görülür. Meselâ Nâbî, kendisinin de mensup olduğu hâcegânlık yolunu tercih eder. Bunu bugünkü dille şöyle anlatabiliriz:

‘Kadıasker bile olsan medrese yolunu tutma. Önce bir çok zamanın zarûretle geçer. Müderrisken yıllar geçer terfi edemezsin. Sonra ihtiyarlarsın. Bin müşkülle bir kadılık koparırsın...’

Nâbî, bundan sonra şunları söylüyor:

Elliden sonra olup ehl-i sefer

Haremiyle Haleb ü Şâm’a gider.

Eyler aksâ-yı bilâda seferi,
Sorma yollardaki havf ü hatarı.

Varsa da mansıba râhat mı görür,
Başı kavgâda selâmet mi görür.

‘Yaşayabilirse yetmiş yaşında İstanbul’a gelir. Anadolu kadıaskeri olur. Fakat rahata erer sanma. Bir de bakarsın, Rodos’a sürülür. Bunun için, oğlum, sana hâcegânlık mesleğini tavsiye ederim. Herkesten itibar görürsün. Terbiyeli ve alçak gönüllü de davrandın mı senden mesut adam olmaz.’

Vehbî, bunun aksini söyler. Der ki: ‘Nâbî hâcegânlığı metheder. Vaktiyle bu mesleğe çok rağbet edildiği için mensupları çoğalmış, bu da zilletlerine sebep olmuştur. Hepsi gırtlığına kadar borca girmiştir. Alacaklısından bucak bucak kaçır... Gene en iyisi medrese tarikidir. Gerçi mensupları biraz fakirâne yaşarlar. Fakat hiç olmazsa padişah öteki meslek erbabı gibi sık sık kafalarını uçuramaz...’

Umûmî hüküm ve tasvirleri itibariyle Nâbî çok muvaffak olmuştur. Vehbî de daha münferit bahislere, psikolojik tahlillere, tip tasvirlerine girişmiştir: Esnaf hakkında anlattıkları, evlenmek hususunda öğütleri, hizmetçilere dair söyledikleri, o devrin züppelerini tasvir eden ‘Der men‘-i istılâh-perdazi’de anlattıkları ayrı ayrı tahlile değer şeylerdir.

Bütün bunları söyledikten sonra her iki eserin telkin ettiği ahlâk hakkında kısaca deriz ki: Nâbî ve Vehbî eserleriyle yüksek bir ahlâk değil (opportuniste) bir ahlâk telkin etmişlerdir. Her ikisinde de çocuklarını azme, cidâle, menfaat bilmez gayelere doğru sürüklemek himmeti yoktur. Ahlâk noktasından

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

nasihatleri uzun bir ‘sakın haaa’dan ibarettir.’⁶¹

Kocatürk’e göre, eserin en enteresan tarafları...

20. asırda Türk edebiyatı tarihini yazan edebî şahsiyetlerden Vasfi Mahir Kocatürk (1907-1961), Vehbî’nin divanı, bilhassa edebî görüşlerini anlattığı “sühan” kasidesi üzerinde durduktan sonra *Lûtfiyye*’si hakkında bilgiler verir. Nasihatnamenin musiki sanatına dair kısmında ney üflememeyi mizahî bir tarzda tavsiye eden beytiyle zamanenin şair geçinen bazı dilencilerinin tasvir edildiği bölümünde sözlerinin Yunus ilâhîsi sanıldığıının söylenmesi, umumi kanaate aykırı olduğundan yazarın dikkatini çekmiştir. Ancak burada Yunus Emre’nin “saz şairi” olarak tanıtılması, bizce delil ve dayanağı belirsiz bir vasıflandırmadır. Çünkü Yunus Emre, saz şairi değil; zaman zaman “ümî” olduğunu söylese de şiirlerinden anlaşıldığına göre ilim, irfan sahibi bir mutasavvıftır. Kendisi, Türk Halk Edebiyatı içinde mütalâa edilse dahi edebiyatımızın bu kolunun “Tekke edebiyatı” ismiyle de adlandırılan dinî- tasavvufî kısmına mensup sayılır. *Türk Edebiyatı Tarihi* müellifinin *Lûtfiyye*’yi tanıtip değerlendirirken bu mesnevide en enteresan bulduğu taraflardan biri, devrin bazı tip ve karakterlerinin keskin çizgilerle tasvir edilmesidir:

“*Lûtfiye-i Vehbî*, şairin Lûtfullah adlı oğluna hitaben yazılmış, ahlâkî ve didaktik bir eserdir. *Hayriye-i Nâbî*’nin daha muhtasarı, daha basitidir. Bütün nazımlarında olduğu gibi bunda da kolay bir söyleyiş vardır. Rastgele çeşitli serlevhalar altında kısa kısımlarda, klâsik görüşe bağlı umumi bilgiler ve öğütler veriliyor. Bu arada musikiden bahsederken, umumi kanaate aykırı olarak Mevlâna ile eğleniyor. Zamanının sahte şairlerinden bahsederken divan edebiyatı mümessili sıfatıyla saz şairi Yunus’a karşı duyduğu antipatiyi de açıklıyor.

Eserde zamanının bazı tip ve karakterlerini tasvir etmesi eserin en enteresan taraflarındandır. Devrin hayatından sahneler, çeşitli meslek sahipleri, bazı devlet adamlarının yaşayışları kısa ve keskin hatlarla tasvir edilmiştir. Esnaf hakkındaki şu beyitleri bunlardandır:

Kizbi sermaye edip hileyi kâr
Düşürür dâmına enva-i şikâr.

⁶¹ Prof. Ali Cânîp Yöntem’in *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, haz. Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan, İstanbul 1996, s. 417-422.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Nazarı dirhem ü dinardadır,
Çıkacak iki gözi kârdadır.

Müşteri anlasa yoldan çevirir,
'Buyurun!' der eline kahve verir.

'Hacı Ağa' deyü ikram eyler,
Kendü zu'münce anı ram eyler.

Medhe ağaz ederek kâlâsın
Çıkarır sanki ana âlâsın.

Sonra der kim iyi tutkun buldum.
Avlayıp toy gibi bir kaz yoldum.

Nicesi şekl-i taassupta gezer,
Sürmeli gözlerini hoşca süzer.

Açmaz ol besmelesiz dükkânı,
Aldatır bulsa veli şeytanı...

Muhtasar ve sistemsiz olan Lûtfiyye'de de, Hayriye gibi, ferdî ve şahsî ahlâk anlayışı hâkimdir. Fikir bakımından bir orijinalliği yoktur."⁶²

Banarlı'ya göre Lûtfiyye'de bulunan ve bulunmayanlar

Edebiyat tarihi yazarlarımızdan Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde Sünbülzade Vehbî'nin divanı üzerinde fazla durmadan *Lûtfiyye* adlı mesnevisini tanıtır ve değerlendirir. Ona göre, Vehbî'nin şöhretini sağlayan ve çok okunan eserleri, mesnevileridir. *Lûtfiyye*, Vehbî'nin oğlu Lûtfullah'a ve onun şahsında diğer gençlere nasihat tarzında yazdığı bir mesnevidir. Banarlı, bazı tezkire tezkire ve edebiyat tarihi yazarlarının söz konusu eser hakkındaki fikirlerine işaret ederek onun Nâbî tarzı mesnevînin, demek oluyor ki *Hayriyye*'nin bir devamı sayıldığını, başka bir ifadeyle adı geçen nasihatnameye nazire olduğunu söyler. *Lûtfiyye*'nin *Hayriyye* naziresi sayılmasının sebebini her iki eserin mevzularının ortak oluşu şeklinde ifade ettikten sonra Vehbî'nin meslek seçimi gibi bazı konularda Nâbî'den biraz farklı fikirler taşıdığını da sözlerine ekler. Her iki

⁶² Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1964, s. 549.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

şairin çocuklarına ilim tahsilini tavsiye ettiklerini, Vehbî'nin bu hususta biraz iğneli ve nükteli konuştuğunu birkaç beytini örnek göstererek ileri süren Banarlı, her iki öğüt kitabında da “gençlere yüksek bir gaye, enerjik bir kalkınma yolu ve bir hamle ufku” gösterilmediği, hattâ bu eserlere hâkim olan nasihatın, fazla yükseklere göz dikmeden, alçak gönüllü fakat menfaatçi bir insan olma ahlâkı gibi görüldüğü kanaatindedir. Ona göre, bunun sebebi, 18. asrın sonunda Türk aydınlarının Batı ülkelerindeki fikrî ve sosyal hamlelerden habersiz olmalarıdır. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* sahibi, *Lûtfiyye*'nin “o devrin çeşitli meslek ve mes'eleleriyle bunların aksayan taraflarını tanıtmaya bakımından” tarihî vesika değerinde olduğunu da ifade eder:

“Lûtfiyye, Vehbî'nin oğlu Lûtfullah'a ve onun şahsiyetinde diğer gençlere nasihat vâdisinde yazdığı bir mesnevîdir. Bu eserinde Vehbî, yer yer kendi görüş ve düşünceleri ile kendi devrinin mes'elelerini işlemekle beraber, eseri, Nâbî tarzı Mesnevî'nin bir devamı sayılır. Bunun sebebi, Lûtfiyye'nin Nâbî'nin Hayriyye'sine nazîre olmasıdır. Şâir, bu eserinde temâs ettiği ahlâkî, içtimâî, iktisâdî ve hayâtî mevzuları, Nâbî'nin mevzuları hâlinde ele almıştır. Aradaki fark dildedir ve hayatta meslek seçme gibi bâzı bahislerde görüşlerinin Nâbî'den biraz ayrı oluşundadır. Meselâ her ikisi de çocuklarına ilim tahsilini harâretle tavsiye ederler. Vehbî bu hususta biraz iğneli ve nükteli konuşur, der ki:

Ulemâ çekse de farza hüsrân
İlm sermâyesi bulmaz noksan

Ateşe yansa cihan hark olmaz
Kopsa tûfan suya da gark olmaz

Cebr ile hâkim ü vâlî alamaz
Kalsa meydanda da hırsız çalamaz

Bununla beraber, Vehbî'nin eserinde, Nâbî'de de olduğu gibi, gençlere yüksek bir gaye, enerjik bir kalkınma yolu ve bir hamle ufku gösterilmez. Hattâ bu eserlere hâkim olan nasihat, fazla yükseklere göz dikmeden, mütevâzî fakat menfaatçi bir insan olma ahlâkı gibi görünür.

Bunun sebebi XVIII. asır sonunda Türk münevverlerinin, Batı'da dünyâ ölçüsünde hareket yapan ve yapacak olan fikrî ve sosyal hamlelerden hâlâ habersiz olmaları ve öyle yetişmeleridir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Vehbî'nin eseri bize o devrin çeşitli meslek ve mes'eleleriyle bunların aksayan taraflarını tanıtmaları bakımından, ayrıca, târihî vesîka değerindedir.”⁶³

Banarlı'nın *Lûtfiyye* ve dolayısıyla onun doksan sene önceki örneği *Hayriyye* hakkında verdiği hükümler ve yaptığı değerlendirmeler bizce de umumiyetle doğrudur. Ancak biz, ilim ve âlimler hakkında *Lûtfiyye*'den alınan beyitlerin, Hz. Ali'ye ait olduğu rivayet edilen bir mukayeseye dayandığını düşünmekteyiz. Hz. Ali, Kümeyl bin Ziyâd'a ilmin maldan, yani maddî varlık, kazanç ve zenginlikten üstün olduğunu çeşitli yönlerden izah ederken der ki: “Ey Kümeyl, ilim maldan hayırlıdır; ilim seni korur, sense malı korursun. Mal vermekle azalır, ilim öğretmekle çoğalır. Mal sâhipleri malın zevâliyle zevâl bulup giderler.”⁶⁴ Vehbî, geçen asırlarda çeşitli manzum ve mensur eserlerde görülen ilim ve mal mukayesesinin bir kısmını nükteli biçimde aktarmıştır.⁶⁵

Eser Dair Bazı Tesbit ve Tenkitlerin Değerlendirilmesi

1. Şânizâde Atâullah Efendi, Ârif Hikmet Bey, Hammer, Fatin Dâvud gibi tarih yahut tezkire yazarları Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sinin *Hayriyye-i Nâbî* şeklinde veya ona nazire tarzında bir eser olduğunu belirtmiş; Ziyâ Paşa da *Harâbât*'in manzum başlangıcında anılan kitabı kast ederek “Doğrusu mesnevisi de hoştur; Nâbî'ye (Nâbî'nin *Hayriyyesine*) ikinci dense pek lâyıktır” manasında bir beyit söylemiştir. Gustav Flügel⁶⁶, Edgard Blochet⁶⁷ gibi şarkiyatçıların da Türkçe yazmalara dair kataloğlarında *Lûtfiyye*'nin *Hayriyye*'nin taklidi olduğunu kaydettikleri görülür. İbrahim Alâeddin, Agâh Sırrı (Levend), Ali Canib Yöntem, Vasfi Mahir Kocatürk, Nihat Sami Banarlı gibi çeşitli edebiyat tarihi araştırmacıları veya edebiyat tarihçileri de *Lûtfiyye-i Vehbî*'nin Nâbî'nin *Hayriyyesine* nazire olduğunu belirtmişlerdir.

Tahminimize göre bunun bir sebebi, Vehbî'nin *Lûtfiyye*'sinin baş tarafında kendi oğluna hitap ederken ahlâk

⁶³ Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, fasikül 10, s. 782.

⁶⁴ Hazret-i Ali, *Nehc 'ül-belâga*, hazırlayan Abdülbâki Gölpınarlı, Der yayını, İstanbul, ts., s. 414.

⁶⁵ Söz konusu vecizelerin edebî eserlerimizde nasıl geçtiği konusunda örnekler için bk. İsmail Avcı, “Klasik Türk Edebiyatında Gelenekli Bir Yazım Konusu Olarak İlim ve Mal”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2, İstanbul 2009, s. 81-116.

⁶⁶ Gustav Flügel, *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Wien 1865, c. 1, s. 675.

⁶⁷ Edgard Blochet, *Catalogue des manuscrits turcs- Bibliothéque*, Paris M DCCC XXXIII, Tome II, s. 253, nr. 1384.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ilmine dair nazım ve nesirle yazılmış çok eserin bulunduğunu, fakat Nâbî'nin *Hayriyye*'sinin mana dolu olduğunu belirtmesi, doksan sene önce meydana getirilmiş o nasihatnameyi överek tavsiye etmesidir. Vehbî'ye göre, Nâbî her ne kadar sözü uzatmışsa da ele aldığı konuları iyi araştırmıştır.

Lûtfiyye'nin *Hayriyye*'ye benzer bir eser sayılmasının diğeri bir sebebi, her iki mesnevinin de öncelikli muhatabının o nasihatnameleri meydana getiren şairlerin oğulları oluşudur. Nâbî, eserini, 1701 yılında yedi yaşında bulunan oğlu Ebü'l-hayr Mehmed için yazmış; bundan dolayı onun ismini "*Hayrî-nâme*" koymuştur. Sünbülzâde Vehbî'nin oğlu Lûtfullah dünyaya geldiğinde, kendisi elli yaşındadır. Şair, yaşlılığında bir oğula sahip olmanın sevinciyle bu eserini H. 1205/ M. 1790-91 yılında, demek oluyor ki 72-73 yaşlarında yazmış; adı geçen selefine benzer biçimde ona "*Lûtfiyye-i Vehbî*" ismini koymuştur. Bu sırada oğlu 21 yahut 22 yaşındadır ve babasının kendi namına yazdığı nasihatnameyi anlayabilecek seviyededir.

Her iki eserin şekil ve içine aldığı fikir, tavsiye ve tenkitler yönünden büyük ölçüde benzerlik göstermesi de *Lûtfiyye*'nin *Hayrî-nâme*'ye nazire tarzında, onun taklidi ve kısaltılmış mahiyetinde bir eser sayılmasının sebepleri arasındadır. İki basihat kitabı da aruzun "feilâtün feilâtün feilün" kalıbıyla ve mesnevi şeklinde yazılmıştır. *Hayrî-nâme*, çeşitli yazma nüshalarına göre beyit sayısı 1650 civarında olup Mahmut Kaplan'ın tenkitli neşrine göre 1660 beyit⁶⁸, *Lûtfiyye*, tamamlanış tarihini belirten iki beyitli tarih kıt'ası hariç tutulursa, 1183 beyitten ibaret; demek oluyor ki ilkinden aşağı yukarı 470 beyit daha kısa bir eserdir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, söz konusu nasihatname türündeki iki meşhur mesnevi, sırf beyit sayısı ve başlıkları gibi şekli yönlerden değil, içine aldığı konular bakımından da bazı değişiklikler gösterir. Meselâ, Nâbî *Hayrî-nâme*'de "İslâm'ın şartları" olarak bilinen kelime-i şehadet getirmek, namaz kılmak, Ramazan'da oruç tutmak, hacca gitmek, zekât farizasını yerine getirmek konularında oğluna tafsilâtli bilgi ve öğütler verirken, Vehbî *Lutfiyye*'de bu mevzuları müstakil bahisler hâlinde ve uzunca ele alıp işlememiş; umumî olarak İslâmî emirleri yerine getirmek ve yasaklardan kaçınmak gerektiğini ifade etmekle yetinmiştir. Yine meslek seçimi ve evlilik gibi konularda da Vehbî, Nâbî'den ayrılmakta; *Hayriyye* sahibi oğluna meslek olarak hâcegânlığı

⁶⁸ *Hayriyye-i Nâbî*, haz. Mahmut Kaplan, AKM yayını, Ankara 2008.

SÜN BÜ LZÂ DE VEHBÎ Kİ TABI

tavsiye ederken, Vehbî Efendi Lûtfullâh'ı bu kazanç yolunu tutmaktan –sebeplerini anlatarak- sakındırmakta; onun baba ve dede mesleği olan ulemâ mesleğini, yani kadılık veya müderrisliği seçmesini istemektedir. Yine Nâbî Efendi oğluna evlenmemeyi, izdivaç yerine cariye almayı tavsiye ederken, Vehbî her ne kadar cariye alma yolunu büsbütün reddetmezse de Lûtfullâh'ın soylu, hür, namuslu ve dindar bir kızla evlenmesini daha uygun görmektedir. Her iki mesnevi arasındaki farklardan biri de *Hayriyye*'de İstanbul'un üstünlük, güzellik ve imkânlarının anlatıldığı bir bölümün yer alması, *Lûtfiyye*'de ise böyle bir bahsin bulunmamasıdır.⁶⁹

2. Vehbî'nin kendi eserleri, çağdaşı ve arkadaşı Sürûrî'nin (1165-1229/ 1752-1814) *Hezeliyâtı*, hayatı, şahsiyeti hakkında bilgiler ihtiva eden Şânîzâde Târihi gibi kaynaklardan anlaşılabilirdiği kadarıyla çok ahlâklı, faziletli, büyük bir adam olduğu söylenemese de *Lûtfiyye*'sinin edebiyat bakımından “bayağı” veya “aşağı” sıfatıyla vasıflandırılması –kanaatimizce- isabetli bir hüküm değildir. Bize göre, *Lûtfiyye*, duygu ve hayal yönü ağır basan, okuyucuyu hislendirecek ve heyecanlandıracak bir şiir kitabı değildir. O, aşağı-yukarı elli yaşındaki bir şairin, genç oğluna hayatî bilgi ve öğütler verdiği, dinî, ahlâkî, meslekî, sosyal düşüncelerini, tecrübelerini, tavsiyelerini oldukça düzgün, edebî sanatlar ve yer yer mizahi üslûpla da güzelleştirmeye çalışarak anlattığı, öğretici bir eserdir. Edebî eserlerle alâkalı değerlendirmelerin edebiyat tarihçileri, araştırmacıları, tenkitçiler veya okuyucuların benimsediği dünya görüşü, din, ahlâk ve sanat hakkındaki kabulleri, o arada şiirin ne olduğu yahut ne olmadığı konusundaki şahsî fikirlerine göre bazan birbirine tamamen zıt denecek kadar değişiklikler gösterdiği bilinen bir gerçektir. İşaret ettiğimiz faktörler, *Lûtfiyye*'nin değerlendirilmesi sırasında da tesirli olmuştur.

3. Vehbî Efendi, *Lûtfiyye*'sinde hikmet, yani felsefe ilmi hakkındaki fikirlerini ifade ederken, yüce Allah'ın hikmetinin gizli, filozofların sözlerinin vehim ve hayal olduğunu, her ne kadar akla uygun görünürse de pek çoğunun nakle, yani nakil yoluyla sonraki zamanlara intikal eden İslâmî esaslara aykırı bulunduğunu, *Şerh-i Mevâkıf* adlı eserde görüleceği üzere, kelâm âlimlerinin onları reddettiğini anlatır. Müslüman olan, başka bir ifadeyle İslâm inanç,

⁶⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Recai Karaca, *Hayriye ile Lutfiye arasında bir mukayese*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Dalı, 1944-45.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ibadet, ahlâk ve muamelât esaslarını bilgili ve şuurlu olarak kabul eden bir kişinin, bu esaslara aykırı iddialar, “felsefe” adını taşısa, filozof, düşünür, (b)ilim adamı sıfatlı kimselerce ileri sürülse de onları hür düşünce mahsulü sayıp itirazsız benimsemesini beklemek ve istemek, fikir hürriyetine uygun bir davranış olmayacaktır. İlim edinmek, düşünmek, varlıklar üzerinde tefekkür, İslâm dininin mensuplarına emrettiği işler arasında bulunduğuna göre, sırf Vehbî’de değil, onun başka bazı çağdaşlarında ve Nâbî, Nahîfî gibi seleflerinde de görülen felsefe aleyhtarlığının iyice tahlil ve sebeplerinin tesbit edilmesi gerekir. Diğer taraftan hayat, cemiyet, devlet, ahlâk, kâinat, tabiat hakkındaki dine bağlı olan veya olmayan aklı tefekkür faaliyetine türlü sebeplerle alâkasız kalmanın ne gibi menfi sonuçlar doğuracağı üzerinde de düşünmekte fayda var.

Şair, hendeseye ayırdığı bahsin sonunda onun da bir ilim olduğunu, fakat bu bilgiyi, bina mimarı gibi, kullanacak kişilerin öğrenmesini kâfi gördüğünü de ifade etmiştir:

“Ma’rifetdir sözümüz yok ammâ

Bilegitsün anı mi’mâr-ı binâ”⁷⁰

Nasihatnamesinin başında oğlunun değerli ilimleri tahsil etmesinin lüzumundan uzun uzun bahseden Sünblzâde Vehbî, hocaya saygı konusunda tavsiyelerde bulunmuş; ilim bahsini öne almasının sebeplerini de anlatmıştır. Ancak o bu sözleriyle tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, siyer, tıp, mantık, edebiyat, tarih, şiir, nesir, güzel yazı, imlâ, firaset (fizyonomi) gibi faydalı bilgileri kast ettiğini de belirtme gereğini duymuş; oğlunu felsefeden başka, ilm-i nücum (astroloji), remil, cifir, vefk, sihir ve muskacılık, kimya, simya gibi bazı gizli veya garip bilgi dallarıyla uğraşmaktan men etmiştir. Şairin tavsiye etmediği kimya ise bugünkü manada bir müsbet ilim değil, o devirde kolay yoldan zengin olmak isteyen kimselerin altın elde etmek amacıyla vakit ve nakitlerini harcayarak uğraştığı bir gizli bilgi dalıdır. Bundan dolayı Vehbî’nin *Lûtfiyye*’sinde ilimlerin, fenlerin inkâr edildiği iddiası, şahsî fikrimizce, hakikate uygun değildir. İslâm tarihinde bazı âlimlerin ilimleri “farz-ı ayn” ve “farz-ı kifaye” şeklinde sınıflandırması, bu konuda yol gösterici olabilir.

Ancak 18. asrın büyük bir kısmını ve 19. asrın ilk yıllarını idrak etmiş olan Vehbî’nin (ö. 1809) müsbet ilimlerin maddî kalkınmadaki yerini henüz tam manasıyla fark etmemiş görüldüğü söylenebilir. Osmanlıların, müsbet ilimler sayesinde maddeten

⁷⁰ *Lûtfiyye Vehbî*, a.g.e., s. 7.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ilerleyen Avrupa ülkelerine göre geri kalışı, harplerde mağlûbiyetlere uğrayışı ve fethettikleri kale, şehir ve ülkeleri kaybedişinin sebepleri arasında bu ilimlere gerektiği kadar değer vermeyişini saymak, sanırız, hakikate aykırı olmayacaktır. İbrahim Alâeddin ve N. Sami Banarlı gibi yazarların *Lûtfiyye*'yi söz konusu ederken ileri sürdükleri bu fikre hak vermemek zordur.

4. Vehbî'nin *Lûtfiyye*'de musiki ilmi hakkındaki fikir ve tavsiyelerini yazarken, o sanatın değerini takdir etmekle beraber oğlunu bestelenmiş eserleri, şarkı, türkü okumaktan, her hangi bir müzik aletini çalmaktan ve saz çalanlarla arkadaşlık etmekten sakındırdığı görülür. Şairin müzik konusundaki bu öğütlerinin sebebi, oğlunun çevresinde “ehl-i hevâ ve mâ'il-i zevk u safâ”, yani nefsinin arzularına uyan, zevk u safaya düşkün bir kimse olarak anılması ve herkes tarafından yerilmesi endişesidir. Nasihatnamesinde fikir ve öğütlerinin çoğunu *Kur'an* ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine dayandırdığı görülen Vehbî'nin oğlu Lûtfullah'ı ve dolayısıyla diğer okuyucuları müzik aletlerini çalmaktan sakındırmasının sebepleri arasında, bu konuda bazı İslâmî eserlerde yer alan kınayıcı ve yasaklayıcı rivayetlerin tesiri de sayılabilir: Her ne kadar sıhhati hakkında farklı iddialar ileri sürülse de müzik aletlerini çalma ve dinleme aleyhinde çeşitli hadislerin rivayet edildiği bilinmektedir. Mevlevîler misali bazı tasavvuf ehli, ayin sırasında ney, def, kudüm gibi müzik aletlerini kullanmalarının hadis ve sünnetteki dayanaklarını göstermeye çalışarak mahzursuz olduğunu isbat etmeye çalışmış; buna karşılık Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi gibi bazı İslâm âlimleri, o konudaki sakındırıcı rivayetlerden ötürü nişan, düğün, nikâh merasimi veya zikirler, ayinler sırasında bahis konusu aletlerin çalınmasını tasvip etmemişlerdir. Bununla birlikte sözlerinde inkâr, günaha, haramlara teşvik ve tahrik unsurlarının bulunmaması gibi bazı kayıt ve şartlarla müzik eserlerini söylemeye yahut dinlemeye cevaz veren fakihlerin bulunduğunu da belirtmek yerinde olur.

Vehbî'nin Mevlânâ, Mevlevîlik ve bu tarikatta musiki aleti olarak itibarlı bir yer tutan ney hakkında asırlar boyu devam edegelen umumî saygıya aykırı şekilde

“Çalma öyle düdüğü mevlânâ

Ki dine adına ney-zen monlâ”⁷¹

(Efendi, sana “neyzen molla” denmesine sebep olacak öyle düdüğü çalma!) diye ney üflemekten sakındırması, irfan sahiplerine saygılı

⁷¹ *Lûtfiyye Vehbî*, a.g.e., s. 15.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

insanlar, bilhassa Mevlevîler tarafından hoş karşılanmamıştır. Meselâ, Mevlevî tarikatine bağlı şairlerimizden Yenişehirli Avnî Bey (ö.1301/1884), Muallim Nâcî'nin anlattığına göre, Vehbî'nin anılan beyitleri yazmakla affedilmez bir terbiyesizlik ettiğini söylemiştir.⁷²

Yine Vehbî'nin *Lûtfiyye*'de dilencilerin hâllerinden bahsederken şair geçinenleri hakkında yazdığı

“İşiden Yûnus ilâhîsi sanır

Bed edâsın gören âdem usanır”⁷³

(İşiten, Yunus ilâhîsi sanır; kötü anlatış tarzını gören insan usanır) beyti de yüksek zümreye mensup sayılan divan şairlerinin halk edebiyatını hor görmesinin ve Yunus Emre'ye değer vermemesinin bir örneği olarak gösterilmiştir.⁷⁴

Vehbî'nin anılan beytinin tasavvufî yönden –eski tabirle– bir “mübâlâtsizlik”, yani dikkatsizlik olduğunu söylemek rahatlıkla mümkündür. Fakat şairin eserinin “hâtîme” (bitiş) kısmında belirttiği gibi, bazı nükteleri mizahî bir üslûpla yazmasının sebebi, kalpleri neşelendirmek, böylece nasihatnamesinin güzel olmasını, beğenilmesini sağlamaktır. Kendisi mesnevisinin yine aynı sonuç kısmında

“Var ise sehv ü hatâ vü hezeyân

Umarım ola karîn-i gufrân”⁷⁵

⁷² Nâcî, “Nümüne-i İntihâb- 6- Avnî Beğ”, *Mecmua-i Muallim*, 5 Cemâzi'l-ülâ 1303/ 9 Şubat 1886, 1. sene, nüsha 15, s. 57.

⁷³ *Lûtfiyye Vehbî*, a.g.e., s. 36.

⁷⁴ “Maa' mâfih ‘Vehbî’ gibi şâirler:

Ba‘z-ı cerrâr da şâir geçinir

Cerr-i eskâlde mâhir geçinir

Dağdır halka müzeyyef târih

Olarak lâyıq-ı lev m ü tevbih

İşiten Yûnus ilâhîsi sanır

Bu edâsın gören âdem usanır

diyerek, zavallı Âşık Yûnus'un asırlardan beri halk arasında yaşayan âsâr-ı

âşıkânesini istihfâdan geri durmamışlardır. [*Lûtfiyye-i Vehbî*].” (Köprülüzâde Mehmed Fuad,

“Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşe’ ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe”, *Millî*

Tetebbu'lar Mecmûası, Mart-Nisan 1331/ 1915, c. 1, Sayı 1, s. 18. (Ayrıca, Abdülbâki

Gölpınarlı, *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, İstanbul 1945, s. 86). “*Deh-Murg-nâme* sâhibi,

eserleri meâl-i tasavvufî meşbû' bir şâir olmasına rağmen, ‘Yûnus Emre’ hakkında

hürmetkâr bir lisan kullanamamış (...) kezâlik ‘Vehbî’ de onun ilâhîlerinden âdetâ bir lisân-ı

tezyîf ve tahkîrle bahs etmişdir [1].” (Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatında İlk*

Mutasavvıflar, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1918, s. 318-319.) Köprülüzâde'nin 1 numaralı

dipnotu şu şekilde: “Vehbî, meşhûr *Lûtfiyye* 'sinde, dilencilerden bahsederken der ki:

Bed-sadâ böyle dilenciye tamâm Har gedâ der zurefâ-yı A‘câm

Ba‘z-ı cerrâr da şâir geçinir

Cerr-i eskâlde mâhir geçinir

Dağdır halka müzeyyef târih

Olarak lâyıq-ı lev m ü tevbih

İşiten Yûnus ilâhîsi sanır

Bu edâsın gören âdem usanır”

⁷⁵ *Lûtfiyye Vehbî*, a.g.e., s. 60.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

(Eğer yanılma, hata ve saçmalama bulunursa, bunların affa mazhar olacağını umarım) diyerek olabilecek yanılmaları için özür beyan eder. Bizce bu gibi mizahî beyitlerine bakarak onun tasavvuf aleyhtarı, irfan sahibi, kâmil insanlara karşı saygısız olduğunu sanmak, maksadını aşan, hatalı bir çıkarım olur. Zira *Vehbî Dîvânının* çeşitli sayfalarında ney'in müsbet manada anılışı konusunda çeşitli beyitler görülür ki, bunlar da bize şairin *Lûtfiyye*'deki itiraza uğrayan alaycı beytinin nükte yapma isteğinin bir örneği olduğunu düşündürmektedir. İşte *Vehbî Dîvânında* rastladığımız birkaç ney'li beyit:

“Nevâya başla ey tab‘-ı sühan-sâz
Ney-i kilik eylesün bir nağme âgâz”⁷⁶

(Ey söz uyduran yaratılış, ahenge, güzel sesler çıkarmaya başla! Kalem kamışı bir ezgiye başlasın!..)

“Misâl-i ney yine kilik-i sühan-sâz
Nev-â-nev nağmeye etdi ser-âgâz”⁷⁷

(Söz yapan kamış kalem, yine ney gibi yeni yeni nağmelere baştan başladı)

“Niçe dem hankah-ı dehrde çeşm ü gûşuz
Görmedik ney gibi te’sîrli bir ehl-i nefes”⁷⁸

(Biz çok zamandır dünya tekkesinde göz ve kulağız; yani çeşitli suretleri görmekte, sesleri işitmekteyiz... Fakat ney gibi tesirli bir nefes sahibi görmedik...)

Lûtfiyye'de yer alan “Der-İlm-i Tasavvuf” başlıklı bölüm okunursa, Vehbî'nin burada anılan “Bâtînî ilim” hakkında gayet âlimce, hatta ârifçe fikir ve görüşler dile getirdiği anlaşılır ve onun ney'le eğlendiği, Yunus Emre gibi irfan sahibi kişilere karşı küçümseyici bir tavır içinde olduğu kolay kolay ileri sürülemez. Sünblzâde, tasavvuf ilmi hakkında sadece nazarî bilgi sahibi değil, aynı zamanda –her ne kadar henüz başka vesikayla teyid edilememişse de- amelî olarak da alâkalı bulunduğu nakledilen bir şairdir: *Sicill-i Osmânî* yazarı Mehmed Süreyyâ Bey (ö. 1326/ 1909), onu “Galatalı Tıflî Efendi'nin mürididir”⁷⁹ diye tanıtır. İşte Vehbî Efendi'nin, tasavvuf ilmi hakkındaki bazı beyitlerinin⁸⁰ günümüz Türkçesiyle nesre çevirisi:

⁷⁶ Dîvân-ı Vehbî, a.g.e., s. 14.

⁷⁷ Dîvân-ı Vehbî, a.g.e., s. 19.

⁷⁸ Dîvân-ı Vehbî, a.g.e., (“gazeliyyât” kısmı), s. 37.

⁷⁹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, İstanbul [1315/ 1898], c. 4, s. 618.

⁸⁰ *Lûtfiyye-i Vehbî*, a.g.e., s. 12-13.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

“Tasavvuf ilmini okusan ne zararı var? Kalp temizliğiyle halis olarak bil ki, iini temizler... Çünkü o, salih, takva ve hayır, hasenat sahibi insanların mübarek ilmi, hakikatları işaret eden sırların hazinesidir. Hakikatları araştırıp meydana çıkarırlar, tasavvufa mensup olanlar cemaatidir. Onların temiz gönülleri, derin bir deniz gibidir... O zümre içinde olgunluğun en yüksek derecesine ulaşmış olan nice ‘hl’ sahibi kişiler vardır... Onları bid’atle, sapıklık ve dinsizlikle suçlamak, ne büyük hatadır!.. Sakın geçmiş (değerli) şahsiyetlere dil uzatıp sövme! Sakın onları yerme; mutaassıpların yolunda gitme... *Fssu’l-hikem*’deki sözlerin hatalı olduğunu söyleme; belki de onlar, başkasında bulunmayan terimlerdir. Muhyiddin-i Arabi’ye iftira etmek, hele dindarlara hiç yakışmaz... *Ftht*’ını gr ki, o akıllı, hakikatları bilen lim, orada nice sırları, insan aklının ermediği İlhi hikmetleri yazar... Sözün z, dilini tut; haklarında sakın iftira etme. Onlara sataşanlar, bedbaht ve perişan oldu; pek büyük dertlere tutuldu...”

5. Muhatabının ocuk oluşu dolayısıyla Vehbi’nin *Ltfiyye*’sini ocuk edebiyatı kategorisi içinde mtala eden yazarlara da rastlanmaktadır.⁸¹ Fakat yazıldığı devirde belirli bir anlayış ve bilgi seviyesindeki yetişkinlerin anlayabileceği bu eserin, çocuklar tarafından anlaşılması, pek mümkün görünmemekte; bundan dolayı günümüz kabul ve ölçülerine göre ocuk edebiyatına dahil edilmesi, bazı yazarlar tarafından uygun bulunmamaktadır.⁸² *Hayriyye* ve *Lutfiyye*’yi kastederek “Her ikisi de mevzları ile mütenasip nef ve lezzetden mahrm, bzi noktalarınca muzır, herhlde pek bi-nemektir!” diyen Ali Nusret’in de söz konusu manzum nasihat-nameleri, ocuk edebiyatının bizim edebiyat tarihimizdeki örnekleri arasında sayamadığını görmüştük. Yazar, anılan iki eseri konusuna uygun amel (pratik) bir kıymet belirtmemesi dolayısıyla itibardan mahrum bulmaktadır.

18, 19 ve hatta kısmen 20. asırda çeşitli şair ve yazarlarımız tarafından takdirle anıldığını gördüğümüz, bildiğimiz *Hayriyye* ve *Ltfiyye*’nin burada “fayda ve lezzetten mahrum, bazı noktalarınca zararlı, pek tatsız” manasına gelen hayli sert ve menfi sıfatlarla

⁸¹ Abdullah şahin v. dđr. *ocuk Edebiyatı*, 2. Baskı, (Ed. Ömer Yıllar, Lokman Turan), Pegem Yayınları, Ankara 2010, s. 237; Fuat Ali Arıncı ve dđr. *Kuramdan Uygulamaya ocuk Edebiyatı*, 2. Baskı, (Ed. Tacettin şimşek), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 50-51.

⁸² Mesel, Enver Naci Gökşen, *rnekleriyle ocuk Edebiyatımız*, 4. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980, s. 14; A. Ferhan Oğuzkan, *Yerli ve Yabancı Yazarlardan rneklerle ocuk Edebiyatı*, 6. bs. Anı Yay. Ankara 2000, s. 253; Alemdar Yalçın- Gıyasettin Aytaş, *ocuk Edebiyatı*, 6. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 24.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

tenkit ediliŖi dikkat çekicidir. Ancak bu tenkidin anılan eserlerden ilkinin telifinden iki yüz, ikincisinin yazılıŖından yüz küsur sene sonra kaleme alındığını, o nasihatnamelerin meydana getirildiği zamanlardaki muhatapları tarafından nasıl karşılandığı konusunda her hangi bir bilgiye dayanmadığını belirtmek gerekir.

6. İbrahim Necmi (Dilmen), İbrahim Alâeddin (Gövsa) gibi bazı edebiyat tarihi yazar ve araŖtırmacıları, Vehbî'nin *Lûtfiyye*'de evlilik hakkında ifade ettiği fikirleri ve verdiği öğütleri ima yoluyla veya açıkça tenkit etmişlerdir. Burada Ŗunu belirtmek gerekir ki, bahis konusu düşünce ve tavsiyelerin bir kısmı, Ŗairin Ŗahsî anlayıŖ, geleneğe dayalı endiŖe ve tecrübelerinin eseri, bir kısmı da *Kur'an* ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadislerinin neticesidir. Erkeğin aile reisi, mes'uliyeti altında bulunanları görüp gözetici olduğuna inanan, babanın çoluk-çocuğunu dünya ve ahiretteki tehlikelerden, uygunsuz iŖlerden, ceza ve belâlardan koruması gerektiğine inanan Ŗair, bu yönde öğütler vermekte; basiretli ve dikkatli olmayı telkin etmektedir. *Lûtfiyye* sahibi, kadınlara - sözünün devamından anlaŖıldıđına göre- dince ve ahlâkça uygun görülenden fazla izin vermenin mahzurlu sonuçlar doğurabileceği, onların nefislerine uyararak hatalar iŖleyebileceđi fikrindedir. Yine – gizli kalması gereken- iŖleri kadınlara açıklamama tavsiyesinin ardında, onların emanet edilen sırları saklayamayıp başkalarına açabilecekleri düşüncesinin bulunduğu anlaŖılmaktadır. Evin harem, yani kadın ve kızların oturduğu kısmına ait seslerin dıŖarı çıkmaması öğüdü de zevce, kız evlât, anne, teyze gibi yakınlara yabancıların ilgisini çekmekten kaçınma ve onları olabilecek kötülüklerden koruma gayretinin sonucudur. Erkeğin iŖini kadının görmesini ahlâka aykırı, aŖırı bir izin sayan Ŗair, tabii çevreden bir örnek vererek fikrini açıklar: Tavuktan horoz sesi gelince, o evin sahibi ümitsizliğe kapılır; uğusuzluk ve düşkünlüğüne karar vererek onun başını kesmeğe çalıŖır. Eğer kadınlar erkek iŖine karıŖırsa, iŖte onların çaresine böyle bakmalıdır. (Dine aykırı davranıŖlar) namuslu, Ŗerefli Müslüman'a asla yakıŖmaz. Kâfirlerin kadınları öyle rezil olur...

Vehbî'nin "Gayret sahibi, yani ailesini, namusunu zararlı Ŗeylerden koruma hissi taşıyan kıskanç insanlar, ailesine dair (mahrem konularla alâkalı) sohbet etme kabahatini iŖlemez" fikrinin de eŖi, çoluk- çocuğu hakkında konuŖmanın sebep olabileceği kötülüklerden koruma isteğinden ve o konudaki hadislerden ileri geldiğini söylemek, yanlıŖ olmayacaktır. Ailesi hakkında gizli kalması ve başkalarına anlatılmaması gereken

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

hususî şeylerin anlatılmasının sonucu, dile düşmek ve namus nimetine köpeklerin üşüşmesidir. Kadınların hayırlısının, dine uygun işlerde kocasına itaatkâr hanım olduğuna inanan Vehbî, eşine itaatsizlikte direnen kadının erkek için Cehennem azabı olduğunu nakleder. Mademki Allah, erkekleri kadınlar üzerine idareci yapmıştır, şu hâlde onların da kadına mağlûp olmaması, başka bir ifadeyle kendilerine dince verilen bu idarecilik salâhiyetini kaybetmemeleri gerekir.

Vehbî'nin kadınlar ve aile hayatı hakkındaki bu tavsiyelerinin bir kısmının şahsî görüş ve tecrübelerine, diğer bir kısmının da İslâmî kaynaklara dayalı olduğunu ifade ettiysek de Batı kültürünün ve feminizm gibi yabancı ülkelerden gelen bazı fikir akımlarının tesiri altında bulunan kimselerin de o düşünce ve öğütleri yadırgayacağını, itirazlarla karşılayacağını tahmin etmek, zor değildir.

7. *Hayriyye* ve *Lûtfiyye* hakkında ileri sürülen bir fikir de bu nasihatnamelerde yüksek bir ahlâkın değil, oportünist bir ahlâkın telkin edildiğidir. İddiaya göre, her iki eserde de şairlerin çocuklarını azme, mücadeleye, menfaat bilmez gayelere doğru sürüklemek gayreti yoktur. “Ahlâk noktasından nasihatleri uzun bir ‘sakın haaa’dan ibarettir.” Bilindiği gibi oportünizm, zor durumlarda davranışlarını ahlâk kaideleri veya düzenli bir fikirden ziyade, menfaatlerine uyacak şekilde ayarlamayı hedefleyici tavidir. Bu iddiayı ileri süren yazar, *Hayriyye* ve *Lûtfiyye*’de ahlâk kaidelerine aykırı hangi tavsiyelerin telkin edildiğini belirtmemiştir. Biz baştan sona kadar okuduğumuz bu iki mesnevide de Nâbî ve Sünbülzade Vehbî'nin oğullarına insanî ve İslâmî bakımdan güzel ve övülen ahlâkı tavsiye ettiğini, onları fazilet esaslarına aykırı davranışlardan sakındırdığını gördük.

Her iki eserde de şairlerin çocuklarını azme, mücadeleye, menfaat bilmez gayelere doğru sürüklemek gayreti olmadığı manasındaki tenkide gelince, şunları ifade etmek yerinde olur: Nâbî ve onun halefi Vehbî, söz konusu mesnevilerinde oğullarına “evsatü'n-nâs” (insanların orta hâllisi) olmayı telkin ederken, hem onların can güvenliğini, hem de fakirlik, azil (işinden çıkarma), sürgün, müsadere (malına devletçe el koyma), idam gibi tehlikelerden uzak biçimde, rahat ve huzurlu bir kazanç yolu tutarak yaşamalarını düşünmektedir. Bu iki meşhur nasihat kitabında da hırslı olma, hedefe ulaşma yolunda yılmama, mücadele gibi fikirlerin belirgin olarak telkin edilmediğini

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

söylemek mümkündür; ancak menfaat bilmez gayelere doğru sevk etme gayreti olmadığı iddiasına katılmak –bizce- zordur.

Nâbî ve Vehbî'nin anılan eserlerinde ahlâk noktasından nasihatlerinin uzun bir “sakın haaa”dan ibaret olduğu fikri de –kanaatimizce- hakikate uygun değildir. Zira bu nasihat kitaplarında sırf sakındırma, yani yapılmaması gerekli görülen işlere dair telkin ve tavsiyeler değil, onlarla birlikte yapılması lüzumlu bulunan fiiller de söz konusu edilmiştir. Her iki eserde de bir taraftan İslâmî, ahlâkî ve insanî bakımdan yapılması gereken vazifeler, edinilmesi lâzım gelen faydalı bilgiler, yerine getirilmesi şart olan ibadetler, kazanılması icap eden iyi huylar ve tutulması uygun görülen kazanç yolları (meslekler) üzerinde durulmuş; diğer taraftan oğullar ve onların şahsında diğer okuyucular dinî, dünyevî ve uhrevî yönden faydasız sayılan bilgilerden, ibadet mükellefiyetlerini ihmâlden, zulüm, cimrilik misali İlâhî yasaklara aykırı davranışlardan, kibir, riya, kıskançlık gibi kötü huylardan, içki içmek vb. kötü fiilerden sakındırılmıştır. Oğullarının ve hayat yolunun başlarında bulunan diğer gençlerin dünya ve ahirette mutlu, sağlıklı, esen ve huzurlu olmasını dileyen iki bilgili, inançlı, tecrübeli ve şefkatli babanın hem yapılması, hem de yapılmaması gereken işler hakkında tavsiye ve telkinlerde bulunmasında –bizce- yadırganacak bir taraf yoktur.

8. *Lûtfiyye'*ye yöneltilen tenkitlerden biri de bu eserde ferdî ve şahsî bir ahlâk anlayışının hâkim olduğudur. Eserdeki bilgi, fikir ve tavsiyeler, şairin oğlu Lûtfullâh'ın ilim, irfan ve meslek sahibi, iyi ahlâklı bir insan olmasına yöneliktir. *Lûtfiyye'*de bu yönden ferdî ve şahsî ahlâk anlayışının hâkim olduğu söylenebilirse de söz konusu vasıfları taşıyan kimsenin kendisine, ailesine, dolayısıyla içinde yaşadığı cemiyete ve mensubu olduğu millete de faydalı bir kişi olacağı rahatlıkla ileri sürülebilir. Cemiyetler fertlerden meydana geldiğine göre, iş-güç sahibi, güzel ahlâklı, faziletli insanların teşkil ettiği cemiyetler, erdemli bir topluluk olacaktır.

9. Nakillerimizde görüldüğü üzere, bazı yazar ve edebiyat tarihi araştırmacıları, *Lûtfiyye'*nin geçmişi araştırmak için bir vesika olduğu fikrindedir. Böylece onlar, bu eserin günümüzde bir değer taşımadığını ve zamanımız okuyucusu için bir mana ifade etmeyeceğini ima etmektedirler. *Lûtfiyye'*nin bazı ilim dalları, meslekler ve mevki sahipleri hakkındaki fikirleri günümüz okuyucusu için ancak tarihî vesika olarak bir mana ifade ederse de umumi olarak ilim tahsili, bazı gerekli ve faydalı ilimlerin edinilmesi lüzumu, güzel ahlâk ve adab konusundaki görüşleri,

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

kanaatimizce, büyük ölçüde zamanımızda da geçerli ve değerlidir. Çünkü bu fikir ve tavsiyeler, hayatiyetini, zaman ve mekânla sınırlı değil, her çağda yaşayan insana hitap edecek kaynaklardan almaktadır. Şairin, bilgili görünmek isteğiyle manasını ve telâffuzunu iyi bilmedikleri Arapça, Farsça kelimeleri hatalı kullanarak gülünç duruma düşen bilgiç kimseler, güven uyandırmak için dindar görünmeye çalışan insafsız ve riyakâr esnaf, yozlaşmış tasavvuf erbabı hakkındaki tasvirleri, denebilir ki söz konusu zümrelerin öz olarak çağımızdaki benzerlerine uygun bulunabilecek türdendir.

BİBLİYOGRAFYA

- Agâh Sırrı, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İstanbul 1932.
Ahmed Cevdet, *Târîh-i Cevdet*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1292/1875, c. 9.
Ahmed Rifat, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye*, İstanbul 1299/1882.
Ahmed Rifat, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye*, İstanbul 1300/1883.
Ali Nusret, *Makâlât-ı Târihiyye ve Edebiyye*, İstanbul, Muhtar Hâlid Kitabhânesi, 1328 (1910).
Arcı, Fuat Ali ve dğr. *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı*, 2. Baskı, (Ed. Tacettin Şimşek), Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şuara*, Millet Ktp. Ali Emîri, Tarih nr. 789.
Atalay, Besim, *Maraş Târîhi ve Coğrafyası*, İstanbul, Matbaa-i Âmire 1339.
Avcı, İsmail, “Klasik Türk Edebiyatında Gelenekli Bir Yazım Konusu Olarak İlim ve Mal”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2, İstanbul 2009, s. 81-116.
Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
Blochet, Edgard, *Catalogue des manuscrits turcs- Bibliothèque Nationale*, Paris 1923-33.
[Bölükbaşı] Filozof Rıza Tevfik, “Muhalefetden Ürken, Daima Hükümetçi Dille Konuşan Bir Şair Nümunesi Sünbül Zade Vehbi”, *Yeni Sabah* gazetesi, 1 Mayıs 1944, s. 3.
[Bölükbaşı] Filozof Rıza Tevfik, “Daima Hükümetçi Bir Dille Konuşan Bir Şair Nümunesi: Sünbül Zade Vehbi”, *Yeni Sabah* gazetesi, 7 Mayıs 1944, s. 3.
[Bölükbaşı] Filozof Rıza Tevfik, “Daima Hükümetçi Bir Dille Konuşan Bir Şair Nümunesi: Sünbül Zade Vehbi”, *Yeni Sabah* gazetesi, 14 Mayıs 1944, s. 4

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul 1333-1342/1915-1923.
- Dîvân-ı Sürûri*, Bulak 1255/1839.
- Dîvân-ı Vehbî*, Bulak 1253/1837.
- Enginün, İnci, Zeynep Kerman, *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 3, Nesir 2 (1860-1923)*, Dergâh yayını, İstanbul 2011.
- Fatîn Dâvud Efendi, *Tezkire-i Hâtimetü'l-eş'âr*, 1271/ 1855.
- Flügel, Gustav, *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich- Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, I-III, Wien 1865-67.
- Genç Kalemler Dergisi*, haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, TDK Yayını, Ankara 1999.
- Gibb, E. J. W. *A History of Ottoman Poetry*, I-VI, Londra 1900-1909.
- Gibb, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, I- V, çev. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Gökşen, Enver Naci, *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, Marmara Kitabevi, İstanbul 1945.
- Gövsa, İbrahim Alâettin, *Türk Meşhurları*, Yedigün Neşriyatı 1946.
- Hammer Purgstall, Joseph Freiherr von, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*, I-IV, Pesth 1836-1838.
- Hanîfzâde Ahmed Tâhir, *Âsâr-ı Nev*, Nova Opera ab Ahmed Hanîfzâdeh Ad Continuandum Haji Khalfae Lexicon Bibliographicum Collecta Et Ad Ordinem Literarum Disposita Ad Codicis Vindobonensis Fidem Primum Edidit Gustavus Fluegel.
- Hayriyye-i Nâbî*, haz. Mahmut Kaplan, AKM yayını, Ankara 2008.
- Hazret-i Ali, *Nehc'ül-belâga*, hazırlayan Abdülbâki Gölpınarlı, Der yayını, İstanbul, ts.
- Huyugüzel, Ö. Faruk, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 2000.
- İbrâhim Alâeddin, "Sünbülzâde Vehbî'ye Nazaran Terbiye ve Tahsil", *Tedrisât Mecmuası*, Nisan 1341, nr. 66, s. 209-218.
- İbrahim Necmi, *Târih-i Edebiyat Dersleri*, İstanbul Matbaa-i Âmire, 1338/ 1922, 1. Cilt.
- Karaca, Recai, *Hayriye ile Lutfiye arasında bir mukayese*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Dalı, 1944-45.
- Karahan, Abdülkadir, *Nâbî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, Ankara 1987.
- Kıratoğlu Emin Dîvânı*, haz. Mehmet Veysi Dörtbudak, İzmir 2003.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1964.

Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşe' ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe", *Millî Tettebbu'lar Mecmûası*, Mart-Nisan 1331/ 1915, c. 1, Sayı 1, s. 5-46.

Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1918.

Macit, Muhsin, "Diyadin'de Bir Divan Şairi: Necmî", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/ 13 Fall 2013, s. 139-144.

Mehmed Âkif, "Hasb-i hâl", *Sırât-ı Müstakîm*, 25 Safer 327 (18 Mart 1909), 2. cild, aded 3, s. 57-58.

Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-IV, İstanbul 1308- [1315/ 1891-1898].

Muallim Nâcî, "Nümüne-i İntihâb- 6- Avnî Beğ", *Mecmûa-i Muallim*, 5 Cemâzi'l-ülâ 1303/ 9 Şubat 1886, 1. sene, nüsha 15, s. 57.

Muallim Nâcî, "Nümüne-i İntihâb 15- Sünblüzâde Vehbî", *Mecmûa-i Muallim*, 1. sene, nüsha 30, 21 Şaban 1305 (2 Mayıs 1888) s. 118-120. *Nuhbe-i Vehbî*, İstanbul 1220.

Nûrî, [*Lutfiyye* Hakkında Manzum Medhiye], Süleymaniye Ktp. İzmirli İ. Hakkı 3664, vr. 109a.

Prof. Ali Cânîp Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri, haz. Ahmet Sevgi- Mustafa Özcan, İstanbul 1996.

Prof. Ali Cânîp Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri, haz. Ahmet Sevgi- Mustafa Özcan, Konya 1995.

Sadettin Nüzhet, *Tanzimat'a kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve nümuneleri*, (İstanbul) 1931.

"Süleyman Nazif Beyefendinin Âsâr-ı Kemâl'e Dâir Bir Mektûbu (II)", *Mecmûa-i Ebü'z-Ziyâ*, 12 Cumâde'l-ülâ 1329/ 11 Mayıs 1911, nr. 95, s. 527-34.

Süleyman Nazif, *Hak* gazetesinin haftalık ilâvesi, 29 Haziran 1328/ 12 Temmuz 1912, ilâve nr. 11, s. 5.

Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, İstanbul 1924.

Sünblüzâde Vehbî, *Tuhfe*, haz. Numan Külekçi- Turgut Karabey, Erzurum 1990.

Sürûrî, *Hezeliyyât-ı Sürûrî*, ts.

Şahin, Abdullah v. dğr. *Çocuk Edebiyatı*, 2. Baskı, (Ed. Ömer Yılar, Lokman Turan), Pegem Yayınları, Ankara 2010.

Şânîzâde Târîhi, İstanbul 1290/ 1873.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- Şefkat-i Bağdâdî, *Tezkire-i Şuarâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Tarih, nr. 770.
- Şehâbeddin Süleyman, *Târîh-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, Sancakyan Matbaası, 1328/ 1910.
- Tahir, *Başlangıcından Tanzimat devrine kadar Edebiyat tarihimize dair Manzum Bir Muhtıra*, İstanbul 1931.
- Yahya Kemal, “Yazıyla Yol Gösterenler”, *Edebiyata Dâir*, İstanbul 1971.
- Yalçın, Alemdar- Gıyasettin Aytaş, *Çocuk Edebiyatı*, 6. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.
- Yayaköylü Ahmed Reşid, *Nuhbe-i Vehbî Şerhi*, İstanbul 1259.
- Yektâ Bâhir [Ali Canib], “Gençlik Kavgası”, *Genç Kalemler*, ts., 2. cilt, nr. s. 35-38.
- Yöntem, Ali Canib, “Sünbülzade Vehbî”, İstanbul Üniversitesi *Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 1946-47, c. 1, Sayı 1, s. 81-104.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 7

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN İNŞÂ TARZI YAZILARI Prof. Dr. Bahir SELÇUK-Uzm. Mesut ALGÜL

Giriş

Maraş'ta doğan ve eğitimine burada başlayan Sünbülzade Vehbî, daha sonra İstanbul'a gider; devrin ileri gelenlerine kaside ve tarihler yazarak şöhret bulur. Müderrislik, nâiblik, kadılık ve elçilik görevlerinde bulunur. Şikâyetler üzerine iki defa görevden azledilir. Daha sonra affedilerek göreve getirilir. Vehbî, 14 Rebîülevvel 1224 (29 Nisan 1809) yılında vefat eder.⁸³

Dönemin önemli devlet ve sanat adamları arasında yer alan Vehbî, şürdeki kudretinden dolayı Koca Ragıp Paşa'nın himaye ettiği şairler arasına girmiş;⁸⁴ inşâ⁸⁵ sahasındaki başarısından dolayı da hâcegânlık rütbesi almış, mühimme yazıcılığı yapmıştır. Divan sahibi bir şair olan Sünbülzâde Vehbî'nin *Lutfiyye*, *Şevk-engîz* adlı mesnevileri ve manzum biçimde kaleme aldığı *Tuhfe* ve *Nuhbe* adlı sözlükleri vardır. Kaynaklarda Sünbülzâde Vehbî'nin bir münşeâtından⁸⁶ bahsedilse de bu münşeâtın kendisinin de bir mesnevisinde ifade ettiği üzere bir yangında yok olmuştur.

Husûsâ Münşe'ât-ı bî-bahâne
Müselleme dürr-i mensûr-ı yegâne

Ki icâd eylemişdim çok zamânda
Yanıp bir anda kalmadı cihânda⁸⁷

Onun münşeâtından bazı inşâ örnekleri *Letâif-i İnşâ*, *Münşeât-ı*

⁸³ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Sünblzâde Vehbi*, İklim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 7-13, Selim Sırrı Kuru, *Sünblzâde Vehbi*, *DLA*, C. 38, İstanbul, 2010, s. 140.

⁸⁴ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yay., İstanbul, 1983, C. II, s.782.

⁸⁵ Sözlükte "yapma, yapıma, vücuda, meydana getirme, kaleme alma, nesir yazı, mektup yazma, güzel nesir yazma veya güzel yazılmış nesir" anlamları verilen inşâ, terim olarak da "belirli kurallara uyularak mektup yazma işi, mektup yazma üslubu ve sözü belâgate uygun söyleme sanatı" anlamına gelir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 29. Baskı, Ankara, 2012, s.507; Hasan Gültekin, *Türk Edebiyatında İnşâ*, AKMB Yayınları, Ankara, 2015, s.244.

⁸⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, (hzl. Nuri Akbayar), C.5, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst., 1996, s. 1656.

⁸⁷ Ahmet Yenikale, *Sünbl-zâde Vehbi Divânı*, Kahramanmaraş, 2012., s.68.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Azîziyye gibi münşeât mecmualarında ve bir divan nüshasında yer almaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Vehbî'nin kendisine ait bir divan nüshasında⁸⁸ 7, Refik Tevfik'in *Letâif-i İnşâ*'sının I. cildinde⁸⁹ 2, II. cildinde⁹⁰ 2, *Münşeât-ı Azîziyye*'de⁹¹ de 1 olmak üzere toplam 12 mektubu bulunmaktadır.

Bu çalışma kapsamında önce mektupların yer aldığı kaynaklar ve bu kaynaklarda yer alan mektupların başlıkları verilecek daha sonra mektupların içerikleri ve dil-üslup özellikleri üzerinde durulacaktır.

A.Mektupların Yer aldığı Mecmua ve Divan Nüshaları **a.Refik Tevfik, *Letâif-i İnşâ*, 1281, C.I**

1-Sünbl-zâde Vehbî Efendinin bir mansıbdâ asâlet niyâziyla Re'is Efendiye ıstılâh-ı nahv üzere yazdığı 'arîza⁹²dır. (s.73-74)

2-Müşârü'n-ileyhin sınıf-ı kalemiyyeden yine tarîk-i kazâya 'avdet istid'âsiyla Şeyhü'l-İslâm Merhum Vassâf 'Abdullâh Efendî-zâde Es'ad Efendî'ye takdim ettiği 'arîzanın sûretidir. (s.75-80)

b.Refik Tevfik, *Letâif-i İnşâ*, 1282, C. II

1-Sünbl-zâde Vehbî Efendî'nin Boğdan'dan Baklavacı Kebîr-nâm cerrâr-ı meşhûr ile yazdığı mektûbun sûretidir. (s.46-59)

2-Müşârün ileyhin tarîk-i kâzâdan tarîk-i kalemiyyeye nakli için irâde sünûhunda re'is efendiye tahrîr ettiği tezkire ki Muhsin-zâdenin evvelki sadâreti ve 'Osmân Efendî'nin riyâseti vaktinde dahi h'âce olması murâd olundukda bu vechile def' edip fakat ba'de müddet-i vâfire tarîk-i mezkûra girmiştir. (s.60-69)

c.Münşeât-ı Azîziyye (1284)

1- Şâ'ir-i edîb sūhanver-i lebib Sünbl-zâde Vehbî Efendinin mektûb-ı latîfi. (s.21-22)

d.Divan Nüshası (İ.Ü Ktp. TY. 433)

1-Başlıksız (167b-169b)

⁸⁸ Sünblzâde Vehbî, Divân, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 433.

⁸⁹ Refik Tevfik, *Letâif-i İnşâ*, C.I, s.73-74, 75-80, (İstanbul: Tercümân-ı Ahvâl Matbaası, 1281/1865; 143 s., 16x10 cm.).

⁹⁰ Refik Tevfik, *Letâif-i İnşâ*, C.II, s.46-59, 60-69, (İstanbul: Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1282/1866, 143 s., 16x10 cm.).

⁹¹ el-Hac Sahaf Hacı Nuri (nşr.) *Münşeât-ı aziziyye fi âsâr-ı Osmanîye*, s.21-22, (İstanbul: Vezir Hanı Matbaası, 1284/1868, 156 s.; 23x15 cm.)

⁹² Küçükten büyüğe, üst makama takdim edilen yazı, muhtıra anlamına gelmektedir. Hasan Gültekin, *age*, s.307.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

2-Ser-kahveci-i Şehriyâri Rüstem Ağaya tahrîr eylediği tezkire⁹³dir (169b-170b)

3-Enderûn-ı hümâyûn ağavâtından Tayfur Bege yazılan tezkire (170b-171a)

4-Ba'zı kasâyid ü tevârih tebyîz etdirdiği Ta'lik-nüvis Hayrî Efendiye yazdığı tezkire (171a-171b)

5-Takdîm-i divân mukâbelesinde taraf-ı cihândârîden ihsân buyurulan boğça vü 'atiyye-i hümâyûnun vürûdu teşekkürünü hâvi Rüstem Ağaya yazdığı tezkiredir (171b-172b)

6-Rikâb-ı hümâyuna tahrîr ü takdîm eylediği 'arz-ı hâl⁹⁴ (172b-175a)

7-Enderûn-ı hümâyûn ağavâtından Tayfur Bege tahrîr eylediği 'arîza sûretidir (175a-176a)

B.Mektupların İçerikleri

a.Letâif-i İnşâ, (1281, C.I)

1-Sünbül-Zâde Vehbî Efendinin bir mansıbdâ asâlet niyâziyla Re'is Efendiye ıstılâh-ı nahv üzere yazdığı 'arizadır. (s.73-74)

Vehbî Efendi'nin hâcegânlıkta "kâğıd-ı birûn vekâleti"nde çalışmış olduğunu öğrendiğimiz bu mektupta Vehbî, reisülküttaba nahiv terimlerini sanatlı bir dille kullanarak istekte bulunmaktadır.

2-Müşârü'n-ileyhin Sınıf-ı kalemiyyeden yine tarik-i kazâya 'avdet istid'âsiyla Şeyhü'l-İslâm Merhum Vassâf 'Abdullâh Efendî-zâde Es'ad Efendî'ye takdîm etdiği 'arizanın suretidir. (s.75-80)

Vehbî, Şeyhülislam Vassâf 'Abdullâh Efendî-zâde Es'ad Efendî'ye yazmış olduğu bu mektupta kalemiyyedeki görevinden ayrılıp tekrar kadılık makamına dönme isteğini arz etmiştir. Şairin Arapça, Farsça ve Türkçe şiir parçaları, çeşitli ibareler ve edebî sanatlarla zenginlik kattığı mektup nükteli bir üslupla yazılmıştır.

b.Letâif-i İnşâ, (1282, C.II)

1-Sünbül-zâde Vehbî Efendi'nin Boğdan'dan Baklavacı Kebîr-nâm cerrâr-ı meşhûr ile yazdığı mektûbun sûretidir. (s.46-59)

Ramazân ayındaki yeme içme geleneğinin mizahi bir üslupla işlendiği bu mektupta Boğdan'da bir iftar sofrasındaki görüntüler mizahi bir üslupla kaleme alınmıştır. Yalnızlık içinde Ramazân'a girdiğini söyleyen Vehbî, yalnızlığını giderecek bir kişi

⁹³ Aynı şehirdeki resmî daireler veya kişiler arasında haberleşme amacıyla yazılmış belgelerdir. Hasan Gültekin, *age*, s.304.

⁹⁴ Devlet görevlilerinin herhangi bir konu hakkında üst makamlara bilgi vermek amacıyla yazdıkları yazılardır. Hasan Gültekin (İnalçık 1988'den akt.), *age*, s.307.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

beklemekten iftar sofrasına dilenci kılıklı bir cerci hoca zoraki olarak konuk olur. Bu kişinin yemek yiyişi ve tavırları mizahi ve alaycı bir üslupla aktarılır. Şahıs ve ortamın renkli bir biçimde tasvir edildiği mektupta pilav, zerde; börek, baklava, güllaç, kadayıf; kahve, tütün gibi pek çok yiyecek ve içecek zikredilmektedir.

2-Müşârun ileyhin tarîk-i kâzâdan tarîk-i kalemiyyeye nakli için irâde sünûhunda re'is efendiye tahrîr etdiği tezkire ki Muhsin-zâdenin evvelki sadâreti ve 'Osmân Efendi'nin riyâseti vaktinde dahi hâce olması murâd olundukda bu vechile def' edip fakat ba'de müddet-i vâfire tarîk-i mezkûra girmiştir. (s.60-69)

Vehbî'nin kadılık makamında yükselme ya da kabiliyeti nispetinde hâcegânlığa atanması isteğiyle reisülküttaba yazdığı resmî mektuptur. Bu uzun mektupta Vehbî, Türkçe, Arapça ve Farsça pek çok manzum parçaya ve ibareye yer vermiştir.

c.Münşeat-ı Azîziye (1284)

1- Şâ'ir-i edîb sühanver-i lebîb Sünbül-zâde Vehbî Efendinin mektûb-ı latîfi. (s.21-22)

Muhatabın belli olmadığı fakat dua, tazim ve sultanım ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla bir devlet büyüğüne yazılmış olan bu mektup, Ramazan ayını tebrik için yazılan bir tebriknâme özelliği taşımaktadır. Mektupta ramazan hilalinin görülmesi hakkında muhataba yöneltilen bir soru bulunmaktadır. Vehbî bu soruya delilleriyle cevap beklemekte bunun sevinç ve dua ile karşılanacağını ifade etmektedir.

d.Divan Nüşhası (İ.Ü Ktp. TY. 433)

1-Başlıksız (169b-170b)

Gönderilen kişinin ismen yer almadığı mektupta Vehbî, yardım ve desteğini gördüğü hamisini övmüş ve dua etmiştir. Teşekkürname özelliği arz eden mektupta manzum parça ve ibareler, şiirsel bir üslup dikkat çekmektedir. Mektupta bahar mevsimiyle ilgili nitelikli bahar tasvirleri yer almaktadır. Mektubun sonunda Vehbî evlilik arzusunu da dile getirmektedir.

2-Ser-kahveci-i Şehriyâri Rüstem Ağaya tahrir eylediği tezkiredir (170b-171a)

Vehbî, kendisine gönderilmiş olan tezkireden duyduğu sevinci ve şükranlarını ifade ettiği bu mektupta, şükran ifadesi olarak yazmış olduğu tasannudan uzak bir tarih mısraı gönderdiğini belirtmiş kusurlarının affını istemiştir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

3-Enderûn-ı hümâyûn ağavâtından Tayfur Bege yazılan tezkire (170b-171a)

Dua ve hayır temennileriyle başlanan bu mektupta da Vehbî, Rüstem Ağa'ya göndermiş olduğu mektuptan bahsetmiş kendisinden istenen sülasi vezinli ve kısa mısralı "tam tarih"i yazmanın zorluğundan bahsetmiş, süresi içinde sekiz beyitlik bir tarih manzumesi yazıp takdim ettiğini ifade etmiştir. Beğenilmemesi hâlinde bu manzumeyi atıp yerine yeni bir manzume yazabileceğini belirtmiştir.

4-Ba'zı kasâyid ü tevârih tebyîz etdirdiği ta'lik-nüvis Hayrî Efendiye yazdığı tezkire (171a-171b)

Vehbî, bu mektupta yazdıklarını temize çeken Hayrî Efendi'ye oğlum diye hitap etmiş ve samimi bir dille iltifatlarda bulunmuştur. Kendisine padişah tarafından akşamüzeri bir mektup geldiğini ve sabaha kadar tıpla ilgili bir tarih düşürülmesinin emredildiğini belirtmiştir. Bunun üzerine uykusundan feragat ederek mücevher bir kaside yazdığını dile getirmiştir. Padişahın daha önce yazdığı tarih manzumelerini çok beğendiğini bunu da beğeneceğini umduğunu söyler. Vehbî, tüm mısraların mücevher olduğuna dikkat çekmiş buna göre temize çekilmesini istemiştir.

5-Takdîm-i divân mukâbelesinde taraf-ı cihândârîden ihsân buyurulan boğça vü 'atiyye-i hümâyûnun vürûdu teşekkürünü hâvî Rüstem Ağaya yazdığı tezkiredir. (171b-172b)

İstanbul'a dönen Vehbî, divanını III. Selim'e takdim etmiş; sultan da buna karşılık şaire pek çok hediyenin yanında şahsi elbiselerinden bir bohça göndermiştir.⁹⁵ Bunun üzerine Vehbî, teşekkür mahiyetinde padişaha yakın isimlerden Rüstem Ağa'ya bu tezkireyi yazmıştır. Vehbî, mektubunda pek çok ihsanını gördüğü padişaha dualarda bulunmuş; aracılığında dolayı Rüstem Paşa'ya duyduğu saygı ve minneti dile getirmiştir.

6-Rikâb-ı hümâyûna tahrîr ü takdîm eylediği 'arz-ı hâl (172b-175a)

Vehbî, III. Selim'e yazdığı⁹⁶ bu arz-ı hâlde içinde bulunduğu sıkıntılı durumları dile getirmiş, daha önce bulunduğu görevlerden de bahsetmiştir. Mektupta önceki padişah döneminden itibaren kadılıktan sonra divan-ı hâcegânda hassa-yı mühimme tahriratında görev yaptığını, İran Şiraz'da çalıştığını sonra yaşlılığı dolayısıyla kadılık görevine döndüğünü, Eski Zağra'da kadılık görevini

⁹⁵ Ömer Faruk Akün, 'Sünbül-zâde Vehbî', İslâm Ansiklopedisi, MEB Yayınevi, İstanbul, 1993, C.XI. s.240.

⁹⁶ Ömer Faruk Akün, ae. s.238.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

yürütürken Şahin Giray'ın intikamını almak isteyen bir grup Tatar tarafından mahkemesinin basılıp mallarının yağmalandığını, ailesi ve adamlarıyla 45 gün hapsedildiğini, sonra bostancıbaşının emriyle gönderilen askerlerce kurtarıldığını dile getirmiştir.

Vehbî aynı zamanda bu arz-ı hâl ile suçluların takibini ve yağmalanan mallarının geri alınmasını istemiştir.

7-Enderûn-ı hümayûn ağavâtından Tayfûr Bege tahrîr eylediği 'arîza sûretidir (175a-176a)

Vehbî, oğlum diye samimi bir dille seslendiği muhatabına gönderdiği tezkireyi okuduğunu kendisinden istenen tarih manzumelerini müsait olduğunda hemen yazacağını belirtmiştir. Eski Zağra'da Şahin Giray'ın intikamını almak isteyen kişilerce mahkemesine hücum edildiği, mal ve mülkünün yağmalandığını, bu arada yazdığı birtakım latife müsveddelerinin de kaybolduğunu dile getirmiştir.

C.Mektupların Dil ve Üslubu

Başlık ve muhtevalarını verdiğimiz mektuplardan anlaşıldığı üzere Vehbî, münşiyâne bir dil ve üslup kullanmıştır. Muhatabın durumuna göre üst makamlara yazılan mektuplarda resmî ve ciddi bir anlatım hakimken dostlara yazılan mektuplarda nükteli bir anlatım ve mizahi üsluba yer verilmiş hatta bazen müstehcen imalara başvurulmuştur. Dil, bazı mektuplarında sade iken bazı mektuplarında söz sanatları, zincirleme terkipler ve uzun cümlelerle girift bir hâle bürünür. Arapça ve Farsçaya hâkim olan Vehbî, mektuplarında Türkçe manzumelerin yanında Arapça ve Farsça manzumelere/manzum parçalara, veciz ifadeler de yer vermiştir. Söz sanatlarından sıkça yararlanan Vehbî, özellikle teşbih, iktibas, istiareye çokça başvurmuş; ayrıntılı tasvirler yapmıştır.

Vehbî, “Sünbül-zâde Vehbî Efendi'nin Boğdan'dan Baklavacı Kebîr-nâm cerrâr-ı meşhur ile yazdığı mektubun suretidir.” başlıklı mizahi mektubunda “baklava” kelimesini Arapça “inne” ile bir araya getirerek “inne baklavaye” şeklinde, “şakşak” ve “kaşık” kelimelerini Arapça mükesser kalıplarla çoğul yaparak “şakaşık-ı kavaşık” şeklinde terkip hâlinde kullanır. Pilav yığınının İslam kubbesine benzetir, “öküz efendi biraderi, işkenbeden sözler, laklak düşkününü çocuk” gibi nükteli sözlere başvurur. Vehbî'nin açgözlü cerci hocaya söylediği yemek duası da hayli nüktelidir. Bu ifadelerde de yine Arapça ve Türkçe kelimeler iç içedir: *“el-hamdu li'llâhillezî ce'ale'l-meraka dâfi'an li-merâkı'l-enâm ve'l-kebâbü*

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

kebâbün li't-ta'âm ve'l-kabaku müzeyyinen li't-tabâki izâ vuzi'a tabakan an-tabak ve'l-bâdîlcân devâ'un li-hurâşi'l-cân... (Letâif-i İnşâ C.II, s.56).

Mektupların girişlerinde saygı, sevgi, övgü ifade eden ifadeler, sanatlı ve ağıdalı bir dille verilir. Mensur metni yeknesaklıktan kurtaran manzum parçalar, çeşitli ibare ve sözler, çoğu zaman uzun cümlelerin bir ögesi şeklinde metinde yer alır.

“Devletlü, inâyetlü, âtıfetlü, ifâzatlü, veliyyü'n-ni'am, menba'u'l-himem ve'l-kerem efendim, hemâre vâcibü'z-zât-ı mûcibü'z-zevât, âb-ı rûy-ı gülşen-i devlet ü ikbâl olan zât-ı mehâmid-sıfâtların, ömr-i mezîd vicâh-ı vecîh-i mürîd ile târem-sâz-ı vakâr u sa'âdât ve zülâl-i salsâl-i hôş-güvâr-ı 'ayn-ı inâyetlerin zâ'ika-i dil-teşnegân-ı bevâdî-i vâdî-i emâniye 'azb-i fûrât eylemek, seyl-âb-ı firâvân-ı revân da'avâtı isâle-i deryâ-yı nûr-ı icâbât-ı kâdîl-hâcât kılındığı mecârîde ma'rûz-ı sır-âb-ı rûd-ı musaffâ ve revd-i a'tâf-ı bî-gâyâtlarıdır ki (*Bevt li-münşi'ihî*)

Açılır gonçe-i dil fasl-ı bahâr oldukça
Sînede gül gibi bir lâle-izâr oldukça

küşâyışince a'del-i ezmine olan mevsim-i vesîm-i ürdibehîşt-i letâfet-sirişt gülzâr-ı âlemi behîşt-ender-behîşt belki reşgîn-sâz-ı çâr-bâğ u heşt-behîşt itmişiken... (İ.Ü Ktp. TY. 433; 167b-168a).

Meramın az ve öz olarak dile getirildiği bir mektup:

Ba'zı Kasâyid ü Tevârih Tebyiz Etdirdiği Ta'lik-nüvis Hayri Efendiye Yazdığı Tezkire

Benüm fütüvvetlü ma'rifetlü oğlum sultânım, “Ey âşık-ı mihnet-zede buldukça bunarsın” dediği gibi egerçi biz dahi ateh-i pîrâne-i ta'cizi pîş-nihâd eyledük lâkin alima'llâh zarûridür ki bu gice ahşama karîb bir 'acele süvâri bostânı mufassal bir tezkire-i behcet-edâ getirip me'âlinde şevketlü kerâmetlü efendimiz mu'ciz olarak diğer târih-i tıbb-ı hümâyûn buyururlar ale's-seher hâzır idüp selâmlamakdan evvel îsâl olunsun deyü fermân buyurulmuş bu gece hakîriniz hvâb-ı ârâmı terk ile bu kasîdeye meşgûl oldum her mısra'ı mücevher târih ve ma'nâdâr vâkı' oldı. İnşâ'allâh makbûl-i hümâyûn olur zann ederim egerçi cümle târihlerimiz bi-hamdihî Te'âlâ pesendide-i hümâyûn buyurulmuş lâkin hakîri söyletmek merâmları olmağla mu'ciz taleb buyurmuşlar târihe göre bundan mu'ciz olmaz sanırım. Cümle mısra'ları târih-i mücevher olduğunu

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

fehmi buyurarak tebyîz buyurmaları mütevakkâ'dur. *Senâkâr-ı bî-merâ Vehbî* (İ.Ü Ktp. TY. 433; 171a-171b).

Sonuç

Şairliği ile ön plana çıkan Sünblzâde Vehbî, aynı zamanda usta bir münşidir. *Münşeât*'ı bir yangında yok olan Vehbî'nin bugün için elimizde on iki mektubu bulunmaktadır. Çoğu sanatlı bir dil ve üslupla yazılan bu mektuplar "teşekkür, tebrik, istekte bulunma, sıkıntıları dile getirme" amacıyla kaleme alınmıştır. Vehbî'nin resmî, gayr-ı resmî, edebî meseleler dolayısıyla kaleme aldığı sınırlı sayıdaki bu mektuplar çerçevesinde baktığımızda Vehbî'nin yaşamış olduğu maddi ve manevi sıkıntılara, dönemin siyasi ve sosyal hayatına, edebî anlamdaki fikir teatilerine şahit oluruz. İletilmek istenen duygu ve düşünce, muhatabın konumuna göre bazen açık ve öz olarak bazen de söz sanatları ve terkiplerle kurulu uzun cümleler ve manzum parçalarla yoğrularak girift bir biçimde verilmiştir. Yine bazı mektuplar yalın ve resmî bir üslupla yazılmışken bazı mektuplar da nükteli ve şiirsel bir üslupla kaleme alınmıştır. Arapça ve Farsçaya hâkim olan Vehbî, pek çok yerde Türkçe manzume/manzum parçaların yanında Arapça ve Farsça ibarelere ve manzum parçalara da yer vererek canlı ve etkileyici bir anlatım ortaya koymuştur.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

KAYNAKÇA

- Akün, Ömer Faruk, 'Sünbl-zâde Vehbî', *İslâm Ansiklopedisi*, MEB Yayinevi, İstanbul, 1993, C.XI.
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yay., C. II., İstanbul, 1983,
- Beyzadeoğlu, Süreyya Ali, *Sünblzâde Vehbi*, İklim Yayınları, İstanbul, 1993.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 29. Baskı, Ankara, 2012.
- el-Hac Sahaf Hacı Nuri (nşr.) *Münşeât-ı aziziye fi âsâr-ı Osmaniye*, s.21-22, (İstanbul: Vezir Hanı Matbaası, 1284/1868).
- Gültekin, Hasan, *Türk Edebiyatında İnşâ*, AKMB Yayınları, Ankara, 2015.
- Kuru, Selim Sırrı, Sünblzâde Vehbî, *DİA*, C. 38, İstanbul, 2010.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, (hzl. Nuri Akbayar), C.5, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- Refik Tefvik, *Letâif-i İnşâ*, C.I, (İstanbul: Tercümân-ı Ahvâl Matbaası, 1281/1865).
- Refik Tefvik, *Letâif-i İnşâ*, C.II, (İstanbul: Tasvir-i Efkâr Matbaası, 1282/1866).
- Sünblzâde Vehbî, *Divan*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 433.
- Yenikale, Ahmet, *Sünbl-zâde Vehbî Divânı*, Kahramanmaraş, 2012,
(<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbl-zade-vehbipdf.pdf?0>). (E.T. 03.12.2017.)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 8

SÜNBLZADE VEHBÎ'DE POETİK-PENDNAME OLARAK ÇOCUK AHLÂKI

Doç. Dr. İrfan GÖRKAŞ⁹⁷

ÇOCUK AHLÂKINA GİRİŞ

Biz çalışmamızda üç şey yapacağız. Birincisi bir sorun ortaya koymak, ikincisi Sünbülzade üzerinden çocuk ahlakını örnekleyerek bir giriş yapmak ve üçüncüsü sonuçlandırmak.

Bir felsefecimiz ahlâkla ilgili bir projede, 'İslam ahlâk düşüncesinin müteahhirun dönemine ilişkin çalışmaların azlığından payını almasının yanı sıra, genel olarak İslam düşüncesinin en az çalışılan alanlarından da biridir' şeklinde ahlâkla ilgili iki iddiada bulunmaktadır.⁹⁸ Yine Meşrutiyet dönemi Osmanlı ahlâk düşünürlerinden Midhat, İbn Kemâl'in *Beyanu'l-vücut* adlı eserinin çevirisine yazdığı önsözde, felsefecimizin gündeme getirdiğine benzer bir iddianın varlığını dile getirmektedir.⁹⁹ Midhat'a göre ahlak araştırmaları akan bir pınara benzemektedir. İslam ahlâk araştırmaları alanında, 'Ahlâk-ı İslamiyye' ve 'Muhâlifin Ahlâkı' adıyla iki pınar/ahlâk çizgisi vardır. Bu iki iddiaya bağlı olarak İslam ahlâk düşüncesi ile ilgili şu soruları sorabilir, sorunu netleştirebiliriz: Acaba İslam düşüncesi içerisinde, özellikle müteahhirun döneminde, diğer disiplinler arasında gerçekten bir ilm-i ahlâk yok mudur? Yahut bu dönemde ahlak, gerçekten az çalışılan bir alan mı olmuştur? Eğer böyleyse, bunun sebep/ler/i olmalıdır ve bu sebepler nelerdir? Bu sorulara ilaveten acaba 14 asırlık bir süreçte yokluğu veya azlığı iddia edilen İslam ahlâkı çalışmaları arasında, bir çocuk ahlâkından söz edilebilir mi? Eğer edilebilirse, çocuk ahlâkı ne anlama gelmekte ve hangi nitelikler onu diğer ahlâk alanından ayırmaktadır? Yine çocuk ahlâk felsefesinin kaynakları neler olabilir? Onlardan daha

⁹⁷ Bozok Üniv. İlahiyat Fakültesi Öğrt. Üyesi, gorkas08@gmail.com.

⁹⁸ Bk.Ömer Türker, "Sunuş Ahlâk-i Adudiyye Projesi", *İsmail Müfid İstanbuli Şerhu'l-ahlâki'l-adudiyye*, çv.Selime Çınar, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014, s.9.

⁹⁹ Midhat, *Leâli-i Meânî Beyanu'l-vücut*, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 1328, s.3.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

önemlisi ahlâk felsefesi araştırmalarında çocuk ahlâkından söz etmek ahlâkî midir yahut ne kadar ahlâkîdir?

Biz daha önce sunduğumuz bir çalışmamız çerçevesinde, aynı sorunu dile getirmiş onun varlığına dair bir araştırma yapmış, *edeb-âdâb literatürü geleneğini* örneklemiştik. Çalışmamızda klasik Osmanlı bibliyografik eserlerinden hareketle İslam ahlâk eserleri arasında, çocuk ahlâkından söz eden üç tür klasik ahlâk literatürünün varlığından söz etmiştik. Bunlar *edeb-âdâb literatürü geleneği*, *vasiyyet-nasihât literatürü geleneği*, *poetik-pendname literatürü geleneği* idi. Bunlara yeni/çağdaş dönemde üretilen çocuk ahlâkıyla ilgili bir *yeni-vazife ahlâkı literatürünü* ilave etmiş, toplamda çocuk ahlâkıyla ilgili dört tür literatür geleneği olduğunu belirtmiştik.

Bu çalışmamızda ise klasik ahlâk literatürümüzün dört geleneğinden birisi olan Osmanlı *poetik/pendname literatürü geleneği* ile bu gelenek içerisinde yer alan Sünbülzade Vehbi'nin (1718-1809)¹⁰⁰ *Lütfiyye*'si üzerinde durulacaktır.

OSMANLI POETİK-PENDNAME GELENEĞİ

Öncelikle poetik-pendanme terimini 'manzum-ahlak' terimi için kullandığımızı belirtelim. İkinci olarak bir edebiyatçımız Türkçe poetik-ahlak/nasihât geleneğini, Yunus Emre'nin *Risâletü'n-nushiiyye*'si ve Ahmed Fakih'in *Çarhnâme*'si ile 13.yüzyıldan başlatmakta, Pendname geleneğinde çocuklara yönelik yazılan eserlerin ilkinin, Ahmed Dâî'nin Farsça'dan tercüme ettiğı 115 beyitlik 15.yüzyıla ait *Vasiyet-i Nûşirevân-ı Âdil be-Puserest*¹⁰¹ olduğunu belirtmektedir.¹⁰² Rusçuklu Ömer Zarifi Baba'nın *Pendname*'sini neşreden Bosnavi Kurtbeğzade Mustafa Sabri, *Pendname*'yi *tehzib-i ahlâk ve tenvir-i ahlâk* başlığıyla

¹⁰⁰ Bk. Ahmet Yenikale, *Sümbülzade Vehbi Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e yaym, 2012; Sümbülzade Vehbi, *Lütfiyye*, Hz.Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1994. Yayın Sümbülzade ismiyle yayınlanmıştır. Oysa eserin aileyle ilgili kısmında yukarıda verdiğimiz şekilde Sünbülzade olarak verilmiştir. O nedenle atıf Sümbülzade adıyla yapılacaktır.

¹⁰⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1338, II, s.237.

¹⁰¹ Eser için bk. Emine Yeniterzi, "Ahmed-i Dâî'nin Vasiyyet-i Nûşirevân Adlı Mesnevisi", *Seçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ss.1-15. http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/yeniterzi_dai.pdf Erişim: 25.08.2016.

¹⁰² İskender Pala, "Nasihâtname", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, yıl: 2006, cilt: 32, sayfa: 409-410. Ayrıca bk. Burhanettin Tatar, "Doğumunun 770.Yıldönümünde Yunus Emre'de Şiirsel Düşünme Biçimi", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu*, Ed.H.Bayram Başer, İstanbul 2010, ss.68-71.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

yayınlamakta, eserin mütalaasının farz-ı ayn derecesinde olduğunu¹⁰³ belirtmektedir. Yani eser bir poetik pendnamedir.

Bir başka edebiyatçımız Dâ'î'nin eserini, vasiyetname ve siyasetname kavramlarıyla birlikte zikrederek 'pend-name (nasihatname)' geleneğine bağlamakta ve geleneğin ahlâkî ve didaktik bir muhtevaya sahip olduğunu, yazarlarının Lokman Hekim, Aristo ve Eflâtun'un öğütlerini müstakil eserler veya mesnevilerin bölümleri olarak kaleme aldıklarını belirtmektedir. Özetle Dâ'î'nin eserinde adil bir yönetici olan Nuşirevan'ın oğlu Hürmüz'e öğütleri yer almaktadır. Eser bir pendname olarak şiir (mesnevi) biçimli bir eserdir. Eserin aslı Farsçadır ve Nuşirevan'ın tacındaki on yedi dilimde yer alan öğütlerden oluşmaktadır. Eser, Abbâsî halifesi Me'mun (813-833) tarafından Nûşirevân'ın türbesinde Pehlevî yazısıyla kaydedilmiş olarak bulunmuş ve Arapçaya tercüme ettirilmiştir. Dâ'î'nin eserinin ilk dokuz beyti mukaddimedir. Bu beyitlerde nasihatın önemi, bilgili insanların sözünün değeri, ilim öğrenmenin gerekliliği anlatılmaktadır. Dâ'î'nin ilkesi, 'İnsan dünyada iyi bir isim bırakmak için iyi işler yapmalıdır' ilkesidir. Dâ'î, mesnevisinde ilim, adalet ve aklın öneminden sonra, konuşma âdâbı hakkında bilgi ve öğütler vermektedir.¹⁰⁴ Yani Dâ'î'nin iyi iş yapma konusunda temel erdemi adalettir ve Nuşirevan adil bir yönetici ve bir baba olarak iyi ve ideal bir insandır.

Dâ'î'nin ve Rusçuklu Ömer Zarifi Baba'nın *Pendname*'lerinden anlaşıldığı gibi adı geçen eserler, kendilerini poetik-pendname (manzum-ahlak) olarak klasik ahlâkın iki çizgisinden birisi olan itidal ilkeli/amaçlı tehzib-i ahlâk çizgisinde konumlandırırmaktadırlar.¹⁰⁵ O nedenle tehzib-i ahlâk çizgisinde konumlanan poetik-pendname geleneğinin muhtevasını anlamak için Rusçuklu Ömer Zarifi Baba'nın eserinde verdiği konu başlıklarını bir örneklememiz gerekmektedir. Eserin başlıkları şunlardır:

Hukuk-ı valideyn, hukuk-ı üstad, hukuk-ı hemsaye, hüs-n-i hulk ve ictinab-ı gazab, ictinab-ı kibir ve iltimas-ı tevazu, ictinab-ı afat-ı kelam, ictinab-ı kizb ve taleb-i şefkat, ictinab-ı hiyanet-i emanetüllah, ibadat-ı halisa ve ictinab-ı riya,

¹⁰³ Rusçuklu Ömer Zarifi Baba, "İfade-i Mahsusa", *Pendname-i Zarifi*, Metin Matbaası, 1327.

¹⁰⁴ Bk.Emine Yeniterzi, Ahmed-i Dâ'î'nin Vasiyyet-i Nûşirevân Adlı Mesnevisi, *age*, s. 15.

¹⁰⁵ İki ahlakî çizgi için bk. İrfan Görkaş, "İslam Ahlâk Araştırmalarının İki Ana Çizgisi", *Yozgadî Keşfi Mustafa Efendi Keşifler Risalesi Risale-i Keşfiyye Ahlâk-ı Adudiyye Tercümesi*, Hz.İrfan Görkaş, Büyüyen Ay, İstanbul 2016, s.24-35.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ahval-i zaman, ictinab-ı ikbal-i felek, hukuk-ı garib, ibret ve mülâhaza, ictinab-ı bühâtan, adab-ı kelim sohbât-i izâm, ictinab-ı iltimas-ı eşya-yı mergube, ictinab-ı samiin-i keffet ü ku(?), ictinab-ı vakf-ı mal, ictinab-ı nazar-ı masiyeti'n-nas, adab-ı Sühan meclis-i ara, fezail-i tasadduk, fezail-i hayrat ve hasenat, hayru'n-nas ve şerru'n-nas, eda-yı hacet, ictinab ez-mechulü'l-asl, ictinab-ı azm-i sefer, ictinab-ı kefalet, ahval-i mümin billah, talebu'l-ahibba, ictinab-ı afak-ı afat-ı talebi'n-nefs, ictinabu'l-a'dâ', itibar-ı eşya-yı mergub, ihtiraz-ı kesret-i kelim, adab-ı tekellüm, kemal-i âdemiyyet, ictinab-ı niza, taleb-i vahdet ve ictinab-ı kesret, ictinab-ı cemiyet-i haşerat, nefret-i cidâl ve ictinab-ı gavga, killet-i ekl ve şurb-i nevm, ahval-i aşk ve aşık ve maşuk ve ictinab-ı ağyar, taleb-i adab ve erkan ve ictinab bi-haya, taleb-i adl ve ictinab-ı zulm,... fazilet-i ehl-i kemal ve hatime-i kitab. Eserde 23 zilhicce 1325 ile 13 Kanunsani 1323 tarihleri yer alır.¹⁰⁶

Sözünü ettiğimiz örnek, poetik-pendname geleneğinin reziletlerini ifade etmek için "İÇTİNAB", faziletlerini ifade etmek için "ÂDÂB, TALEB, FEZAIL, vb." kavramları kullanmıştır. Diğer bir ifadeyle 'kötü' fiiller 'ictinab' kavramıyla, 'iyi' fiiller 'fazilet, âdâb' vb. kavramlarla belirlenmiştir.

Poetik-pendname, genel anlamda şiirsel düşünc/m/e biçimi'ne ait bir gelenektir ve o ahlaka dairdir. İslâm düşünce tarihinde 'şiirsel düşünme biçimi'ni yahut 'şiir biçimli düşünc/m/e' geleneğini başlatan kişinin Yunus Emre olduğunu¹⁰⁷ az önce söylemiştik. Bu geleneğin arkaplanında yukarıda geçtiği gibi öncelikle Aristoteles ve tabii ki hocası Platon vardır. Onlara göre şiir, bir taklittir. Platon şiir konusunu *İon*'da ve *Devlet*'inde ele almaktadır. Yani ona göre şiir bir sanat olarak taklittir ama mahiyeti itibariyle 'tanrısal ilham'dır ve 'haz'za yöneliktir. Şair ise kutsaldır, kanatlıdır ve elçidir. İlham ise *Devlet*'in 10.bölümünde bir 'yansıma'dan ibarettir. Yansımanın metaforu 'ayna'dır.¹⁰⁸ Filozofun şiir için kullandığı 'ilahî ilham, ayna, yansıma' kavramları, şair için kullandığı 'kutsal, kanatlı, elçi' kavramları sözünü ettiğimiz poetik

¹⁰⁶ Rusçuklu Ömer Zarifi Baba, *Pendname-i Zarifi*, Metin Matbaası, 1327, s.58.

¹⁰⁷ Bk. Burhanettin Tatar, "Doğumunun 770.Yıldönümünde Yunus Emre'de Şiirsel Düşünme Biçimi", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu*, Ed.H.Bayram Başer, İstanbul 2010, ss.68-71.

¹⁰⁸ İrfan Görkaş, "Platon düşüncesinde 'Şiir-i İlhamî'", *Hece Taşları Aylık Şiir Dergisi (e-dergi)*, 25. Sayı 15 Mart 2017, s.17-18.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

geleneğin de temel kavramlarıdır. Bu bağlamda şairimiz Sünbülzade şiiri, 'hünerin en yücesi, bilginin (marifet) en güzeli' olarak değerlendirmekte, şiiri metafizik (gayb) dünyadan gelip sineye saplanan oklara benzetmektedir. O nedenle şiiri eleştirip ayıplamak şairimize göre çok çirkin bir şeydir. En büyük mutluluk, rindane bir şair olup bilgi (irfan) meclisini süsleyebilmektir. Bu tür şairi Sünbülzade, 'şair-i mâhir ve sultan' olarak nitelemektedir: "Şâir-i mâhire sultan dirler/Şân virüb sâhib-i dîvân dirler."¹⁰⁹ Özetle Sünbülzade'nin, şiir ve şair anlayışında Platoncu olduğunu söylememiz gerekmektedir. Çünkü ona göre şair, gönül aynasını saflaştırıp/parlatıp metafiziğin oklarını sinesine çeker. Sinesine saplanan oklar, 'taze/yeni anlamlardır (bikr-i mana)'. Taze/yeni anlam (bikr-i mana), her şairin kendisine özgü ilhamıdır, teknik kavramla 'irfan'dır, diğer adıyla 'ilm-i ilahî'dir. Bu anlamda şairimiz Sünbülzade 'şiir vehb-i ilahî amma/sa'y ile kesb olunmuş inşa' beytinde şiiri 'vehb-i ilahî' olarak ifade etmektedir.¹¹⁰

LÜTFİYYE'NİN POETİK-PENDNAME GELENEĞİNDEKİ KONUMU

Şairimizin biyografilerde üç yönü öne çıkar. Müderrisliği, Kadılgı¹¹¹ ve şair-düşünürlüğü, yani onun felsefeye olan ilgisi ve çocuk ahlâk felsefesine katkısı. Şairin adından söz edilen eserleri, *Hâşiye alâ tehzîbi'l-mantık ve'l-keâm*, *Münşeât*, *İkdü'l-cümân'dan bir kısmının tercümesi*, *Divan*, *Tuhfe-i Vehbî (Farsça-Türkçe sözlük)*, *Nuhbe-i Vehbî (Arapça-Türkçe sözlük)*, *Şevkengiz*, *Nasihatname ve Lütfiyye'dir*. Şairimizin Osmanlı-İslam bilimlerinden ve çocuk ahlâkından söz ettiği tek eseri, *Lütfiyye'dir* ve eseri oğlu Lütfullah için kaleme almış ve isimlendirmiştir.

Ben de yazdım sana bu muhtasarı

Hâzır itdüm ne ise mâhazarı

Çün seninçün yazılıb oldu tamâm

Kondi *Lütfiyye-i Vehbi* deyü nam¹¹²

Bu bakımdan eser, çocuk felsefesi çalışmaları arasında değerlendirilmeyi hak etmektedir. Çünkü eser, çocuk ahlâkı (nasihatnâme/pend) türünde yazılmış, 1181 beyitlik bir mesnevîdir, yani bir poetik-nasihatnamedir ve 1205/1791 yılında kaleme alınmış, yaklaşık elli yıl sonra 1253/1837'de Bulak matbaasında,

¹⁰⁹ Sünbülzade Vehbi, "Der Şi'r ü İnşa", *Lütfiyye*, s. 57, 296-30. beyt.

¹¹⁰ Sünbülzade Vehbi, "Der ilm-i muamma", *Lütfiyye*, s. 58, 59, Beyt 309, 310, 311, 317.

¹¹¹ Sünbülzade Vehbi, *Tuhfe*, s.10.

¹¹² Sünbülzade Vehbi, *Lütfiyye*, s.23/35 ve 38.beyitler.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Mısır'da basılmıştır. Dizelerinde hem nasihat hem pend kavramını kullanan Sünbülzade eserini şu sözlerle tanıtmaktadır.

“Anla kim bu yazılan güftârı/Ekseri tecrübemün âsârı”

Gayriler böyle dekâyık yazamaz/Yazsa da asra muvâfık yazamaz

Fehm idüb kadrini vicdânunda/Hırz-ı cân eylesin yanında

Sana bu pak NASİHAT benden/İsterüm tutmağa himmet senden

PENDÜMİ itme sakın mahv u heba/Dime kim lâf-ı nasihatçı baba”¹¹³

Kendisinin de işaret ettiği gibi eser Sünbülzade'nin doksan yıllık tecrübelerini, hatta aile (Sünbülzade) tecrübesini içermektedir, bu bakımdan eser 'asra muvafık' yazılmış bir eserdir ve ahlakaairdir. Sünbülzade şiirinde geçen 'pend' kavramını, kendi sözlüğünde 'nasihat' olarak çevirmekte, *Lütfiyye*'de Nabi'nin *Pend-i Hayriye*'sinden sitayişle söz etmekte ve eserini Osmanlı-İslam ilimleri sistemi içerisinde 'fenn-i ahlâk' disiplinine ait olarak konumlandırmaktadır. Şu beyitler böyledir:

“FENN-İ AHLÂKda çokdur telif/Nazm u nesr üzre olınmış tasnif

Lik Nâbi-i dakîka-dânun/Yani ol pîr-i sühân-pîrânun

PEND-İ HAYRİYE'sidür pür ma'nî/Dime yazmış nice malâyânî

Ben de yazdum sana bu muhtasarı/Hâzır itdüm ne ise mâ-hazarı”,¹¹⁴

Beyitlere bakılırsa, İslam Ahlâk Fenni yazımının (tasnif) iki türü vardır. Birisi Nazım (Poetik) geleneği, diğeri Nesir (Prose) geleneğidir. İşte *Lütfiyye* bu iki gelenekten poetik/nazm biçime (tasnif) mensuptur. Sünbülzade'nin piri Nâbi, örneği de Nâbi'nin *Hayriyye*'sidir. Kendi ifadesine göre eseri Lütfiyye bu gelenek içerisinde yer alan bir 'muhtasar'dır. Örneği olan Nâbi'nin 712 beyitlik *Hayriyye*'si,¹¹⁵ Osmanlı toplumu/devleti/nin aksayan yönlerini, bozulan yapısını, değişen anlayışlarını, insan ilişkilerini eleştirir, gençlere öğütler verir ve “örnek/ideal insan” modeli çizmeye çalışır.¹¹⁶ Yani Nâbi gözlem ve tecrübelerini eserine taşır. Bu hikmettir. Yine Nâbi'nin 'hakikat'a ve 'ahlâk/nasihat/a' dayalı şiir biçimli hikmeti, irşada/egitime yönelik bir hikemî eserdir.¹¹⁷

Şairimiz Sünbülzade eserinin Hâtîme'sinde, eserini bir haftada yazdığını, çok hasta olduğunu, saçma sapan, kırık dökük sözlerinden hasta halinin anlaşılacağını, eserinin karalama olarak kaldığını, ona güzel bir biçim (nizam) veremediğini, pendnamesini

¹¹³ Sünbülzade Vehbi, *Lütfiyye*, s.166/1175, 1176, 1177, 1178, 1179.beyitler.

¹¹⁴ Sünbülzade Vehbi, *Lütfiyye*, s.22/31.beyit; 23/33.beyit.

¹¹⁵ Bk.Nabi, *Hayriyye*, Matbaa-i Ebuzziya, konstantiniyye 1307, s.1 ve 3.

¹¹⁶ İskender Pala, “Nasihatnâme”, *DİA*, yıl: 2006, cilt: 32, sayfa: 409-410.

¹¹⁷ Bk. Hüseyin Yorulmaz, *Divan Edebiyatında Nabi Ekolü, Kütabevi, İstanbul 1996*, s.30.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

gönülleri hoş tutacak şekilde, rağbet görsün diye yazdığını belirtmekte, oğlundan ve okuyucudan hataları olursa affedilmesini, oğlundan güzel ahlâkla ahlâklanmasını istemekte, görenlerin onu tebrik etmesini arzulamakta, oğluna okumasını istediği ahlâkî eserlerin bir listesini vererek kendi klasik ahlâkî çizgisini bir beytinde belirlemektedir.

Oku bin can ile *İhya-yı ulûm*/Hüsni hulk anda serâpâ ma'lûm

Eyle *Ahlâk-ı Alâî*'ye nazar/Bul *Nâsirî*'deki ma'naya zafer¹¹⁸

Anlaşılabacağı gibi Sünbülzade oğluna bu gelenekte okunacak iki ahlâkî eserden söz etmektedir. *Ahlâk-ı Alâî ve Ahlâk-ı Nasırî*.¹¹⁹ Ancak bu eserler birer poetik pendname değillerdir. Aksine onlar Sünbülzade'nin nesir tür dediği klasik ahlâk eserlerimizdir. Bu temel eserler ahlakta itidali amaç edinirler. Bilindiği gibi onların öncülü ve örneği, İbn Miskeveyh'in *Tehzib-i Ahlâk*'ıdır. Böylece şairimizin eserini konumlandığı ahlâk alanındaki selefleri, İbn Miskeveyh-Gazzali-Tusi-Kınalızade olmaktadır. Sünbülzade eserinde ilimler sisteminden söz ederken İbn Sina'ya da atıf yaptığını dikkate alır isek Sünbülzade'nin, bir gelenek olarak ahlâk felsefesi çizgisini, İbn Sina-İbn Miskeveyh-Gazzali-Nâsireddin Tusi-Kınalızade Âli ve Nâbi çizgisi olarak ortaya koyabiliriz. Ancak onlar, bu çizgiden Ahmet Daî'yle birlikte ideal-yönetici (Nuşirevan-Hürmüz) örnekleriyle farklılaşmaktadırlar. İşte biz bu manzum çizgiyi, Sünbülzade için Yunus Emre'den başlayan, özellikle Nâbi ile sürekliliğe/geleneğe kavuşan 'şiir biçimli ahlâk (poetik-pendname) çizgisi' olarak ifade ediyoruz. Onu ve Nâbi'yi klasik itidal çizgide farklılaştıran özgün yönleri şiirin içeriğine taşıdıklarıdır. Netice itibarıyla Yunus Emre'nin başlattığı, Ahmet Dâî'nin pers örnekliliğiyle manzum-ahlâk alanına konumlanan ve Nâbi ile güncellenip gelişen poetik-hikmet (şiirsel düşünme biçimi) çizgisi, genel olarak 'şiir formunda düşünceyi ve düşünce formunda şiiri', özel olarak da 'ahlâk'ı içeren bir gelenek olmaktadır. Bu anlamda şairimizin *Lütfiyye'si*, Osmanlı düşüncesinde klasik tehzib-i ahlâk çizgisinde konumlanan poetik-ahlâk telif tarzına sahip bir ahlâk disiplini (fenni) içermektedir.¹²⁰

Şairimiz klasik İslam ahlakının iki çizgisinden birisi olan tehzib-i ahlâk geleneğinde konumlandığı eserinde, iki temel

¹¹⁸ Sünbülzade Vehbi, *Lütfiyye*, s. 164, 165.

¹¹⁹ Sünbülzade Vehbi, *Lütfiyye*, s. 165.

¹²⁰ Şairimiz bu hususu "Şi'rini eyleye ilme tatbik/Bile mefhum-ı maani-i dakik" beytiyle 'şiir- ilim' kavramlarıyla ifade etmektedir. Bk.Sünbülzade Vehbi, *Lütfiyye*, s.73.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ahlâk konusuna yer vermiştir. Birincisi klasik bireysel ahlâk olan tedbir-i nefis, diğeri aile ahlâkı olan tedbir-i menzildir (Der Tedbir-i Umur-ı Beyt). Bu ikinci bölüm olan aile ahlâkında şairimiz, evlilik (izdivaç), komşuyla güzel ilişkiler (der hüsn-i ülfet-i behemsaye), hizmetliler, keyif vericilerden kaçınmak (der tahzir-i ez-mükeyyifat), çiçekçilik yapmaktan sakınmak (der men-i şüküfekâri) gibi konuları ele almaktadır. Klasik aile felsefesinin konularıyla karşılaştırıldığında ahlâk konularının tecrübelerle yenilediği, klasik konulara bazı güncel/muasır konuların ilave edildiği görülmektedir. Şairimiz klasik geleneğin üçüncü temel konusu olan siyaset felsefesine (tedbir-i medine) eserinde girmemiştir.

Eserin genel yapısı, ilimler tasnifi, ahlâk fenni ile birey ve aile ahlâkı olmak üzere üç farklı konudan oluşmaktadır. Adı geçen geleneğin ve eserin en temel özelliği, erdemler (fezail) ve erdemsizlikler (rezail) olmak üzere insan davranışlarını temelde ikiye ayırmasıdır. Birincisi iyi, yani olması gereken davranışlardır; ikincisi kötü, yani olmaması gereken davranışlardır. Bu temel yapı, tehzip-i ahlakın temel yapısıdır. Tehzip geleneğinde erdemler, cinstür, asıl-fer, cevher-araz kavram çiftleriyle ifade edilen¹²¹ ‘orta’ felsefi ilkesi üzerinde temellendirilirler. Gelenekte en yüksek erdem ‘adalet’tir. Yani adalet, cinstir. Adalet, iffet, cesaret ve hikmet erdemlerine, onların her birisi ise alt erdemlere şamildir. Şairimiz Sünbülzade eserinde geleneğin bu temel ilkelerine sadık kalır. İlkesi dizelerde açıkça görülür. Sözelimi şairimiz, güzel ahlâktan (hüsn-i ahlâk),¹²² hüzel huydan (hün-i hulk)¹²³ ve öğütten (nush),¹²⁴ söz eder. Orta ilkesini ‘Mutavassıt ola hâlin ü mâlin/Arama pek ötesin ikbalin (beyt 862-863)’ beytinin birinci dizesinde açıkça tavsiye eder. Reziletler için ‘men, ictinab, tahzir/ihtiraz’ vb. kavramlarını, faziletler için ‘âdâb, itibar, eda’ vb. kavramlarını kullanır.

Klasik ahlâk geleneğine uygunluğuna mukabil şair, eserini oğlu Lütfi için, Lütfi adına kaleme almış, eserine “Oğlum Lütfi’nin Ahlâk (*Pendname-i Lütifiyye*) kitabı” adını vermiştir. O nedenle eserin en özgün yönü, klasik tehzip geleneği içerisinde bir poetik-pendname olarak çocuk ahlâkı formunu içeriyor olmasıdır. O nedenle bizim çalışmamız, şair-düşünürümüzün *Lütifiyye*’sinde yer

¹²¹ Bk. Yozgadî Keşfi Mustafa Efendi, *Keşifler Risalesi Risale-i Keşfiyye Ahlâk-ı Adudiyeye Tercümesi*, Hz. İrfan Görkaş, Büyüyenay yay., İstanbul 2016, s.8, 9.

¹²² Sünbülzade Vehbi, *Lütifiyye*, s. 22, beyt 25; s.28, beyt 73.

¹²³ Sünbülzade Vehbi, *Lütifiyye*, s. 164, 165.

¹²⁴ Sünbülzade Vehbi, *Lütifiyye*, s. 23, beyt 39.

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

alan işaret ettiğimiz bu ‘çocuk ahlâkı’na odaklanmakta ve ‘çocuk ahlâkı’ konusunu akademik gündeme taşımayı amaçlamaktadır.

SÜNBUZADE’NİN ÇOCUK AHLÂKI

Tanımlamak gerekirse çocuk ahlâkı, ‘çocuk amaçlı’ ahlâktır. Yine çocuk ahlâkı, ‘çocuğa göre’ yazılan ahlâki eserler ile bu eserlerde yer alan ahlâktır. Bu anlamda *Lütfiyye*, İslam çocuk ahlâkına dair yazılan ‘çocuk amaçlı/çocuğa göre’ bir eserdir.

Maraşlı ‘düşünürler ailesi’nin bir üyesi¹²⁵ olarak Sünbülzade Vehbi’nin ahlak düşüncesi, Sünbül ailesi ortamında, bir şair duyarlılığıyla ‘bâğ-ı irfan’da temellenip çiçek açmakta ve meyve vermektedir. Sünbülzade’nin aile bilgi (irfan) bağında açan ideal çiçeği ‘sümbül’, İslam düşüncesi ortamında/bahçesinde ‘gül’dür. O oğlu için bir beytinde iki çiçeğe birlikte atıf yapar.

“Bâğ-ı irfanda sümbül olagör

Sen o gülşende açıl gül olagör”.¹²⁶

İslam çocuk ahlâkı araştırmalarının yerli ve yabancı olmak üzere iki kaynağı vardır. Yerli kaynağımızda (Kur’an ve Hadis) yer alan Çocuk Ahlâkı, bir ebeveyn-çocuk (baba-oğul/kız, anne-oğul/kız) ilişkisi ile babanın çocuğuna olan öğütlerinden ibarettir. Yabancı kaynaktan (greek felsefesi) yer alan Çocuk Ahlâkı’nı ise, Aristoteles’in oğlu Nikhomakhos’a yazdığı ahlâk ile hocası Platon’un *Devlet ve Kanunlar* ile bazı risalelerde yer alan ahlâk düşüncesidir. Onlar, Lütfiyye’nin de kaynakları durumundadırlar. Ancak biz burada onlara ve kaynak meselesine girmeyecek ve şairimizle ilgili şu soruyla ilgileneceğiz:

Acaba şairimizin eserinde görünen, yansıyan çocuk ahlâkının mahiyeti nedir? O hangi konulara yer vermektedir?

Baba-Çocuk İlişkisi

Sünbülzade’nin eserinde oğluna İslam ilimler sistemini tanıttığını yukarıda söyledik. Sünbülzade eserinin başında, Der Hitab-ı Ferzend-hiş başlığı altında oğluna seslenir, eserini ona yazdığını, onun da bir sümbül/gül olarak çocuklarına bu eserden daha güzelini yazmasını tavsiye eder:

¹²⁵ Bk. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1338, II, s.237; Ahmet Yenikale, *Sümbülzade Vehbi Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e yayını, 2012, s.3.

¹²⁶ Sünbülzade Vehbi, *Lütfiyye*, Hz.Süreyya Ali Beyzadeoğlu, s.163.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Asıl meseleye gelince, ey her şeyden haberdar olan oğlum, ciğerimin parçası Lütfullah'ım. Ey ahlâkın (edeb) gül bahçesindeki taze gülü, sünbüller yurdunun taze sünbülü. Ey ebedi feyizle beslenen, ümit gül bahçesinin yeni açan fidanı. Ey şeref hazinesinin seçkin incisi, ululuk burcunun parlak incisi. Ey gözümün nuru, gönlümün neşesi, kalbimin huzur kaynağı, ömrümün varı oğlum. Hamdolsun Allah'a ki o ihsan sahibi Allah, seni bu kuluna ihsan eyledi. Benim aziz evladım, yaşlılıkta bana neşe kaynağı oldun. Güneş gibi ışıktandırarak karanlık gönlümü nurla doldurdun. Bana Allah istediğimi verdi, her an şükretsem az bile... Senin için yazılıp tamamlanan bu esere *Lütfiyye-i Vehbi* diye ad kondu... Sende çocuklarına öğüt verip bundan daha güzellerini söyleyesin.¹²⁷

Tekraren belirtmemiz gerekirse, Sünbülzade'ye göre baba ve oğul sünbül bahçesinin iki sünbülü/gülü/dürler. Baba bir sümbüldür, çocuk taze sümbüldürdür. Taze gülün yetkin gül olması, taze sünbülün yetkin sünbül olması gerekmektedir. Bu ise ancak ilim ve hünerle mümkündür. Sünbülzade ilmin değerini, ailenin ilim hüneriyle karşılaştırır, çocuğu ilme yönlendirir:

Ey ümidimin, iki gözümün nuru, gönül hazinesinde eşi, enderi olmayan mücevherim. Baban olarak söylediğim sözleri işite, inci gibi kulağına küpe edinesin. Sana Vehbi'nin oğlu deseler de dünyada bir faydası olur mu? Babanın, dedenin mahareti, irsî olarak çocuğa geçer mi? Asil evladın babası ilimdir. Yükselmenin sebebi, ilim ve irfandır. Âlim olmak ne büyük devlettir. Âdem'in ilmi karşısında melekler suskunlaştı, alimler peygamberlerin mirasçısı sayılmış. Anla ki bu ne veraset, ne zenginlik.¹²⁸

Şairimize göre ilim, sünbül olacak taze sünbül/gül (çocuk) için olması gereken bir önceliktir, ama Sünbülzade çocuğunu her ilme yönlendirmez, oğlundan özellikle 'yararlı ilim' öğrenmesini ister.

Ey babasının canı, her şeyden evvel seni ilme yönelttim. İlimin her şeyden evvel olduğunu kabul edip değerini anlayasın. İlim güzel ahlâkın mayasını oluşturduğundan her şeyin önünde olması doğaldır. Ey her şeyi bilen Allah'ın Lütfü olan oğlum, arzu edilen ilim, faydalı ilim (ilm-i nâfi') olmalıdır. Ayrıca faydalı olan değerli ilim (ilm-i şerif-i nâfi'), amelsiz olursa boşa gider mahvolur. Amelle ilim tek şeydir (vâhid). Sende ilimlerin sistemini gösteren bir eser var, onda ilmin her çeşidi belli değil mi?¹²⁹

¹²⁷ Bk. Sünbülzade, *age*, s.21, 22, 23.

¹²⁸ Bk. Sünbülzade, *age*, s.24, 40- 44.beyitler.

¹²⁹ Bk. Sünbülzade, *age*, s.28, 74-77.beyitler.

SÜNBUŁZÂDE VEHBÎ KİTABI

Şairimiz artık oğluna şairce sözler söylemeyi bırakır, elinde olduğunu söylediği kitaptan (tertib-i ulum) daha yoğun ve teknik bir şekilde oğluna ilimleri tanıtır, çünkü o oğlunun faydasız ilimle meşguliyetini istememektedir. Yani Lütfi, öğrendiği bilgiyle hayatını/maışetini kazanabilmelidir. Yazar bilimleri tanıttıktan sonra ahlâki konulara yer verir. Özetle şair eserinde oğluna iki şeyi öğütler. Biri faydalı ilim, diğeri faydalı amel. Onlardan biri teorik, diğeri pratik. Çocuk için amaç bilgili iyi bir meslek sahibi olabilmek. Bu anlamda Sünbülzade, Dâ’ın Nuşirevan’ı ve Nâbi ile ortak özelliklere sahiptir. Her üçü bir ailenin ideal/kamil/örnek bir yetişkin üyesidir ve ‘baba’dırlar. Her üçü de oğluna seslenmekte, çocuğundan ailenin örnek bir üyesi olmasını öğütlemektedirler.

Biz çalışmamızı, Sünbülzade’nin tecrübelerine dayalı olarak ortaya koyduğu erdemlere ve erdemsizliklere örnekler vererek tamamlamak istiyoruz.

Erdemler (Faziletler)

Yazar iki tür erdeme yer verir. Birincisi Gazzali ve Kınalızade üzerinden aldığı klasik tehzib ahlâkının bilinen erdemleri, ikincisi Nâbi’den yahut poetik gelenekten devraldığı ve kendi tecrübelerini de ilave ederek belirlediği erdemleridir. Sözelimi tevâzu, hilm, insaf, sabır, afv-ı cemil, hayâ, istiğra, sahavet, tazim-i üstad gibi erdemler klasik ahlâkın erdemleridir. Konuşma Adabı (âdab-ı Sühan), Değerli İnsanlarla Dostluk (Der muaveneset-i kiram-ı nas), Gayretkarlık ve İntikam Hazzı (Der gayretkâri, Der lezzet-i intikam), Alimlere, pirlere, ebeveyne saygılı olmak (Der tevkir-i ehl-i ilim, Der tevkir-i piran, Der tevkir-i ebeveyn), Şükretmek (Der eda-yı şükr-i nimet), Borçlanma (Der karz u düyun), Mevki-Makam Sevgisi (Der hubb-ı cah), Yazıcılık, Müderrislik ve Bürokratiklik (Der tarik-i haccagan, Der tarik-i ulema, Der tarik-i unvan u hazm-ı devlet), Danışma (Der meşveret-i umur), Evlilik (Der emr-i izdivaç) ya yeni erdemlerdir, ya yenilenen, yeni-tecrübî bakışla ele alınan erdemlerdir.

Konuşma Âdâbı

Şairimiz, erdemleri, İslam kaynaklarında yer alan öğütler tarzında, İslam düşüncesinde yer alan hikemiyat tarzında işlemiştir. Sözelimi ‘konuşma adabını’ şairimiz şöyle ifade eder:

Lakin sözünü adab ile söyle, boşboğazlıkla açma ağzını. Kötü dilli olma, tatlı dilli ol. Yumuşak sözle azarlamaktan konuş. Gerçi dil küçük bir cisim görünür, fakat söyletirsен cirmi büyük

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

olur. Kızgınlıkla bir kimseye seslenme, ki dağ bile böyle hitaba cevabı reddeder. Bazı meclislerde dinleyici ol, çok konuşma suskun ol. Evvela sözünü endişe eyle, sonradan karışıklığa düşmeyesin.¹³⁰

Şairimiz konuşma adabının arkasından yalancılık (kizb) reziletine yer verir.

Çok söz söyleme, kibarlık budalası olma, yalan dolan konuşma. Şair de olsan yalan söylemekten kaçın (hazer), doğru yoldan gerçeğe ulaş. Yalancının ağzından adeta zehir saçılır. Yalan ile yılan imlada birdir. Yalancılık kötü kişilerin mizacına uygundur. Doğruluk kurtuluşa (fevz-ü necat) vasıta olur.¹³¹

Değerli Kimselerle Dostluk

Değerli Kimselerle Dostluk erdemini şair şu ifadelerle anlatır:

Soyu temiz (şerifü'n-neseb), edepli, vakarlı, namuslu kişilere saygılı ol. Mayası bozuklarla, işe yaramaz pespaye kişilerle beraber olma. Halk ile içli dışlı olup her şeyi tükenmiş damgası yeme. Düşüp kalktığın kişileri çok fazla araştırma. En yakın dostun kitaplar olsun. Güzel olmayan meclislere gitmekten, kadrini mahvedip düşürmekten sakın. Bazen dostlarını ziyaret et, ama davranışlarına dikkat et. Hoş karşılanmadığın şüphesine kapılırsan oturma, durmadan kalk git.

Meslek Seçimi

Selefi Nâbi'den aldığı ve tecrübeleriyle belirlediği Mevki-Makam Sevgisi, Yazıcılık, Müderrislik ve Bürokratlık bir diğer ifadeyle 'Osmanlıda Meslek' meselesinde şairimiz şunları söylemektedir.

Meslek değiştirmeye meyletme, bunda meymenet yok. Yoksul, dilenci olursun. Başıma geldi, pişman oldum, çok zaman inledim, perişan oldum. Devlette itibar mevkiinde olmama rağmen yine sıkıntılara uğramıştım. Velhasıl tez elden eski mesleğime dönünceye kadar bir gün rahat yüzü görmedim.

Devlette rahat ulaşılabilen tek bir meslek ulema mesleği kaldı. Gerçi onların imzalarını 'fakir' kelimesi süslese de onlara saygı duyulmaktadır. Osmanlı Devleti ilme saygı ile onların canını emniyet altına aldı. Ulema devlete/varlığa ancak yaşlılıkta ulaşır,

¹³⁰ Sünbülzade, *age*, s.68, 384-389.beyitler.

¹³¹ Sünbülzade, *age*, s.69, 390-394.beyitler.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

mezara girmeye yakın rahata kavuşur. Mansıbı, arpalığı yerde yatar, bilmem ömrünün sonunda âlim nerde yatar.¹³²

Nâbi'nin söylediğine göre meslekte öncelik Hâceganlık/Kâtiplik imiş, şimdi o kapıyı kapattılar. Çoğalmaları değer kaybına, birçoğunun hor görülmesine sebep oldu. Sadakaya muhtaç dilenciler gibi geçici bir gölge kadar ikbal sahibiydiler. Birçoğu evini besleyemez, defteri olsa da çalıp yiyemez oldu. Giyim kuşamı Horasanîdir. Divan hocası diye övünür...¹³³

Allah doğru yola iletmeyince bir meslek sahibi olmak kişiyi besleyemez. Her mesleğin şerefi kişiyedir. Zannetme ki at ve at takımıyladır. Dahi bahtı açık olmalıdır. Velhasıl unvana meyledip de şöhret düşüncesiyle perişan olma. Verilen ne ise onu sindir ki nimetini rahat yiyessin. Bu dünyayı mihnet alanı olarak tanı, bunda hakkıyla rahat etmek mümkün mü? Tek bir ferdinin bile rahat ettiğini sanma. Mutlak herkesin bir derdi vardır.¹³⁴

Yaşayışın, malın vasatta kalsın (Mutavassıt ola hâlin ü mâlin). İkbalin daha ötesini isteme. Gözümün nuru bunu çok iyi düşün, unvana bakıp da görünüşe aldanma.¹³⁵

Şairimizin tecrübelerine dayanarak yer verdiği bir diğer konu "insafsız esnaflar" hakkındadır. Esnaflar meselesi kitaptan okunabilir. Biz işaret etmekle yetineceğiz.

Aklını Kullanmak ve İstîşare

Şairimiz oğluna aklını kullanmasını, onunla yetinmeyip istîşareye başvurmasını tavsiye eder:

Aklını hevaya mağlup eyleme, rağbet gören işler akıllıca yapılan işlerdir. Aklını her zaman kullan, Cebriyye ve Kaderiyye misal durma. İnsan akıyla şerefli oldu, hayvanlar gibi şaşkın kalma. Lakin aklına da çok güvenip müşavere etmekten vazgeçme. Kendi aklını beğenip bencil olanlar hüzünlü bir şekilde pişmanlık köşelerine çekildiler... Meşveret çeşit çeşit düşüncüyü bir araya toplamak, şartı ise doğru olanı kabul etmektir...¹³⁶

Şairimiz cömertliği (sehavet), israf ve sefahet açısından ele alır, dikkat etmesi için çocuğunu uyarır. Başka bir ifadeyle şairimiz erdemlere, zarar görme, zarara uğrama (kötü bir fiildir) açısından bakarak değerlendirir ve oğlunu uyarır. Uyarılarının temel hareket

¹³² Bk. Sünbülzade, *age*, s.119, 779-784.beyitler.

¹³³ Bk. Sünbülzade, *age*, s.120, 785-789.beyitler.

¹³⁴ Bk. Sünbülzade, *age*, s.124, 125, 819-825.beyitler.

¹³⁵ Bk. Sünbülzade, *age*, s.129, 862-863.beyitler.

¹³⁶ Bk. Sünbülzade, *age*, s.138, 939-948.beyitler

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

noktası, tecrübelerinden hareketle başkalarına muhtaç olmaması, fakirlik ve sefaletle düşmemesidir.

Erdemsizlikler

Şairimiz, eserinde erdemsizliklere, diğer adıyla kötü fiillere de yer verir. Onları men, hazer, tahzir, ihtiraz kavramlarıyla ifade eder. Örnek vermemiz gerekirse sözgelimi, fışk ve isyandan kaçınmak (men), taassup ve riyadan kaçınmak (men), hileden kaçınmak (ihtiraz), keyif vericilerden kaçınmak (tahzir), gibi. Tevliyet ve cibayetten kaçınmak (men), kuşbaziden, şüküfekariden kaçınmak (men) gibi. Bu fiiller şairimizin doğrudan tecrübesinden çıkardığı olmamasını istediği kötü fiillerdir. Kötü fiillerin anlatımında da erdemlerin ifade tarzını kullanır. Fışk, isyan, taassup, riya, hile, keyif vericiler, kizb, kibr, istihza, nemime, dilencilik, zulüm gibi reziletler Gazzali üzerinden aktarılan klasik tehzib ahlâkının reziletleridir.¹³⁷ O nedenle biz burada onlara girmeyeceğiz. Örneklerimiz arasında yer alan zulümden ve son dördünden söz ederek çalışmamızı tamamlayacağız.

Zulmün Kötülüğü

Kötü bir fiil olarak zulmün ne olduğundan söz etmez, oğluna fırsat eline geçtiğinde zulmetmemesini, zulmetmeme fiilinin Allah'ın fiili olduğunu, mazlumun ahının olduğu yerde zulmedenin rahat olamayacağını, ilaveten insanın malının bu dünyada kalacağını ama kul hakkının onunla ahirete gideceğini öğütler.

Tevliyet ve Cibâyetten kaçınmak

Şairimiz oğluna vakıf işlerinden ve vergi tahsildarlığından uzak durmasını öğütler. Sebeplerinden birisi vakıf şartlarını yerine getirememektir. Birçok örnekte vakfın gelirinin tüketilmesi, ama taşınmazlarının harap olmaları durumunda çoğu görevlinin ilgilenmeme olgusunu gösterir. Vergi tahsildarlığından uzak durmasını, onların kira toplama peşinde olduklarını, bu işe bulaşmaktan çoğunun hanesinin yıkıldığını, ahirette de azap içinde olacaklarını belirtir.

¹³⁷ Şairimizin yer verdiği erdemsizlikler (reziletler) başlıklarda şu şekilde yer alır: Der men-i menâhî ve fışk u isyan, Der men-i taassub ve riya, Der men-i kizb, Der men-i istihza ve nemime, Der men-i havâdis, Der men-i kibr-i şeytani, Der men-i keşf-i uyûb, Der men-i hisset, Der men-i ez-isrâf ü sefahet, Der men-i vesâyet ü vekâlet ü kefâlet, Der men-i tevliyet ü cibâyet, Der men-i ez-beytü'l-mâl ü mâl-i mîrî, Der men-i zulüm, Der ihtiraz ez-hile kârân u hâinân, Der men-i tebdil-i tarik, Der men-i ez-keşf-i râz, Der tahzir-i ez-mükeyyifat, Der men-i kuşbâzi, Der men-i şüküfekarî.

SÜNBÜLZÂDE VEHBÎ KİTABI

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Kuşbâziden Kaçınmak

Kuşçuluktan kaçınmak fiili şairimizin Aile/Şehir Ahlâkı konuları içinde yer verdiği kötü fiillerden birisidir. Çünkü o öncelikle faydasız ve boş (abes) fiillerdendir. Şairimiz klasik ahlâk felsefesinin ‘medenî’ kavramını kullanmaz, bu anlamda ‘şehrî’ kavramını tercih eder. Kavramı hevasına tabi, ciddiyetten uzak (hevayî) ile niteler. Bunlar, yani hevâyî şehrî olanlar, zamanın derdini ve belasını çekmemişlerdir. Onların bu hali, akıl kuşunu uçurup kuş beslemelerinden kaynaklanmaktadır. Bir bakıma gözü bağlı kuş gibidirler. Şevk/haz içindedirler. Sesi kısılmış elde kanarya kafesi gezdirirler. Kuşlarına tane saçar, yem verir, ama akıl tanesini de yabana saçarlar. Kuş tutar, tuttuğunu besler, yem verir, ama onun yavrularını aç bırakırlar.

Şairimizin bir diğer gerekçesi, bülbülü kafese koyarak aynı zamanda onu gülün kokusundan mahrum bırakmalarındır. Kafesteki bülbülü kuş sütüyle besleseler de hakikat böyledir ve biçare feryat eder. O feryat ederken mutlu olmak (şad) mümkün müdür? Şairimize göre bu tür fiil sahipleri, arzularının peşinde koşan, aklı kaçık kişilerdir. Oysa doğal olan bülbülü gül bahçesinde dinlemektir. Gönlü açacak olan da bu hakikattir. Haz/lezzet kuş dilinde değildir, güzel konuşan şairin kendisindedir.

Şükûfekâriden Kaçınmak

Çiçekçilik, devrin İstanbul’unun yaygın fiillerinden birisidir. Şair bu fiili de boş (bi-hude) fiillerden birisi olarak görür. Şairimizin şükûfekari için verdiği özel isim Laleciliktir.¹³⁸ Pek çok kişi laleci lakabını almış, çiçek dizip saksı saymaktadır. Aklı soğan dikmek ve sökmek’e vermiş, yerin altına girmiş sanki.

Şairimiz bu işi/fiili, bahçıvan fiili olarak isimlendirir. Oğluna kendisini onlardan uzak tutmasını öğütler. Soğanla, çiçekle uğraşması yerine ilkbaharda gülbahçesine çıkmasını, açılan çiçekleri seyretmesini, Allah’ın sanatına (Sun’ı Bari) bakmasını, gülbahçesindeki gülleri, sünbülleri seyretmesini öğütler. Şairimiz bakışını gülistandan (fizikten) bağ-ı irfana (metafizığe) yükseltir. İrfan bağında yetişen sünbül olmasını, gülşende açılan gül olmasını öğütler. O halde şairimize göre erdem, fiziksel güzel çiçek yetiştirmek, çiçekçilik yapmak değil, çiçekteki sanat üzerinden çiçeğin varlık sebebi olana ulaşmaktır. O bu hali, Farabi’nin metaforu olan gül ve sünbül olmak olarak ifade etmekte, ailesiyle

¹³⁸ Kavram için bk. Sünbülzade, *age*, s.162, beyt 1140.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

örneklemekte, oğlundan gül ve sünbül olmasını istemektedir. Eğer böyle olursa oğlu, ecdat/aile çimeninde yetişmiş taze gül olacak ve ona 'sünbülzade' denilecektir. Şairimiz oğluna şu sözlerle seslenir.

Ey temiz soylu yavrum, Allah'tan dilerim ki bağımıza güzel kokulu sünbül olasın. Faziletinle ceddinin şöhretine ulaşasın, Eşbah adlı eserin ikinci şârihi sen olasın. Allah seni mamur etsin, uzun ömürlü kılsın. Lütfuna, nimetlerine layık kılsın.

“Dilerim Hakk'dan eya necl-i necib/Bağımızda olasın
sünbül-i tiyb

Fazl ile şöhret-i ceddin bulasın/Sâni-i şârih-i Eşbah olasın
Seni ma'mur-u muammer ide Hakk/Lütf-u in'âmina mazhar

Hakk¹³⁹

SONUÇ

Yazı başlığımızda yer alan 'poetik-pendname' terimi, 'manzum ahlâk' kavramıyla eşanlamlı kullandığımız bir terimdir. Sünbülzade Vehbi, Osmanlı pendname/ahlâk geleneğini nesir ve nazım/manzum olmak üzere ikiye ayırmakta, kendi eseri *Lütfiyye*'yi poetik-pendname olarak ifade etmektedir. Kendi ahlâk çizgisini *Gazzali-Nasıreddin Tusi-Kınalızade Ali Efendi* olarak belirlemektedir. Belirlediği bu çizgi klasik İslam ahlâkının itidal/adalet amaçlı tehzibî ahlâk geleneği çizgisidir. Bu çizginin teorik temelini, cevher-araz, cins-tür, asl-fer teorisi oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından poetik-pendname geleneğinin kurucusu olarak Yunus Emre, bu çizgide çocuk ahlakına dair ilk eser veren kimse olarak Ahmet Dâ'i kabul edilmektedir. Poetik-pendname geleneğinde Sünbülzade Vehbi'nin yakın örneğini/öncülünü ise Nabi ve eseri *Hayriyye* oluşturmaktadır. Hem Dâ'i hem Nabi ve hem Sünbülzade, eserlerini 'hikmet' bağlamında kaleme almaktadırlar. Her üç yazarın eserinin ana omurgası, tehzib-i ahlak'ın temel konularından birisi olan baba-çocuk ilişkisi üzerinde konumlanmaktadır. Eserlerde çocuk pasiftir. Etkin söz sahibi babadır. Baba ailenin önemli/yetişkin temsilcisidir. Çocuktan gelecekte o aileyi, aile geleneği bağlamında temsil etmesi istenmekte/beklenmekte/dir.

Sünbülzade'nin bir çocuk ahlakı olan eseri *Lütfiyye*, genel olarak iki konuya/bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde Osmanlı

¹³⁹ Sünbülzade, age, s.163, beyt 1149, 1150, 1151.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ilimler sistemi/tasnifi/ne,¹⁴⁰ ikinci bölümde ahlâk disiplinine (fenn-i ahlâk) yer verilmektedir. Şair, eserini didaktik amaçla oğlu için hem ilimleri hem ahlâk disiplinini tanıttıp öğretmek için yazmış, ilaveten duygularını, düşüncelerini, düşlerini paylaşmıştır. Bir baba olarak çocuğuna duygulu ve muhayyel cümlelerle hitap etmiş, hikemî/ahlâkî düşüncelerini şiir (poetik-pendname) biçiminde ortaya koymuştur.

Belirttiğimiz özellikleriyle şairimizin eseri, kendisini konumlandığı çizgiden oldukça farklılaşmış durumdadır. Bu durum İslam ahlâk çalışmalarının zenginliği açısından olumlu bir durumdur. Eserin zaafi ise şairin eserini ömrünün son zamanlarında kaleme alması nedeniyle iyi düzenlenememiş, eserin sistematize edilememiş olmasıdır. Buna mukabil şair eserinde klasik ahlâkın erdemler-erdemsizlikler temel ayırımına bağlı kalmıştır. Şair, erdemler için poetik-pendname geleneğinin beyan, âdâb, taleb, fezail kavramlarını, erdemsizlikler için men ve ictinab kavramlarını kullanmış, doğrudan çocuğuna hitap etmiştir. Yine hem erdemleri hem erdemsizlikleri öncülü/örneği *Hayriyye*'yi takip ederek farklı bir tarzda ve tecrübeleriyle zenginleştirerek güncellemiş ve yenilemiş, ahlâkî/hikmeti çocuk olmayan çocuğu Lütfullah için, yani 'çocuğa göre, çocuk amaçlı ahlak' olarak sunmuştur. Başka bir ifadeyle şairimiz tecrübeyi çocuk ahlâkı alanına bir bilgi kaynağı olarak taşımış ve eserinde 'baba ve aile tecrübesi'ne vurgu yapmıştır. Bu vesileyle belirtmemiz gereken şey, şairimizin şahsî ve ailevî tecrübelerinden çıkardığı önemli/temel ahlâkî ilkesi 'fayda' olmuştur. Başka bir ifadeyle o, ilimleri 'fayda' açısından tasnif eden Gazzali'nin *İhyau ulumiddin* örneğine, kendi şahsî ve ailevî tecrübelerini de ilave ederek oğluna geçim/maîşet bakımından faydası olmayan ilimlerden uzak durmasını öğütlemiş, kendi tecrübelerini bu olum/lu/suz durumlara örnek olarak vermiştir. Verdiği örnekler, Osmanlı devlet, toplum, aile hayatından gözlediği, bireysel olarak tecrübe ettiği örneklerdir. Vakıf yöneticiliği, hâcegan görevleri, hizmetlilerle ilişkiler, hainler-hilekarlar, azledilmiş bürokratlar, insafsız esnaflar, görevdeki bürokratlar, hazine ve devlet malının kullanımı, şahitlik, vb.konu örnekleri böyledir. Şairimize göre oğlu Lütfi, bu ahlâkî pratiğe aktarırsa Sünbül bağının ideal bir Sünbülü, yani Farabi'nin metaforuyla İslam devlet bahçesinin 'kırmızı gül'ü olacaktır.

¹⁴⁰ İrfan Görkaş, "Şiiri Bilime Uygulamak" Yahut Sünbülzade Vehbî'nin Hikmet Anlayışı ve İlimlere Bakışı", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, Sayı 52, Erzurum 2014, 315-330

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Bu bağlamda özetlemek gerekirse şairimiz, oğluna döneminin lalecilik, çiçekçilik vb. yeni fiil ve davranışlardan/meşguliyetlerden uzak durmasını öğütlemiş, Maraşlı Sünbül ulema ailesinin büyüklerini ideal örnek olarak sunmuştur. Eğer böyle yaparsa çocuk, sünbül bağında yetişen bir 'sünbülzade' olacaktır. Bu bağlamda diğer bir tavsiyesi, oğlunun *Eşbah* adlı fıkıh kitabının ikinci şârihi olmasıdır. Fıkıh, devlet tarafından istihdamı yapılan kadılık mesleği için yararlı bir ilimdir. Şairimize göre yararlı ilmin yararı hiçbir zaman geçmez. O kaybolmaz, çalınmaz, kişinin elinden alınamaz. İkinci olarak şairimiz oğluna poetik-pendname geleneğine sahip çıkmasını, torununa *Hayriyye* ve *Lütfiyye*'ye benzer bir eseri yazmasını öğütlemiştir. Çünkü bu iki tür eser (fıkıh şerhi ve poetik-pendname), şairin bağ-ı irfanda sünbül/gül olduğunun göstergesi olacaktır.

Netice itibariyle şairin 'ideal ulema-şair' ahlâkı yorumundan şu sonuç çıkarılabilir: Bir çocuk ilim tahsil etmeli ve öğrenmelidir; ama o çocuk, istihdamında/maişetinde yararlı olan ilmi öğrenmelidir. İlaveten o, hikmet ilimlerinden ahlâk fennini öğrenmeli, ahlâkî varlıktan hareketle Yaratıcının sanatını idrak etmeli, böylece Allah ile bağ kurmalıdır. Kurduğu bu bağ ve öğrendiği ahlâkî benzer poetik bir eser (pendname) yazarak kendi nesline/çocuğuna anlatmalıdır. İşte bu ahlak, Sünbülzade'nin hikmetlerinden bir hikmettir; bu hikmetin ideal öznesi sünbül/gül/dür ve bu gül bağ-ı irfan dediği aile içerisinde yetişecek ve onu temsil edecektir.

KAYNAKÇA

- ATTAR, Ebu Hamid Feridüddin, *Pend-i Attar Tercümesi*, Şirket-i İbraniye Matbaası, 1309.
- BURSALI, Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1338, II.
- EDİRNEVİ, Şeyh Hüseyin Kuds Efendi, *Pend-i Mahduman Nam-ı Zuhurat-ı Kudsiyye*, Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1302.
- EMİR EDİRNELİ, *Pend-i Attar Tercümesi*, İBB Atatürk Kitaplığı, BEL_Yz_K0459.
- GÖRKAŞ, İrfan, "İslam Ahlâk Araştırmalarının İki Ana Çizgisi", *Yozgadi Keşfi Mustafa Efendi Keşifler Risalesi Risale-i Keşfiyye Ahlâk-ı Adudiyye Tercümesi*, Hz.İrfan Görkaş, Büyüyen Ay, İstanbul 2016.
- GÖRKAŞ, İrfan, "Şiiri Bilime Uygulamak" *Yahut Sünbülzade Vehbî'nin Hikmet Anlayışı ve İlimlere Bakışı*, A. Ü.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, Sayı 52, Erzurum 2014, 315-330.
- GÖRKAS, İrfan, "Platon düşüncesinde 'Şiir-i İlhamî'", *Hece Taşları Aylık Şiir Dergisi (e-dergi)*, Kahramanmaraş 15 Mart 2017, 25. Sayı, 17-18.
- MİDHAT, *Leâli-i Meânî Beyanu'l-vücut*, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, İstanbul 1328.
- NABİ, *Hayriyye*, Matbaa-i Ebuzziya, Konstantiniyye 1307.
- PALA, İskender, "Nasihatnâme", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, yıl: 2006, cilt: 32, sayfa: 409-410.
- RUSÇUKLU, Ömer Zarifi Baba, "İfade-i Mahsusa", *Pendname-i Zarifi*, Metin Matbaası, 1327.
- RUSÇUKLU, Ömer Zarifi Baba, *Pendname-i Zarifi*, Metin Matbaası, 1327, s.58.
- SÜNBLZADE VEHBÎ, *Lütfiyye*, Hz.Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1994.
- SÜNBLZADE VEHBÎ, "Der ilm-i muamma", *Lütfiyye*, Hz.Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1994.
- SÜNBLZADE VEHBÎ,"Der Şi'r ü İnşa", *Lütfiyye*, Hz.Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1994.
- TATAR, Burhanettin, "Doğumunun 770.Yıldönümünde Yunus Emre'de Şiirsel Düşünme Biçimi", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu*, Ed.H. Bayram Başer, İstanbul 2010, ss.68-71.
- TÜRKER, Ömer, "Sunuş Ahlâk-i Adudiyye Projesi", *İsmail Müfid İstanbuli Şerhu'l-ahlâki'l-adudiyye*, çev. Selime Çınar, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014.
- YENİKALE, Ahmet, *Sümbülzade Vehbi Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı e yayın, 2012.
- YORULMAZ, Hüseyin, *Divan Edebiyatında Nabi Ekolü*, Kitabevi, İstanbul 1996.
- YOZGADÎ Keşfi Mustafa Efendi, *Keşifler Risalesi Risale-i Keşfiyye Ahlâk-ı Adudiyye Tercümesi*, Hz.İrfan Görkas, Büyüyenay yay., İstanbul 2016.
- YENİTERZİ, Emine, "Ahmed-i Dâ'î'nin Vasiyyet-i Nûşirevân Adlı Mesnevisi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ss.1-15. http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/yeniterzi_dai.pdf Erişim: 25.08.2016.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 9

SÜNBLZÂDE VEHBÎ DİVANINDAKİ TARİH MANZUMELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Hasan ŞENER*

1. Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme

1.1. Ebcad Hesabı

Ebcad kelimesi Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla ezberlenmesi için harflerin birleştirilmesiyle meydana getirilmiş sekiz manasız kelimenin ilkidir. Ebcad ilk kelimenin adı olduğu gibi, aynı zamanda diğer kelimelerin tümünün de adıdır (Yakıt 1992, 23). Ebcad hesabını oluşturan kelimeler sırasıyla şunlardır: Ebcad (أبجد), hevvez (هوز), huttî (حطي), kelemen (كلمن), sa'fas (سعفص), karaset (قرشت), sehaz (سحذ), z/dazıĝ (ضظغ).

هوز حطي كلمن سعفص قرشت ضظغ (أبجد)

Ebcad hesabı yukarıda da belirtildiği üzere Arap alfabesindeki her bir harfin sayısal karşılığında meydana gelir. Bu harfler ve sayısal değerleri şöyledir:

Elif	(ا)	: 1	Ya	(ى)	: 10	Kaf	(ق)
		: 100					
Ba	(ب)	: 2	Kef	(ك)	: 20	Rı	(ر)
		: 200					
Cim	(ج)	: 3	Lam	(ل)	: 30	Şın	
	(ش)	: 300					
Dal	(د)	: 4	Mim	(م)	: 40	Te	(ت)
		: 400					
He	(ه)	: 5	Nun	(ن)	: 50	Se	(ث)
		: 500					
Vav	(و)	: 6	Sin	(س)	: 60	Hı	(خ)
		: 600					
Ze	(ز)	: 7	Âyn	(ع)	: 70	Zel	(ذ)
		: 700					

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
senerhasan@gmail.com

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Ha	(ح)	: 8	Fe	(ف)	: 80	Dad	
	(ض)	: 800					
Tı	(ط)	: 9	Sad	(ص)	: 90	Zı	(ظ)
		: 900					
						Çayın	(غ)
		: 1000					

Ebced hesabı günlük hayattan mimari eserlerin yapımına doğumdan ölüme kadar çok geniş bir alanda kullanılmıştır. Ebced hesabının kullanıldığı yerleri kısa başlıklar altında söyle sıralamak mümkündür: Günlük ihtiyaçlar ve haberleşmelerde, isim sembolü olarak, çocuğa isim verilirken, kitap ve makalelerde, resmi devlet kayıtlarında, fizik-matematik ve astronomi ile mimari, gibi fen bilimleri ile tasavvuf ve din gibi sosyal bilimlerde ve en son olarak da konumuz olan tarih düşürmelerde kullanılmıştır. Özellikle ebced hesabı denildiği zaman akla ilk gelen tarih düşürme olduğu için zaman içinde söz konusu iki terim birbirlerinin yerine dahi kullanılır olmuştur.

2. Tarih Düşürme

Ebced alfabesindeki her harfin bir sayıya karşılık olması özelliğinden istifade edilerek herhangi bir hadiseye, hesaplandığında o hadisenin meydana geldiği yılı verecek şekilde bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit söylemeye “tarih düşürme” denir (Yakıt, 1992: 62). Tarih düşürme geleneğinin ne zaman başladığına dair kesin bir bilgi yok. Ancak rivayete göre ilk manzum tarih mısraını Fatih devri ulemasından Hızır Bey söylemiştir. Bu arada Fatih Sultan Mehmet’in, fetihten önce yaptırmış olduğu bir cami için söylendiği zikredilen Arapça Câmiun zîde umru men amereh. H. 850/M.1446 (Bir cami ki yaptıranının ömrü ziyade olsun.) yanında Türkçe söylenmiş birçok tarih manzumesi de bulunmaktadır.

Ehl-i din İstanbul’u aldı cidâl ü cengile (H.857/M.1453)

Eğer İstanbul’un fethi tarih düşürmede bir milât olarak kabul edilirse, söz konusu fetih için Fatih’in düşürdüğü tarihin burada zikredilmesinde fayda vardır:

Feth-i İstanbul’u fırsat bulmadılar evvelûn

Feth idüp Sultân Mehemed didi târîh: “Ahirûn”

(H.857/M.1453)

2.1. Tarih Düşürülen Konular

Ebced hesabı ile tarih düşürmenin kullanıldığı yerler arasında bir paralelliğin varlığı dikkat çeker. Bu bağlamda tarih düşürmenin kullanıldığı yerleri söyle sıralamak mümkündür:

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Mansıb ve tayin (padişahların tahta çıkışı/cülus), sadrazam, şeyhülislam ve diğer tayinler; doğum; sünnet; evlenme ve düğün; ölüm, zafer ve fetih; umumî felâket; cami, mescit, medrese, han, hamam, köşk gibi çeşitli binaların yapılışı, kitapların tamamlanması, seyahatler; taht kavgaları, isyan ve görevden azl; antlaşma, kongre ve sempozyum; yeni yıl tebriki ve kutlamalar; hiciv ve istihza ve diğer konular (Yakıt, 1992: 66-121).

2.2. Tarih Düşürme Çeşitleri

Tarih düşürme temelini ebced alfabesinden aldığı ve aynı zamanda bir edebî sanat olarak kabul edildiği için zaman içinde tarih düşürme üzerinde ciddi anlamda çalışmalar yapıldığı için sonuçta kendi içinde birçok farklı türü ortaya çıkarmıştır. Yani başlı başına bir bilmece gibi gözüken ebced alfabesi/hesabı, tarih düşürme konusunda birbirinden farklı ve zengin türevlerde ortaya konulabilme özelliğine sahipti. Ebced alfabesi/hesabının bu özelliği tarih düşürme için de söz konusu olmuş ve ebced sistemini meydana getiren harflerin ve bu harflerin karşılığı olan rakamların farklı şekillerde bir araya getirilmesiyle tarih düşürme çeşitleri ortaya çıkmıştır. İsmail Yakıt bunları basta Manen Tarihler, Lafzen Tarihler, Lafzen ve Manen Tarihler, Karışık Tarihler, Satranç Usulü Tarihler, Muamma Tarihler olmak üzere yediye ayırmakta ve bu başlıkları da kendi içinde alt başlıklara ayırmaktadır. Örneğin Manen Tarihleri kendi içinde

1. Kelime tarihler
2. Tam tarih
3. Ta'miyeli Tarih
4. Noktalı harflerle tarih
5. Noktasız harflerle tarih
6. Noktalı ve noktasız harflerle tarih
7. Katmerli tarih
8. Katıp-Atma Yoluyla Tarih
9. Muvassal harflerle tarih
10. Mukatta' (kesik) harflerle tarih
11. Mükerrer harflerle tarih
12. Gayr-i mükerrer harflerle tarih
13. Müveşşeh (akrostiş) Harflerle tarih
14. Beyitle tarih

şeklinde 14 başlık altında ele almaktadır.¹⁴¹

¹⁴¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. İsmail Yakıt (1992), *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul: Ötüken Yay.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

3. Sümbülzade Vehbî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri

Bu başlık altında Sümbülzade Vehbî Divanı'nda yer alan 45 tarih manzumesi üzerinde çeşitli açılardan bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

3.1. Sümbülzade Vehbî Divanı'ndaki Tarih Manzumelerinin Yazılış Yılları

Sümbülzade Vehbî Divanı'ndaki 45 tarih manzumesinin yaklaşık 43 yıllık bir zaman dilimini içine aldığı tespit edilmiştir. Bu manzumeler Hicrî 1172-1215 yılları arasını kapsamaktadır.

Tablo 1. Tarih manzumelerinin yıllara göre söyleniş sıklığı.

	Yazılış Sıklıkları	Yazılış Tarihi
1	1x13	1172/1758-59, 1175/1761-62, 1182/1768-69, 1183/1769-70, 1184/1770-71, 1187/1773-74, 1189/1775-76, 1192/1778-79, 1193/1779-80, 1195/1780-81, 1206/1791-92, 1207/1792-93, 1215/1800-1801
2	2x6	1170/1756-57, 1177/1763-64, 1186/1772-73, 1196/1781-82, 1202/1787-88, 1203/1788-89,
3	3x1	1198/1783-84,
4	8x1	1205/1790-91
5	9x1	1204/1789-90
TOPLAM	45	

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Sümbülzade Vehbî, en çok tarih manzumesini 1204/1789-90 yılında (9 adet), ikinci olarak da 1205/1790-91 yılında (8 adet) yazmıştır. 1204/1789-90 yılında yazılan dokuz tarih manzumesinin beşi mimari yapı (kasır), ikisi doğum, biri atama ve biri de divanın tamamlanmasına dairdir. 1205/1790-91 yılında yazılanların ise dördü vefat, ikisi divan tertibi, biri padişahın doğum günü biri de şeyhülislam ataması münasebetiyedir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

3.2. Sümbülzade Vehbî Divanı'ndaki Tarih Manzumelerinin Beyit Sayılarına Göre Tasnifi

Tarih manzumeleri genellikle tek bir mısra ya da beyit üzerine kurulmuştur. Gerçi tek bir kelime ya da ibareden meydana gelen tarihler de mevcuttur; ancak bu konuda genel temayül mısra ya da beyitten yanadır. Konuyla ilgili olarak İskender Pala, “Tarih manzumeleri bazen son derece kısa yani bir mısra veya beyit, bazen de iki beyit olurdu. Sair bir beyitte bir mısra giriş için, öteki ikinci mısra da tarih söylemek için kullanırdı. Bu tarih mısraları çoğunlukla etkileyici bir şekilde düzenlenirdi (Pala 2000, 381); Mercangil ise “edebiyatımızda daha çok mısra hâlinde olan bu tarihlerle geçmiş yüzyılların önemli olayları saptanmış bulunmaktadır. Evlenme, doğum, bir göreve atanma ve hatta sakal bırakma gibi günlük ve çok önemsiz olaylar için tarihler düşürülmüştür (Mercangil 1993, 104), diyerek sairlerin tarih düşürme hususunda tercihlerini ağırlıklı olarak mısra ya da beyitten yana kullanmış olduklarına işaret etmişlerdir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Tablo 2. Tarih manzumelerinin mısra/beyit sayılarına göre kullanım sıklığı

	Tarih manzumelerinin mısra/beyit sayıları	Kullanım Sıklıkları
1	1 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
2	2 beyitten oluşan tarih manzumeleri	5
3	3 beyitten oluşan tarih manzumeleri	2
4	5 beyitten oluşan tarih manzumeleri	4
5	7 beyitten oluşan tarih manzumeleri	6
6	8 beyitten oluşan tarih manzumeleri	6
7	9 beyitten oluşan tarih manzumeleri	4
8	11 beyitten oluşan tarih manzumeleri	3
9	12 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
10	13 beyitten oluşan tarih manzumeleri	2
11	15 beyitten oluşan tarih manzumeleri	2
12	18 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
13	21 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
14	25 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
15	41 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
16	52 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
17	58 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
18	61 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1

SÜN BÜ LZÂ DE VEHBÎ Kİ TABI

19	63 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
20	72 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
21	144 beyitten oluşan tarih manzumeleri	1
	TOPLAM	46

Tarih manzumeleri/kıt'alarının genellikle 2 beyitten meydana geldiğine dair genel bir kabul vardır. Yukarıdaki tablodan Sümbülzade Vehbî'nin bu genel kabule uymadığı ve yazmış olduğu tarih manzumeleri/kıt'alarındaki beyit sayılarının çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Divandaki toplam 46 tarih manzumesinin 6'sı yedi, 6'sı sekiz, 5'i iki, 4'ü beş, 4'ü dokuz, 3'ü on bir, 2'si üç, 2'si on üç, 2'si on beş, diğer 12 manzume de sırasıyla bir, on iki, on sekiz, yirmi bir, yirmi beş, kırk bir, elli iki, elli sekiz, altmış bir, altmış üç, yetmiş iki ve yüz kırk dört beyitten oluşmaktadır.

3.3. Sümbülzade Vehbî Divanı'ndaki Tarih Manzumelerinde Kullanılan Vezin Kalıpları

Tablo 3. Tarih manzumelerinde kullanılan vezinlerin kullanım sıklıkları

	Tarih manzumelerinde tercih edilen vezin kalıpları	Kullanım Sıklıkları (Çoktan aza doğru)
1	fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün	15
2	mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün	15
3	fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün	7
4	fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün	2
5	müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün	2
6	mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün	2
7	mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün	1
8	müfte'ilün / fâ'ilün / müfte'ilün / fâ'ilün	1
9	müstef'ilün fe'ülün müstef'ilün fe'ülün [mef'ülü / fâ'ilâtün / mef'ülü / fâ'ilâtün]	1
	TOPLAM	46

Tabloda görüldüğü gibi 46 tarih manzumesinde dokuz farklı aruz kalıbı kullanılmış olup bunların 15'ini de Hecez bahrindeki

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün; 15'ini de Remel bahrindeki fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbı oluşturmaktadır.

Diğer manzumelerin yedisinde Remel bahrinden fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün; ikisinde Remel bahrinden fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün; ikisinde Recez bahrinden müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün; ikisinde Hecez bahrinden mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün; diğer üç manzumede de Müctes bahrinden mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün, Münserih bahrinden müfte'ilün / fâ'ilün / müfte'ilün / fâ'ilün, Muzari bahrinden mef'ülü / fâ'ilâtün / mef'ülü / fâ'ilâtün [müstef'ilün fe'ülün müstef'ilün fe'ülün] kalıpları kullanılmıştır.

Sünblzâde Vehbî'nin Dîvân'ının geneline baktığımızda Dîvân'da on altı farklı aruz vezni kullandığı, en çok kullandığı veznin hezec bahrinin "mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün" vezni olduğu, bunu remel bahrinin "fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün" ve "fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün" vezinleri, muzari bahrinin "mef'ülü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün" ve hezec bahrinin "mef'ülü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ülün" vezninin izlediği görülmektedir (Yenikale 2012: 32)

3.4. Sümbülzade Vehbî Divanı'ndaki Tarih Manzumelerinin Türlerine Göre Değerlendirilmesi

Tarih manzumelerinde tarihin bulunduğu mısra ya da beyte "tarih mısraı ya da tarih beyti" denilir. Tarih mısraı ya da beytinden önce söylenmiş beyitlerde genellikle tarih manzumesinin ne için yazıldığına dair açıklayıcı ya da tavsifi/tasvirî bilgiler yer alır. Yani eğer düşürülecek tarih, tarihi bir olaya ait ise bu olay hakkında, bir ölüm olayı ise, ölen kişi hakkında, bir mimarî eserin yapımı ile ilgiliyse o mimarî eserin belli başlı özellikleri üzerinde durulur.

Tarih manzumeleri söylenişleri, harflerin kullanışları ve yapısı gibi çeşitli açılardan bir değerlendirme ve tasnife tabi tutulabilir.

a. Genel olarak tarih manzumeleri lafzen/sözlü, manen/anlamca ve lafzen/manen-söz/anlam şeklinde olmak üzere üç farklı şekilde söylenebilmektedir. Bu çerçevede Sümbülzade Vehbî Divanı'ndaki tarih manzumelerinin tamamının manen verildiği görülmektedir.

b. Tarih manzumelerinin bir başka tasnif şekli, tarih mısra/beytini meydana getiren harflerin durumuyla ilgilidir. Bu bağlamda tarih manzumelerinde tarih düşürülen mısra ya da beyitler ya mısraı meydana getiren bütün harflerin

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

hesaplanmasıyla (tam tarih), ya sadece noktalı harflerin hesaplanmasıyla (mu'cem, mu'acem, cevher, cevheri, gevher, menkut, noktadar.... tarih), ya da noktasız harflerin hesaplanmasıyla (mühmel, sâde, bî-nukât, bî-nukût, bî-mu'cem...tarih) elde edilebilmektedir.

Tablo 4. Harflerin Kullanılışı Bakımından Tarih Çeşitleri

Bütün Söylenenler Tarih)	Harflerle (Tam	35	2, 3, 5, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46. manzumeler
Noktalı Söylenenler	Harflerle	10	1, 4, 6, 9, 12, 15, 18, 26, 29, 38. manzumeler
Noktasız Söylenenler	Harflerle	-	
Noktalı ve Noktasız Harflerle Söylenenler		-	
TOPLAM			45

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Sümbülzade Vehbî Divanı'nda ağırlıklı olarak tam tarihlerden yana bir tercih söz konusudur. 45 tarih manzumesinin 35'i tam tarihle, 10'u da noktalı harflerle söylenmiştir. Divan'da noktasız harflerle ve noktalı ve noktasız harflerle söylenmiş tarih manzumesi bulunmamaktadır. Aşağıda söz konusu tarih manzumelerine birer örnek verilmiştir:

1. Tam tarih: Bir mısra ve beytin bütün harfleri (tam olarak) hesaba katılır.

Yazdı târîh-i cülûsun Vehbiyâ kilik-i beyân

Şâh-ı mülk-ârâm-ı İslâm oldu Sultân Mustafâ (1170/1756-

57)

2. Mu'cem/cevher/noktalı harflerle oluşturulan tarih: Bir mısranın veya beytin sadece Arap alfabesinin noktalı harflerinin hesaba katılması ile tarih düşürülmesidir. Buna cevher, cevherin, mu'cem ve menkut adları da verilir ve tarih düşüren kimse bu kelimelerden birini şiirinde kullanmak suretiyle tarih düşürme türüne işaret eder.

Dedim târîhini cevher gibi hûb

Ma'ârif gencidir dîvân-ı mergûb (1205/1790-91)

3. Dü-tâ tarih düşürme: Bir beytin her iki mısraında da aynı tarih bulunur yani iki değişik şekilde tarih düşürülür.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

İki mısra'da dü târîh-i mücevher yazdım
Vehbiyâ buldugu demlerde cezâsın Nemçe

Yakasın aldı hüçûm ile bogazı 'asker

Bogazın verdi ele kesdi sadâsın Nemçe (1182/1768-69)

c. Tarih manzumeleri yapısı itibariyle farklı şekillerde kaleme alınmış olabilir. Örneğin sadece bir mısradaki harflerin tamamının söylendiği şekilde olabileceği gibi, bir beyitteki harflerin tamamının söylendiği tarihler de olabilir. Az da olsa bir mısradaki bir iki kelimenin söylenmesiyle düşürülen tarihler de bulunmaktadır. Şiirin tamamındaki noktalı veya noktasız harflerle tarih düşürüldüğü de görülmektedir.

Tablo 5. Tarih manzumelerinin yapısı

Bir mısradaki söylenen tarihler	36
Bir beyitte söylenen tarihler	5 (3, 4, 6, 31, 43)
Mısradaki kelimelerle söylenen tarihler	2
Manzumenin tamamında söylenen tarihler	2 (15, 29)
TOPLAM	45

Yukarıdaki tabloda Sümbülzade Vehbî Divanı'ndaki tarih manzumelerinin yapısı ile ilgili olarak dikkat çekici bir husus görülmektedir. 45 tarih manzumesinden ikisinde şiirin tamamındaki noktalı harfler ile tarih düşürülmüştür.

3.5. Tarih Manzumelerinin Yazılış Sebeplerine Göre Tasnifi

Tarih düşürme konusunda bilgi veren kaynakların birçoğu tarih manzumelerinin neredeyse her konuda söylenmiş olduğu konusunda hemfikirdirler. Kuşkusuz her konu içinde mimari yapılar, bir göreve atanma ve ölüm üzerine söylenmiş olan tarih manzumelerinin diğerlerine göre daha ön plâna çıktığı ayrı bir gerçekliktir. Bu bağlamda Sümbülzade Vehbî Divanı'ndaki 45 tarih manzumesi üzerine gerçekleştirilen incelemede yukarıdaki genel tespit paralelinde sonuçlarla karşılaştırıldığını belirtmek gerekir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Tablo.6. Tarih manzumelerinin yazılış sebeplerine göre dağılımı

	Yazılış Sebepleri	Yazılış sıklıkları
1	Mimarî eser, (köşk, çeşme vs)	13
2	Atama	8
3	Doğum	6
4	Ölüm	4
5	Cülûs	4
6	Savaş	3
7	Tamir	2
8	Divan tertibi	2
9	Yeni yıl (doğum günü)	1
10	Gazellerin tamamlanması	1
11	Divanın tamamlanması	1
	TOPLAM	45

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Sümbülzade Vehbî Divanı'ndaki tarihlerin büyük bir çoğunluğu mimari eserlerin yapımı üzerine söylenmiştir. 45 tarih manzumesinin 13'ünü oluşturan mimari eserleri sırasıyla 8 manzume ile göreve atanma, 6 manzume ile doğum ve 4'er manzume ile de ölüm ve cülûs gibi konular izlemektedir. Tabloda dikkatimizi çeken hususlardan biri de Divan tertibine başlamasına ve divanın tamamlanmasına düştüğü tarihlerdir. Ayrıca Sümbülzade Vehbî, Divan'ındaki gazeller kısmının tamamlanmasına da tarih düşmüştür.

3.6. Tarih Manzumelerinin Dil ve Üslubu Hakkında

Tarih manzumelerinin dil ve üslubu hususunda öncelikle şunları söylemek gerekir: Diğer tarih manzumesi yazan şairler gibi Sümbülzade Vehbî de manzumelerinde Divan şiirinin kendisine has dili dışında bir dil kullanmamıştır. Başta mimarî eserlere yönelik manzumeler olmak üzere hemen bütün manzumelerde şairin çok iyi bir gözlem kabiliyetine sahip olduğu ve söz konusu gözlemlerini de başarılı bir şekilde şiire yansıttığı görülmektedir. Ancak diğer tarih manzumelerinde olduğu gibi Sümbülzade Vehbî'nin de bazı tarih manzumelerinde benzer ifadeleri tekrar tekrar kullandığı görülmektedir. Kuşkusuz tarih manzumelerinin can alıcı noktası

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

tarih beyti/mısrası olduğu için bazı durumlarda tarih beyti/mısraı dışındaki beyitler mani ve türkülerdeki doldurma dizelere benzer bir durum arz etmektedir. Bununla birlikte bazı manzumelerde ise örneğin ölüm gibi, ölmek fiili yerine;

“Sîr olup hvân-ı firâvân-ı fenâdan âhir
Kıldı meyl-i ni’am-ı bâkiye-i dâr-ı hulûd”

“*İrci’î* emrine *lebbeyk* deyip oldu hemân
Vâsıl-ı mâ’ide-i rahmet-i Rabb-i ma’bûd”

“Eyledi bânû-sarây-ı ‘ismet-i ‘adni mekân”

“Nahl-i Tûbâ üzre tutdu mürğ-i rûhu âşiyân”

“Sohbet-i dûşîzegân-ı hûr-ı ‘îne atdı cân”

“O merhûme belî dârü’s-sürûra eyledi rihlet”

gibi birbirinden farklı ifadeler kullanarak, üslubunu daha renkli ve zengin kılmayı basarmıştır.

Sümbülzade Vehbî Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde şiir söyleyebilecek derecede her üç dile de hâkimdir. Hatta Arapça ve Farsçaya olan vukufiyeti bu dillerin manzum sözlüğünü yazabilecek derecede ileridir (Yenikale 2012: 21). Vehbî’nin bu üç dile hâkimiyetini tarih manzumelerinde de görmekteyiz. Mesnevî nazım şekli ile yazdığı 144 beyitlik ilk tarih manzumesinde hemen hemen hiç kafiye tekrarına düşmemesi onun dili ne derece ustalıkla kullandığını gösterir.

3.7. Tarih Manzumelerinin Kompozisyonu

Konusu ne olursa olsun -beyit sayısına bağlı olarak- tarih manzumelerinde benzer bir yöntemin izlendiğini bu bağlamda tarih manzumelerinin birçok bölümden meydana geldiğini söylemek mümkündür:

1. Tarih manzumesinin ne ya da kim için söylenildiğini belirten başlık.
2. Tarih manzumesine konu olan binayı yaptıran ya da kişiyi makama getiren hakkında övgü dolu sözler söylenir.
3. Tarih düşürülen konu hakkında genel tavsif ve tasvirlerde bulunulur.
4. Tarih manzumesine konu olan şahıs, olay veya bina hakkında bilgiler verilir. Tavsifi ya da övgüsü yapılır.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

5. Tarih manzumesinin türü belirtilir. Tam, noktalı ve noktasız gibi.

6. Tarih beyti/mısraı/kelimesi söylenir.

Kuskusuz yukarıda belirtilen yöntem, bütün tarih manzumeleri için söz konusu değildir. Çünkü tarih manzumelerinin bir kısmı bir mısra veya bir beyitten de meydana gelebilmekte, tarih manzumelerinin bölüm sayısı da buna göre değişiklik gösterebilmektedir.

SONUÇ

Tarih düşürme edebiyatımız içinde önemli bir gelenektir. Sümbülzade Vehbî'nin de bu geleneğe uygun olarak belli olaylara karşı duyarsız kalmamış ve müşahede ettiği bazı olaylara veya durumlara tarih düşürmüştür. Ancak şahit olduğu her olaya tarih düşmemiş ve düşenleri de zaman zaman eleştirmiştir. Tarih düşürmede kullandığı nazım şekillerine ve bu manzumelerin beyit sayılarına ve muhtevasına baktığımızda Sümbülzade Vehbî'nin tarih manzumelerinde sanat endişesinin ön planda olduğu görülmektedir.

İlk tarih manzumelerinden Sümbülzade Vehbî'nin tarih manzumelerine kadar geçen süre içinde tarih düşürmenin ciddi bir gelenek hâline geldiğini belirtmek gerekir. Yine geçen zaman içinde tarih düşürmenin gelenekselleşmesinin bir sonucu olarak konu ve tür bakımından da bir zenginliğe kavuşması dikkat çekici bir husustur.

Tarih manzumelerinin önemini ortaya koyan delillerden birisi dönemin bazı olaylarına ışık tutmasıyla ilgilidir. Bir binanın yapımı, onarımı, bir savaş, bir doğum veya ölüm olayı hakkında çoğu kaynakta bulunması mümkün olmayan bilgilere bazen tarih manzumeleri aracılığıyla sahip olunabilmektedir. Bu yönüyle Sümbülzade Vehbî'nin tarih manzumeleri de dönemindeki bazı olaylar hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

Sümbülzade Vehbî, söylediği tarih manzumeleri ile aynı zamanda çevresinde olup bitenlere karşı duyarsız kalmadığını, dahası bu konuda daha hassas bir tavır içine girdiğini ortaya koymuştur. Özellikle çeşitli binaların yapımı, doğum, ölüm ve bir göreve atanma gibi tarih manzumelerinde bu özelliğini daha net bir şekilde gözler önüne sermeyi basarmıştır.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

KAYNAKÇA

- Mercangil, Muharrem (1960), Ebced Hesabı, Ankara: Doğus Limited Sirketi Matbaası.
- Pala İskender (2000), Ansiklopedik Divan Siiri Sözlüğü, İstanbul: Ötüken Yay.
- Unat, Faik Resit (1974), Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Yakıt, İsmail (1992), Türk-İslâm kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düsürme, İstanbul: Ötüken Yay.
- Yenikale, Ahmet (2012), Sümbülzade Vehbî Dîvânı, Kültür ve Turizm Bak. E-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbulzade-vehbipdf.pdf?0> (E.T. 07.09.2017) mire, I-III, 1291-92/1874-

SÜNBUŁZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 10

SÜNBUŁ-ZÂDE VEHBÎ DİVANINDA BİR REDİFTEN AÇAN HOŞ KOKULU ÇİÇEK: SÜMBÜL

Kamile ÇETİN*, Melek DİKMEN**

GİRİŞ

Her sanatkâr gibi Klâsik Türk şairlerinin de reel hayattan, içinde yaşadıkları toplumun gelenek göreneklerinden, dış dünyaya ait tabiat öğelerinden vs. birçok unsuru şiirlerine malzeme yapmaları söz konusudur. Bu bağlamda, doğanın en nadide süslerinden olan çiçeklerin şairlerin dikkatini çekmemesi mümkün değildir. Nitekim birçok çiçek, ya müstakil olarak şiirlere konu olmuş ya da bir vesileyle edebî eserlerde yer bulmuştur. Klâsik Türk Şiiri geleneğinde çiçeklerin tek başlarına bir şiire isim oldukları da görülmektedir. Kaside nazım şekli içinde, redifleri “gül” olan manzumelere “verdiyye”, “sümbül” olanlarına “sümbüliyye¹⁴²” denilmesi bu duruma örnektir. Osmanlı şairlerinin gül ve laleden sonra en çok söz konusu ettiği çiçeklerden biri olan sümbül, kokusu, rengi ve şekli itibarıyla sevgilinin saç, ayva tüyleri, teni, sinesi ile ilişkilendirilmiştir¹⁴³.

XVIII. yüzyıl Klâsik Türk şairlerinden olan Sümbül-zâde Vehbî, verdiği birçok eseriyle velut bir şahsiyettir¹⁴⁴. Yazımız

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, kamilecetin@sdu.edu.tr.

** Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, kahraman_melek@hotmail.com.

¹⁴² Yaşar Aydemir, “sümbüliyye”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, Ankara 2006, c.5, s. 358.

¹⁴³ Yavuz Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007, s. 213-214. Ayrıca bkz. İskender Pala, “Sümbül”, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 27. Baskı, İstanbul 2016, s. 428; Berat Açıl, “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 5, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2015, s. 15-16. Klâsik Türk Şiiri’nde sümbülün ele alınışı hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. Gülay Karaman, “Perişân Çiçek Sümbül ve Klasik Türk Şiirinde İşleniş”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Journal of the Human and Social Science Researches*, C. 1, S.2, 2012, s. 288-319.

¹⁴⁴ Şairin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Yenikale, *Sümbül-zâde Vehbî Divân*, Ukde Kitaplığı Maraş Kültür ve Edebiyat Serisi, Kahramanmaraş 2011, s. 19-30; ayrıca bkz. Selim Sırrı Kuru, “Sümbülzâde Vehbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 38, İstanbul 2010, s. 140-141; Ali

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

konusunu oluşturan ve Sünbül-zâde Vehbî tarafından “sünbül” redifiyle ve “Nazîre Be-Sünbüle-i Bâkî Der-Sitâyîş-i Müşârun İleyh” başlığıyla yazılan kaside¹⁴⁵, Bâkî'nin aynı redifli kasidesine nazire olarak kaleme alınmıştır¹⁴⁶. Çalışmada, bu iki kaside, “nesib, medhiyye, tegazzül, fahriye ve makta” bölümleri açısından mukayese edilecektir.

1. Nesib Bölümleri Açısından İki Kasidenin Mukayesesi

Bâkî'nin zemin şiir konumundaki sünbül” redifli kasidesi, 47 beyit olup nesib bölümü ilk 16 beyitten oluşmaktadır. Sünbül-zâde Vehbî ise, kasidesini 63 beyit olarak kaleme almıştır ve ilk 20 beyit nesib bölümüdür.

1.a. Bâkî'nin Sünbülüye Kasidesi

Bâkî, kasidesinin nesib kısmında şekil, renk ve koku ilgisinden yararlanarak sümbülü farklı tasavvur ve tahayyüllerle söz konusu etmiştir. Şairin bakış açısına göre sümbül; başına mücevher taç takıp çimenlik ülkesindeki tahtına geçmiş padişahdır. Külahını yan yatırmış, göğsünün düğmelerini çözmüş, kabadayı görünümlü bir leventtir¹⁴⁷. Güzelliğiyle gül bahçesini bukleli ve hoş kokulu saçlı dilbere döndüren bir çiçektir¹⁴⁸. Çehresi güle, sinesi yasemine, ayva tüyleri çimenliğe, dudağı goncaya, sürmeli gözleri nergise benzeyen, kıvrım kıvrım saçları misk kokan bir dilberdir. Halkı etkilemek için boynuna miskten hamayıl (muska)¹⁴⁹ takan kimsedir. Çiyden oluşmuş inci küpelerini takıp gül bahçesine

Canip Yöntem, “Sünbülzade Vehbî”, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (TDED), 1/2, İstanbul 1946, s.81-104.

¹⁴⁵ Çalışmada kasidenin Ahmet Yenikale tarafından hazırlanan Divan neşrindeki şekli esas alınmıştır; Yenikale, *age.*, s. 236-241.

¹⁴⁶ Sabahattin Küçük, *Bâkî Divanı Tenkitli Basım*, TDK Yayınları, Ankara 1994, K. 24, s. 62-66.

¹⁴⁷ Bâkî, burada bir sosyal hayat unsuru olarak, dağınık giyinen, başındaki külahın bir tarafını bastırarak takan, göğsünün düğmelerini çözen, külhanbeyi edasıyla dolaşan bir levent imajından yararlanarak sümbülü resmetmiştir; Hanife Koncu, “Bir Kelimenin İzinde: Klasik Türk Şiirinde “Levend” Üzerine Bazı Düşünceler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3 Summer 2010, s. 427.

¹⁴⁸ Klâsik Türk Şiiri’nde sevgilinin saçları misk, amber, sümbül, yasemen, şebboy, tır, reyhan, menekşe, galiye gibi hoş kokulu çiçekler veya unsurlarla ilişkilendirilir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Nihat Öztoprak, “Divan Şiirinde Güzelin Saç Kokusu”, *Saç Kitabı*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 315-334.

¹⁴⁹ Klâsik Türk Şiiri’nde muska konusunda bkz. Melek Dikmen-Kamile Çetin, “Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları”, *Bilgi*, Bahar 2012, S. 61, s. 82-84.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

güzelliğini sergilemeye gelen bir güzeldir. Sevgilinin saçlarına benzediği için baş üzere tutulan bir kimsedir. Gömgök tere batmış şekilde baharı müjdelemek üzere çimenliğe gelen müjdecidir¹⁵⁰. Hoş kokusunu misk ve gülsuyuna borçlu olan kimsedir¹⁵¹. Sümbül, aynı zamanda; dövünerek bedeninin bazı noktalarını morartan, ağlayıp inleyen, çok zayıf, saçları karmakarışık bir âşıktır. Kıs Firavun'una karşı elindeki asasını yılanı dönüştüren Hz. Musa'dır. Çimenlik gelinlerinin maşıtası (meşşâta)¹⁵² olan baharın, güzellerin yüzünü yazmak için¹⁵³ kullandığı misk kokulu kalemidir. Sâkî, kayık şeklindeki kadehi meclistikelere sunarken esen bahar rüzgârıyla dalgalanan yeşil çimenlik denizine atılmış bir lenger¹⁵⁴, yani zincirin ucundaki demir çapadır¹⁵⁵. Gül bahçesinde seher vakti başına güller takan bir kimsedir. Bu bölümde sümbüle dair son teşbih, açılmış tomurcuklarının şekliyle tavus kuşuna benzetilmesidir.

Sümbülün ilk açan bahar çiçeklerinden olması, “hükümdar” teşbihi ve teşhisiyle ortaya konulmuştur:

Urınup farkına bir tâc-ı mücevher sümbül

¹⁵⁰ Beyitte doğrudan müjdecî ifadesi yer almamakla birlikte, bir mazmun olarak yer almaktadır. Müjdecî kavramı hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, “Müjdecî”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 2, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 609-610.

¹⁵¹ Burada; içine aralarında misk ve gül suyunun da bulunduğu bazı maddelerle yapılan is mürekkebine (M. Uğur Derman, “Mürekkep”, *DİA*, c. 32, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 46) göndermede bulunuluyor olmalıdır. Burada sümbül ile is mürekkebi arasındaki ilgi, renk ilgisi bakımından olsa gerektir.

¹⁵² Orta yaşın üstünde bulunan, gelinin başta başı olmak üzere bütün süslenme işlemini gerçekleştiren, aynı zamanda gelin ağacını (nahl, nakıl) süslemek ve gelin odasını donatmakla görevli olan hanımları karşılayan meşşâta kavramı ve Divan Edebiyatı'ndaki durumu hakkında detaylı bilgi için bkz. İskender Pala, “Meşşâta Kimdir?”, *Saç Kitabı*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 357-369. “yüz yazmacısı; gelinlerin veya kendilerine gelen genç kızların makyajlarını yapıp saçlarını tarayan kimse; “Ülkü Çetinkaya, “Osmanlı Dönemi Kadın Süs Malzemelerinin Divan Şiirine Yansımaları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 13, Ankara Güz 2010, s. 63. Ayrıca bkz. Arzu Çiftoğlu Çabuk, “Türk Kültüründe Gelin Süsleme ve Süsleme Ustaları”, *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2017, Yıl 29, Sayı 113, s. 61-62.

¹⁵³ “Yüz yazmak: Eski Türk kadının süslenmesinde allıklı, aklıklı, rastıklı, sürmesi, yapma lâden benli yüz makyajı karşılığı kullanılmış bir deyimdir.”; Reşat Ekrem Koçu, “yüz yazmak”, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, 1. Basım, Başnur Matbaası, Ankara 1967, s. 248.

¹⁵⁴ Hasan Ekici, “Bâkî Divanı'nda Sâkî Meffumu”, *littera turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:3, Issue:3, Summer 2017, s. 72.

¹⁵⁵ Gemi direği manasına gelen bu kelime, Osmanlı şairlerinin zengin tasavvurla kullandıkları, şekli ve işlevi sebebiyle birçok benzetmeye ve bazı söz oyunlarına konu olmuş gemicilik terimlerinden biridir; Tuncay Tuncel, *Osmanlı Şiirinde Gemicilik Terimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 70-71.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Oldı iklim-i çemen tahtına server sünbül
(K. 24/1)

Çiçek açmış sümbülün görüntüsü aşağıdaki beyitte “külahının ucunu kıvrımış, gömleğinin bütün düğmelerini çözmüş, boylu boslu güzel bir genç” olarak kişileştirilmiştir:

Şeh-levendâne şikest eyledi taraf-ı külehin
Gögsinün düğmelerin çözdü ser-â-ser sünbül
(K. 24/2)

Sümbülün güzel kokusu, halkı etkisi altına almak için boynuna muska takan bir kimse oluşuna bağlanmıştır. Burada, içine misk, gülsuyu, safran gibi güzel kokulu birtakım maddelerin de eklenerek oluşturulduğu, taşıyan kimseyi sevimli gösteren şirinlik muskası¹⁵⁶ mazmunu yer almaktadır:

Yazdurup müşğ ile boynına hamâ'il takdı
Kendüye itmek için halkı musahhar sünbül
(K. 24/5)

Sümbülün gök veya mor renkli oluşunu ifade için çektiği aşk acısından dolayı dövünerek vücudunu mosmor eden ve bu hâliyle ağlayıp inleyen şaire benzeyen âşık imgesinden yararlanılmıştır:

Var ise bencileyin 'âşık-ı zâr olmuşdur
Gök gök itmiş döginüp cismini yir yir sünbül
(K. 24/10)

1.b. Sünbül-zâde Vehbî'nin Sünbülüye Kasidesi

Sünbül-zâde Vehbî de kaside nesibinde, birtakım unsurları sümbülle ilişkilendirmiş, bu hoş kokulu ve güzel çiçeği çeşitli çağrışımlar bağlamında resmetmiştir. Şairin tahayyül ve tasavvurunda sümbül; gülün eteği altında eline buhurdan alıp içine amber koyan, baharın kokusunu duyup herkesten önce tütsü yaparak bağı hoş kokularla dolduran kimsedir. Hz. İsa'nın nefesine bedel olduğunu idrak ettiği bahar rüzgârına Rûm Süresi 50. ayette yer alan “Nasıl diriltecek?” sorusunu yönelten bir kişidir. Gök renkli, çiçekli top top kumaşlarını getirip Nevruz'un ayağına seren bir bohçacı veya kumaş tüccarıdır. Akarsu kenarında mavi atlas elbiseleriyle oturan ve ara ara dışarıdan gelen bir etkiyle dalgalanan güzeller topluluğudur. Rengi ve hoş kokusuyla diğer çiçeklere üstünlük taslayan, gök renkli olması hasebiyle, gökten geldiğini

¹⁵⁶ Ömür Ceylan, “Taşranın Altın Çiçeği Safran”, *Osmanlı Araştırmaları XXVI Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan-II*, (Neşir Heyeti-Editorial Board: Halil İNALCIK-İsmail E. ERÜNSAL, Heath W. LOWRY-Feridun EMECEN-Klaus KREISER; Misafir Editörler: Hatice AYNUR-Mehmet KALPAKLI), İstanbul 2005, s. 161.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

söyleyerek övünen bir kimsedir. Gül bahçesinde sakalı yeni yeni çıkmaya başlayan taze bir güzeldir. Çimenlikteki diğer çiçekler içinde hoş görünümüyle dikkati çeken kara yağız bir delikanlıdır. Üzerindeki çiy tanelerinin görüntüsüne binaen, her seher perçemine gül suyu saçan bir dilberdir. Kulağını dört açarak bülbülden bazen sabâ¹⁵⁷ bazen de sümbüle makamından¹⁵⁸ nağmeler dinleyen bir kimsedir. Karalar giymiş, külahı hafifçe eğri hâliyle goncalara âdeta külhanbeylik taslayan bir kabadayıdır. Nergisin nazarından korktuğu için başına sarık saran küçük bir çocuktur. Sümbül, aynı zamanda dalından koparılıp sevgilinin saçına konulmuş hâliyle âşığın sevdalı gönlüdür. Yüzlerce çeşidi bulunan laleye mukabil, gösterişten uzak bir çiçektir. Baldırını sıvamış hâlde ayağını sürüyerek bezme kadeh getiren sâkîdir. Gecedden bir iki kadeh içtiği için sabah vakti gökkandil derecesinde sarhoş olup baş ağrısını gidermek amacıyla lacivert kadehi her zaman dolu olan bir kimsedir¹⁵⁹. Yeşil çimenlik denizinin¹⁶⁰ ortasındaki siyah dalgadır. Gül ağacı karşısında dikilip ondan bir iki gonca talebinde bulunan dilencidir. “Efendim, bir çiçekle bahar olmaz¹⁶¹” diyerek tablalarla getirdiği çiçeklerini dizmiş bir çiçekçidir.

Sünbl-zâde Vehbî, aşağıdaki beyitte bahar rüzgârıyla Hz. İsa'nın ölüleri diriltten nefesi arasında ilgi kurmuş, sümbüle de bu rüzgâra “Nasıl diriltecek?” (Rûm, 30/50) sorusunu sordurmuştur. Beyitte Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi mucizesine¹⁶² işaret vardır:

Dem-i 'Îsâ'ya bedeldir nefes-i bâd-ı bahâr

Keyfe yuhyi deyü andan eser ister sünbül

¹⁵⁷ Sabâ, Türk mûsikîsinin mürekkep makamlarındandır; Yılmaz Öztuna, “Sabâ”, *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, AKM Yayınları, Ankara 2000, s. 397; İsmail Hakkı Özkan, “Sabâ”, *DİA*, c. 35, İstanbul 2008, s. 328-330.

¹⁵⁸ Türk müziğinde kullanılan mürekkep makamlardan biridir; Öztuna, “Sümbüle”, *age.*, s. 437; İsmail Hakkı Özkan, “Muhayyer-Sümbüle”, *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 25.

¹⁵⁹ Burada, sümbülün, aralarında içkinin verdiği baş ağrısının tedavisi de bulunan, bazı rahatsızlıkların iyileştirilmesinde kullanıldığı anlamı çıkarılabilir. Zira sümbül de, şifa verici çiçekler arasında zikredilmektedir; Bayram Ali Kaya, “Klasik Türk Şiirinde Şifâli Bitkiler Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15, İstanbul 2015, s. 273.

¹⁶⁰ Osmanlı şairlerinin çimenlikle ilgili en çok kullandığı benzetmelerden biri de denizdir; Arzu Kalender, “Taze Can Buldu Cihan”: *Osmanlı Şiirinde Bahar*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara Haziran 2002, s. 21.

¹⁶¹ “Bir çiçekle yaz olmaz (gelmez)”: Güzel, ama küçük bir belirti ile, beklenen doyurucu sonuca erişilmiş olmaz”, Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, TDK Yayınları, c. I, Dördüncü Baskı, Ankara 1984, s. 170.

¹⁶² Abdulkahim Koçin, “Divan Şiirinde Hz. İsa”, *sakarya üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi* 19 / 2009, s. 81.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

(K. 42/3)

Bâkî'nin nesib bölümünde yer verdiği teşhise benzer şekilde; sümbül, eğri külahıyla goncalara bir kabadayı edasıyla muamele etmektedir:

*Kec-külâhıyla siyeh-pûşu ile gonçelere
Görünür hayli levendâne dil-âver sümbül*

(K. 42/11)

Bahar mevsimini çimenliğin yeni gelinlerinin maşıtası olarak tasvir eden Sümbül-zâde Vehbî, sümbülü de, güzellerin yüzünü yazmak için kullandığı misk kalemi olarak resmetmiştir. Beyitten, güzel kokması amacıyla mürekkebin içine aralarında miskin de bulunduğu hoş kokulu maddelerin konulduğu anlaşılmaktadır¹⁶³:

*Nev-' arûs-ı çemene mâşitadır fasl-ı bahâr
Kim anun hâme-i müşğinine benzer sümbül*

(K. 42/13)

Sümbülün sapı ve yere yakın bir bitki oluşuyla sâkînin sıvanmış baldırı, aşağıya doğru sarkmış çiçeklerinin görüntüsüyle de onun ayağını sürüyerek bezme getirdiği kadehler arasında ilgi kurulmuştur:

*Sâk-ı sâkî gibi teşmîr edeli gayret ile
Bir ayagıyla sürür bezme kadehler sümbül*

(K. 42/15)

2. Medhiye Bölümleri Açısından İki Kasidenin Mukayesesi

Bâkî'nin kasidesinde 17 ilâ 29'uncu, Sümbül-zâde Vehbî'nin kasidesinde ise 21 ile 39. beyitler arası medhiye kısmıdır.

2.a. Bâkî'nin Sümbüliye Kasidesi

Bâkî, medhiye bölümünün bir gereği olarak, memduhu ön plana çıkarmış ve sümbülü de, onun üstünlüğünü anlatan bir obje durumunda söz konusu etmiştir. Sümbül, bu kısımda; elinde süpürgesiyle memduhun kapısında duran bir hizmetçidir. Dokuz salkımlı çiçeğiyle dokuz tabakalı feleğin¹⁶⁴ benzetilenidir. Hoş kokusuna rağmen, memduhun saçına eş olması imkânsız olan bir

¹⁶³ Mutlu Melis Özgeriş, "XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Hat Malzemeleri", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, S. 3/2 2014, s. 180.

¹⁶⁴ Eski inanışa göre, feleğin her biri birbirine sıkı sıkı bağlı, iç içe girmiş dokuz çadır, kâse veya soğan kabukları şeklinde tasavvur edilmesi söz konusudur; Ahmet Atilla Şentürk, "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyâre ve Sâbiteler (Burçlar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, nr. 90, Haziran 1994, s. 135.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

çiçektir. Memduhun kulu kölesi olmak niyetiyle kapısına gelen Hint fakiridir. Ay ve güneşin nergis olarak tahayyül edildiği bir bahçe tablosu içinde Sümbüle burcunun¹⁶⁵ müşebbehün bihidir. Güzel kokusunu memduhun hoş kokusunu getiren bahar rüzgârına borçlu olan ve onun cömertlik yağmuruyla yetişecek olsa boyu çamfıstığı ağacı kadar uzayacak bir çiçektir. İhsan ve inayetle üstündeki mavi dumanı kalkıp ateş rengini alacak bir çiçek, bağın etrafını aydınlatacak olan bir mum, nergis gibi elinde altın kadeh tutacak ve gözünü açacak, bezimde yaz kış buhurdan yakacak bir kimsedir¹⁶⁶.

Sümbül, aşağıdaki beyitte, kıvrımlı çiçekleriyle eline süpürge alıp memduhun kapısının önünü temizleyen bir hizmetçi olarak tasavvur edilmiştir:

Yine ferrâş-sıfat destine cârûb almış

Ki ide hidmet-i hâk-i der-i dâver sünbül

(K. 24/17)

Sümbülün çiçeklerinin ve yapraklarının rengi, şekli, yere yakın bir bitki oluşu, şairde Hint fakiri imajıyla karşılık bulmuştur:

Geldi bir Hindü-yı bi-çâre-sıfat işigüne

Garazı bu ki kapunda ola çâker sünbül

(K. 24/20)

Memduhun bir bahçeye benzeyen lütfunun karşısında ay ve güneş çok hakir iki kimse iken Sümbüle (Başak) Burcu olsa olsa çok değersiz bir sümbül mesabesindedir:

Bâg-ı lutfunda meh ü mihr iki ahkar nergis

Keremün gülşenine sünbüle kemter sünbül

(K. 24/21)

2.b. Sünbül-zâde Vehbî'nin Sünbüliyye Kasidesi

Sünbül-zâde Vehbî'nin kasidesinin medhiyye bölümünde sümbül, tıpkı Bâkî'de olduğu gibi, memduhun üstünlüğünü tavsifte bir vasıta. Yere yakın bir bitki olmasına atfen memduhun dergâhına yüz sürerek şeref kazanan bir kimsedir. Bâkî'nin kasidesinde olduğu gibi, Sümbüle burcunun benzetilenidir. Çimenliğin felek, güneşin nergis; ayın gül olarak tahayyül edildiği bir sahnede sümbül, yıldızdır. Gök renginden cesaret alıp feleğe

¹⁶⁵ “Gökyüzünde sabit halde bulunan bu yıldızların başak şeklinde görülmesinden dolayı, bu burca Başak ya da Sümbüle burcu denmiştir.”; Hafsanur Yıldırım, “Divan Şairlerine Göre Burçlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, S. 41, Aralık 2015, s. 348.

¹⁶⁶ Divan şairleri tarafından bezmele ilgili söz konusu edilen hususlardan biri de, ud, sandal gibi güzel kokulu ağaçların adına micmer denilen buhurdanlarda yakılmasıdır; Savaşkan Cem Bahadır, *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar, Kitabevi Yayınları*, İstanbul 2013, s. 187. Bu konuda ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Ömer Özkan, *Divan Şiiri Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 477.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

başkaldıran bir asidir. Memduhun lütuf ışığıyla geceleri, kandile benzeyen her bir salkımını şebçerağa¹⁶⁷ döndüren bir kimsedir. Dört unsurdan biri olarak sünbülî havaya dönüşen havadır¹⁶⁸. “Mallarımı Allah yolunda harcayanların durumu, her başağında yüz tane olmak üzere, yedi başak veren tanenin durumuna benzer” meâlindeki ayeti (Bakara, 2/261) ezberleyen kimsedir. Memduhun bir damla ihsanına mazhar olsa her bir çiçeği feleğin lacivert kâsesine dönecek bir çiçektir. Onun ihsanını rüyasında görse dahi, sevinçle külahını göğe atacak kimsedir. Memduhun cömertlik ırmağında faydalanmak için bir lüle ve maşrapa, onun bağdaki her bitkiyi sümbüle döndürecek olan misk kokulu kalemi¹⁶⁹, abıhayata benzeyen inayetiyle canlanıp tazelenen bir resim, cömertliği anlatılırken kuru kamış kalem üzerinde taptaze şekilde bitecek olan bir çiçektir.

Sümbül-zâde Vehbî'nin aşağıdaki beytinde, memduhun bir bahçeye benzeyen kadrinin yanında Sümbüle (Başak) Burcu, sadece hakir bir sümbül olarak tasavvur edilmiştir. Bu teşbih Bâkî'de de mevcuttur:

Şeyhü'l-islâm-ı felek-câh-ı refî'ü's-şân kim

Sümbüle ravza-i kadrinde bir ahkar sümbül

(K. 42/22)

Memduh, bir çimenliğe benzeyen feleğe yönelecek olsa güneş, nergis; ay, gül; her yıldız da sümbül hâline gelecektir. Yıldız-sümbül ilgisi; sümbül çiçeklerinin şekil itibarıyla yıldız benzemesindedir:

Eylese meyl-i şükûfe çemen-i gerdündan

Mihr ü meh nergis ü gül ola her ahter sümbül

(K. 42/24)

3. Tegazzül Bölümleri Açısından İki Kasidenin Mukayesesi

30. beyitte kaside içinde gazel söyleyeceğini haber veren

¹⁶⁷ Klâsik Türk Şiirinde aydınlatma özelliğinin yanında, parlaklığı sebebiyle yanak ve kılıç için bir benzetme vasıtası olan şeb-çerağın Türkçe karşılığı şimşirek taşı olup geceleyin parlayan yakut ya da incidir; Mehmet Kırbıyık, “Bazı XVI. Yüzyıl Divanlarında Kıymetli Taşlar”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 2007, S. 18, s. 71; Fatma Sabiha Kutlar, *Klasik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevahir-name*, Öncü Kitap, Ankara 2005, s. 21.

¹⁶⁸ “Sümbülî hava”, sümbül çiçeklerinin sevdiği bulutlu ama yağmursuz havadır”; Muhammet Nur Doğan, *Hüsn ü Aşk Metin-Nesre Çeviri-Notlar ve Açıklamalar*, Ötügen Neşriyat A.Ş., Birinci Basım, İstanbul 2002, 152 no'lu dipnot, s. 137.

¹⁶⁹ Burada içine misk ve safran gibi hoş kokulu maddeler ilave edilerek yapılan muskalara da işaret vardır; İlyas Çelebi, “Muska” (Kelâm), *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 267.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Bâkî, 42. beyte kadar olan kısmı tegazzül bölümüne ayırmıştır. Sünbül-zâde Vehbî ise, 40. beyitte tegazzüle başlayacağını haber vermiş ve 48. beyte kadar tegazzül kısmına yer vermiştir.

3.a. Bâkî'nin Sünbülüye Kasidesi

Bu bölümde beklenildiği gibi, sevgiliye dair güzellik hususiyetlerinin anlatımında sümbül bir araç olarak söz konusu edilmiştir. Bâkî, bu bölümde öncelikle sümbülü gazeli için benzetilen olarak zikretmiştir. Sümbül, ayrıca perişanlığı ve dağınıklığı sevgilinin saçlarına sevdalanmış olmasına bağlı bir âşıktır. Sevgilinin saçları ve ayva tüyleri için bir benzetme veya mukayese unsurudur. Yârin yanağına duyduğu kıskançlık ateşiyle yanarak göğe çıkan dumandır. Sevgilinin gül yanakları üzerindeki yasemin kokulu zülfü gibi kendisine taze gülden yatak hazırlayan kimsedir. Şairin, gül yaprağına benzeyen kâğıda¹⁷⁰ yazdığı şiirinde kullandığı sünbülü hattır¹⁷¹.

Şair, çimenliğin levhasına yazısı tohuma, noktaları çiye, manası misk kokusuna benzeyen taptaze, yepyeni bir gazel yazmıştır:

Dâne hat jâle nukat nefha-i müşğîn ma' nâ

Yazdı levh-i çemene bir gazel-i ter sünbül

(K. 24/30)

Gül renkli şarap, olsa olsa sevgilinin lâl renkli ve şarabı andıran dudağının ancak kız kardeşi, sümbül de yasemine benzeyen zülfünün erkek kardeşi olabilir:

Bâde-i la'lüne hemşire şarâb-ı gülfâm

Zülf-i müşğîn-i semensâna birâder sünbül

(K. 24/34)

Şair, sevgilinin zülfünün ve yanağının özelliklerini anlatan bir şiir defteri oluşturmaya kalksa kâğıdı gül yaprağı, yazısı da sümbül olacaktır:

Yaraşur zülf ü ruhun vafına defter yazsam

Kâğıdı berg-i gül ola hat-ı defter sünbül

¹⁷⁰ “İslâm sanatının özellikle hat, tezhip, ebru ve kâti‘ gibi dallarında kâğıdın niteliği ve terbiyesi önemlidir. Hat, minyatür ve tezhipte mürekkebin dağılmaması için kâğıda âhar denilen ve nişasta, yumurta akı, şap, balık tutkalı, üstübeç, hatmi veya gül yaprağından değişik formüllerle yapılan bir mâyi sürülür.”, Osman Ersoy, “Kâğıt”, *DİA*, TDV Yayınları, c. 24, İstanbul 2001, s. 166.

¹⁷¹ Burada bir hat türü olan ve “alev yazısı” da denilen sünbülü yazıya (hat) gönderme bulunulmuştur; Mahfuz Zariç, “Kullanılan Hattın Türü Bakımından İslam Hat Sanatında Besmele”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM Armağanı*, Cilt 6 Sayı 2/1 (2016), s. 282.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

(K. 24/41)

3.b. Sünbl-zâde Vehbî'nin Sünbliyye Kasidesi

Sünbl-zâde Vehbî, kasidesinin bu bölümünde, Bâkî'de olduğu gibi, sevgiliyi çeşitli güzellik unsurlarıyla ve yine sümbülü merkeze alarak tasvir etmiştir. Vehbî, öncelikle, başa çiçek takma âdetine¹⁷² atfen, gazelini başa takılacak bir çiçeğe benzetmiştir. Daha sonra da sümbülle ilgili benzetmelere geçmiştir. Buna göre sümbül; kırmızı güle benzeyen sevgilinin alınına düşen ve şebboy çiçeği gibi olan kıvrıkcık saç lülesine benzetilmesi mümkün olmayan hor ve hakir bir çiçektir. Başını eğmiş şekilde Misk-i Rûmî çiçeğine eğri külahlı sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarını anlatan bir kimsedir. Gülsuyu, reyhan ve menekşeyle birlikte sevgilinin kâkülünü ve ayva tüylerini ıtırlandıran bir çiçektir. Sevgili, destarının kenarından perçemini çıkarınca bu hâli görüp kıskandığı için başına teller takan bir kimsedir¹⁷³. Sevgilinin, top fesleğene nispet yaparcasına alındaki kıvrıkcık saç lülelerini dağıtıp fesinin kenarına dizdiği bir çiçektir. Göz göre göre sevgilinin ayağı toprağını nergise kaptıran ve bu sebeple saba rüzgârına küsen kimsedir. Yârin kırmızı güle benzeyen yanağı üzerinde bulunan yeşil renkli ayva tüyelerinin benzetilenidir. Sevgilinin ayva tüyleriyle zülfünün sevdasına kapılan âşık için ayrılık gecesinde yatak ve yastıktır.

Bir kırmızı güle benzeyen sevgilinin alınına düşen, hem rengi hem de kokusu itibariyle şebboy çiçeğine benzeyen kıvrıkcık saç lülesine sümbül demek yakışık almaz:

Diye mem turra-i şebbüyuna benzer sünbül

Ne çiçekdir bilirim ey gül-i ahmer sünbül

(K. 42/41)

Sevgili, kâkülünü ve ayva tüyelerini gülsuyunun yanında reyhan, menekşe ve sümbül gibi güzel kokularla kokulandıran bir dilberdir:

Kâkül ü hattını ta'tire gül-âbın bedeli

Olsa reyhân u benefşeyle mu'attar sünbül

(K. 42/43)

Genç sevgili, destarının kenarından perçemini çıkarınca bu hâli görüp kıskanan sümbül, başına teller takılmaktadır. Diğer taraftan, beyitte yer alan "civân perçemi" ifadesini, genç sevgilinin perçemi manası yanında, *civanperçemi çiçeği* olarak

¹⁷² Ahmet Atillâ Şentürk, "Çiçek Takınma", *Osmanlı Şiiri Klavuzu 2*, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi (OSEDAM), İstanbul 2017, s. 546.

¹⁷³ Şentürk, "Başa Teller Takma", *age.*, s. 90.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

anlamlandırmak mümkündür:

O civân perçemini gûşe-i destârından
Gösterince takınır başına teller sünbül
(K. 42/44)

4. Son Bölümler Açısından İki Kasidenin Mukayesesi

Bâkî'nin kasidesinde 43 ile 47. beyitler arası fahriye bölümüdür ve kaside bu şekilde tamamlanmıştır. Sünbül-zâde Vehbî ise, 49. beyitten 59. beyte kadar, çok net söylememekle beraber, sümbülü merkeze alarak içinde bulunduğu olumsuz ruh hâlini, şiirlerine yeteri kadar değer verilmediğini ifade etmiştir.

4.a. Bâkî'nin Sünbüliyye Kasidesi

Bâkî, sümbülü kendi şiirleri ve şairliğiyle ilişkilendiren bir anlatıma müracaat etmiştir. Buna göre; sümbül, Bâkî'nin diğer şairlerle mukayese dahi edilemeyecek olan şiir kabiliyeti, onun her dem taze, orijinal ve güzel olan şiirleri, zaman geçtikçe artan şerefi ve kadridir. Aynı zamanda, kış ordusu üzerine asker gönderen bahar padişahının tuğunu taşıyan kimse¹⁷⁴, düşmanların başına vurulacak olan altı kıvrımlı şeşper¹⁷⁵ adlı topuzdur¹⁷⁶. Nasıl ki, kuru bir bitkiyle sümbülün mukayese edilmesi mümkün değilse, aynı şekilde Bâkî'nin şiirlerinin de başkalarının nazmıyla kıyaslanması söz konusu dahi değildir. Zaten, bir gül bahçesine benzeyen bu dünyada sümbül çoksa da her sümbül taze ve güzel olamaz:

Nazm-ı eşhâsa kıyâs eyleme Bâkî şi'rin
Ola mı her giyeh-i huşke ber-â-ber sünbül
(K. 24/43)

Sümbülün her sene tohumlarının artması gibi, her geçen yıl da kişinin şerefini ve kadrini arttırır:

N'ola kadr ü şerefün sâl-be-sâl olsa mezid

¹⁷⁴ Klâsik Şiirde baharla kış, ordu sahibi birer hükümdar olarak birbirleriyle savaşır vaziyette tasvir ve tasavvur etmek şeklinde bir anlayış vardır; Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*, Ötüken Yayınları, Ankara, 1997, s. 28. Çiçekler, bahar ordusunun askerleridir; Kalender, *agt.*, s. 32.

¹⁷⁵ Şeşper; eski savaş aletlerinden olup soğancık da denilen altı dilimli topuzdur; Mehmet Zeki Pakalın, "şeşper", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, c. 3, İstanbul 1983, s. 345.

¹⁷⁶ Padişaha dua, hasımlarına beddua edilen bu beyitte duruma uygun, sertlik ve şiddet içeren sert ünsüzlerle bir ahenk sağlandığı dikkati çekmektedir; Hasan Kaplan, *Bâkî'nin Ses Dünyası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 2013, s. 393-394.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Her yıl arturmadadur dâneyi dirler sünbül
(K. 24/45)

Bahar padişahı, kış ordusu üzerine asker göndermiştir. Sünbüle bu sahnede düşen rol, bahar ordusunun tuğunu taşımak, yani alemdarlığını üstlenmektedir. Burada, şekle dayanan bir benzetmeye yer veren şairin amacı, kendisinden önce yazılmış sünbül redifli kasideler bulunmakla birlikte, hem bu zincirin son halkası olduğunu ifade etmek hem de sonraki dönemlerde yazılacak sünbül redifli şiirlere rehberlik etmek, yol göstermektir:

Götürüp tâ ki şehensâh-ı bahârun tûgın
Getüre cünd-i şitâ üstine leşker sünbül
(K. 24/46)

Nitekim şairin bu şiiri rakipleri tarafından o kadar kıskanılacaktır ki, düşmanlarının başına şesper adlı topuz gibi inecektir:

Ser-i a'dâna taka seng-i melâmet güller
Ola düşmenlerünün başına şes-per sünbül
(K. 24/47)

4.b. Sünbül-zâde Vehbî'nin Sünbülüyye Kasidesi

Sünbül-zâde Vehbî, bu kısımda, sünbülle ilgili teşbih ve ilgiler bağlamında, şiir kabiliyetine rağmen değerinin bilinmediğinden yakınmıştır. Sünbül-zâde Vehbî'nin tasavvur ve tahayyülünde sünbül; şair gibi ayakaltında kalmış hor ve hakir bir kimse, talihsiz, kara bahtlı şairin biraderi, onun durumuna çok üzüldüğü için yüreği yanan ve ah dumanına boyanan kimsedir. Seher vakti üzerine düşen çiy taneleriyle şairin perişan hâline ağlayan, gama benzeyen sünbül bahçesinde yapraksız, yani nasipsiz biridir. Sarıgn kenarına süs için takıldığı hâlde, yabanî bir bitki gibi ayakaltında yatan kimsedir. Maarif dağının eteğinde yetişmiş olmasına rağmen sıcağın bunalmış kederli kişi, ah dumanıyla sinelerini masmavi sünbül bahçesine döndüren biridir. Bahçıvanların soğanını söktüğü, bu sebeple kuruyup kaldığı hâlde göğsünde yeni çiçekler saklayan bir kişidir. Şairliğinin sonbaharında dahi, sünbül redifli bu kasidesi gibi, birçok taze şiir kaleme alan ve hüner bağı olan, yine de diğer hüner sahipleri gibi perişan ve pişman olan Vehbî için kullanılan bir benzetme unsurudur.

Sünbül-zâde Vehbî, içinde yaşadığı devirde ucuz ve kalitesiz şairlerin değer görmesinden şikâyet ederken kelime anlamı; çöplük bitkisi; mecazen orta malı olan, soysuz güzel kadın” olan “hadrà-yı

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

dimen¹⁷⁷ terhibine başvurmuştur. Buna mukabil, kendisinin, sümbül gibi ayaklar altına alınmış ve horlanmış bir kimse durumunda olduğunu söylemiştir:

Şimdi hadrâ-yı dimen zîb-i ser-i ragbetdir

Kaldı Vehbî gibi pâ-mâl u muhakkar sümbül

(K. 42/49)

Şairin, sümbülle aralarındaki benzerlik öyle bir aşamaya ulaşmıştır ki, kara bahtlı oluş noktasında birbirleriyle birader çıkmışlardır:

Gördü pejmürde-nümâ bildi ki Sümbül-zâde

O siyeh-bahta hemân çıkdı birâder sümbül

(K. 42/50)

Oysa Sümbül-zâde Vehbî, “hüner bahçesi” kimliğiyle ilerlemiş yaşına rağmen, tıpkı bu kasidesi gibi, bir sümbül kadar taze ve güzel kokulu, hoş şiirler kaleme almaya devam eden bir şairdir:

Tab'ının köhne bahârında o bâg-ı hünerin

Bulunur böyle niçe tâze mu'attar sümbül

(K. 42/58)

Diğer taraftan, kendisi gibi hüner sahibi olanlar daima perişan ve pişman olacaklarının da farkındadır:

Hep anın gibi perişân mı peşmân mı 'aceb

Hârzâr-ı emel-i dehre dikenler sümbül

(K. 42/59)

Sümbül-zâde Vehbî, 60 ile 63. beyitler arasını medhiye ve dua kısmına ayırmıştır. Bu bölümde de, yine sümbülün farklı tasvirlerle resmedildiği görülmektedir. Buna göre; Vehbî'nin, şair yaratılışı kuru bir bitkiye dönmüşken memduhun bir yağmura benzeyen inayetiyle yazılan, kış vaktinde açan hoş kokulu ve taze bir sümbülü andıran kasidesi; dua kısmına geçileceğini haber verirken tekrar edilen redif, sümbülle ilişkilendirilen unsurlardır.

Şair, pejmürde bir hâldeyken memduhun buluta benzeyen inayetinin tek damlası dahi kâfi gelmiş ve kuru bir ot, çok hoş bir sümbüle dönmüştür. Aslında kastedilen, memduhtan gelen ihsanların da yardımıyla, şairin, ilerlemiş yaşına rağmen, tıpkı bu kasidesi gibi, kıymetli şiir örnekleri vermeye devam etmesidir:

Böyle pejmürde iken reşha-i bârân-ı himem

Eyledi ol giyeh-i huşki ne hoşter sümbül

¹⁷⁷ İlhan Ayverdi, “hadrâ-i dimen”, *Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (Redaksiyon-Etimoloji: Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu), Kubbealtı Neşriyatı, c. 2, İkinci Baskı, İstanbul 2006, s. 1138.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

(K. 42/60)

Nitekim bir velinimet durumundaki memduhun lütfuyla Sünbül-zâde Vehbî'nin kalemi kış mevsiminde dahi taptaze bir sümbülü andran güzellikte ve hoşlukta bir kaside ortaya koymuştur:

Kuvvet-i nâmiye-i lutf-ı veliyyü'n-ni'amı

Vakt-i sermâda yetişirdi yine ter sünbül

(K. 42/61)

Böylesi ihsan ve inayet sahibi bir memduh için şairin üzerine düşen şey de, Allah'ın lütfuyla, onun bir bahçeye benzeyen ikbalinin daima terütaze olması duasında bulunması ve ona ithafen başka şairler tarafından da kendisi gibi güzel, aynı redifli şiirler kaleme alınmasıdır:

Bâg-ı ikbâlini şâd-âb ede lutf-ı Bârî

Vere bu gülşene tâ revnak u zîver sünbül

(K. 42/63)

SONUÇ

Bâkî'nin zemin şiir durumundaki kasidesi 47, Sünbül-zâde Vehbî'nin bu kasideye nazire olarak kaleme aldığı şiir ise, 63 beyittir. İlk kasidede 16, ikinci kasidede ise, ilk 20 beyit nesib bölümüne ayrılmıştır. Bâkî'nin kasidesinin nesibinde sümbülle ilgili olarak; “padişah, levent, bahar müjdesi getiren kimse, âşık, Hz. Musa, mâşita” gibi şahıslar teşbih ve teşhis aracı olarak kullanmıştır. Diğer taraftan; “kalem, lenger, tavus kuşu” şairin, bu bölümde sümbüle dair zikrettiği diğer benzetme unsurlarıdır. Sünbül-zâde Vehbî ise, nesib bölümünde sümbülü; “eline aldığı buhurdanla başa tütsü yapan kimse, bohçacı veya kumaş tüccarı, mavi atlas elbiseleriyle akarsu kenarında oturan güzeller topluluğu, sakalı yeni yeni çıkmaya başlayan kara yağız delikanlı, dilber, kabadayı, küçük çocuk, sarhoş, dilenci, çiçekçi” vb. şahıslar bağlamında teşbih ve teşhis etmiştir. Yeşil denizin siyah dalgası sümbülün benzetildiği bir diğer unsurdur.

Bâkî, medhiyye bölümüne 17 ilâ 29, Sünbül-zâde Vehbî ise, 21 ila 29. beyitler arasında yer vermiştir. Şair, sümbül için; “mavi duman, tütsü” gibi benzetmeleri söz konusu etmiştir. Sünbül-zâde Vehbî ise, medhiyye kısmında sık sık sümbüle değer kazandıranın memduhun dergâhına yüz sürmek olduğunu vurgulamıştır. Sümbülü yıldıza teşbih eden şair, bir sümbül çeşidi olan katmer sümbülü de zikretmiştir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Tegazzül bölümleri; Bâkî'de 30 ilâ 42, Sünbül-zâde Vehbî'de 40 ilâ 48. beyitler arasındır. Bâkî, "saç, ayva tüyleri" gibi sevgiliye ait güzellik unsurlarını sümbülle mukayese etmiş, sevgilinin daha üstün olduğunu vurgulamış; bu arada, sünbülî hat şeklindeki yazı türüne de göndermede bulunmuştur. Sünbül-zâde Vehbî de yine sevgilinin zülfü, ayva tüyleri gibi güzellik unsurlarını sümbülden üstün tutmuştur. Diğer taraftan bu bölümde şair, Bâkî'den farklı olarak, sümbülün yanında gül, reyhan, menekşe, Misk-i Rûmî ve civanperçemi çiçeklerine de yer vermiştir.

Bâkî, 43 ilâ 47. beyitleri fahriye kısmına ayırıp kasidesini bu şekilde tamamlamıştır. Sünbül-zâde Vehbî ise, 55 ila 63. beyitler arasında, sümbül ekseninde içinde bulunduğu olumsuz ruh hâlini zikredip şiirlerine yeterince değer verilmediğinden yakınmıştır.

Her iki kaside, sümbüle dair hayaller ve tasavvurlar noktasında canlı ve zengin bir görünüme sahiptir. Şairler, bir anlamda okuyucuyu bir sümbül bahçesinde gezintiye çıkarmakta ve âdeta birer temaşa perdesi açıp sümbülü, gözün gördüğünden çok daha derinlikli, çok daha başka bir perspektiften tasvir etmektedir. Bâkî'de ve Sünbül-zâde Vehbî'de, sümbülün külahını eğri giymiş bir kabadayıya benzetilmesi, Sümbüle burcuyla ilişkilendirilmesi, birtakım âyetlerden doğrudan veya dolaylı olarak iktibasta bulunulması, is mürekkebi, sünbülî hat (yazı) gibi yazıyla ilgili kavramlarla ilişkilendirilmesi vs. müşterektir. Her iki şairde de sümbül, içkiden sonraki baş ağrısının giderilmesinde tedavi amaçlı kullanımı, başa takılması, diğer çiçeklerle birlikte hamayılda (muska), saç hoş koku vermede, tütsüde kullanılması gibi sosyal hayata dair unsurlarla da konu edilmiştir. Bâkî de, Sünbül-zâde de, diğer Klâsik Türk şairleri gibi, saç, ayva tüyleri gibi güzellik unsurlarını ya sümbüle teşbih etmiş ya da sümbülden üstün tutmuştur.

Sünbül-zâde Vehbî'nin sümbülü, aralarında ses benzerliği bulunan Sümbüle makamı, sünbülî hat gibi değişik çağrışımlarla ele aldığı dikkati çekmektedir. Şairin kasidesine dair söylenmesi gereken hususlardan biri de, onun Bâkî'den farklı olarak sümbülle içinde bulunduğu olumsuz ruh hâli, ilerlemiş yaşına rağmen şiirlerine yeteri kadar değer verilmemesi arasında ilgi kurmasıdır.

Son söz olarak; Klâsik Türk şairleri, XVI. asırdan XVIII. yüzyıla kadar uzanan bir gelenek çizgisinde, tabiata ait bir güzellik unsuru olarak tek bir çiçeği dahi son derece zengin tahayyül, tasavvur, çağrışımlarla tasvir etmekte, okuyucuya derinliği gösteren bir ayna takdim etmişlerdir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

KAYNAKÇA

Açıl, Berat, “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 5, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2015, s. 1-28.

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, TDK Yayınları, I-III, Dördüncü Baskı, Ankara 1984.

Aydemir, Yaşar, “Sünbülüyye”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, c.5, s. 358.

Ayverdi, İlhan, *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (Redaksiyon-Etimoloji: Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu), Kubbealtı Neşriyatı, c. I-III, İkinci Baskı, İstanbul 2006.

Ayvazoğlu, Beşir, *Güller Kitabı Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*, Ötüken Yayınları, Ankara, 1997.

Bahadır, Savaşkan Cem, *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.

Bayram, Yavuz, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007, s. 209-219.

Ceylan, Ömür, “Taşranın Altın Çiçeği Safran”, *Osmanlı Araştırmaları XXVI Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan-II*, (Neşir Heyeti-Editorial Board: Halil İNALCIK-İsmail E. ERÜNSAL, Heath W. LOWRY-Feridun EMECEN-Klaus KREISER; Misafir Editörler: Hatice AYNUR-Mehmet KALPAKLI), İstanbul 2005, s. 147-162.

Çelebi, İlyas, “Muska” (Kelâm), *DİA*, İstanbul 2006, c. 31, s. 267-269.

Çetinkaya, Ülkü, “Osmanlı Dönemi Kadın Süs Malzemelerinin Divan Şiirine Yansımaları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara Güz 2010, S. 13, s. 61-89.

Çiftioğlu Çabuk, Arzu, “Türk Kültüründe Gelin Süsleme ve Süsleme Ustaları”, *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2017, Yıl 29, S. 113, s. 54-68.

Derman, M. Uğur, “Mürekkep”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c. 32, s. 46-47.

Dikmen, Melek-Çetin, Kamile, “Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları”, *Bilig*, Bahar 2012, S. 61, s. 71-98.

Muhammet Nur Doğan, *Hüsn ü Aşk Metin-Nesre Çeviri-Notlar ve Açıklamalar*, Ötüken Neşriyat A.Ş., Birinci Basım, İstanbul 2002.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Ekici, Hasan, “Bâkî Divanı’nda Sâkî Mefhumu”, *littera turca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:3, Issue:3, Summer 2017, s. 55-76.

Ersoy, Osman, “Kâğıt”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c. 24, s. 163-166.

Kalender, Arzu, “*Taze Can Buldu Cihan*”: *Osmanlı Şiirinde Bahar*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara 2002.

Kaplan, Hasan, *Bâkî’nin Ses Dünyası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 2013.

Karaman, Gülay, “Perişân Çiçek Sünbül ve Klasik Türk Şiirinde İşleniş”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Journal of the Human and Social Science Researches*, 2012, c. 1, S. 2, s. 288-319.

Kaya, Bayram Ali, “Klâsik Türk Şiirinde Şifâhî Bitkiler Üzerine Bir Deneme”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15, İstanbul 2015, s. 263-314.

Kırbyık, Mehmet, “Bazı XVI. Yüzyıl Divanlarında Kıymetli Taşlar”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 2007, S. 18, s. 61-75.

Koçin, Abdulhakim, “Divan Şiirinde Hz. İsa”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 / 2009, s. 69-104.

Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Başnur Matbaası, Ankara 1967.

Koncu, Hanife, “Bir Kelimenin İzinde: Klasik Türk Şiirinde “Levend” Üzerine Bazı Düşünceler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3, Summer 2010, s. 421-446.

Kuru, Selim Sırrı, “Sünbülzâde Vehbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 38, İstanbul 2010, s. 140-141.

Kutlar, Fatma Sabiha, *Klasik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevahir-name*, Öncü Kitap, Ankara 2005.

Küçük, Sabahattin, *Bâkî Divanı Tenkitli Basım*, TDK Yayınları, Ankara 1994.

Mahfuz Zariç, “Kullanılan Hattın Türü Bakımından İslam Hat Sanatında Besmele”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi Prof. Dr. Abdüsselam ULUÇAM Armağanı*, c. 6, S. 2/1 (2016), s. 258-286.

Özgeriş, Mutlu Melis, “XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Hat Malzemeleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, S. 3/2 2014, s. 167-193.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Özkan, İsmail Hakkı, “Muhayyer-Sünbüle”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 31, s. 25.

Özkan, İsmail Hakkı, “Sabâ”, *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, s. 328-330.

Özkan, Ömer, *Divan Şiiri Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

Öztoprak, Nihat, “Divan Şiirinde Güzelin Saç Kokusu”, *Saç Kitabı*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 315-334.

Öztuna Yılmaz, , *Türk Müsikişi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, AKM Yayınları, Ankara 2000.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

Pala, İskender, “Meşşâta Kimdir?”, *Saç Kitabı*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 357-369.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 27. Baskı, İstanbul 2016.

Şentürk, Ahmet Atillâ, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyâre ve Sâbiteler (Burçlar)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, nr. 90, Haziran 1994, s. 131-180.

Şentürk, Ahmet Atillâ, “Çiçek Takınma”, *Osmanlı Şiiri Klavuzu 2*, Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi (OSEDAM), İstanbul 2017.

Tuncel, Tuncay, *Osmanlı Şiirinde Gemicilik Terimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

Yenikale, Ahmet, *Sünbl-zâde Vehbî Divânı*, Ukde Kitaplığı Maraş Kültür ve Edebiyat Serisi, Kahramanmaraş 2011.

Yıldırım, Hafsanur, “Divan Şairlerine Göre Burçlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, S. 41, Aralık 2015, s. 340-353.

Yöntem, Ali Canip, “Sünblzade Vehbî”, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (TDED), I/2, İstanbul 1946, s.81-104.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 11

GELENEĞİN İZİNDE YENİLİĞİN PEŞİNDE BİR ŞAİR: VEHBÎ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan KAPLAN*

Giriş

Sünbül-zâde Vehbî, 18. yüzyılda yaşamış bir divan şairidir. Asıl adı Mehmed olup Maraş'ın köklü ailelerinden biri olan Sünbül-zâdelere mensuptur. Dedesi ve babası âlim birer şahsiyet olan Vehbî, çocukluğunu ve gençliğinin bir kısmını Maraş'ta geçirdikten sonra İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'daki eğitim hayatından sonra hâmî arayışına giren şair, devletin farklı kademelerinden birçok kişiyle yakınlık kurmuş; kadılık, hâcegânlık, elçilik gibi farklı görevlerde bulunmuştur. Bu görevleri sebebiyle İran, Rodos, Bükreş, Yaş, Eflak, Boğdan, Siroz, Manastır gibi farklı yerlerde bulunan şair, ömrünün son yıllarında tekrar İstanbul'a dönmüştür. Vehbî, yaklaşık 90 yaşında iken 1809 yılında İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.

On sekizinci yüzyılda Osman-zâde Tâ'ib ile başlayan reis-i şuaralık kurumunun üçüncü temsilcisi olan Vehbî, Sadrazam Halil Paşa için yazdığı 126 beyitlik "sühan" redifli kasidesinde bir şiir eleştirmeni bakışıyla sözün ve şiirin özelliklerini, genç şairlere nasıl şiir yazılacağını, dönemindeki şiir anlayışlarını poetika denemesi yapar gibi ortaya koymuştur. Vehbî, bu kasidesinin yanı sıra diğer kasidelerinin fahriye bölümünde, divanının giriş bölümünde yer alan kısa mesnevilerinde ve bazı gazellerinin mahlas beytinde şiire ve şaire bakışını yansıtan, kendi şairliğine dair türlü değerlendirmeler ihtiva eden beyitlere yer vermiştir¹⁷⁸. Bunlar, Vehbî'nin şiir, şair ve dönem eleştirmeni yönünü göstermektedir. Döneminin şiir anlayışını ve şairlerini değerlendiren Vehbî'nin kendi şairliği de incelenmeli, Vehbî'nin bir şair olarak divan şiir geleneği içindeki konumu belirlenmelidir. Bu da ancak şairin ne

* Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, h1982kaplan@hotmail.com.

¹⁷⁸ Bu konuda yapılan bir inceleme için bk. Tolga Öntürk (2016). "Sünbül-zâde Vehbî Divanı'nda Şiir ve Şair ile İlgili Düşünceler", *İdil*, C. 5, S. 26, s. 1743-1762.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

yönlere geleneğe bağlı kaldığını ve gelenekten ayrıldığını tespitile mümkündür. Şairin divanı üzerine yapılacak bir inceleme, bu konuda bize önemli bilgiler sunacaktır¹⁷⁹.

Vehbî yaşadığı yüzyılda azımsanmayacak sayıda gazel ve kaside yazmış bir şairdir. O, gazellerinde Bâkî'nin, Bosnalı Sâbit'in ve Nedîm'in; kasidelerinde Nefî'nin yolunu izlemiştir. Vehbî, gazellerini rindâne, şühâne ve mahubâne bir eda ile yazmış; şiirlerinde bazen mahallî motiflere, bazen müstehcenlik ve cinselliğe, bazen de alay ve mizaha yer vermiştir. Şair, klasik üslubun etkisiyle sözü güzel ve ahenkli söylemeyi, sözcükler arası sağlam bir anlam ve ses ilişkisi (tevriye, iham, kinaye, cinas) kurmayı esas almıştır. Genel olarak şiirlerinde şekil ve(ya) muhteva yönünden geleneksel anlayışı yansıtmamasına rağmen şiirlerinin bir kısmında geleneğin dünyasının dışına çıkmış, bireyselliğe ve yeniliğe dair izler sunmuştur. Vehbî'nin divanından hareketle şiirlerinde gelenek ve yenilik namına neler vardır sorusu cevaplandırıldığı zaman onun şair olarak özgünlüğü de ortaya çıkacak, divan edebiyatı tarihindeki konumu daha net belirlenecektir.

Vehbî'nin Gazelciliği

Vehbî Divanı'nın¹⁸⁰ gazeller bölümünde 263 adet şiir yer almaktadır¹⁸¹. Bu şiirlerin hepsi gazel nazım şekli ile yazılmamıştır.

¹⁷⁹ Bu incelemede şairin Ahmet Yenikale (2012) tarafından e-kitap olarak yayımlanan Türkçe divanı esas alınmıştır. Şairin edebî kişiliğinin *Şevk-engiz*, *Lutfiyye*, *Tuhfe-i Vehbî* ve *Nuhbe-i Vehbî* gibi eserlerdeki yansımaları, bu eserlerin edebiyat tarihindeki yeri incelemeye dâhil edilmemiştir.

¹⁸⁰ Şair bir beytinde (M. 7/132), Sa'dî'nin "Gülistân" adlı eserine karşılık kendi eserine "Sünbülîstân" denilmesini dileyerek divanına müstakil bir isim koymak istemiştir. Ancak bu girişim, şairin bir temennisi olarak kalmıştır. Vehbî, Maraş'ın Sünbül-zâdeler adlı eski bir ailesine mensup olduğu için bu sıfatla anılmış ve eserinin de bu isimle anılmasını istemiştir. Divan edebiyatında divana özel isim verme geleneği Vehbî'den daha önce de görülmektedir. Şairler şiirlerini bazen yazdıkları döneme bazen de bakış açısı ve muhtevalarına göre tasnif ederek divanlarına özel isim vermişlerdir. Çağatay edebiyatı sahasından Ali Şîr Nevâî, "Garâ'ibü's-sıgâr, Nevâdirü's-şebâb, Bedâ'iyü'l-vasat, Fevâ'idü'l-kiber" adlı özel isimler verdiği eserlerinde şiirlerini toplamıştır. Osmanlı sahasında da 16. yüzyıl şairlerinden Gelibolulu Âlî, hayatının değişik dönemlerinde yazdığı şiirleri özel isimler verdiği divanlarında toplamıştır. Dört adet divanı bulunan şairin divanlarından ikisinin adı "Vâridâtü'l-enika, Lâyihâtü'l-hakika"dır. On yedinci yüzyıl şairlerinden Ahmed Nâmî de "Hüsn-i Mecâzî" ve "Hüsn-i Hakîkî" olmak üzere şiirlerini ikiye ayırarak divan tertip etmiştir. Vehbî'nin çağdaşı ve yakın arkadaşı bir şair olan Sürürî de divanına "Neşât-engiz" adını vermiştir. Bu yüzyılın sonunda dünyaya gelen Keçeci-zâde İzzet Molla da "Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr" ve "Dîvânçe-i Hazân-ı Âsâr" dediği divanları için özel isim kullanmıştır.

¹⁸¹ Divanı yayımlayan Yenikale (2012: 30), şairin bir kısmı kasideler ve tarihler arasında yer alan toplan 271 gazeli olduğunu söylemektedir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Gazeller bölümünde bir müstezat da yer almaktadır¹⁸². Şairin 176. şiiri müstezat-ı sūdâsiye başlığını taşımaktadır. Şairin divanının kasideler bölümünde de geleneksel divan tertibi bakımından bir düzensizlik görülmektedir. Kasideler bölümünde kıt'a, musammat gibi farklı nazım şekilleri ile yazılan şiirlere rastlanmaktadır. Aynı şekilde kıt'alar arasında da kasidelere rastlanmaktadır. Bu da Vehbî'nin geleneğin divan tertibine tam olarak uymadığını göstermektedir¹⁸³.

Vehbî, Arap alfabesindeki her harfe göre en az bir gazel yazmıştır. Gelenekte gazeller redifine veya kafiye harfine göre isimlendirilmiş olsa da çoğu zaman hususî bir başlık taşımamıştır. Gazel nazım şekliyle yazılan şiirlerde günümüzdeki gibi şiire başlık koyma uygulaması görülmez. Zira gazeller başlıksız şiirlerdir. Ancak az da olsa bazı şairler nazire ve müzeyyel gazellerinde başlık

¹⁸² Yenikale (2012), gazeller bölümünde yer alan ve kasideye yapılan bir tahmisi, kasideler bölümüne almıştır.

¹⁸³ *Vehbî Divanı*, besmeleden sonra mesnevi nazım şekli ile yazılmış bir şiirle başlar. Şairin divanındaki ilk şiir 55 beyitlik, mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir münâcâttır. Bu şiiri 39 beyitlik, mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir na't izlemektedir. Daha sonra ise 54 beyitten oluşan, mesnevi nazım şekli ile yazılmış bir mi'râciye gelmektedir. Bu mi'râciyeden sonra methiye türünde ancak mesnevi nazım şekli ile yazılmış 20 beyitlik bir şiir yer almaktadır. Şairin bu sıralaması kasideler bölümünde görülen uluhiyet makamından beşeriyet makamına doğru inen ve tevhîd-münâcât-na't-methiye şeklinde gelenekselleşen sıralamanın bir yansımasıdır. Burada asıl dikkati çeken unsurlardan biri ise kıt'a başlığı taşıyan ancak mesnevi nazım şekli ile III. Selim için yazılan, 22 beyitlik muamma'dır. Bu muamma aynı zamanda methiye ve dua bölümleri de içermektedir. Şair daha sonra mesnevi nazım şekliyle 63 beyitten oluşan, şiir ve şair hakkında düşüncelerini yansıttığı bir şiir yazmıştır. Bu şiirden sonra yer alan 144 beyitlik mesnevi ise Sultan III. Selim'in methedildiği, methiye ve dua bölümleri içeren bir kaside gibidir. Burada dikkati çeken başka bir husus da bu şiirde şairin sebeb-i te'lîfe de yer vermiş olmasıdır. Bu sıralama Vehbî'nin divanının giriş kısmını tertip ederken dikkate aldığı iki hususu göstermektedir: Evvela münâcât-na't-mi'râciye-methiye-şiire ve şaire sesleniş-sebeb-i te'lîf gibi bir sıralama ihtiva eden bu giriş kısmı, klasik mesnevilerin mukaddimesinde görülen sıralamayla aynıdır. Şair, divanının başlangıç kısmını âdetâ bir mesnevinin mukaddime kısmı gibi tertip etmiştir. Divan şiirinde kısa mesneviler çoğunlukla ya musammatlardan sonra ya da dibâcede yer almıştır. Şairin bu ilk kısmı bir dibâce gibi değerlendirdiği açıktır. İkinci husus ise şairin bu kısımda yer alan kıt'a başlıklı 4. şiirinde ve mesnevi nazım şekliyle yazdığı 7. şiirinde methiye ve duaya yer vermesidir. Şair, kasidelerin geleneğe görülen tematik sıralamasını nazım şekli farkına bakmaksızın methiye merkezinde diğer nazım şekillerine de uygulamıştır. Burada muhtevanın şekle tercih edildiği aşikârdır. Nitekim bazı kasideler tarih beyti içermesine rağmen şair tarafından kıt'alar veya tarihler arasında alınmamış, kasideler arasında bir kaside gibi değerlendirilmiştir. Ancak şairin tarihleri arasında yer alan 13 beyitlik 20. şiiri ve 11 beyitlik 23. şiiri methiye ve dua bölümleri de ihtiva eden, kaside nazım şekliyle yazılmış tarihlerdir. Şair kaside-i beççe olarak nitelendirebileceğimiz bu şiirlerde muhtemelen maksadı esas almıştır. Zira kaside gelenekte de belli bir maksatla (daha çok övgü ve mansıp) yazılan şiir olarak tanımlanmaktadır. Vehbî, kasideyi bazen bir tür bazen de şekil olarak değerlendirmiştir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

kullanmışlardır¹⁸⁴. Vehbî'nin gazeller bölümünde yer alan altı şiiri nazire veya müzeyyel gazel olmamasına rağmen başlık taşımaktadır. Bu başlıklar şiirlerin şekline, yazılma sebebine ve içeriğine işaret eden Farsça başlıklardır. Şairin bu tasarrufu gelenekte kasidelere ve tarih manzumelerine konulan başlıkları akla getirmektedir. Divan şairleri kasidelerinde şiirin yazılış amacını, redifini, kafiyesini, nesibinde işlenen konuyu veya türünü belirten çoğunlukla Farsça, bazen de Arapça ve Türkçe başlıklar kullanmışlardır. Vehbî'nin kasidelerinin yanı sıra başlık kullandığı gazelleri şunlardır: Gazel 27, der-defterdârî-i Hilmî Paşa ez-behr-i koyun sâ'atî emîn nâm be-perestâreş berây-ı latife nüvişte bûd; gazel 71, der-ordu-yı hümâyûn nüvişte bûd; gazel 229, musammat ki der-Şîrâz nüvişte be-hengâm-ı sefâret; gazel 230, der-hükûmet-i Rodos nüvişte; gazel 261, berây-ı Beg-zâdei nüvişte bûd; gazel 262, bâ-ibrâm-ı ba'zı ricâl-i devlet der-sahrâ-yı niş berây-ı Sâre nâm mahbube nüvişte şud ki ez-behr-i murâfa'a be-dîvân-ı âsafî âmede bûd mebnî be-latife.

Vehbî, gazellerinin bir kısmında şekil ve(ya) muhteva yönünden geleneksel anlayışı yansıtırken bir kısmında yeniliğin izlerini sunmuştur. Onun divanında iki mülemma gazel bulunmaktadır. Şairin 2. gazeli, beş beyitlik mülemma bir gazeldir. Bu gazelde her beytin ilk mısraı Arapça, ikinci mısraı Türkçedir. Şairin bu mülemma gazeli geleneksel anlayışla örtüşmektedir. Vehbî 3. gazelinde iki uygulamaya birlikte yer vermiştir. Şairin bu gazeli, beş beyitlik mülemma bir gazeldir. Bu gazelde her beytin ilk mısraı Türkçe, ikinci mısraı Farsçadır¹⁸⁵. Bu gazelin başka bir yönü

¹⁸⁴ Bu başlıkların şair tarafından mı müstensih tarafından mı konulduğu da başlı başına bir problemdir. Örneğin *Nâ'ili Divanı*'ndaki 63. gazel "Müzeyyel Der-hakk-ı Nakibü'l-eşrâf Kudsi-zâde Efendi" başlığını taşımaktadır. *İzzet Ali Paşa Divanı*'nda da 67. gazel "Gazel-i Müzeyyel" başlığını taşımaktadır (Ünlü 2012: 40). Şeyhülislam Bahâyi ve Bosnalı Sâbit gibi şairler de yazdıkları müzeyyel gazelerde övecekleri kişinin ismini, Farsça bir başlıkla belirtmişlerdir (Turan 2005: 56).

¹⁸⁵ Şairin mülemma olmasa da alışılmadık bir kelime kadrosuna yer vererek yazdığı ilginç bir örnek kasideler bölümünde yer almaktadır. Bu kasidenin dört beytinde Fransızca kelimeler kullanılmıştır. Burada Fransızca lügate yer veren şairin, klasik şiirin dünyasına Fransızca sokması bir yeniliktir ve şairin döneminde görülen Fransız dili ve kültürünün etkisine işaret etmesi bakımından da önemlidir.

İN ÇÂR EBYÂTEŞ BÂ-LUGAT-I FİRENGÎ ÂMÎHTE BUD

Zen-i mekkâre-i Moskov desin *komiste Vustirye*
Ofensive defensiva deyü aldatdı *senyori*

Günâhın söyleyip alsın nasihat *Rim papasından*
Bu nakz-ı 'ahde çünkim kâbil olmazdı *senatori*

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ise aynı zamanda musammat bir gazel özelliği de göstermesidir¹⁸⁶. Şiir, aruzun dört eşit tefileden oluşan ve iki eşit parçaya bölünebilen “müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün” kalıbıyla yazılmıştır. Şairin bu gazeli, Vehbî'nin bazı şiirlerinde görülen hünere dayalı uygulamaları sevdiğini göstermektedir¹⁸⁷. Vehbî'nin diğer musammat gazeli de (G. 229) şairin “müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün” kalıbıyla yazdığı dokuz beyitlik bir şiirdir.

Vehbî'nin divanında geleneksel yapıda iki müzeyyel gazel vardır: Bunlardan 14. gazel, dokuz beyitlik müzeyyel bir gazeldir. Bu gazelin ilk yedi beyti nesip, 8. beyti fahriye ve 9. beyti methiyedir. Şair, 7. beyitte mahlasına, 8. beyitte ise memduhun (Tayyar Paşa'nın) adına yer vermiştir. Vehbî'nin 216. gazeli ise 13 beyitten oluşan müzeyyel bir gazeldir. Vehbî bu gazelinde 9. beyitte mahlasına, 10. beyitte memduhun adına (III. Selim) yer vermiştir. Onuncu beyitte fahriye yapan şair, 11 ve 12. beyitte methiye yapmıştır. Şairin 188 ve 189. gazelleri de müzeyyel gazeldir. Ancak şair bu gazelerde mahlasını söyledikten sonra methiye ve duaya değil fahriyeye yer vermiştir. Her ikisi de dokuzar beyit olan bu gazelerde şair hem mahlas beytinde hem de diğer beyitlerde fahriye yapmıştır.

Redd-i matla, divan şiirinde gazel nazım şeklinde görülen ve gazelin şekli yapısıyla ilgili olan uygulamalardan biridir¹⁸⁸. Redd-i matla, gazelin ilk beyti olan matla beytindeki mısralardan birinin gazelin son beyti olan makta beytinin ikinci mısrasında tekrarlanması suretiyle yapılır. Vehbî'nin gazelleri arasında redd-i

Atıldı paradan bir lu'b ile bükdü belin bu derd
Varıp o paralarda (opârelerde) oynasın bâzî-i kanbûrî

Gürûh-ı her-segânı seg-be-sahrâ-yı firâr oldu
Elek satınsın varıp şimden geri cümle *elektori* (K. 14/26-29)

(Yenikale'nin yayımladığı divan metninde yer alan “o paralarda” ifadesi yerine “opârelerde” ifadesinin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Zira bu dört beytin her birinde Fransızca kelimelere yer verdiğini Vehbî bizzat beyan etmiştir. Ayrıca “her-segân” ifadesi tarihî bir olayı konu alan bu kasidede “Hersek” şeklinde de okunabilir.)

¹⁸⁶ Vehbî'nin musammat kafiye ile yazdığı kıt'a ve kasideleri de vardır. Şairin 20 ve 22. kasideleri musammattır. Ayrıca tarihler arasında yer alan 9 ve 34. şiirler de musammat kıt'adır.

¹⁸⁷ Vehbî'nin 228. gazeli Arap alfabesindeki noktasız harflerle yazılmıştır. Vehbî, muamma ve lügaz yazarak da akıl ve söz oyunlarına, hüner göstermeye olan düşkünlüğünü ortaya koymuştur. Bu kategoriye şairin söz sanatlarından cinas ve ihamı sıkça kullanması da dâhil edilebilir.

¹⁸⁸ Ancak Vehbî kasideler bölümünde yer alan 6. şiirinde de redd-i matla yapmıştır. Şair, beş beyitlik bu şiirinde Sultan Mustafa Han'dan yardım istemiş, onun karşısında acziyetini bildirmiştir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

matlaın yalnızca bir örneği vardır. Vehbî 251. gazelinde redd-i matla yapmıştır. Aslında redd-i matla divan edebiyatında çok fazla görölen bir uygulama değildir. Uygulamaya daha çok 17 ve 18. yüzyılda rastlanmaktadır. Nefî (7), Nâ'ili (6), Neşâtî (7), şehri (6), Nedîm (3), şeyh Gâlib (9) fazlaca redd-i matla yapmış şairlerdir. Bu şairlerin ortak özelliği sebk-i Hindî'den bir yönüyle etkilenen şairlerden olmalarıdır. Bu şekilde değerlendirdiğimizde şairin redd-i matlaı sebk-i Hindî şairleri kadar tercih etmemesi, klasik ve mahallî üslubun etkisinde kalmasından kaynaklanmaktadır¹⁸⁹.

Vehbî'nin gazellerinin muhteva dünyası gelenekle uyuşmaktadır. Vehbî çoğunlukla âşıkâne ve rindâne gazeller yazmıştır. şairin meşrebi ve hayata bakışı da âşıkâne ve rindânedir. Bunun izlerini bazı beyitlerde görmek mümkündür. Bu beyitlerinde Vehbî, bazı gazellerini tanzir ettiği Bâkî ekolünü devam ettiren bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁹⁰. Bu gazellerinde Vehbî zevk ve

¹⁸⁹ Divan edebiyatında redd-i matlaın yüzyıllara göre kullanımı için bk. şener Demirel (2004). "Divan şiirinde Redd-i Matla", *bilig*, S. 31, s. 161-177.

¹⁹⁰ şu iki beyitte,

Mezâyâ-yı hayâlim muhtefî fehmi Fehîmâdan
Sükût eylerdi Nefî şimdi bâkî olsa dünyâda (K. 49/40)

Eğer bâkî olup Nefî göreydi tâbiş-i nazmım
Atardı şerm ile fahriyyesin hep nâr-ı süzâna (K. 7/99)

Vehbî, "bâkî" kelimesine yer vermiştir. şair söz konusu beyitlerde Nefî ile kendisini kıyaslamakta, bu vesileyle kendisini övmektedir. şairin "bâkî" kelimesiyle Bâkî'yi kastettiği tam açık değildir. şairin bu kelimeyi tevriyeli kullandığını düşünöğümüzde hem Nefî hem Bâkî'yi zikrettiğini söyleyebiliriz.

Başka divan şairleri de Nefî ve Bâkî'yi birlikte zikretmişlerdir. On yedinci yüzyıl şairlerinden Vecdî kendi şiirini överken kıyas unsuru olarak Bâkî ve Nefî'yi kullanmıştır. Vecdî söz konusu beytinde kendi şiirini yeni, onların şiirini ise eski olarak nitelendirmiştir. şair, dostların Bâkî ve Nefî'yi anmamasına şaşmamak gerektiğini, Vecdî'nin yeni şiiri varken şairlerin zorluk çekmeyeceğini belirtmiştir.

N'ola Bâkî vü Nefî gitöğün yâd itmese yârân
Zarûret mi çerkerler tâze şi're Vecdî sağ olsun G. 52/5 (Mermer 2002)

18. yüzyılın önde gelen şairlerinden biri olan Nedîm kaside vadisinde Nefî'yi östat görödüğünü açıklarken gazelde şeyhülislam Yahya ve Bâkî'yi beğendiğini belirtmiştir:

Nefî vâdi-i kasâidde sühan-perdâzdr
Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi K. 17/38 (Macit 2012)

17. yüzyılda Nefî ile birlikte yüzyılın en büyük şairi olan Nâbî, *Hayriyye* adlı eserinde oğlu Ebu'l-hayr'a şairlerden Bâkî ve Nefî'yi okumalarını tavsiye ederken bunların şiirlerinin "metin" olduğunu vurgulamıştır:

Türkiye Nefî ve Bâkiye bak
Gayri dîvânları da it mülhak

Anların şi'ri metindür ammâ
Gayrisinde dahı çok ma'nâ B. 978-979 (Kaplan 1995)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

eğlenceye düşkün biri olarak görülmektedir. Vehbî'nin 4. gazeli, Bâkî'nin 13. gazeline naziredir. Vehbî, bu gazelinin makta beytinde Bâkî'nin adına da yer vermiş, onun şu iki beytini manen iktibas etmiştir:

Kalırsa adımız bâkî kalır Vehbî deyü yohsa
Fenâ dünyâda Bâkî gibi biz de fânîyiz cânâ (Vehbî G. 4/7)

Minnet Hudâya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahîfe-i 'âlemde adumuz (Bâkî G. 192/6)

Gam değül Bâkî bekâ semtine kılşa irtihâl
Nice şehler bu fenâ mülkinde bâkî kalmadı (Bâkî G. 533/5)

Vehbî, Bâkî'nin "sünbül" redifli kasidesine nazire yazmıştır. Şairin 42. kasidesi Bâkî'ye naziredir. Vehbî, fahriye yaparken de Bâkî'ye yer vermiştir¹⁹¹. Bekâ ülkesinde şairin şöhretini duyan Bâkî, ona sözden bir şey kalmadığını anlamıştır¹⁹²:

İşidip şöhretimi mülk-i bekâda Bâkî
Anlamış kalmadığın ana bekâyâ-yı sühan (K. 51/100)

Vehbî, kendisine seslendiği bir beytinde şarap ve sevgilinin hepsini görüp geçirmiş biri olarak dünyanın bunlardan başka

Bu örneklerden hareketle Vehbî'nin söz konusu beyitlerinde Bâkî'yi ve Nef'î'yi birlikte andığını söyleyebiliriz.

¹⁹¹ Vehbî, Nef'î'ye nazire yazdığı bir kasidesinin fahriye bölümünde kendisini Bâkî ile kıyaslamıştır. *Bâkî Divanı*'nda 20. kaside zamanın şeyhülislamı Ebu's-Su'üd Efendi'ye yazılmış bir şitâiyedir. Vehbî bu şiire göndermede bulunarak Bâkî'nin övünme vesilesinin Ebu's-Su'üd Efendi'nin vasıfları olduğunu, kendisinin methettiği kişinin ise Es'âd-zâde olmasından dolayı övünmesinin ondan daha fazla olduğunu söylemiştir.

Medâr-ı fahr-i Bâkî Bü'ssu'üd evsâfidır ammâ
Benim memdühüm Es'âd-zâde fahrim andan evferdir (K. 41/47)

¹⁹² Vehbî'nin etkisi altında kaldığı ve takipçisi olduğu Bosnalı Sâbit de Bâkî'nin "sünbül" redifli kasidesine nazire yazmış, bir kıt'asında da Bâkî'yi anmıştır. Sâbit, kıt'asında kendi güzel şiirlerinin Bâkî'nin şiirleri yanında değersiz olduğunu ima etmiştir. Sâbit, Bâkî'yi bir nakkad olarak nitelendirerek onun iyiyi kötüden ayırabilen bir üstat olduğunu vurgulamıştır. Böyle bir üstadın şiirleri yanında Sâbit'in düşüncelerinin gümüştan külçesi bir pul değerindedir. Sâbit'in Bâkî'den arta kalan mazmunları toplamasına şaşmamak gerekir. Zira şairin kalemi olgunlukları tahsil etmede Bâkî'nin kuludur/ebedi kuludur (Bu kelime "Bakı kulu" şeklinde de okunabilir. Bakı kulu, vergi memuru demektir.).

N'ola nakkâd diseek Bâkîye insâf budur
Ki bizüm nukra-i endîşemüz anun puludur

N'ola devşirse bakâyâsını mazmunlarının
Hâme tahsîl-i kemâlâtıda Bâkî kuludur Kt. 6 (Karacan 1991)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

eğlencesi ve şenliğı olmadığını söyler (G. 162/9). Şairin dilber sevip, şarap içip cümbüş etmede riyası yoktur (G. 164/5). Dünya meclisinde şarap ile dilber olmasaydı şairin keyfi de olmazdı (G. 237/5). Şair, rindi kıskandığını belirtir. Zira rint, omzunda testi, elinde kadeh, kucağında dilber başa çekilmiş eğlenmektedir (G. 231/4). Şairin beyitlerde dile getirilen bu dünya görüşü, onu Bâkî'ye yaklaştırmış ve gazellerinin muhteva dünyasını tayin etmiştir. Şairin gazelleri bu doğrultuda değerlendirildiğinde şiirlerinin geleneğin müşterek muhteva dünyasından izler taşıdığı görülecektir. Bu müşterek muhteva şairin mahbubâne eda ile yazdığı gazellerinde de vardır. Bu eda, şairin daha çok Bosnalı Sâbit ve Nedîm tarzında yazdığı şiirlerinde mevcuttur.

Divan edebiyatında karşılıklı konuşma biçiminde “dedim-dedi” tarzında, kekeme diliyle, çocuk diliyle, gemicilik gibi belli meslek gruplarının diliyle oluşturulmuş gazeller vardır. Ancak bunlar çoğunluk arz etmez. Divan şairi daha çok âşığın dilinden gazel yazar. Bazen rindâne ve şuhâne eda ile yazdığı gazellerde de rindin veya çapkın âşığın dilini kullanır. Uyarmak, yol göstermek, aydınlatmak istediğinde ise hikmetli bir dile yer verir. Divan şairi bu tarz şiirlerde uyarıcı, yol gösterici, aydınlatıcı, hikmet sahibi bir nasihatçidir. Kısacası divan şairleri şiirlerini belli rol ve kimliklere bürünerek yazarlar. Bu rollerin gereğı olarak bazen meyhaneden gayri adım atmayan bir rint, bazen kara sevdaya tutulmuş ve dertlere gark olmuş bir âşık -ki bu âşık çapkın da olabilir- bazen de hayatın sırlarını bilen bir yol gösterici olarak karşımıza çıkar. Ancak divan şiirinde sevgilinin bakışıyla başka bir ifadeyle söyleyecek olursak sevgilinin diliyle yazılmış, onun konuştuğı gazellere pek rastlanmaz. Vehbî'nin 13. gazeli baştan sona sevgilinin diliyle yazılmıştır. Şair bu gazelinde şunları söylemektedir: “Gökyüzünde güzelliğı ile gönül süsleyen güneş benim. Parlak ay, ışığını benden alır. Ben, güzelliğın gül bahçesinin yeni yetmiş gülüyüm. Işığınla yüzlerce çift renkli gül, bin olmaktadır. Bu latif güzellik ile cisimlenmiş ruhumun şeklini dünya aynası görmemiştir. Güzellik hazinesinin gizlenecek yerinde korunmuşum. Tek bir mücevherim ki benzerim bulunmaz. Ağzım âdeta hayat suyunun kaynağıdır. Âşıklarına kırmızı dudağının bir öpücüğü hayat verir. Bakışımın Tatar gamzesi bir bakışıyla âlemin gönül mülkünü isterse yağmalar. Vehbî bu gazel o şuhun ağzından gül goncası gibi âşıklara hediye olsun.” Görüldüğü gibi bu gazelinde şair yeni bir şey denemiştir. Gazelin ana konusu sevgili, sevgilinin güzellik unsurları ve onun âşığına yönelik davranışlarıdır. Ancak bunlar hep âşığın

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

bakışından, geleneğin belirlendiği ölçüler içinde âşık rolündeki şairin dilindedir. Bu gazelde ise sevgili kendisini anlatmaktadır¹⁹³.

Hüsn ile felekde benim ol mihr-i dil-ârâ
Kim benden eder kesb-i ziyâ gurre-i garrâ

Ben ol gül-i nev-reste-i gülzâr-ı cemâlim
Şevkimle hezâr olmadadır sad-gül-i ra'nâ

Bu hüsn-i latîf ile benim rûh-ı musavver
Kim sûretimi görmemiş âyîne-i dünyâ

Mahfûz-ı nihân-hâne-i gencîne-i hüsnüm
Ol cevher-i ferdim ki bulunmaz bana hemtâ

Güyâ dehenim menba'idır âb-ı hayâtın
'Uşşâkımı yek-bûse-i la'lim eder ihyâ

Bir nazra ile gamze-i Tâtâr-ı nigâhım
İsterse eder mülk-i dil-i 'âlemi yağmâ

Vehbî bu gazel olsun o şûhun deheninden
'Uşşâka hediye yine bir gonçe-gül-âsâ (G. 13)

Bu gazelinde sevgilinin dilinden sevgiliyi anlatarak geleneğin dışına çıkan şair, başka şiirlerinde de geleneğin sevgili anlayışında bazı değişiklikler yapmıştır. Bu şiirlerde sevgili karşımıza daha tensel, somut, sosyal hayatın içinden, yaşayan bir sevgili olarak çıkar¹⁹⁴. Divan edebiyatında geleneksel sevgili anlayışı muayyen bir teşbih dünyasına dayanır. Şairlerin anlattıkları bu sevgili idealize

¹⁹³ Bu gazelde sevgilinin dilini kullanan şair, başka bir beytinde -yaşadığı yüzyılın kadın şairlerinden- Zeynep misali kadın diline yer vermeyeceğini söyleyerek kendisiyle çelişmiştir:

Merd isen bîkr-i mezâmîne çalış ey Vehbî
Şîve-i bîveye meyl etme misâl-i Zeyneb (G. 17/5)

¹⁹⁴ Sevgili değişirken âşğın aynı kalmasını beklemek değişime aykırıdır. Hâliyle değişen sevgili biraz da değişen âşıkla ilgilidir.

Bîgâne tarzdır bize nâz u mu'âmele
Bilmem o şûh şimdi kimin âşînâsıdır (G. 73/5)

Gâh va'd u geh niyâz u gâh ibrâm eyledim
Neyledimse eyledim yâri hele râm eyledim (G. 179/1)

Sana Mecnûn demesinler 'ukalâ-yı devrân
Olma Leylî ise de hüsn-i zenâna mâ'il (G. 172/5)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

edilmiş, soyut, çoğu zaman ilahî bir özellik de gösteren; cinsiyeti, adı, yeri yurdu belli olmayan bir sevgilidir. Ancak Vehbî 18. yüzyıldan itibaren değişmeye başlayan sevgili anlayışını Nedîm takipçisi bir şair olarak daha da ileri götürmüştür. Bu yüzyıl divan şiirinin klasik ve geleneksel yapısı içinde değişimin başladığı yüzyıldır. Değişen şair, şiirin de değişmesini sağlamıştır. Farklılaşan hayaller, argo ve arkaik kelimelerin, halk dilinin şiirde yaygınlaşmaya başlaması; tensel bir görünüm arz eden sevgili imajı, yaşanan devrin sosyal hayatına dair daha derin ve gerçekçi gözlemler şiirde görülmeye başlanan yenilik uğraşlarının bir yansımasıdır. Klasik yapısını devam ettirmeye çalışan bir edebî geleneğin hem şekilde hem de muhtevada bazı değişimleri yaşamaya başladığı yüzyıl, bu yüzyıldır. Dolayısıyla bu yüzyıldan itibaren şiirde meydana gelen değişim hareketi kendisini farklı şekillerde belli etmiştir. Bunlardan biri belirginleşen, bilinen, tenselleşen ve soyut iken bu soyutluğunu kısmen yitiren sevgilide, divan şairinin sevgiliyi ele alışımda görülmektedir. Sevgili artık sosyal hayatın içinden alınan, şehri ve semti belli bir sevgilidir. Vehbî bu doğrultuda ilk olarak İstanbullu güzelleri ön plana çıkarmıştır¹⁹⁵. İstanbul'un dışındaki güzellerde, taşra güzellerinde naz ve letafet yoktur. İstanbul'un güzelleri gibisi dünyada bulunmaz (R. 14/2)¹⁹⁶. İstanbul, güzellerle doludur ve bunların her birisi güzellikte cihana velvele verir (K. 53/1). Vehbî, bu güzellerin amber saçan benine Şiraz'ı değişmez. Böyle bir ben Hint, Keşmir ve Hoten'de bulunmaz (K. 7/104). Şair, bu güzellerin dişi gibi inci tanesini Aden'de görmemiştir. Bu güzellerin lal renkli dudağının benzerini Bedeşan'da bulamamıştır (K. 7/105). İstanbul güzellerinin siyah beni, saç ve dağınık kâkülüne Ferhar, Çin, Sind ve Kâbil'de rastlamamıştır (K. 7/106). Vehbî'den önce yaşayan divan şairleri de İstanbul'un güzellerinden bahsederken onların güzellik unsurlarını ortaya koymuşlardır¹⁹⁷. Ancak Vehbî bir adım daha ileri

¹⁹⁵ Vehbî'nin şiirlerinde İstanbul'un genel olarak nasıl ele alındığına dair şu çalışmaya bakılabilir: Süreyya Beyzâdeoğlu (2004). "Sünbülzâde Vehbî'de İstanbul", *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler*, C. 2, s. 352-360, İstanbul: Seçil Ofset.

¹⁹⁶ Bu konuda Nâbî'nin de şöyle bir beyti vardır:

Bilen hâk-i Sitanbuldur rûsûm-ı şive vü nâzı
Kenârün dil-beri nâzik de olsa nâzenin olmaz (G. 303/10, Bilkan 2011)

¹⁹⁷ Bu kullanıma örnek olması bakımından şu beyitlere bakılabilir:

Korkarın cennetde de uşşâk râhat görmeye
Öğrenürse şive-i hûbân-ı İstanbulî hûr Ş. Yahyâ (G. 54/4, Kavruk 2011)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

gidip bu güzellerin yaşadığı semti -çeşitli söz oyunları içinde- ele almıştır. Bu semtlerden biri Güzelhisar'dır. Aşk yolunun yolcusu nice diyara gitmiştir. Ancak güzelin adını işitince ta Güzelhisar'a kadar gidecektir. Şair, güzel ile Güzelhisar arasında cinas yapmıştır.

Seferber-i reh-i 'aşkın nice diyâra gider
Güzel adın işidip tâ Güzelhisâra gider (G. 55/1)

Şairin ele aldığı semtlerden biri de Fener'dir. O ay gibi olan sevgiliyi Fener'de gören Vehbî, fitil alıp yanar. Mum gibi yanmak için şairin yakıcı gönlünün mumu vardır. Şair, "fitil al-" deyimini etrafında ışık, aydınlık ve yanmayla ilgili unsurlara yer vermiştir. Bunda sevgiliye Fener'de rastlaması etkindir.

Görüp ol mâhı fitil aldı Fenerde Vehbî
Mum olan yanmağa şem'-i dil-i sûzânımdır (G. 91/7)

Vehbî, aynı yer ismini aynı deyimle başka bir beytinde daha işlemiştir. Şair, Fener ismi etrafında aydınlık ve yanmayla ilgili unsurlara yer vermiştir. Şair, Rum'un ay gibi olan güzelini Fener'de görünce gönlü fitil alır, kilisede yanmak için mum dahi olur.

Dil fitil aldı Fenerde o meh-i Rûmu görüp
Yanmağa sahn-ı kilisâda dahi mûm oldum (G. 182/4)

Vehbî'nin şiirlerinde yer verdiği semtlerden biri de Kıztaşı'dır. Şair, nazlı bir kıza baş urmak (buyruğu altına girmek) istemiştir. Kız ise şairi başın derde girer zira semtimiz Kıztaşı diyerek uyarmıştır. Şair, başını taşa vurmak deyimiminin

Hakikat bi-vefâ nâ-mihribân hubân-ı İslâmbol
Yine dil ârzü eyler ne çâre ülfet olmuştur Fehîm-i Kadim (G.77/6, Üzgör 1991)

Hep halkının etvârı pesendide vü makbûl
Derler ki biraz dil-beri bi-mihr ü vefâdur Nedîm (K. 21/12, Macit 2012)

Dil-rübâlarla aceb kesreti var her yolun
Geçemez hûblarından gönül İstanbul Bâkî (G. 267/1, Küçük 1994)

Güzel sevmekden âlemde usanduk gerçi biz ammâ
Yine meyl eyler elbetde gönül hûb-ı Sitanbula Nazîr (G. 696/4, Şengün 2006)

Meşhûrdur cihânda hûbân ile Sitanbul
Bu şehir içinde ey dil bir şûh-ı dil-sitân bul Fennî (Mt. 283, Demirkazık 2009)

Yûsufistâna dönüp îdgeh-i İstanbul
Dil-berân oldılar ârâyîş-i keff-i mizân Sâmî (K. 13/3, Kutlar 2004)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

çağrışımından hareketle “duhter” ve “taş” kelimesiyle ilgili Kızıtaşı semtine yer vermiştir.

İstedim baş urmağa bir duhter-i nâzendeye
Dedi başın derde uğrar semtimiz Kızıtaşıdır (M. 28)

Şair aşağıdaki beytinde iki yer adına birlikte yer vermiştir. Vehbî, Kuruçeşmeli bir mahbuptan bahsetmektedir. Mahbup Kuruçeşmeli olunca şair kullandığı kelimeleri yer adıyla çağrışım oluşturacak şekilde seçmiştir. Bu doğrultuda Vehbî “teşne, su, musluk, sakkâ” kelimelerine yer vermiştir. Şair, beyitte “suya götürüp susuz getir-” deyiminin çağrışımından da faydalanmış, yaşadığı semti ve kimliğini açığa çıkardığı sevgilinin kişilik özelliğini de ortaya koymuştur. Kuruçeşmeli suçunun oğlu Acimusluk'ta susuz olanı suya götürse susuz getirmektedir.

Teşnesin suya getirse yine susuz götürür
Acı muslukda Kuruçeşmeli Sakkâ-zâde (M. 25)

Vehbî'nin sevgilinin semtine dair zikrettiği semtlerden biri de Beşiktaş'tır. Şair, Beşiktaş'ı birleşik ismi oluşturan “beşik” kelimesinin çağrışımları etrafında beyitte diğer kelimelerle iham-ı tenasüp içinde kullanmıştır. Bu doğrultuda şair, “dâye, âğûş, mehd, çocuk, kucak, belen-” kelimelerine yer vermiştir. Şairin bahsettiği Beşiktaşlı dilber hâlâ dadı kucağında gezmektedir. Şair bu durumu onun kucak beşiğinde kundaklanmaması olarak düşünmüştür. Şairin bahsettiği Beşiktaşlı genç çocukçadır.

Cün Beşiktaşlı henüz dâye kucağında gezer
Mehd-i âğûşa belenmez çocucaktır o civân (K. 53/13)

Vehbî'nin Beşiktaş gibi türlü kelimelerle iham içinde kullandığı yer adlarından biri de Bebek'tir. Şair bu kelimenin diğer anlamlarından hareketle çağrışım zenginliği sağlamıştır. Bu doğrultuda Bebek, “tıfl, merdüm, eşk” kelimeleri ile ilişkili kullanılmıştır. Şairin “naz çocuğum” diyerek seslendiği sevgilisi Bebek'e yalnız başına gezmeye gitmiştir. Şair de sevgilinin yalnız başına olmasından kaygıya düşerek ağlamaktadır. Bu durum beyitte göz bebeğinin denizde gözyaşı içinde kalması olarak dile getirilmiştir.

Tıfl-ı nâzım Bebeke seyre gidince tenhâ
Merdüm-i dide kalır eşk ile deryâda meded (G. 45/2)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Yukarıdaki beyitte göz bebeği ile Bebek arasında çağrışım kuran şair başka bir beytinde de bu ilişkiden faydalanmıştır. Âşığın ümit gözünün göz bebeğinde oturan Bebekli sevgilinin hayali âşığın gönül Hisar'ında gözcüdür. Beyitte Hisar, âşık için; Bebek, sevgili için kullanılmış yer adlarıdır.

Gözcüsüdür hayâli Hisâr-ı derûnda kim
Merdüm-nîşîn-i çeşm-i ümîdim Bebeklidir (G. 53/2)

Vehbî, yer adlarını sadece sevgilinin değil âşığın semtini de ifade ederken kullanmıştır. Yukarıdaki beyitte sevgilinin semti olan Beşiktaş, şu beyitte âşığın semti olmuştur. Şair, Beşiktaş'ta bir evi olduğunu ve sevgilinin orada rahat edeceğini söyler. Sevgiliyle beraber orada birlikte yatmayı diler. Kendisini gönül alan naz çocuğu sevgilinin dadısı olarak gören şair, naz çocuğu sevgiliye lalası gibi kul olacağını söyler. Şair, beyitte Beşiktaş'ın çağrışımlarından hareketle “dâye, tıfl, lala” kelimelerine yer vermiştir¹⁹⁸.

Beşiktaş semtidir kâşânemizde râhat eylersin
Berâber sarılıp yatsak
Benim ey dâye-perver tıfl-ı nâz-ı dil-sitânım gel
Kulun olsun sana lala (G. 176/6)

Vehbî'nin mesken ettiği semtlerden biri de Zincirlikuyu'dur. Şairin meskeni Zincirlikuyu'dur. Çünkü âşıklar sevgilinin saçlarıyla bağlı esiri olup onun çene çukuruna düşmüşlerdir. Şair, sevgilinin saçıyla zincir; çene çukuruyla kuyu arasında bağlantı kurarak yer adını işlemiştir.

Çâh-ı zekan üftâdesi dil-beste-i zülfüz
Zincirlikuyu anın içün meskenimizdir (G. 51/2)

Vehbî'nin yer adlarını bu şekilde kullanımı divan şairinin kelime ve anlam oyunlarına sıkça yer verişinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Duygusal derinlik ve hayalde incelik yerine son asrın temsilcileri bu tarz oyunlarla bir yenilik peşinde olmuşlardır. Ayrıca bu kullanım, şairlerin yaşadıkları coğrafyaya yabancı

¹⁹⁸ Vehbî'nin beytinde görülen kelimeler arası anlam ilişkileri şairin takipçisi olduğu Nedîm'in şu iki beytinde de vardır:

Münâsibdir sana ey tıfl-ı nâzım hüccetin al gel
Beşiktaşa yakın bir hâne-i vîrânımız vardır (G. 26/3, Macit 2012)

Geçersen semtimizden yolun uğrarsa Beşiktaşa
Efendim gel mürüvvet kıl senindir bende vü hâne (Mur. 38/IV, Macit 2012)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

kalmadıklarını da göstermektedir¹⁹⁹. Bu yüzyılda mahallileşmenin göstergelerinden biri de bu tarz kullanımlardır. Argo ve mahallî deyişlere yer veren şairler, mahallî coğrafyadan da istifade ederek yeni bir söyleyişin peşine düşmüşlerdir. Burada şairlerin geleneğin hazır kalıplarını zorladıkları, muayyen teşbih, mecaz ve telmih dünyasının dışına çıktıkları görülmektedir. Gelenekte tamamen belirsiz bir kimlikle ortaya çıkan -çoğu defa bu belirsizlik cinsel kimlikte dahi vardır- sevgili yaşadığı semtle beraber zikredilerek en azından bir kimliğe de sahip olmuştur. Değişen şair, şiiri de değiştirmiştir. Şiirde tensellik artarken sevgilinin belirsiz kimliği kısmen de olsa yıkılmıştır. Nitekim son yüzyılda artık sevgililer adlarıyla beraber zikredilmektedir. Sevgilinin adını zikredenlerden biri de Vehbî'dir. Şair, bir gazelinde Sare adlı bir güzelden bahsetmiştir. "Sare" ismi etrafında türlü söz oyunlarına da yer vermiş, bu kelimeyi diğer kelimelerle cinas ve iham içinde kullanmıştır. Şair, "Sâre" ile ses yakınlığa sahip "sarılı, sarabilsem, ruhsâre, sâ'ire, seyyâre, sarmaz" kelimelerine yer vererek bu kelime etrafında cinas yapmıştır.

¹⁹⁹ Şu beyitlerde Vehbî yer adları etrafında türlü söz oyunlarına (tevriye, iham, kinaye, cinas...) yer verirken mahallî coğrafyaya yabancı kalmadığını da göstermiştir:

Biz hemân meş'ale-i âhi şeb-efrûz ederiz
Yine bu encümene bezm-i Çerâgân derler (G. 71/6)

Pek çamurdur bilirim Kumkapı meyhâneleri
Vehbiyâ gel Galata semtine gir etme galat (G. 134/5)

Şair, şu beyitlerde ise mahallî coğrafyayı müstehcen unsurlarla birlikte işlenmiştir. Vehbî yer adlarının sağladığı çağrışımlardan şiirlerinde sık sık faydalanmıştır. Şairin şiirlerinde görülen diğer yön ise müstehcenliktir. Şair bu örneklerde cinselliğin anlatımında yer adlarının sağladığı çağrışımdan faydalanmıştır. Bu iki yönü aşağıdaki beyitlerde görmek mümkündür:

Sû-be-sû Bahr-ı Sefîdî geşt ederdin bir zamân
Zevrak-ı âmalı sokdun şimdi Kızlımanına (M. 30)

Bir zamân Akdenize yelken ederdin ammâ
Kapanıp keştî-i dil şimdi Çatallarda yatar (M. 31)

Oğlanlıda bir kız gibi dellâke süründük
Çokdur belî germâbe-i ra'nâ-yı Edirne (K. 68/6)

Mizahın, müstehcenliğin ve mahallî unsurun şaire yeni mazmun oluşturmada yardımcı olduğu söylenebilir. Yaşadığı yüzyılın "reis-i şuara"sı olan Vehbî, kelâmiyye kasidesinde yeni mazmunun önemine değinmiş, sözün eskimiş, daha önce söylenmiş ve kullanılmış mazmunlar ile değil, yeni mazmunlar ile değer kazanacağına işaret etmiştir. Bunun için de yeni mazmun elde ederken şairin yolu sık sık mizahtan ve müstehcenlikten geçmiştir.

Köhne mazmûn giyip ol câme-i müsta'mel ile
Şivesin gösteremez kâmet-i bâlâ-yı sühan (K. 51/77)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sarılı nev-câmesiyle sarabilsem Sâreyi
Gülgül olsa bûseden öpsem o gül-ruhsâreyi

Sâre ammâ sâ'ire olmaz kıyâs ol meh-likâ
Nûr-ı hüsnü rûşen etmiş seb'a-i seyyâreyi

Âh kim sarmaz mısın Sârem deyü îhâm ile
Ben de gösterdim ana sînemde kanlı yareyi (G. 262/1-3)

Vehbî'nin sevgilinin kimliğini ifşa noktasında başka şiirleri de vardır. Bu şiirlerinde şair farklı coğrafyaların güzellerinden bahsetmiştir. Vehbî'nin bu şiirleri şairin mahubâne eda ile yazdığı şiirlerdir. Bu şiirler bir yönüyle şehir methiyesi bir yönüyle de şehrengiz havası taşımaktadır²⁰⁰. Şair bir şehir methiyesi olarak nitelenebilecek 230. gazelinde Rodos'tan ve Rodoslu güzellerden bahsetmiştir²⁰¹.

Nice zevk olmaya bu şehr-i behişt-âsâda
Arasa mislini âdem bulamaz dünyâda

Bâğ-ı dâd eylemiş ol hayr-ı ribâtı Mevlâ
Bu güzel beldeyi tercih ederim Bağdâda

Bir taraf zühd ü riyâ kaydı be-kavl-i Hâfız
Bunda rengin olunur bâde ile seccâde

Duhter-i rez mi diler mug-beçe mi ister dil
Cümle esbâb-ı safâ mâde vü ner âmâde

²⁰⁰ Şairin kasideleri arasında İstanbul'un güzellerinden bahsettiği 15 beyitlik şehrengiz türünde bir şiiri vardır. Vehbî bu şiirinin bazı beyitlerinde İstanbul'un güzellerinden ve bu güzellerin lakaplarından bahsetmiştir. İstanbul'un güzelleri fazladır. Bu güzellerin her birisi cihanı velveleye vermektedir (K. 53/1). Bunlardan Yusuf, güzellerin padişahı olup şair ona kul olmayı ister. İsmail'e de aziz canının kurban olmasını diler (K. 53/2). Şairin yüzünü sarartan ayva gülüne duyduğu hasrettir. Şairin lale yanaklısı Numan, Vehbî'nin gönlünü yaralamıştır (K. 53/3). Recep yeni doğmuş aya benzediği için nereye gitse Şaban ardı sıra geçmektedir (K. 53/4). Peri yüzlü Halil'in boyu posu şimdi güzel bir hâle gelmiştir, bildircin iken bu sene şeytana dönmüştür (K. 53/11). Musa Çelebi'nin dükkânı âşıklar dağıdır, dolaşma yeridir. Lakin Musa Çelebi'nin ustası Firavun gibi bir Çingene'dir (K. 53/12). Beşiktaşlı hâlâ dadı kucağında gezmektedir. O genç çocukça olup kucak beşiğinde kundaklanmamaktadır (K. 53/13). Vehbî bu şiirinde latife kabilinden mısralara da yer vermiştir. Vehbî'nin kasideler bölümünde yer alan 54 ve 68. şiirlerinin, gazeller bölümünde yer alan 27 ve 262. gazellerinin latife yönü ön planda olup bu şiirler yer yer mizahî öğeler barındırmaktadır.

²⁰¹ Şair, bir dönem Rodos'ta kadılık yapmıştır.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Koca destî ile bâde getirir dest-âvîz
Ne zamân pîr-i mugân gelse “mübârek-bâd”e

Var iken gabgab ü pistânçe-i hûbân elde
Kim bakar tâze turunca görünen kebbâde

Öpdü hoy-kerde ruh üstünde ter olmuş zülfün
Buldu sünbüllü suyun Vehbî-i Sünbül-zâde (G. 230)

Şairin güzellerinden bahsettiği diğer bir yer de Sakız’dır. Çeşitli söz oyunları içinde Sakız’ı ve Sakızlı güzelleri anlatan şair onların bazı özelliklerine yer vermiştir. Şair, “Sakız”ı anlatırken kelimenin farklı çağrışımlarından hareketle kelimeyi “ağzı sulan-, çiğne-” fiilleriyle söz ve anlam oyunu içinde kullanmıştır. Şairin bu gazelinde bahsettiği Sakızlı güzel divan şairlerinin sevgililerinden bazı yönlerden ayrılır. Bu güzel, Hıristiyan’dır, kâfirdir, dinsizdir, âşığı buse vaadiyle oyalar, yanakları kırmızıdır, kırmızı giyinir. Sakızlı güzele dair kullanılan bu sıfatları pek çok divan şairi, sevgiliyi anlatırken kullanmıştır. Ancak sevgilinin zülfünün sarı olmasına divan şiirinde pek rastlanmaz. Şair, burada altın teli gibi sarı saçları olan bir güzelden bahsetmektedir. Bu kıızı daha da somutlaştıran Vehbî, onu belli ki sosyal hayatın içinden şiirine konu etmiştir. Zira bu güzelin somutluğunu ortaya koyan saçına taktığı - değerli bir madenden yıldız şeklindeki- toka (cevher-sitâre) maddi kültürün en açık yansımasıdır²⁰². Şair, bu güzelin ele girmeyeceğini kendisini Portekiz’e kadar göndereceğini söyler. Şair, bu güzelin portakal gibi olan memesinin hasreti ve şevkiyle Portekiz’e kadar gidecektir. Burada Vehbî, “Portakal” kelimesinin meyve anlamıyla “nârenc”in portakal anlamı arasında ve “pistân” kelimesinin fıstık anlamıyla “nârenc” arasında iham yapmıştır. Şairin bu gazeli onun şiir anlayışının başarılı bir yansımasıdır. Vehbî’nin söz oyunlarını, cinası, ihamı sevmesi; mahubâne eda ile şiirler yazması, dönemini yansıtmayı, sevgiliyi somutlaştırması, cinsel öğelere yer vermesi bu şiirde görülmektedir. Şair bu gazelinde özetle şunları söylemektedir:

²⁰² Vehbî’nin şiirinde maddi kültüre ve sosyal hayatın yansımalarına sık sık rastlamak mümkündür. Aşağıdaki beyitte anlatılan sahne gündelik hayatın içinden alınmış realist bir sahnedir. Şair, naz çocuğu olarak nitelendirdiği sevgiliye mektebe giderken sakın bir yoldan gitmesini tavsiye etmektedir. Zira bir iki kötü konuşan kimse çocuğa laf atabilir, uygunsuz sözler söyleyebilir. Şair “harf at-” deyiminin çağrışımlarından hareketle mektep ve lehçe kelimeleri yer vermiş, iham yapmıştır.

Tıfl-ı nâzım yürü git mektebe tenhâ yoldan
Harf atar belki sana bir iki bed-lehce harf (G. 151/2)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sakız'ı seyrederken ağzım sulandı. Hıristiyan bir kız buse vaat ederek sakız çiğnerdi. Gül gibi olan yanaklar şarabın rengiyle al al olmuş. Kırmızının daha beyazıydı hem kâfir kırmızı giyinmişti. Altın teli (yahut güneş ışını) gibi sarı olan zülfüne mücevher yıldız bağlayıp âdeta bu hâliyle kemendi vasıtasıyla felekten yıldız indirmiştir. Korkarım bu güzel ele girmez. Turunç gibi olan memesine duyduğumuz hasret ve arzu ile bizi ta Portekiz'e gönderir. Bu kızın hareketinden Müslüman'a pek yakın olduğunu anladım. Ey Vehbî, o dinsiz evlenmeyen papazlar nasihat etmeseydi.

Âh kim ağzım sulandı seyr ederken Sakızı
Bûse va'diyle şeker çiğnerdi bir tersâ kıızı

Reng-i sahbâ ile olmuş gül yanaklar al al
Beyzâ-i sürh idi hem kâfir giyinmiş kırmızı

Kâkül-i zer-târa bir cevher-sitâre bend edip
Sanki indirmiş kemend ile felekden yıldızı

Korkarım girmez ele tâ Portakala gönderir
Hasret-i nârenc-i pistâmı bu şevk ile bizi

Müslümâna pek yakındır cünbişinden anladım
Vehbiyâ nush etmeseydi âh o ruhbân dînsizi (G. 260)

Vehbî, Sakızlı ve Rodoslu Hıristiyan güzellerinin yanı sıra Çerkez ve Çingene güzellerinden de bahsetmiştir. Şair bir beytinde baygın bakan, mavi gözlü bir Çerkez güzelini anlatmıştır. Körkütük sarhoş görümlü, fitne çıkaran mavi gözünü süzerek insanın aklını başından alan bir Çerkez güzeli, şairin tahammül ülkesini talan etmiş, sabır ülkesine akın salmıştır. Şair, Çerkez güzeli gözü ve bakışıyla ön plana çıkarmıştır. Vehbî, başka bir beytinde ise dans eden bir Çingene güzelinden bahsetmiştir. Çengi güzeli nazının eteğini silkelediğinde yahut yaydığında inleyen âşıkların birden etekleri tutuşur, telaşlanırlar. Şair beyitte güzelin hareketini “etek silk-”, âşığın hâlini “etekleri tutuş-” deyiimiyle ifade etmiştir.

Süzüp çeşm-i kebûd-ı fitne-engîz-i siyeh-mestin
Akın saldı diyâr-ı sabrına bir âfet-i Çerkes (G. 112/2)

Dâmen-feşân-ı nâz olıcak çengî dilberi
Birden tutuşdu 'âşık-ı zârın etekleri (K. 39/54)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Vehbî'nin klasik şiir geleneği içinde erkek adlarını kullanarak (Memi, Hüseyin, Yusuf, Ramazan, Bayram...) mahubâne eda ile yazdığı şiirleri de vardır. Şehrengizlerde şehrin güzelleri olarak anlatılan çeşitli meslek gruplarına ait kimseler, gazelerde meslekleriyle değil isimleriyle yer almışlardır. Bu erkek güzellerin vasıfları ile kadın güzellerin vasıfları arasında hiçbir fark olmadığı gibi güzellerin aynı benzetme dünyası içinde anlatıldığı görülmektedir.

Bir ramak kaldı hayâtımdan amân 'ömrüm Nûh
Yetiş ey cân-ı 'azîzim yerine gelsin rûh

Nice bûs etmeyelim ağzını Nûhun Vehbî
Eyledi nutku ile bu gazel-i tâze sünûh (G. 38/1-5)

Serîr-i Mısr-ı istignâda bir sultândır Yûsuf
Bu hüsn ü bu melâhatle şeh-i hûbândır Yûsuf (G. 146/1)

Vehbî, mahubâne eda ile yazdığı şiirlerin birinde ise bir oğlan çocuğunu anlatmıştır. Şair, redif olarak seçtiği "püser" etrafında oğlan çocuğuna duyduğu yakınlığı dile getirmiştir. Bu şiirin ilk iki beytinde şair şunu söylemektedir: Ey namlı oğlan sen naz ülkesinin hükümdarısın. Her oğlan güzelliğinin ülkesinde hizmetçi olsun. Dansını gördüğümde çok heyecanlandım, eyvah! Ey işveli oğlan bu hareket, bu yürüyüş nedir?

Sen şâh-ı mülk-i 'işvesin ey nâmver püser
Olsun nôker kalem-rev-i hüsnünde her püser

Gördükde raksını yüreğim oynadı meded
Bu cünbiş ü reviş nedir ey 'işveger püser (G. 90/1-2)

Vehbî'nin âşıkâne eda ile yazdığı şiirlerin Fuzûlî tarzında değil aşkın müstehcen bir lûgat ile sunulduğu, hayalin incelikten kısmen bayağılığa büründüğü Sâbit tarzında olduğu görülmektedir. Bunlardan birinde şair, Sâbit tarzında yazdığını gazelinin maktasında bizzat belirtir²⁰³. Bu gazelinde bir beyitte şair, kavuşma

²⁰³ Bu şiirde Vehbî deyimlere ve kelime oyunlarına yer vererek, gündelik dili kullanarak, mizahî bir tarzda şiirini kurarak, kelimelerin cinsel çağrışımlarından faydalanarak, kafiye ve redifi Türk(çe)leştirerek Sâbit tarzında yazmaya çalışmıştır.

Şair farklı şiirlerinde Sâbit'i ismen de zikretmiştir. Bunlardan birinde ondan alıntıda bulunarak dönemine dair tespitte bulunmuştur:

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

yatağına yatmamak için inat eden sevgili ile arbeye ettiğini sonunda sevgilinin yattığını söyler. Burada klasik şiirde ulaşılamayan, bir türlü vuslatı elde edilemeyen uzaklardaki sevgili, yerini artık ulaşılan sevgiliye bırakmıştır. Şair bu gazelinde diğere bir beyitte ise kelimelerin farklı çağrışımlarından hareketle müstehcen bir hayale yer vermiştir²⁰⁴.

Bister-i vuslata yatmam deyü eylerdi 'inâd
Bu gece yâr ile çok 'arbeye etdik yatdık (G. 154/4)

Suyu pek sert idi evvel o turunc pistânın
Hele suyunca varıp ohşayarak yumşatdık (G. 154/7)

Sarp iken vâdî-i Sâbit bir iyi dizgin edip
Vehbiyâ anda dahi atımızı oynatdık (G. 154/12)

Şair aynı gazelde yer alan şu iki beyitte de hayalini müstehcen unsurlar üzerine bina etmiştir. Bu söyleyişleri şairin Nedîm ve Sâbit ekolünün takipçisi olduğunu göstermektedir. Ancak bu beyitlerde şairin bir yönü daha ön plana çıkmaktadır. Vehbî şiirlerinde kelimelerin farklı çağrışımlarından hareket ederek hayalini kurmaktadır. Bu tarz şiirlerde şairin ihâm-ı tenasübe yer verdiği görülmektedir. Şair bir beytinde “kuzucak” diye hitap ettiği sevgiliye bu hitabın gereği olarak “yavru, tıfl, şiir, leben” kelimeleriyle seslenmiştir. O nazlı kuzucak sevgili süt içen bir çocuk iken şair, süt süt diyerek dudağını emmektedir. Şair birçok beytinde olduğu gibi ihâm-ı tenasübün yanı sıra cinasa da yer vermiş, “leben-leben” arasında cinas yapmıştır. Şair diğere beyitte ise vasıl olunamayan sevgiliye vasıl olduğunu yine müstehcen bir hayal içinde anlatmıştır. Şair, bağın içinde bazen sevgilinin göğsünü bazen de boynunu açıp usul ile yasemin yasemin diyerek öpmek

Kaldırım taşları altında birer şâ'ir var
Deyü taş urmuş idi Sâbit-i dâna-yı sühan

Şimdi görseydi neler çıkdı o menfezlerden
Kaldırımlarda gezer bir sürü pûyâ-yı sühan (K. 51/94-95)

Vehbî'de Sâbit'in etkisi şairin yazdığı nazirelerde de görülmektedir. Vehbî'nin 43. kasidesi Sâbit'in ramazâniyyesine naziredir. Ayrıca şair, Sâbit'in “Dil-i vîrânımı yapsan da yıkılsam gitsem” mısraını tazmin ederek mütekerrir muhammes yazmıştır.

²⁰⁴ Vehbî aynı gazelin bir önceki beytinde ise kelimelerin cinsel çağrışımlarından hareketle hayalini kurmuştur. Beyitte gemi ve gemicilikle ilgili kelimeler ihâm içinde kullanılmıştır:

Kapudân-zâde yem-i fûrkate boğmuşdu bizi
Zevrak-ı vuslata bir hamlede kıldan çatdık (G. 154/3)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

istediğini söyler. Şair burada geleneğin hazır teşbihinden faydalanmıştır. Gelenekte sevgilinin sinesi ve boynu yasemine teşbih edilmiştir. Bu teşbihe Vehbî'nin eklediği unsur ise müstehcenliktir²⁰⁵.

O nâzenin kuzucak tıfl-ı şîr-hâre iken
Lebin emerdim a yavrum lebin lebin diyerek

Derûn-ı bâğda geh sine gâh gerdenini
Açıp usûl ile öpsem semen semen diyerek (G. 163/2-5)

Divan edebiyatında yeni bir kafiye bulmak şair için önemlidir. Klasik şair kafiyesini çoğu defa Arapça ve Farsça kelimelerle kurmuştur. Hatta Türkçe kelimelerden kafiye pek sıcak bakmamış, kafiye de sıkı kurallara bağlamıştır. Divan edebiyatında redif Türkçeleşirken kafiye Türkçeleşmesi o kadar kolay olmamıştır. Her ne kadar Necâtî Bey bu konuda bir girişimde bulunmuşsa da maalesef bir şiirin tamamında Türkçe kelimelerle kafiye yapmak yaygın bir uygulama hâline dönüşmemiştir. Vehbî, bazı şiirlerinde kafiye ve redifin her ikisini birden Türkçe kelime ve eklerle kurmuştur. Vehbî'nin mahallî bir yönü vardır. Ancak onda kafiye Türkçeleşmesi biraz da divan şiirinin geçirdiği tecrübeyle ilgilidir. Aşağıda matla beyti verilen gazellerin tamamında şair hem kafiye hem redifi Türk(çe)leştirmiştir.

Benlerle gerçi kâle-i rûyu beneklidir
Hatt-ı benefşe-nescile bir top çiçeklidir (G. 53/1)

Üftâdelerle gerçi o meh senli benlidir
Benlik ederse de yakışır çifte benlidir (G. 54/1)

²⁰⁵ Aşağıdaki beyitlerde de şairin sevgiliye vasıl olma isteği anlatılmıştır. Bu istek müstehcen unsurlara dayalı olarak dile getirilmiştir:

Şeb-i vuslatda turma subha dek ol mâhî öp ohşa
Gehî ruh gâh gerden gâh sine gâh pistân sev

Olup bir pâk soy dilberle germ-ülfet dem-â-dem soy
Ten-i sîminini halvetgeh-i hammâmda 'uryân sev (G. 211/5-6)

Perî-rûyum işitsem girdiğin hammâma 'uryân-ten
Bulup halvetde her 'uzv-ı nihânın öpsem olmaz mı (G. 244/4)

Anladım gül memesinden dahi düşîze imiş
Dedi â bu ne demek çek elin istersen kûs (M. 29)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Var dâmen-i Yûsuf gibi bir pâk etek tut
Ammâ ki sakın çıkmasın elden anı pek tut (G. 25/1)

Kand-i leb-i nûş-ı dehenin tatmağa gelmez
Şîr ü şekeri birbirine katmağa gelmez (G. 110/1)

Kâle-i vuslatı biz gizlice aldık satdık
Bu bazarlıkda rakîbâ seni pek aldatdık (G. 154/1)

Sayda gitdi yanına kelb rakîbi takarak
Kaldı üftâdeler ardınca uzakdan bakarak (G. 156/1)

Sîb-gabgab tâze kim nev-bâve-i Almalıdır
Diş kirâsı istemez şeftâlûsun almalıdır (G. 68/1)

Gerçi zâhid tolu peymâneyi gördükçe döker
Kendisi boş mu turur gizli sebûlarla döker (G. 69/1)

Vehbî'nin gazellerinde kafiye ve redif kullanımında dikkati çeken başka bir husus da şairin aynı sesleri barındıran kelimeler yoluyla ikileme izlenimi uyandırması ya da doğrudan ikilemeler kullanarak kafiyeyi yahut redifi kurmasıdır. Şair böylece mısra sonlarında daha güçlü bir ses tekrarı sağlayarak ahengi yakalamıştır.

Mutribâ olsun miyân-ı beste *yelli yelleli*
Nâz ile raks eylesin bir ince *belli yelleli* (G. 254/1)

Gel bezme helâk eylemeden gam bizi *ey mey*
Sâki yine cân tâzelesin al ele *mey mey* (G. 243/1)

Köhne şarâb ver *bana tâze-be-tâze nev-be-nev*
Tâzele keyfi *sâkiyâ tâze-be-tâze nev-be-nev* (G. 214/1)

Hayâl-i zülf ü rûyun gülşen-i sinemde *sünbül gül*
Serimde tâze zahm-ı seng-i âzârın *karanfûl gül* (G. 169/1)

Hûn-rîz-i çeşm-i yâra getirdi *şarâb h'âb*
Tîg-i nigâhına mey ile verdi *âb h'âb* (G. 18/1)

Sâki gelince meclise sâgar-be-dest *mest*
Sürdüm ayağına yüzümü ben de *mest mest* (G. 23/1)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Nukl olsa bezm-i meyde leb-â-leb *tabak tabak*
Bûs etmeğe arar yine cânım *tudak tudak* (G. 155/1)

Düşünce çâh-ı ümîde *zekan zekan diyerek*
Kemend-i zülfe sarıldım *resen resen diyerek* (G. 163/1)

Mey iç lebinde görünsün *şarâb içinde şarâb*
Bu sûz-ı sîne ile dil *kebâb içinde kebâb* (G. 15/1)

Ümîdim zevrakın çekdim *kenâra her çi bâd âbâd*
Temelluk eylemem şu *rûzgâra her çi bâd âbâd* (G. 44/1)

Âlem-i âbî edince cûş-ı *sahbâ mevc mevc*
Neş'e-i rindân olur mânend-i *deryâ mevc mevc* (G. 31/1)

Gezdikçe 'îdgâhda *hûbân taraf taraf*
'Aşıklar oldu seyrine *kurbân taraf taraf* (G. 148/1)

Vehbî'nin Kasideciliği

On sekizinci yüzyıldan itibaren divanlarda kasidelerin sayısı azalırken gazel, tarih ve musammatların sayısında artış görülür. Hatta bu yüzyıldan itibaren kaside yazmayan, yazsa da divanına almayan şairler vardır²⁰⁶. Ancak Vehbî bu yüzyılda azımsanmayacak sayıda -52- kaside yazmış bir şair olarak dikkati çekmektedir. Kaside, divan edebiyatında tür olarak algılanmaya en müsait nazım şeklidir. Zira bu nazım şekliyle daha çok methiye türünde şiirlerin yazılması, övgü söz konusu olduğunda kasideyi ön plana çıkarmıştır. Kaside övgü yönüyle ön plana çıkınca da şairler övgüde bulunacakları zaman nazım şekline bakmaksızın kaside bölümlerine yer vermişlerdir.

Divan edebiyatında edibin bir hâminin himayesinde sanatını icra etmesi yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır²⁰⁷.

²⁰⁶ Vehbî'nin çağdaşı şairlerden Muvakkıt-zâde Pertev, divanına dibaceden sonra gazellerle başlar. Şeyh Şaban Kâmi Efendi divanını bastırdıktan sonraki şiirlerini topladığı mecmuasına devrin ileri gelenleri hakkındaki şiirlerini kaydettirmez (Özgül 2006: 106). Sakıp Mustafa ve Enis Dede gibi mutasavvıf şairler kasideyi el etek öpmeye benzeterek divanlarında sultanın veya bir devlet büyüğünün metheddiği kasidelere yer vermez (Horata 2015: 53).

²⁰⁷ Vehbî de şair-hâmî ilişkisine meşhur bazı şairleri ve onlarla birlikte anılan devlet adamlarını örnek vererek dikkati çekmiştir (Bk. M. 5/45-56). Vehbî, Hâce Selmân ile Melikşah üzerinde durmuş, Selmân'ın şiirlerinin okundukça Melikşah'a şan verdiğini söylemiştir. Sultan Sencer'in şimdiye kadar ruhunun yaşamasını Enveri'nin ışığıyla

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Şairin amacı otoriteye yakın olmak yahut otoriteye yakınlar vasıtasıyla yakınlık kurmaktır²⁰⁸. Bunun için şairin sermayesi şiiridir. Şair, yazdığı şiirini bir devlet adamına takdim ederek bugünkü anlamda yayınevinin ve telif ücretinin olmadığı bir dünyada eseri yoluyla hâmi ararken onun desteğiyle sanatsal faaliyetini devam ettirmeye çalışır (Kaplan 2017: 202-203). Bu sanatsal faaliyetin devam etmesinde ve hâmi-şair ilişkisinin kazan-kazan ilkesine göre sürmesinde kasidenin özel bir yeri vardır. Kaside etrafında oluşan caize geleneği, şiirin bir geçim kapısı gibi görülmesi, meslek hayatında ilerlemede vasıta olması şairi kaside yazmaya itmiştir. Ancak Vehbî'nin bu durum karşısında şiirlerinde bazı şikâyetlere rastlanmaktadır. Her şeyden önce şair, mevki sahiplerinin kapısında kaside gezdirilmesine, şiirin ticaret olarak görülmesine karşı çıkmaktadır. Hatta bu işi "cerr" geleneği gibi görür ki bu, divan edebiyatında pek rastlamadığımız bir tepkidir, kasidenin para vb. gelir kapısı gibi görülmesine bir karşı çıkıştır. Vehbî, bu amaçla şiir yazmayı, caize ümidiyle hareket etmeyi şaire yakıştıramaz.

Kaside gezdirip bâb-ı ricâle
Tenezzül etmedim cerr ü sü'âle

Talebsiz yazmadım bir ferde târîh
Cihânda olmadım şâyân-ı tevbih

Kaside verdiğim erkân-ı fehhâm
Şehenshâh u vezîr ü şeyhül-islâm

aydınlanmasına bağlamıştır. Firdevsi'nin Şeh-nâme adlı eserinin can bahşeden ifadeleriyle Sultan Mahmud'un söylemlerinin canlı olduğunu belirtmiştir. Hüseyin Baykara'nın meclisinde Molla Câmi'nin daima neşe verdiğini, Hüseyin Baykara'nın Alî Şîr Nevâî'nin de değerini bilip onu nasipli kıldığını söylemiştir. Vehbî'ye göre, eski şairlerin eserlerine bakıldığı zaman şair-devlet adamı ilişkisi açık bir şekilde görülecektir. Birçok şair çeşit çeşit ihsanlara mazhar olmuştur. Birçok devlet adamı, şairlere rağbet etmiştir. Devlet adamının şaire ihsanı o ülkenin övünme sebebi olmuştur. Şairin eseri dört bir tarafta gezdiğinden bu eserle hükümdarın vasfı dünyaya ilan olunmuştur. Bütün dillerde onun övmesi yer aldığı için zamanın sayfalarında hükümdarın ismi ebediyen kalmıştır.

²⁰⁸ Vehbî de bu amacı açık bir şekilde divanının sebep-i te'lif kısmında dile getirmiştir. Vehbî, eskilere gıpta ile bakmaktadır. Zira onlar ihtiram sahibi olmuşlardır. Kadirbilir bir hükümdarın zamanında şan ve şöret kazanmışlardır. Bunlardan bazıları padişahın yakını olmuş, yüksek makamlar elde etmiştir. Bazıları ise vezirlere yakın olup cömertlik görmüştür. Vehbî de böyle bir arayış içindeyken III. Selim'in zamanına denk gelmiş, onun ihsanlarına nail olmuştur (Bk. M. 7/94-103).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Dahı vasf eyledim birkaç kibârı
Kibâr ammâ kibârın nâmdârı

Ma'ârif kadrin anlar ehl-perver
Güher-senc-i hüner zât-ı sühanver

Civân-merdândan ihsân u tahsîn
'Arûs-ı nazma olmuş gerçi kâbîn

Velîkin düşmez erbâb-ı kemâle
Vesîle eylemek şî'ri sũ'âle

Değildir câ'ize ümmîdi câ'iz
Gedâ-çerşmân sanarlar anı fâ'iz

Yakışmaz şâ'ire vâdî-i cerrâr
Budur erbâb-ı tab'a pek büyük 'âr (M. 7/30-38)

Vehbî'nin bu yaklaşımı caize geleneğine bir tepki gibi görülse de aslında bir tavra ve algıya yöneliktir. Her fırsatı kollayıp kaside ve tarih yazan, bunu devlet ricali arasında dilenci gibi gezdiren ve şiirin değerini düşürenlere yönelik bir tepkidir. Şair bu tepkiyi kaside-i kelâmiyyesinde de devam ettirmiştir. Burada tepki kasideden çıkıp tarih ve gazeli aynı işlevde kullananları da içine almıştır. Vehbî, dilenci meşrep ve dilenci mizaçlı kimselerin şiir yoluyla dilencilik yapmasına, şairi itibarsızlaştırmalarına, her olayı vesile bilip tarih yazmalarına, kapı kapı şiir dolaştırmalarına, herkese şiir takdim etmelerine, bayram vb. durumları fırsat bilip eski kasideleriyle nemalanmaya çalışmalarına karşıdır. Şairin bu tavrını aşağıdaki beyitlerinde görmek mümkündür:

Narhı altmışlığa indi hele târîhlerin
Pek ucuzlandı bu bâzârda kâlâ-yı sühan

Niçe nâ-ehl gedâ-tînet ü sâ'il-meşreb
Cerrî sermâye eder eylese imlâ-yı sühan

Kalınadı şâ'ir ile farkı hemân cerrârın
Müntic-i cerr ü sũ'âl oldu kazâyâ-yı sühan

Taldılar bâb-ı kibâra gazelim var diyerek
Oldu sâ'il kapısı dergeh-i vâlâ-yı sühan

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Kim vefât etse kazıp seng-i mezâra târîh
Cönk ü tûmârın eder mahşere mevtâ-yı sühan

Hâsılı ‘âlemi târîh ile telvîs etdi
Niçe murdâr u mülevves hezeyân-lây-ı sühan

Câygâh oldu o kâğıdlara battâliyye
Her konakda bulunur bir iki torbâ-yı sühan

‘İd-i nev gelse hemân köhne kasîde götürüp
Yeni eski bulur esbâb-ı ‘atâyâ-yı sühan

Eyleyip şi’ri varak-pâre-i imsâkiyye
Ramazânda tağıdır halka hedâyâ-yı sühan

Bu tarîk ile çöker sofrâ-i hulviyyâta
Nukl-i iftâra getirmiş gibi hurmâ-yı sühan

Şâ’iriz biz de deyü söylemeğe ‘âr ederiz
Oldu rüsvâ bu kadar sûret-i zîbâ-yı sühan (K. 51/61-71)

Söylem olarak bakıldığında Vehbî’nin bu tepkisi yenidir ve bir reis-i şuaradan gelmesi bakımından da önemlidir. Bu daha önceki dönemlerin şiir algısına bir karşı çıkıştır. Ancak eylem olarak bakıldığında şairin söylemiyle çeliştiği görülmektedir. Vehbî, birkaç orijinal kasidesini saymazsak kasidelerini methiye türünde yazıp geleneksel kaside anlayışını devam ettirmiş bir şairdir. Vehbî, her durumun fırsat bilinip kaside yazılmasına ve bunların takdim edilmesine karşı görünmektedir. Ancak şairin divanında nevrûziyye, îdiyye, ramazâniyye, bahâriyye, cülûsiyye gibi farklı sebeplerle yazılmış kasideler vardır. Vehbî, III. Mustafa’nın, I. Abdülhamid’in ve III. Selim’in tahta çıkışlarında söz konusu padişahlara cülûsiyye yazmıştır. Hatta III. Selim’e saltanatının birinci yılında ve Mısır’da Napolyon’a karşı zafer kazandığında kaside takdim etmiştir. Vehbî, padişahların yanı sıra dönemdeki sadrazam ve şeyhülislamlara da birçok kaside yazmıştır. Şeyhülislam Mehmed Kâmil Efendi’ye tebrik-nâme yazan şair, Şeyhülislam Mehmed Es’ad Efendi’ye de sıhhat-nâme yazmıştır. Bunlar bir noktada şairin,

“Kasîde verdiğim erkân-ı fehhâm
Şehensâh u vezîr ü şeyhül-islâm

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Dahî vasf eyledim birkaç kibârı
Kibâr ammâ kibârın nâmdârı (M. 7/32-33)”

beyitlerindeki söyleminin yansıması olduğu için şair eyleminde mazur görülebilir. Ancak caize ümidiyle yazan şairleri “cerrâr, gedâ, sâ’il” olmakla itham eden birinden mansıp kaygısıyla kaside yazmaması, kasidelerinde arz-ı hâlden uzak durup şikâyetle bulunmaması beklenirdi. Vehbî’nin divanına bu doğrultuda bakıldığında mansıp için yazılan dört kasidesinin (K. 46, 47, 48, 49) olduğu görülmektedir²⁰⁹. Kasideler övgü şiiri olarak görülse de gelenekte bazen bir arzuhal gibi kullanılmıştır²¹⁰. Vehbî’nin de birkaç kasidesi böyledir.

Vehbî, 5. kasidesinde hâlini arz edip şikâyetle bulunur. Şair, 17. kasidesinde Eskizağra’da başına gelenlerden yakınır²¹¹, kadılıktan atılınca da III. Selim’den mansıp ister²¹². Vehbî, 28. kasidesinde değerinin bilinmediğini söyler, 31. kasidesinde ise hem şikâyetle hem de talepte bulunur. İran elçiliği esnasında hakkındaki jurnalle idamına karar verilince İstanbul’a dönüp affını isteyen bir kaside yazar. Sadrazam Derviş Mehmed Paşa’ya sunduğu 25. kasidesinde affını diler. Sadrazamdan piyade veya süvari mukabeleciliği mansıplarından birini talep eder. Sadrazam

²⁰⁹ Vehbî’ye göre mansıp bir çeşni gibidir, ona kötü söz söylenmez, mansıp mutlaka tatlıdır. Ancak sonunda onun lezzeti bozulabilmekte, azil zehriyle acı bir hâl alabilmektedir.

Çâşnî-i mansıba söz var mı elbet tatlıdır
Zehr-i ‘azl ile sonunda olmasaydı kâm telh (G. 41/2)

²¹⁰ Rasih Erkul (2009: 753-762), bazı kasidelere “edebî dilekçe” denilebileceğini belirtmekte, bu kasidelerin istekte veya şikâyetle bulunmak, hak aramak, karşılaşılan haksızlığı anlatmak amacıyla yazıldığını söylemektedir.

²¹¹ Şair, bu olaya dair yayımlanmış divanlarında bulunmayan “bu mudur” redifli bir hicviye yazmıştır. Vehbî, bu şiirinde başına gelenlerden yakınırken yerine kadı olarak atanan Hacı Molla Efendi’yi ağır bir şekilde hicvetmiştir. Bu şiir için bk. Turgut Kut (2001). “Bilinmeyen Bir Hicviyesiyle Sünbülzâde Vehbî”, *Tarih ve Toplum*, S. 208, s. 73-76.

²¹² Şu beyitte Vehbî’nin bu isteği görülmektedir:

Ya’nî Eskizağara mahv u telef oldu ise
Yeni mansıbla efendim beni kıl şâd u be-kâm (K. 17/19)

Vehbî, İran’daki elçilik vazifesinde Bağdat valisi Ömer Paşa’nın suçlamaları sonrası görevinden azledilmiştir. Uzun süre yeni bir görev alamayan şair, Darendeli Mehmed Paşa’dan şu beyitle eski mesleği kadılığa iadesini talep etmiştir:

Zarûret ol kadardır kim kazâya râzıyım şimdi
Getirmem ‘akl u fikre gayret-i emsâl ü akrânı (K. 27/18)

Başka bir beytinde ise Vehbî kadılığa payesinin yükseltilmesini istemiştir:

Hünermendân-ı ‘âlem şeş cihetde iftihâr etsin
Efendim sitteden mansıbla şâd eyle bu nâçârı (K. 8/69)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Darendeli Mehmed Paşa'ya yazdığı 27. kasidesinde hiç olmazsa eski görevi olan kadılığa iade edilmesini ister. Vehbî, Nefî tarzında kasideler yazmasına rağmen 37 ve 42. kasidelerinin fahriyelerinde geleneksel anlayışı yansıtip acziyetini itiraf eder. Bunların dışında 43, 50 ve 70. kasidelerinde de hâlini arz edip kasideleri vasıtasıyla himaye arar. Bu örnekler bize Vehbî'nin yukarıda dile getirdiğimiz şikâyetine ve tepkisine pek bağlı kalmadığını, kasidenin geleneksel işlevinden faydalanmaya çalıştığını göstermektedir. Şairin 50. kasidesinde geleneksel bakışın (felekten, talihinden, düşmanlarından, değerinin bilinmediğinden şikâyet; devlet adamlarının cömertliği, koruyuculuğu; şairin acziyeti, yardıma muhtaçlığı...) izlerini görmek mümkündür:

Varıp huzûruna hâlim ifâde eyler idim
Ne çâre kalmadı va'llâhi esb ü hidmetkâr

Bu ye's ü hayret ile bî-mecâl olup kaldım
Derûn-ı hânede mânend-i sûret-i dîvâr

Şihâb-ı sâbıkı basdırdı şu'le-i âhım
Şerâre-pâş-ı felekdir bu âh-ı âteş-bâr

Eder semenderi hâkister âteş-i sînem
Lehîb-i havsala-sûz-ı ne'âmedir o şerâr

Makâm-ı râhat-ı ervâha bestedir gûyâ
Benim figânıma nisbetle nâle-i bîmâr

Siyâh-baht u perîşân u hâne-ber-düşüm
Bu rûzgârda mânend-i turra-i dildâr

Ne baht imiş meded Allâh bu baht-ı sengin-hâb
Figân u rîziş-i eşkimle olmadı bîdâr

Tefe"ül eyledim âsâr-ı nazm-ı 'Örfiden
Bu kıt'a çıkdı hemân hasb-i hâl-i nâ-hemvâr

*Cihân bigeştem ü derdâ ki hiç şehri ü diyâr
Nedîdeem ki fûrûşende baht der-bâzâr*

*Zi-mancınîk-i felek seng-i fitne mî-bâred
Men eblehâne gürîzem der-âbgîne hisâr*

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Dıraht-ı gülşen-i ye'sim ki berg ü bârım yok
Tehî dü-dest-i ümîdim misâl-i dest-i çınâr

'Aceb mi devr-i felek derd-i ser verirse bana
Kadîmi 'illetidir çarh-ı seflenin devvâr

Elinde mihr ü mehi iki ser-nigûn kâse
Ne âb-ı şefkati ne katre-i mürüvveti var

Günâh imiş beli tahsîl-i ma'rifet bildim
Sezâ-yı 'afv olamam eylesem de istigfâr

Metâ'-ı kâsid-i 'irfâna sarf-ı 'ömr etdim
Alır bulunmadı üstümde kaldı âhir-i kâr

Nolaydı ben de cihânda misâl-i kirpâsî
Tedârük etmiş olaydım bir iki top astâr

Hezâr gıpta o vaktin sühanverânına kim
Nedîme mâ'il olup derdi bir perî-ruhsâr

Nedîm nâmına bir şâ'ir-i cihân var imiş
Kemend-i zülfüme düşsün İlâhî ol tarrâr

Ne pîr-i meykede ne tâzeler alır gazeli
Zamânenin hüneri şimdi dirhem ü dînâr

Ne derde uğradı mürğ-i perîde-baht-ı serim
Giyip hemân kafesi oldu kâlb-ı destâr

Kalensöveyle geçinsin deyip verilmedi hiç
Ne mansıb u ne ze'âmet ne bir çürük tîmâr

Tedârük ettiğim eski metâ'-ı sâ mânım
Revâ mıdır ki ola şimdi zîver-i bâzâr

Ricâl-i devlete lâyıık mıdır ki ihvânı
Ola esîr-i mezellet zebûn-ı gayret ü 'âr

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Mahall-i gayret-i akrân degil midir ‘acebâ
Ki ola üstü Horasânî-kisvet-i cerrâr

Ocaklı zümresi yoldaş deyip çeker gayret
Olursa birisi dil-sûz-ı mihnet ü ekdâr

Bizim de kulluğumuz yok mu şâh-ı devrâna
Tarikimizde bulunmaz mı bir hamiiyetkâr

‘Înâyetinle olursa cilâ-pezîr-i merâm
Kalır mı âyîne-i hâtırında jeng-i gubâr

‘Aceb mi pertev-i şefkatle mihribân olsa
Kemîne-zerre-i nâçize mihr-i pür-envâr (K. 50/38-65)

Gazellerinde Bâkî, Sâbit ve Nedîm tarzını devam ettiren şair, kasidede Nefî yolunu izlemiştir. Vehbî, Nefî'nin yedi kasidesini tanzir etmiş, bir kasidesini tahmis etmiştir. Şair, kaside-i kelâmiyyesinin ilk doksan altı beytinde söze, şiire ve şaire dair düşüncelerini dile getirir, 97. beyitten itibaren ise fahriyeye geçer ve genç şairlere kendisini taklit ederek şiir yazmalarını tavsiye eder. Şiirin vasıflarına dair birkaç beyte yer verdikten sonra ise kendisini divan edebiyatından Bâkî ve Nefî, İran edebiyatından Örfî, Sa'dî ve Hâfız-ı Şîrâzî ile karşılaştırır, onlara karşı olan üstünlüğünü belirtir. Fahriyeden sonra iki beyitle girizgâh yapan şair tegazzül bölümüne geçer. Tegazzülden sonra sadrazamdan fahriyede bulunduğu için af diler ve maksadının şair geçinleri terbiye etmek olduğunu söyler. Birkaç beyitlik methiyeden sonra son beyitte duaya yer vererek kasidesini tamamlar. Burada Vehbî'nin fahriyeyi öncelemesi, edebiyatımızda Nefî tarzı kasidenin öne çıkan bir özelliğidir. Şair bu özelliğe 5. kasidesinde de yer vermiştir. Kasidenin ilk on bir beyti fahriyedir. Daha sonra girizgâh yapan şair 13. beyitten itibaren methiyeye geçer. Şair yirmi yedi beyit boyunca Sultan Mustafa'yı metheder, 41. beyitten 49. beyte kadar şikâyetini dile getirir, hâlini arz eder. Son iki beyitte duada bulunarak kasidesini tamamlar. Vehbî, Nefî'ye nazire yazdığı 41. kasidesinde de Nefî tarzında fahriye yapar. Şair söz konusu kasidesinde 43. beyitten 59. beyte kadar şairliğini över. Vehbî, tamamen methiye türünde olan kasidelerinde türün gereği kasidesine methiye ile başlamıştır. Şair bunların dışında kalan ve sefaret-nâme özelliği taşıyan kaside-i tannânesinde (K. 7) ilk otuz

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

beş beyitte Sultan Abdülhamid'i methetmiştir. Vehbî bu kasidede Nefî peyrevi olarak karşımıza çıkmaktadır. O, uygulamalarının yanı sıra söylemleriyle de Nefî peyrevi olduğunu göstermiştir. Şair, Nefî'yi ismen zikrettiği beyitlerinin bir kısmında onu izlediğini, onun tarzında şiir yazdığını beyan etmiştir:

Vâdî-i nâ-reftede böyle tekâpûlar nedir
Esb-i tab'ın pey-rev-i Nefî-i bî-pervâ mıdır (K. 31/16)

Kasîde söyledikçe tavr-ı Nefîde yazar ammâ
Gazelde tab'ımın vâdîsi böyle tarz-ı âhardır (K. 41/59)

Bir kısım beyitlerinde ise Vehbî, Nefî'nin kendisini beğeneceğini belirtirken kendisinin ondan daha iyi bir şair olduğunu iddia etmiştir. Vehbî, Nefî'nin yaşayıp kendisinin şiirinin parıltısını görmesi durumunda utanarak fahriyesini yakıcı ateşe atacağını belirtir. Aynı doğrultudaki başka bir beytinde ateş diliyle kendisini övenlerin başı olan Nefî'nin üzerine, düşünce şimşeginin her zaman ateşten bir kılıç çektiğini söyler. Bir beytinde Nefî'yi susturacağını söylerken başka bir beytinde de dilinin mana denizi olduğunu, şiiri Nefî gibi süslü ibarelerle boğmadığını söyler.

Eger bâkî olup Nefî göreydi tâbiş-i nazmım
Atardı şerm ile fahriyyesin hep nâr-ı sûzâna (K. 7/99)

Çeker bir şu'leden şemşîr her dem berk-ı endişem
Ser-i serbest-i fahr-ı Nefî-i âteş-zebân üzre (K. 15/61)

Bahr-ı ma'nâdır dilim yohsa hemân Nefî gibi
Tumturak-ı lafza boğmam nazm-ı gevher-zîveri (K. 23/59)

Mezâyâ-yı hayâlim muhtefi fehm-i Fehimâdan
Sükût eylerdi Nefî şimdi bâkî olsa dünyâda (K. 49/40)

Vehbî, Nefî'yi ismen zikrettiği beyitlerde onu geçtiğini beyan etmiştir. Bunların birinde Vehbî iddialı bir şekilde Nefî'yi geçtiğinin herkesin malumu olduğunu, nükte sahiplerinin her kasidesinde kendisini Nefî'ye üstün tuttuklarını vurgular. Başka bir beytinde şiirde at sürüp dizginini bırakması durumunda yokluk ülkesinin meydanının Nefî'ye dar geleceğini söyler. Nefî şaire söz kumaşını sunsaydı o zaman sözün kâr ve zararını anlayabilirdi. Vehbî öyle bir tüccardır ki şiirindeki cevhere olan talep Nefî'nin şöhretine zarar verecektir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Cümlenin ma'lûmudur Nefîye gâlib olduğum
Nüktedânlar her kasîdemde ana rüchân bulur (K. 18/38)

Gâhî edip 'atf-ı 'inân nazma olursam rahş-rân
Nefîye teng olur hemân meydân-ı iklim-i 'adem (K. 22/39)

Belki fehmi eyler idi sûd u ziyân-ı sühanı
Gelse 'arz eylese Nefî bana kâlâ-yı sühan (K. 51/101)

Ol hâceyim ki cevher-i nazmımdaki revâc
Nefînin iştihârına kesr ü ziyân verir (K. 70/49)

Bu beyitler bize hem eylem hem de söylem olarak Vehbî'nin Nefî'yi izlediğini göstermektedir. Ancak Vehbî'nin kaside tarzında farklı uygulamaları da vardır. Vehbî, kasidelerinde büyük oranda tüm bölümlere yer vermiştir. Şairin bu kasidelerinde tegazzülün yerinin sık sık değiştiği görülmektedir. Gelenekte daha çok methiyeden sonra görülen tegazzül Vehbî'nin dört kasidesinde de (K. 31, 42, 44, 49) böyledir. Bir kasidesinde (K. 30) ise tegazzül nesipten sonra yer almıştır. Ancak Vehbî tegazzüldeki bu genel temayüle tam uymamıştır. Şair, tegazzüle daha çok fahriyeden sonra yer vermiştir. Şairin on üç kasidesinde (K. 7, 8, 15, 18, 23, 34, 37, 38, 39, 41, 43, 45, 51) tegazzül, fahriyeden sonra yer almıştır. Vehbî'nin kasidelerinde görülen başka bir özellik de sık sık girizgâha yer vermesidir. Örneğin 39. kasidesinde şair 34 ve 35. beyitlerde girizgâh yaparak methiyeden fahriyeye geçer. Şair, 53. beyitte tekrar girizgâh yaparak tegazzül bölümüne geçeceğini haber verir. Vehbî, 60. beyitte duaya geçerken de girizgâha yer verir. Şair 41, 42 ve 45. kasidelerinde de üç defa girizgâh yapmıştır. Vehbî, kasidelerinde herhangi bir bölümden herhangi bir bölüme geçerken girizgâh yapmıştır.

Gazel ve kıt'alarında musammat kafiyeye yer veren şair, kasidelerinde de bazen musammat kafiyeye yer vermiştir. Şairin 20 ve 22. kasideleri musammat kasidedir. Vehbî, kasidelerinde tazmin beyitlere de yer vermiştir. Şair, 21. kasidesinde kendisinden önce reis-i şuaralık yapan Seyyid Vehbî'den tazmin yaparken, hem 38 hem de 50. kasidesinde İranlı şair Örfî'den tazmin yapmıştır. Vehbî

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

iki kasidesinde (K. 17 ve 23) III. Selim adına muammaya yer vererek bir değişiklik yapmıştır²¹³.

Vehbî'nin bazı kasidelerinin geleneksel kaside anlayışından farklılıklar taşıdığı görülmektedir. Bu farklılıklar, şairin kasideyi tür olarak algıladığı ve kıt'ayı kasideye yaklaştırdığı örneklerde daha fazla görülmektedir. Şairin tarihleri ve kasideleri arasında methiye ve tarih düşürmeden kaynaklanan yakınlıklar görülmektedir. Vehbî, 4. kasidesinde Sultan III. Selim'in veladetine, 14. kasidesinde ise Sultan III. Selim'in cülusuna tarih düşürür. Şair, 20. kasidesinde Sultan III. Selim'in saltanatının ilk yılına tarih düşürür. Şairin 23, 44 ve 45. kasideleri de tarih mısraları içermektedir. Bu şiirlerin tamamı kaside nazım şekli ile yazılmış şiirlerdir. Şairin kasideler bölümünde yer alan bazı şiirleri ise kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır. Şairin kasideler bölümündeki 13. şiiri kıt'a nazım şekliyle yazılmış 25 beyitlik bir şiirdir. Şair, bu şiirinde Nemçe (Avusturya) ile yapılan Muhadiye Boğazı savaşına yer vermiştir. Şiirin son beytinde de bu savaşa tarih düşürmüştür. Bu şiir klasik bir kasidede yer alan bölümleri ihtiva etmemektedir. Şair kasideler bölümünde yer alan 14. şiirinde de tarihî bir olaya yer verip Nemçe'nin bozguna uğratılmasını anlatmıştır. Kıt'a nazım şekliyle yazılan 41 beyitlik bu şiirin ise bir kasidede yer alan klasik bölümleri ihtiva ettiği görülmektedir. Vehbî, bu şiirinin ilk on dokuz beytinde methiyeye her vermiş, 20. beyitten itibaren savaşı anlatmıştır. Şair, 32. beyitte girizgâh yaptıktan sonra tegazzüle geçmiştir. İki beyitle fahriye, bir beyitle dua yapan şair, 41. beyitte bu tarihî olaya tarih düşürmüştür. Görüldüğü gibi bu şiirin klasik bir kasideden hiçbir farkı yoktur ancak kıt'a nazım şekli ile yazılmıştır. Vehbî'nin divanında tarih bölümünde yer alan bazı şiirleri de kaside nazım şekli ile yazılmıştır. Şairin tarihler bölümünde yer alan ilk şiiri kaside nazım şekli ile yazılmış, tarih mısraı barındıran bir methiyedir. Dördüncü şiir, şairin Sultan Abdülhamid'in tahta çıkışına tarih düşürdüğü, methiye ve dua bölümleri bulunan bir kasidedir. Vehbî, 20. şiirinde Es'âd-zâde'nin oğlunun Galata kadısı olmasına her mısraı tarih olan on üç beyitlik bir şiir yazmıştır. Bu şiir, methiye ve dua bölümleri de ihtiva etmekte olup kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Şairin 22. şiiri de kaside nazım şekli ile yazılmış, methiye ve dua bölümleri bulunan

²¹³ Vehbî'nin divanının başlangıç kısmında kıt'a başlığı taşıyan ancak mesnevi nazım şekli ile yazılmış (methiye ve dua bölümleri ihtiva eden) 5. şiirde de III. Selim adına muamma yer almaktadır. Şairin divanının son bölümünde matla ve müfretlerden sonra 32 muamma, 5 lüzaz yer almaktadır.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

15 beyitlik bir şiirdir. Şair, bu şiirinde son beytin her iki mısraında tarih düşürmüştür. Vehbî'nin 23. şiiri de methiye ve dua bölümleri içermektedir, hatta şair dua bölümüne geçişi girizgâh ile haber vermiş, tarihi de dua beytinde düşürmüştür. Bu 11 beyitlik şiir kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Her iki şiirde Defterdar Ömer'in hanesine tarih düşürülmüştür. Şairin 24. şiiri de Cihân-zâde'nin hanesine tarih düşürülen bir kasidedir. Vehbî'nin tarih bölümünde yer alan bu şiirleri kaside-i beççe görünümündedir. Bu şiirlerin beyit sayıları az olup şiirler yalnız methiye ve dua bölümleri içermektedir. Ancak bu bölümde yer alan 35. şiir beyit sayısı bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Şair, methiye türünde bir kaside olan bu şiirinde Sultan III. Selim'in Napolyon'a karşı kazandığı zafere ve Mısır'ın fethine tarih düşürmüştür. Şair bu kasidesinin kırk dokuz beytinde zaferi anlatırken sultanı da methetmiştir. Methiyeden sonra fahriye yapan şair birkaç beyitle de sultana hâlini arz etmiş, dua ile kasidesine son vermiştir. Vehbî'nin bu şiiri tarihler arasında yer alan bir kasidedir.

Vehbî'nin tarih bölümünde yer alan bazı şiirleri ise kıt'a nazım şekliyle yazılmış olmasına rağmen kasidenin temel iki bölümü olan methiye ve dua bölümlerini içermektedir. Bu bölümde yer alan 8, 11, 12 ve 16. şiirler böyle bir özellik göstermektedir. Hatta şair bu şiirlerin üçünde girizgâh da yaparak hangi bölüme geçtiğini söylemiştir. Bu şiirler kıt'a nazım şekliyle yazılan ve tarih düşürülen methiye türünde kıt'alar olarak kasidenin özelliklerini taşımaktadır. Bu bölümde yer alan 34. şiir, bu şiirlere göre daha uzun bir kıt'adır. Yirmi bir beyitlik bu şiir musammat bir kıt'adır. Şair, bu musammat kıt'ada Mısır'da kazanılan zafere tarih düşürmüştür. Şiirin ilk on yedi beyti methiye, sonraki iki beyit dua, son beyti tarih beytidir.

Vehbî'nin geleneksel kaside tarzından bazı farklılıklar taşıyan dört kasidesi vardır. Bunlardan ikisi kaside-i tayyâre ve kaside-i tannâne ismiyle maruf kasidelerdir. Vehbî, bu iki kasidesini üstlendiği vazifeye binaen yazmıştır. Her iki kaside vakâyi-nâme şeklinde tasarlanmıştır. Beyzadeoğlu (1991), tematik bakımdan bu kasideleri yeni bulurken Özgül (2006: 212), bu kasidelerin belîğ olmaktansa tebliğci olmayı yeğleyen bir anlayışla yazıldığını, bir raporu andırıldığını söyler. Bu iki kaside de klasik bir kasidenin bölümlerini ihtiva etmektedir. Kaside-i tannâne, Vehbî'nin 1776'da İran'a elçi olarak gittiğinde yazdığı bir sefâret-nâmedir, aynı

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

zamanda bir olaya dair hazırladığı rapordur²¹⁴. Şair, Bağdat valisi ile İran meliki arasındaki problemleri çözmek için görevlendirilmiştir. Vehbî, hazırladığı raporda Bağdat valisi Ömer Paşa'nın suçlu olduğunu bildirmiştir. Vehbî'nin tahriratından haberdar olan Ömer Paşa, Vehbî'nin İran meliki Zend Kerim Han'la dost olduğunu, devletin menfaatlerini hiçe saydığını, bir dizi ahlaksız işler yaptığını karşı bir raporla bildirmiştir. Sultan Abdülhamid, Vehbî'yi görevinden alıp idamına hükmetmiştir²¹⁵. Vehbî de bunun üzerine bu kasideyi kaleme almıştır. Kaside bahsedilen yazılış sebebinden dolayı bazı farklılıklar taşımaktadır. Vehbî, Ömer Paşa'nın kendisine yönelik suçlamalarına cevap olması bakımından kasidesinde özel bir düzenleme yapmıştır. Bu doğrultuda şair kasidesine sadece sultanı değil hanedanı ve Osmanoğullarını da överek başlar. Böylece padişaha nasıl bir hanedanın tebaası olduğunu bildiğini gösterir²¹⁶. Bu dokuz beyitlik girişten sonra şair, Sultan I. Abdülhamid'in övgüsüne yer verdiği methiye bölümüne geçer. Bu bölümde de bilinçli bir şekilde sultanın İran şah ve mitolojik kahramanlarına olan üstünlüğünü vurgular. Bu yolla şair, İranlılarla bir gönül bağının olmadığını göstermeye çalışır. Vehbî 35. beyte kadar devam eden methiyeden sonra kasidesini farklı kılan sefâret-nâme kısmına geçer. Bu kısmı oldukça uzun tutan şair, bu kısımdaki bazı beyitlerde İran'ı küçültürken Osmanlı Devleti'ni ve padişahı ön plana çıkaran yönere yer verir. Vehbî, bu bölümde oldukça canlı bir tasvirle İran melikinin huzuruna çıktığında üzerinde olan kıyafeti, bu kıyafete meclistikelerin hayran hayran bakışını, padişahın namesini nasıl takdim ettiğini, melikin bunu nasıl teslim aldığını, melikin meclisinde nasıl davrandığını, Acemler üzerinde nasıl bir etki bıraktığını anlatır. Şair, söz ve davranışıyla padişahı layıkıyla temsil ettiğini ve padişahın sözüne göre davrandığını özellikle belirterek suçlamalara cevap verir, görevini padişahın buyurduğu

²¹⁴ Kaside-i tannâne üzerine iki inceleme için bk. Süreyya Beyzâdeoğlu (1991). "Tannâne Kasidesi, *Dergâh*, C. 2, S. 14, s. 10-12; Mehmet Ünal-Nurettin Çalışkan (2015). "Manzum Bir Sefaretnâme: Tannâne Kasidesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 40, s. 158-169.

²¹⁵ Bu olayın Midhat Cemal Kuntay'ın kaleminden hikâyesi için bk. "İdamdan Kurtulan Şair", erişim: <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/16200/001582722010.pdf?sequence=1> (erişim tarihi: 30/08/2017)

²¹⁶ Zira Bağdat valisi Ömer Paşa'nın şaire yönelik suçlamalarından birisi İran tarafına geçtiği iddiasıdır.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

şekilde layıkıyla yaptığını vurgular²¹⁷. Vehbî bu kısımda yer yer İran ile Osmanlı mukayesesi yapmıştır. Şair, bu mukayeseler ile âdeta padişaha kendisinin, saltanatının ve devletinin İran'a ve melikine üstünlüğü ortada iken ben neden tenezzül edip onlara teveccüh göstereyim demektedir. Bu bölümde kimi zaman methiye de yapan şair, 85. beyitten itibaren fahriyeye, 104. beyitten itibaren de tegazzül bölümüne geçer. Şair tegazzül bölümünü de olaya ve suçlamalara binaen bilinçli bir şekilde kurmuş, şiirde buna göre bir muhteva oluşturmuştur. Şair, gazelde bahsettiği güzelin üstün yönlerini birtakım coğrafyalar ile teşbihe dayalı bir kıyaslama yaparak vurgulamıştır. Bu doğrultuda Hind, Keşmir, Hoten, Aden, Ken'an, Bedeşan, Ferhar, Çin, Sind, Kâbil, Kızılma, Portekiz, Semerkand ve Kandeher'a yer vermiştir. Tegazzülden sonra girizgâh ile duaya geçen Vehbî, kasidesini bir yenilik yaparak tamamlamıştır. Şair, kasidesine farklı bir kafiye ve vezinde bir beyit ekleyerek Zend Kerim'in cömertliklerine bel bağlamadığını söylemiştir. Vehbî kendisine yönelik suçlamalara cevap olması amacıyla bu kasidesinde muhtevayı ve bölümleri özenle hazırlamıştır. Kaside bu yönüyle bir farklılık taşımaktadır. Bu kasidede Vehbî'nin başka bir yönünü daha görmek mümkündür. Vehbî, hünere dayalı uygulamaları, fikrî uğraşları seven bir şair olarak bu kasidesinde özel isimler etrafında bol bol cinas yapmıştır. Vehbî'nin üslubunda cinasın ve ihamın özel bir yeri vardır. Şair sık sık cinasa ve ihama başvurmuştur. Vehbî'ye göre sözün edasını güzelleştirmede cinas ve iham çeşitlerinin özel bir yeri vardır:

Kudretin kalmadı mı hüs-n-i edâ-yı sühane
Yohsa bilmez misin envâ'-ı cinâs u ihâm (K. 17/4)

Vehbî'de tekrara dayalı sanatlardan cinas büyük bir önem arz etmektedir. Zira şairin hem şiirde fikrî uğraşı sevmesi hem de ahenge önem vermesi bu sanata sıkça yer vermesinde etkili olmuştur. Cinasa lafza ait bir sanattır. Söze anlam yönünden katkı sağlar. Cinasin biri ses, diğeri anlam olmak üzere iki yönü vardır. Cinasa, söze ahenk katarken kişiyi de zihnî bir faaliyetin içine çekerek ona estetik bir zevk verir (Mum 2006: 153). Ses ile mananın ideal bir birleşimi olan şiirde cinas sadece fikri uğraş mahsulü bir sanat değildir. Zira cinas aynı zamanda şiir dilinin etkileycilik ve kalıcılık sağlayan özelliklerinden biridir. Dilin ses yönü ile ilgili bir

²¹⁷ Vehbî bu hususları özellikle belirtmiştir. Zira Ömer Paşa, şairi devlet hizmetinde bulunanlara yakışmayacak işler yapmakla ve devletin saygınlığını düşürmekle itham etmiştir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

husus olan cinas, ses tekrarını en iyi sağlayan ve hissettiren sanatlardandır (Saraç 2007: 248). Cinas hem göze hem kulağa hitap ederek şiire güzellik katar, şiir böylece renk, ses ve akıcılık kazanır (Öztoprak 1999: 155).

Vehbî, bu kasidesinde cinasın mürekkebe, nâkıs, lâhık gibi birçok türüne yer vermiştir²¹⁸. Şair, kasidesinin farklı beyitlerinde cinaslı kelimeleri çoğunlukla art arda sıralamıştır. Beyitlerde cinası oluşturan kelimelerden biri özel isim olup şair bu özel ismi ses tekrarı yoluyla vurgulamak için cinas yapmıştır²¹⁹. Şair bu uygulamasıyla aynı sesleri barındıran kelimeleri kullanmayı yeğlediğini göstermektedir.

Ferîdûn dündur sad mertebe ol **ferr** ü haşmetden
Te'âlâ'llâh nedir bu saltanat tarz-ı mülûkâne (K. 7/6)

O *dergehde* **Sikender sâkin-i der** olmağa tâlib
Nice reşk etmesin **Dârâ** bu **dârât** u bu 'unvâna

Tururlar **Safder** ü **Âsaf** gibi sad bende **saf-der**-saf
Gelir **Tîmûr mûr**-âsâ o *dergâh*-ı Süleymâna (K. 7/8-9)

²¹⁸ Aslında cinas divan şiirinin kuruluş döneminde yaşayan şairlerin sıkça yer verdikleri bir uygulamadır. Ancak 18. yüzyıldan itibaren bilhassa klasik üslupla şiir yazan şairler cinası yeniliğin bir göstergesi olarak görmüş, sıkça cinasa yer vermişlerdir.

²¹⁹ Vehbî, başka kasidelerinde de özel isimler etrafında cinası bu şekilde kullanmıştır:

Alaman düşmeni şimdi 'aceb mi **el-amân** verse
Düşüp cân havfına eyler hazer şevketlü hünkârım (K. 12/20)

Ricâl-i gaybdan niçe **demiş vardır Dimeşvârı**
Bugünlerde vezîrin feth eder şevketlü hünkârım

Varadine varır din gayretiyle 'asker-i İslâm
Gelir dergâhına böyle haber şevketlü hünkârım (K. 12/23-24)

Bu dehşet **Çâr** u **Çâsârı duçâr**-ı havf edip **nâçâr**
Âlâmân düşmeni der **el-amân** şevketlü hünkârım

Gidip Îrâna Tûrâna dahi bu sît-i hevl-engîz
Eder **Efgâniyân** belki **figân** şevketlü hünkârım

Eger **re'y** almasa havf ile **Rây**-ı Hind nîm-ceyşin
Olur **râyet**-keş-i Hindûsitân şevketlü hünkârım

Sen ol Rüstem-şecâ'at Cem-haşem safder-şiyemsin kim
Tayanmaz **kahrına** sad **Kahramân** şevketlü hünkârım (T. 37/37-40)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Keyânı mâkiyân ‘addeleyip Sîmurg-ı iclâli
Hümâ-yı şevketi sâye-figendir fark-ı şâhâna

Cüdâ eyler serinden bîm-i tîgi **hûş-ı Hûşenki**
‘Aceb **nermî** verir darbı dil-i saht-ı **Nerîmâna**

Geçip ser-keşliginden **Çârlar Çâsârlar nâçâr**
Ederler ser-fürû ol tîg-i âteş-tâb u berrâna

Hezârân Nâdiri ma’dûm eder şemşîr-i hûn-hârı
Gürîzân olsa da farzâ **Horâsâna hirâsâne**

Zihî kerrâr-ı savletdir ki tâb-ı pençe-i kahrı
Mükerrer üstühân-ı **Erdeşîre erdi şîrâne**

Tehemten töhmetin ikrâr eder lâf-ı şecâ’atde
Görürse **resm-i Rüstem** üzre perhâşın dilîrâne (K. 7/12-17)

Minûcehrin solar gül **çehresi** bîm-i sîtîzinden
Ne dem Efrâsyâb-âsâ girerse rezme merdâne

Hemân **sersâm** u bî-sâmân olup **kârı** ola **zârî**
Rûsum-ı **kâr-zârın Sâm** görseydi mehîbâne (K. 7/26-27)

Sen ol **Ferruh-ruh** u yektâ-süvâr-ı esb-i devletsin
Piyâde leşkerin mât eylemiş sad şâhı **ferzân**

Hülâgûlar helâk-i **ceng-i Cengîzi**-sitîzindir
Bilirler **Kahramân**lar bîm-i **kahrın** kâr eder câna

Şikest eyler ser-i Fagfûru bir kâse gibi darbın
Hücûm-ı leşker-i hışmın kılar **Îrânı vîrâne** (K. 7/29-31)

Dil-i **Cem** leşkerin **cemm-i** gafirinden şikest olmuş
Kırıp **peymânesin** gelmiş kapunda ‘ahd u **peymânı**

Zinâ vu fitne vü bed-**zindegânîsin** edip itfâ
Atarsın gûşe-i kahrında **Zendi zinde zindâna** (K. 7/33-34)

Geçip **Lâhûr** u **mâhûru** ‘Acemde söyledim vasfın
Nihâvend ü ‘Irâk u Isfahânda nagme-sencânı (K. 7/39)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Horâsân iline işrâb ederken âb-1 şemşîrin
Ser-âgâz etdiler **Efgâniyân** feryâd u **efgâna**

Mübârek **nâme-i nâmî** ile **Şîrâza** ‘azm etdim
‘Aceb **şîrâze**-bend oldum o evrâk-1 perîşâna (K. 7/41-42)

Ne söylersem bana **Bürhân-1 Kâtı**’ oldu şemşîrin
Niçe ser-keşlik etsin müdde’iler öyle **bürhâna**

‘*Îbâd-1* dergehin fahr etse lâyıık İbn-i ‘*Abbâda*
Ki ednâ bendenin **sâmânı** gâlib Âl-i **Sâmâna** (K. 7/52-53)

Melikşâhın Nizâmü’l-*mülküne* rûchâmı zâhirdir
Seni Hak **mâlik** etmiş öyle bir destûr-1 zî-şâna (K. 7/56)

Mü’ekkel eylesen bir bendeni şemşîr-i kahrınla
Müşâbih eyler **Âzerbâyecânı** cism-i **bî-câna**

Düşer **teb**-lerze bîm ü dehşetinden ehl-i **Tebrîze**
Bıraksan **germî**-i hışmından âteş semt-i **Kirmâna**

Hudâvendâ senin fûshat-sarây-ı mülküne nisbet
Hemân **Mâzenderân zindândır Kâşân kâşâne** (K. 7/60-62)

Vehbî’nin kaside-i tayyâre olarak bilinen şiiri de bazı yönlerden yenilikler taşımaktadır²²⁰. Klasik bir kasidenin tüm bölümlerini ihtiva eden bu şiir kaside-i tannâne ile birlikte şairin orijinal şiirlerinden biridir. Kaside-i tannâne olduğu gibi kaside bölümlerinin duruma uygun özel bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Vehbî, kaside-i tannânesinde olduğu gibi kasidesinin giriş kısmına hanedanı, Osmanoğullarını överek ve onların adalete verdikleri önemi vurgulayarak başlar. Daha sonra kaside-i tannânesinde olduğu gibi methiye bölümüne geçer. Yedinci beyitten itibaren Sultan I. Abdülhamid’i övmeye başlayan şair methiyeyi 26. beyte kadar devam ettirir. Bu beyitten itibaren olaya geçer. Şahin Giray’ın yakalanmasında oynadığı rolü anlatır. Elli dördüncü

²²⁰ Kaside-i tayyâre üzerine bir inceleme için bk. Süreyya Beyzâdeoğlu (1991). “Tayyâre Kasidesi, *Dergâh*, C. 2, S. 18, s. 8-10.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

beyitten itibaren tekrar methiyeye geçen şair, kaside-i tannânesinde olduğu gibi olayı anlatırken yer yer sultanı metheder. Şair, 62. beyitten itibaren acziyetini söyler, hâlini arz eder, mansıp talebinde bulunur. Geleneksel fahriyeleri hatırlatan bu bölümü şair 71. beyitte girizgâh yaparak sona erdirir ve tegazzüle geçer. Tegazzül bölümünde de manaya uygun lafız seçen şair kaside-i tannânesindeki kurguyu burada da uygular. Kaside-i tannânesinde yer isimleri etrafında güzeli anlatıp onun güzellik unsurlarını teşbih-i tafdil yaparak ortaya koyan şair, kaside-i tayyâresinde ise çeşitli kuş isimleri etrafında (şairin deyimiyle kuş diliyle) gazelini oluşturur. Tegazzülden sonra girizgâh yaparak duaya geçen şair beş beyitlik bir dua bölümüyle kasidesini sona erdirir.

Vehbî'nin bu şiiri geleneksel kaside muhtevasının dışındadır. Bu kaside de kaside-i tannâne gibi vakâyi-nâme tarzındadır. Şair, Şahin Giray'ın akıbetini anlatırken şiirini âdeta sultana sunulacak bir rapor tarzında oluşturmuştur. Bu kasidede görülen başka bir özellik ise olaya dayalı özel bir lüğatin kullanılmış olmasıdır. Şair birçok beyti kuşla ilgili kelimeler kullanarak kurmuştur. Zira kaside Şahin Giray'ın yakalanıp cezalandırılmasını anlatmaktadır. Şair de "şahin" isminden hareketle manaya uygun lafız seçmiştir. Vehbî şiirinde yaptığı yeniliğin farkında bir şair olarak şiirini vakâyi-nâme tarzında düzenlediğini söyler. Kasidesinde görülen diğer bir yeniliğe de kendisi işaret eder. Bu şiirine "tayyâre" denilmesinin uygun olacağını zira kuş dilince ifade ve olaylarla şiirini kurduğunu belirtir.

Tasannu' etmeyip ancak vakâyi'-nâme tarzında
Getirdim silk-i imlâya bu nev-nazm-ı güher-bârı

Sezâdır vâsf-ı şâhîde bu nazma dense tayyâre
Ki böyle kuş dilince eyledim ta'bir ü tezkârı (K. 8/66-67)

Vehbî'nin şiirlerinde üsluba dair zikredilmesi gereken önemli hususlardan birisi şairin kelimelerin farklı anlamlarından faydalanarak kelimeler arası türlü anlam ilişkileri kurması, bu yolla beytin anlam çağrışımlarını artırmasıdır. Bu doğrultuda Vehbî cinastan sonra iham ve tevriye gibi sanatlara da fazlaca yer vermiştir. Tevriye ve iham şairin takipçisi olduğu Bâkî'de de yoğundur. Ashında klasik üslupla şiir yazan şairler bu iki sanatla birlikte tenasübe de sıkça yer vererek kelimeler arası anlam ilişkilerinden faydalanmayı amaç edinmişlerdir. Şair, bir beytinde

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

tenasüp sanatıyla lafız ve mana münasebeti sağladığını söylemektedir:

Tenâsüb san'atıyla hâmesin der-dest edip Vehbî
Yine ma'nâyı lafza lafzı ma'nâya yakışdırmış (G. 123/7)

Vehbî'nin kaside-i tayyâresi bu yönüyle de ön plana çıkan bir şiirdir. Şu iki beyit kasidenin bu yönünü göstermektedir. Vehbî, hain ve isyankâr Şahin Giray'ın Rodos'ta bağı mesken eylediğini, kendisinin o çakır gözlü hilekârı yakalayarak kaleye hapsedtiğini söylemektedir. Bu beyitte iham, tevriye, cinas gibi birçok sanat iç içedir. Şair, evvela bağı/bâğı arasında cinas yapmıştır. Şahin Giray'ın isminden hareketle şiirini âdeta kuş lügatiyle kuran şair mana-lafız münasebetine dikkat etmiştir. Bu doğrultuda Şahin Giray'ın mekânının bağ olduğu, orayı mesken tuttuğu söylenmiştir. Zira kuşlar bağ ve bahçelerde yaşar. Şair, onu yakalayıp kaleye hapsedmiştir. Burada kale akla bir kafes tasavvuru getirmektedir. Şair, "çakır" kelimesinin anlamlarından hareketle türlü anlam ilişkileri kurmuş, beytin anlam çağrışımlarını artırmıştır. Şair, çakırın "hırsız, yankesici" anlamıyla Şahin Giray için kullandığı mekkâr (hilekâr) kelimesi arasında anlam ilişkisi kurarak iham yapmıştır. Bu kelime göz rengi için bir sıfat olarak da kullanılmaktadır. Şair, böylece Şahin Giray'ın açık mavi, ela gözlü olduğunu da söylemiştir. Şair kelimenin "doğan ile atmaca arası bir av kuşu" anlamıyla da şahin arasında ilişki kurmuştur. Beyitte bahsedilen kişi Şahin Giray'dır. Şair de bu isimle mana münasebeti kurabileceği kelimeleri seçmiştir.

Rodosda bâğı mesken eylemişdi bâğı-i hâ'in
Getirdim kal'a-bend etdim o çakır gözlü mekkârı (K. 8/32)

Vehbî aynı kasidesinin başka bir beytinde de kelimeler arasında türlü anlam ilişkileri kurmuştur. Bu beyitte "toy, dâm, per ü bâl, çeng, minkâr" kuşlarla ilgili kelimelerdir. Kelimelerin farklı anlamlarından faydalanan şair, lafız-mana münasebetini kurarken anlam çağrışımlarını da artırmıştır. "Toy" ziyafet, düğün, şölen gibi anlamlara gelmektedir. Şair bu anlamlar doğrultusunda Şahin Giray'ın toy tertipleme arzusuyla hareket ederken tuzağa düştüğünü söyler²²¹. "Toy" aynı zamanda kızıl tüylü bir kuş türü, yabankazı için de kullanılan bir kelimedir. Kelimenin bu anlamıyla

²²¹ Eski Türklerde toy tertiplemenin hükümdarlık alameti bir uygulama olduğu düşünüldüğünde şairin Şahin Giray'ın giriştiği işin boyutlarını anlatmak istediği söylenebilir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

beYTE yaklaştığımızda Şahin Giray'ın toy kuşu gibi havada gezerken tuzağa düştüğü de söylenmektedir. “Hevâ” kelimesini hem arzu, istek hem de hava anlamıyla kullanarak tevriye yapan şair, ikinci mısradaki “çeng” ve “minkâr” kelimelerini de farklı anlamlarını kastedecek şekilde kullanmıştır. “Çeng” pençe, “minkâr” yırtıcı kuşların gagası demektir²²². Şair, tuzağa düşen toyun kanadının, pençe ve gagasının kırıldığını söylemektedir. Ancak kelimelerin diğer anlamları düşünüldüğünde şairin Şahin Giray'ın hâlini kolu kanadı kırılmak deyimi etrafında anlattığı görülmektedir. Şair böylece Şahin Giray'ın çaresiz kaldığını vurgulamıştır. “Çeng” aynı zamanda bir çalgı aletinin ismidir. Kırılan Şahin Giray'ın çengi aletidir. İlk mısradaki onun bir ziyafet, şölen tertip etmek istediği söylenmişti. Şair, Şahin Giray'ın çenginin kırıldığını söyleyerek onun eğlencesinin bittiğini de belirtmiştir. “Minkâr” kelimesinin de diğer anlamı taşçı kalemidir. Şahin Giray'ın bu kalemi de tuzağa düşünce kırılmıştır. Görüldüğü gibi Vehbî şiirde kelimeleri oldukça dikkatli bir şekilde seçmiş, lafız-mana münasebetini kurmayı, tenasüplü söz söylemeyi esas almıştır. Vehbî'nin klasik üslup içinde değerlendirdiğimiz bu yönü onun için bir yenilik değildir ancak bir kasidede muhtevayı buna dayalı oluşturmak başka bir ifadeyle kasidedeki olaya ve kişiye uygun sözcükler seçip anlam ilişkileri kurmak onun üslubunun önemli bir yönü olarak bir farklılıktır.

Toyun düzmek hevâsında gezerken düş olup dâma
Şikest oldu per ü bâli kırıldı çeng ü minkârı (K. 8/27)

Vehbî, kaside-i tayyârenin birçok beytinde anlam-muhteva-sözcük ilişkisi kurup iham, tevriye ve tenasüp sanatına yer vermiştir. Aşağıdaki beyitler bu kasideden alınmıştır:

Piristû-beççeler mâr-ı siyehden ihtirâz etmez
Cihânda 'adli men' etmiş rûsûm-ı cevr ü âzârı

Hümâ-yı bî-himâl-i himmeti zîr-i cenâhında
Eder âsûde-i zıll-i himâyet cümle aktârı

Dilerse matbah-ı **kuş**-hânesinden bezl-i ni'metle
Eder dil-sîr-i envâ'-ı ni'am şâhân-ı emsârı

²²² Bu kelimeler de oldukça dikkatli seçilmiştir. Zira bahsedilen kişi Şahin Giray'dır. Şahin de yırtıcı bir kuştur.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Eğer **sîmurg**-ı ‘adlı almayaydı zîr-i **şehbâle**
Şikest eylerdi devrân **beyza**-ı nüh-çarh-ı devvârı

‘İkâb-ı **pençe**-i **şehbâz**-ı kahrı ıztırâbından
Felek evcinde Nesr-i **Tâ’ire** dehşet olur târî

Hisâl-i Ca’fer-i **Tayyârî** var ‘**Ankâ**-yı zâtında
Çıkarmış **âşiyân**ından niçe ‘ayyâr u **tayyârî**

‘Adû-yı tîre-rûyu bir **uçar kuş** olsa da farzâ
Olur çengâl-i **bâz**-ı kahrının elbet giriftârı

Hevâdan indirip ez-cümle **şehbâl**-i kerâmetle
Kafes-bend eyledi **Şâhîn** Girây-ı nâbe-hemvârı

Toyun düzmek hevâsında gezerken düş olup **dâma**
Şikest oldu **per ü bâli** kırıldı **çeng** ü **minkârî**

Nevâl-i saltanatdan **kuş sūdū**yle beslenip âhir
Kımız içdikçe izhâr eyledi küfrâne inkârı

Ni’am-perverde-i Rûsum deyü söylerdi bî-pervâ
Bir iki gün yiyip içmekle hûk u hamr-ı küffârı

Giyip **kuzgun** siyâhı câmeler râhib gibi sanmış
Teşebbüs edecek esbâbdır esvâb-ı füccârı

Nikâb ile ‘uyûbun setre sa’y eylerdim ammâ kim
Yüzünden perde sıyrıldı beyâna çıkdı esrârı

Rodosda *bâği* mesken eylemişdi *bâği*-i hâ’in
Getirdim kal’a-bend etdim o **çakır** gözlü mekkârı

Keyânî ‘add ederken kendisin Bermâkiyân buldu
Geline gûşuna bang-i **horûs**-ı subh-ı bîdârî (K. 8/19-33)

Hezârân Mantıku’t-tayr okudum çıkmam dedi âhir
Kanat saldı görünce darb-ı top-ı heft-kantârı

Sanardı kendiyi **şâhîn güncişk** oldu havfindan
Görünce **karakuşlar** gibi **sayyâdân**-ı hun-hârı

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Amân hıfz-ı cenâh-ı merhamet eylen deyip ol dem
Gurâb-ı rû-siyâh-âsâ ederdi nâle vü zârî (K. 8/38-40)

Kelâg u **zâg** sandım ana nisbet bu galîvâjî
Kanadım kuyruğun yoldum bilindi hadd ü mişvârî (K. 8/44)

Eğerci **mürg**-i **zeyrek** zannederdi kendisin ammâ
Tahammül eylesin tutdum **duzağ** ile o ferrârî (K. 8/46)

O **tâvûsü**'l-cahîmi **tâ'ir**-i meş'ûmdur bildim
Uçunca mürğ-i cânı zevk ü şâdî tutdu aktârî

Feleklerden melekler de anı recm eyleyip gûyâ
Ebâbîl-i felâket başına yağdırdı ahcârî (K. 8/49-50)

Beşâret-güne kâğıdlar uçurdum dergeh-i 'adle
Kebûterle itâre etdim ahyâra bu ahbârî (K. 8/53)

Ne **kuşlar kondururdum** gül-nihâl-i vafına ammâ
Felek âvâre-i gam eyledi **mürğân**-ı efkârî (K. 8/62)

Kazâ hükmünce kahr-ı dehr ile tayyû's-sicill-âsâ
Belî **tayy** eylemişdim çok zamân tûmâr-ı eş'ârî (K. 8/64)

Sezâdır vâf-ı şâhîde bu nazma dense **tayyâre**
Ki böyle **kuş dilince** eyledim ta'bir ü tezkârî (K. 8/67)

Yine **sayd** eyledim bir 'işve-**bâz**-ı **kebg**-reftârî
'Acâyibden **şikâr** aldım desem şâyestedir bârî

Temâşâyâ çıkar **kumrî** ser-i serv-i çemân üzre
Tezerv-i hoş-hırâmım gâhî geşt etse çemenzârî

Müsellemler **turna telli isperi** bir yavricaktır kim
Uçurdum mürğ-i 'aklım çâre yok oldum hevâdârî

'Aceb âyîne-i devrânda görmüş var mıdır bilmem
Şeker leblerle böyle **tûtî**-i şîrîn-güftârî

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sabâ ile vezân etdim Sebâya **Hüdhüd**-i şevki
Getirseydi dile bârî peyâm-ı vuslat-ı yârı

O **süglün** gibi şühun cünbişinden bî-karâr olmuş
Meger bîhûde bîhûde sanardım nâle vü zârı (K. 8/72-77)

Vehbî'nin Şeyhülislam Pîrî-zâde Sahib Osman Efendi'ye sunduğu 23 beyitlik kasidesi de şairin farklı kasidelerinden biridir. Vehbî, bu kasidesinde çoğu Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan “sarf, nahiv, belagat, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, akaid, mantık” alanlarında kitap isimlerine telmihte bulunmuştur. Şair, kasidesinin başlığında da “der-sitâyişkârî-i müşârün ileyh betelmihât-ı esâmî-i kütüb” bu hususu belirtmiştir. Bu kaside de Vehbî'nin hem meslek hayatının hem de şairliğinin ayırt edici yönünün yansımalarıdır. Kadılık mesleğine girmeden önce bir dönem müderrislik de yapan Vehbî (Yenikale 2012: 13), bu kitapların birçoğunu oku(t)muş olmalıdır. Vehbî'nin şiirlerinde tevriye ve ihamın yerine daha önce değinilmişti. Bu kaside de şairin edebî sanatlardan bilhassa tevriye ve ihamı önemsemesinin bir yansımasıdır. Şair, kasidesini bir şeyhülislama takdim etmiştir. Methedilen kişi ilmiye sınıfının başında yer alıp bir dönem medreselerde müderrislik yapmış biri olunca memduhun da bildiği medreselerde okutulan İslamî ilimlere dair birçok esere yer verilmiştir. Vehbî, bu eserde kitap isimleriyle çeşitli söz ve anlam oyunları yapmıştır. Şair kasidesinin methiyeden duaya geçiş beytinde (girisgâhta) “mutavvel, muhtasar, telhîs” kelimelerini bu şekilde kullanmıştır. Bunlar aynı zamanda Osmanlı medreselerinde en yaygın okutulan belagat kitaplarının da adıdır²²³. “Telhîsü'l-Miftâh fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân” Hatib el-Kazvîni tarafından Miftâhu'l-Ulûm'a yazılmış bir özet ve şerh olup daha sonraki belagat kitaplarının da temelini oluşturmuştur (Eliaçık 2014: 36). Teftâzânî, Hatib el-Kazvîni'nin Telhîsü'l-Miftâh'ını şerh edip “Şerhu'l-Mutavvel” veya “Şerhu Telhîsü'l-Mutavvel” adlarıyla anılan eserini meydana getirmiştir. Teftâzânî kendi eseri Mutavvel'in kısaltılmış şeklini “el-Muhtasar” adıyla yazmış ve bu eser de medreselerde yaygın biçimde okutulmuştur (Eliaçık 2014: 37). Vehbî, bu eserlere beytinde ismen yer verirken kelimelerin diğer anlamlarından da faydalanmıştır. Bu beyit, duaya geçiş beytidir. Divan edebiyatında

²²³ Osmanlı medreselerinde okutulan belagat eserleri için bk. Muhittin Eliaçık (2014). “Osmanlı Medreselerinde Öğretilen Belâgat Kitapları”, *Ulakbilge*, C. 2, S. 4, s. 31-39.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

duaya geçiş beyitlerinde sözün uzatılmaması, kısa ve öz söylenmesi gerektiği vurgulanır. Vehbî de sözü artık uzatmaması gerektiğini, makbul olanın az ve özet söylemesi olduğunu belirtir. Hayırlı dua ile şiiri sona erdirmek, kısaltmak hoştur der. Şair, beyitte kelimelerin farklı anlamlarını kastederek tevriye yapmıştır.

Mutavvel etme bahsi muhtasardır Vehbiyâ makbûl
Du'â-yı hayr ile telhîs hoşdur tarz-ı eş'ârı (K. 36/22)

Şair, kasidesinin methiye bölümünde yer alan bir beyitte memduhu şöyle övmektedir: O gönlü aydınlık şeyhülislam Metâli adlı eser hakkında şaşılacak derecede bilgi güneşidir. Gözleri hemen nur gibi Mişkât adlı eserle aydınlatır. Şairin methiyesinde ışık ve aydınlıkla ilgili unsurlara yer verdiği görülmektedir. Şair, bu doğrultuda birçok kelime arasında ihama dayalı bir tenasüp kurmuştur. Mişkât, nûr, rûşen, şems, tenvîr kelimeleri arasında böyle bir ilişki vardır. Şairin özenle seçtiği kelimeler aynı zamanda birer kitap adıdır. Metâli, Kadı Siraceddin Mahmud el-Urmevî'nin bir eserinin adıdır. "Metâli'u'l-Envâr fi'l-Mantık" adlı bu esere pek çok şerh ve haşiye yapılmış olup eser Osmanlı medreselerinde okutulmuştur (Hızlı 2008: 39). Şairin beyitte yer verdiği mantığa dair diğer eser ise Şemsiyye'dir. Kazvini tarafından Hoca Şemseddin Muhammed için yazıldığından dolayı bu adla ünlenmiştir (Hızlı 2008: 39). Vehbî, beyitte "şems-metâli" kelimeleri arasında güneş ve doğmak münasebetiyle bir ilişki kurmuştur. Aynı zamanda her iki kelime mantıkla ilgili kitap ismidir. Şair iki kelime arasında bu yönden de bir ilişki kurmuştur. Bu ilişkiye dayalı olarak şair, şeyhülislama "Metâli" adlı eserde bilgi güneşi olduğunu söylemiştir. Metâli kelimesinin "güneş vb. doğduğu yerler" anlamı düşünüldüğünde şair memduhunun görüldüğü zaman bilgi güneşi olduğunun anlaşılacağını söylemektedir. Vehbî ikinci mısradaki da kelimeler arası anlam ilişkileri kurmuştur. Şair, kandil anlamına gelen "mişkât", aydınlık anlamındaki "nur" ve aydınlatmak anlamına gelen "tenvîr" arasında münasebet kurmuştur. Nur ve tenvîr arasında ayrıca iştikak da vardır. Vehbî, kelimelerin sözlük anlamlarının dışındaki manalarını da kastederek kelimeler arası ilişkiyi artırmıştır. Mişkât, İmam Hüseyin b. Mesud Begavî'nin "Mesâbihu's-Sünne" denilen eseridir. Eserin asıl adı "Mişkâtü'l-Mesâbih"dir. Bu eser hadis alanında temel öğretim kitaplarından biridir (Hızlı 2008: 36). Beyitte yer verilen eser adlarından birisi de "Tenvîrü'l-Ebsâr"dir. Bu eser Ş. Muhammed b. Abullah er-Timurtaş tarafından Hanefî fıkhına dair yazılmış bir eser olup Osmanlı

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

medreselerinde okutulmuştur (Hızlı 2008: 45). Bu doğrultuda düşünöldüğünde şair, ilmiye sınıfının başı olan şeyhüslama bu eserler ile onun gözleri aydınlattığını da söylemektedir. Şair, “mişkât”ın kandil anlamıyla memduhunu etrafı aydınlatan bir kandile benzetirken aynı kelimenin bir kitap ismi olmasıyla da memduhunun bu kitap gibi insanların basarlarını aydınlattığını söylemiştir. Göröldüğü gibi Vehbî beyitte sözlük anlamlarıyla bir ilişki kurduğı “şems,mişkât, metâli, tenvîr” arasında eser adları oluşuyla da ikinci bir ilişki kurmuştur. Şair, kelimeler arası ilişkiyi kurarken memduhun özelliğini de dikkate almış, en uygun kelimelerle memduhunu methetmiştir.

O rüşen-dil ‘aceb şemsü’l-ma’ârifdir metâli’de
Hemânmişkât-ı nûr-âsâ eder tenvîr ebsârı (K. 36/7)

Vehbî’nin çoğı Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan kitaplara telmihte bulunarak kelimeler arası anlam ilişkileri kurduğı kasidesi şudur:

Zihî ol **câmi’ü’l-kelim** kemâlât-ı nigûkârî
Tisâl-i **mushaf-ı ‘Osmândır** zât-ı pür-envârı

Mu’allâ nüsha-i kübrâ-yı dâniş kim **mecâlisde**
Eder tefsîr her muhkem hadîsi niçe esrârı

Mübârek hil’at-i beyzâsı zîb-i millet-i beyzâ
Me’âlimde nola sebk etse **Beyzâviye** âsârı

Mesâbih-i hidâye zav’-i **misbâh-ı** tekâsıdır
Tarîkatde eder irşâd râh-ı Hakka ahyârı

Cenâb-ı şeyhül-islâm-ı me’âlî-menkabetdir kim
Mutahhar nuhbe-i cürsümedir zât-ı keremkârı

Semiyy-i câmi’-i Kur’ân Pîrî-zâde-i nihrîr
Bulunmaz fazl ile **eşbâhı** derssem şübheden ‘ârî

O rüşen-dil ‘aceb **şemsü’l-ma’ârifdir metâli’de**
Hemân **mişkât-ı** nûr-âsâ eder **tenvîr ebsârı**

Musaffâ meşrebidir **mültekâ-yı ebhür-ı** efdâl
Gurerden muncelî tab’ı **dürer**dir cümle güftârı

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Makâsıd ehline ol bî-nihâye lutfu kâfidir
Şifâdır haste-i ye'se **işârât-1** 'atâkârı

Mücellâ sînesi **mir'ât-1** tasdikât-1 dîniyye
Ki oldu mesned-i sadrû'ş-şerî'a suffe-i dârı

Fütûhât-1 kerem **miftâh-1** bâb-1 lutfuna mahsûr
Olur hısn-1 hasîn ehl-i Minâyâ zıll-i dıvârı

Hayâli imtihân-1 ezkiyâya nâkıd-1 **ekmel**
Nümâyândır gürûh-1 ehl-i fazlın anda mi'yârı

Erişmiş **müntehâya** hilye-i tehzîb-i ahlâkı
Rüsûm-1 **hikmetü'l-'ayna** muvâfık cümle etvârı

Dekâyık kenzine şâyeste **tuhfe** dürre-i nutku
Hakâyık gencine gevher-feşândır bahr-1 efkârı

Keremkârâ sen ol kâmûs-1 'irfânsın ki nâ-çespân
Muhît-1 tab'ına teşbih etmek **bahr-1 zehhârı**

Cihânda ravza-i behcet-fezâ **bostân-1** ikbâlin
Hadâyıkdan anı mümtâz kılmış fazlın esmârı

Nusûs-1 hall ü 'akdindir **füsûs-1** sakk-i âsâyiş
'Uyûn-1 fetk u retkin devlet ü dînin nigehtârı

Menâr-1 himmetin 'âlî-makâmât-1 tasavvurdan
Kemâl-i rif'atin pes-pâye etmiş çarh-1 devvârı

Bu 'izz ü şân ile dibâce-i **maksûd-1** 'âlemsin
Keremle bende-i dergâhın etdin cümle ahrârı

Ne rütbe etse **ta'rîfâtını** tevzih Vassâfın
Yine evsâfının izâh olunmaz 'öşr-i mi'şârı

Bu nazmın berg-i sebz etmiş **bahâristân-1** iclâle
Gülistân-1 gamın bir sünbül-i pejmürde tûmârı

Mutavvel etme bahsi **muhtasardır** Vehbiyâ makbûl
Du'â-yı hayr ile **telhîs** hoşdur tarz-1 eş'ârı

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Esâmî-i kütüb tâ kim ola efvâhda cârî
Vikâye eylesin zât-ı kerîmin Hazret-i Bârî (K. 36)

Vehbî'nin orijinal kasidelerinden dördüncüsü kaside-i kelâmiyye olarak bilinen, "sühan" redifli kasidesidir. Şair, 126 beyitlik bu uzun kasidesine yazılma amacına uygun gelecek şekilde "söz odur, şair odur, söz ülkesinin padişahı ona denir" diyerek tanımlamalarla başlamıştır. Kasidenin ilk 96 beyti bu amaç doğrultusunda dönemin şiir anlayışına dair Vehbî'nin tespit ve değerlendirmelerini ihtiva etmektedir. Bu kısım poetik bir metin gibidir. Şair, bu kısımdan sonra 97. beyitte fahriyeye geçer. Genç şairlere kendisini taklit ederek şiir yazmalarını söyler. Vehbî bu kısımda iki divan şairini zikreder. Bunlar şairin üslubu üzerinde de belirleyici olan Bâkî ve Nefî'dir. Kendisini İran şairlerinden Örfî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Sa'dî ile karşılaştıran şair, fahriyesinin son iki beytinde gam kafesinde tutsak olduğunu, haset edenlerin kınaması karşısında suskun kaldığını söyler. Vehbî, 108. beyitte fahriyeyi sona erdirdiğini belirten bir girizgâh yapar. Bir sonraki beyitte ise âşıkâne bir şiir yazacağını söyler, 110. beyitte de üçüncü girizgâh ile tegazzüle geçtiğini haber verir. Şair 118. beyitte ilk defa sadrazama seslenir ve neden bu işe giriştiğini izah eder. Yedi beyitlik bu kısımda Vehbî methiyede bulunmaz, geleneksel fahriye anlayışına uygun gelecek şekilde acziyetini bildirir. Şair, 126. beyitte dua yaparak kasideye son verir. Şairin bu şiirinde klasik kaside bölümlerinden methiye dışında hepsi vardır. Vehbî'nin dönemin sadrazamı Halil Paşa'ya sunduğu bu şiirde başlık dışında muhatabını ismen zikretmemesi ve müstakil bir methiye bölümüne yer vermemesi ilginçtir. Oysa Vehbî'den önce vekâlet-nâme yazan iki şair için durum daha farklıdır²²⁴. Sultan III. Ahmed'in fermanıyla reis-i şuaralık kurumunun ilk temsilcisi olan Osman-zâde Tâ'ib, kasidesinin giriş kısmında bu unvanı nasıl aldığını, bu unvanının önemini izah eder, yer yer şair-hâmî ilişkisine de göndermede bulunur. Şair, 10. beyitten itibaren methiyeye geçer ve kasidesini arz ettiği Sultan III. Ahmed Han'ı metheder. Tâ'ib, 21. beyitte padişahın damadı Nevşehirli İbrahim Paşa'yı da zikredip beş beyit boyunca sadrazamı över. Şair, 26. beyitten itibaren fahriyeye geçer. Bu kısımda dönemindeki bazı şairlere yönelik

²²⁴ Vekâlet-nâme kasidelerinin metni ve bu kasidelere yönelik bir değerlendirme için bk. Ahmet Sevgi (2014). "Klasik Türk Şiirinde Reis-i Şâirânlik ve Vekâletnâmeler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 32, s. 1-28.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

değerlendirmelerini aktaran Tâ'ib, kasidesini dua ile tamamlar. Tâ'ib'in vekâlet-nâmesi methiye bölümü içermektedir. Hatta şair kasidesinin büyük kısmını padişah ve sadrazamanın övgüsüne ayırmıştır. Tâ'ib, kendisinden sonra bu görevi yapması için vekil olarak Seyyid Vehbî'yi tayin etmiştir. Seyyid Vehbî de 170 beyitlik bir kaside yazar. Şair bu kasidesinin ilk 44 beytinde Sultan III. Ahmed Han'ı metheder. Daha sonra sözü sultanın damadı da olan Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'ya getirir ve onu methetmeye başlar. Şair, 72. beyte kadar da sadrazamı metheder, 84. beyitten 147. beyte kadar döneminin şiir anlayışına ve şairlerine yönelik düşüncelerini dile getirir. Daha sonra fahriyeye geçen şair fahriyesinde yer yer hâlini arz eder, padişaktan yardım diler. Seyyid Vehbî, 170. beyitte dua ile kasidesine son verir. Görüldüğü gibi Sünbül-zâde Vehbî'nin kasidesi diğer vekâlet-nâme kasidelerinden müstakil bir methiye bölümünün olmaması, şairin kasidesinin giriş bölümünde methiye yerine yazılış amacına uygun gelecek şekilde söz ve şiire yer vererek başlaması yönünden ayrılmaktadır.

Sonuç

On sekizinci yüzyılın reis-i şuarası Vehbî, geleneğin izinde ama bazı yönleriyle yeniliğin peşinde bir şair olmuştur. Vehbî'nin şiiri hem şekil hem de muhteva yönünden bir dizi yenilik taşımaktadır. Burada yenilikle kastedilen şairin kendisinden önceki dönemin şiir anlayışından ve klasik şiir geleneğinden farklılık taşıyan uygulamalarıdır. Vehbî her şeyden önce kendisinden önceki edebî mirasın üzerine üslubunu bina etmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda gazelde Bâkî, Sâbit ve Nedîm yolunda şiirler yazmaya çalışmıştır. Bu şairlere nazireler de yazan Vehbî, klasik ve mahallî üslubun etkisinde kalmıştır. Rindâne edâ ile yazdığı şiirlerinde Bâkî tarzını yansıtıp ahenge, söz ve anlam oyunlarına yer veren Vehbî, mahbubâne ve şuhâne eda ile yazdığı gazellerinde Nedîm ve Sâbit'in tarzını yansıtmış, yer yer mahallî öğelere ve cinselliğe yer vermiştir.

Şair divanına "Sünbülîstân" adını vermiş, divanını geleneğin belirlediği ilkelerin kısmen dışında daha esnek ve tematik bir yaklaşımla tertip etmiştir. Altı gazelinde Farsça başlık kullanan şair, musammat, mülemma ve müzeyyel gazeller yazmıştır. Mülemma gazellerinde mısraların birini Arapça veya Farsça yazan şair şiirine Fransızcadan kelimeler de sokmuştur.

Vehbî çoğunlukla âşıkâne ve rindâne gazeller yazmıştır. Şairin meşrebi ve hayata bakışı da bu yönde olmuştur. Şair, divan şiirinde sevgilinin bakışıyla başka bir ifadeyle sevgilinin kendisini

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

anlattığı bir gazel yazarak yenilik yapmıştır. Vehbî geleneğın sevgili anlayışında da küçük değışiklikler yapmıştır. Şairin bu şiirlerinde sevgili karşımıza daha tensel, somut, sosyal hayatın içinden, yaşayan bir sevgili olarak çıkar. Gelenekte idealize edilmiş, soyut, çoğu zaman ilahî bir özellik de gösteren; cinsiyeti, adı, yeri yurdu belli olmayan sevgili Vehbî'de bu özelliklerini kısmen kaybetmeye başlamıştır. Vehbî 18. yüzyıldan itibaren değışmeye başlayan sevgili anlayışını Nedim ve Sâbit takipçisi bir şair olarak daha da ileri götürmüştür. Şair, şiirlerinde bazen sarı saçlı ve mavi gözlü güzelleri anlatmıştır. Ulaşılamayan sevgili yerini yavaş yavaş ulaşılabilen hatta cinsel öğelerle anlatılan bir sevgiliye bırakmıştır. Vehbî adı, sanı, yeri yurdu bilinmeyen sevgili anlayışını yıkarken bazen sevgilinin adını, bazen de yerini yurdunu zikretmiştir. Şair, bir gazelinde Sare adlı bir güzelden bahsetmiş, bazı şiirlerinde ise farklı coğrafyaların güzellerini anlatmıştır. Vehbî'nin bu şiirleri şairin mahubâne eda ile yazdığı, bazı yönleriyle şehrengiz havası taşıyan şiirlerdir. Vehbî, Rodoslu ve Sakızlı güzellerden, Çingene, Hıristiyan, Çerkez güzellerinden, bazen de erkek güzellerden bahsetmiştir. Vehbî yer adlarının sağladığı çağrışımlardan da şiirlerinde sık sık faydalanmış, bazı örneklerde cinselliğın anlatımında yer adlarının çağrışımından hareket etmiştir. Gündelik hayattan sahneler sunan şairin şiirlerinde mizah, cinsellik ve mahallî unsurlar da önemli bir yer tutmuştur.

Vehbî'nin üslubunda cinasın, söz ve anlam oyunlarının, kelimeler arası türlü anlam ilişkileri kurmanın özel bir yeri vardır. Bu özellikleri şairin hem gazellerinde hem de kasidelerinde görmek mümkündür. Vehbî yaşadığı yüzyılda azımsanmayacak sayıda kaside yazmış bir şair olarak kasideleriyle de ön plana çıkmıştır. Kasideyi kimi zaman tür kimi zaman bir şekil gibi gören şair, kasidelerinde yoğun bir şekilde Nefî etkisinde kalmıştır. Vehbî bazı kasidelerinde muammalara, tarih mısralarına yer vermiştir. Birçok kasidesinde klasik kasidelerin tüm bölümlerine yer veren şairin bazı kasideleri orijinallik göstermektedir. Bilhassa kaside-i tannânesi ve kaside-i tayyâresi hem vakâyi-nâme hem de rapor olmasıyla geleneksel kasideden ayrılmaktadır. Şair, kasidelerinde de cinas, tevriye ve iham gibi sanatlara yer vermiş, gazellerindeki üslubu kasidelerinde de devam ettirmiştir.

Sonuç olarak Vehbî'nin divanı hem muhteva hem de şekil olarak geleneğın devamı tarzında şiirler ihtiva etmektedir ancak geleneğın şiir dünyasının dışında bazı uygulamalarıyla şair yeniliğın izlerini de hissettirmektedir. Reis-i şüara olarak şairlere yol

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

gösteren ve döneminin şiir anlayışını eleştirel bir bakışla değerlendiren Vehbî, 18. yüzyılın önemli bir şairidir.

KAYNAKÇA

- BEYZÂDEOĞLU, Süreyya (1991). “Tannâne Kasidesi”, *Dergâh*, C. 2, S. 14, s. 10-12.
- BEYZÂDEOĞLU, Süreyya (1991). “Tayyâre Kasidesi”, *Dergâh*, C. 2, S. 18, s. 8-10.
- BEYZÂDEOĞLU, Süreyya (2004). “Sünbülzâde Vehbî’de İstanbul”, *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler*, C. 2, s. 352-360, İstanbul: Seçil Ofset.
- BİLKAN, Ali Fuat (2011). *Nâbî Divânı*, 2. bs., Ankara: Akçağ Yay.
- DEMİREL, Şener (2004). “Divan Şiirinde Redd-i Matla”, *bilig*, S. 31, s. 161-177.
- DEMİRKAZIK, Halil İbrahim (2009). *18. Yüzyıl Şairi Mustafa Fennî Divân (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi.
- ELİAÇIK, Muhittin (2014). “Osmanlı Medreselerinde Öğretilen Belâgat Kitapları”, *Ulakbilge*, C. 2, S. 4, s. 31-39.
- ERKUL, Rasih (2009). “Edebî Dilekçe Olarak Kasideler”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, s. 753-762.
- HIZLI, Mefail (2008). “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, s. 25-46.
- HORATA, Osman (2015). *Has Bahçede Hazan Vakti XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*, 2. bs., Ankara: Akçağ Yay.
- KAPLAN, Hasan (2017). “Kaside-Şair-Hâmî Bağlamında Şeyhülislam Yahya’nın Müzeyyel Gazelleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 62, s. 186-205.
- KAPLAN, Mahmut (1995). *Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM Yay.
- KARACAN, Turgut (1991). *Bosnalı Alaeddin Sâbit Divan*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yay.
- KAVRUK, Hasan (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*, Ankara: MEB Yay.
- KUNTAY, Midhat Cemal. “İdamdan Kurtulan Şair”, Erişim: <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/16200/001582722010.pdf?sequence=1> (Erişim tarihi: 30.08.2017)
- KUT, Turgut (2001). “Bilinmeyen Bir Hicviyesiyle Sünbülzâde Vehbî”, *Tarih ve Toplum*, S. 208, s. 73-76.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- KUTLAR, Fatma Sabiha (2004). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı E-Kitap, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10592.arpaeminiza-de-samipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 02.09.2017)
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvânı*, Ankara: TDK Yay.
- MACİT, Muhsin (2012). *Nedîm Dîvânı*, Kültür Bakanlığı E-Kitap, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10635.nedim-divanipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 02.09.2017)
- MERMER, Ahmet (2002). *XVII. Yüzyıl Dîvân Şairi Vecdî ve Dîvânçesi*, Ankara: MEB Yay.
- MUM, Cafer (2006). “Kadı Burhaneddin’in Şiirlerinde Cinasin Yeri”, *Hacettepe Üniversitesi I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Hacettepe Ü. Türkiyat Araştırma Enstitüsü Yay.
- ÖNTÜRK, Tolga (2016). “Sünbül-zâde Vehbî Divanı’nda Şiir ve Şair ile İlgili Düşünceler”, *İdil*, C. 5, S. 26, s. 1743-1762.
- ÖZGÜL, M. Kayahan (2006). *Dîvan Yolu’ndan Pera’ya Selâmetle Modern Türk Şiirine Doğru*, Ankara: Hece Yay.
- ÖZTOPRAK, Nihat (1999). “Halk ve Divan Şiirinde Cinasa Sanatının Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 1, s. 155-174.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2007). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 6. bs., İstanbul: 3F Yay.
- SEVGİ, Ahmet (2014). “Klâsik Türk Şiirinde Reîs-i Şâirânlık ve Vekâletnâmeler”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 32, s. 1-28.
- ŞENGÜN, Necdet (2006). *Nazîr İbrahim ve Dîvânı (Metin-Muhtevâ-Tahlil)*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- TURAN, Selami (2005). “Türk Edebiyatında Gazel”, *Araştırmalar -İnsan Bilimleri Araştırmaları-*, Y. 7, S. 13, s. 45-60.
- ÜNAL, Mehmet-ÇALIŞKAN, Nurettin (2015). “Manzum Bir Sefaretname: Tannane Kasidesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 40, s. 158-169.
- ÜNLÜ, Osman (2012). “Müzeyyel Gazelerde Fahriye”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 31, s. 33-53.
- ÜZGÖR, Tahir (1991). *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân’ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara: AKM Yay.
- YENİKALE, Ahmet (2012). *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı E-Kitap, Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651.sunbul-zade-vehbipdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 02.09.2017).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

SÜNBUŁZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 12

MUASİR İKİ ŐAİRİN MÜNACATI: SÜNBUŁZADE VEHBÎ VE ŐİNASİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ*

Giriş

Münacat şiir türünün divan şiirinde ve Tanzimat dönemi şiirindeki kullanımına kısaca bakmak gerekir. Hemen hemen bütün divan sahibi olan divan şairleri bu şiir türünde şiirler yazmış ve divanlarının baş kısmına koymuşlardır. Tanzimat şairlerinin bir kısmı da yenileşen şiirimizin örneklerini nazım şekli ve türü aynı kalarak sadece içerikte değişikliğe giderek vermişlerdir. Şinasi'nin kaleme aldığı Münacat şiiri bunun en güzel örneklerinden birisidir. Şinasi'nin kaleme aldığı Münacat şiirinde dikkati çeken en önemli husus söyleyiş ve görüş farklılığıdır. "Şinasi şiirinde bizi varlıkla beraber Allah'ın karşısına çıkarıyor. Gökyüzünü ve yıldızları seyrediyor, onlarda Allah'ın kudret ve aydınlığını görüyoruz. Şinasi'nin Allah'a ve onun eseri olan kâinata hayran olduğu aşikârdır. Şinasi'ye göre; kâinat güzel ve manalı, insan günahkâr ama Allah bağışlayıcı ve merhamet edicidir. Şinasi'nin Münacat şiirinin divan şiirindeki örneklerinden dolayısıyla S. Vehbi'nin şiirinden farkı eski edebiyat ile yeni edebiyat arasındaki ayrılığı gösterir. Eski edebiyat yokluğu, yeni edebiyat ise varlığı esas alır. Eski edebiyat, ahrete yönelen bir medeniyetin, yeni edebiyat ise dünyaya dönüşün bir ifadesidir. Şinasi'nin kâinatı ve kâinat içinde Allah'ı anlatması büyük bir mana taşır. Dini dünya görüşünden çıkmıyor, fakat dine bakış tarzı değişiyor. Allah sadece ölümü yaratan bir ilah değil, aynı zamanda ve özellikle hayat ilahıdır. Ahret inkâr edilmemekle beraber, dünyanın harikuladeliği üzerinde durulur. Şinasi'nin manzumesi, geleceğe doğru açılan büyük bir yolun başlangıcı gibidir. Şinasi'den sonra diğer Tanzimat şairlerinin hayat dolu gür seslerini duyarız. Şinasi'nin bu şiirinde ele aldığı tem dinidir. Tem eski olduğu için burada yeni bir şey yok sanılabilir. Bu şiirin değerini ortaya koymak için onu eski münacatlarla mukayese etmek lazım gelir" (Kaplan, 1985 s. 31- 32).

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Bu çalışmada Sünbülzade Vehbi'nin *Münacat* şiiri ile Şinasi'nin *Münacat* şiiri arasındaki ilişki değerlendirilecektir. Önce Sünbülzade Vehbi hakkında bilgi verilecek daha sonra kısaca Şinasi tanıtılacak, her iki şairin *Münacat* şiirleri ile ilgili bilgiler verilecek ve iki eser arasındaki ilişkiyle ilgili tespitler yapılacaktır.

Sünbülzade Vehbi

Asıl adı Mehmed bin Raşid bin Mehmed olan şairin mahlası Vehbi'dir. O zamanlar Osmanlı'nın bir sancağı olan Maraş'ta Sünbül- zadelere diye bilinen köklü bir aileye mensuptur. Dedesi devrin Maraş müftülerinden Mehmet Efendi olup Saçaklı- zade ile asırdaş ve komşudur. Babası Raşid Efendi de âlim ve şair bir zattır. "Bir rivayete göre babasının, Halep'te "Vehbi-i Evvel" diye tanınan şair Seyyid Vehbi'nin yanında bulunduğu sırada doğum haberi geldiğinden, kendisine Seyyid Vehbi'nin arzusu üzerine Vehbi adı verilmiş, gerek divanında ve gerekse diğer eserlerinde şair bu adı mahlas olarak kullanmıştır." (Alıcı, 2011: 23)

Kesin olmamakla beraber doğum tarihinin 1132/1133 (1718/1719) olduğu tahmin edilmektedir. Çocukluğunun ve gençliğinin bir kısmını Maraş'ta geçiren Sünbülzade Vehbi Efendi iyi bir tahsilden sonra İstanbul'a gider. İstanbul'da eğitim hayatı devam eder. Kadılık ve müderrislik görevlerini yerine getirir. Zamanın ileri gelenlerine kasideler sunarak onlarla dostane ilişkiler kurmuştur. Bunun sayesinde Rumeli ve Anadolu'nun birçok yerlerinde kadılıklarda bulunma imkânına kavuşur. Yaş ve Bükreş'te on yedi yıl kadılık yapmıştır. Ayrıca Eflak, Boğdan ve Siroz'da da bulunmuştur. Kadılık mesleğini oldukça uzun bir süre devam ettirir. 1768'de Sultan III. Mustafa zamanında kadılıktan haccanlık (mali işler) mesleğine terfi etmiştir. Bu meslekte yedi sene görev yapan Vehbi Efendi, başta Sultan I. Abdülhamid olmak üzere saray ve çevresinde büyük itibar kazanmıştır. Bu güven sayesinde İran'da baş gösteren huzursuzlukları gidermek üzere 1776'da İran'a elçi olarak gönderilir. Bağdat valisi Ömer Paşa'nın Vehbi hakkında saraya gönderdiği olumsuz rapor üzerine Sultan I. Abdülhamid Vehbi'nin öldürülmesi için ferman çıkarır. Vehbi dostlarının haber vermesi üzerine gizlice İstanbul'a gelir ve bir evde gizlenir. Kaleme aldığı bir kasidede padişaha olan bağlılığını belirtir ve I. Abdülhamid'in affına mazhar olur. İran elçiliği sonrasında geçim sıkıntısı çeker. Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'ya sunduğu kasidesiyle bir görev talebinde bulunsada karşılık görmez. Hiç olmasa eski mesleği olan kadılığın iadesini ister. Yedi sene bir

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

bekleyiştten sonra eski mesleği olan kadılığa geri döner. Vehbi Slistre niyabetine tayin edilir. Avusturya seferi sırasında asker ile birlikte Edirne, Sofya, Niş havalisinde dolaştıktan sonra, dönüşünde Eskizağra kadılığına getirilir. Yine yakın çevresinin hakkında olumsuz konuşmaları üzerine kadılıktan azledilir. Vehbi, Sultan selim'den tekrar görev talebinde bulunur. Vehbi üç lisan üzerine yeniden tertip ettiği Divanını Sultan III. Selim'e sunar. III. Selim'de karşılık olarak Vehbi'ye birçok hediye verir. Vehbi, III. Selim döneminde hayatının en parlak yıllarını yaşar. Bu zamanda, "sultan'üş-şuara" unvanını alır. Vehbi bu devrede Manisa ve Siroz'da kadılık yapmıştır. Manastır kadılığına tayin edilen Vehbi'ye son olarak Bolu kadılığı görevi verilmiştir.

Ömrünün kalan kısmını zevk ve eğlenceden geri kalmadan İstanbul'da geçiren yaşlı şair, nikris (mafsal romatizması) hastalığına yakalandıktan sonra iki seneden fazla hasta yatar ve 28 Nisan 1809 tarihinde bu dünyadan göçer. Edirnekapı'sı haricinde Topçulara defin edilmiştir. Öldüğünde yaşı 90'ı aşkındır.

Sünbül-zade Vehbi, bir asra yaklaşan uzun ömründe III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I. Abdülhamid, III. Selim ve IV. Mustafa olmak üzere sekiz Osmanlı sultanının devrini idrak etmiş bir şairdir.

Sünbülzade Vehbi'nin; Divan, Lutfiyye, Tuhfe-i Vehbi, Nuhbe-i Vehbi, Şevk-engiz, Münşeât adlı eserleri vardır.

Divan'ında Arapça şiirleri, Farsça Divançe'si ve Türkçe şiirleri bulunan şair bu dillerde şiir söyleyebilecek derecede her üç dile de hâkimdir. Bu eserlerinin dışında manzum hikâyeciliğin tipik örneklerinden olan Şevk-engiz mesnevisi ve nasihat-name türünde yazdığı Lutfiyye mesnevisiyle bu alanlarda da varlığını ortaya koyan şair münşeât ve hezeliyatlarıyla da adından söz ettirmiştir. Genel olarak şiirlerinin lirizmden yoksun olduğu değerlendirilmekle beraber kolay söyleyen bir şair olduğu belirtilmektedir.

Teknik bakımından oldukça sağlam olan şiirlerinde dili genellikle sade ve akıcıdır. Kafiye bulmakta zorlanmayan şairin kafiyeleleri de oldukça başarılıdır.

Vehbi, devrinin hemen hemen bütün sadrazamlarına ve şeyhülislamalarına kasideler sunmuştur. Bu bakımdan S. Vehbi için bir kaside şairi denilse yeridir.

Şairin manzum tarih düşürmede de oldukça başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Divan'da 37 adet manzum tarihi bulunan şairin İstanbul'un birçok mimari eserine tarih düşürdüğü görülür.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

S. Vehbi, bir dil ve söz ustasıdır. Yaşlılığında bile zevk ve eğlenceye düşkün bir delikanlı hayatı yaşamıştır. Edebi kişiliğini de yansıtan böyle bir yaşam felsefesini bir beytinde şöyle ifade eder:

“Belki dirler ne güzel nazm-ı latif

Yazmış ol pir-i cüvan-tab-ı zarif” (Belki, o zarif ve genç tabiatlı ihtiyar ne güzel nazik şiirler yazmış derler.) (Yenikale, 2011: 19-30)

İbrahim Şinasi Efendi

Yeni şiirin ilk temsilcisi olan İbrahim Şinasi 1826- 1871 yılları arasında yaşamıştır. Öğrenimini İstanbul’da yaptıktan sonra devlet memuriyetine girmiş, Tophane Müşiri Fethi Paşa’nın yardımı ile Fransa’ya maliyecilik öğrenimi için gitmiş (1849) ve orada beş yıl kadar kaldıktan sonra İstanbul’a dönerek Meclis-i Maarif-i Umumiye üyeliğine getirilmiştir. Reşid Paşa’ya bağlılığından, Paşa’nın iktidarda bulunup bulunmamasına göre, o da görevinden uzaklaştırılmış veya yeniden göreve alınmıştır. (Tıpkı S. Vehbi’nin yaşadığı gibi) 1858’de Fransızcadan manzum olarak yaptığı bazı şiir tercümelerini Tercüme-i Manzume adı ile bastırdı. 1860’da Agâh Efendi ile birlikte ilk özel gazetemiz olan ve Şair Evlenmesi adlı komedisini tefrika ettiği Tercüman-ı Ahval’i ve sonra da tek başına Tasvir-i Efkâr’ı çıkardı (1862). Aynı yıl, şiirlerini Müntahabat-ı Eş’ar adlı bir kitapta topladı. Bir yıl sonra da, derlediği atasözlerini Durub-i Emsal-i Osmaniye adı ile bastırdı. Adının Ali Paşa için düzenlenen bir suikaste karışmasından ürkerek, 1865 de Paris’e kaçtı ve orada siyasi sürgün olarak bulunan Mustafa Fazıl Paşa’nın maddi yardımı ile yaşadı. Paris’te bu ikinci bulunuşu sırasında, bir Türkçe sözlük hazırlamakta idi. Eserde takip edilecek metot bakımından da, dostu meşhur Littree (Litre) den faydalanıyordu. 1869 da İstanbul’a dönünce, artık siyasetle tamamıyla ilgisini keserek, yalnız matbaa işleri ile uğraştı. Tek gayesi, hazırladığı Türkçe sözlüğü yayımlamaktı. Fakat bunu başaramadan 1871 de öldü.

Şinasi’nin şiirimiz üzerindeki yenileştirme çabası, Fransa’dan ilk dönüşü ile başlar. Şinasi’nin yeni tarz Kasidelerinde dikkati çeken husus, fikrin de üstünde hâkim kılınan unsurun akıl olmasıdır. Fransız klasiklerinin tesirinde bulunan, aklın prensiplerine sıkı bağlılığı ve lirizmden yana fakirliği ile bilhassa Boileau (Bualo) ya çok benzeyen Şinasi, Tanzimat’tan sonraki Türk edebiyatında akılcılığın da ilk temsilcisidir. Ayrıca yeni tarz kasidelerinde, lüzumsuz hayal unsurundan kaçınarak, genellikle

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

düşüncenin ifadesine yaramak gayesinde olan basit ve oldukça açık bir üsluba ve ona uygun bir sese sahip oldukları da kolaylıkla görülür.

Şinasi düz kafiye ile şu şiirleri yazmıştır: Münacat, İlahi, Arz-ı muhabbet ve birkaç kıta. Bu şiirlerin, duyuş ve hayal tarzında olduğu kadar üslupta da Divan şiirinden ne kadar çok ayrılıkları olduğu açıkça bellidir. Şinasi'nin konuşulan Türkçeden yeni bir şiir dili yaratmak hususundaki çabası, XVI. Asır şairlerinden Edirneli Nazmi'nin çabasını andırır. Gayesi konuşulan dile yaklaşmak olduğu halde, biraz yaptığı denemenin yeniliğinden, biraz da sanatçı gücünün eksikliğinden dolayı bu çaba oldukça verimsiz kalır. Safi Türkçe ile yazdığı parçalarda bile dil konuşma dilinin canlılığına ve tabiliğine erişemez. Yeni bir şiir dili kurmak hususundaki denemenin başarısızlığına ve süreksizliğine rağmen, Şinasi'nin bu çabalması, edebi nesirle yeni bir dil anlayışının paralelliğini belirtmesi ve bu yöndeki çalışmaların ilk merhalesi olması bakımından oldukça önemlidir.

Bütün bu özellikleri ile Tanzimat'tan sonraki Türk şiirinin temellerini attığını gördüğümüz Şinasi'yi, batılı şiirin esaslarını gereği gibi bilmekle beraber, gerek hayallerindeki ve duygularındaki renksizlik ve gerekse sanat gücündeki yetersizlik yüzünden, bildiklerini gerçekleştirmek hususunda, doyurucu bir başarıya ulaşmamıştır. Onu, ancak orta seviyede bir şair ve sanatçı olarak kabul edebiliriz. (Akyüz, 1979: 18- 20)

Münacat

Allah'a karşı yapılan yalvarış ve yakarışları anlatan şiirlere münacat denir. Münacat kutsal bir konu olduğundan divanların en başında yer alır. Genellikle kaside biçimiyle yazılır. Bu konular için öteki nazım biçimleri de kullanılmıştır. (Dilçin, 1997: 251)

Kaside; Türk edebiyatında din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla belirli kurallar içinde yazılan uzun şiirlere denir. Beyitlerle yazılan bir nazım biçimidir. Uyak düzeni, gazelin uyak düzeninin (aa – xa – xa – xa – xa – xa) aynıdır. Kasidenin ilk beytine matla denir. Kasidenin son beytinin adı makta'dır. Şairin mahlasının bulunduğu beyte tac- beyt adı verilir. Kasidenin en güzel beytine de beytü'l- kasid denir. Kaside, en az 31, en çok 99 beyit olur. Kaside 6 bölümden oluşur: Nesib ya da Teşbib, Girizgâh ya da Giriz, Mehdiye, Tegazül, Fahriye, Dua. (Dilçin, 1997: 122- 123)

“Tevhid ve münacat dini şiirin başında gelir... Bir tevhid üç esaslı kısma ayrılır: Birinci kısımda Tanrı'nın selbi ve sübuti

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

sıfatlarından bahsedilir. İkinci kısımda sübuti sıfatlardan kudretin kâinattaki tecellileri gelir. Üçüncü kısım münacattır. Aşağı yukarı her tevhitte bu üç esaslı unsuru bulabiliriz. Birinci kısımda lirizme rastlanmaz. İkinci kısımda, kemal ve kudretin, üçüncü kısımda ise beşeri aczin, korkunun heyecanını buluruz.” (Kaplan, 1992: 256)

İki Münacat Şiiri Arasındaki İlişki

Münacat şiiri yapı bakımından aşağı yukarı yukarıda ifade edilen plana uygunluk arz eder. 40 mısralık şiirin ilk 20 mısrasında Tanrı’dan, Tanrı’nın kudretinden, Tanrı ile kâinatın münasebetinden bahseden Şinasi, ikinci 20 mısradaki kendisinden, isyan, günah ve aczinden bahseder. Demek ki Şinasi plan itibarıyla eski münacatta bir değişiklik yapmıyor. (Kaplan, 1992. 256)

Şinasi Divan şairlerinin kullandıkları maddelerden çoğunu şiirine sokmamıştır. O, Münacat şiir örneği ile gerçekten yeni bir edebiyatın başladığını açıkça gösterir. Münacat eskiye özellikle üslup bakımından zıttır. Sadelik, bu şiirin en önemli özelliği olarak dikkati çeker. Şinasi bu şiirin muhtevasında da birtakım değişikliklere gitmiştir. Muhteva ile üslup arasında sıkı bir bağ vardır.

Münacat, muhteva bakımından iki kısma ayrılır:

1) 1- 10 beyitler arasında şair, Allah ile kâinat arasındaki bağlantıdan,

2) 10- 20 beyitler arasında kendisi ile Allah arasındaki ilişkiden söz eder.

Allah, azamet âleminin padişahıdır, fakat ondan ayırılır ve mekânın ötesindedir. Varlık, onun eseridir; onun emirlerine mutlak surette boyun eğer. Yer onun emriyle gece gündüz hareket eder. Mevsimler, onun emrine göre değişir. Güneş onun merhamet ışığının bir şulesidir. Yıldızlar onun yüce heybetinin kıvılcımlarıdır. Kimi yerinde duran, kimi dolaşan bu varlıkların her biri, onun mevcudiyetini ispat eden ışıklı birer delildir. Melek ve cehennem gibi gözle görünmez varlıklardan da bahsetmekle beraber, Şinasi, daha ziyade gözle görülen âlem ve umumiyetle astronomik varlıklar üzerinde duruyor. Onların nizamında bir güzellik ve Allah’ın mevcudiyetinin bir delilini buluyor.

Eski münacatlara bu bilgiler ışığında baktığımızda giren malzemenin çok kalabalık olduğunu görürüz. Bunlarda özellikle yeryüzüne ait varlıklar üzerinde durulur. Bir sürü teferruat, manzume boyunca ortaya dökülür. Şair bunlardan her biri ile ayrı ayrı oynar, teşbihler, mecazlar, bütün bunların içerisinde Allah fikri

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

kaybolur. Şairin maksadının dini bir duyguyu anlatmaktan ziyade maharet göstermek olduğunu kuvvetle hissederiz. Şinasi, her şeyden önce, eski münacatları dolduran malzeme yığını ayıklamakla işe başlar. Allah fikrini yeryüzüne ait teferruat ile değil, kâinatın bütünlüğü içinde ortaya koyar. Gayesi sanat göstermekten ziyade, Allah ile kâinat arasındaki bağlantıyı anlatmaktır. Bundan dolayı fikri örten ve dağıtan kelime oyunlarını da bir kenara bırakır. Şinasi'nin Münacat'ı sade çizgilerle yapılmış bir desene benzer. Birinde teferruat üzerinde ince işleyen bir kalem, ötekinde birkaç karakteristik hatla bütünü vermek isteyen bir düşünce vardır.

“Eskiler, Tanrı'nın selbi sıfatlarından, beka, kıdem ve vahdaniyetinden, kaza ve kaderden, cemal ve celalinden ilh. Bahsediyorlardı. Tanrı'nın kudretini göstermek için teferruata inerler, hemen bütün mahlûkları sayarlardı: Öküz, vaşak, yılan, örümcek, ipekböceği, kuşlar, bitkiler, buğday, ağaçlar ve çiçekler, çimen, kıymetli taşlar, inci, misk, şeker ve bal... Sonra Peygamberlerin mucize ve hayatlarından: İsa, Musa, İbrahim, İsmail, Süleyman, Zekeriya! Bu varlıklardan her biri eski şairler için bir mazmun yapma vesilesi idi.

Şinasi ise, seçme birkaç unsurla, bize, Tanrı'yı ve onun kâinata hâkim oluşunu duyurmasını bilmiştir. Tanrı azamet âleminin padişahıdır; la-mekândır; devletinin tahtgehi yoktur; ezeli mülk zatına hastır; yeri ve göğü o yaratmıştır. Şinasi'nin zevkle üzerinde durduğu şey, bilhassa astronomik elemanlardır.

Şinasi, eski şairler gibi yeryüzüne inmez, küçük mahlûkların adını dahi zikretmez; gökyüzünde kalır. Kâinatın olağanüstü olması onu cezp eder.” (Kaplan, 1992: 257)

Allah'ın ispat edilmesi ve akla uygun deliller aranması meselesi de yeni bir anlayışın sonucudur. “Eskiler için Tanrı'nın varlığı bedihi bir hakikattir; bunu ispata kalkmak hem abes, hem de günahdır. Fakat Şinasi, birdenbire, XVIII. Yüzyılın akılcı filozoflarını hatırlatan şöyle bir mısra yazıyor:

“Vahdet-i zatına aklımca şehadet lazım.”

Akıl, eskiler tarafından daima aşağı görülmüş bir melekedir. Onun Tanrı'yı anlamasına imkân yoktur. Şinasi ise Tanrı'nın birliğine inanması için aklının şehadetine lüzum olduğunu ileri sürüyor. Ashında akıl, şüpheyi de beraberinde getirir.” (Kaplan, 1992: 258)

Şiirin ikinci kısmında Şinasi, günahlarından, pişmanlıklarından ve Allah'ın sonsuz kereminden bahsediyor.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Allah'ın ispatı gayesini güden ve dış dünyadan bahseden birinci kısım ile bu kısım arasında bir tezat var gibidir. Allah'ın ispatından bahseden şair, kâinattan sonra insanı bu açıdan ele alabilirdi. Böyle yapmıyor. Doğrudan korkusunu ve günahını anlatmaya başlıyor. Birinci kısmın tasviri ve zihni olmasına karşılık, ikinci kısım, hissi bir karakter taşımaktadır. Allah korkusunun içini dağladığını söyleyen şair, içi ile dışı arasındaki tezadı belirttikten sonra, zikzaklı bir ruh halini anlatıyor. İsyanı pişmanlık takip ediyor. Arkasından ümitsizlik geliyor. Sonra huzura kavuşuyor.

“Münacatın 20 mısra tutan ikinci kısmı, lirik bir mahiyet taşır, yani şair burada kendi ruhundan bahseder. Muhtevaya bakacak olursak, hemen hemen hiçbir yenilik yoktur, fakat üslup tamamıyla başkadır. Bu başkalık evvela tonda kendini hissettirir. Şinasi'nin şiirinin son kısmı ayrı bir tona sahiptir. Tanrı'ya yalvarma edası taşımaz. Şinasi'de Tanrı'ya hitap eden bir tek kelimenin dahi bulunmaması dikkat çekicidir. Münacatın sonunda şair kendi kendine konuşur. Bu üslup, Divan üslubundan bambaşka, Fransız trajedisinden gelen bir kendi kendine konuşma üslubudur. Eski edebiyatımızda bu kadar hareketli ve canlı bir ifadeye rastlamak hemen hemen imkânsızdır.” (Kaplan, 1992: 259-260)

12- 18. beyitler, içten yapılan bir diyalogun, bir konuşmanın ifadeleridir.

“Ne dedim, tevbeler olsun, bu da fi'l-i şeridir!”

Mısraında geçen bu iç konuşma örneği kanaatimizce edebiyatımızda yeni bir şeydir. Eski edebiyatımızda da isyan, günah, pişmanlık ve yakarış duyguları vardır. Fakat bu cinsten bir iç konuşmaya rastlamıyoruz.

Şinasi manzumesinde, eskilerde de kullanılan bir temi yeni bir şekilde kullanmıştır. Fakat üslup bakımından yapmış olduğu yenilik daha çok göze çarpar. Edebi sanatlar oldukça arındırılmış, mazmunlar arakasına saklanmayan bir üslup karşımıza çıkar. Şair ne söyleyecekse onu düz ve açık olarak söyler.

Şinasi diğer şiirlerinde olduğu gibi bu şiirinde de halkın kullandığı kelimelere ve ifade tarzlarına fazla yer vermektedir.

“Ey Şinasi içimi havf-ı ilahi dağlar

Suretini gerçi güler kalb gözüm kan ağlar”

Mısraları sadece kelime bakımından değil, tasavvur ve eda bakımından da halkçidir.

Şinasi Münacat'ın yalnız ilk kısmında, eski tevhitlerde de kullanılan Tanrı- padişah imajına başvuruyor. Fakat bu imaj bir süs

SÜN BÜ LZÂ DE VEHBÎ Kİ TABI

olmaktan ziyade, Tanrı'nın kâinata hâkim oluşunu anlatan zaruri bir ifade vasıtasıdır. (Kaplan, 1992: 261- 262)

Münacat'ın iki kısmı, iki basit fikirde toplanabilir:

1) Allah kâinata hâkimdir veya kâinat Allah'ın varlığını ispat eder.

2) Allah insanı bağışlar.

Şinasi'nin sadelik ve açıklığı elde etmek için başvurduğu ikinci yol mazmunları ortadan kaldırmak oluyor. Bu hususta o kadar ileri gidiyor ki, içinde hiçbir benzetme, mecaz, bulunmayan çıplak mısralar yazıyor. Benzetme ve mecazların sayısı dördü geçmiyor. Bütünü ile şiir, fikir ve duyguların yalın olarak ifade edilmelerinden ibaret gibidir. Divan şiirinin özelliklerinden biri de günlük dilde konuşulmayan kelimeleri kullanmak, ikizli, üçüzlü, Farsça terkipler yapmaktır. Şinasi ise konuşma diline gidiyor. Farsça terkipleri oldukça azaltıyor. Şinasi bu sadeleştirme işini şuurlu olarak yapıyor. Bunun arkasında bir kültür ve bir ideoloji vardır. (Kaplan, 1985: 31- 36)

Aşağıda açık olarak yazılanlar Şinasi'ye, koyu olarak yazılanlar S. Vehbi'ye ait bilgileri içermektedir.

- Şinasi'nin Ömrü; 1826- 1871= 45 yıl yaşamış

- **S. Vehbi'nin Ömrü; 1719- 1809= 90 yıl yaşamış**

- 19. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreği

- **18. yüzyıl ve 19. yüzyılın başları**

—Şinasi S. Vehbi'nin ölümünden 17 yıl sonra dünyaya gelir.

—Birbirlerine yakın dönemlerde yaşamışlardır.

- 20 beyit; 40 mısra

- **55 beyit; 110 mısra**

- Kafiye düzeni; aa / bb / cc ...

- **Kafiye düzeni; aa / bb / cc...**

- Aruz ölçüsü; Fe i latün (Fa ilatün) / Fe ilatün / Fe ilatün /

Fe ilün (Fa lün)

- **Aruz ölçüsü; Mefa ilün / Mefa ilün / Fe ulün**

- **Besmele ile başlıyor arkasından mutaffifin 20, 21.**

ayetler: Kitabün merkum yeşhedühül- mukarrebun.

- Dil oldukça sade ve anlaşılır.

- **Dili divan şiiri dil anlayışına uygun**

- Mazmun yok denecek kadar

- **Mazmunlar kullanılmış**

- Edebi sanat birkaç tane

- **Edebi sanatlar kullanılmış**

- Münacat diye müstakil bir başlığı var

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- Divan tertibi açısından kurallara uygun olarak baş kısımda yer alıyor

- Başlangıç beyti; “Hak- taala azamet âleminin padişehi
La- mekândır olamaz devletinin taht- gehi”

(Allah ululuk âleminin padişahıdır. O'nun devletinin taht yeri yoktur. Çünkü Allah “mekândan münezzehtir, belli bir yeri yoktur.)

- Başlangıç beyti; “İlahi sensin ol Kadi-i Hacat Ki layıktır sana arz-i münacat”

- Son beyit; “Beni afveylemeye fazl-ı ilahisi yeter
Sanma haşa kerem-i na-mütenahisi biter.”

(Beni bağışlamaya O'nun ilahi fazileti yeter, çünkü sonsuz keremi, haşa, biter sanma.)

- Son beyit; “Dilim aşkınla pür-şevk ü safa kıl

Zebanım na't- guy-ı Mustafa kıl”

- S. Vehbi şiirinin tamamında Allah'ın isim ve sıfatlarını sayarak ona uygun ruh haliyle yalvarış ve yakarışını dile getirmektedir.

- Karışık dahi olsa kul olarak kendi kusur ve hatalarını dile getirerek af talebinde bulunmaktadır.

- Peygamber Efendimizi anlatan beyitler de vardır. Onun ümmeti olması konusundaki duygu ve düşüncelerini dile getirir.

İki Münacat Şiirinde Birbirini Çağrıştıran Beyitler:

Şinasi: Hak- taala azamet âleminin padişehi

La-mekândır olamaz devletinin taht-gehi

(Allah ululuk âleminin padişahıdır. O'nun devletinin taht yeri yoktur. Çünkü Allah “mekândan münezzehtir, belli bir yeri yoktur.)

Sünbüzade Vehbi : Ezel sensin ebed sensin İlahi

Çü sensin padişehler padişahı

(Başlangıcı belli olmayan zaman diliminden bitiş belli olmayan zaman dilimine kadar, zamandan münezzehtir bir şekilde yaratıcı sensin)

Şinasi: Eser-i hikmetidir yerle göğün bünyadı

Dolu boş cümle yed-i kudretinin icadı

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

(Yeryüzü ile gökyüzünün yaratılması O'nun yaratıcı gücünün eseridir. Hayat belirtisi olan veya olmayan bütün âlemlerin yaratılması O'nun kudreti ile.)

Sünbülzade Vehbi : İlahi sensin ol Baki vü da'im

Senin emrinle âlem oldu ka'im

(Allah'ım sonsuz ve ve daimi olan sensin, senin emri kün feyekün emrinle bu âlem yaratıldı.)

Şinasi: Varlığın bilme ne hacet küre-i âlem ile

Yeter isbatına halk ettiği bir zerre bile

(O'nun varlığını bilmek için âleme bakmaya ne gerek var, yarattığı bir zerre bile O'nun varlığını isbata yeter.)

Sünbülzade Vehbi : Degil agraz ile fi'lin mu'allel

Bu bir burhan-ı katı'dır müdellel

(Senin yaratışın, eylemin sakat, eksik bir niyet değildir, bu apaçık, kesin kati bir delildir.)

Şinasi: Ne dedim tövbeler olsun bu da fi'l-i şerdir

Benim özüüm günehimden iki kat bed-terdir

(Ne dedim, tövbeler olsun, bu da bir kötü iştir. Benim özüüm günahımdan iki kat daha beterdir.)

Sünbülzade Vehbi : Ne etdim kulluga layık ibadet

Ne kıldım bir dakika hüsn-i ta'at

(Bir kul olarak layıkıyla ibadet ettim mi, bir an olsun güzel bir davranış hoşla gidecek bir ibadet yaptım mı?)

Şinasi: Sehvine oldu sebab acz-i tabi'i kulunun

Hem O'dur âlem-i ma'nide şefi'i kulunun

(Kulunun hatalarına, onun yaratılışından gelen zayıflığı sebep oldu. Hem mana âleminde kulun başışlanmasına vesile olacak olan da o(nun bu zayıflığı)dur.

Sünbülzade Vehbi : Yanıldım genç iken şeytana uydum

Nedamet geldi pir oldukda toydum

(Yaşım genç iken aldanarak, şeytanın vesveselerine kapıldım, olgulaşınca yaptıklarımdan pişman oldum.)"

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Şinasi: Nur-i rahmet neye güldürmeye ru'yi siyehim
Tanrı'nın mağfiretinden de büyük mü günahim
(Tanrı'nın rahmetinin nuru kara yüzümü niçin
güldürmesin, benim günahım Tanrı'nın bağışlama gücünden büyük
müdür?)

Sünbülzade Vehbi : Aman ya Rab bu abd-i ru-siyahı
Bu cürm-alude pir-i pür-günahı
(Allah'ım bu kulunun siyah, günahlarla kararmış yüzünü,
bu baştanbaşa günahkâr, kötülükler işlemiş kulunun...)

Şinasi: Kulunun za'fına nisbet çoğ ise noksanı
Ya anın kahrına galip mi değil ihsanı

(Kullarının zaaflarına oranla kusurları da çoktur. Ancak
O'nun bağışlama ve yardım gücü kahrına üstün değil mi?)

Sünbülzade Vehbi : Beli çokdur bu asinin kusuru
Bilir amma ki ma'na-yı Gafur'u
(Bu asi kulunun kusuru, hatası doğru çoktur, fakat O'nun öbür
dünyada afedici ve bağışlayıcı olduğunu da bu kulunun bilir.)

Belki de Şinasi'nin Münacat şiirinin öne çıkan en çarpıcı
farklı ve yeni beyti Sünbülzade Vehbi'nin ve diğer münacat
şiirlerinde olmayan şu ifadelerdir:

“Vahdet-i zatına aklımca şehadet lazım
Can ü gönlümle münacat ü ibadet lazım.”
(zatinin birliğini aklımca doğrulamak gerek, can ve
gönülden yalvarıp yakarıp, ibadet etmek gerek.)

Sonuç

Hemen hemen bütün divan sahibi olan divan şairleri
Münacat şiir türünde şiirler yazmış ve divanlarının baş kısmına
koymuşlardır. Tanzimat şairlerinin bir kısmı da yenileşen şiirimizin
örneklerini nazım şekli ve türü aynı kalarak sadece içerikte
değişikliğe giderek vermişlerdir. Şinasi'nin kaleme aldığı *Münacat*
şiiri bunun en güzel örneklerinden birisidir.

Allah'ın ispat edilmesi ve akla uygun deliller aranması
meselesi de yeni bir anlayışın sonucudur. Eskiler için Allah'ın
varlığı bedihi bir hakikattir; bunu ispata kalkmak hem abes, hem
de gūnahtır. Fakat Şinasi, XVIII. yüzyılın akılcı filozoflarını
hatırlatan şöyle bir mısra yazar:

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

“Vahdet-i zatına aklımca şehadet lazım.”

Akıl, eskiler tarafından çok fazla dikkate alınmamış bir melekedir. Akıl yerine kalp her zaman öne çıkarılmıştır. Aklın Allah'ı anlamasına imkân yoktur. Şinasi ise Allah'ın birliğine inanması için aklının şehadetine lüzum olduğunu ileri sürmektedir. Aslında akıl, şüpheyi de beraberinde getirir. Bu ve benzer ifadeler Şinasi'nin Klasik *Münacat* şiirinden ne kadar farklı bir bakış açısı ortaya koyduğunun bir göstergesidir.

Sünbülzade Vehbi'nin Münacat şiiri teknik bakımından oldukça sağlam ve şiirinin dili sade ve akıcıdır. Dilinin bu özelliği onun Şinasi'yle olan ortak taraflarından birisidir. Sünbülzade Vehbi şiirin unsurlarını kullanma bakımından da oldukça başarılıdır, örneğin; Kafiye bulmakta zorlanmayan şairin kafiyeleri de başarılıdır. Şinasi şiirin unsurlarını kullanırken daha seçici olmuş, yeteri kadar kullanmış, abartıya gitmemiştir. Kafiye konusunda, vezin kullanmada başarılı olan Şinasi mazmunlardan ve edebi sanatlardan oldukça az yararlanmışır.

Sünbülzade Vehbi, devrinin hemen hemen bütün sadrazamlarına ve şeyhülislamına kasideler sunmuştur. Bu bakımdan Sünbülzade Vehbi için bir kaside şairi denilse yeridir. Şinasi de kaside geleneğine aynen uymuş ve devrin sadrazamına kasideler yazıp sunmuştur.

KAYNAKLAR

- Akyüz, K. (1979). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İstanbul: Mas Matbaacılık.
- Alıcı, L. (2011). Nasihatname-i Vehbi, Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.
- Dilçin, C. (1997). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaplan, M. (1985). **Şiir Tahlilleri 1**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (1992). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Parlatır, İ. (1988). “Tanzimat Şiiri”, **Büyük Türk Klasikleri, C. 8**. İstanbul: Ötüken-Söğüt, s. 373- 375.
- Yenikale, A. (2011). Sünbül-zade Vehbi – Divan, Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 13

SÜNBLZÂDE VEHBÎNİN POETİK BİR MESNEVİSİ ÜZERİNE

Doç. Dr. Abdulkadir ERKAL*

Giriş

Günümüzde ‘Şiir sanatı’ anlamıyla sınırlandırılan poetika kavramı genel olarak; “herhangi bir şairin şiir sanatı hakkındaki derli toplu görüş, anlayış ve fikirlerini ihtiva eden yazı veya eseri”²²⁵ manasında kullanılmaktadır.

Başlangıçta bütün güzel sanatları içine alıp ‘güzellik felsefesi/estetik’ anlamında Batı dillerinden dilimize giren ve aslı Yunanca olan poetika, bu manasıyla ilk defa Aristo tarafından kullanılmıştır.

Divan şiirinin poetik verilerine baktığımız zaman, bu alanda verilen ürünlere Şuarâ Tezkireleri’nde, Divan dibâcelerinde ve kasidelerin ‘fahriyye’ bölümleri ile poetik nitelikli Gazellerde rastlamaktayız. Şuarâ Tezkirelerinin ‘mukaddime’ bölümlerinde tezkire yazarları, şiir hakkında geniş mülahazalarda bulunduktan sonra şiirin faydaları üzerine dururlar. Şairlerle ilgili bölümlerde de şairin, şiirinin özellikleri ve sanatı üzerine durulur.

Divan dibâceleri, divanların giriş kısımlarıdır. Nazım-nesir karışımı olan bu bölümde divan sahibi şair, kendi şiir sanatı üzerine görüşlerini, niçin şiir yazdığını, şiirinin mahiyetini ayet ve hadislerle de desteklemeye çalışır.²²⁶ Ancak şunu da burada ifade etmek gerekir ki *dibâce* bölümü olan divan sayısı oldukça azdır. Bu da bu geleneğin fazla yaygınlaşmadığını göstermektedir.

Divan dibâcelerinin en önemli yanlarından birisi, şiir ve şaire karşı İslâmiyetin birbirine ters gelen iki farklı tutumunu ortaya koymasıdır. Ali Şîr Nevâyî’den itibaren dibâce yazan şairlerimizin çoğunun bu konuya girerek şiirin ve şairin müdafaasını yapma mecburiyetini hissetmeleri, İslâm dünyasının genel olarak bir kısım

* Artvin Çoruh Üniv. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Öğrt. Üyesi
abdulkadierekal@gmail.com

²²⁵ İsmail Çetişli, **Metin Tahlillerine Giriş I –Şiir-**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.79.

²²⁶ Divan Dibâceleri hakkında geniş bilgi için bk.: Tahir Üzgör, **Türkçe Divan Dibâceleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

şiiir ve şaire karşı menfî bir tavra sahip olmasıdır. Şairlerde bu duruma karşı iyi şiiir kötü şiiir ayırımı yaparak iyi şiiirin ibrâsı yapılmakta ve ayet ve hadislerle bu iki şiiir arasındaki farklılıklar ortaya serilmektedir.²²⁷ Bu konu çalışmamızın ana temasını oluşturduğundan ilgili bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacağından, burada kısaca değinmekle yetineceğiz.

Divan şiiirinin poetik metinlerinin genellikle *divan* ve *dibâceler*de yer aldığı şeklindeki bir ortak görüşün ağırlığına rağmen, divan şairleri bu eserlerin dışında diğer müstakil eserlerinde de ara sıra şiiir ve şiiir sanatı üzerine olan görüşlerine yer vermişlerdir. Bunlar daha çok edebî bilgileri ihtiva eden eserlerdir. Edebiyat tarihimizde böyle bir esere ilk kez Ahmedî (ö.1413)'de rastlamaktayız. Onun, '*Bedâiyü's-Sihr fî Sanâyi'î'ş-Şi'r*' isimli eserini örnek olarak gösterebiliriz. Ahmedî bu eserini Reşidüddin Vatvat (ö.1178)'in '*Hadâiku's-Sihr*' isimli eserinden yola çıkarak kaleme almıştır. Eser muhteva olarak şiiirdeki edebî sanatların örneklerle açıklanmasından ibarettir.²²⁸

Ahmedî'den sonra bu alanda kapsamlı olarak eser veren şairlerin başında Sürürî (ö.1561) gelmektedir. Sürürî, "*Bahrü'l-Ma'ârif*", "*Şerh-i Şebistan-ı Hayal*", "*Sanayiü'ş-Şi'riyye*", ve "*Şerh-i Kafîye*" isimli eserlerinde şiiir ve şiiir sanatı ve terimleri üzerine durur.

18. yüzyıla geldiğimizde şiiir üzerine yazılmış müstakil birkaç esere rastlamaktayız. Bunlardan en önemlisi ve bu alanda yazılmış belki de tek eser Haşmet (ö.1768)'in "*Senedü'ş-Şu'arâ*" isimli mensur eseridir. Eser dört fıkra ve hatime bölümlerinden oluşmaktadır. Haşmet, 1. Fıkra'da şiiirin faziletlerini aklen ve naklen bazı deliller vasıtasıyla anlatmış, ayet ve hadislerden iktibaslarla da güçlendirmeye çalışmıştır. 2. Fıkra'da ise aruz kalıplarına uyan manzum ayetlerden ve hadislerden örnekler vererek, bunların şiiir formuna yakınlığını göstermek istemiştir. Bu bölümde ayrıca Hz. Muhammed'in şiiire verdiği önem ve bu konudaki teşvik ve caizeleri yer almaktadır. 3. Fıkra'da Hz. Muhammed'in çevresinde bulunan şairlerden ve Hz. Muhammed'in bu şairlere verdiği caizelerden bahsetmektedir. 4. Fıkra'da, dört halife, Hz. Fatma, Hz. Aişe, Hz. Hüseyin, Hz. Abbas ve bazı âlimlerin şiiir söylediklerini delilleriyle ortaya koymuştur. Hatime bölümünde ise Haşmet, yine şiiirin mevzûniyetinin faziletinden, şiiir kelimesindeki harflerin yerleri

²²⁷ Tahir Üzgör, A.g.e., s.24.

²²⁸ Nihad M. Çetin, "*Ahmedî'nin Mirkatü'l-Edeb'i Hakkında*", *Türkiyat Mecmuası*, C.14, İstanbul 1965, s.223.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

değiştirilince ‘arş’ ve ‘şer^c’ kelimelerinin ortaya çıkışının kerametinden bahsetmektedir.²²⁹

Şunu da esefle belirtmemiz gerekir ki; Osmanlı şair ve edipleri, eserlerinde harikulâde sanatlar yapmışlar, fakat araştırmacılar onların isimlendirilmesi ve tasnifiyle pek uğraşmamışlardır. Osmanlı medreselerinde bir *âlet* ilmi olarak kabul edilen belâgat, dinî ve edebî metinlerin daha iyi anlaşılması *gayesine* bağlı olarak hayat bulmuş ve gelişimini daha çok Arap ve Fars edebiyatı dairesi içinde sürdürmüştür. Gerek yukarıda bahsettiğimiz ve gerekse burada isimlerine yer veremediğimiz belâgat kitapları genellikle çeviri yoluyla Türk edebiyatına kazandırılmış, ama bu eserler vasıtasıyla tam anlamıyla tam bir Osmanlı belâgatı ortaya konulamamıştır. Bu eserlerde verilen örneklerin büyük bir çoğunluğunun Farsça ve Arapça olması da bunun bir göstergesidir.

Vehbî'nin “Der-vasf-ı kelâm-ı mevzûn-ı belâgat-nümûn” isimli poetik mesnevisi:

Divanının “sebeb-i tertib-i divan” bölümünü bir reddiyeye çevirerek klasik şiirin hâmilik sistemine, “Sühan Kasidesi”yle de poetik tarafına ilişkin metinler ortaya koyan Vehbî'nin oldukça hacimli olan Divanı'nda şiir ve şairle ilgili pek çok görüşe rastlanmaktadır. Şair bu görüşlerini, klasik şiir geleneğinde olduğu gibi kasidelerinde ve gazellerinin genellikle makta beyitlerinde dile getirir. Onun özellikle “sühan” ve “kâğıt” redifli kasideleri, şiire ve şaire dair görüşlerini vermesi açısından önemlidir. Vehbî, Divanı'nda, şiir ve şairle ilgili terim ve kavramlar, genel olarak şiir, şair, kendi şiiri ve önceki dönem şair ve eserlerle ilgili görüşler yer alır.

Sünbülzâde Vehbî kaside ve gazellerinde dile getirdiği poetik görüşlerinin yanında bu görüşlerinin genel özeti ve tamamlayıcısı mahiyetindeki “*Der-vasf-ı kelâm-ı mevzûn-ı belâgat-nümûn*” isimli mesnevisiyle de farklılığını ortaya koymuştur. Divan şiir geleneğinde şiir sanatında dair görüşler dağınık halde olduğu halde, Vehbî yine bir farklılık yaratarak bir başlık altında şiir ve şair hakkındaki görüş ve düşüncelerini dile getirmiştir. “Belâgatli ve vezinli sözlerin vasfı” şeklinde ifade edebileceğimiz 63 beyitlik mesnevisinde Vehbî kendi sanatından ziyade şair ve şiir üzerine değerlendirmelerini, tarih içinde yer alan değerli şairler üzerinden

²²⁹ Bu eser hakkında geniş bilgi için bk. Haşmet, *Senedü's-Şu'arâ –Haşmet Külliyyatı-*, (hzl. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak), Sivas 1994, s.365-425.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

değerlendirmeler yapmıştır. Bu açıdan eseri iki ana başlık altında incelemek doğru olacaktır.

a.Şiir:

Vehbî, mesnevisinde şiiri, dinî açıdan ve mana ve mazmun bakımından ele almıştır. Buna göre şiir, ilahi aşkın ifadesinden başka bir şey değildir ve şiirsel beyanlar saflığın, doğruluğun ve inancın en temel ifadeleridir:

Sühandır mantık-ı ‘aşk-ı İlâhî
Netice istemez bu söz güvâhî (11)

Dünyadaki en saf, temiz ve masum bir duygu olan aşkın mayası da buna göre şiirden başka bir şey değildir. Bu bağlamda şiir âşıkların niyazı, maşukların da nazıdır:

Sühandır mâye-i ‘aşk ile mahlûk
Niyâz-ı ‘âşıkân u nâz-ı ma’sûk (12)

Şiirdeki ilahi boyutuna vurgu yapan Vehbî, peygamber efendimiz ve ashabından da örnekler vererek, şiir söylemenin – yazmanın- meşruluğuna da dikkat çekmek istemiştir. Tarih içinde Kur’andaki bazı ayetlerin tefsirinden hareketle şiir söylemenin caizliği tartışılmış olması ve bu tartışmanın da yüzyıllardır süregelmesi hasebiyle Vehbî de bu konuya girmeyi kendince gerekli görmüştür. Vehbî, şiirin; insanın yiğitlik, cesaret ve güç gibi duygularını uyandırdığını ve tahrik ettiğinden dolayı ashabın gazalarda şiir okuduğunu ve bunun bir gelenek haline geldiğini söyler:

Gelir eş’âr ile tab’a celâdet
Eder tahrîk âsâr-ı şecâ’at (9)
Gazâda şîr okurdu ba’zı ashâb
O ‘âdetdir henüz âyîn-i i’râb (10)

Vehbî, şiirî ifadenin kökenine inerken Hz. Adem’e kadar iner ve onun Allah’a olan yakarışlarını (münacat) vezinli söz (şiir) olduğunu ve dolayısıyla ilk şiirî ifadenin Hz. Adem’le başladığını söyler:

‘Aceb mi olsa nazm-ı bî-bahâne
Kemâl-i âdemiyyetden nişâne (21)
Ki mevzûn sad-münâcât etdi âdem
Cenâb-ı Hakk'a herkesden mukaddem (22)

Akabinde ise Peygamber Efendimizin şairleri koruyup kolladığını, şiir söylemenin hayırlı bir iş olduğunu ve özellikle Hasan bin Sabit’i kâfirleri hicvetmesini istediğini ve Nizami’nin de “şiirin peygamberliğin bir parçası olduğu” ifadesi ile pekiştirir:

Ederdi şî’re tahsînler o sultân

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Degil mi şâ'irânı Ka'b u Hassân
Nizâmî hamsesinde bâ-sarâhat
Demişdir şi'r için cüz'-i nübüvvet
Anıñ ma'nâsını erbâb-ı tahkîk
Bu vech ile ederler remz ü tedkîk
Ki ol Hassân-ı sâhib-nazm-ı mebrûr
Olunca hicv-i küffâr ile me'mûr
Gelip Rûhu'l-emîn eylerdi ilkâ
Dehân-ı pâkine sad-güne ma'nâ (24-28)

Sünbülzâde Vehbî, gerek incelediğimiz mesnevisinde gerekse diğer manzumelerinde şiir üzerine yapmış olduğu tanımlamalarında ağırlıklı olarak 'hikmet' kavramına vurgu yapar. Türk şiirinde hikemî şiirin öncüsü olarak kabul edilen Nabî'ye olan hayranlığını da göz önünde bulundurursak Vehbî'nin hikemî şiir tarzını benimsemesini de anlayabiliriz. tarzın 'bilgi vermek' ve 'nasihat etmek' gibi pratik (didaktik-talimî) amaçlı olduğu ifade edilmektedir. Tartışmalardan anladığımız kadarıyla hikemî şiir yahut 'şiir biçimli hikmet', öncelikle 'hikmetli söz söylemek'tir. Söylemde açıklık, anlaşılabilirlik ve sadelik söz konusudur. Çünkü o, bir milletin ortak dehasının ürünüdür. Bu bakımdan bir dünya görüşüdür. Bu tarz Feridüddin Attar'la başlamış, Fuzulî ve Bağdatlı Ruhî'de sürmüş, Nabî ile doruğa çıkarak esas kimliğine kavuşmuştur. Şairimiz Sünbülzade de Nabî'nin ardıdır. Düşüncenin anlatımında 'muğlak biçimi (sebk-i Hindî)' terk etmek, düşüncüyü bir takım söz ve sanatlarla süslemeden, fikri fikir olarak ifade etme biçimini seçmektir. Yani değişim, şiirsel düşüncede, 17.yüzyılda makbul ve yaygın olan düşüncenin muğlak ıstıraplı anlatım biçiminden (sebk-i Hindî), anlaşılır ilmi/hikemî anlatımına geçiştir. Yani 'anlaşılması zorlaştırılmış bir anlatımdan anlaşılır bir hikmet önerisi veya tavrına' geçiş olarak görünmektedir. Bu anlaşılır hikmet tavrı/önerisi, 19.yüzyıl Türk düşüncesinde temel ve tümel bir tavra dönüşecektir. Çünkü Nabî, aynı zamanda 'köhne dâstânlar'dan, 'efsane-i Mecnun ve Leyla'dan usandığını söyleyerek bir 'eski (köhne, köhen)' eleştirisi yapmaktadır. Şiiri bilime uygulama tarzı, Nabî'den önce cılızdır (sızıntı), ama Nabî ve Sünbülzade ile birlikte bir 'çığır'a dönüşmüştür.²³⁰ Nabî'nin bu

²³⁰ İrfan Görkaş, "Şiiri Bilime Uydurmak Yahut Sünbülzâde Vehbî'nin Hikmet Anlayışı ve İlimlere Bakışı", *Atatürk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.52, s.321.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

alandaki tesiri, 18.asrın başından sonuna kadar, bir iki şair hariç, bütün şairlerde kendisini gösterir.

Şairler, her zaman şiirde hikmet olduğuna inanmış ve bu tutumlarını da Hz. Peygamber'in "*mine's-şî'ri le-hikmet*" (Şiirde hikmet vardır) hadisine dayandırmışlardır. Şair, fasih ve güzel söz söyleyen kimselerin, mana cevherini tartan kimseler olduklarını ve onların lisanının hikmet hazinesinin kilidi olduğunu söyler:

Sühanverdir güher-senc-i ma'ânî
Kilîd-i genc-i hikmetdir lisâmî (19)

Vehbî, yukarıda zikrettiğimiz şiirle ilgili hadise telmihte bulunarak, âlemlerin övünç kaynağı Hz. Peygamber'den olunan rivayetle beyâna sihir, şiire de hikmet dendiğini belirtir:

Olundu Fahr-i 'Âlem'den rivâyet
Beyâna sihr denmek şî're hikmet (23)

Şiiri oluşturan şekli unsurların yanı sıra, şiirde mana ve anlam da daima şairler tarafından ön planda tutulmuştur. Vehbî de şiirde manaya ağırlık verilmesi gerektiğini düşünür. Şairler, sözün kadirini bilen hüner denizidir ve onların nazmı mana ipliğine dizilmiş cevher gibidir:

Sühan kadrin bilir bahr-ı hünerdir
Ki nazmı silk-i ma'nâda güherdir (4)

Şiirin şekil olarak fazla bir şey anlam ifade etmediğini, şiire güzellik veren o şeklin ve sanatların aslında içinde bulunan mananın vermiş olduğu güzellik ve estetiğin bir yansıması olarak düşünen şairler, sadece manada lezzet bulur. Çünkü o tatlılık ve şirinliği şekerde bulmak mümkün değildir:

Bulur ehl-i sühan ma'nâda lezzet
Ne mümkündür şekerde ol halâvet (14)

b.Şair: Vehbî mesnevisinde şair ve şairliğin vasıfları üzerinde daha ayrıntılı tafsilatlar da bulunmuştur. Vehbî şairliğin ilahi boyutuna yoğunlaşarak, edebi literatürde de genel bir kanı olarak görülen ve hemen her şair tarafından da dillendirilen, şairliğin bir Allah vergisi makam olduğu görüşünü tekrar eder ve bunun da herkese kolay nasip olamayacağını söyler:

'Atâ-yı şâ'iriyetdir Hudâ-dâd
Aña mazhar degil her âdemî-zâd
Sünûhât olmasa nazm-ı müselleme
Ederdi kesb ü tahsîl anı 'âlem
Egerçi herkes ister ola şâ'ir
Hudâ feyz etmese ammâ ne kâdir
Odur bî-şübhe vehbî-i İlâhî

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

O râha olamaz bigâne râhî (35-38)

Şairler almış oldukları bu ulvi yetenekle birlikte kalp gözlerinin de açılması ile birlikte (mükâşefe) dünyaya, olaylara ve eşyalara farklı bir açıdan bakarak normal insanın göremeyeceği, bilinmeyen sırları, hakikatleri (gayb) ortaya çıkarırlar. Bu özellikleriyle şairler gayb âleminin tercümanındırlar:

Lisân-ı gayba şâ'ir tercemândır
Zebân-dân-ı hakâyık şâ'irândır (20)

Kalplerinin de ayna gibi saf ve temiz olmasından dolayı hakikatleri bütün çıplaklığı ile yansıtır:

Kulûb-ı şâ'irân kim pür-safâdır
Hemân âyîne-i 'âlem-nümâdır (17)

Divan şairleri duygusal bağlamları aşk potasında eriterek şiir geleneğinin bir parçası haline getirmişler ve bu üsluba tasavvufî unsurları da ekleyerek ilahî bir meziyete doğru ilerletmişlerdir. Aşk, Divan şiirinin ana konusunu teşkil eder. Şairler, şiir yazmayı büyük bir aşka bağlarlar.²³¹ Şiiri bir sevda, şairi de bir âşık olarak görürken, şiirdeki hissiyata da dikkat çekmektedirler.

Hayâl-i nâzenîndir şâhid-i hûb
Ne lâzım şâ'irâna gayrı mahbûb (15)

Divan şairleri bu görüş çerçevesinde bir şairin gönlünde aşk olmadıkça şiir yazılamayacağını, şiirin kaynağının aşk olduğunu sıklıkla vurgularlar.

Vehbî, mesnevisinin önemli bir bölümünü bir devletin, milletin kültürel belleği olarak şairlerin varlığının önemine vurgu yapmıştır. Tarihten devlet adamı şair ilişkilerinden örnekler de vererek bir saltanatın yükselmesinde ve gelişmesinde şairlerin rolünün büyüklüğünü de ifade etmeye çalışmıştır. Hüseyin Baykara -Ali Şir Nevayi, Şah Sencer-Enverî, Selman-ı Farisi-Melikşah ilişkilerinin yanında Hakanî, Frdevsî, Vassaf, Molla Câmî, Rudegî, Nizâmî gibi şairlerin etkilerinden de bahsederek, bir devletin yücelmesinde ve yükselmesinde şairlerin vazgeçilemez unsur olduğunu belirtir:

Mülûk-ı kadr-dânân bî-nihâyet
Gürûh-ı şâ'irâna kıldı ragbet
Ki şâhânûn o sınıfa i'tibârı
Olur mülküñ medâr-ı iftihârı
Belî devletlere şâ'ir gerekdir
Velikin şâ'ir-i mâhir gerekdir (53-55)

²³¹ Abdulkadir Erkal, **Divan Şiiri Poetikası**, Birleşik Yayınları, Ankara 2009, s.294.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Padişahlar, sultanlar asıl şöhrete şairlere rağbet
etmeleriyle, onlara rağbet etmeleriyle ulaşırlar:

Bu güne şâ'ir-i üstâda ragbet
Selâtine olur bâdî-i şöhet (62)

Sonuç:

18. yüzyılın önemli şair-düşünürlerinden biri olan Sünblzâde Vehbî, özellikle felsefi yönünü şiirlerine yansıtmış bir şairdir. Şiir anlayışı bakımından hikemi üsluba dahil edebileceğimiz şair, divan şiiri geleneği içerisinde bu üslubun Nabi'den sonra gelen önemli temsilcisidir.

Vehbî, divanında şair ve şiir üzerine yapmış olduğu poetik görüşler bakımından da diğer divan şairlerine nazaran araştırmacılara oldukça zengin malzemeler sunmuştur. Üzerinde inceleme yapmış olduğumuz 6 numaralı mesnevisi, bir bütün olarak poetik bir metin olması bakımından da önem arz etmektedir. Zira divan şiir geleneğinde poetik görüşler bütün olarak değil de dağınık olması, Vehbî'nin bu manzumesinin önemini daha da artırmaktadır. Manzumenin içeriğine bakıldığında kendi şairliği ve şiirinden ziyade genel olarak şair ve şiir üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Ancak yapmış olduğu tespit ve değerlendirmelerin içinde yeni ve farklı görüşler ya da tespitler bulunmamakla birlikte, önceki yüzyıllarda da söylenegelen tespitlerin bir özeti şeklindedir.

DER-VASF-I KELÂM-I MEVZÛN-I BELÂGAT-NÛMÛN

[mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün]

- 1 Nice vasf etmeyem ol şehriyârı
Müselleme husrev-i Şevket-medârı
- 2 Ki hem şâhenşeh ü hem nüktedândır
Sühan-dân-ı kerim ü kâmrândır
- 3 Bulur ehl-i dili tab'-ı selimi
Müreccah Baykara'ya her nedimi
- 4 Sühan kadrin bilir bahr-ı hünerdir
Ki nazmı silk-i ma'nâda güherdir
- 5 Sühan-dâna 'aceb mi etse ragbet
O şâh-ı 'âlem-i mevzûn-tabî'at
- 6 Ki mevzûn olduğuyçün serv-i ra'nâ
Göründü gülsitânda kadri a'lâ
- 7 Çü vezn etdi ser-efrâz ol nihâli
Nice mevzûn-kelâm olmaya 'âlî
- 8 Sühan bir gevher-i 'âlî-bahâdır

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- Ki eyler bî-ciger merdi bahâdır
9 Gelir eş'âr ile tab'a celâdet
Eder tahrîk âsâr-ı şecâ'at
10 Gazâda şî'r okurdu ba'zı ashâb
O 'âdetdir henüz âyîn-i i'râb
11 Sühandır mantık-ı 'aşk-ı İlâhî
Netîce istemez bu söz güvâhî
12 Sühandır mâye-i 'aşk ile mahlûk
Niyâz-ı 'âşıkân u nâz-ı ma'sûk
13 Deger bir mısra'-ı berceste mazmûn
Benim 'indimde yüz biñ genc-i Kârûn
14 Bulur ehl-i sühan ma'nâda lezzet
Ne mümkündür şekerde ol halâvet
15 Hayâl-i nâzenîndir şâhid-i hûb
Ne lâzım şâ'irâna gayrı mahbûb
16 Verirken neş'e-i rengîni mazmûn
Ne hâcet ehl-i tab'a câm-ı gül-gûn
17 Kulûb-ı şâ'irân kim pür-safâdır
Hemân âyîne-i 'âlem-nümâdır
18 Olur elbette üstâd-ı sühanver
Mahal-gûy u zarîf ü nûkte-perver
19 Sühanverdir güher-senc-i ma'ânî
Kilîd-i genc-i hikmetdir lisânî
20 Lisân-ı gayba şâ'ir tercemândır
Zebân-dân-ı hakâyık şâ'irândır
21 'Aceb mi olsa nazm-ı bî-bahâne
Kemâl-i âdemiyetden nişâne
22 Ki mevzûn sad-münâcât etdi âdem
Cenâb-ı Hakk'a herkesden mukaddem
23 Olundu Fahr-i 'Âlem'den rivâyet
Beyâna sihr denmek şî're hikmet
24 Ederdi şî're tahsînler o sultân
Degil mi şâ'irânı Ka'b u Hassân
25 Nizâmî hamsesinde bâ-sarâhat
Demişdir şî'r için cüz'-i nübüvvet
26 Anıñ ma'nâsını erbâb-ı tahkîk
Bu vech ile ederler remz ü tedkîk
27 Ki ol Hassân-ı sâhib-nazm-ı mebrûr
Olunca hicv-i küffâr ile me'mûr
28 Gelip Rûhu'l-emîn eylerdi ilkâ
Dehân-ı pâkine sad-gûne ma'nâ

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- 29 Gelir mi enbiyâdan gayra Cibrîl
Eder mi vahyi sâ'ir nâsa tenzîl
- 30 Bunu remz eylemiş işte Nizâmî
'Ayândır 'ârife bu sırr-ı sâmî
- 31 Senâ-yı Rûdegî'de yazdı Vassâf
Bilenler ol mahalli eyler insâf
- 32 Ki ol üstâd-ı dânâ-yı sühan-dân
Biñ altûna yazıp bir nazm-ı zî-şân
- 33 Edince tâ ki âgâz-ı terâne
Şitâbân etdi şâhî mûliyâna
- 34 Eder tab'-ı selîme böyle te'sîr
Kelâm-ı dil-pesend-i hûb-ta'bîr
- 35 'Atâ-yı şâ'iriyetdir Hudâ-dâd
Aña mazhar degil her âdemî-zâd
- 36 Sünûhât olmasa nazm-ı müsellemler
Ederdi kesb ü tahsîl anı 'âlem
- 37 Egerçi herkes ister ola şâ'ir
Hudâ feyz etmese ammâ ne kâdir
- 38 Odur bî-şübhe vehbî-i İlâhî
O râha olamaz bigâne râhî
- 39 Degil mi fahre şâyeste bu 'unvân
Ki derler şâ'ir-i üstâda sultân
- 40 Kimi Husrev kimi Hâkânî olmuş
Sühan ikliminiñ sultânı olmuş
- 41 Eder divân ile izhâr-ı şevket
O şâhân-ı ekâlîm-i belâgat
- 42 Olur ârâyîş-i eş'âr-ı rengîn
Medâr-ı hüsn-i âsâr-ı selâtîn
- 43 Sühanverler olur şâhâna Vassâf
Kadîmî böyledir âyîn-i eslâf
- 44 Senâ-yı şâ'irândır mülke revnak
Ki anlar hüsn-i ta'bîre muvaffak
- 45 Henüz nazm-ı bülend-i Hâce Selmân
Okudukça Melikşâh'a verir şân
- 46 Olur el-ân rûh-ı Şâh Sencer
Fürûg-ı Enverî ile münevver
- 47 Yazıp Şehnâme Firdevsî-i üstâd
Riyâz-ı nazmı kıldı cennet-âbâd
- 48 Niçe ta'bîr-i cân-bahş anda meşhûd
Anıñla zindedir ezkâr-ı Mahmûd
- 49 Hüseyin-i Baykara bezminde Câmî

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- 50 Degil mi neş'e-bahşâ-yı müdâmî
Bilip kadrin 'Alî Şîr-i Nevâyî
Nevâ-yâb eyledi ol hoş-nevâyı
- 51 Bakılsa cümle âsâr-ı selefden
Olur bî-şübhe meşhûd u mu'ayyen
- 52 Ki olmuş her düvelde ehl-i 'irfân
Bu gûne mazhar-ı envâ'-ı ihsân
- 53 Mülûk-ı kadr-dânân bî-nihâyet
Gürûh-ı şâ'irâna kıldı ragbet
- 54 Ki şâhânîñ o sınıfa i'tibârı
Olur mülkûñ medâr-ı iftihârı
- 55 Cihânı geşt edip nazm-ı sühan-dân
Eder evsâf-ı şâhı dehre ilân
- 56 Senâsı vird olup cümle zebânda
Kalır bâkî hem evrâk-ı zamânda
- 57 Belî devletlere şâ'ir gerekdir
Velîkin şâ'ir-i mâhir gerekdir
- 58 Ki ola dil-pesend eş'ârı meşhûr
Güher-veş nazm-ı pâki dürr-i mensûr
- 59 Bile ez-cümle târîh-i cihânı
Rüsûm-ı tavr-ı eslâf-ı şehânı
- 60 Ola hem münşî-i üstâd-ı dâná
Gehî nazm u gehî nesr ede inşâ
- 61 Kelâmın kim işitse ola 'âşık
Diye işte bu sözdür şâha lâyıık
- 62 Bu gûne şâ'ir-i üstâda ragbet
Selâtine olur bâdî-i şöhet
- 63 Mülûk etdikçe hüsn-i i'tibârı
Sühan-dânıñ olur peydâ hezârı

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

KAYNAKÇA:

- ÇETİN, Nihad M., “Ahmedî'nin Mirkatü'l-Edebî Hakkında”, **Türkiyat Mecmuası**, C.14, İstanbul 1965.
- ÇETİŞLİ, İsmail , **Metin Tahlillerine Giriş I -Şiir-**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- ERKAL, Abdulkadir, **Divan Şiiri Poetikası**, Birleşik Yayınları, Ankara 2009.
- GÖRKAS, İrfan, “Şiiri Bilime Uydurmak Yahut Sünbülzâde Vehbî'nin Hikmet Anlayışı ve İlimlere Bakışı”, **Atatürk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.52, s.315-330.
- Haşmet, **Senedü's-Şu'arâ -Haşmet Külliyyatı-**, (hzl. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak), Sivas 1994.
- Sünbülzâde. Vehbî, **Divan**, (hzl: Ahmet Yenikale), T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (2012). [E-Kitap].
- ÜZGÖR, Tahir, **Türkçe Divan Dibâceleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 14

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN MEKTUPLARI

Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim HAKSEVER*

Giriş: Hayatı

Asıl adı Mehmed b. Râşid b. Mehmed olan Vehbî (ö. 1224/1809), Maraş'ta Sünblzâdeler olarak tanınan köklü bir aileye mensuptur. Dedesi Mehmed Efendi devrin Maraş müftülerindedir. Babası Râşid Efendi de âlim ve şairdir.²³² Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, Vehbî'nin evinin eski adıyla Bektûtiye, yeni adıyla Fevzi Paşa Mahallesi'nde olduğunu, torunlarının Sünbl soyadını taşıyarak atalarının ünvanlarını koruduğunu tespit etmiştir.²³³

Kaynaklarda Vehbî'nin doğum tarihine ilişkin net bir bilgi yoktur. Ancak Vehbî, Şeyhülislam Mehmed Kâmil Efendi'ye yazdığı kasidesinde

“Yetmiş yitmiş bu sinn ü sâl ile bu hâl ile
Üstine etfâl çıkmak lâıyk u ahrâ mıdur” (K 46/22)

beytiyle yetmiş yaşına eriştiğini söylemektedir. Bu beyitten hareketle Vehbî'nin doğum tarihi olarak 1133 (m. 1718/1719) senesi verilebilir.²³⁴ Bu durumda Vehbî'nin 90'ı aşkın bir yaşta vefat ettiği söylenebilir.

İlk eğitimini Maraş'ta alan ve ardından İstanbul'a giderek devrin ileri gelenlerine kaside ve tarihler yazarak şöret bulan Vehbî, çalışma hayatına müderrislikle başlamış, kadılıkla devam etmiştir.²³⁵ Boğdan ve Eflak'daki vazifelerinin ardından İstanbul'a dönmüş ve Sadrazam Koca Ragıp Paşa'nın himaye ettiği şairler arasına girmiştir.²³⁶ İnşâdaki maharetinin fark edilmesiyle hâcegânlık rütbesini almış ve mühimme yazıcılığı yapmıştır. Çok iyi Farsça bilmesinden ötürü 1187/1775 yılında I. Abdülhamid tarafından İran'a elçi olarak gönderilmiştir. Vehbî'nin buradaki

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü – Samsun, h.haksever@hotmail.com

²³² Sünblzâde Vehbî Divanı, Hz. Ahmet Yenikale, e-kitap.kulturturizm.gov.tr, s. 12.

²³³ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Sünblzâde Vehbî*, İklim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 7.

²³⁴ Beyzâdeoğlu, *Sünblzâde Vehbî*, s. 7.

²³⁵ Selim Sırrı Kuru, *Sünblzâde Vehbî*, *DİA*, C. 38, İstanbul, 2010, s. 140.

²³⁶ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. II, s. 782, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1983.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

görevi Basra'yı kuşatan ve Bağdad Vâlisi Ömer Paşa'dan şikayetçi olan Kerim Han'ın iddialarını incelemek ve ikili arasındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmaktır. Vehbî, Kerim Han'la dostane bir ilişki kurmuş, Bağdad Valisi Ömer Paşa ile anlaşmazlığa düşmüştür. Ömer Paşa, Vehbî'nin Kerim Han'la kurduğu dostane ilişkinin devlet menfaatlerine ters düştüğünü söylemiş ve Vehbî'yi İstanbul'a şikayet etmiştir. Bunun üzerine I. Abdülhamid, Vehbî'nin idamını emretmiştir. Gizlice İstanbul'a gelerek "Tannâne" kasidesini yazan ve kasideyi dostları aracılığıyla I. Abdülhamid'e ulaştıran Vehbî, padişah tarafından affedilmiştir. Ancak bu olaydan sonra Vehbî'ye yedi yıl boyunca yeni bir görev verilmemiştir.²³⁷

Yedi yıl boyunca yoksulluk içinde yaşayan Vehbî, Sadrazam Halil Hamîd Paşa'nın himayesiyle 1783'te yeniden kadılık elde etmiştir. Rodos'ta kadı iken Şahin Giray Han'ın idamında önemli rol oynadığını "Tayyâre" adlı kasidesinde dile getirir.²³⁸ Bu kasidenin rağbet görmesi ile rütbesi yükseltilerek önce Silistre naibliğine, ardından Avusturya seferi sırasında Ordu-yı Hümâyun kadılığı naibliğine atanır. Orduyla birlikte Edirne, Sofya, Niş bölgelerini gezer ve Eski Zağra kadılığına tayin edilir. Vehbî'nin buradaki kethüdası meşhur şair Surûrî'dir. Surûrî, Vehbî'nin Eski Zağra kadılığı sırasında yolsuzluk yaptığını ve bir kadınla münasebeti olduğunu söyler. Bunun üzerine Vehbî ikinci kez azledilir. III. Selim'le yakın ilişkiler kuran Vehbî, yeniden kadılığa atanır. Manisa, Siroz, Manastır ve Bolu'da kadılık yapan Vehbî İstanbul'a döner ve vaktini eğlence ile geçirir. Seksen yaşlarında hastalanarak yatağa düşen Vehbî 14 Rebülevvel 1224 (29 Nisan 1809) yılında vefat eder. Surûrî, Vehbî'nin ölümüne "Cennet olsun rûhına Vehbî Efendi'nün mekân" tarihini düşürmüştür. Vehbî'nin mezarı Edirnekapı dışındadır, ancak bugün mezarından eser kalmamıştır.²³⁹

Eserleri

Yazdığı şiirlerle Reîsü's-Şâirân ünvanını alan Vehbî, döneminin meşhur şairlerindedir. Tezkirelerde kendisi hakkında verilen bilgilerin yanı sıra, farklı şairler tanıtılırken de adından

²³⁷ Beyzâdeoğlu, *Sünblzâde Vehbî*, s. 11, 12, 13.

²³⁸ Kuru, *Sünblzâde Vehbî*, s. 140.

²³⁹ Beyzâdeoğlu, *Sünblzâde Vehbî*, s. 15-20.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

bahsedilmesi²⁴⁰ vefatından sonra da şöhretinin devam ettiğini gösterir. Vehbî'nin bilinen 6 eseri vardır.

1. Divan

Vehbî'nin, Sâdî'nin *Gülîstan*'ına atıfla *Sülbülistân* adını verdiği divanında 5732 beyit bulunmaktadır. Divanında Türkçe şiirlerin yanı sıra Arapça 3 na't, 5 kaside, 2 gazel, 7 müfredi bulunmaktadır. Farsça divançesinde ise 3 kaside, 1 mesnevi, 1 tahmis, 56 gazel, 34 kıt'a ve 3 müfred yer almaktadır.²⁴¹ Bunlar, şairin Arap ve Fars dillerine hâkimiyetini göstermek bakımından önemlidir. Banarlı, Vehbî'nin şiirlerinin nazirecilikten öteye geçemediği, bu nedenle şairin mesnevileriyle şöhret bulduğu kanaatindedir.²⁴²

2. Lutfiye-i Vehbî

Vehbî'nin oğlu Lutfullah için yazdığı nasihat içerikli bir mesnevidir. Nâbî'nin Hayriyye'sine nazire olarak yazılmıştır.²⁴³

3. Tuhfe-i Vehbî

Vehbî'nin İran seferi dönüşü kaleme aldığı Farsça-Türkçe manzum bir lügattir. Yaklaşık 800 beyitten oluşan bu lügatte takriben 2500 kelimenin anlamı verilmiştir. Eser birçok kez basılmış ve şerh edilmiştir.²⁴⁴

4. Nuhfe-i Vehbî

Vehbî'nin 1214/1799 yılında kaleme aldığı Arapça-Türkçe manzum bir sözlüktür. Tuhfe'den daha hacimli olan bu eser birçok kez basılmış ve Cumhuriyet dönemine kadar mekteplerde okutulmuştur. Eser üzerinde iki ayrı şerh bulunmaktadır.²⁴⁵

5. Şevk-Engiz

Biri erkeklere, diğeri kadınlara düşkün iki kişi arasında geçen mesnevi tarzında yazılmış bir münazaradır. Müstehcen

²⁴⁰ Meselâ Arif Hikmet'in *Tezkire-i Şu'arâ*'sında Abdülbâkî Efendi, Hayrî, Zülâlî, Surûrî gibi şairler tanıtılırken Sünbülzâde Vehbî'den bahsedilir. Diğer örnekler için Esad Mehmed Efendi'nin *Bağçe-yi Safâ-Endüz*, Ahmed Fatîm Davud'un *Hâtimetü'l-Eş'âr*, Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nailî*, Şefkat'in *Tezkire-i Şu'arâ* adlı eserlerine bakılabilir.

²⁴¹ Beyzâdeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî*, s. 50.

²⁴² Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C.II, s. 782.

²⁴³ Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. II, s. 782.

²⁴⁴ Beyzâdeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî*, s. 54, 55.

²⁴⁵ Kuru, *Sünbülzâde Vehbî*, s. 141.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

beyitlerin yer aldığı eserde kahramanlar bir şeyhe sınırlar ve kötü ahlaklarından kurtularak ilâhî aşka yönelirler. Eserin tamamı 779 beyittir.²⁴⁶

6. Münşeât

Bir yangında kül olan eserin bazı parçalarına Letâif-i İnşâ'da ve Münşeât-ı Aziziyye'de rastlanmaktadır. Ayrıca kendi divanının bazı nüshalarında da inşa örnekleri bulunmaktadır.²⁴⁷

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN MEKTUPLARI

Vehbî'nin elimizde bulunan on mektubundan yedi tanesi Divanının İ.Ü.Ktp.Ty 433 numaralı nüshasının 167b-176a yapraklarında kayıtlıdır. İki tanesi Refik ve M.Tevfik'e ait 1282(1866) yılında İstanbul'da basılan Letâif-i İnşâ'nın 2. Cildinin 46-69 sayfaları arasındadır.Bir tanesi de Hacı Nuri Efendi'nin 1284(1868) yılında basılmış Münşeât-ı Aziziye adlı eserinin 21. sayfasındadır.Şairin diğer yazışmalarının yer aldığı müstakil Münşeât eserinin bir yangında yok olduğu bilindiğinden²⁴⁸ bunların tamamına vakıf değiliz. Değişik eserlerde dağınık halde bulunan mektuplarından şimdilik elimize geçenler bunlardır.Araştırmalar genişletilirse daha başka eserlerde parçalar halinde farklı mektuplarının da bulunması muhtemeldir.Mektupları bahsettiğimiz sıra ile kısaca ele alacağız.

Mektupların Muhtevaları ve Üslûplarına Dair Tespitler

Sünblzade Vehbî'nin mektuplarında klasik inşa üslûbu görülmekte olup, meramını kısa, açık ifadelerle ve sözü uzatmadan söylemeyi düşündüğü bazı mektuplarında dili daha sadedir.Sanatını göstermeyi düşündüğü edebî mektupları ise teşbih, mecaz, ve iktibaslarla dolu olup cümleleri uzundur. Bunlarda bolca Türkçe manzume yazmış; Arapça Farsça beyit ve söz kalıplarına yer vermiştir.Bazen Türkçe deyim kullanmış, nükteli ve mizahî cümleleri çokça tasarruf etmiştir.Zaman zaman müstehcen îmalî ifadelere yer verdiği de görülmektedir.

Şairin Divanındaki mektupların sayfa sırasına göre kısa muhtevaları şöyledir:

²⁴⁶ Beyzâdeoğlu, *Sünblzâde Vehbî*, s. 56.

²⁴⁷ Kuru, *Sünblzâde Vehbî*, s. 141.

²⁴⁸ Kuru, *Sünblzâde Vehbî*, s. 142.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

1.Mektup(vr.167b-169b)

Başlıksız olan bu mektup devlet yetkililerinden birine Vehbi tarafından yazılmış edebî nitelikli, bahar tasvirleriyle dolu bir mektup olup, muhatabından yardım beklediği, gençliğe hasret duyguları içeren ve evlilik arzusunu belirttiği bir metindir.

Vehbi mektubuna devletlü inayetlü velinimetim efendim gibi hitaplarla başlayıp dualar etmiş, bahar mevsiminin tasvirini yapmıştır. En güzel mevsim “a’del-i ezmine”olan “mevsim-i letâfet-sirişl” baharın güzelliğinden, insan ruhunda oluşturduğu etkilerden uzunca bahsetmiştir.“gönül-âteş-mizâc-âfitâb-âşık-şarâb” kavramları çevresinde dönerek, Farsça Arapça, daha çok da Türkçe manzume söyleyerek edebî bir üslûp sergilemiştir.

Vehbi, bahar gelince feleklerde ve denizlerde dahi şevk ve ateşin arttığını, insan ruhunda da aşk duygusunun coştüğünü söyleyerek

Açılır gonce-i dil fasl-ı bahâr oldukça

Sînedede gül gibi bir lâle-izâr oldukça

beytini yazar. Baharda balıkların da güneş ışığına düşkün olduğunu, feleğin de gönlünün yandığını; bu değişikliklerle dört unsurun(ahşicân) havaya ateş saçtığını; yaz sıcaklığında ağzı kurumuş rindlerin o mutedil mevsimi anarak adeta rahatladığını; lâle zamanı gül yanaklıların, yaz sıcaklığında ise peymanede seyyal buz parçalarının özlendiğini teşbihli-mecazlı, uzun cümlelere dökerek anlatır:

“Bu mâhlarda mâhîler lücce-i yemde üftâde-i tâba aks-i mihr-i tâbân savt-ı felek dahi dil-sûhte vü biryân olmağla.....bu güne nümâyiş-i takallübât ahşicân-ı unsur-ı bâridü't-tab' hevâyı âteş-feşân idüp..... mahrûriyyet-nümâ ile imtizâca mu'tâd...be-tahsîs rind-meşrebân-ı huşk-dehânun

“Kurutdı dehri meded âfitâb-ı âteş-tâb

Giydürse böyle hevâlar olur şarâb-ı serâb” keyfiyetleriyle ser-germ ü na're-zenân

“Rûhu sâfin mutrihun fihi'l-celîd

Cevfü sayfin râhaten li'ş-şâribîn”²⁴⁹ müfâdını işrâb ile ter-zebân gâh zikru'l-ayş nüsfü'l-ayş hâturasın hâtır-nişân itmek inti'âşıyla

Dîde-i mahmûrı nergis gül yanaklı yâr ile

Bâde-i gülgûn çekilmez mi zamân-ı lâlede

Cevher-âsâ zeyn olan yah-pâreler peymânede

Kit'a-i elmâs olur yâkûte-i seyyâlede” (168a)

²⁴⁹ “İçine buz konulmuş saf ruh, yaz ortasında içenlere rahatlık verir.”

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Vehbi yaz mevsiminin ilim ehlini de etkilediğini, bu mevsimde nelerin yenip içildiğini, kendini de hesaba katarak belirtir:

“...ulemâ-yı a'lâm dahi “Lekad-ihertü fî-eyyâmi sayfin/Bi-ilmi'n-nahvi akvâle'l-Müberred”²⁵⁰ ma'ânî-i bedî'u'l-beyânını **Ke'sen dihâkâ**²⁵¹ nükteleri tibyânında ifhâm u ilâm üzere bulunmalarıyla.....meşrebesinden nûş-ı zehrâbe-i hırmân iden bu pîr-i nâ-tüvânı dahi

Vehbi-i bârid-edânun dem-i tâbistânda
Sâha-i hâhişi bilmem yine yah-beste midür
Tecâhül-i ârifâne ve tegâfûl-i şîâ'irâne ile ibrâz sûretinde
Hayli müşkil idi tâb-âveri tâb-ı temmûz
Virmese meşrebe tondurma safâsın karpuz (168b-169a)

Vehbi daha sonra kendinden daha açık olarak bahsedip ihtiyaçlı halini dile getirir ve önceleri olduğu gibi himmetin devamını bekler:
Dil-i germâ-zedemi bâdiye-i hayretde
Tâb-ı bî-çehri-i çarh eyledi gerçi atşân
Âb-ı rûyum dökemem nâ-be-mahal yerlerde
Beni eylerse yine şefkatün eyler reyyân

Menba'ı ayn-ı inâyet bir efendim var iken
Çeşme-i hûrşidde yüz kızdırup âb istemem

Beni sîr-âb idemez dicle vü nîl ü ceyhûn
Cûybâr-ı keremündür kuluna cûy-ı murâd
...çâre-sâzlığını yâd u îrâd ve her bâr kûhsâr-ı şâmih-ı
himemkârilerine karlı tağlar gibi ittikâ vü istinâd ve kemâ cera'l-âde
himem-i sâbıklarına lâhika olacağına cezm-i hurrem ile i'timâd
iderek.....” (s.169b)

Vehbi belki de çaresizliğinden, gençliğindeki duygulara olan hasretiyle mektubunun sonuna doğru evlilik arzusunu “edep sınırını zorlayarak” belirtir, muhatabından bu konuda yardım bekler:

“Oldum evkât-ı savtumda dahi germâde
İt behçe-i berd ü selâmı karı
Bir koca karı alup berd-i acûze girerim

²⁵⁰ “Ben yaz günlerinde nahiv ilmi yerine Müberred’in sözlerini tercih ettim.”

²⁵¹ Nebe 79/34: “Dolu kadehler.”

SÜN BÜ LZÂ DE VEHBÎ Kİ TABI

Çâre ne bulmaz isem serdi-i buzı karı” güftâr-ı bî-edebâne etvârı ile sûz u güdâza cür’et” ettiğini ve “çêşmesâr-ı ümîdüm hem-reşâşet-i Aynen fihâ tûsem mâ selsebil²⁵² buyurulmak bâbında emr u himem yenbû’-ı lütf u kerem veliyyü’n-ni’am efendimündür” (169b) cümlesiyle de yardım ümidini bildirdikten sonra muhatabına dua, düşmanlarına beddua edip yazısını bitirmiştir:

Yüzi kara ola bed-hâh-ı siyehkârlarun
Rû-sefîd eyleye devletde seni avn-i Hudâ
Eriyüp pertev-i ikbâlüne reşk eyleyerek
Kar suyu gibi hemân yerlere geçsün a’dâ (169b)

2. Mektup

Serkahveci-i Şehriyârî Rüstem Ağaya Tahrîr Eylediği Tezkire²⁵³ (vr.169b-170b)

Vehbi muhatabına saygılı ifadelerle dualar etmiş; kendi halinde (peygüle-nişin) oturuyorken gelen bir tezkire ile çok memnun olduğunu, kendilerine dualar ettiğini belirtmiştir. Kusur ve aczini dile getirip dostlar meclisine dahil olma arzusunu “Nolurdu pey-rev olsan zümre-i yârâna düşdükçe” mısraı ile ifade etmiş. Haddi olmayarak, sülâsî kaside vezinleriyle, sade mazmunları tekellüfsüz(câme-i elvân-ı tasannu’âtdan âri), mevzûn bir “târîh-i tâm” yazıp gönderdiğini, nazmında görülecek “ham tabirleri” lutfuyla örtmesini istemiştir. Yarım bakışla da olsa gözden geçirmesi temennisi ve “Ol bâbda kemâl-i mürüvvet efendimündür” saygı cümlesiyle huzurlarına takdim etmiştir.

Kısa mektubun sonuna “Bende Vehbî-i nâ-tüvân u hakîr peyrev-i beste-tab’ u pür-taksîr” şeklinde adını yazıp 12 Safer 1206 (1791) tarihini de eklemiştir.

3. Mektup

Enderûn-ı Hümâyûn İhvânından Tayfur Beğ Yazılan Tezkire (vr.170b-171a)

Mektup girişinde muhatabına uzun ömür ve saadet duaları yaptıktan sonra, kaleminin nice mazmunlara muvaffak olduğunu, son olarak kendisine Rüstem Ağâ’nın mürüvvetnamesi ile birlikte gönderilen tezkirede belirtildiği üzere bir “târîh-i tâm” yazması istenmiştir. İstenen metnin sülâsi vezinlerle ve kısa mısralarla

²⁵² İnsân 76/18: “Orada bir pınardandır ki adına Selsebil denir”.

²⁵³ Tezkire resmî dairelerin birbirlerine yazdıkları resmî kağıtlara ve halka verilen resmî yazılara denilir. M.Z.Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III, İstanbul, 1983, s. 491.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

yazılması çok zor olduğundan, süre bitmeden ayıpsız ve çok hünerli olmayan bir tarih olmak üzere “*bil-bedâhe*” hatıra gelen berceste sekiz beyit yazıp muhatabına takdim etmiştir. Vehbi, yazdığı tarihin beğenilmemesi durumunda onu diğer mısralarla beraber yok edeceğini taahhüt ederek yeniden bir tarih inşâd edeceğini söylemektedir. Bu durumu muhatabına bildireceğini de belirterek, yazarsa tekrar incelemesini istemiş; sonunda “*Senâkâr-ı kadîm Vehbî*” imzasıyla yazısını bitirmiştir.

4. Mektup

Ba’zı Kasâyid ü Tevârîh Tebyîz İtdürdiği Ta’lîk-nüvîs Hayri Efendiye Yazdığı Tezkire(vr.171a-171b)

Vehbi birçok yazı işini halleden Hayri Efendi’ye “ma’rifetlü oğlum” şeklinde hitap ederek iltifatlı ve dualı ifadelerden sonra, kendisine daha önce çok ibare yazdığını, ama bunun ise acele yazılması gerektiğini söylemiştir. Vehbi’ye bir akşamüstü haberci gelmiş, getirdiği tezkirede padişahın acele olarak bir târîh-i tıb istediğini ve seher vaktinde hazır olmasını ferman buyurduğunu yazmış. Kendisi gece uykuyu terk edip bu kaside ile meşgul olduğunu, her mısramın mücevher tarih²⁵⁴ ve manalı olduğunu eklemiştir. Zaten yazdığı bütün tarihlerin padişahça beğenildiğini ve kendisini söyletmeyi murad ettiğini şükür ederek kaydeder. Padişahın icazlı metin istediğini, gönderdiği bu “mu’ciz” metnin bütün mısralarının mücevher olduğunu, muhatabının ona göre temize çekmesini istemiştir. “*Senâkâr-ı bî-merâ*” imzasıyla yazıyı bitirmiştir.

5. Mektup

Takdîm-i Dîvân Mukâbelesinde Taraf-ı Cihândârîden İhsân Buyurulan Boğça ve Atıyye-i Hümâyûnun Vürûdî Teşekkürini Hâvî Rüstem Ağaya Yazdığı Tezkiredür (vr.171b-172b)

Vehbi Padişah canibinden kendisine gönderilen hediyeye karşı minnet duyarak, sultanın ömrünün devamına, bütün günlerinin kadir gecesi ve bayram gibi olmasına dualar etmiş; “*berdâste-i ahkâr-ı abîdleridür ki*” deyip bu metni takdim ettiğini yazmıştır. Padişahın ihsan ettiği çok nimetlere eriştiğini *Efendimden hemîşe gördüğüm lutf u inâyetdür Libâs-ı cûd u ihsânı benüm üstümde kat katdur*

²⁵⁴ Ebced hesabında yalnız noktalı harflerle düşürülen tarih.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

*Binde bir ni'metüne hamd ü senâ mümkün mi
Ömrüm oldukça senün şükürün edâ eyleyemem*

beyitleriyle yazmıştır. En son kendisine Kadri Efendi aracılığıyla, “padişahın vücuduna dokunmuş nurlu ıtırılı” bir bohça gönderilmiş. Vehbi çok sevinip bunu yüzüne gözüne sürmüş ve sevincini şu beyitle ifade etmiş:

*Lutf u ihsânunla itdüm id ber-bâlâ-yı id
Kıldun ihyâ bendeni bu demde kurbân olduğum*

Buna mukabil üzerine borç olan dualara devam ile kendisine karşı hep tatlı dilli (azbül-lisân) olduğunu yazıp aşırı sevinçten dolayı yazısındaki kusurlarının bağışlanmasını istemiş ve şu cümle ile mektubunu bitirmiştir: “*Matlab-ı a'lâ vü maksad-ı aksâ-yı çâkerânem olan temâdi-i hüsn-i teveccühât-ı aliyyeleriyle mübâhî vü mesrûr buyurulmak bâbında*”(172b)

6.Mektup

Rikâb-ı Hümâyûna Takdîm İtdiği Arz-ı hâl (vr.172b-175a)

Vehbi'nin Sultan 3. Selim'e yönelik bu arz-ı hali içine düşüğünü sıkıntılardan kurtulma isteğini içermektedir. Önceki padişah zamanındaki halini, daha sonra yaşadıklarını ve başına gelen meseleleri çözmesi için yakınlık hissettiği Sultana başvurmuştur. Padişahlık makamına yönelik bazı dualar ve düşmanlarına da beddua ettikten sonra arzusunu özetle şöyle anlatmıştır. Padişah 3. Selim'in babası sultan 3.Mustafa'nın bilgili ve marifetli insanlara(*erbab-ı daniş ü ma'ârif*) itibar ettiğini, daha önce kendisini bir sefer esnasında kadılıktan Zümre-i Hâcegân-ı Divana dahil ettiğini, özellikle Mühimme tahriratında istihdam ile yedi sene çok nimete mazhar olarak akranlarına tercih ettiğini belirtmiş; sonra amcası merhumun(1. Abdülhamid) kendisini İran sefaretine tayin ile Şiraz'a gönderdiğini, o tarafta “*ber-vefk-ı rızâ edâ-yı hizmet*” ettiğini; oradan avdetinde yaşlılığı ve ihtiyarlığı sebebiyle “*istirhâm ve istid'â-yı âcizâne*”sine bağlı olarak ilk görevi olan kadılığa “*merhameten ve inayeten*” üç rütbe üstten tekrar başlatıldığını yazmış. Sonra Rodos Kadılığına geçecek iken “*mâye-i fesâd-ı cihân*” olan Şahin Giray o canibe sürülmüş, fakat mübaşiranın hatasıyla firar etmiş ve Fransız konsolosluğuna sığınmış. Kendisinin devlet hizmeti bilindiğinden, amcası onu bulunduğu mansıbdan üst makam olan Silistre naibliğine ve ordu-yı hümayun kadılığı niyabetine hatt-ı hümayunla tayin etmiş.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Buradaki hizmeti beğenildiğinden, oradan da Zağra-i Atik mansıbına verilen söz üzerine (müncezzen) tayin edilmiş. Oranın ise etrafı Şahin Giray'ın akrabaları olan Sultan Cengiz'in sülalesiyle dolu olduğundan, onların kendisine kinle baktıklarını, onların hile ve zararlarından kaçınarak kendini koruduğunu söyleyen Vehbi eşkiya ile uğraşırken, bu esnada tahta mevcut padişah geçince kadılık görevi için hatt-ı hümayun geldiğini, buna imtisalen göreve başladığını, kendilerine dua ve övgüyle meşgul olduğunu yazmıştır. Vehbi o civardaki Selatin-i Cengiziye müteallikatından eşkiya ile mücadeleye başladığını, onların akrabalarından olan kişilerin sadece Cengiz hanedanına hizmet ile Şahin Giray'ın intikamını almak için eşkiya ve Tatar mirzaları ile mahkemeyi ve evini bastıklarını söylüyor. Vehbi, eşkiya baskınında evinin yağmalandığını, iyalini dövüp yaraladıklarını, götürüp hapsettiklerini; naib ve kethüdasına 45 gün eziyet ettiklerini, bu durumu Kaymakam Paşaya haber verince Edirne'den Bostancıbaşının gönderdiği bir kaç yüz bostancı ile gelip kendisini kurtardığını yazmış. Durumun ordu-yı hümayun tarafından öğrenilmesi üzerine sorumluların yakalanması için "emr-i âli" varid olmuşsa da, sadece Hüsmen adlı çetebaşının alınıp diğerlerine dokunulmadığını belirtmiş. Çetebaşı da ordu içindeki Cengiz taraftarlarına sığınmış. Sadrazamın müdahalesiyle alınıp sorgulanmış, cezası infaz edilecekken sadrazam ölmüş ve infaz durmuş. Vehbi mağduriyetini, "ömür sermayesi olan mansıbının" heder olduğunu, kendi saltanatında bu fiillere cür'et eden beş nefer mütegalibenin tasarruf ettikleri bazı timarların olduğunu hünkara arz edip, baskıncıların yargılanmasına dair padişahıtan yalvaran bir üslupla hatt-ı hümayun talep ederek arz-ı halini bitirmiştir.

7. Mektup

Enderûn-ı Hümâyûn İhvânından Tayfur Beğ'e Tahrîr Eylediği Arıza Sûreti(vr.175a-176a)

Vehbi, "benim marifetli oğlum sultanım hazretleri" diye hitap ettiği muhatabına, gönderdiği tezkireyi okuduğunu söyleyip, istenilen 20 adet "tevârih-i mütenevvia"yı kaleme alacağını, "hemân gaybî feyizlerin kalbine sünûh" etmesini beklediğini belirtmiştir. Zağra-i Atik'te iken ma'hut kavmin yakınlarından bir kaç kişi Şahin Giray'ın intikamını almak fikri ile kendisine suikast ile mahkemeye hücum ettiğini, Vehbi'nin malını yağmaladığını, canını kurtarmak için ordu-yı hümayun ricaline bunların güldürücü hallerini anlatan latifeli yazılar yolladığını belirtmiş. Lakin bu yazıların

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

müsveddeleri kaybolmuş. Hatta o zaman üst makama (*rikâb-ı müstetâb*) takdim etmek için Münif merhumun tahmisine nazire yazıp evveline 40-50 beyitlik bir kaside inşad etmiş ve teeddüben Padişahlık makamına değil, oğlu gibi gördüğü Tayfur Bey'e göndermiş. Vehbi söz konusu kasideye şikâyet sadedinde şöyle latifeli beyitler de eklemiştir:

*Soydı delkî gibi Eski Zağra halkı beni
Çıkarup postum idince yakamı böyle dü-nîm
Kîne-i kavm-i Hülâgû düşürüp mühlikeye
İtdiler sûret-i tasmîm ü helâküm tasmîm
Sayd-ı Şâhîn Girâya nice kaydun diyerek
O çakır pençeliler gördi bana kayd-ı azîm(175b)*

Vehbi yazdıklarının hezl olmadığını, diğer yazılarının da nüshalarının kalmadığını ve bunun hünkâra tebliğini rica ile “*Senâkâr-ı bî-merâ*” imzasıyla mektubunu bitirmiştir.

Sünbülzade'nin Letâif-i İnşâ'daki iki mektubu uzun ve edebî niteliklidir.

8. Mektup

Sünbülzade Vehbî Efendinin Boğdandan Baklavacı Kebîr-nâm cerrâr-ı meşhûr ile yazdığı mektûbun sûretidir(Letâif-i İnşâ C. 2 s. 46-59)

Bu mektup Vehbî'nin son derece edebî bir dille kaleme aldığı mizahî bir inşâ metnidir. Kaime adıyla nitelediği bu mektubu makam sahibi bir yetkiliye yazmış, mizahî bir üslupla tasvir ettiği obur bir cerci hocanın görgüsüzlüğünü, tavır ve davranışlarını ironik bir üslupla kaleme almıştır. Vehbi Boğdan bölgesinin Yaş kasabasında bulunurken, bir ramazan günü Voyvoda'dan bir kaime getiren gezgin ve yemeğe düşkün bir hoca, zoraki misafirleri olmuş, seyahat maceralarını kendilerine anlatarak onları güldürmüştür. Vehbi bu “sevimsiz” hocanın halini, yemek yiyişini teşbihlerle ve alaycı bir dille aktarır. Hakarete varan benzetmelerle ve daha çok yemek ile ilişkilendirerek onun kişiliğini tasvir eder.

Mektubunu tamamen zahid tipli hoca ve yemek üzerine bina eden Vehbi, sonunda bu kişinin, memnun edilmiş bir halde “hevâiyat ve menhiyyatı mebzul olmayan” bir beldeye yolcu edilmesini ve kaimeyi yazdığı makam sahibinden teveccühler beklediğini yazıp mektubunu bitirmiştir

Vehbi, Divan şiirinin zahid tipine uygun vasıftaki bu hocayı rind edasıyla zemmederken tamlamalı, külfetli bir dil kullanmış;

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Arap belâgatinden yararlanmış, çok sayıda deyim, atasözü ve tabire yer vermiştir. Ayet ve hadislerden yaptığı alıntılarla, Türkçe, Arapça ve Farsçadan seçtiği kısa manzum-mensur parçalarla, cümlelerindeki nükteli ve mizahî tasvirlerle mektubunu tam bir inşa metni haline getirmiştir. Bu manzumelerin bir kısmı diğer şairlere, bazıları ise kendine aittir. Çoğunun edebî değeri düşük olmakla birlikte, kimisinde Türkçe kelimeleri –bazı yemek adlarını– Arapça kelime kalıplarına uydurarak mizah yapmıştır.

Mektubunun başlarında Sâbit'e ait, ramazan ayına rindane bakışı gösteren iki beyit yazmış:

*Yevm-i şek niyyetine şîre sıkarken yârân
Sıkboğaz itdi gelüp şahne-i şehri ramazân
Ham-ı ebrû-yı nigârı gözedürken yârân
Cünbişe başladı ebrû-yı hilâl-i ramazân*

Vehbi, istenmeyen misafire diğer konukların bakışını da Rasih'in güzel bir mısraı ile yansıtır: *Olamaz bir hânedeki mihmân mihmân üstüne*

Yemeğe düşkün ve seferde oruç tutmayan “*şahs-ı garîbü'l-heykel*” Baklavacı Şeyh adlı bu hocayı ve yemekleri tasvir ederken Arapça, Türkçe şu beyitleri/tabirleri kullanır (s.48-49)

*Ke-ennhâ kubbetün simâ'ün kad-vudı'at
Alâ dimâğın halâ an-ma'deni'l-fehmi²⁵⁵*

El-esmâ'ü tenzilü mine's-semâ' (İsimler gökten inerler.)

Tesme'u bi'l-Mu'aydi hayrun min-enterâhü²⁵⁶

*İnne baklavâyeye lev züyyine bi-etraza cürbin ve şîrîn
Eşhâ lenâ ve ahlâ min-kubleti'l-izârâ²⁵⁷*

“*Hayru't-ta'âmi mâ-bâreke ev börek²⁵⁸*

el-lezzetü fi-selâseti eşyâ'in eklü'l-lahmi ve rukübü'l-lahmi ve duhülü'l-lahmi fi'l-lahmi²⁵⁹

Bir nakz-ı sıyâm eylemedin gayri ne gördük

Bu şehri mübârekde olan seyr ü seferde

²⁵⁵ “Sanki o, idrakten yoksun anlayışsız bir beyin üstüne konmuş dilsiz bir kubbedir.”

²⁵⁶ “Muaydi adlı şairi işitmen onu görmenden hayırlıdır.”

²⁵⁷ “Baklava en güzel tat ve lezzet ile süslendiğinde bize (güzel) bir yanağı öpmekten daha iştah açıcudur.”

²⁵⁸ “Yemeklerin hayırlısı mübarek börektir makalesiyle dış bileyerek...”

²⁵⁹ “Lezzet üç şeydedir: eti yemekte, ete(ata) binmekte, etin ete duhulünde (cinsellikte).”

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Yine Türkçe beyitlerle cerciye ve onun üzerinden zahidleri yerecek ifadeler yazar:

*Mey ile kan yalaşur akd-i uhuvvet eyler
Yine kürsîde olur düşmen-i sahbâ vâ'iz
Kanlıdur dest-i muhannâsına olmaz zâmin
Boynına pây-ı nigârı alır ammâ vâ'iz* (s.54)

Vehbi mizahî zekâsını gösterirken güzel örnekler bulur. Baklava kelimesini Arapça “inne” edatına ilâştirmesi(*inne baklavaye*), kaşık kelimesinden ve kaşık sesinden (*şakaşık-ı kavaşık*) Arapça çoğul kalıbıyla kelime türetmesi, tabaktaki pilav yığınına İslam kubbesine benzetmesi, mideyi mutfağa ve tandıra, kişiyi yemeğe benzetmesi(*zât-ı me'kel-simât*), kendinden vecize üretmesi(*Killetü'l-ekli re'sü külli edviyetin*:Az yemek her devanın başıdır; *Veli's-serîdi ricâlün*:Tirid yemeğini yiyecek kişiler vardır), “tarlakuzu sohbetleri, öküz efendi biraderi, işkenbeden sözler, laklak düşkününü çocuk” gibi teşbihli tamlamalar onun üslûbunun malzemeleridir.

Tasvirli uzun cümleler içinde, ayetlerden seçtiği konuyla ilgili kelimeleri de dikkatle kullanır: “...Şâyed bu misillü **eklen lemmâ**²⁶⁰ ile fesâd-ı mi'deye mübtelâ olur melhûziyle...**külû veşrebû**²⁶¹ makâle-i kerîmesiyle.....**bi-vâdin gayri zî-zer'in**²⁶² tenezzülü ile...” (s.50-51)

Vehbi bu kişiyi tasvir ederken ona söylediği kendi manzumeleri de mizah yüklüdür:

*Benem ol baklavacı şeyh kellâci vü sekbâci
Börekçiler çörekçiler simidçilerdür ihvânım
Esâfi –i se-pâveş böyle kaldum na'l der-âteş
Sevâd-ı fâka ile tîre-rev mânend-i kazganım
İmâretde kemer başı idüm taksîm-i zervâye
Yobazlar haylinün ma'lûmidur bu şöhret ü şânım
Neler çekdüm tetimmât ehlinün darb u şütûmundan
Pilav gavgâlarından kaldı bu çâk-i girîbânım
Sadâ-yı çıplak-engîzüm nidâ-yı laklak-âvizüm
Edâ-yı nefret-âmîzüm müsellemler bir sühândânım
Sarardum ârzû-yı zerde ile sahn-ı âlemde*

²⁶⁰ Fecr 89/19: “Haram helal demeden mirası yiyorsunuz.”

²⁶¹ Hâkka 69/24: “Yiyiniz içiniz”.

²⁶² İbrahim 14/37: “Ziraat yapılmayan bir vâdi”.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

*Cihânda sükkerî pâlüdeler şevkıyle lertzânım
Nice icâd iderdüm bu kadar işkenbe güftârı
Şikenbe şorbâsından safâ-yâb olmasa cânım*

Dayü gâh işbu makâlât ile ter-zebân ve gâhıce

*Benem ol ser-tufeylî-i zıyâfet-kerd-i servâtî
Benem germ-iştihâ-yı halcelânî vü seretrâtî
Reşîdiyye yedükçe rüşdüm artar def olur humkum
Aceb mi mürşidüm olsa Reşîdüddîn-i Vatvâtî (s.51-52)*

*Baklavacı efendi baksa hemân
Sofralarda aceb börek mi kalur
Âyasôfiyyeden geçerse eger
Köhne dükkânçede çörek mi kalur
Tahta kal'a poğaçasın görse
İştihâ germ olup yürek mi kalur
Girse zevrakçeye o tohme ile
Yârini çekmege kürek mi kalur (s.53)*

Tenkîtt ettiği cerci hocayı “ham sofı” olarak gördüğü için hakkında hep olumsuz ifadeleri sıralar. “*Degül kürsiye vâ’iz arşa çıksan âdem olmazsın*” mısraını da yine onun için zikreder. Bu hocayla yemek ve mâişet üzerine konuşma ve tartışmalarını uzunca yazan Vehbi, metninde hem bu kişinin kendi masumluğunu ifade edişini, hem de buna verilen cevabı ironik bir üslupla ve temsiller üzerinden verir. Bu hocanın belirtilen en bariz vasfı oburluğu ve davranışıyla insanlar tarafından sevilmemesidir. İlk iftarını yerken bir sonrakinin hesabını yapması Vehbi’nin yerdiği bir başka husustur:

*“Hây şeyh-ı köfte-hörem mi’de pür olsun hemân
Baklavayı bulmadukça bakla-hör olmaz mısın*

*Getürün ekl idelüm mâ-hazarı
Puhte olmazsa da olsun tetri” (s.56)*

Vehbi’nin aç gözlü cerci hocaya yemekten sonra yaptırdığı dua da, yemekleri öven Arapça Türkçe karışık bir metindir: “*el-hamdü lillâhillezî ce’ale’l-meraka dâfi’an li-merâkı’l-enâm ve’l-kebâbü kebâbün li’t-ta’am ve’l-kabaku müzeyyinen li’t-tabâkı izâ vuzı’a tabakan an-tabak ve’l-bâdîlcân devâ’un li-hırâşî’l-cân...*” (s.56)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Mektubunu tamamen “zahid” tipli hoca ve yemek üzerine bina eden Vehbi, sonunda bu kişinin “hevâiyyat ve menhiyyatı mebzul olmayan” bir beldeye yolcu edilmesini bildirip yazısını sona erdirmiştir.

9. Mektup

Müşârunileyhin Tarîk-ı Kazâdan Tarîk-ı Kalemîyyeye Nakli İçün irâde Sünûhda Re’is Efendiye Tahrîr İtdiği Tezkire Sûretidir ki Muhsinzâdenin Evvelki Sadâreti ve Osmân Efendinin Riyâseti Vaktinde Dahi Hâce Olması Murâd Olundukda Bu Vechile Def İdüp Fakat Ba’de Müddeti Vâfire Tarîk-ı Mezbûre Girmişdir(Letâif-i İnşâ C.2 s.60)

Vehbi Muhsinzade ve Osman Efendilerin zamanında da hâce olması istendiğinde bunu geri çevirmiş fakat daha sonra yine bu mesleğe geçmiştir. Görevde bulunmadığı dönemde yazdığı anlaşılabilir bu mektubunda ilk başta üç Türkçe, bir Farsça beyit ile kendi kanaatkâr halini belirtip hûşe-çini(başak toplayan) benzetmesiyle yeni bir görev beklediğini ifade etmiştir. Reisülkütuba bağlılığını güzel cümlelerle (nazım-nesir) yazıp kendisine lutfedilen bu görevi minnetle kabul etmiş ve şükranlarını sunmuş; bazı Arapça tabirler de kullanarak, edebinden susması gerektiğini belirtmiştir.Vehbi, bir zamanlar “en üstün ibadet ve büyüklerin âdeti” olan kadılık mesleğinin zaman içinde değersizleştiğini, gereği ile amel edilmeyen mahkeme hücceti gibi hükümlerinin batıl hale geldiğini yazmıştır. O, kadınların maişet zorluğu çektiklerini ama tembel ve cahil olduklarını, bazı kötü huy ve davranışlarının olduğunu ve rüşvete de bulaştıklarını yazar:

*“Kuzâtü zamâninâ sârû lusûsunâ/Umûmen fil-kazâyâ bâ-husûsunâ”*²⁶³(s.63)

“Kadılar cehennemdedir” sözüne atıfla dünya ve ahirette hüsrana uğrayacakları bellidir diyerek, kanaatini, hüsrandan bahseden ayetlerin (**hasira’d-dünyâ ve’l-âhirahzâlike hüve’l-husrânü’l-mübîn**)²⁶⁴ desteğiyle ortaya koyar (s.65).

Vehbi görev alacağı hâcelik mesleğinin mahiyetini ve inceliklerini bilmediğini, ancak “*hâce-i dakika-dân*” Nabînin kanaatine göre tercih edilebileceğini belirtir. Fakat “*Cihânda mûcib-i rif’at Efendi himmetidür*” sözüne göre, bu meslekte itibar

²⁶³ “Zamanımızın kadınları bütün yargılamalarda bizim hırsızlarımız oldu.”

²⁶⁴ Hac 22/11: “O dünyasını ve ahiretini kayb etmiştir. İşte bu, apaçık zıyanın ta kendisidir.”

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

kazanmanın da koruyucu bir velinimetin himmetine bağı olduğunu ekler. Yoksa basit şiirler yazarak tekkelerde dalkavukluk gösterisinde bulunma çabası ile; zıfak kasidesi, sünnet tarihi gibi manzumeler kaleme alıp kıskançların alaylarına maruz kalınacağı açıktır. Vehbi çok şükür kendisi için böyle bir mahzurun söz konusu edilemeyeceğini, kendi velinimetinin çok lütüfkâr olduğunu yazmıştır. Bir beyitle de kendi irfan ve cevherinin yüksek olduğunu belirtmiştir:

*Ma'ârif kâniyam ammâ bilinmez kıymetüm Vehbî
Benem ol kit'a-i gevher ki kaldum seng-i hârâda*

Vehbi bir takım süslü cümlelerle değerinin bilinmesini ve kendine sahip çıkılmasını, mensuplarını eleştirmesine rağmen ya kadılık mesleğinde tutulup rütbesinin yükseltilmesini veya hâcegan zümresine alınmasını saygılı cümlelerle yazıp mektubunu bitirmiştir. Bu mektupta Vehbi kendisinin veya başka şairlerin manzumelerini kullanmış, Arapça tabirlere yer vermiş, ayet alıntıları yapmış, meramını edebî üslûpla aktarmaya çalışmıştır. Mektubun başında muhatabına bağlılığını ve ümidini şöyle belirtmiş:

*Veliyy-i ni'metimsin kehf-i ihsânun penâhumdur
Der-i lütfun melâz u melce'üm ümmîdgâhumdur
Ne bâküm var benüm târîki-i baht-ı siyehden kim
Nigâh-ı iltifâtun rûz u şeb hürşîd-i mâhumdur (s.60)*

Vehbi'nin kendi halini tasvir ederken kullandığı başak toplayıcı (*hûşe-çînî*) benzetmesi ve şu ifadesi onun nüktecilğini gösterir:

*Dâmen-i kûh-ı kanâ'atde mi bitmiş bilmem
Bir piyâz ile geçindi nice yıllar Sünbül (s.60)*

Vehbi, ehil olmadığı halde görevlere talib olan kimseleri fizikî görünüşleri üzerinden de kınar ve onları (makam sevgisiyle kanat çırpan yaşlı tavuk, zillet toprağına düşmüş, Horasan dükkanlarında üzüntü ile oturan, yazacakları zıfak kasidesi ve hitan tarihi ile ihsan bekleyen konik kavuklu, tekkelerde sözde zikir ile meşgul olan, Maveraünnehir'den yeni gelmiş, arkası bakır paralı) gibi benzetmelerle ifade etmesi mizah yüklüdür:

"...hemân mâkiyân-ı çihil-sâl-âsâ bâl ü perini açup hubb-ı câh u riyâset ile te'ammüm-i mahrûtîye cesâret.....üftâde-i hâk-i mezellet.....Horasancı dükkanlarında nişeste-i türâb-ı melâl...bî-vâye tekyelerde hatm-i hâcegân ile istimdâd gümkerde-râhân...efles min-dübûr hâce-i bî-sermâye-âsâ melûm u medhûr oldukda"(s.66)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Vehbi kendi hakkının verilmesini ve layık olduğu dereceyi Münif adlı şairle kendini kıyaslayarak beklediğini belirtir: “...*hakk-ı bendegide mahzûr-ı mezkûr medfû’ u ber-taraf zîrâ bu bî-behre-i irfân Münife nisbet kıyâs ma’al-fârik isem de velî-ni’metüm Âtıfdan hezâr mertebe berter ü a’tafdur*” (s.67)

Şu beyitleri hem kendine güveni hem de bir hâminin gerekliliğini vurgular:

*Bi-hamdi’llâh füyûzât-ı ma’ârif zîver-i irfân
Degüldür âriyet tab’umda vehbî-i İlâhîdür*

**

*Himmet olursa eger mümkündür icâd-ı sühan
Âleme Vassâfı meşhûr eyleyen inşâ gibi* (s.67)

Kendini övdüğü beyitler de yine irfanın fark edilmesi ve layık olduğuna kavuşturulması arzusunu taşır:

*Başlasam vasfa tavr-ı ahlâfı / Kimse yâd eylemezdi eslâfı
Kilk-i sehârum olsa vak’a-nüvîs / Lâl iderdi zebân-ı Vassâfı
İtsem âgâz-ı keş-i râz-ı fûnûn / Setr iderdüm cemâl-i Keşşâfı
İşte meydân-ı ma’rifet işte / Şerm ider bunda eyleyen lâfı
Tecrübe itmedükçe ey Vehbî / Dinlemem güft ü gûy-ı leffâfı* (s.68)

Yetkililere sunulacak arzihallerin ve manzumelerinin, isteklere kavuşmada etkisinin olduğunu “*her bâbda feth-i beyt-i âmâlûme sarîr-i bâb-ı inâyet-masîrleri mısırâ’ayn-i berceste.....olmağla*” ve “*Teşebbüs eylemez dil esbâba Allâhdan bulsun*” (s.61) ifadeleriyle belirten Vehbi, azad edilse de bağlı olduğu kapıdan ayrılmayacağı anlamında da şu beyti yazmıştır:

*Hamdü lillâh bir Efendiye kul oldum ki eğer
Olmam âzâd beni ukûle itse tahyîr* (s.61)

Kendini ispatlamak için “bulunmayan cevher” gibi olduğunu, sadakat ve fedakârlığını dile getirmesi Vehbî’de rastladığımız bir üslup özelliğidir.

*“Ma’ârif kânıyam ammâ bilinmez kıymetüm Vehbî
Benem ol kut’a-i gevher ki kaldum seng-i hârâda” nâlişleriyle genc-i
sîne meknûz olan cevherleri pîşgâh-ı sayrafi-i nekkâda arz u ihdâ
ve seferen ve hazaran hüdemât-ı aliyyelerinde vücûd-ı za’fî i’ mâl ü
ifnâ itmek vâye-i iftihâr ve mâye-i mübâhât u i’tibârumdur*” (s.68)

Vehbi meramını iletebilmek için üst makama nasıl ve ne zaman başvurulacağını bildiğini de söyler ve hâcegânlık görevini beklediğini muhatabının duygularına da hitap ederek belirtir ve mektubunu bitirir:

“Muktezâ-yı hâldür avk-ı kerem / Biz veliyy-i ni’mete bâr olmayuz

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

*Vehbiyâ yâre recâ eylemezüz nâ-bercâ/İbn-i vaktüz bilürüz vaktini
biz ibrâmun
mü'eddâsınca vakt-i münâsibde velev mercûhan tarîk-ı kazâda
rütbe-i fakîrânemi ilâ veyâhûd zümre-i hâcegâna idrâc ile ihyâ
buyurulmaklıgum husûsunda irâde-i seniyyeleri mercûh u râcihdür.
Ol bâbda inâyet ü ihsân efendimün
Vehbî mutî'-i emr ki fermân efendimün”(s.69)*

Vehbi düşünce ve meramını dile getirirken kalemin gücüne inanır. Bu anlamda Arapça “*Lisânü'l-kalemi entaka min-lisâni'l-ebkem*” (Kalemin dili lal insanın dilinden daha anlattıcıdır) ifadesini yazdığı gibi, bazen de susmanın etkili olacağını düşünmüştür:

Vehbî hamûş ol beste-leb/Haddün degül eyle edeb (s.62)

Bulunduğu mahaldeki insanlar ile ilgili sitemini de şöyle belirtir:

*Ser-levha-i eşrâft dahi cümle keşândur/Siroz için kırk sene sıklet
çekilür mi
Bâri çekelüm minnetini tezkirecinün/Matlabci-i bed-lehçeye rüşvet
çekilür mi (s.63)*

Kadınların hallerini “*cehennemî-nümûd, bir alay cehele-i hasûd*” gibi bazı benzetmelerle, Arapça ve Türkçe ifadelere dökerken korkusuzdur:

*Ke-ennehâ kubbetün sımâ'ün kad-vüdi'at/Alâ-dimâğın halâ an-
ma'deni'l-hükmi*

*Çün hükmi-i kazâ ile şerih atdı kapağı/Bilmem kim asar
mahkemeye şimdi kabağı (s.63-64)*

10. Mektup

Münşeât-ı Aziziye(İstanbul 1284/1868) adlı eserin 21. sahifesinde yer alan Vehbî'nin mektubu

Şâ'ir-i Edîb Sûhanver-i Lebîb Sünbülzâde Vehbî Efendinin Mektûb-ı Latîfi

Vehbi muhatabının hal hatır sorduktan sonra girmekte olan ramazan ayını tebrik etmiş ve kendisine dua ile meşgul olduğunu yazmış. Allah namaz ve orucunuzu kabul etsin; bütün vakitlerinizi bereketli, mesut kılsın ve sizleri bayrama eriştirsin diye eklemiştir. Ramazan ayının düşünbe(Pazartesi) günü gireceği duyulunca evvelâ “felekden bir gün kapmak” ve aralarındaki dostluk gereğince halini sormak için bu “şukka”yı yazdığını belirtmiş. Gerçekte Çarşamba günü Ramazan hilali görülünce, bayram namazının Salı günü eda edileceği hususunu delilleriyle bildirmesini rica ederek, bunun duaya ve sevince sebep olacağını söylemiş ve “*Hak her giceni kadr ide her rûzunu bayram*” diyerek şu manzumesini eklemiştir:

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

*Var dâmen-i Yûsuf gibi bir pâk etek tut
Ammâ ki sakın çıkmasun elden anı pek tut
Ben bu gice niyyetlüyem ol hân-ı visâle
Zâhid yûri sen şübhe ile rûze-i şek tut
Tuzlu oturur sonra sakın kıyma kebaba
Ey rind-i mey-âşâm biraz hakk-ı nemek tut
Tutkun gibi bir lu'bile ağıyâre tutulma
Bu pendümi ey şûh gerek tutma gerek tut
Dizgin gelecek yok sana bu arsada Vehbî
Esb-i kalemün sen de inânun çekerek tut*

Eldeki mevcut mektuplardan anlaşıldığına göre Vehbî'nin üslûbu münşiyanedir. Bazı mektuplarında buna gerek duymasa da, nükte ve mizah yapmak istediğinde gayet sanatlı ve süslü yazmıştır. Arapça ve Farsçaya hakimiyeti, bu dillerde şiir ve ibare yazacak ve alıntılacak seviyededir. Yeri geldiğinde ayetlerden uygun kelimeleri Türkçe cümleler içine oturtarak anlamlı bütünleştirmiştir. Tasvirlerinde teşbihlerden yararlanarak çokça örnek kullanmış, kelâm-ı kibarlara ve manzum parçalara yer vermiştir. Nüktedanlığı ve mizahî kişiliğini bazen müstehcen imalî ifadeleri yazmağa kadar vardirmiştir. Mektuptaki üslûbun muhatabı etkileyeceğini bildiği için, üst makamdan bir talepte bulunduğu azamî dikkati sarf etmiş, halin gereğine göre yazmıştır.

Anlaşıldığına göre Vehbî'nin mutluluk zamanları da, sıkıntılı zamanları da olmuş, bu mektuplarını muhtemelen 3. Selim'in padişahlığı döneminde(1789'dan sonra) yazmıştır. Sıkıntılı zamanlarında dostlarına ve himmetlerini umduğu devlet yetkililerine(Padişah ve saray bürokratları) başvurmuş, onlardan yardım istemiştir. Bazen istek üzerine, onlara zaman zaman manzumeler de yazıp takdirlerine sunmuştur. Elimizdeki mevcut mektuplar daha çok görevde olmadığı zamanlara aittir. Eski Zağra kadısı iken yaşadığı kötü olayların onu padişaktan yardım isteyecek duruma düşürmesi dikkat çekicidir. İran elçiliği görevinden sonra azledilmesiyle ilgili bir bilgiyi kendisi yazılarında vermemiştir. Kaybolduğunu bildiğimiz diğer mektuplarında bundan fazla bilginin olup olmadığını bilmiyoruz ama, var olanlara göre, Vehbî'nin İran elçiliğinde iken devletin gadrine neden uğradığı yazılarından anlaşılacaktır. Vehbî'nin bir defasında haccanlık görevi verildiği halde bunu kabul etmediğini, sonra ise bu görevi yana yakıla istediğini mektuplarında okumaktayız. Ayrıca, kişi ne kadar marifetli olsa da, bir efendinin himmetine muhtaç olduğu kanaati

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Vehbî'de mevcuttur. Onun, yaşlılık zamanlarında evlenme isteği olduğunu ve bunun için üst makamlardan destek beklediği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Hacı Nuri Efendi, Münşeât-ı Aziziye, İstanbul, 1284.
M.Z.Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III, İstanbul, 1983.
Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. II, s.782, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1983.
Refik, M.Tevfik, Letâif-i İnşâ, C.2, İstanbul 1282.
Selim Sırrı Kuru, Sünbülzâde Vehbî, DİA, C. 38, İstanbul , 2010.
Sünbülzâde Vehbî Divanı, Hz. Ahmet Yenikale, e-kitap.kulturturizm.gov.tr.
Sünbülzâde Vehbî, Divan, İ.Ü. Ktp. Ty. 433.
Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, Sünbülzâde Vehbi, İklim Yayınları, İstanbul, 1993.

SÜNBUŁZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 15

SÜNBUŁZÂDE VEHBÎ'NİN “NASİHATNÂME-İ VEHBÎ” ADLI ESERİ

Dr. Öğr. Üyesi Lutfi ALICI*

Arş. Gör. Gülcan ALICI**

Giriş

Sümbül, ilkbaharın müjdecisi çiçeğidir. Anadolu'da en çok Maraş yaylaklarında yetişir. III. Murad (1546-1595)'ın fermanıyla Maraş yaylaklarından toplanan sümbül soğanları payitahta götürülmüştür (Baytop, 1992: 3). Böylelikle sümbül, payitahta gül ve lalenin meclisine dâhil olmuş, onlarla birlikte saray, köşk ve kasır bahçelerini süslemiştir.

Ak, gök ve sarı olmak üzere üç ayrı renkte olan sümbüle divan şairleri şiirlerinde bigâne kalmamışlardır. Klasik Türk şiirinde gül ve laleden sonra en çok anılan çiçeklerden birisi de sümbüldür. Bu şiirde, sevgilinin saç; güzel kokusu, şekli ve rengi itibarıyla sümbül olarak tahayyül edilir. Ayrıca sümbül kısa ömrü boyunca daima güzel koku verir ve kemale ulaşınca da başını aşağı salar. Sümbül, bu hâliyle de daimî iyiliği, güzelliği ve tevazuyu sembolize eder. Diğer taraftan Osmanlı mezar taşlarında sümbül motifi, Halvetiye ve Sümbüliye tarikatının sembolü olarak da kullanılmıştır.

Asıl adı Mehmed olan Vehbî, ismini sümbülden alan ve Sünbülzâdeler lâkabıyla anılan bir aileye mensup olduğundan Sünbülzâde Vehbî olarak anılır. Onun hayatı da bahsedilen yönüyle adını aldığı sümbüle benzer. O da Maraş'ta doğar, yetişir, medrese tahsilini yapar daha sonra hayli ilerlemiş bir yaşta padişah fermanıyla olmasa bile kendini geliştirmek ve daha iyi imkânlarla kavuşmak amacıyla İstanbul'a/payitahta gider. Sunduğu kasideleriyle devlet erkânının dikkatini çeken şair, uzun ömrü boyunca kadı, hâcegân ve elçi olarak devlet hizmetinde bulunur.

Sünbülzâde Vehbî (d.1133/1720-21-ö.1224/1809), XVIII. asrın tanınmış âlim şairlerindedir. Vehbî klasik Türk edebiyatının

* KSÜ Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Ed. Öğretim Üyesi. Elektronik posta: lutfialici@gmail.com

** KSÜ Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Elektronik posta: gulcanalici@ksu.edu.tr

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

hemen her alanında eser vermiş bir şairdir. Divan, Lûtfiyye, Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî, Şevk-engîz ve Münşeât adlı eserleri değişik konu, biçim ve muhtevalarda yazılmış eserlerdir. Bu çeşitlilik şairin zengin edebi birikiminin yanı sıra renkli ve hareketli tabiatını da yansıtmaktadır. Divan şiirinin hâlâ kudretli şairler yetiştirdiği bu yüzyılda, Vehbî; özellikle sanatın ön planda olmadığı manzum lügat ve didaktik mesnevileriyle ön plana çıkmıştır. Şair hikemî tarzda yazdığı Lutfiyye adlı mesnevisiyle oğlu Lutfullah'ın şahsında gençliğe nasihatte bulunur. Nasihatname türünün en tanınmış örneklerinden biri olan Lutfiyye, değer ve kıymetler açısından bugünkü gençliğimizin istifade edilebileceği muhtevaya sahiptir (Alici, 2011: s 36). Şairin bu yolda yazdığı diğer bir eseri de Nasihatnâme-i Vehbî'dir.

Arapça “nush” kökünden türeyen nasihat kelimesi “başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt; başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret” manalarında kullanılmaktadır (Çağrıçı, 2006: s. 408). Nasihatler kaynak olarak ayet, hadis, atasözü, kelim-ı kibar gibi söz konusu toplumun değerler manzumesine/kıymetlerine dayanır. Ahlak ve adap kaidelerinden oluşan nasihatleri ihtiva eden bu eserlere edebi tür olarak nasihatname/pendname denilir. Nasihatnameler dinî, ahlaki, siyasi öğütler ihtiva eden eserlerdir. Bu eserleri yazmaktan amaç fert ve toplumu eğitmek, dirlik ve düzeni sağlamak, insanlara faydalı olmak ve hayırla anılmaktır (Pala, 2006: C 32, s. 409).

İslami Türk edebiyatının başlangıcından günümüze kadar bu anlayışla birçok şair ve edip, “Ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ediyorum ve size nasihat ediyorum.”, “Ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim.”, “Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size nasihatte bulundum.”, “Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah’a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.”, “Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez.” ve **“Din nasihattir” gibi ayet ve hadislerden hareketle nasihatname türünde yüzlerce**

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

eser yazmışlardır²⁶⁵ (Kur'an-ı Kerim, 7/62, 68, 79; 31/13,18; Çağrı, 2006: s. 408; www.tevbe.org).

Nasihatnameler, çoğunlukla müstakil eser olarak mesnevi nazım şekliyle yazıldığı gibi değişik nazım şekilleriyle küçük manzumeler hatta mensur, nazım nesir karışık olarak da yazılabilirler. Klasik Türk şiirinde Nâbî'nin Hayriyye'si ile Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye'si bu türün mesnevi tarzındaki en tanınmış iki eseridir. Her iki şair de oğullarına ve onların şahsında gençliğe nasihatte bulunurlar.

Sünbülzâde Vehbî'nin Nasihatnâme-i Vehbî adlı bu eseri hikemî tarzda yazılmış küçük bir mesnevidir. Şair, bu nasihatnamesinde ise kendi akranı eş, dost, ahabap ve yakın arkadaşlarına dinî ahlaki nasihatlerde bulunur.

Nasihatnâme-i Vehbî, Milli Kütüphane'de Sünbülzâde Mehmed Vehbî Efendi adına kayıtlı olup H 1292/M 1875²⁶⁶ tarihinde istinsah edilmiş toplam 140 beyitlik küçük bir mesnevidir. Eserin sonundaki “Yâ Latîf” ismi ebced hesabıyla mesnevinin beyit sayısını vermektedir. Aruzun Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün kalıbıyla yazılan eser, **Münâcât-ı Vehbî** başlığı altında; “**Münâcât, Nasihat-ı İhvân ve Du'â**” olmak üzere üç bölümden müteşekkildir.

²⁶⁵ **Bunlardan en tanınmış olanları** Yusuf Has Hâcib-Kutadgu Bilig, Yunus Emre-Risâletü'n-Nushiyye, Ahmed Fakih-Çarhnâme, Hoca Mes'ud-Ferhengnâme-i Sa'dî, Aydınlı Müridî-Pend-i Ricâl, Ahmed-i Dâî-Vasiyyet-i Nuşirevân-ı Âdil Be-Puseraş, Refî'i-Beşâretnâme, Arif-Mürşidü'l-Ubbâd, Gülşeni-Dilgüşâ, Dede Ömer Gülşeni-Pendnâme, İbrahim Gülşeni-Pendnâme, Yetimî-İbretnâme, Şeyh Eşref-Nasihatnâme, Günahkâr-Nasihat-ı Günahkâr, Şemsî-Deh-Murg, Cemalî-Nasihatnâme, Hüseyinî-Camiü'n-Nesâiyh, Muhyî-Nasihatnâme, Askerî-Pendnâme, Şeyh Cemal-i Karamani-Nasayih-i Sufiye Fi'l- Meva'izi Diniyye, Güvahi-Pendnâme, Hızrî-Ab-ı Hayat, Zâtî- Pendnâme-i Zâtî-i Rimmâl, Zâifi Pir Mehmed bin Evranos-Bağ-ı Bihişt, Bustan-ı Nesâiyh, Gubârî Abdurrahman Efendi-Pend-i Gubârî, Nidâî-Nasihatnâme, Behiştî-Heşt Behişt, Cemâlî-Risâle-i Durûb-ı Emsâl, Azmî-Pendnâme, Meşâmî-Pendnâme-i Meşâmî, Emirî-Gülşen-i Ebrâr, Mir'atü'l-Ebrâr ve Muhtarü'l-Ahyâr, Şemseddin-i Sivâsî-Mir'atü'l-Ahlak ve Mirkâdü'l-Eşvâk, Gülşen-Âbâd, Nasihatnâme, Mustafa İlmî-Padişaha Nasihat Yollu Manzume, Kadirî Muhyiddin- Nasihatnâme, Şeyhülislâm Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi- Gülşen-i Niyâz, Adnî Receb Dede-Pendnâme, Üveysî-Nasihat Yollu Manzume, İshak Rızâî-Nazmu'l-Ulum, Emirî-Nasihatnâme, Fazlî-Pendnâme, Nâbî-Hayriyye, Safî-Gülşen-i Pend, Zarîfî-Pendnâme-i Zarîfî, Sünbülzâde Vehbî-Lutfiyye, Mehmed Şerîf-Pend-i Gülistân-ı Şerîf vd. (Kaplan, 1992: s 23-68; Pala, 2006: C 32, s 409-410; Kaya, 2000: s 267-282).

²⁶⁶ Eserin kütüphane kaydında istinsah tarihi H 1296/M 1878 olarak verilmiştir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Eserine geleneğe uygun olarak Allah'ı anarak başlayan şair Hz. Peygamber ve ona tabi olanlara salat ve selam ile devam eder.

Yâd idüp Allâhın ismin ideyim bed'-i kelâm
Hem Resûlu'llâha olsun sad salâtile selâm (1)

Allah'ın ismini anarak söze başlayayım. Resulullah'a da yüzlerce salât ile selam olsun.

Hem dahi ezvâcına evlâdına ashâbına
Hem dahi ensâr muhâcir hem dahi etbâ'ına (2)

Ayrıca O'nun eşlerine, evlatlarına, ashabına; ensar ve muhacirleri ile O'na tabi olanların hepsine salat ile selam olsun.

Şairin ifadesine göre eserin yazılış sebebi, Allah'tan af dilemek, O'na hem kâl/söz hem de hâl ile yalvararak ihtiyaçlarını arz etmek, başta kendi nefesine olmak üzere; eş, dost ve yakın arkadaşlarına salih ve sadıkların hâllerini anlatıp onların yolundan gitmeleri hususunda nasihat vermektir.

Arz-ı hâcât hem münâcât ideyim Rahmânıma
Dahi pend ü nush ideyim ahbâbıma ihvânıma (3)

Rahman'ıma yalvararak, isteklerimi arz edeyim. Ayrıca eş, dost ve yakın arkadaşlarıma da nasihat edeyim.

Rahmet ü magfiretini isteyüp idem niyâz
Cürmümüz afv ide her dem lutf ide ol bî-niyâz (4)

(Allah'a) merhametini ve affını isteyerek yalvarayım. Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan yüce Allah lütfedip suçlarımızı bağışlasın.

Hem tazarru' ideyim sübhânıma sultânıma
Kâl ile hem [hâl] ile yalvarayım cânânıma (5)

Sübhanıma, sultanıma hem tazarru edeyim hem de cananıma hâl ile kâl/söz ile yalvarayım.

Sâdıkînin hâlini ihvânıma kılâm beyân
Tâ teşebbüs ideler ezyâline her hîn u ân (6)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sadıkların hâlini dostlarıma anlatayım ki her an onların eteğinden tutmaya çalışsınlar.

Hak buyurdu sâdikîn ile ma'iyette olun
Anlara teslim oluban vuslatın yolun bulun (7)

*Allah'ın beraber olmayı buyurduğu sadıklara teslim olup vuslat yolunu bulun.*²⁶⁷

Biz gibi ömr-i azîzi hem hiçe satmadılar
Yan gelüp nâzik firâşda subha dek yatmadılar (16)

(Onlar) bizim gibi aziz ömrü boşa harcamadılar/heba etmediler, sabaha kadar nazik döşekte yan gelip yatmadılar.

Eyle insâf anlara benzer mi hiç ahvâlimiz
Hüm ricâl nahnü'r-ricâlle lâf urur akvâlimiz (18)

Onlar (da) adam biz de adamız diyerek laf vururuz. İnsaf eyle, hâllerimiz hiç onlara benzer mi?

Ba'de nefsim vü ihvânıma pend eylerim
Sîret-i sâlihleri icmâl idüben söylerim (40)

Salihlerin hâllerini kısaca anlattıktan sonra kendi nefsim ve dostlarıma nasihat eylerim.

Yer yer oldukça sade bir dille yazılan bu eser çok derin olmamakla birlikte dinî tasavvufi bir muhtevaya sahiptir. İlk bakışta Sünblzâde Vehbî'nin rivayet edilen mizaç ve meşrebiyle pek de örtüşmeyen bu eseri, şairin hayatının son demlerinde yazmış olması muhtemeldir.

²⁶⁷ Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun (Kur'an-ı Kerim, 9/119).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

İran elçiliği sonrası idamdan kurtulan, mevkii ve itibarını kaybeden şairin uzun yıllar sıkıntı çektiği bilinmektedir. Kaldı ki Vehbî, tasavvufi hayata pek de yabancı değildir. Kaynaklar onun Galatalı mutasavvıf Tıflî Efendi'ye intisaplı olduğunu kaydetmektedir. O da birçok divan şairi gibi dinî ve tasavvufi atmosferi teneffüs etmiş, şiirlerinde bu yaşayışın mefhum ve sembollerini yer yer kullanmıştır (Beyzadeoğlu, 2005: C I, s 103). Elimizde tek nüshası bulunan eserin kütüphane kaydıyla tavsifi şöyledir:

Genel Bilgiler	Özellikleri	Notlar
Arşiv Numarası	06 Mil Yz A 1780	Ciltsiz. Eser, Osmanlı edebiyatıyla ilgilidir.
Eser Adı	Nasîhât-nâme Vehbî Sünbülzâde Mehmed Efendî	Sözbaşları kırmızıdır. Satınalma; Ahmet Halit Yaşaroğlu.
Yazar Adı		Kaynaklar: Os. Mü., II. 232
Müstensih Konu		
Dili	Türkçe	
Telif Tarihi Hicri (Miladi)	0 (0)	
İstinsah Tarihi Hicri (Miladi)	1296 (1878)	
İstinsah Yeri		
Bulunduğu Yer	Milli Kütüphane-Ankara	
Koleksiyon	Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu	
Dvd Numarası	90	

<https://www.yazmalar.gov.tr> (25.11.2010).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Bugüne kadar müstakil eser olarak Sünbülzâde Vehbî'nin eserleri içinde anılmayan bu eserin Vehbî mahlaslı²⁶⁸ başka bir şaire ait olup olmayacağı hususu araştırılmış eldeki kayıtların aksine bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kaynaklarda veya kütüphane kayıtlarında sehven mahlastaş şairlerin eserlerinin birbirine isnat edildiği bir vakiadır. Bu husus göz ardı edilmeksizin Nasihatnâme-i Vehbî hakkında şunları söylemek mümkündür:

Sünbülzâde Vehbî, nasihatname türünde eser vermiş bir şairdir. Oğlu Lutfullah'ın şahsında gençlere nasihatler verdiği Lutfiyye'si bu sahadaki eserlerin en tanınmışlarından. Eş, dost ve yakın arkadaşlarına nasihatleri ihtiva eden Nasihatname-i Vehbî, Lutfiyye'ye göre çok küçük bir eserdir. Eserdeki Arapça ve Farsça unsurların dikkat çeken kullanımı eser hususunda bu dillere ileri derecede vâkıf olan Sünbülzâde Vehbî'yi işaret etmektedir. Eserin sonundaki "fi seneti's-sabr" ifadesi yine onun sıkıntı ve sabır yıllarına işaret olabilir. Nitekim hastalanmadan önce dostlarına bir ziyafet veren Vehbî, bu ziyafette; yaşının sekseni aştığını, bir gün aniden ölebileceğini söyleyerek, onlardan; haklarını helal etmelerini ve bütün yaptıklarından tövbe ettiğini, ehl-i sünnet yolunda sadık bir Müslüman olduğu hususunda Allah katında şahit olmalarını istemiştir (Gibb, 1999: C IV, s 432). Şairin Nasihatnâme-i Vehbî'yi hayatının bu demlerinde yazmış olması kuvvetle muhtemeldir. Kaldı ki meşhur mesnevisi Lutfiyye de Sünbülzâde Vehbî'nin yaşlılık dönemi eseridir. Devrin son Sultânü's- Şu'arâ'sı Sünbülzâde Vehbî, âlim bir şairdir. Bahse konu olan eseri yazabilecek dinî tasavvufi birikime sahiptir.

Nasihatname-i Vehbî'nin elimizdeki tek nüshası harekeli nesihle yazılmıştır. Eserde az da olsa vezin ve imla bakımından kusurlar mevcuttur. Söz konusu kusurlar, şairden ziyade eserin istinsahından kaynaklanmış olabilir.

Bu intibalar ve eldeki kütüphane kaydı sebebiyle Sünbülzâde Vehbî'ye ait olabileceğini düşündüğümüz bu eser, sade

²⁶⁸ Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde Vehbî mahlaslı yedi şair, Sicilli-i Osmanî'de ise Vehbî adlı/mahlaslı on iki şahsiyetten bahsedilmektedir. Bunlardan beş tanesi birbiriyle örtüşmektedir. Bunlar içerisinde Seyyid Vehbî ile Sünbülzâde Vehbî, edebi şahsiyetleri ile ön plana çıkmışlardır (Mehmed Süreyya, 1996: C 5, 1655-1657; İpekten vd. 1998: s 527-528).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ve samimi bir üslup ile yazılmıştır. Eser, bugün de istifade edilebilecek muhtevasıyla cezbedici bir özelliğe sahiptir.

Eserde hem şiiriyet hem de mana itibariyle ön plana çıkan birkaç beyit şöyledir:

Nefsime terk itme yâ Rab bu garîb üfgendeni
Kapuna geldim sığındım magfîret kıl bendeni (25)²⁶⁹

Ya Rabbi, kapına geldim, sığındım. Bu kuluna merhamet et, bu garip biçareni nefsinin eline terk etme.

Nâr-ı hicrinle ser-â-ser sînesi pür-yâredir
Firkatinle kalbinin gencînesi sad pâredir (28)

*Hicranının ateşiyile göğsü baştanbaşa yara doludur.
Firkatinle kalp hazinesi yüz parçadır.*

Gün gün artar hiç onulmaz yüreginin yâresi
Çün belâ burcundadır âşıkların seyyâresi (29)

*Âşıkların yıldızı belâ burcunda olduğundan yürek yaraları
gün geçtikçe artar, hiç iyileşmez.*

Bir kerîmin bendesiyem lutfunun pâyânı yok
Bir rahîmin hastesiyem fazl u ihsânı çok (35)

*(Öyle) bir kerem sahibinin kuluyum ki O'nun ihsanının
nihayeti yok. (Öyle) bir merhamet sahibinin hastasıyım / âşığımı ki
lütuf ve ihsanı çok.*

Bir sadırda iki hubbun cem'i yok aslâ bilün
Terk idüp hubb-u sivâyı matlaba râgıb olun (42)

*Bir kalpte iki sevgi asla olmaz, bunu bilin. Dünya sevgisini
terk edip Allah'a râğbet edin.*

Sûreti insân içi hayvân olursa bir kişi

²⁶⁹ Beyitler için bk. (Alıcı, 2011: 50-74).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Rûz-u mahşerde perîşân olısar anın işi (47)

Bir kişinin sureti insan içi hayvan olursa, onun işi mahşer gününde perişan olmaktır.

Dünyeye meyl ü muhabbet bâ'is-i isyândurur
Hem dahi hubb-u riyâset bâdi-i tugyândurur (60)

Dünyaya meyil ve muhabbet ile başkan/reis olma sevgisi de isyan sebebidir.

Her kişi neyi severse anı ekser yâd ider
Mâsivâyı çok tefekkür dinini berbâd ider (66)

Kişi neyi severse en çok onu yad eder/anar. Dünyayı çok düşünmek dinini harap eder.

Bil müsâfir kendini her dem bu fânî dünyede
Hiç olur mı milki zayfın hânede virânedede (86)

Bu gelip geçici dünyada her zaman kendini misafir bil. Misafirin bu viran yerde/dünyada hiç mülkü olur mu?

Âkıl isen giç cihândan tâ ki terk itsen gerek
Kim karîb oldı kıyâmet bozulur bu çarh-u felek (94)

Akıllı isen en sonunda terk edeceğin şu dünyadan vazgeç. Kıyamet yaklaştı, bir gün bu feleğin dönüşü bozulur.

Gâfil insân görmez asla kendi nefsinde uyûb
Şöyle zanneyler ol ebleh kalmadı aslâ zünûb (96)

Gafil insan asla kendi nefsinde ayıp görmez. O ahmak, kendisinde hiç günah kalmadığını zanneder.

Olma magrûr bu cihâna bu nizâm tîz bozulur
Harekât u sekenâtın cümle harf harf yazılır (108)
Bu cihanla gururlanma, bu düzen çabuk bozulur. Bütün hareket ve davranışların harf harf yazılır.

Bu fakîri Fâtîha ile yâd iderse bir kişi

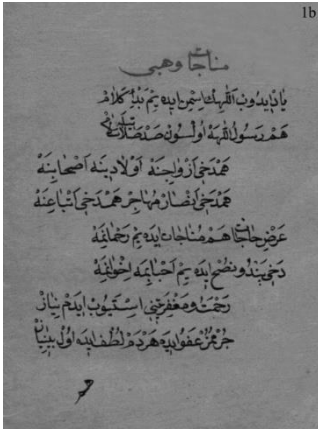
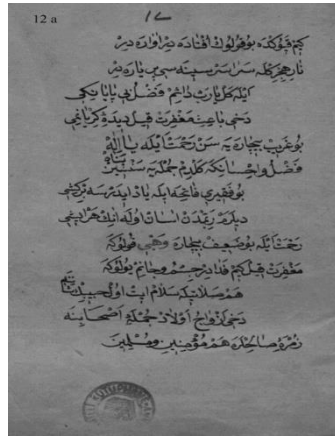
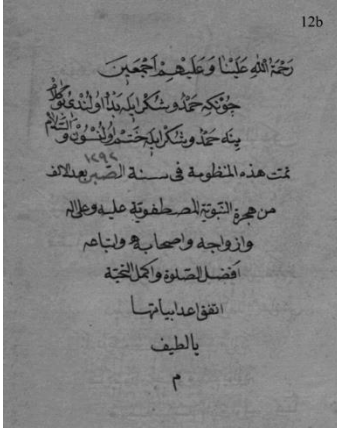
SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Dilerem Rabbimden âsân ola annın her işi (136)

Bu fakiri Fatiha ile ananın her işinin kolay olmasını Allah'tan dilerim.

Rahmet eyle bu za'if bî-çâre **Vehbî** kuluna
Magfîret kıl kim fedâdır cism ü cânım yoluna (137)

*Ya Rabbi, bu zayıf, çaresiz Vehbî kuluna rahmet et, bağışla.
Çünkü onun cismi ve canı senin yoluna fedâdır.*

Nasihatnâme-i Vehbî,
Millî Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu,
TY Nu.: 1780, v.: 1b,12a,12b.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

KAYNAKLAR

- Alıcı, Lütfi (2011), *Sünblzâde Vehbî Nasihatnâme-i Vehbî Çeviri Yazı-Günümüz Türkçesi-Sözlük-Tıpkıbasım*, Ukde Yay., Kahramanmaraş.
- Alıcı, Gülcan Tamdır (2011), *Sünblzâde Vehbî Lutfiyye-i Vehbî Çeviri Yazı-Günümüz Türkçesi-Tıpkıbasım*, Ukde Yay., Kahramanmaraş.
- Baytop, Turhan (1992), *İstanbul Lalesi*, KB Yay., Ankara.
- Beyzâdeoğlu, Süreyya Ali (2005), “Kahramanmaraş’ın Sultanü’ş-Şuarası Sünblzâde Vehbî ve Lutfiyyesi”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu 6-8 Mayıs 2004*, Birinci Cilt, Maraşder-Kahramanmaraş Belediyesi Yay., İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tahir Bey (1972), *Osmanlı Müellifleri*, (haz.: A. Fikri Yavuz; İsmail Özen) 2. Cilt, Meral Yay., İstanbul.
- Çağrı, Mustafa (2006), “Nasihat”, *TDVİA*, C 32, TDV Yay., İstanbul.
- Gıbb, E.J. Wilkinson (1999), *Osmanlı Şiir Tarihi*, (tec.: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., Ankara.
- <http://dogankaya.com> (02.11.2010).
- <https://www.yazmalar.gov.tr> (25.11.2010).
- İpekten, Haluk vd. (1998) *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, KTB Yay., Ankara.
- Kaplan, Mahmut (1992), “Divan Edebiyatında Manzum Nasihatname Yazan Şairler ve Eserleri I”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C III, S 3, Van.
- Kaplan, Mahmut (2002), “Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., C 11, Ankara.
- Kaya, Doğan (2000), “Hoşgörüyeye Bağlı Nasihatlar”, *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul.
- Mehmed Süreyya (1996), *Sicill-i Osmanî*, (haz.: Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Özek, Ali; Karaman, Hayrettin vd. (1993), *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, TDV Yay., Ankara.
- Pala, İskender (2006) “Nasihatnâme” *TDVİA*, C 32, TDV Yay., İstanbul.
- www.kuranmeali.org (27.08.2017)
- www.tevbe.org (03.01.2011).

SÜNBUZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 16

SÜNBUZÂDE VEHBÎ'NİN DİVANI VE LÜTFİYESİ'NDE GİZLİ İLİMLER

Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN*

GİRİŞ

İnsanoğlu ortaya çıkışından itibaren maddi âleme nüfûz etmeğe çalıştığı gibi manevi âlemi de anlama çabası içindedir. Manevi âlem, manevi güçler hakkında bilgi edinme, görünenin dışında görünmeyi keşfetme, olayların sonucunu önceden öğrenme, başına gelecekleri önceden bilme gibi isteklere cevap arama, insanlığın merak duygusunun bir sonucudur. Bu merak duygusunu giderme düşüncesi insanları arayışlara yöneltmiştir. Arayışların sonucunda içinde gizli olanların da olduğu çeşitli ilimler teşekkül etmiştir.

Gizli ilimler yani okültizm İslam bilginleri tarafından havas ilmi genel başlığı altında ele alınmıştır. Havas kavramını ise şöyle ifadelendirebiliriz: *“Her varlık türü kendi oluşumunu sağlayan bir elemana sahiptir ve her varlık farklı karışımların meydana getirdiği bir bileşiktir, varlıkları diğerlerinden farklı kılan bu özelliklere havâssü'l-eşyâ denilir. Dolayısıyla her varlığın kendine ait bir havassı söz konusudur. Ancak bazı varlıkların hâssaları bilinmekte bazılarının ise gizli olduğu için bilinmemektedir. Havas ilmiyle uğraşanlar, bu gizlilikleri keşfederek olağanüstü sayılan birtakım işleri yaptıklarını iddia etmektedirler.”*²⁷⁰

Özellikle İslam bilginleri tarafından ifade edilen cisimlerin okült özellikleri taşıdığı görüşü; isimlerin, harflerin, sürelerin, rakamların, burçların, yıldızların, maden, bitki, hayvan ve insanların sempitetik yönünü ortaya koymaya çalışır. Bu da bizi nesnelere majik tesirlerinin olduğu yaklaşımına götürür. Bir kısım İslam bilginleri, majik tesirlerin mahiyetinin akılla idrak edilemeyeceği akılla idrak edilemediği için de bunlardan mahrum kalınmaması gerektiğini vurgular. Maji ilmi, insanın tabiatüstüne

* Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü e-mail: meflatun@gazi.edu.tr

²⁷⁰ İlyas Çelebi, Havas İlmi, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XVI, s.517.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

yaklaşabileceği bir diğer Hermetik uygulamadır ve aynı zamanda gizli ilimdir.²⁷¹

Bizim tespitimize göre; gizli ilimlere yönelik bu görüşlerin temelinde metafizik âlem düşüncesi ve onun prensiplerinin varlığı inancı yatmaktadır. Nasıl ki fiziki âlem ve onun prensiplerinin oluşturduğu ilimler varsa metafizik âlem prensiplerinin oluşturduğu ilimler de vardır. Lakin zamanla metafizik prensiplerden kopmuş metafizik âlem kaynaklı kimi gizli bilimler; göz boyama, adam kandırma, şarlatanlık gibi hususlara sahip bir yapıya bürünmüştür. Böylelikle metafizik bağlamından kopmuştur.

Bu tespit taraftarı bazı düşünürler gizli ilimleri gizlenmiş ilimler olarak nitelendirir. Gizlenmiş olmasının sebebi ise kötüye kullanılıp halka zarar vermesini engelleme amaçlıdır. Gizli ilimlerin kendine özgü terminolojisi vardır ve bunlar bilinmeden bu ilimler açıklanamaz.²⁷² Bu görüşler bizi İslam düşünürlerinin önemli bir bölümünün gizli ilimlerin doğru metafizik prensiplere bağlı kaynaktan beslenip beslenmediğine önem verdiği yargısına götürür. Onlar doğru kaynaktan besleneni faydalı beslenmeyi zararlı görmektedir.

Bunu destekleyen bir değerlendirmeyi İbn Nedim yapmaktadır. O, maji'nin uygulama biçimini Hz. Süleyman'ın azâim yolu ve söylentiye göre İblis'in veya İblis'in kızı Beyzuh'un kullandığı assahara yolu olarak ikiye ayırır. Birincisi tarîke'l-mahmûde(beyaz maji) ikincisi tarîke'l-mezmûme (kara maji)dir. Hz. Süleyman'ın yolu olumlu şeytannın yolu ise zararlı görülmüştür.²⁷³

İslam dünyasında gizli ilimler, gizli ilimlerin tasnifi sınırlılıklarıyla ilgili birçok isim görüş beyan etmiş eserler yazmıştır. Bu isimlerden biri olan Muhammed bin İshak en-Nedim gizli ilimlerle uğraşanları; cinlerin ve şeytanların itaat ettirilmesi bilgisine sahip olanlar, yıldızları gözlemleyip duyguları olayları, insanları kontrol altına alan tılsımlar yazdıklarını iddia edenler, taş, inci, boncuk üzerine kendilerine özgü tılsımlı şekiller yapanlar, üfürükçüler gözbağcıları ve sihir yapanlar şeklinde sınıflandırmıştır. İbnü'n-Nedim el-Fihrist isimli eserinde gizli ilimlerden bahsederken üfürükçü ve sihirbazların özel yüzükler,

²⁷¹ Mahmud Erol Kılıç, a.g.e., s.142-147.

²⁷² Mahmud Erol Kılıç, a. g.e., s.147.

²⁷³ Mahmud Erol Kılıç, a.g.e., s.146; Muhammed b.İshak en-Nedim,a.g.e.,s.794-795.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

muskalar, üfürük kapları, mendiller, kâseler, tütsüler gibi araç gereçler kullandıklarını ifade eder.²⁷⁴

Bir başka isim Hüseyin el-Kâşifi ise; gizli ilimleri şu şekilde tasnif eder: “a. Kimiyâ b .Limiyâ(sihir) c. Himiyâ(nefislerin tesiri) d. Simiyâ (duru görü) e. Rimiyâ(hokkabazlık)”

Ona göre bunların hepsinin baş harflerini bir araya getirirseniz ‘külluğu sırr’ ifadesi ortaya çıkar.²⁷⁵

İbnü'n-Nedîm ve Hüseyin el-Kâşifi dışında gizli ilimlerle ilgili görüş beyan eden isimler arasında İbn Haldûn, Taşköprülüzâde Ahmed İsâmüddin Efendi ve Kâtip Çelebi'yi de sayabiliriz. Örneğin Taşköprülüzâde “ gizli ilimler nefsin gücü, yıldızların yardımı ve semavi kuvvetler ile yeryüzü kuvvetlerinin bir araya gelmesiyle elde edilebilir” der.²⁷⁶Ayrıca O, gizli ilimleri Mevzuâtü'l-ulûm adlı eserinde ‘a'yâna ait ilimler’ başlığı altında gösterir.²⁷⁷

Gizli ilimlerin ne anlama geldiği ve tasnifiyle ilgili görüşleri verdikten sonra bu ilmin kurucusunun kim olduğu sorusunun cevabını İslam medeniyeti dairesi çerçevesinde vermeye çalışalım.

İslam bilginleri gizli ilimlerin kurucusu olarak Hz. İdris'i göstermektedir. Yunanlıların Hermes'i, Mısır'ın Thoth'u, İbranilerin Unnuh'u, İranlıların Huşengi'nin özellikleri Hz. İdris'in kişilik yapısıyla örtüşmektedir. Hz. İdris, dünyada tüm bilimlerin temelini attığı için gizli ilimlerin kurucusu olarak da kabul edilmektedir. Zira kuruluşu Hz.İdris'e isnad edilen Hermetik ilimlerin inceleme alanı içinde; kimya ilmi, astroloji, cisimlerin havassı onların okült özellikleri çerçevesinde yazılan eserler, cifr ilmi, simya, hokkabazlık, ihtilaçlar, rüya tabiri, firaset ilmi gibi ilimler vardır. Bu da Hermetik ilimlerle gizli ilimler arasındaki bağı en önemli göstergelerindendir. ²⁷⁸

Görüldüğü gibi Hz. İdris ve onun başka kültürlerde karşılığı olan isimler hermetik olanları da dâhil tüm ilimlerin kurucusu sayılmaktadır. Bu çerçevede hermetik ilimlerle bağı da

²⁷⁴ Muhammed b. İshak en-Nedîm, **el-Fihrist**, (Çev.Mehmet Yolcu vd.), İstanbul, 2017, s.790-791.

²⁷⁵ Mahmud Erol Kılıç, **Hermesler Hermes İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce**, İstanbul, 2010, s.146.

²⁷⁶ İlyas Çelebi, **a. g. md.**, s.518.

²⁷⁷ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, **Mevzuatü'l-Ulûm**, (Sad. Mümin Çevik), İstanbul, 2011.

²⁷⁸ Mahmud Erol Kılıç, **a.g.e.**, s.136-147.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

düşünüldüğünde gizli ilimlerin kurucusu olarak Hz. İdris'in ismini anabiliriz.

Gizli ilimlere yönelik bu kısa değerlendirmeden sonra birçok yazarın yaklaşımının katkılarıyla oluşturduğumuz gizli ilimlerle ilgili tasnifi şöyle verebiliriz²⁷⁹:

1. Sihirle İlgili İlimler
 - a. Sihir
 - b. Tılsım
 - c. Neyrenciyât
 - ç. Tavîr
 - d. İlm-i ihfâ
2. Öngörüye Dayalı İlimler
 - a. Kehânet
 - b. Cifr
 - ç. Fa'l (Reml, yıldız falı, çiçek falı...)
 - d. Tefe'ül
 - e. İlm-i ta'bir-i rü'yâ
3. İnsanın Fiziksel Özelliklerinden Hareket Eden İlimler
 - a. İlm-i kıyâfet
 - b. İlm-i firâset
 - c. İlm-i sîmâ
 - ç. İlm-i kef
 - d. İlm-i ihtilac
 - e. İlm-i hutut
4. Kötülüklerden Korunmaya Yönelik İlimler
 - a. Himiyâ
 - b. Rukye
 - c. Efsûn
 - ç. Vefk
 - d. Muska
5. İlm-i Kimyâ
6. Harf ve Rakamlara Dayalı İlimler
 - a. İlm-i sîmyâ
 - b. İlm-i hurûf
7. İlm-i kırtâsiye
8. Ruh ve Ruhani Varlıklarla İlgili İlimler
 - a. İlm-i azâim
 - b. İlm-i istihzâr

²⁷⁹ Yusuf Çakar, **Gizli Bilimler**, İstanbul, 2008; Zeki Tez, **Gizli Bilimlerin Serüveni**, İstanbul, 201; İlyas Çelebi ,a. g. md; Agah, Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, İstanbul, 1984; Mahmud Erol Kılıç, **a.g.e.**; Hüseyin Güftâ, **Divan Şiirinde İlim**, Ankara 2004.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

c. Huddâm

d. Astral seyahat

Gizli ilimler ilgi çekici yönüyle toplum hayatında sosyal gündemde çokça yer bulduğu gibi edebi eserlerin oluşumunda da malzeme olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında gizli ilimler klasik Türk edebiyatının muhteva kaynaklarından biri olarak göze çarpar. İfade edilen gerçeklikten hareketle XVIII. yüzyıl şâirlerimizden Maraşlı Sünbülzâde Vehbi(D.1718-1809) nin Divân ve Lutfiye eserlerinde gizli bilimlerin izini sürdük. Gizli bilimler şairin bu eserlerine hangi yollarla yansımıştır. Bu hususu değerlendirmeye tabi tuttuk.

DİVAN ve LUTFİYE'DE GİZLİ BİLİMLER

1.İlm-i Kîmyâ:

Kimya “*Sanatla altın ve gümüşün vücûd bulup tamamîyet kazanmasını teşkil eden madde(cevher) imalini tetkik ve sonuca ulaşmasını sağlayan amelin (işlem) izah edildiği bir ilimdir.*”²⁸⁰

Âgâh Sırrı Levent, ilm-i kimyâyı yapay olarak altın gümüş elde etme ilmi olarak görmektedir. Bu ilimle uğraşanlar gürûh-ı ehl-i kâf olarak anılır.²⁸¹

Özetle ilm-i kimya, çeşitli madenlerden altın gümüş elde etme ilmidir. Günümüz modern kimyasıyla eski kimya ilminin bir bağı yoktur.

Maddelerden altın ve gümüş elde edilmesi için dönüştürücü bir güç gereklidir. Bu dönüştürücü güç ya sıvı iksir ya da katı hacerül-felâsife (felsefe taşı), hacerül-mükerrerem (asil taş) dir.²⁸²Felsefe taşı algılayışı Ortaçağ Avrupası'nda kutsal kâse veya Hz. İsa motifine evrilmiştir.²⁸³

İksir ya da filozof taşının hazırlanması için kullanılacak suyun binlerce defa damıtılması gerekmektedir. Bu su arındıkça değişir saflaşır. Eski kimyacılar madenlerin dönüşümünü basit bir gösteri olarak ifade ederler. Onlara göre asil olan yıllarca süren tecrübelerin etkisiyle rûhî olgunlaşmanın sonucu olarak kimyacının dönüşümüdür.²⁸⁴

Özellikle tasavvuf çevreleri ise kimya ilminin unsurlarına yeni anlamlar yüklemişlerdir. Tasavvuf dilinde kurşun veya

²⁸⁰ İbn Haldun, **Mukaddime** (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1993.

²⁸¹ Ağah Sırrı Levent, **a.g.e., s.189.**

²⁸² Emre Dölen, “Kimya”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c. XXXVII

²⁸³ Sean Martin, **Simya ve Simyacılar**, (Çev.Eylem Çağdaş Babaoğlu), İstanbul, 2009, s.40.

²⁸⁴ Mahmud Erol Kılıç, **a.g.e.,s.139-140.**

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

herhangi bir maden insan nefisini, madene yapılan işlemler nefis eğitimini, altın ise asilleşmiş ruhu sembolize eder.²⁸⁵

Görüldüğü gibi eski kimya terimleri bu alanla uğraşanların dışında kalan bazı kesimlerce de ilgi çekici bulunmuş ve kendi alanlarına taşınmıştır.

Eski kimya ilmiyle ilgili önemli bir nokta da onun simya ilmiyle karıştırılmasıdır. Simya harflere dayanan bir tılsım ilmidir ve kimyadan farklıdır. Konuya tam vakıf olmayanların karıştırdıklarını söyleyebiliriz.²⁸⁶

Kısaca ilm-i kimya çeşitli madenlerden altın, gümüş elde etmenin yollarını ararken simya ilmi harflere dayalı tılsımlar oluşturmaktadır. İksinin karıştırılmasının en büyük nedenlerinden biri eski kimyayla ilgili Batı'dan yapılan çevirilerde kimya yerine simya kelimesinin kullanılmasıdır.

İskenderiye kökenli eski kimya ilmiyle İslam dünyasında ilk ilgilenenler Emevi emiri Hâlid bin Yezîd (Ö.708), Hazret-i Câfer-i Sâdık (Ö.766) ve Câbir bin Hayyân (Ö.866)'dır. Câbir bin Hayyân bu ilme en büyük katkıyı sağlayan isimdir.²⁸⁷

Eski kimya geleneği İslam dünyasının yanında Avrupa, Çin ve Hindistan'da da görülmektedir. Bilhassa Çin eski kimyası altın elde etmekten ziyade ölümsüzlük iksirinin arayışı içindedir.²⁸⁸

Kimya ilminin sırları gizli tutulduğu için kimyayla uğraşanlar kendilerine mahsus bir terminoloji geliştirmişlerdir. Örneğin madenlerin aslı olarak gördükleri cıvadan çıkan yedi maden için güneş, ay ve gezegen isimlerini kullanmışlardır. Altına güneş, gümüşe ay, bakıra zühre karşılığını veren eski kimyacılar, iksir dökülen cisme de ceset demişlerdir.²⁸⁹

Kimyayla ilgili bu değerlendirmelerin akabinde bunların Sünbülzade Vehbî'nin Lutfiye ve Divan'ındaki yansımalarına bakalım. Kimya ilmi Divan'da şiirin malzemesi olarak kullanılmış ve beyitlerin muhteva yapısını oluşturmada rol oynamıştır. Divan'da kîmyâ, kîmyâger iksir, kibrit-i ahmer gibi konuyla ilgili terimlerin kullanıldığını görürüz. Sünbülzade, şu beyitte kîmyâ terimi olan iksiri kullanır:

Ahkeri yâkût-ı rummânî edip hem der-akab

²⁸⁵ Mahmud Erol Kılıç, *a.g.e.*, s.138

²⁸⁶ Muvaffak Eflatun, "Altının Peşinde-İlm-i Kimyâ ve Risâle-i Terkîb-i Câbir Bin Hayyân", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, C. V, S.1,s.3.

²⁸⁷ Emre Dölen, *a. g. md.*

²⁸⁸ Mircea Eliade, *Aşya Simyâsı*, (Çev. Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul, 2002.

²⁸⁹ Muvaffak Eflatun, *a. g. m.*, s.4.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Feyz-i lutf-ı cevher-i iksir eder hâkisteri K.23/34

“Kor ateşi kızıl yakuta çevirip hemen arkasından ateş külünü iksirli cevherin lütuflu bereketi haline getirir ”

İksir kelimesi aşağıdaki beyitte de tasavvuf terimleri çerçevesinde kullanılmıştır. Şâir beyitte şeyh eğer keramet iksirinin yolcusu olsaydı kerem sahiplerine ümit elini açmazdı demektedir:

Açmazdı keremkârlara dest-i ümidi

Şeyh olsa eger sâlik-i iksir-i kerâmet G.22/4

Dönüştürücü güce sahip kibrît-i ahmerin mayasını övülen şahsın eşiğinin tozu olarak nitelendiren şâir, o tozu eski kimyayla ilgilenenlerin eline giren iksir gibi bir sermaye olarak görmektedir:

Gubâr-ı âsitânı mâye-i kibrit-i ahmerdir

Kef-i erbâb-ı kâffa girse kâfidir o sermaye K.29/19

Bir başka beyitte ise Sünbülzâde Vehbî şöyle demektedir:

İksir-i hâk-pâyını erbâb-ı kâf alıp

Etmekte tevbe-i heves-i kîmyâgeri K.39/29

“Kâf sahipleri ayak tozunun iksirini alıp kimyagerlik isteğinin tövesini yerine getirmektedir.”

Sünbülzade Vehbi Lutfiyyesi'nde ise; kîmyâ ile ilgili kavramları şiirin malzeme unusuru olarak değil de doğrudan içeriği çerçevesinde ele almaktadır. Ona göre kimya ilmi kimseyi zengin etmemiştir. Câbir'in anlamsız batıl düşünceleri işe yaramaz teoriler ve bir sürü yalan sözlerden ibarettir. Vehbi ayrıca eski kimyayla uğraşanların oluşturmuş oldukları terimleri de eleştirir. Güneş ve aya altın ve gümüş denilmesini yadırgar.

Kîmiyâ ilmi kimi itdi ganî

Sîmiyâ sîme batırmaz bileni Lutfiyye B.149

Câbirin anlamışuz butlânın

Bî-netîce bilirüz bürhânın

Istîlâhat-ı müzeyyefdür hep

Bir alay kavli-i müzahrefdür hep

Zer ü sîm adı imiş sîms ü kamer

Böyle esmâ da semâdan mı iner

Lutfiyye, B.152-154

Vehbi, *“bir şeyin aslının değişeceği telakkisi ancak kuruntu ve hayalden ibarettir der. O ancak herşeye gücü yeten Allah'ın taşı mücevher, toprağı iksir yapabileceğini vurgular.”*

Nice tahvil olunur mâhiyet

Kârger olmaya bunda san'at

Hükemâya göre bu emr-i muhâl

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Belki tecviz idemez vehm ü hayâl
Lutfiyye, B.160-161

Bilesin ancak ider Rabb-i kadîr
Haceri cevher ü hâki iksir
Lutfiyye, B.163

Sünbülzâde Vehbi Lutfiyyesi'nde ayrıca kimya ilmiyle uğraşan birinin başından geçen ve onu komik duruma düşeren bir hikayeyi de anlatarak kimya ilminin boş bir ilim olduğunu ifade eder.²⁹⁰

2. Sihir, Tılsım, Neyrenciyât ve ta'vîr

Sihir sözlükte; büyü, büyücülük, göz bağıcılık ve büyü kuvveti taşıma anlamlarında kullanılmaktadır. Sihir yapana da sihir-bâz denmektedir.²⁹¹

İbn Haldun sihri birtakım istidatların niteliğine dâir ilimler arasında göstermektedir. Bu sayede yani sihir sayesinde beşeri nefisler unsurlar âleminde etkiler meydana getirmeye güçleri yeter. Bu etki herhangi bir yardımcıya başvurarak veya vurmuyarak sağlanır. Bunlardan ilkinde sihir, ikincisine tılsım denir.²⁹²

Sihir, peygamberlerin getirdiği şeriatlar tarafından terkedilmiş bir ilimdir. Bu ilimlerle uğraşanlardan yıldız ve benzeri diğer şeyler gibi Allah'tan başkasına yönelme şart koşulmuştur. Bu yüzden sihirle ilgili kitaplar tek Allah inancına sahip toplumlar tarafından zararlı görülüp yaygınlığı azalmıştır. Hz. Musa'dan önce peygamberler ne şer'i kanun ortaya koymuş ne de ahkâm getirmişlerdi. Onların kitapları Allah'ın birliği, cennet ve cehennem hatırlatılması ve birtakım öğütler içermekteydi. Hz. Musa'dan önceki peygamberler sihri yasaklamadıkları için o zamanlar bu fenler yaygınlık kazanmıştı. Özellikle Nebatî ve Keldanilere ait sihri konu edinen eserler Hz. Musa dönemine ve sonrasına ulaşmıştır. Babil sakinlerinden Süryanilerin, Keldânilerin, Mısır halkından Kıptilerin ve başka kavimlerin sihir içerikli eserleri vardır. Babillilerin el- Felâhatu'n-nebatîye'si ile bunun dışında kaleme alınan, Mesâhıfu'l-kevâkibi's-seb'a (Yedi yıldızla dair sahifeler), Tumtum-ı Hindi sihir ilminin önemli eserleridir. El-Felâhatu'n-nebatîye isimli kitap sihrin toplum nezdinde bilinmesinde önemli rol oynamıştır.²⁹³

²⁹⁰ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye*, İstanbul, 1996, s.53-54.

²⁹¹ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, 2009, 1510-1511.

²⁹² İbn Haldun, a.g.e., s.898.

²⁹³ İbn Haldun, a.g.e., s.898.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Hız. Musa ve Hız. Süleyman dönemlerinde sihrin çok yaygın olduğu bilinmektedir. Zaten sihir ilk Hız. Musa döneminde manevi olarak yasaklanmıştır. Sihirbazlığın çok yaygın olduğu dönemlerden biri olan Hız. Süleyman döneminde sihirbazlar içinde çok ileri gidenler vardı. Hız. Süleyman onlarla mücadele edip galebe gelmişti. Yahudiler arasında büyücülük yaygın olduğu için onlar Hız. Süleyman'ı büyücülükle itham ediyorlar varlığa büyüyle hakim olduğunu iddia ediyorlardı. Bu Hız. Süleyman'a ve mucizelerine karşı büyük bir haksızlıktı. İşte Kur'an-ı Kerim Hız. Süleyman'a yönelik bu haksızlığı Bakara sűresi 102. áyetle reddediyor:

“şeytanların, Süleymân'ın mülk (salatanat ve nübüvvet)ü aleyhine uydurup takip ettikleri şeylere uydular. Halbuki Süleymân asla kâfir olmadı. Fakat o şeytânlar kâfirdirler ki insanlara sihri (büyücülüğü) ve Bâbil'deki iki meleğe; Hârut ve Mârut'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Halbuki onlar(yani o iki melek): 'Biz ancak fitneyiz (imtihan için gönderilmişiz).Sakın,(sihir, büyü yapıp da) kafir olma' demedikçe hiçbir kimseye (sihir)öğretmezlerdi. İşte onlardan (o iki melekten) koca ile karısının arasını açacak şeyler öğrendiler. Halbuki (sihirbazlar)Allah'ın izni olmadıkça, onunla hiçbir kimseye zarar verici değillerdir. Onlar ise kendilerini zarara sokacak, onlara fayda vermeyecek şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onlar muhakkak biliyorladi ki, onu (yani sihri)satın alan (ona revaç veren) kimsenin áhiretten hiçbir nasibi yoktur. Onlar, kendilerini cidden ne kötü şey karşılığı satmış olduklarını bilselerdi.”²⁹⁴

şairlerin sihirden bahsederken Harut ve Mârut'u dile getirmesi onların sihri öğreten iki melek olduğuna inanılmasındandır. Bu çerçevede hurafe kabilinden birçok rivayetle karşılaşırız. Yukarıdaki áyet aslında bu konuya da açıklık getirmektedir. İki meleğin cezalandırılmak için koyulduğu kuyu da çâh-ı Bâbil olarak anılır.

İbn Haldun sihrin mahiyetini ise insan ruhlarının sınıf sınıf olduğu görüşünden hareket ederek açıklamaya çalışır. Bu yaklaşım Hız.Süleymanla ilgili ithamı değerlendirmede bize önemli bir katkı sunmaktadır. İbn Haldun'a göre her sınıfın kendine özgü vasfı vardır. Peygamberlerin ruhları beşerilikten soyutlanıp melekî ruhaniyete yükselebilecek şekilde yaratılmıştır. Bundan dolayı meleklerin hitabını işitme, varlığa tesir etme ve Rabbani marifet elde etme yönleri vardır. Sihirbazların ve kahinlerin ruhlarında ise maddi aleme tesir etme ve yıldızların ruhaniyetini çekme özelliği

²⁹⁴ Abdullah Aydemir, **Tefsirde İsrâliyyat**, İstanbul,1985,s.181.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

vardır. Peygamberlerin varlığı etkilemesi Rabbani ve ilahi yardımla diğerlerinin ise nefsanî şeytani kuvvet sayesinde.²⁹⁵

Sihirbazların sahip olduğu nefislerin üç derecesi vardır:

a. Sibir: Sihirbazların nefislerinin herhangi bir yardımcı olmaksızın dikkatin bir yöne yoğunlaşması ve kalbin yönelişiyle etki oluşturmalarıdır. Gerçek sibir budur.

b. Tılsım: Sibir yapanların feleklerin, yıldızların, sayıların veya başka unsurların mizacından bir yardımcı sayesinde etki meydana getirmesidir. Sihre göre daha zayıftır.

c. Göz Bağlama: Göz bağıcılığı kişinin hayal kuvvetlerine yönelerek hayaller üzerinde bir çeşit tasarrufta bulunmalarıdır. Uygulayanın amacı ne ise ona göre hayal kuvvetleri üzerinde türlü türlü hayaletler, karartılar ve suretler elde ederler. Göz bağıcılığı yapan bu durumu öncelikle kendi ruhunda oluşturur sonra da kendi nefsinin kuvveti sayesinde seyircilerin duyularına indirir, telkin eder. Seyirci aslında bunu hariçteymiş gibi görür gerçekte ise dış âlemde böyle bir şey yoktur. Buna Arapça'da şa'beze denmektedir. Yani gözbağıcılığının karşılığı olan bu kelimeye Farslılar çeşm-bendi ismini verirler. El çabukluğuna dayalı aldatmalar ise hiffet-i yed veya hokkabazlık olarak anılmaktadır.²⁹⁶

İbn Haldun'un yukarıdaki görüşleri bizi sibir yapanların ruh yapılarının farklı olduğu tespitine götürmektedir. Ama farklı yapıdaki bu ruhların etkileri de kendi içinde farklıdır. Yani onları da alt tabakalara ayırmak gerekmektedir. Sibir çeşitleri de bu tabakaların etki durumuna göre şekillenmektedir.

Tılsımla ilgili bir hususu da ek olarak belirtelim. Taşkoprülüzade, tılsımın sibir ve yıldız ilmiyle ilgili iki türünün olduğunu söyler. Birincisi işe uygun zaman ve konumda faal gökyüzü güçleriyle pasif yeryüzü güçlerinin bir araya gelmesi durumunda ortaya çıkan konu edinen ilimdir. İkincisi ise yaprak, taş, deri ve kâğıt üzerine yazılmış yazı, resim, çizgi ve işaretlerin keyfiyetinden bahseden ilimdir. Tılsım Anadolu folklorunda büyü'nün etkisini sağlayan araç, kapıları açmaya yarayan söz, kadınların nazardan korunmak için taktıkları süs eşyası olarak da kullanılır.²⁹⁷

Sihirle ilgili verdiğimiz bu bilgilerden sonra onun Sünblzade Vehbî'nin eserlerindeki görünümünü arz edelim.

Öncelikle Dıvan'da sibirle ilgili birçok beyte rastlarız.

²⁹⁵ İbn Haldun, a.g.e., s.899.

²⁹⁶ İbn Haldun, a.g.e., s.899.

²⁹⁷ İlyas Çelebi, Tılsım, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2012, C.41, s.91.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Efsûnunu icrâ eder sihr-i kelâm imlâ eder

Teshîr-i sad-ma'nâ eder destimde câdû-yı kalem K.22/37

“Söz büyüü efsununu icra eder, düzeltir; kalem cadısı elimde yüz anlamlı büyü haline gelir.”

Başka bir beyitte Sünbülzade Vehbi rakibi susturan ilzam eden büyüü kalemi olduğunu söylerken onu abanostan bir asâya benzetiyor. Burada zımnî biçimde Hz. Musa'nın asâsına göndermede bulunulur nasıl ki Hz. Musa'nın asâsı sihirbazların asâlarını etkisiz kıldıysa şâirin büyüü kalemi de diğer şairleri susturmuştur:

Bu kilk-i pür-füsündür Vehbiyâ hasmı eden ilzâm

Hemân ibtâl-i sihre âbnûsî bir asâmız var G.121/1

Şâir, şu beyitte de sözünü Hüsrev Perviz'in rüzgarın getirmiş olduğu mucizevi hazinesiyle bir tutar. O, ayrıca hazineleri yılanların beklediği ve tılsımlı olduğu inanışına da gönderme de bulunmuştur. Şairin sözü hazine, kapıcısı da kalemdir.

‘Aceb gencine-i bâd-âver-i îcâzdır nutkum

Tılsım ile anın su'bân-ı hâmem oldu derbânı K.5/4

Lutfiyye de ise sihir için şunları söyler Sünbülzâde :

Sihir için Tebbet-i vârun okuma

Rukye-hânlık ile efsun okuma

Olmayıp sihr-i harâma meyyâl

Şî're sa'y it ki odur sihr-i helâl

Lutfiyye, B.140-141

“Sihir yapmak için Tebbet sûresini tersinden okuma, duâ okuyorum diye efsun okuma haram olan sihre meyledeceğine helal olan şî're yönel!”²⁹⁸

Lutfiyye'de nârenciyât terimi sözlüklerde karşımıza çıkan anlamının dışında kullanılmıştır. Sözlükte nîrenc olarak geçer ve Farsça nîreng kelimesinin bozulmuş halidir. Nârenciyat, sihir ve efsuna benzer ama sihir olarak kabul görmemektedir. Sihir ve simyâdan farklı olan nârenciyat hayalen acayip suretler manzaralar oluşturmaz. Gözbağcılığı, hayâl-bâzlık veya hokka-bâzlık olarak isimlendirilir. Aklın ötesinde işler gösterirler.²⁹⁹

Sünbülzade Vehbi, nârenciyatı cinleri kendine bağlamaya çalışan ilm-i azâim ile karıştırmıştır.³⁰⁰ Nârenciyat aslında gözbağcılığdır.

²⁹⁸ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, a.g.e., s.49.

²⁹⁹ Mütercim Âsım Efendi, **Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi**, (Yay. Haz.Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul, 2013, s.1063.

³⁰⁰ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, a.g.e., s.50.

SÜNBUŁZÂDE VEHBÎ KİTABI

Define bulma bilgisi olan ta'vîr ilmi için Sünbülzâde Vehbi olumlu düşünmemektedir.

Şakk-ı arz ile define bulamaz
Çatlasa yerde hazîne bulamaz

Kapdırıp malını aldanma sakın
Mağribi mâl bulur sanma sakın
Lutfiyye, B.184-185

Yine Lutfiyye de tılsım için şairimiz şunu söyler:
Eyleme fenn-i tılsımâta heves
Açamazsın o tılsımı öz kes
Lutfiyye, B.186

*“Tılsımât fennine heveslenme kendi başına o tılsımı
çözme”³⁰¹*

3.İlm-i Azâim

Âgâh Sırrı Levend ilm-i azâimi ruhları davet ve teshir ilmi olarak tanımlar.³⁰²

Bedensiz ruhlardan istifade etmeye azâim ve bedenlenmiş ruhlardan yardım almaya ise ilm-i istihzar diyenler de vardır.³⁰³

Azâim kelimesi, Arapça azimet kelimesinin çoğuludur. Kişinin kalbinin bir şeye bağlanarak bütün ruhi gücüyle ona yönelmesine azimet deniyor. Azim ilmini bilenler bu yolla cinlere ve şeytanlara tesir ederek onları hizmetlerine aldıklarına inanmaktadırlar. Birçok âlim bunun mümkün olduğu görüşünü kabul etmektedir.³⁰⁴

Hz. Süleyman, Kur'ân-ı Kerim'den de öğrendiğimize göre cinleri ve şeytanları kendi hizmetinde buldurmuştur. Kur'ân-ı Kerimde “Bunun üzerine biz de istediği yere onun buyruğu ile kolayca giden rüzgârları, bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları, demir halkalara bağlı diğerlerini onun buyruğuna verdik”³⁰⁵ denmektedir. Bu ayet, Hz. Süleyman'a bir mu'cize olarak Allah tarafından cinleri istihdam etme gücü verildiğini ifade etmektedir..

İbn Nedim, Hz. Süleyman peygamberi cinleri ve şeytanları kendine kul köle yapan ilk kişi olarak göstermektedir. Hz. Süleyman'a katiplik yapan Asaf bin Berhiya, Yusuf bin İsû

³⁰¹ Süreyyâ Ali Beyzâdeoğlu, a.g.e., s.55.

³⁰² Âgâh Sırrı Levend, a.g.e., s.228.

³⁰³ İlyas Çelebi, a.g.e., 1997,s.518.

³⁰⁴ Yusuf Çakar, a.g.e., s.56.

³⁰⁵ Kur'an-ı Kerim Sa'd 38/37.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

,Hürmüzan bin el-Kerdül cinlerin ve şeytanların lideri Fuktus'u onun huzuruna getirmiştir. Fuktus ile beraber gelen cin ve şeytanların liderleri Hz. Süleyman'a bağlanma anlaşması yapmıştır.³⁰⁶

Bu cümlelerden anlaşılıyor ki cinlerin ve şeytanların Hz. Süleyman'a bağlılığı bir anlaşma çerçevesinde gerçekleşmiştir. Allah'a itaat eden ve Ondan hiç kimsenin ulaşamayacağı bir saltanat isteyen Hz. Süleyman'a cinlerin bağlanması insanoğlu için de bir sınır çizmektedir. Onlarla irtibata geçilebilir ama bu salim ve Allah'a itaat eden bir kalbin yapabileceği bir iştir. Yoksa cinlerin ve habis ruhların maskarası olma tehlikesi söz konusudur.

Ruh çağırma için Osmanlı döneminde kullanılan terim huddâmçılıktır.³⁰⁷ Ruh çağırma celseleri denilen daha çok batı kökenli ortamlarda aslında çağırılan ruhun gelmediği ama habis ruhların ve kötü niyetli cinlerin oraya katılanları alaya aldığı kanaati yaygındır. Özellikle Cumhuriyet devrinde bir ara Ankara bürokrasisinde ruh çağırma seanslarının moda olduğunu gazeteci yazar Murat Bardakçı bir yazısında dile getirir. Bu yazısında Murat Bardakçı, Enis Behiç Koryürek'in 'Geçsin günler, haftalar' diye başlayan 'Hatıra' isimli şiirini besteleyen Erol Sayan'ın şiirin güftesinin eksik kaldığı düşüncesiyle bir ruh çağırma celsesinde Enis Behiç'in ruhunu çağırdığı bilgisini paylaşmaktadır. Güya ruh çağırma celsesine katılan Enis Behiç'in ruhu şiirin sonuna yeni mısralar eklemiştir. Bestekar Erol Sayan da şiiri eklenmiş haliyle tekrar bestelemiştir. Murat Bardakçı'nın ruh çağırma seanslarıyla ilgili naklettiği başka bir anekdot ise; şair Enis Behiç Koryürek'e aittir. Şair, Türkiye'de ruh çağırma ve ispritizma işlerinin öncüsü Bedri Ruhselman ile tanışmasıyla ruh çağırma işine merak sarar. Kısa sürede ruh çağırma celselerinin aranan ismi olan Enis Behiç Koryürek, bu seanslarda kendisiyle temasa geçen 1734'te Trabzon'da vefat etmiş olan Mevlevi şairi Çedikçi Süleyman Efendi'nin ruhundan tebliğler aldığını iddia etmektedir. Enis Behiç, Çedikçi Süleyman'ın ruh çağırma seanslarında yazdırdığı şiirleri Vâridat-1 Süleyman isimli kitapta toplar. Bu kitaptaki bazı şiirler ise Refik Fersan, Suphi Ziya Özbekkan gibi meşhur bestekarlar tarafından bestelenir.³⁰⁸

Görüldüğü gibi Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de ruh çağırma, cinleri istihdam etme gibi yaklaşımlar

³⁰⁶ İbn Nedim , a.g.e., s.792.

³⁰⁷ İlyas Çelebi, Ruh Çağırma, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2008, s.201.

³⁰⁸ Murat Bardakçı, **Habertürk Gazetesi**, 16 Nisan 2017 Pazar.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

birçok meraklısını kendine çekmiştir. Fakat bilhassa ruh çağırma seanslarında karşılaşılan durumların doğruluğu şüphelidir. Ruhların geldiği ve tebliğlerde bulunduğu ifadeleri gerçeklik noktasında tartışmalıdır. Konuyla ilgili anlatılanların hoş hatıralar olarak benliğimizde yer etmesinden başka bir geçerliliğinin olmadığı düşüncesindeyiz. Sünbülzâde Vehbi Divan'ında ruh çağırma ve cinlerin itaat ettirilmesiyle ilgili bir beyte rastlayamadık. Lutfiyyesi'nde ise; nârenciyât başlığıyla cinlerin emir altına alınmasına yönelik şairin görüşleri dile getirilir. Ama burada bir bilgi yanlışıyla karşılaşırız. Azâimle ilgili verilmesi gereken bilginin nârenciyat başlığı altında sunulduğu gözlenmektedir.

Çarpılır itmege râm u teshîr
Kavm-i cinnî nice bî-çâre fakîr

Düşmen-i Âdem iken div ü perî
Yok midur anlara dahlin hatarı

İtme da'vet yanına şeytânı
Sanma haddâmın olur ruhânî

Lutfiyye,B.,145-147

“Birçok çaresiz fakir, cin taifesini kendine bağlamak isterken çarpılır, şeytan ve peri insanların düşmanları olduğundan onlara müdahale etmenin tehlikeleri vardır. Şeytani yanına çağırma ,onun sana ruhani bir varlık olarak hizmet edeceğini düşünme.”³⁰⁹

Görüldüğü gibi Sünbülzâde Vehbi, cin ve şeytanları kendine bağlama işinin akıl karı olmadığını vurgulamaktadır.

4.Fa'l, Reml ve Tefe'ül

Yapılacak bir işin sonucunun iyi mi kötü mü olacağını önceden bilmek; insanın yazgısını öğrenmek, talihli olacağı girişimleri sezme, yapılması gereken bir iş için uğurlu bir saat seçebilmek hususunda yapılan tüm yorumlamalar bize falın anlamını verir.³¹⁰ El falı, kur'a falı, yıldız falı, reml falı ,çay falı, kahve falı, iskambil falı, kafatası falı, rüzgar falı, balmumu falı, kemik falı, bulut falı, tuz falı, ateş falı , el yazısı falı, rüya falı... gibi bir çok fal çeşidi vardır.³¹¹

Bilhassa reml falı yani kum falı klasik Türk şiirinde çokça karşımıza çıkar. Bazı kaynaklar bu falın kökenini Hz. İdris veya Hz.

³⁰⁹ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, a.g.e., s.50.

³¹⁰ Sennur Sezer, **Osmanlı'da Fal ve Falnameler**, İstanbul, 1998, s.9.

³¹¹ Halil Ersoylu, 'Fal,Falname ve Bir Çiçek Falı:Der Aksâm-ı Ezhâr', **Türkiyat Mecmuası**,1997,C.20,s.200-201.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Danyal'a bağlarlar. Remil bakanlara remmâl denir. Başlangıçta kum üzerinde yapılan noktalarla bakılan bu fal şekli sonraları özel tahtalara yapılmıştır. Bu falın temeli on altı satıra rast gele işaretlenen noktalardır. Bu noktalar tek ya da çift sayıda oluşlarına göre biçim alarak yorumlanır. Bir tahtanın üstündeki kumu parmakla işaretleyerek veya bir kâğıda saymadan satırlar biçiminde noktalar koyup ardından da üstüne zar atarak remil falına bakılabilir. Remil dörder dörder ayrılmış on altı satırdan oluşur. Dörtlülerde satırların on beş ile otuz nokta aralığında olması gerekir. Remil bakmak için abdestli olmak, falın bakıldığı yerin temiz olması, fal bakacak ve falı bakılacak kişinin temiz olması, kişinin fal atarken düşüncesini fala yoğunlaştırıp sağ elle soldan sağa doğru nokta koyması, nokta koyarken Allah adını anması gibi hususlara dikkat etmek gerekir. Remlin uygun ve uğurlu saatlerde atılması önemlidir. İyilik belirtileri sa'd, uğursuzluk belirtisi ise nahs olarak isimlendirilir.³¹²

Tefe'ül ise; halk arasında Kur'ân falı veya Danyal falı olarak bilinmektedir. Bu ilim, bir olayın veya gelişmenin gelecekte ortaya çıkacak bazı durumlar hakkında işaretler taşıdığı düşüncesine dayanmaktadır. Tefe'ül terimi bir şeyi uğurlu saymak, bir olayı bir hayrın başlangıcı olarak görmek ve bu doğrultuda yorum yapmaktır. Karşıtı ilm-i teşe'ümdür. Teşe'üm bir şeyi uğursuz saymaktır.³¹³

Tefe'ül yalnızca Kur'ân ile yapılmaz. Bundan dolayı bu fala kitap falı da diyebiliriz. Divân-ı Hafız, Mesnevi, Ahmediyye, Muhammediye ve Envâru'l-Âşıkîn gibi kitaplar genelde tefe'ülde kullanılır. Kitap falı daha çok gözü kapalı olarak Kur'ân'ı veya adı geçen kitapları açarak yedi sayfa gerisinden ilk göze çarpan ayeti veya sayfayı okuyarak gerçekleştirilir.³¹⁴

Tanımlarını verdiğimiz gizli bilimlerden fa'l, reml ve tefe'ül kavramları Sünblzâde Vehbi tarafından nasıl ele alınmakta örnekler ışığında görelim. Aşağıdaki beyitte şâir sevgilinin güzelliğinin talihini bir falcıdan soruyor; falcı da sevgilinin parlak yüzüne bakıp ayva tüylerinden hareketle onun talihini iyiye yoruyor:

Tâli'-i hüsnünü bir fâl-küşâdan sordum
Bakıp ol rûy-ı münire dedi lihyândır hat G.136/4

³¹² Sennur Sezer, a.g.e.,s.43-44.

³¹³ Yusuf Ziya Sünbüllü, "İlm-i Tefe'ül ve Tefe'ül-nâme(Kur'ân Falı)Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Kış 2008,s.386.

³¹⁴ İlyas Çelebi, "Fal", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,1995,C.12,s.139.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sünbülzâde Vehbi Kur'ân falı açıp faldan fetih müjdesi çıkınca bu sonuca inancının tam olduğunu vurgular:

Tefe"ül eyledim *innâ fetahnâ*³¹⁵ çıkdı Mushaf'dan

Yakînim var bu fâl-i dil-küşâya yekdir Allâh yek K.10/3

Sünbülzâde Vehbi Divân'ında reml ile ilgili kavramları kullanmaz ama Lutfiyyesi'nde remle yönelik olumsuz yaklaşımda bulunur. Ona göre reml uğursuz, kötü bir sanattır. Bu işle uğraşanların çoğu fakir ve kötü bilinen kimselerdir. Remle uğraşanların falında hep fakirlik çıkmaktadır.

San'at-ı reml ise gayet meş'ûm

Ekser erbâbı fakîr ü mezmûm

Anların kur'asıdur fakr u suâl

Tahtasın başına çalsun remmâl

Lutfiyye, B.129-130

5.İlm-i nücûm

İlm-i tencim, ilm-i ahkâm-ı nücûm, astroloji olarak da anılan bu ilmin matematiksel ilimlerden olan astronomiden farkı, yıldızların konum ve hareketlerinin bir işaret sistemi oluşturduğunu bunun sayesinde şimdiki durumla geçmiş, gelecek hakkında bilgi edinilebileceğini savunmasıdır. Astroloji bir anlamda astronominin metafiziğidir.³¹⁶

Yıldız ilmiyle uğraşanlara müneccim denilmektedir. Münecimler, nücûm san'atı sayesinde unsurlar âleminde ortaya çıkan şeylerin ve üzerlerinde görülen etkilerin yıldızların kuvvetini tanıma suretiyle önceden bilinebileceğini iddia ederler.³¹⁷

Bu ilmi ilk defa Nebatîler sistematik hale getirmiştir. Yıldızlara taptıkları için bu durum onları yıldızları inceleyip, yıldızlar hakkında hüküm çıkarmaya sevk etmiştir. Nebatîler dışında Yahudilerin de bu ilimle çokça meşgul olduğu, hatta bu hususta Zühre isimli kitaplarının bulunduğu kaynaklarca ifade edilmektedir.³¹⁸

Yıldızlarla ilgili ilk incelemeler, onların hareketlerinden hüküm çıkarmalar inanç kaynaklıyken sonraları geçmişle gelecek hakkında bilgi edinme merakına dönüşmüştür.

³¹⁵ Kur'ân-ı Kerim, Fetih Suresi, 48/1.

³¹⁶ Tefik Fehd, İlm-i Ahkâm-ı Nücûm, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 22, İstanbul, 2012.

³¹⁷ İbn Haldun, **a.g.e.**, s.956

³¹⁸ Âgâh Sırrı Levend, **a.g.e.**, s.197.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

İlm-i ahkâm-ı nücûma esas olan yedi gezegen ve on iki burçtur. Bu ilimle uğraşanlara göre; her insan, hatta hayvan, bitki ve madenler bile yıldızların tesiri altındadır. İnsanlar tesiri altında olduğu yıldızların özelliklerine göre iyi-kötü, cömert-cimri, talihli-talihsiz olabilir.³¹⁹

Nücûm ilminin esasını teşkil eden burçları ve gezegenleri şöyle sıralayabiliriz:

Burçlar:

1. Hamel(Koç)
2. Sevr (Boğa)
3. Cevzâ(İkizler)
4. Seretân(Yengeç)
5. Esed (Aslan)
6. Sünbüle (Başak)
7. Mizân(Terazi)
8. Akreb
9. Kavs(Yay)
10. Cedî(Oğlak)
11. Delv (Kova)
12. Hut (Balık)

Gezegenler:

1. Zuhâl (Satürn)
2. Müşteri (Jüpiter)
3. Merih (Mars)
4. Şems (Güneş)
5. Zühre (Venüs)
6. Utarid (Merkür)
7. Kamer (Ay)³²⁰

Gezegenlerin bazıları uğurlu (sa'd) bazıları uğursuz(nahs)dır. Zuhâl, Merih uğursuz; Müşteri, Zühre uğurlu ve Utarid ise uğurluyla uğursuz arasında değişkendir.³²¹

Nücûm ilmine göre yedi gezegene ait biner seneden ibaret yedi devir vardır. Bu devirler Zühâl ile başlar ve buna devr-i Âdem de denir. İçinde bulunduğumuz devir Kamer devri olup devr-i Muhammedi olarak zikredilir.³²²

Astrolojiye ait Sünbülzâde Vehbi Divân'ında birçok beyitle karşılaşırız. Şair, şu beyitte binlerce yıl geçse de gezegen ordusu

³¹⁹ Âgâh Sırrı Levend, a.g.e. s.197-198.

³²⁰ Metin And, **Minyatürlerle Türk İslam Mitolojyası**, İstanbul, 1998.

³²¹ Metin And, a.g.e., s.351-359.

³²² Âgâh Sırrı Levend, a.g.e., s .202.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

kutluluk üzere bir araya gelmez ve dünya feleğinin gözü de bir daha böyle çok talihli hükümdarı göremez diyerek hükümdara övgüsünü dile getirir:

Görür mü böyle bir sâhib-kırânı dîde-i gerdün
Hezârân sâl olursa cünd-i seyyâre kırân üzere
K.15/26

“Kılıcın korkusuyla gökyüzü kubbesindeki aslan titrerken feleğin oğlağı bin canla kurban olursa buna şaşılır mı ?” diyen şair burçları aşağıdaki beyitte benzetme unsuru çerçevesinde kullanmıştır:

Esed bâm-ı semâda bîm-i şemşîr ile lertzândır
Nola Cedy-i felek biñ cân ile olursa kurbânı
K.5/19

Sünbülzâde Vehbi; Lutfiyyesi'nde yıldız ilmini uğraşılmaması gereken ilimlerden görmektedir. Yıldız ilmiyle uğraşanların söylediklerinin hep yalan olduğunu ifade eder:

Recm-i gayb itdiğičün ehl-i nücûm
Oldı mânend-i şeyâtin mercûm
Ekseri sözleridir kizb-i sarîh
Ne amel binde biri çıksa sahîh
Lutfiyye, B.111-112

6.Vefk, Nüşakârlık, Himyâ ve Rukye

Vefk, bir dörtgende uzunlamasına ve enlemesine birbirini kesen doğru çizgilerden meydana gelen bir şeklin içine koyulan sayı ve harflerdir. Üçlü, dördü, beşli, altılı, yedili sekizli, dokuzlu vefkler vardır.³²³

Görüldüğü gibi vefklerde tılsım ifade eden sayı ve harfler önemlidir. Kullanılan sayı ve harflerin etkisiyle yapanın amacı neyse onun gerçekleşeceği inancı vardır.

Erkek ve kadın vefkleri farklı olur. Güneş ve açılarının bazılarında sadece erkekler için bazılarında ise sadece kadınlar için vefk uygulaması mümkündür.³²⁴

Her insanın mizacına uygun vefk yapıldığında bazı sonuçların kolaylıkla elde edilebileceğine inanılır. Vefkin amacı da zaten beklentilerin gerçekleşmesi düşüncesidir.

³²³ Yusuf Çakar, a.g.e., s.240.

³²⁴ Bülent Kısa, *Havâssın Derinlikleri*, İstanbul,2005,s.156-157.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Vefkin dışında ele alacağımız bir diğer manevi korunmaya yönelik gizli ilim ise muska yapımıdır. Osmanlı döneminde muska daha çok nüsha ismiyle anılmaktadır.

Gizli ilimlerin bir terimi olan nüsha; hastalık, şirinlik ve birçok hususta yazılan duaları içeren şeyin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu duâlar iki üç santim eninde ince bir kâğıda yazılır, üç köşeli olarak bükülür, bir muşambaya sarılarak boyna veya kola takılırdı. Nüsha, muska anlamında kullanılmaktadır. Nüsha yapan kimseye nüshakâr denir.³²⁵

Rukye ise, Arapça nefes, okuma, havas ehlinin okuduğu azâyim manalarına gelir. Rukye yaparak birçok hastalık ve zararlı hayvandan korunmaya çalışılır.³²⁶

Rukyeyle ilgili Taşköprülüzade şunları söyler: “ *Bu ilim, iplik ve saç düğümleri ve bunlar gibi özel eserlere terettüp eden bazı özel fiil ve işlemlerden bahseder. En çok hastalara yapılır. Farsça’da efsûn denir ki aslı âb sûn dur. Çünkü çoğu onu suya okuyup, nazar degen kimseye içirir. Yahut üzerine dökülür. Arapça’da rukye demelerinin sebebi de, güyâ o kelimeler râkinin göğsünden yani efsûn okuyanın kalbinden akıp mizâcî bozulana gelir. O sözlerin bir kısmı pehlevî bir kısmı kibtî dilinden olur. Sözlerin bazıı hezeyân bazıı da düşünce ve inanışlarına göre cinlerden alınmışlardır.*”³²⁷

Yine Sünblzâde Vehbî’de gizli bilimlerden olarak karşımıza çıkan Hımyâ’yı bir çeşit kendini koruma tılsımı olarak düşünebiliriz. Biraz sihirle de ilgisi vardır.

Tüm bu gizli bilimlerle ilgili terimler Sünblzade Vehbî’nin Divan ve Lutfiyesi’nde geçmektedir.

Sünblzâde aşağıdaki beyitte “*Kaza dünyanın kara kıtalarından oluşan dörtte birlik bölümünü Hüsrev’in egemenliği altına almış, Süleymân’ın mührünü yüzüğünde dörtlü vefk yapmış.*”^{der}

Kazâ ol hüsrevin mahkûmu kılmış rub ‘-ı meskûnu

Nigininde murabba vefk edip mühr-i Süleymân’ı

K.5/25

Şu beyitte ise; övülen şahsın rukyesini melekler yazmaktadır:

Hırz-ı ta’vizât-ı Rabbânî nigezbânlık edip

Zât-ı vâlâ-kadrine olsun melâ’ik rukye-h’ân

Tarih 27/5

³²⁵ Ahmet Talat Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, (Haz. Cemal Kurnaz), Ankara, 2007, s.303.

³²⁶ Yusuf Çakar, **a.g.e.**, s.59.

³²⁷ Taşköprülüzade Ahmed Efendi, **a.g.e.**, s.333.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sünbülzâde, Lutfiyye'de himyâyı akıllı insanın yapmayacağı iş olarak olumsuz bir şekilde niteler:

Himyâ âdemi mahmî idemez

Âkil ol tehlike râha gidemez

Lutfiyye, B.188

Yine Lutfiyye'de muskacılık azgınlık olarak ifade edilir:

Nüshacılık hele pek azmaktır

Ya'ni encâmı göbek yazmaktır

Lutfiyye, B.14

7.İlm-i Sîmyâ

Tılsım için kullanılan simyâ kelimesi zamanla harflerin esrarıyla ilgili bir terim haline gelmiştir.³²⁸

Harflerde sihirli bir yön olduğu bu yönün de harflerin mizacından kaynakladığını dile getiren âlimler harfleri tabiatları itibarıyla ateş, hava, su, toprak harfleri olarak dörde ayırdılar. Onlara göre; ebced kelimesindeki elif ateş, be hava, cim su ve dal toprağı karşılar. İlm-i simyâyı uğraşanlar sonra da Arapça harfleri yedişerli guruba ayırdılar. Örneğin simyâyı uğraşanlar ateş harflerini soğuktan mütevellid hastalıkları ortadan kaldırma amaçlı kullandılar.³²⁹

İlm-i simyâ bugün galat-ı meşhur olarak manevi alışimi yani kimya olarak kullanılsa da aslında daha çok harf ve rakamlarla yapılan bir göz boyamacılığıdır.³³⁰ Simyâcılarının iddia ettiği ve harflerle rakamlara esrar yükleme çabalarının insanları kandırmacadan başka bir şey olmadığını söyleyebiliriz. İlm-i Simya Lutfiyye'de geçmekte ve hayal ile kuruntu olarak görülmektedir. Sünbülzâde Vehbî'ye göre simya aslı şüpheli bir hokkabazlıktır.

Sîmyâ ise hayâl ü evhâm

İsmi var gerçi velîkin kurı nâm

Ashıdır şu'bede-i mevhûme

Yani suret viremez ma'dûme

Lutfiyye, B.177-178

³²⁸ İbn Haldun, a.g.e. ,s. 909.

³²⁹ İbn Haldun, a.g.e. s.909-910.

³³⁰ Mahmud Erol Kılç, a.g.e. ,s.141.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

8.İlm-i Ta'bir-i Rüyâ:

Rüya, ruhani bir şey olup, uykuda iken ruhun manâlar âlemine dalması sonunda gaybdan kendine yansıyan varlıkların şekil ve suretini bir anda görmesidir.³³¹

Rüyâ tabiri ise; uyku anında görülen hayali şekillerin enfüsü ve âfâki taraflarını ayırt edip bir ipucuyla onların ötesindeki gerçekliğe vakıf olmaya çalışmaktır.³³² İslam bilginlerine göre en eski rüya tabircisi Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'tur.

Sünbülzâde; Lutfiyye de meşhur rüya yorumcusu İbn Şirin'den bahsederek yazmış olduğu eseri över. Şairin rüya tabirine bakışı olumludur. Fakat rüya tabir ettirirken ehil insanlara yaptırılmasını tavsiye eder.

Fenn-i ta'birde İbn-i Şirin
Yazdı çok nesne şîrîn
Sakın ammâ ki mu'abbirlikten
Düşü azmışlarla birlikten

Lutfiyye, B.134-135

9.İlm-i Firâset

Firaset, insanların, diğer varlık ve olayların iç yüzünü keşfetme, gelecek hakkında doğru tahminde bulunma melekesi anlamına gelmektedir. Bu hususu işleyen ilim dalı ise ilm-i firâsettir.³³³

Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyyesi'nde firaset ilmine değinilmekte ve bu ilim olumlu ifadelerle anılmaktadır.

Fenn-i ra'nâ-yı ferâset ne güzel
Bilesin hâl-i kıyâfet ne güzel
Lutfiyye, B.269

10.İlm-i Cifr

Cifr, şifre alfabelerinden birinin adıdır. Gelecekte meydana gelecek olayları değişik metotlarla öğrettiğine inanılan ilim dalıdır. Bu ilmin esası harflerin ve sayıların terkibi üzerinedir. Yani ebcede dayanır.³³⁴

Taşköprülüzâde bu ilmi, cifr ve câmi'a ilmi başlığı altında alarak levh-i mahfuzda yazılı olanın özet halinde bilinmesi olarak

³³¹ Hasan Avni Yüksel, *Türk-İslam Tasvvuf Geleneğinde Rüyâ*, İstanbul, 1996. s.133.

³³² Hasan Avni Yüksel, *a.g.e.*, s.92.

³³³ Süleyman Uludağ, *Firâset, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul, 1996.

³³⁴ Ahmet Mermer-Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 2016, s.37.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

nitelendirir. Ona göre; cefr, levh-i kazâdan ibarettir ki akl-ı küldür. Câmi'a levh-i kaderdir ki nefis-i küldür. Cifr ilminin Hz. Ali tarafından tesis edildiği iddia edilmektedir. Hz. Ali, yirmi sekiz harfi en açık yolla cifr cildinde ortaya koymuştur. Onlardan özel ve belirli şartlarla hususi anlamlar çıkarılır. Bunlar arasında kaza ve kader levhinde olanlar bulunmaktadır. Geçmiş peygamberlerin kitaplarında da bu ilim vardır.³³⁵

Sünbülzade Vehbi, cifrle ilgili Divan'ında geçen aşağıdaki beyitte öğrenmenin önemine dikkat çekmektedir. Dünyanın hükümlerini okuyarak bulduğunu bu hükümlerin aklın cifr kitabında kayıtlı olduğunu ifade eder. Şair, bununla dünyanın sırrına ermenin ancak okuyarak çabalayarak akılla olacağını cifr gibi manevi çıkarımlara dayalı ilimlere bel bağlamamak gerektiğini ima yollu anlatmaktadır.

Tetebbu' eyleyip ahkâm-ı dehri 'âkıbet buldum
Kitâb-ı cifr-i 'aklîde bu vech üzre muharrerdir

Divan, K.41/44

Sünbülzâde Vehbi, Lutfiyesi'inde ise; cifr ilminin keramet sahibi kimselerin işi olduğunu onların ise bunu para karşılığı dahi olsa kimseye açıklamayacağını dile getirir:

Cifr ise ehl-i kerâmet işidür
Kim görür ehlin anun kim işidir
Anı eşhâsa iyân itmezler
Akçe zımnında beyân itmezler

Lutfiyye , B.132-133

11.İlm-i Kırtasiye ve İlm-i İhfâ

Kırtasiye kâğıttan altın yapmak ilmi; ilm-i ihfâ ise birdenbire ortadan nasıl kaybolunacağını anlatan ilimdir.³³⁶

Taşköprülüzâde, ihfâ ilmini insanın kendisini başkalarının yanında onların gözlerinden gizleme bilgisi olarak ifade eder. Kişi etrafındakileri görürken onlar kişiyi görememektedir. İhfâ, özel dua ve azâim ile ruhları etkileyerek gerçekleştirilir. Taşköprülüzâde, velayet sahibi olanlar hariç bu ilmi öğrenmek isteyenlerin amaçlarına ulaşamayacaklarını söyler.³³⁷

Sünbülzade, Lutfiyesi'nde bu iki ilimden de olumsuz ifadelerle bahsetmektedir.

İlm-i kırtâsı bilen bî-çâre

³³⁵ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, a.g.e, s.1032-1033.

³³⁶ Âgâh Sırrı Levend, a.g.e., s.229.

³³⁷ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, a.g.e., 337.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Ola mı akçeye pâre pâre

Lutfiyye, B.186

“Kırtâs ilmîni bilen kişi paraya parça parça ola mı?”³³⁸

İlm-i ihfâyı da boş yere uğraşılacak ilim olarak gören Vehbi, sürmenin insanı gizleyemeyeceğini bunu iddia eden şeytan kisveli insanları ise yanımıza yaklaştırmamamızı öğütlemektedir.

Olma âvare-i ilm-i ihfâ

Kendini gözgöre itme rüsvâ

Aslı yokdur bilesin çekme ziyân

Hüdhüdi eyleme maktû'-ı zebân

Sürme mahfî idemez insânı

Sürmeli anı diyen şeytânı

Lutfiyye, B.191-193

12.Nazar(göz değmesi)

Göz değmesi, kem nazar sahibi olan bir kişinin ruhundan ileri gelen etkidir. Kem nazar sahibi idrak ettiği bir hali ve maddeyi güzel bulur. Bu hususta da çok ileri gider. Böyle bir hoşlanma, güzel bulma halinden bir kıskançlık ortaya çıkar. Kıskançlıktan kaynaklı bu his içinde o maddeye veya hale sahip olma isteği yatar. O maddeyi veya hâli kendine mal edemeyince kıskançlığından dolayı onların ortadan kalmasını tercih eder. Göz değmesi doğuştan getirilen ruhsal özelliğin şartlar mevcut olunca sahibinin ihtiyarına bağlı olmadan ortaya çıkma durumudur.³³⁹

Şair, aşağıdaki beyitte övdüğü kimseyi dünyanın gözünün aydınlığı olarak nitelendirip onun Allah'ın koruması altında kötü nazardan muhafaza edilmiş bir şekilde olması için dua etmektedir:

'Aceb nûr-ı basardır ol cihânın kurretü'l-'aynı

Masûn olsun hemîşe bed-nazardan hıfz-ı Mevlâ'da

K.4/49

SONUÇ

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki gizli ilimlere ait terimlere Sünblzâde Vehbi'nin Divan ve Lutfiyesi'inde önemli miktarda rastladık. İlm-i kimyâ, sihir, tılsım, neyrenciyât, ta'vîr,

³³⁸ Süreyya Ali Beyzâdeoğlu, a.g.e. s.55.

³³⁹ İbn Haldun, a.g.e., 906.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ilm-i azâim, fa'l, reml, tefe'ül, ilm-i nücûm, vefk, nüshakârlık, himyâ, rukye, ilm-i sîmyâ, ilm-i ta'bîr-i rüyâ, ilm-i firâset, ilm-i cifr, ilm-i kırtâsiye, ilm-i ihfâ, nazar gibi gizli ilimler Divan ve Lutfiyye'de karşımıza çıkmaktadır.

Bu terimler, divanda ya şiirin muhteva yapısını oluşturan asli unsur ya da benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Şâirin gizli ilimlere yönelik bakış açısını Divan'da geçen beyitlerde bulamayız. Çünkü O, gizli ilimlerle ilgili terimlere Divan'da yalnızca malzeme unsuru olarak yer verir. Lutfiyye ise; nasihat içerikli bir eser olduğu için gizli bilimlere ait unsurlar değerlendirmeye eserin bünyesine girmiştir. Sünbülzâde, Lutfiyye'de nasihatın gereği gizli ilimleri bilmenin faydalı olup olmaması noktasını kritize etmiştir. Bundan dolayı Sünbülzâde, Lutfiyye'de rüya tabiri, cifr ve firaset ilmi dışındaki ilm-i nücûm, ilm-i vefk, ilm-i sihr ve nüshkârî, nârenciyyât, ilm-i kimyâ, ilm-i simyâ, ilm-i ta'vir, tılsımât ve himyâ, ilm-i ihfâ, ilm-i kırtâsiye gibi gizli ilimleri olumsuz sıfatlarla anmıştır. Şair, genel itibarıyla Lutfiyye'de gizli ilimlerin öğrenilmesini tavsiye etmemekte ve faydasız görmektedir. Sünbülzâde Vehbî'nin olumsuz olarak eleştirdiği gizli ilimlerle ilgilenenler azgınlık, akılsızlık, yalancılık gibi kötü sıfatlarla dile getirilmektedir. Ayrıca şair, onları boş hayal, kuruntu peşinde koşmakla itham etmektedir.

KAYNAKÇA

- AND, Metin, **Minyatürlerle Türk İslam Mitologyası**, İstanbul, 1998.
- AYDEMİR, Abdullah, **Tefsirde İsrâliyyat**, İstanbul, 1985.
- BEYZADEOĞLU, Süreyya Ali, **Sünbülzâde Vehbî, Lutfiyye**, İstanbul, 1996.
- ÇAKAR, Yusuf, **Gizli Bilimler**, İstanbul, 2008.
- ÇELEBİ, İlyas, "Fal", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXXV, İstanbul, 1995.
-, "Havvas İlmi", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XCVI, İstanbul, 1997.
-, "Ruh Çağırma", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXXV, İstanbul, 2008.
- ÇELEBİ, İlyas, "Tılsım", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.41, İstanbul, 2012.
- DÖLEN, Emre, "Kimya", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XXXVII, İstanbul,

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- EFLATUN, Muvaffak, "Altının Peşinde-İlm-i Kimyâ ve Risâle-i Terkîb-i Câbir bin Hayyân-", **Türk Kültür Araştırmaları Dergisi**, C.V, 2012.
- ELİADE, Mircea, "Asya Simyâsı", (Çev. Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul, 2002.
- ERSOYLU, Halil, "Fal, Falnâme ve Bir  i ek Falı: Der Aksâm-ı Ezhâr", **Türkiyat Mecmuası**, C.20, İstanbul, 1997.
- FEHD, Tevfik, "İlm-i Ahkam-ı N c m", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.22, İstanbul, 2012.
- G FT , Hüseyin, **Divan Şiirinde İlim**, Ankara, 2004.
- İbn-i Haldun, **Mukaddime** (Haz. Süleyman Uludağ), C.1-2 İstanbul, 1993.
- KARAMAN, Hayrettin v.d, **Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2015.
- KILIÇ, Mahmud Erol, **Hermesler Hermes İslam Kaynakları IŞığında Hermes ve Hermetik Düşünce**, İstanbul, 2010.
- KISA, Bülent, **Hav ssın Derinlikleri**, İstanbul, 2005.
- LEVEND, Agah Sırrı, **Divan Edebiyatı**, İstanbul, 1984.
- MARTİN, Sean, **Simya ve Simyacılar**(Çev. Eylem  ađdaŐ Babaoğlu), İstanbul, 2009.
- MERMER, Ahmet-Neslihan Koç Keskin, **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Ankara,2016.
- Muhammed bin İshak en-Ned m, **el-Fihrist**( ev. Mehmet Yolcu vd.), İstanbul, 2017.
- Mütercim  sim Efendi, **K m sul-Muh t Tercümesi**(Haz. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi), İstanbul, 2013.
- ONAY, Ahmet Talat, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, (Cemal Kurnaz), Ankara, 2007.
- PARLATIR, İsmail, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, 2009.
- SEZER, Sennur, **Osmanlı'da Fal ve Falnameler**, İstanbul, 1998.
- SÜNBÜLLÜ, Yusuf Ziya, "İlm-i Tefe' l ve Tefe' l-name (Kur'an Falı)  zerine Bir Değerlendirme", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Kış 2008.
- Sünbül-z de Vehb , **D v n**, (Haz. Ahmet Yenikale), Kahramanmaraş, 2011.
- TaŐk pr l z de Ahmed Efendi, **Mevzuatu'l-ul m**, (Sad.Mümin  evik),C.1-2, İstanbul,2011.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Fir set", **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.13, İstanbul, 1996.
- YÜKSEL, Hasan Avni, **Türk-İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya**, İstanbul, 1996.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 17

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN LUTFİYYE-İ VEHBÎ ADLI ESERİNDE SÖZ VARLIĞI

Dr. Öğr. Üyesi Sadi GEDİK*
Murat ÖZGAN**

Lutfiyye-i Vehbî, Sünblzâde Vehbî (ö. 1809)'nin, oğlu Lutfullah için hayatta nasıl bir yol tutulması gerektiğini göstermek üzere 1790'da kaleme aldığı manzum bir nasihat kitabıdır. Mesnevi tarzında yazılan eser 1184 beyitten oluşmaktadır. Aruzun fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır (Tamır Alıcı, 2011:27-36). Eserde iyi ve mutlu bir insan olmanın yolları anlatılır. Eser faydalı ilimlerden ve faydasız muamelelere kadar bir değerler manzumesidir. Oğlu Lutfullah'ın şahsında bütün gençler için yazılmış ve bu nedenle geniş bir okuyucu kitlesi bulmuştur.

Bir edebî eser dille yazılır, dil ile üretilir. Roman, şiir, tiyatro, deneme, destan vb. tüm edebî metinlerin malzemesi dildir. Dil metin üreticisinin en temel aracıdır. Bu sebeple bir sanatçının büyüklüğünü veya bir edebî eserin değerini ortaya çıkaran en önemli ölçütlerden biri dilin iyi kullanılması ve sahip olunan söz varlığı ile ölçülür. Edebî eserler dil yönünden ve söz varlığı bakımından mutlaka değerlendirilmelidir.

Bu çalışmada Lutfiyye-i Vehbî söz varlığı bakımından değerlendirilecektir. Ancak eserin tamamının söz varlığı bakımından değerlendirilmesi bir makalenin boyutlarını aşacağı için eserin dört bölümünü içine alan 65 beyitlik bir kısmı değerlendirilecektir. Buradan yola çıkılarak eserin geneli hakkında bir fikir oluşturulmaya çalışılacaktır. Söz konusu beyitler 398-462 beyitleri arasındadır. Bu 65 beyitlik bölümde dört başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar:

DER-MEN'İ İŞTİLÂH-I PERDÂZİ (Tuhaf Konuşmanın Uygunsuzluğu Hakkında),

* KSÜ Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Elektronik posta: sadigedik@mynet.com

** MEB Öğretmeni. Elektronik posta: muratozgan07@gmail.com

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

DER-MEN'İ İSTİHZÂ VÜ NEMİME (Alay ve Dedikoduculuğun Yasaklanması Hakkında),

DER-MEN'İ HAVÂDİŞ (Havadisten Kaçınma Hakkında),

DER-İDBÂRÂN-I DEVLET (Makam ve Mevkisini Kaybedenler Hakkında).

Bir dil, onu konuşan ulusun yaşayış biçiminin, en geniş anlamda kültürünün, dünya görüşünün, tarih boyunca geçirdiği çeşitli evrelerin ve başka toplumlarla kurduğu ilişkilerin yansıtıcısıdır. Bütün bunların yanı sıra her dilin kendine özgü bir dünyayı anlayış ve anlatış biçimi vardır. Bu biçim dilin söz varlığının anlam açısından incelenmesiyle ortaya konabilir. Dildeki benzetmeler, aktarmalar, deyim ve atasözleri incelendiğinde o ulusun çeşitli nitelikleri kendiliğinden belirir (Aksan, 1993: 14).

Söz varlığı dediğimizde bir dilde bulunan veya bir yazarın, şairin meramını anlatabilmek için eserinde kullandığı her türlü fiil, sıfat, zamir, edat, ünlem, isim, deyim, atasözü, ikileme, kalıp söz vb. kastedilir. Şairin seçmiş olduğu bu söz varlığının çeşitliliği ve özellikleri onun üslubunu, dile hakimiyetini ve dönemin dil anlayışını ortaya koymak bakımından önemlidir.

Sünblzâde Vehbî iyi bir şair olmanın ötesinde bir dildir, sözlük yazarıdır. Dolayısıyla onun eserlerinde söz varlığının zenginliği ve döneminin dil özelliklerini ortaya koymada başarısı en başta tahmin edilebilir.

Lutfiye-i Vehbî didaktik bir eserdir. Şair sanat yapma kaygısından ziyade duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde aktarabilme kaygısı içerisindedir. Lutfiye-i Vehbî'nin üzerinde çalışılan 65 beyitinde söz varlığı şu şekildedir:

1. Fiiller

Şekil bilgisinin addan sonra en önemli ögesi olan fiiller, iş ve hareket bildiren önemli sözlerdir. Fiiller karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekan kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları bildirir (Korkmaz, 2007: 527). İnceleme metnimizde 43 adet basit ve türemiş fiil ile karşılaşmaktayız.

A. Basit ve Türemiş Fiiller

Bil-, açıl-, süz-, oynat-, büz-, bak-, geçin-, aňla-, boę-, göster-, söyle-, Őan-, çıkar-, kapıl-, gör-, gel-, söylet-, yağış-, otur-, bul-, ye-, iç-, oň-, uğrat-, al-, Őat-, gül-, Őor-, bulm-, küs-, gir-, vir- başla-, de-, begen-, Őıkıl-, Őık-, yürü-, çıkar-, yıkıl-, diňle-, uğra-, var-

SÜNBÜLZÂDE VEHBÎ KİTABI

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

B. Birleşik Fiiller

Birleşik fiil iki fiilin birleşmesiyle veya isim+fiil kalıbıyla yapılırlar. İki fiilin birleşmesiyle yani tasvir fiillerle yapılmış birleşik fiil metinde bir adet kullanılmıştır: çekebilmek.

İsim+fiil kalıbıyla yapılan birleşik fiillerde; itmek, olmak, eylemek yardımcı fiilleriyle yapılmış 40 adet birleşik fiil kullanılmıştır. Burada dikkat çeken bir husus bu birleşik fiillerde isim unsurunun hemen hepsinin Arapça ve Farsça kelimelerden oluşmasıdır. Bu fiiller:

Tekellüm eyle-, tebessüm eyle-, āgāz eyle-, zannet-, ibrāz eyle-, cūş it-, baş it-, ikdām eyle-, āheng it-, šenā eyle-, istihzā it-, mü'eddī-i silāh ol-, meclis-i 'irfān ol-, hayrān ol- irtikāb eyle-, pür-mā'nī ol-, faşl u mezemmet it-, ülfet it-, zemmin it-, medh eyle-, hāzer it-, bādī ol-, havādīs-hāne it-, gayret eyle-, mü'eyyed eyle-, hezl eyle-, 'azl eyle-, ekl-i ta'ām it-, düş ol-, iltifāt it-, i'tibār eyle-, çekebil-, ta'n it-, mazlūm ol-, hāl-ı kelām it-, munķarız ol-, cesāret it-, def'-i keder it-, yakın ol-, şādān ol-, emīn it-,

2. Arapça Tamlamalar

rezilü'l- ahlāk, fi'l-hāl,

3. Farsça Tamlamalar

Türklerin İslamiyeti kabul etmesinden sonra oluşan kültür dairesinde gelişen edebî eserlerde söz varlığı bakımından Arapça ve Farsça kökenli kelimeler artarak yerini almıştır. Türkçedeki Arapça ve Farsça kökenli söz varlığının oranı dönemlere, eserlerin türlerine, şairlere ve yazarlara göre değişebilmektedir. Arapça ve Farsça kökenli söz varlığının Türkçede en yüksek olduğu dönem 17. ve 18. yüzyıllardır. Divan şiirinde en çok karşılaştığımız Farsça söz varlığı Farsça tamlamalardır. İncelediğimiz metinde 44 adet Farsça tamlama ile karşılaşırız.

Yem-i 'irfān, maḥlūṭ-ı kelām, aşl-ı ma'nā, elfaz-ı ğarībe, ehl-i zevk, rabṭ-ı kelām, ḥüsn-i nizām, ḥaḳḳ-ı edā, mü'eddī-i silāh, sebeb-i buĝ u šekā, meclis-i 'irfān, erbāb-ı nifāk, şahş-ı nemmām, ehl-i ğıybet, şahş-ı denī, envā'-ı şikāka, naql-i meclis, şahş-ı le'im, sānī-i şeyṭān-ı recīm, Zāhir-i hāl, Şüret-i nās, ekl-i ta'ām, hāl-ı kelām, devr-i ebvāb, hāric-i etvār-ı edeb, neşr-i erācife, ehl-i cāh, dām-ı belā, dellāl-ı muşbet, baĝiz-i ālem, düşmen-i erbāb-ı ni'am, Tāk-ı iḳbāl, dāmen-i devlet, Kabza-i şevk, zümre-i ehl-i cāh, ehl-i ḥıyānet, Şadme-i 'azl, hāl-ı kelām, gayret-keş-i devlet ü dīn, def'-i keder, faşl-ı kibār-ı 'aşr, 'Ömr-i dünyā, sū'-i hāl, sū'-i qarīn,

4. Edatlar

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Edatlar vazifeli kelimelerdir. İsimler ve fiiller dilin manalı, edatlar ise dilin vazifeli kelimeleridir. Edatların manaları yoktur, sadece gramer vazifeleri vardır. Tek başlarına bir mana ifade etmezler, fakat diğer kelimelerle münasebet sırasında manalanırlar. Edatların vazifesi diğer kelimeler arasında, isimler ve fiiller arasında münasebet kurmaktır (Ergin,1995: 339) . 65 beyitlik inceleme metnimizde sadece üç adet edat bulunmaktadır.

Üzre, ile, için,

5. Bağlaçlar

kim, ya, tā ki, ise, gerçi, ammā, gerçi, lik, ya'ni, da, ile, ü, şanki, ki, ancak, güyā, hem, daği,

6. Farsça Kelimeler

Metnimizde Farsça tamlamalar çok olmakla beraber Farsça kelimeler nisbeten daha azdır. Farsça tamlamalar yapılırken Arapça kelimeler de kullanılabilir. Metinde tespit ettiğimiz 27 Farsça kelime bulunmaktadır. Bu kelimeler:

Nāzikāne, gonca, leb, hoş, hayli, hüner, yārān, āheng, Ferheng, şenā, sezā, hūb, hāne, efsāne, nādān, cihān, pehlevān, dāmen, sine, çāre, ümīd, kīne, cān, hezārān, āgāz, cūş, şādān.

7. Arapça Kelimeler

Osmanlı Devleti'nde bilim dilinin Arapça olması Türkçedeki Arapça söz varlığının çok olmasının temel sebeplerindedir. Sünbülzāde Vehbî dönemin ilimlerini bilen bir kişi olarak eserlerinde Arapça kelimelere yer vermiştir. Ancak metnimizdeki Arapça söz varlığının dönemine göre makul düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Şair öncelikle meramını en iyi şekilde anlatmanın çabası içerisinde olmuştur. Bölümümüzde 124 Arapça kelime ile karşılaşırız. Bunlar:

Müteşeddik, ıştılāh, etrāf, fıkrā, ıştılāhāt, kāmūs, luğāt, kelimāt, Fārisī, halṭ, ekşeri, rābita, gālaṭ, zābiṭa, muştāliḥ, şafā, kelām, haṭā, lafz, ma'nā, istihzā, ḥaqq, hezl, leṭāfet, mizāḥ, aşdiḳa, meclis, şevḳ, mālāya'nī, semt, ğayrı, hazer, maḳūle, nekbet, ḳavl, ifsād, vesvās, nesnās, dā'ire, hezeyān, lāzım, devlet, dā'ir, şoḥbet, sā'at, Mevlā, mā'il, ḥaḳḳa, ḳā'il, cāsūs, 'ālem, sebeb, va'llāhi, ḥaram, aşl, mecnūn, ḥaber, kisbet (Ar. kisvet), müdāhin, 'ırz, inşāf, ḥayā, fırsat, tesliyet, cümle, zālüm, müdbir, müdebbir, mişl, zann, zu'mun, dehr, niżām, ḳaşd, mürtekib, müfsid, re'y, tedbīr, fāsīd, maḳūle, mütecāsir, ḳavvāl, ricāl, mu'allā, ḳaşr, menḥus, me'yūs, muşibet, ḳiyāmet, 'alāmet, Mehdī, Deccāl, iḳbāl, kerīh, aḳvāl, şer, idbār, ḳurb, cennet, tekellüm, tebessüm, ibrāz, bast, iḳdām, istihzā, ḥayrān, irtikāb, faşl, mezemmet, ülfet,mezemmet, medḥ, hazer, bādī, ğayret,

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

mü'eyyed, 'azl, iltifât, i'tibâr, ta'n, mazlûm, munkarız, cesâret, emîn.

8. Farsça Birleşik Kelimeler

Farsça birleşik yapıda az da olsa söz varlığı bulunmaktadır. Farsça birleşik yapıdaki söz varlığında Arapça kelimeler de bulunmaktadır. Nesela şâhib-emânet birleşik kelimesindeki her iki kelime de Arapça olmakla beraber oluşan yeni yapı Farsça yapısındadır. Farsça birleşik kelime 13 adet bulunmaktadır. Bunlar:

Nâtiqa-perver, havâdis-hâne, hayr-du'â, şâhib-emânet, bed-endiş, zâhir-bîn, pür-ma'nî, hayrdu'â, nâ-sezâ, şâhib-emânet, gayret-keşi, bî-pâyân, nâzikâne.

9. Farsça+Arapça Yapısındaki Kelimeler

İslam kültürü içerisinde gelişen Türk edebiyatı metinlerinde zaman zaman Arapça bir kelimeye Farsça bir önekin gelmesiyle yapılmış kelimelerle karşılaşırız. Metnimizde bu şekilde dört kelime ile karşılaşırız. Bunlar:

bî-mağall, bî-edeblik, bî-sebeb, bî-muğâbâne

10. Zarflar

Zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum, azlık-çokluk dildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlerdir (Korkmaz, 2007: 451). Zarflar tek kelime olabileceği gibi kelime grubu halinde de olabilmektedir. Lutfiyye'de incelediğimiz bölümde 31 adet zarfla karşılaşmaktayız. Bunların sadece 8 adeti tek kelime olup diğerleri kelime grubu halindedir:

nâzikâne açılıp, gözünü kaçını bir hoş süzerek, başını ağzını oynadup büzerek, etrâfa ba...up, hayliden hayli, bî-mağall, söyleyüp, gâhice baş idüp, şevkle, ehl-i gıybet ile, şübhesiz, zâhir-i hâlde, şüret-i nâsda, devlete dâ'ir şoğbet açılrsa, bî-edeblik ile, ehl-i câhi oturup, elbet, yüzlerine gülüp, bî-sebeb, sînesine tesliyet virmeğiçün, kînesine çâre ümîdi ile, evvelâ âh u vâha başlayup, fırsat el virse, söz ile def-i keder kılmağiçün, yürüyüp, me'yûs olunca, ağzın açdıqça, durmayup, fi'l-hâl, ikbâl ile şâdân olsa, idbâr ile,

11. Atıf Terkipleri

Günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan "ve" bağlacı Klasik Türk Edebiyatı manzum metinlerinde u, ü, vu, vü şeklinde okunarak atıf terkibi yapar. Lutfiyye'de incelediğimiz 65 beyit içerisinde bu şekilde 8 adet atıf terkibi bulunmaktadır.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

kâmûs [u] lügât, lafz u ma'nâ, buğz u şekâ, faşl ü mezemmet, 'ırz u inşâf u hayâ, âh u vâh, mürtekib ü müfsid, re'y ü tedbîr,

12. Deyimler

Deyimler, asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan sözler, duygu ve düşüncelerimizi dikkat çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır (Elçin, 1986: 642). Bir dilin söz varlığı içerisinde kendine mahsus özellikler gösteren deyimler yılların ürünüdür. Şair ve yazarlar içerisinde yaşadıkları toplumun dilinin söz varlığını en geniş bir şekilde kullanmaya çalışır. Bu çerçevede bugün unutmaya başladığımız bazı deyimlerin geçmiş dönemlerin edebi metinlerinde varlığını görürüz. Lutfiyye'nin incelediğimiz bölümünde 20 deyimle karşılaşmaktayız.

Boşboğazlık (etmek), dehen açmak, güş olmak, zarâfet şatmak, leb açmak, başmağâlp, semtine gelmek, safâsını çı...armak, kendi başına (olmak), bir pula alıp şatmak, dâmen çekebilmek, cânı sı...ılmak, dişini sıkmak, fırsat el vermek, taş atmak, sözünü bilmek, ağzını açmak, başına uğramak, semtine uğramak, kırbuna varmak, haddini bilmek, iltifât etmek.

13. Sıfatlar

Sıfatlar isimlerden önce gelip isimleri çeşitli yönlerden niteleyen veya belirten kelime veya kelime grubu şeklindeki söz varlığıdır. Bunların içerisinde Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli kelimeler olabilir. Basit, türemiş veya kelime grubu halinde sıfatlar olabilir. İncelediğimiz metinde 25 adet sıfat bulunmaktadır.

Çok, müteşeddik, niçe, başmağâlp, râbıtâsız, zâbıtâsız, muştalih, her, gören, ol(o), nâdân, bî-nâmûs, mişillü, bir, uşlu, yağlı, kisbetli, o, mütecâsir, cümle, mu'allâ, hezârân, menhûs, bu, kerîh.

14. Organ adları

Bir dilin en önemli söz varlığından biri organ adlarıdır. Organ adları çok nadir başka dillerden geçer. Metnimizde yedi organ adı geçmektedir. Ancak bunlardan biri Farsça dudak anlamındaki leb kelimesidir.

Leb, göz, kaç, baş, ağz, el, diş.

15. Zamirler

Metnimizin sınırlı bir metin olması sebebiyle Türkçedeki zamirlerin hepsini görmek mümkün olmayabilir. Sekiz adet zamir kullanılmıştır.

Kendü, sen, kimse, biz, kimi, anlar (onlar), anı (onu), o.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

16. Terimler

Dünyayı anlama çabası gereğince tüm nesne ve hareketler adlandırıldığı gibi bilimsel bilgiler de adlandırılmıştır. Bilimsel bilgilerin adı olan kelimeler terimleri ortaya çıkarmıştır. Günlük dilde kullanılan kelimelerden farklı olarak bilim dallarında kullanılan terimlerin en önemli özellikleri tanımları çok iyi yapılarak sınırları çok iyi çizilmiş, açık, net ve tek anlamlı olmasıdır (Erdem, 2015: 114). Metnimizde 33 adet terim bulunmaktadır. Bunların bir kısmı dil bilgisi terimi, önemli bir kısmı ise dinî terimdir.

İştîlâh, ıştîlâhât, kâmûs, luğât, ‘Arapça, kelimât, Fârisî, kelâm, muştâlih, Vanşulı, Ferheng, lafz, ma‘nâ, mizah, hezl, şakâ, bugz, şekâ, mâlâya‘nî, ahlâk, nifâk, nemmâm, gıybet, efsâne, devlet, hezeyân, şarâm, dîn, mürtekeb, kıyâmet, Mehdî, Deccâl, cennet.

17. Olumlu Emir

Eserin bir nasihat kitabı olması sebebiyle bol miktarda emir fiilleri ve cümleleri ile karşılaşmaktayız. Yapılması istenen durumlarda olumlu emir, yapılmaması istenen durumlar için ise olumsuz emir kullanılmıştır. İnceleme metnimizde yedi adet olumlu emir fiili bulunmaktadır. Bunlar:

Men‘ eyle, mü‘eyyed eylesün, uğrasın, emîn itsün, meclis-i ‘irfân olsun, şayrân olsun, şazer it.

18. Olumsuz Emir

İnceleme metnimizde olumsuz emir daha fazladır. Anlaşıyor ki şair muhataplarına özellikle yapılmaması gereken hususlara daha fazla dikkat çekiyor. Bu şekilde yirmi fiil bulunmaktadır.

Şanma, kapılma, istihzâ itme, görme, olmaya, irtikâb eyleme, gelmesün, faşl u meżemmet itme, ülfet itme, hezeyân söyletme, yalan söyletme, havâdiş-hâne itme, uğratma, alup şatma, iltifât itme, i‘tibâr eyleme, şorma, dinleme, uğramasun, varma.

19. Dil Bilgisi ve Konuşma İle İlgili Söz Varlığı

İncelediğimiz bölümlerden ikisinin konuşma ile ilgili olması hasebiyle dil bilgisi ve konuşma ile ilgili söz varlığının özel bir yeri olduğu görülür. Bu çerçevede 17 söz varlığı bulundurmaktadır. Bunlar:

İştîlâh, tekellüm eylemek, söz, nâtika-perver, kâmûs, luğât, ‘Arapça, kelimât, Fârisî, galat, elfâz-ı ğarîbe, lafz, ma‘nâ, şavl, söyletmek, şavvâl.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

20. Lutfiyye-i Vehbî'nin bir nasihat kitabı olması sebebiyle iki zıt söz alanı bulunmaktadır.

Bunlardan birincisi dinî ve ahlakî anlamda olumlu davranışları ifade eden kelimeler, ikincisi ise olumsuz davranışları ifade eden kelimeler. İncelediğimiz dört bölümün de olumsuz durumlarla ilgili olması sebebiyle olumsuz kavram ve kelimelerin daha fazla olduğu görülür. Bu dört bölümden birincisi tuhaf konuşmanın uygunsuzluğu, ikincisi alay ve dedikoduculuğun yasaklanması, üçüncüsü havadisten kaçınma ve dördüncüsü makam ve mevkisini kaybedenler hakkındadır.

Olumlu davranışları ve kavramları karşılayan kelimeler: nâzikâne, tebessüm, hüner, yârân, âheng,

Olumsuz davranışları ve kavramları karşılayan kelimeler: Müteşeddik, başmakâ- lıp, râbıtasız, zâbıtasız, istihzâ, hezl, buğz, şekâ, mâlâya'nî, nifâk, nemmâm, rezil, mezemmet, gıybet, ifsâd, şikâk, şeytân, hezeyân, yalan, havâdis-hâne, efsâne, nâdân, bî-edeblik, nâ-sezâ, bî-nâmûs, câsûs, erâcîf, haram, neket, belâ, deli, müdâhin, muşîbet, bagîz, ta'n, mürtekib, müfsid, fâsid, menhûs, me'yûs, muşîbet, Deccâl, kerih, sũ', şer, idbâr.

Bir edebî metinde bulunan söz varlığı daha başka yönlerden de incelemek mümkündür. Soyutsomut kelimeler, yiyecek-ıcecek adları, renk adları, akrabalık adları, ikilemeler vb. yönlerden de söz varlığını tespit etmek mümkündür. İncelediğimiz bölümde konusu itibariyle bu tür söz varlığına fazla ihtiyaç bulunmadığı için renk adları, akrabalık adları gibi söz varlığı bulunmamaktadır. Ancak eserin diğer bölümlerinde bunların olmadığı anlamına gelmez.

SONUÇ

1. Dört bölüm 65 beyitten oluşan inceleme metnimiz gösteriyor ki Lutfiyye-i Vehbî fiiller bakımından zengindir. 43 adet basit ve türemiş fiil kullanılırken 40 adet birleşik fiil kullanılmıştır. Birleşik fillerde dikkât çeken bir husus, günümüz Türkçesinde isim+fiil yapısında birleşik fillerin yapımında etmek, olmak, kılmak, eylemek filleri kullanılırken incelediğimiz kısımda itmek, olmak ve eylemek fiilleriyle birleşik fiil yapılmış ve kılmak fiili kullanılmamıştır. Ayrıca bu birleşik fillerde kullanılan isim unsurları da tamamen Arapça ve Farsça kökenli kelimelerle yapılmıştır.

2. Eserin baş tarafı Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar bakımından oldukça yoğun olmakla beraber ilerledikçe sadeleştiğini görmekteyiz. Klasik Türk edebiyatı metinlerinde genellikle şair ve yazarlar eserin baş tarafında daha süslü ifadeler kullanırlar. Ancak

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ilerleyen sayfalarda bunun yerine daha makul bir dil anlayışı alır. Lutfiyye'de de benzer bir durum görülmektedir.

3. Metnimiz deyimler bakımından da zengindir. Toplam 20 deyim bulunmuştur. Bu deyimlerin büyük çoğunluğu bugün de kullandığımız deyimlerdir. Ancak günümüzde kullandığımız bazı deyimlerdeki Türkçe kelimeler yerine Lutfiyye'de Arapça Farsça kelimelerin kullanıldığını görüyoruz. Mesela konuşmaya başlamak anlamındaki *ağz açmak* deyimini metinde *leb açmak* şeklinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz beyitlerin dışında bir yerde *kulağına küpe etmek* deyimini *güşuna mengüş etmek* (41. beyit) şeklinde kullanılmıştır.

4. Lutfiyye-i Vehbî bir nasihat kitabı olması bakımından yasaklayan ve tavsiye eden bir üsluba sahiptir. Bu çerçevede olumlu ve olumsuz emir fiil kipleri önemli bir yer teşkil etmektedir.

5. İncelediğimiz bölümlerin dille ilgili olması sebebiyle dil bilgisi terimleri ve dini terimler de dikkat çekmektedir.

6. Netice olarak diyebiliriz ki incelediğimiz beyitlerden yola çıkarak Lutfiyye-i Vehbî'nin söz varlığı bakımından zengin olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA:

Aksan, Doğan (1993), *Türkçenin Gücü*, Bilgi yayınevi, Ankara.

Erdem, M. Dursun; Karataş, Mustafa; Hirik, Erkan (2015), *Yeni Türk Dili*, Maarif Mektepleri, Ankara.

Ergin, Muharrem (1995), *Üniversiteler İçin Türk Dili*, Bayrak Basım Yayım, İstanbul.

Tandır Alıcı, Gülcan (2011), *Sünbülzâde Vehbî Lutfiyye-i Vehbî*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.

Korkmaz, Zeynep (2007), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.

Elçin, Şükrü (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

EK: Lutfiyye-i Vehbî'nin 398-462 beyitleri arası (İncelenen beyitler)

DER-MEN' -İ İŞTİLÂH-PERDÂZİ

(TUHAF KONUŞMANIN UYGUNSUZLUĞU HAKKINDA)

398 Bilürüz çok müteşeddik çelebi

Nâzikâne açılıp gönca lebi

399 Gözini kaçımı bir hoş süzerek

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- 400 Oynadup başını ağzın büzerek
İştilâh üzre tekellüm eyler
Bağup eţrâfa tebessüm eyler
401 Söz bilür nâţıka-perver geçinür
Hayliden hayli söz añlar geçinür
402 Bı-mağall fıkraya âğâz eyler
Zann ider kim hüner ibrâz eyler
403 Cüş ider şanki yem-i 'irfânı
İştilâhâta boğar yârânı
404 Gösterir kendüyi kâmüs [u] luğât
Söyleyüp niçe 'Arapça kelimât
405 Baş idüp gâhice mağlûţ-ı kelâm
Fârisî ğaltına eyler ikdâm
406 Ekşeri başmağalib râbıtasız
Aşl-ı ma'nâsı ğalaţ zâbıtasız
407 İder elfâz-ı ğaribe âheng
Şanma sen Vanğulıdır ya Ferheng
408 Kendüyi tâ ki şenâ eyleyeler
Muştalih bir çelebidir diyeler
409 Ehl-i zevğ ise şafâsın çıkarır
Her kelâmında ğaţâsın çıkarır
410 Gerçi ğoşdur bilürüz rabţ-ı kelâm
Lafz u ma'nâda ola ğüsn-i niğâm
411 İştilâhâta ğapılma ammâ
Toğrudan toğru ğağğ-ı edâ

DER-MEN'-İ İSTİHZÂ VÜ NEMİME (ALAY VE DEDİKODUCULUĞUN YASAKLANMASI HAKKINDA)

- 412 Kimseyi itme şağın istihzâ
Görme ğağğın ğulunu hezle sezâ
413 Ğübdur gerçi leţâfetle mizâğ
Olmaya lik mü'edd-i silâğ
414 Görmüşüz olduğın hezl ü şağâ
Aşdığaya sebeb-i buğz u şeğâ
415 Meclisñ meclis-i 'irfân olsun
Her gören şevğle ğayrân olsun
416 Ya'ni her lafzñ ola pür-ma'nî
İrtikâb eyleme mâlâya'nî
417 Gelmesün semtiñe erbâb-ı nifâğ
Şağş-ı nemmâm rezlû'l- ağlâğ
418 Kimseyi faşl ü mezemmet itme

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- Ehl-i ğıybet ile ülfet itme
419 Ğayrınıñ zemmin iden şahş-ı denî
Bil ki medh eylemez elbette seni
420 Hazer it kim o maķûle nekbet
Kendü kavlin saña eyler nisbet
421 Görmüşüz kim çoĝunuñ ifsâdı
Oldı envâ'-ı şikâķa bādî
422 Naķl-i meclis idici şahş-ı le'îm
Şübhesiz sâñî-i şeytân-ı recîm
423 Zâhir-i hâlde vesvâs odur
Şûret-i nâsda nesnâs odur

DER-MEN.-İ HAVÂDİŞ (HAVADİSTEN KAÇINMA HAKKINDA)

- 424 Dâ'ireñde hezeyân söyletme
Olur olmaza yalan söyletme
425 Hâneñi itme havâdis-hâne
Saña lâzım degil ol efsâne
426 Devlete dâ'ir açılsa şöhet
Men'ine eyle ol sâ'at ğayret
427 Bize ancak yakışur hayr-du'â
Eylesün anı mü'eyyed Mevlâ
428 Var niķe haddini bilmez nâdân
Bî-edeblik ile söyler hezeyân
429 Nâ-sezâ hâlî-ı kelâma mâ'il
Bilse de haķķa degildir kâ'il
430 Devr-i ebvâb ider ol bî-nâmûs
Kendü başına cihâna câsûs
431 Sözlere hâric-i eķvâr-ı edeb
'Âleme neşr-i erâcîfe sebeb
432 Ehl-i câhı oturup hezl eyler
Kimini naşb u kimin 'azl eyler
433 Buldıĝı yerde ider ekl-i ta'âm
Yidigi içdigi va'llâhi harâm
434 Gerçi oñmaz o mişillü nekbet
Düş olur dâm-ı belâya elbet
435 Anları meclisiñe uğratma
Sözlerin bir pula alup şatma
436 İltifât itme gülüp yüzlerine
İ'tibâr eyleme hîc sözlerine
437 Aşlı yok sözlere mecnûn söyler

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- Şorma her bir deliden uşlu haber
438 Yağlı kisbetli müdâhinlerden
Pehlevânsın çekebilseñ dâmen
439 Öyle dellâl-ı muşîbet çokdur
'Irz u inşâf u hayâsı yokdur

DER-İDBÂRÂN-I DEVLET

(MAKAM VE MEVKİSİNİ KAYBEDENLER HAKKINDA)

- 440 Bulnur niçe bağîz-i 'âlem
Bî-sebeeb düşmen-i erbâb-ı ni'am
441 Tâk-ı ikbâlden olmuş düşkün
Geçinür devlete güyâ küskün
442 Eline dâmen-i devlet girmez
Kâbza-i şevkine fırsat girmez
443 Tesliyet virmegiçün sînesine
Çâre ümîdi ile kînesine
444 Evvelâ başlayup âh u vâha
Ta'n ider zümre-i ehl-i câha
445 Cümlesi ehl-i hıyânet diyerek
Kendüsin şâhib-emânet diyerek
446 Anlarıñ ya'ni begenmez işini
Şıklur câmı çıkar hem dişini
447 Fırsat el virse bed-endiş ü zalûm
Şadme-i 'azlile olmuş mazlûm
448 Müdbir ammâ ki müdebbir geçinür
Mişli yok zannı ile bir geçinür
449 Kendü zu'munca virir dehre nizâm
İderek râbıtasız halı-ı kelâm
450 Zann ider anı niçe zâhir-bîn
Kaşdı gayret-keş-i devlet ü dîn
451 O ise mürtekib ü müfsiddir
Re'y ü tedbîri dañi fâsiddir
452 O maķûle mütecâsir kavvâl
Munķarız oldu deyü cümle ricâl
453 Bî-muķâbâne cesâretler ider
Söz ile kılmağičün def'-i keder
454 Yürüyüp faşl-ı kibâr-ı 'aşra
Taş atar niçe mu'allâ kaşra
455 Bilürüz öyle hezârân menhûs
Sözünü bilmez olunca me'yûs
456 Ağzın açdıķça muşbet söyler

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

- 457 Turmayup söyler o nekbet söyler
Pek yakın oldu kıyâmet diyerek
Görinür niçe 'alâmet diyerek
458 Gâh Mehdî çıkarır geh Deccâl
Yıkılır dir bu cihâmı fi'l-ḥâl
459 Olsa iḳbâl ile ammâ şādân
'Ömr-i dünyâyı ider bî-pâyân
460 Diñleme öyle kerîh aḳvâli
Uğrasun başına sũ'-i ḥâli
461 Sentiñe uğramasun sũ'-i ḳarîn
Şerlerinden seni Ḥaḳḳ itsün emîn
462 Öyle idbâr ile itme ülfet
Ḳurbuna varma olursa cennet (Tanıdır Alıcı, 2011: 114-126)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 18

SÜNBLZÂDE VEHBÎ DİVANINDA YAZI VE YAZI İLE İLGİLİ UNSURLARIN SEMBOLİK KULLANIMI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Celal VARİŞOĞLU*

Hakan SÖNMEZ**

GİRİŞ

İnsanı diğer yaratılardan ayıran en önemli özelliklerinden biri, iletişim aracı olarak dili kullanmasıdır. Dil, tarih öncesi devirlerden günümüze dek varlığını geliştirerek sürdürmüştür. Dilin dört temel becerisi bulunmakta olup bunlardan konuşma ve dinleme doğuştan gelirken, anlamaya yönelik bir dil becerisi olan okuma ve anlatmaya yönelik bir dil becerisi olan yazma sonradan öğrenilmektedir. Bu becerilerin içerisinde yazma becerisi insanlık tarihine yön vermiş ve modern dünyanın temelini atmada önemli bir rol üstlenmiştir. İnsanlık tarihi, yazıdan önce ve yazıdan sonra olmak üzere iki bölümde incelenmektedir.

Yazı, Türkçe Sözlük'e göre "düşüncenin belli işaretlerle tespit edilmesi, yazma işi"³⁴⁰dir. Tarihi M.Ö. 3200'lere dayanan yazı, ideogram, piktogram, damga ve çivi yazısı gibi evrelerden geçerek modern yazı formuna kavuşmuştur. Yazma eylemi ilahi bir vergi olarak görülmüş ve yazı, tarihi süreçte bir iktidar aracı ve güç sembolü olarak kullanılmıştır. Yazının bu sembolik kullanımı dinî metinlere de yansımıştır. Kullarına ilk emri "oku" olan Allah, Kur'an-ı Kerim'de ayetler vasıtasıyla yazıya verdiği önemi göstermiştir. Ayrıca kalem, mürekkep ve hokka (nûn) gibi yazı vasıtaları da okumak gibi üstün görülmüş ve methedilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Kalem suresinin birinci ayetinde³⁴¹ ve Alak suresinin dördüncü ayetinde³⁴² yazı, ilahi kudretin temsili olarak belirtilmiştir. Âl-imrân suresinin kırk dördüncü³⁴³ ve

* Dr. Öğr. Üyesi Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı, varisoglu@gmail.com

** * Gaziantep Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı, hkn86hkn@gmail.com

³⁴⁰ Komisyon, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 2154.

³⁴¹ Nûn. (Ey Muhammed!) And olsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki, sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin.

³⁴² Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir.

³⁴³ Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda) tartışırken de yanlarında değildin.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Lokmân suresinin yirmi altıncı ayetlerinde³⁴⁴ kalem ve mürekkep sözcükleri geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yazıya verilen bu önem İslam medeniyetinde "hat sanatı" adıyla güzel yazı sanatını doğurmuş; yazı ve yazı ile ilgili unsurlar Türk, Arap, Fars, Hint ve Urdu edebiyatlarında sembolik bağlamda kullanılmıştır.

İslam sancağını devralmasıyla askerî ve siyasi açıdan bu dine büyük hizmetler eden Türk milleti, bu hizmetlerini sanat vasıtasıyla da sürdürmüştür. Sanatsal bir üslupla estetik açıdan geliştirilen İslami yazı, Türk sanatkarların elinde bir şiir gibi işlenmiş; Allah kelamının bu yazıyla yazılmasından dolayı yüceltilmiş ve saygı duyulmuştur.³⁴⁵ Osmanlı döneminde hat sanatı, saray muhitinde de layık olduğu değeri görmüş, büyük hattatlar Enderun ve Sibyan okullarında güzel yazı dersleri vermiştir.³⁴⁶ Osmanlı topraklarında Bursa, Edirne ve Amasya şehirleri güzel yazının gelişmesi bakımından önemli rol oynamış, bu şehirler içinde Amasya en önemli hatt üstatlarından Şeyh Hamdullah'ı yetiştirmiştir.³⁴⁷

Muhtevasını bir yönüyle İslam'a, dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'e ve Hadislere dayandıran Klasik Türk şiirinde yazı ve yazı ile ilgili unsurlar, zaman zaman Hz. Muhammed'in, Hz. İsa'nın Hz. Musa'nın ve diğer peygamberlerin mucizelerini; Harut ile Marut hikayesi gibi Kur'an-ı Kerim'deki birtakım kıssaları telmih yoluyla hatırlatır. Divan şairleri sevgilinin yüzünü mushafa, kâğıda, sayfaya; kaşlarını kaleme, yüzündeki ayva tüylerini yazıya, ağzını hokkaya, saçlarını mürekkebe benzetirler. Yazı ve yazı ile ilgili sözcükler Utarid, Bircis gibi kozmik unsurlarla ilgili de kullanılmıştır. Yazı yazma aracı olan kalem bazen ölümsüzlük ve canlandırma özelliği taşıyan âb-ı hayata, bazen de sevgilinin hasretinden figan eden neye benzetilmiştir.

Yaptığımız araştırma sonucunda yazı ve yazı ile ilgili unsurlar üzerine yapılan çalışmaların genellikle hat sanatı kapsamında değerlendirildiğini tespit ettik. Bununla birlikte Divan şiirinde "kalemiyye" adında bir şiir türünün bulunması dolayısıyla kalem üzerine de birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan Mahmud Bedreddin Yazır'ın üç ciltlik "Medeniyet Âleminde Yazı ve

³⁴⁴ Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.

³⁴⁵ Nihad Sami Banarlı, *Kitaplar ve Portreler*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1985, s. 316.

³⁴⁶ Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 15-16.

³⁴⁷ Alparslan, a.g.e., s. 25-30

SÜN BÜLZÂDE VEHBÎ KİTABI

İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli”³⁴⁸ adlı eseri, yazının tarihî süreci, hat sanatı ve bu sanatın güzel sanatlar içindeki yeri, hattatlık ve yazı çeşitleri ve hat sanatında kullanılan malzemeler gibi konular hakkında bilgi vermesi bakımından önemli bir eserdir. Ali Alparslan’ın “Osmanlı Hat Sanatı” adlı eserinde yazı, yazı çeşitleri ve hat sanatı en ince ayrıntısına kadar incelenmiş, Osmanlı topraklarında yaşamış hattatlar hakkında önemli bilgiler verilmiştir.³⁴⁹ Editörlüğünü Ali Rıza Özcan’ın yaptığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığının yayımladığı “Hat ve Tezhip Sanatı” adlı eserde de çeşitli araştırmacılar tarafından yazılan makaleler yer almaktadır.³⁵⁰ Muhiddin Serin, “Hat Sanatımız Tarihçesi-Malzeme ve Âletler-Meşkler” adlı eserinde Mahmud Bedreddin Yazır’ın eseri kadar kapsamlı olmamakla birlikte aynı konulara değinmiştir. Yazar, on dört asırlık bir maziye sahip olan hat sanatı ile ilgili sınırlı bilgiler veren eserlerin bulunduğunu ancak yazı tarihi tetkikleri konusunda tatminkar bir eserin yazılmadığını ifade etmektedir.³⁵¹ Serin, ayrıca hat sanatı ile ilgili başlıca eserler hakkında da kısa bilgiler vermiştir. Bu eserler şunlardır: Menâkıb-ı Hünerverân (Gelibolulu Mustafa Âli), Gülzâr-ı Sevâb (Nefes-zâde İbrâhim), Devhat-ül Küttâb (Suyolcu-zâde Mehmed Necib), Tuhfe-i Hattâtin (Müstakim-zâde Süleyman Sa’düddin), Tuhfe-i Küttâb ve Minhat-ut Tullab (Mustafa Kadı-zâde), Mizan-ül Hat Alâ Vaz’ı Üstad-ıs Selef (Hattat-zâde Mustafa Hilmi), Hat ve Hattâtan (İranlı Hâbib), Mir’at-ı Hattâtin (Süleyman Edendi), Yazının Usûl-i Tedrisi (İsmail Hakkı), San’at (İsmail Hakkı), Resis-ül Hattâtin Kamil Akdik (Melek Celâl), Eski Yazıları Okuma Anahtarı (Mahmud Yazı), Şeyh Hamdullah (Melek Celâl), Hekimbaşı ve Hattât Kâtib-zâde Mehmet Refi, Hayatı ve Eserleri (Süheyl Ünver), Eyüblü Hattâtlar (Nurullah Tilgen), Fâtih Devri Hattâtlar ve Hat San’atı (Ekrem Hakkı Ayverdi), Türk Yazı Çeşitleri ve Fâideli Bâzı Bilgiler (Süheyl Ünver), Son Hattâtlar (Mahmud Kemal İnal), Türk Yazı San’atında İcâzetnâmeler ve Taklid Yazılar (Uğur Derman), Medeniyet

³⁴⁸ Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli I*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli II*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974.

Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli III*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1989

³⁴⁹ Alparslan, a.g.e.

³⁵⁰ Ali Rıza Özcan (Ed.), *Hat ve Tezhip Sanatı* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

³⁵¹ Muhiddin Serin, *Hat Sanatımız Tarihçesi-Malzemeler ve Aletler-Meşkler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1982, s. 121

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli (Mahmud Bedreddin Yazır).³⁵²

Osmanlı Devleti, askerî ve siyasi başarılarına paralel olarak kendi kültür ve sanat medeniyetini kurmuş; bu bağlamda çok değerli eserler vücuda getirilmiştir. Devletin askerî ve siyasi açıdan duraklama ve gerileme dönemlerinde yazı sanatı gelişimini sürdürmüş, özellikle 18. yüzyılda hat sanatı sülüs, nesih ve celide Mustafa Râkım Efendi'yi, ta'likte Yesârîzâde Mustafa İzzet'i yetiştirerek en parlak devrini yaşamıştır³⁵³. Divan şiirinin de son büyük üstatlarını yetiştiren bu yüzyıl, şiirde nicelik bakımından zengin bir dönem olmuştur. Sünbülzâde Vehbî Efendi de böyle bir sanat ortamı içerisinde yaşamış, döneminin önde gelen şairlerinden biri olmuştur. Bu çalışmada Sünbülzâde Vehbî'nin divanında, Türk-İslam medeniyetinde önemli bir yere sahip olan yazı ve yazı ile ilgili unsurlar incelenmeye çalışılmış, elde edilen bulgular başlıklar altında örnek beyitlerle açıklanmış ve bu unsurların kullanım sıklığı, ilişkili olduğu edebî sanatlar ve sözcükler sayısal verilerle anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

1. Sünbülzade Vehbî Divanında Yazı ve Yazı İle İlgili Unsurlar

1.1. Yazı (Hatt, Tuğra)

Hat, "çizgi, kalemle yazı yazmak" manalarına gelmekle birlikte bir sanat dalının da ismidir.³⁵⁴ 18. yüzyılda zirveye ulaşan ve Râkım ile Yesarî gibi iki zirve yetiştiren hat sanatı şiir sanatında da karşımıza çıkar. Bu iki sanatın birbirleriyle olan ilişkisi yüzyılın üstat şairlerinden Sünbülzâde Vehbî'nin manzumelerinde belirgin bir şekilde görülmektedir. Divan'da "hatt" sözcüğüne hem yazı hem de sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri manasına gelmesinden dolayı sıkça başvurulmuştur.

Sevgilinin güzelliği kudret kalemi ile yazılmış gibidir ve bu, gizli bir yazıdır. Onu okumak için belli bir mertebeye erişmek gerekir. Bu bağlamda düşünüldüğünde sevgilinin yüzü kâğıt, kaşları ise bu kâğıda yazı yazan bir kalemdir. Kalem ve yazma sözcüklerinin tenasübü olarak hatt, kaş ile birlikte sevgilinin güzelliğini tamamlayıcı bir unsur olarak tasavvur edilir. Beyitte

³⁵² Serin, a.g.e. s.121-130.

³⁵³ Beşir Ayvazoğlu, *Kuğunun Son Şarkısı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1999 s. 132.

³⁵⁴ Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli I*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları., Ankara, s. 12.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

ayrıca kaş ile kalem ilişkisi, nûn ile hokka ilişkisi göz önünde bulundurulur:

'Nukûş-ı hatt u hâlin remz ile meknûn yazmışlar
Kalem kaşıyla çeşmin 'aynı ile nûn yazmışlar

G 84/1

Eskiden yazı yazıldıktan sonra kuruması için üzerine rîkdân adı verilen delikli bir kaptan toz serpilirdi. Kâğıt, bu işlem sırasında üzerine dökülen tozlardan rahatsızdır ve yazıyı yazan kalem ehline darılmıştır:

Pür-gubâr eylemese hatt-ı 'izârın rîkdân
Belki olmazdı kalem ehline mugber kâğıd

K 47/4

Ateşe tapan, meyhaneye sürekli giden anlamlarında kullanılan “mug” sözcüğü, İranlıların İslamiyetten önce inandıkları Mecûsîlikte dinî törenleri yöneten kişilerdir.³⁵⁵ Daha sonra meyhane ve içki meclisi ile birlikte kullanılan bu sözcükten pîr-i mugân ve mug-beçe sözcükleri türemiştir. Mug-beçe, Mecûsî çocuğu anlamına gelmektedir. Bu sözcük genellikle âteş sözcüğü ile birlikte kullanılır. Sünbülzâde Vehbî, hatt sözcüğünü iham sanatıyla, Kur'an yazısı ve ayva tüyleri manalarında kullanır. Beyitteki Ehl-i Kitâb ve âteşin-ruh sözcükleri bu ilişkiyi sağlar:

Hattın görünce mug-beçe-i âteşin-ruhuñ
Sandım Mecûs ile eder Ehl-i Kitâb bahs

G 29/6

Allah, önce levh ve kalemi yaratmıştır. Kalem, kainatta olacak her şeyi bu levha üzerine yazmıştır.³⁵⁶ Bu bir sırdır ve kâğıt, üzerine yazılan bu sırra mazhardır. O, sırrına eriştiği bu mukaddes hatt ile âlemi büyülemiştir:

Olmasa levh ü kalem sırrına mazhar kâğıd
'Âlemi hatt ile etmezdi müsahhar kâğıd

K 47/1

Türkçede padişahın imzası, mührü manalarına gelen tuğra; Arapçaya tevkî' ve âlâmet, Farsçaya ise nişân olarak geçmiş olup “aklâm-ı sitte”den tevkî' yazı çeşidiyle çekilirdi. Önceleri basit çizgilerden meydana gelen tuğrada padişahın adı babasının ismiyle Arapçada olduğu gibi yer alırdı. ³⁵⁷ Tuğra çeken kişiye “tuğra-keş” denilmekteydi. Tuğra, divanda genellikle siyah rengi dolayısıyla

³⁵⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 329.

³⁵⁶ Pala, a.g.e s.287

³⁵⁷ M. Uğur Derman, “Tuğra” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2012, c. 41, s. 336-339.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

sevgilinin kaşı bağlamında kullanılmıştır. Şair, belki bir tuğra-keş değil ama o da bir tuğra-keş gibi kalemiyle sevgilinin râ şeklindeki kaşlarını çekmektedir:

Tuğrâ-keş-i menşûr-ı emel olmadım ammâ
Râ kaşlarını çekmege yâriñ kalemim var

G 89/5

Sevgilinin yüzü, ilahî sözlerin yazıldığı ferman, kaşları ise bu fermana bir tuğra gibidir. Fakat bu tuğrayı her tuğra-keş çekemez. Sevgilinin güzellik fermanına tuğra kaşlarını ancak kudret kalemi çekebilir:

Nişân-ı ebruvânın ol şehiñ menşûr-ı hüsnünde
Çekerse hâme-i kudret çeker tuğrâ-keşân çekmez

G 102/4

Sünblzâde Vehbî divanında hat sözcüğü 21 kez tespit edilmiş olup bunlardan 10'u mecaz, 11'i ise gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Tuğra ise 12 kez tespit edilmiş olup, bunlardan 9'unda mecaz, 3'ünde ise gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Bu sözcüklerin tenasüb (32), teşbih (10), teşhis (2), leff ü neşr (13), istiare (7), tecahül-i ârif (1), ihâm (4) gibi edebî sanatlarla birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir.

1.2. Kalem (Kilk, Hâme)

Kalem, Eski Yunancadaki “kalamos” sözcüğünden Arapçaya, oradan da Türkçeye geçmiştir. Dilimizde yazı yazmaya yarayan âlet olarak tanımlandırılan kalem için Farsçada “kilk” ve “hâme” sözcükleri kullanılmaktadır.³⁵⁸ Tahta kalem, kargı kalem, menevişli kalem, kamış kalem, kıl kalem ve cava kalem gibi kalem çeşitleri bulunmaktadır. Çeşidi ne olursa olsun ilim ve sanat vasıtası olduğundan dolayı kalemin her zaman kadri bilinmiştir.³⁵⁹

Divan şiirinde yazı ile ilgili çok kullanılan unsurlardan biri olan kalem, genellikle kamış kalem veya kıl kalem çeşidiyle karşımıza çıkmakla birlikte, şekli, rengi, dışının düzgün, içinin eğri olması gibi sebeplerden dolayı kamış kalemin kullanımı daha yaygındır.³⁶⁰ Ayrıca Kur'an'da kaleme yemin edilmesi, kaleme bir

³⁵⁸ M. Uğur Derman, "Padişah Tuğralarındaki Şekil İnkılabına Dair Bazı Gerçekler", *Hat ve Tezhip Sanatı* (Ed. Ali Rıza Özcan), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 221.

³⁵⁹ Serin, a.g.e. s. 90

³⁶⁰ M. Nejat Sefercioğlu, “Yazı ve Yazı İle İlgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı”, Erişim Tarihi: 20.09.2017
http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_divan_sii ri_Yazi.pdf

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

kutsiyet yüklemiş olmasından dolayı da kalem sözcüğü dinî-tasavvufî şiirde kullanılmıştır.³⁶¹ Tirmizî'nin naklettiği bir Hadis-i Şerife göre, “Hz. Muhammed’in ruhunun bir kısmından levh-i mahfuz, diğer kısmından kalem yaratıldı. Müteakiben kaleme ‘yaz’ emri verildi. Kalem bu emrin heybetinden bin yıl titredi ve sonra ne yazması gerektiğini sordu. ‘Allah’tan başka ilah yoktur. Hz. Muhammed onun Resulüdür’ diye yaz cevabını aldı”.³⁶² Bu Hadis-i Şerif dolayısıyla kalemin levh-i mahfuz bağlamında kullanılması yaygındır. Sünbülzâde Vehbî de memduhunu överken, onun vasfının kudret kâtibinin kalemiyle levh-i mahfuza yazıldığını söyler:

Kalem-i kâtib-i kudret mele’-i a’lâda
Levh-i mahfûza eder vasfîni böyle terkîm

K 16/10

Kudret ve kalem sözcüklerine sevgilinin güzellik vasıflarını anlatırken de başvurulmuştur. Onun kaşı kalem, yüzündeki ben ise mürekkep damlasıdır. Kudret eli kalemin ucuyla kalem gibi kaşı çekerken/çizerken, sevgilinin alınına bir damla mürekkep sıçrayıp ben olmuştur:

Kalem kaşın çekerken dest-i kudret nevk-i kilkinden
Mürekkep sıçrayıp pîşânî-i dildâre ben düşdü

G 238/2

Türkçe ismi “bengisu” olan âb-ı hayvan/âb-ı hayat, kaynağının nerede olduğu bilinmeyen, zulûmat ülkesinde bulunan ölümsüzlük suyudur.³⁶³ Zulmet, karanlık demektir ve mürekkep ile ilişkilendirilir. Âb- ı hayatın, cansızlara can vermesi gibi, Sünbülzâde Vehbî'nin kalemi de mürekkebiyle cansız duran binlerce lafza bir anda hayat verir:

Kalem ihyâ eder bir lahzada biñ lafz-ı bî-cânı
Devâtım zulmetinden nûş edince âb-ı hayvânı

K 5/1

Eskiden hazinelerin başında, bekçi olarak ejderhaların beklediği düşüncesi hâkimdi. Bu düşüncenin divan şiirine yansımaları, sevgilinin güzelliğinin hazineye, saçlarının ise o hazineyi bekleyen ejderhaya benzetilmesiyle olmuştur. Sünbülzâde Vehbî, elindeki kalemi bu hazinenin bekçisi olan ejderhaya benzetmiştir:

³⁶¹ Mutlu Melis Özgeriş, “XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Hat Malzemeleri”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 3/2 2014, s. 169.

³⁶² Serin, a.g.e. s. 89

³⁶³ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 55.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Dilim gencîne-i ma'nâ kalem destimde ejderhâ
Nigehbânlık eder her dem o genc-i şâyegân üzre
K 15/56

Kalem şairlerin elinde sihirli bir objeye dönüşür. Kalemin sihir ile münasebeti bazen Harut ile Marut hikayesine, bazen de Hz. Musa'nın asa mucizesine telmih yoluyla olmaktadır. Kalem, şekli dolayısıyla asaya benzer. Hz. Musa'nın asası ile sihirbazları alt etmesi gibi, Sünbülzâde Vehbî de sihirli sözler söyleyip kendisine haset edenleri kalemiyle alt eder:

Bir 'asâ-yı Müsevî'dir kim o kilik-i pür-füsûn
Dîde-i hussâda karşı hey'et-i su'bân bulur
K 18/40

Otorite bağlamında kalem genellikle kılıç (seyf, tîg) sözcüğü ile birlikte kullanılmıştır. Kılıç, memduhun askerî dehası ve gücünü temsil ederken; kalem, yöneticilik gücünü, ilmi yönünü ve adaletini temsil eder.³⁶⁴ Bu vasıflar memduha Allah tarafından verilmiştir:

Kılmış cenâb-ı Hak o hudavend-i ekremi
Seyf ü kalemle vâsita-i dâd-güsteri
K 25/9

Kalemin ağız kısmının birkaç santimetre çatlatılarak iki yakaya ayrılmasına "kalem şakkı" denir.³⁶⁵ Bu işlem yaka yırtmak bağlamında divan şiirinde de yerini almıştır:

Bulur hep yakası açılmadık nev-câme mazmûnu
N'ola ehl-i kalem reşk ile çâk etse girîbânı
K 5/7

Divanda kalem, kilik ve hâme sözcükleri toplamda 148 kez tespit edilmiştir. Bunlardan 40'ı gerçek anlamda, 108'i ise mecazi anlamda kullanılmıştır. Bu sözcüklerin, tenasüb (148), mecaz-ı mürsel (8), telmih (23), teşbih (60), teşhis (23), istifham (3), mübalağa (8) gibi edebî sanatlarla birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir.

1.3. Kâğıt (Sayfa, Levha, Varak)

Üzerine yazı yazmak için kullanılan bir malzeme olan kâğıt, Arapçada "kırtas, Farsçada "kağaz, kâğız" anlamlarına

³⁶⁴ M. Celal Varışoğlu, "Divan Şiirinde Bir Metafor Olarak Kalem ve Bu Bağlamda Kıvrımlı Rahmî'nin "Seyf ü Kalem" Redifli Kasidesi", *Uluslararası II. Türkoloji Kongresi Bildiriler* (22-24 Mayıs 2008 Kırım-Ukrayna), TİKA, Ankara, 2009, s.258.

³⁶⁵ Derman, a.g.e. s. 223

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

gelmektedir.³⁶⁶ M.Ö. 150 yılında Çin’de icat edilen kâğıt, geçmiş ve gelecek arasında bir kültür taşıyıcısı olmuştur. Divan şiirinde kâğıt sözcüğünün şiirlerdeki kullanımını az olup bu sözcük yerine daha çok sayfa, varak, levha gibi sözcükler kullanılmıştır.³⁶⁷ Kâğıt sözcüğü Necâtî Bey, Hayâlî Bey, Şeyhülislam Yahya, Bağdatlı Rûhî, Ahmed Nâmî, Eğridirli Şeyhî, Mezâkî, Fasih Ahmed Dede, Sâbit, Vahyî, Neylî ve Şeyh Gâlib gibi şairler tarafından redif olarak kullanılmıştır.³⁶⁸ Sünbülzâde Vehbî divanında da “kâğıd” redifli bir kaside tespit edilmiştir.

Divan şiirinde kâğıt ve kâğıdı çağrıştıran sözcükler bazen sevgilinin yüzü, bazen alını bazen de teni olarak tasavvur edilmiştir. Üzerine Kur’an-ı Kerim ayetlerinin yazılmasından dolayı kağıda özel bir anlam yüklenir. Sevgilinin vasıflarının sıralandığı ve kâğıdın tenasüp yoluyla yazının diğer unsurlarıyla birlikte kullanıldığı beyitlerde, sevgilinin saçını yazı yazmak için kullanılan mürekkep, kaşları kalem, teni ise kâğıt olur. Bu kâğıt, ipekten yapılmış özel bir kâğıt olan âbâdî³⁶⁹ kâğıdıdır:

Hat-âver bir mürekkep saçlı kâtib-zâde-i şûhuñ
Tenin âbâdî kâğıd zannedip kaşın kalem sandım
G 183/3

Eskiden kâğıdın yazılabilir bir mertebeye gelmesi için günümüzdekinden çok daha zahmetli aşamalardan geçmesi gerekiyordu. Bu işlemler, kâğıdın boyanması, aharlanması ve mührlenmesi şeklinde sıralanmaktaydı.³⁷⁰ Kâğıdın böyle zorlu süreçlerden geçmesi onu değerli bir konuma getirmekteydi. Sünbülzâde Vehbî, kâğıt için dalgalar oluşturabilecek derecede kanlı gözyaşı dökmektedir:

Dem-be-dem kâğıd-ı bîrûn için ağlar Vehbî
Mevc-i eşkinden olur âb-zede her kâğıd

K 47/16

Hokkanın içerisine güzel kokması için misk konması sebebiyle hokka bazen misk geyiğinin göbeğine benzetilmektedir.³⁷¹ İçerisinde misk olan bir hokkadan çıkan mürekkep ile sevgilinin kâğıt gibi beyaz yüzüne anber kokulu benler ve ayva tüyleri çizilmiştir:

³⁶⁶ Yazır, a.g.e. Cilt II, s. 187.

³⁶⁷ Özgeriş, a.g.e.

³⁶⁸ Özlem Ercan, “Divan Şiirinde ‘Kağıd’ Redifli Gazeller”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2010, S. 48, s. 127-154.

³⁶⁹ Hindistan’ın Devlet-âbad şehrinde ipekten yapılmış bir yazı kâğıdı.

³⁷⁰ Serin, a.g.e. s. 99-102.

³⁷¹ Özgeriş, a.g.e. s. 183.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Ne revâ olmaya müşgîn rakamîñ noktaları
Sâde-rûy-ı varaka hâl ü hat u ‘anber-fâm

K 17/3

Divanda kâğıt, safha, levha ve varak sözcüklerinin 63 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan 19’u gerçek, 44’ü ise mecazi anlamda kullanılmıştır. Bu sözcükler; temasüb (63), teşhis (12), teşbih (9), kinaye (2), mübalağa (1) gibi edebî sanatlarla birlikte kullanılmışlardır.

1.4. Mürekkep (Midâd)

Arapçada binmek manasına gelen “rükûb” sözcüğünden türemiş olan mürekkep, yazı yazmak için kullanılan ve ekseriyetle siyah bir renge sahip olan sıvıya denir ve Arapçada “midâd”, “hazzaz”, “naks”; Farsçada “siyâhî”, “zerâb”, “zakâb” gibi isimlerle de adlandırılır.³⁷² İs mürekkep, lâlî mürekkep, sarı mürekkep ve zer mürekkep gibi çeşitleri bulunmaktadır.³⁷³

Divan şiirinde en çok kullanılan mürekkep türü siyah ve kırmızı mürekkeptir. Siyah mürekkep, bazen sevgilinin güzellik unsurlarından biri bazen de âşığın gönlündeki süveydâ olmaktadır; kırmızı mürekkep, kan ağlaması dolayısıyla âşığın gözyaşı olmaktadır. Sevgilinin teni, üzerine yazı yazılan kâğıt; kaşı, kalem; saç ise siyah rengi dolayısıyla mürekkeptir:

Hat-âver bir mürekkep saçlı kâtib-zâde-i şûhuñ
Tenin âbâdî kâğıd zann edip kaşın kalem sandım

G 183/3

Sevgilinin yüzündeki siyah benler, kaşları çizilirken kudret kaleminden damlayan mürekkepten oluşmuştur:

Kalem kaşın çekerken dest-i kudret nevk-i kilkinden
Mürekkep sıçrayıp pîşânî-i dildâre ben düşdü

G 238/2

Şairlik kabiliyetlerini methederken, divan şairlerinin söz, yazı ve yazı ile ilgili unsurlardan yararlanmaları oldukça yaygındır. Şair, marifet denizidir. Bu denizin coşmasıyla, kaleminden çıkan mürekkep şiirlerin cevher suyu olmaktadır:

O bahr-ı ma’rifetim bâ-husûs cûş etse
Midâd-ı hâmem olur âb-ı gevher-i eş’âr

K 76/50

Divanda mürekkep ve midad sözcüklerinin toplamda 8 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden 7’si mecazi, 1’i ise

³⁷² Yazır, a.g.e. Cilt II, s. 180

³⁷³ Serin, a.g.e. s. 104-106

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

gerçek anlamda kullanılmıştır. Bu sözcükler tenasüb (8), teşbih (6), telmih (1), kinâye (1) edebî sanatları ile birlikte kullanılmıştır.

1.5. Diğer Unsurlar: Divit (Devât), Hokka(Mahber), Likâ, Mıstar, Cetvel, Pergel,

Divit, mürekkep hokkası ile kalem, kalemtıraş ve makta' gibi yazı âletlerinin saklandığı dar ve uzun prizma şeklinde bir gövdeden meydana gelmektedir.³⁷⁴ Şeklinden dolayı şiirlerde genellikle "çâh" (kuyu/çukur) sözcüğü ile birlikte kullanılan devât, Sünbülzâde Vehbî divanında Harût ile Marût ve âb-ı hayat bağlamında kullanılmıştır.

Hârût ile Mârût, büyü ve sihirde meşhur iki melek olup isimlerinden Bakara suresi 102. ayette³⁷⁵ bahsedilmektedir. Rivayete göre bu iki melek Allah tarafından cezalandırılıp Bâbil'de bir kuyuda kıyamete kadar baş aşağı asılı beklemektedirler.³⁷⁶ Şair, kaleminin divitinin çukurunda Hârut ile Mârût'a sihir konusunda talim vermektedir. Çünkü o, sihirli sözler söyleme konusunda üstattır:

Kalemim çâh-ı devâtımda edip meşk-i füsûn
Sihri Hârût ile Mârût'a ederdim ta'lîm
K 16/32

Devâtın içerisindeki mürekkep âb-ı hayat gibidir ve şairin kaleminden akan bir damla mürekkep bütün âlemi ihya etmiştir:

Devâtı eyledi icrâ-yı resm-i âb-ı hayât
Ki reşha-i kalemi 'âlemi eder ihyâ
Tarih 21/7

Arapçada "küçük kutu" anlamına gelip, kaleme yeterli miktarda mürekkep almaya yarayan bir malzeme olan hokka, mıhbere (mahber), âme, mecma' gibi isimlerle de bilinmekte ve genellikle ağaç, pirinç, gümüş veya altın gibi madenlerden yapılmaktadır.³⁷⁷ Hokka, Sünbülzâde Vehbî divanında genellikle şeklinden dolayı sevgilinin veya memduhun ağzına teşbih

³⁷⁴ M. Uğur Derman, "Divit" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, c. 9, s. 450-451.

³⁷⁵ Fakat şeytanlar, insanlara sihrî ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihrî) öğretmek suretiyle küfre girdiler.

³⁷⁶ Pala, a.g.e. s. 194.

³⁷⁷ Yazır, a.g.e. Cilt II, s. 177.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

edilmiştir. O, yakuttan yapılmış hokka gibi ağzından mücevher gibi sözler saçar:

Deheni hokka-i yâkût-ı letâfet gûyâ
Nutka gelse saçılır lü'lü'-i lâlâ-yı sühan

K 51/112

Mürekkep hokkasının içine konan ham ipeğin adı olup milkaa, peşence, peşm, lâs, kersef, zıvana ve penağ olarak da adlandırılan likâ, mürekkebin kaleme rahatça alınmasını sağlar ve kalem ucunun hokka içinde bozulmasını engeller.³⁷⁸ Sünbülzâde Vehbî, likâyı cadı, mürekkep, kalem ve efsun sözcükleriyle kullanıp, mürekkebin likâsını cadının dikkatle ördüğü saçına benzetmiştir:

Likâsı gîsû-yı cādûdur midâd-ı hâmemiñ
Kim eder dikkatle 'akd-i rişte-i efsûngerî

K 23/53

Mıstar, mıstar veya hatkeş; yazı yazarken satır çizgisinin korunmasına yarayan âlet olup, meşk mıstarı, sahife mıstarı, hilye mıstarı ve kıt'a mıstarı gibi çeşitleri bulunmaktadır. Yazılacak yazının kâğıt üzerinde kaplayacağı yer, satır adeti, uzunluğu ve aralığı ince bir mukavva üzerine kurşun kalemle ve cetvelle çizilir. Çizilen satırların iki ucu iğne ile delinir ve deliklerden ibrişim geçirilerek satırlar düğümsüz olarak tek bir ibrişim ile tamamlanır ve mıstar elde edilir.³⁷⁹

Mıstar, şiirlerde düzlük timsali olarak ele alınmaktadır. Şairin ilham kaynağı sevgilidir. Sevgilinin cevri kirpiği mıstar ipliği olmazsaydı; şair, daha önce söylenmemiş sözlerin vasfını kâğıda dökemezdi:

Vasf-ı ebkâr-ı mezâmînim yazılmaz kâğıda
Sâye-i müjgân-ı cevri olmazsa târ-ı mıstarı

K 23/54

Bir kalemi yazı yazacak hâle getirmek için naht (yontma) ve katt'(kesme) denilen işlemlerden geçirmek gerekmektedir.³⁸⁰ Sünbülzâde bu işlemleri kalemin yakasının yarık olması şeklinde hayal etmektedir. Kalem, yakası yarık olmasına rağmen yürüyüşüne devam ederek, şairin mıstarından geçer, hüner semtine doğru gider:

³⁷⁸ Yazır a.g.e. Cilt II, s. 180.

³⁷⁹ Yazıcı, a.g.e. s. 208.

³⁸⁰ Yazıcı, a.g.e. s. 169.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Pür-şerha iken sine yine reh-rev-i hâme
Semt-i hünere togru gider mıstarımızdan

Terci-i Bend 2/5

Cetvel, ağaçtan veya madenden yapılıp, düzgün çizgi çizmeye yarayan âlettir. Yapraktaki veya levhadaki yazı metnini, şekilleri, cilt kapağını, bir veya birden fazla çizgilerle çerçevelemeye de verilen addır.³⁸¹ Sünbülzâde Vehbî divanında 1 beyitte kullanılmıştır. Altın madeninden yapılan cetvel, şiiirde güneş ile birlikte kullanılır. Şemsü'l-ma'ârif nüshası, altın yaldızlı cetvelini güneşten almıştır:

Nüşa-i Şemsü'l-ma'ârifdir vücûd-ı devleti
Cedvel-i zerrînidir anıñ tılâ-yı âfitâb

K 35/13

Pergel veya pergâr, hatasız bir şekilde daireler çizmeye yarayan âlettir. Yazılacak yazının etrafına yuvarlak çizgiler pergel ile çizilir. Özellikle hilye-i şeriflerde, Hz. Muhammed'in dünyayı aydınlatması bağlamında, ay ve güneşe benzetilmesi dolayısıyla yazının çevresi pergel yardımıyla hilal şeklinde düzenlenir.³⁸²

Pergelin bir ayağı sabit, diğer ayağı ise sabit olanının etrafında dönerek daireler çizmektedir. Sevgilinin güzelliğinin merkezi noktaya benzeyen benidir. Âşığın gönlü ise bu nokta merkezli bir pergel olup onun etrafında dönmektedir:

Vehbî o nokta üstüne pergârdır gönül
Hâl-i siyeh ki merkez-i hüsnün medârıdır

G 78/5

Sünbülzâde Vehbî, memduhunu överken de pergel sözcüğünden faydalanmıştır. Düşünce pergeli binlerce yıl dönse bile, onun vasıflarını tam anlamıyla kavramak mümkün değildir:

İhâtâ eylemek mümkün değil evsâfını hâşâ
Hezârân sâl eger devr eylese endişe pergârı

K 30/43

Divanda yazı ile ilgili diğer sözcükler toplamda 24 kez kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden 21'i mecazi anlamda, 3'ü ise gerçek anlamda kullanılmıştır. Bu sözcüklerin tenasüb (24), teşbih (16), mübalağa (2), teşhis (2) ve telmih (4) sanatlarıyla birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir.

³⁸¹ Özgeriş, a.g.e. s. 188.

³⁸² Özgeriş, a.g.e. s. 189.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sonuç

İcat edilmesi ile insanlık tarihinin yeni bir sürece girmesine ve modern dünyanın temellerinin atılmasına vesile olan yazı, yüzyıllar boyunca iletişimin önemli bir parçası olmuştur. İnsanların kendi aralarında iletişim köprüsü kurması yanında Allah'ın ayetlerini ve Hz. Muhammed'in hadislerini daha geniş bir kitleye ulaştırması dolayısıyla, İslam sanatçıları yazıya büyük önem vermişlerdir. Yazı ve yazı ile ilgili unsurların şiir sanatında sembolik olarak kullanılmasının yanında, özellikle Kur'an-ı Kerim'in Arap harfleriyle yazılmasından dolayı, bu harflerle en güzel yazıyı yazabilme düşüncesi hat sanatını geliştirmiştir. Öte yandan vav (و), elif (ل), he (ه) gibi harflerin sembolik değeri ve Kur'an-ı Kerim'deki Ya-sin, Tâ-ha gibi surelerdeki sembolik başlangıçlar, bazı ayetlerdeki mesajlar, Kırk Hadis kitapları hat sanatını daha ileri boyutlara taşımıştır.

Türk-İslam medeniyetinde ilim, sanat ve kültür açısından önemli bir yere sahip olan yazı ve yazı ile ilgili unsurlar, Sünblzâde Vehbî divanında Divan şairinin hayal dünyasına paralel olarak kullanılmıştır. Özellikle hat, kalem, kâğıt ve mürekkep gibi yazının temel unsurlarına sıkça başvuran şair, bu sözcükleri kimi zaman sevgilinin saç, yüz, kaş gibi güzellik unsurlarını kimi zaman kendi şairliğinin vasıflarını zaman zaman da memduhunun vasıflarını yüceltmek için kullanmıştır. Şair, yazı ile ilgili unsurların sembolik kullanımında birçok edebî sanattan yararlanmakla birlikte çoğunlukla tenasüb, telmih, teşbih ve teşhis sanatlarından faydalanmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ, Ankara, 2000.

Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Ali Rıza Özcan (Ed.), *Hat ve Tezhip Sanatı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

Banarlı, Nihad Sami, *Kitaplar ve Portreler*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1985.

Beşir Ayvazoğlu, *Kuğunun Son Şarkısı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1999.

İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Komisyon, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

M. Celal Varışoğlu, "Divan Şiirinde Bir Metafor Olarak Kalem ve Bu Bağlamda Kıymırlı Rahmî'nin "Seyf ü Kalem" Redifli Kasidesi", *Uluslararası II. Türkoloji Kongresi Bildiriler (22-24 Mayıs 2008 Kırım-Ukrayna)*, TİKA, Ankara, 2009.

M. Nejat Sefercioğlu, "Yazı ve Yazı İle ilgili Unsurların Divan Şiirinde Kullanılışı", Erişim Tarihi: 20.09.2017.

http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_divan_siiri_Yazi.pdf

M. Uğur Derman, "Padişah Tuğralarındaki Şekil İnkılabına Dair Bazı Gerçekler", *Hat ve Tezhip Sanatı* (Ed. Ali Rıza Özcan), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

M. Uğur Derman, "Divit" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, cilt. 9.

M. Uğur Derman, "Tuğra" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2012, c. 41.

Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli I*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli II*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974.

Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli III*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

Muhiddin Serin, *Hat Sanatımız Tarihçesi-Malzemeler ve Aletler-Meşkler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1982.

Mutlu Melis Özgeriş, "XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Hat Malzemeleri", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 3/2 2014.

Özlem Ercan, "Divan Şiirinde 'Kağıd' Redifli Gazeller", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2010, S. 48, s. 127-154.

Sünbülzade Vehbi, *Divan*, Haz: Ahmet Yenikale, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Kahramanmaraş, 2012 [E-Kitap].

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

BÖLÜM 19

SÜNBLZÂDE VEHBÎ DİVANINDA AŞKA DAİR TASAVVURLAR

Dr. Hasan EKİCİ*

*Gayretle eritdi bu gece şem'-i 'arûsu
Pervâne ile kim tutuşur 'aşk eridir (Vehbi)*

GİRİŞ

Aşkın belirli bir tanımını yoktur. Bu yüzden Klasik Türk şiirinde şairler, aşkı ifade edebilmek için birtakım kavramlarla benzerlik ilişkisi kurmuşlardır. Arapça kökenli bir kelime olan aşk sözlüklerde; bir kimseyi, bir mesleği, bir yolu, canla, gönülle kendini feda edercesine sevmek, ona bağlanmak, onsuz yaşayışı haram bilmek anlamına gelir (Cürcani 1997:162). İnsanın varlık düşüncesinde önemli bir yer tutan aşk, tüm kültürlerde ve devirlerde duyguların terennümünde en başta gelen unsur olagelmıştır. Yunan felsefesinde ise aşk “eros”, “philia”, “agape” kavramlarından biriyle ifade edilir Antik Yunan felsefesinde önemli bir yer tutan Eflatun'da aşk temel mefhumlardan biridir. Eflatun'da aşk yolculuğunun hedefi ölümsüzlüğe yükseliş tutkusu olarak görülmektedir (Yünügül 2007: 2).

Sevgi ile aşk aynı anlamda olmasalar da birbiriyle bağlantılı kavramlardır. Her aşkta sevgi olmasına rağmen, her sevgide aşk yoktur. Cahız'a göre aşk; sevgi (hubb) ismi verilen duygunun yoğunlaşmış hâlidir. Dolayısıyla her sevgi, aşk diye tanımlanamaz (Birgöl 2010:34). Tasavvufta ve edebiyatta iki türlü aşk vardır: Beşerî aşk ve ilahî/hakikî aşk. Beşerî aşk, dünya güzelliğine karşı nefsimizin coşması ve sevgi duymasıdır. İlahî aşk ise bütün bu güzellikleri yaratana duyulan sevgidir. Hakikî aşkın yolu beşerî aşktan geçer (Mermer ve Keskin, 2005: 12).

Klasik Türk şiirinin ana teması olan aşk, 18. yüzyıl şairlerinden Sünblzâde Vehbî Efendi'nin de Divanı'nda³⁸³ sıklıkla yer alan mefhumlardandır. Bu divanda aşağıdaki nazım şekillerinde geçen aşkla ilgili kavramlar taranmış ve aşkla ilgili teşbihler tespit edilmeye çalışılmıştır.

* Dr., Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, hasanekici0202@gmail.com.

³⁸³ Bu çalışmada Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yenikale tarafından hazırlanan “Sünbl-zâde Vehbî Divanı” esas alınmıştır.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Tablo 1: Sünbülzâde Vehbî Efendi Divanı'nda Nazım Şekilleri

Sıra	Nazım Şekli	Sayısı
1	Kaside	52
2	Mesnevi	9
3	Tahmis	2
4	Muhammes	8
5	Terkib-i Bend	1
6	Nazım	2
7	Gazel	271
8	Kıt'a	41
9	Müstezad	1
10	Rubâî	18

İki kısımdan oluşan bu çalışmada, birinci kısımda aşk, âşık-maşuk ve rakip mefhumları üzerinde kısaca durulmuştur. İkinci kısımda ise aşk teşbihleri ile anlatılmak istenen düşünce, duygu veya durumlar tanımlanarak metinleriyle birlikte alfabetik olarak listelenmiştir. Şairin aşkı nasıl ve neyle ifade ettiğine; oluşturduğu teşbihlere ve bu teşbihlerdeki hayal unsurlarına yer verilmiştir. Böylece Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin aşk hakkındaki görüşleri, aşk kavramına bakışı örnek beyitlerle tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. SÜNBLZÂDE VEHBÎ EFENDİ DİVANI'NDA AŞK

Bu bölümde Sünbülzâde Vehbî Efendi Divanı'ndan hareketle onun aşk, âşık-maşuk ve rakip anlayışına kısaca değinilecektir.

1.1. Aşk Anlayışı

Pürcevadi'ye (1998: 357) göre mecazî aşk, insan için kullanılırken tabii aşk, genel olarak bütün canlıların aşk ya da sevgisini içine alır. Mecazî aşkın karşısında olan hakiki aşk ise ilahî aşkın kendisidir. Sünbülzâde Vehbî Efendi Divanı'ndaki şiirlere bakıldığında hem mecazî hem de ilahî aşkın kullanıldığı görülmektedir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Mecazî aşka düşen âşıklar, toprakla oyun oynayan çocuklar gibidir.

Olup üftâde-i 'aşk-ı mecâzî
Misâl-i tıfl ederdim hâk-bâzî (K. 1/30)

Îlâhî aşkın mantığı, kaidesi sözdür. Kanıt olarak bu söz yeterlidir, netice istemez.

Sühandır mantık-ı 'aşk-ı Îlâhî
Netice istemez bu söz güvâhî (K. 6/11)

Âşıkların gönlü sevgilinin etkisi altında kendinden geçmektedir. Bu etkiyi sağlayan da aşk denilen kuvvetli mıknatıdır.

Göñül meczûbdur dildâra ammâ cezb için anı
Bizim de 'aşk derler bir kavî âhen-rübâmız var (G.

82/3)

1.2. Âşık-Maşuk Anlayışı

Divan şiirinin geleneksel üçlüsü durumundaki âşık, maşuk ve rakip tipleri birbiriyle bağlantılı olarak ele alınır (Batislam 2003: 198). Bu bölümde Sünbülzâde Vehbî Efendi Divanı'ndaki şiirlerde âşık ve maşuk ekseninde şekillenen aşk anlayışına birkaç beyitle değinilecektir.

Aşk derdiyle acı çeken ve inleyen âşığın canı sevgilinin hasretiyle bedeni terk ederse, âşığın cennet olarak gideceği yer yine sevgilinin eşigidir.

Çıkarsa hasret ile cânı 'âşık-ı zârîñ
Harîm-i cennet-i me'vâ-yı kûy-ı yâra gider (G.55/4)

Sevgili rakip ile birlikte içki içerse bu durum karşısında âşığın feryat etmesine şaşılır mı?

Yâr hem-bezm olup agyâr ile peymâne çeker
'Âşık-ı zâr 'abes na'ra-i mestâne çeker (G. 61/1)

Cezbe, ruhun hayret ve sevince kapılarak sanki cesetten hariç bulunuyormuş gibi olması, heyecana gelmesi demektir (Devellioğlu, 1997: 139). Cezbe, âşıktan mı sevgilinin nazından mı kaynaklanır bilinmez. Kehribar, etrafındaki nesnelere kendine doğru çekmesiyle cezbeyle teşbih edilir. Sevgilinin cazibesi kehribar gibi âşıkları kendine çeker. Sevgili kehribara, âşık ise samana benzetilir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Cezbe 'âşıkda mıdır şîve-i ma'şûkda mı
Kehrübâsında mı bu câzibe kâhında mıdır (G.72/5)

Âşığın gönlü kırıldıktan sonra ona iltifat etmenin anlamı yoktur. Bu durum, kırılan şişenin onarılmaya çalışılması gibi boş bir gayrettir.

Münkesirdir hâtır-ı 'âşık nüvâzişden ne sûd
Şîşe-i işkesteye bî-hüdedir ta'mîrler (G. 76/2)

1.3. Rakip Anlayışı

Herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her birine rakip denir. Divan şiirinde âşık-maşuk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir (Pala 1989:408). Bu rakipler, âşıklar için korkulu bir rüyadır. Rakipler yüzünden sevgilinin yanında hiçbir itibarı kalmamak, onun gözünden düşmek, onu büsbütün kaybetmek aşığın duygularını kemiren azap ve korkulardandır (Akün, 2013: 132). Divan şiirinde rakip hep olumsuz sıfatlarla vasıflandırılır. Âşık, her zaman rakiphakkında hakaret edici ifadeler kullanır. Sünbülzâde Vehbî Efendi Divanı'nda rakip ile ilgili sıfatlar şunlardır: rûbeh (tilki), habîs (fesatçı, kötü), kâfir, gürg-i hûn-hâr (kan içici kurt), kelb (köpek), seg-nihâd (köpek yaratılışlı), dîv (şeytan), bed-likâ (çirkin/kötü yüzlü). Âhûya benzeyen sevgiliyi ansızın bahçede/alanda gören tilki sıfatlı rakip için bu durum gizli bir av gibidir.

Bulursa bâgda ger bagteten o âhûyu
Rakîb-i rûbehe olmaz mı bir nühüfte şikâr (K. 50/90)

Bütün âşıklar için en güç durum sevgiliye kavuşmaktır. Ancak çabaları sonucunda âşık sevgiliye ulaşır ve rakibin bu durumdan haberi yoktur.

Kâle-i vuslatı biz gizlice aldık satdık
Bu bazarlıkda rakîbâ seni pek aldatdık (G. 154/1)

Sevgilinin köpek sıfatlı rakibe ilgi göstermesi, âşıkların bu duruma uzaktan bakarak üzülmelerine sebep olur.

Sayda gitdi yanına kelb rakîbi takarak
Kaldı üftâdelar ardınca uzakdan bakarak (G. 156/1)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Her ne kadar sevgilini ağzını dudaklarını sayıklayarak dili damağı kurusa da rakibe sevgilinin yaşam kaynağı olan dudağından tatmak nasip olmaz.

Rakibe olmadı nûş-ı zülâl-i la'li nasîb
Egerçi kurudu ağzı dehen dehen diyerek (G.163/6)

Köpek yaratılışlı rakibi işret meclisinde anan âşık eline bir iki taş almaktadır.

Rakîb-i seg-nihâdı yâd edince meclis-i meyde
Edip mînâ-şikenlik destime bir iki seng aldım (G. 180/4)

2. AŞKA DAİR TASAVVURLAR

Klasik Türk şiirinde şairler aşkı tanımlarken birtakım benzetmelerden, mecazlardan ve alegorilerden faydalanır. Teşbih, varlık ve durumların ardındaki gizli birliği araştırmak anlamına gelir. Esasen teşbihin tabii sonucu olan mecaz ile sembol ve alegori arasında pek fark yoktur (Ayvazoğlu, 2013: 180). Sünbülzâde Vehbî Efendi de aşk ile ilgili düşüncelerini şiirlerinde farklı tasavvurlarla dile getirmiştir. Divanındaki şiirlerden hareketle şairin aşk tanımları/tasavvurları hakkında fikir sahibi olunabilir. Şair, aşkın tezahürlerini dile getirirken birtakım teşbihlerden yararlanmışır. Bu teşbihleri beyitlerden hareketle çeşitli başlıklar altında tasnif etmek mümkündür:

2.1. Aşk-Alan/Mahfil/Ev

Sünbülzâde Vehbî Efendi, aşkı çeşitli mekânlara benzetmiştir. Bu mekânlar saha (alan), mahfil (toplanmış heyet, meclis, encümen) ve hanüman (ev bark, yuva, âile) gibi somut varlıklardır. Sevgilinin yüzünü görme hasretiyle âşığın gönül âleminde yeni yaralar açılır. Bu yaralar aşk ve muhabbet alanındaki yeni açan lalelere benzer. Klasik Türk şiirinde lale kırmızılık yönüyle sevgilinin yüzüne, lalenin ortasındaki siyah noktalar ise âşığın sinesinde açmış taze yaralara benzetilir.

Sîneye nev-dâğlar açdım gam-ı rûyuyla yer yer
Sâha-i 'aşk u mahabbet tâze tâze lâlelenmiş (G. 116/2)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sevgilinin mihraba benzeyen kaşlarının hasretiyle âşık mahvolur. Bu haliyle âşık, aşk meclisinde döşenmiş eski bir seccadeye benzer. Âşık için sevgilinin kaşları mihraba benzetildiği için orası kiblegâh olarak görülür. Şair, beyitte mihrap, mahfil ve seccade kelimelerinin anlam ilişkilerinden faydalanmıştır.

Hasret-i mihrâb-ı ebrûñ ile oldum pâ-y-mâl

Mahfil-i ‘aşka döşenmiş köhne bir seccadeyim (G. 193/3)

Şair, dert ve eziyet duvarına/yapısına temel rüknü koyup aşk evinde temelli kalacağımı belirtmektedir.

Eyleyip bünyân-ı derd ü mihnete vaz’-ı esâs

Hânumân-ı ‘aşkda oldum temelli yelleli (G. 254/4)

2.2. Aşk-Ateş/Alev

Aşkın tezahürlerinden biri de ateştir. Ateş, yakan ve yok eden özellikleriyle şiirlerde sıkça kullanılan tasavvurlardan biridir. Sünbülzâde Vehbî Efendi’ye göre, gönül buhurdanında aşk ateşinin izleri olursa söz, amber gibi hoş kokusunu her yere yayan bir iksir olur.

Micmer-i dilde olursa **eser-i âteş-i ‘aşk**

Neşr eder râyihâsın ‘anber-i sârâ-yı Sühan (K. 51/14)

Divan şiirinde sevgili mum ışığına, âşık da geceleyin ışığın çevresinde dönen küçük kelebeğe benzetilir. Pervane sessizce can veren âşık olarak tasavvufta da vahdet yolundaki dervişi simgeler (Pala, 1989:402). Aşkın dik başlı alevi, mecliste utanma perdesini kaldırır. Pervane (kelebek) mumun ateşine hemen kendini atar ve aşk ateşinin çilesine katlanır.

Perde-i şermi yakar **şu’le-i ‘aşk-ı** ser-keş

Şem’i mecliste hemân sineye pervâne çeker (G. 61/4)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

2.3. Aşk-Cilâ

Aşkın cilası, âşıklar için acı ve gözyaşdır. Bu vasıflar, âşıkların ruh dünyasını ve hayata bakış açılarını değiştirir. Mecliste sâkînin (sevgili) cevherli sürmesinin kalem süvarisi, âşıklar için parlaklık ve onların aşk dolu bakışa sahip olmasına sebep olur.

Süvâr-ı hâme-i kuhlü'l-cevâhir-i sâkî
Cilâ-yı 'aşk u garâm-ı nigâhım olmuşdur (G. 92/11)

2.4. Aşk-Cevher

Cevher, elmas, değerli taş anlamına gelir (Develioğlu1997: 137). Saf bir gönle sahip olan âşığın safa ehli olmasına şaşılmaz. Çünkü Allah âşıklarının gönülleri mücevherler aynasıdır. Aşk, parlak mücevher gibi değerlidir. Söz ehli âşıklar, mücevheri maddî boyutuyla değerlendirip kendilerini yok ederken, hâl ehli âşıklar da aşk cevheri sayesinde gönüllerini saf eylerler.

Bu sine-i sâf ile 'aceb ehl-i safâyız
Âyîne-i rûşen-güher-i 'aşk-ı Hudâyız (K. 55/1)

2.5. Aşk-Cezbe

Aşk cezbesi âşığa çok oyunlar oynar. Onun sarmış, zayıf yüzünü kehribar gibi kendine çeker.

Cezbe-i 'aşk u hevâ 'âşıka çok reng eyler
Vechi var zerd ü nizâr olsa eger kâhrübâ (G. 5/3)

Zayıf, dermansız âşığın yüzü aşkın cezbesinden sararsa buna şaşılmaz. Aşkın cezbesi hafif nesnelere kendine çeken kehribar gibidir.

Çehresin zerd-nümâ etse nola 'âşık-ı zâr
Cezbe-i 'aşkı bakıp kâhrübâdan kapdı (G. 247/3)

2.6. Aşk-Coşku

Nisan yağmurunun damlaları istiridyenin içine düşüp zamanla inci tanesine dönüşür. Âşığın gözlerinden dökülen yaşlar inci kıymetinde olunca onu barındıran gözler de sedef hükmüne geçer. Aşk denizinde dolaşan dertli âşığın her dem gözünde yaşlar vardır. Yaş akmayan göz, içinde inci bulunmayan bir sedef gibidir (Selçuk, 2005: 238). Denizdeki dokuz katmanlı inci kabuğu su üzerinde hava kabarcığı arzusundaiken gözyaşı aşkın coşkusuyla inci saçmaktadır.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Olmakda **cûş-ı ‘aşk** ile dür-dâne-pâş-ı eşk
Bu nüh-sadeî yem talebinde habâb iken (G. 200/9)

2.7. Aşk-Çimen

Aşk çimeninde şimşir (servi) ağacının sohbeti ile âşığın gönlü sevgilinin serviye benzeyen boyunun gamıyla yaralanır.

Ey şûh gam-ı kaddiñ ile şerha-i sînem
Bir bir **çemen-i ‘aşk**da şimşâd-ı mahabbet (G. 24/3)

2.8. Aşk-Ders

Aşkın tezahürlerinden biri de ders olarak telakkî edilmesidir. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyü ve beninin manası tasdik edilen inkâr edilemeyen bir kitap iken âşıklar, ebceî okuyan acemi çocuk gibi aşk dersini okur.

Bir tıfl-ı ebcedin **sabak-ı ‘aşk**ımı okur
Ma'nâ-yı hatt u hâli müselleî kitâb iken (G. 200/6)

2.9. Aşk-Dert/Gam/Yanma

Dert, cefa, gam, inleme, hasta, mihnet gibi şekillerde karşımıza çıkan bela âşığın başından eksik olmaz. Klasik şiirde âşık daima dertlidir, sevgilisine kavuşmak için uğraşır ancak beladan kurtulamaz (Kola 2016: 84).

Divan şiirinde sevgilinin özelliklerinden biri de eziyet ve cefayı kendisine meslek edinmesidir. Aşk gamının nişanı eskiden beri gönüllerin bağı olduğu sandıkta korunup gözetilmektedir.

Ey şâh-ı sitem-pîşe **berât-ı gam-ı ‘aşk**ıñ
Sandûk-ı dil-i bende-i dîrinede mahfûz G. (139/2)

Pervane (kelebek) aşkı için kendini mumun ateşine atar. Âşıklar, pervaneden aşkta yanma usullerini öğrenmelidir. Bu aşk merasiminin sonunda yanma olsa da sonuçta uğruna feda edilecek bir sevgili edinmiş olurlar.

Rûsûm-ı sûziş-i ‘aşkı bakıp pervaneden öğren
Yanarsañ da ne mâni' bârî bir şem'-i şebistân sev (G. 211/3)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

2.10. Aşk-Divane

Aşkın en hafifi delilikten bir şubedir. Aşk delileri öteki delilere benzemez, çünkü âşıklar ağlayan delilerdir. Aşk delileri hep uyanıktırlar, her anlarını sevgiliyi düşünerek geçirmek isterler (Çetindağ, 2011: 43). Her ne kadar âşık, sevgilinin saçlarından dolayı divane olsa da bu durum onun aşksızlık çölünde kaybolmasını engeller. Aşk delisi, saçını perişan, dağınık eyleser de başını yine de aşk zincirine teslim eder.

Zülfü âşüftesin eyleser de **dîvâne-i ‘aşk**
Yine yâbâna bırakmaz ser-i zencîr verir (G. 65/2)

2.11. Aşk-Feryat

Gönül, bahar günlerinde aşk figanlarını arttırır. Âşıktan beklenen bülbül gibi o gül yanaklı sevgilinin bağında feryat etmesidir.

Bahâr eyyâmıdır ey dil **figân-ı ‘aşkı** müzdâd et
Misâl-i ‘andelîb ol gül-ruhuñ bâğında feryâd et (G. 26/1)

2.12. Aşk-Gökyüzü

Âşıklar, aşkın gökyüzünde ata binerler. Bu yola herkes giremez. Mert olanlar varsa aşk meydanına gelmelidir.

İşte biz **şâh-süvârân-ı fezâ-yı ‘aşkı**
Merd olan var ise gelsin buna meydân derler (G. 71/7)

2.13. Aşk-Gül Bahçesi

Sünbülzâde Vehbî, gül bahçesi ile ilgili kelimeleri (gül, bülbül) bir araya getirerek zengin bir tenasüp atmosferi oluşturmakta ve gül ile bülbül aşkına telmihte bulunmaktadır. Şair, aşkın gül bahçesinde süslü, hoş bir gazel yazdığını belirtmektedir. Bülbül de bu güzel gazeli ezberlemeli gül de dinlemelidir. Her ne kadar isimler değişse de aşk mevzusunda seven ve sevilen mutlaka vardır. Gül bahçesinde de aşğın yerini bülbül, sevgilinin yerini gül alır.

Gülsitân-ı ‘aşka bir rengîn gazel yazdım yine
‘Andelîb ezberleyip güş eylesin tekrâr gül (K. 38/40)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

2.14. Aşk-Güneş

Aşk, bu dünyanın duygusu veya ürünü değildir. Çünkü o, ezeli ve ebedidir. Aşk bu dünyanın güneşinden bile eskidir, hatta bu dünyanın güneşi bile nurunu aşktan alır (Çetindağ, 2011: 58). Aşk, rengi, parlaklığı ve yakıcılığı yönüyle güneşe teşbih edilir. Aşk güneşi, aşkın gözüne parlaklık ve ışık verince gökyüzündeki güneşi zerre gibi ehemmiyetsiz görür.

Mihr-i sipihri zerre-i nâcîz-veş görür

Bu çeşmi rûşen eyleyicek **âfitâb-ı 'aşk** (G. 152/5)

2.15. Aşk-Hadîs

Aşk teşbihlerinden biri de aşkın hâdis (her söylenişinde yeni haber gibi dinlemeye lâyık) olarak tasavvur edilmesidir. Âşıklar, nasihat ve vaazların yapıldığı mecliste sıkılırlar. Onlar, aşk sözlerinin konuşulduğu meclisleri, ortamları arzularlar.

Uzatma meclis-i tefsîr-i pendî sultânım

Hadîs-i 'aşk açalım şeyh efendi sultânım (G. 178/1)

2.16. Aşk-Virane

Âşıklar için virane, içinde en değerli hazinelerin gizlendiği gönül sarayıdır. Bu gönül sarayı, aşkın merkezidir. Aşk, yıkılmaya yüz tutmuş, virane olarak düşünülür. Nasıl ki bu köhne dünya mamur olmaz ise aşk derdine düşen kişi de harap olmaktan kurtulamaz. Gönül sarayını, aşk viranesine çeviren âşıklar, bu viranenin her bir köşesinde nice hazineler gizli olduğunu görürler.

Her küncüne eder niçe gencineler nihân

Ol kim sarây-ı sînesin eyler **harâb-ı 'aşk** (G. 152/4)

2.17. Aşk-Hesap Günü

Âşıklar, sevgilinin ettiği cefaların aşkın hesap gününde karşılıksız kalmayacağını düşünürler. Sevgili bu ettiklerine karşılık hesaba çekilince vereceği cevabın ne olacağı âşıklar tarafından merak edilmektedir.

Bir bir sü'âl olunsa cevâbın nedir şehâ

Etdiklerin sitemlere **rûz-ı hisâb-ı 'aşk** (G. 152/2)

2.18. Aşk-Hevâ/Heves

Sünblzâde Vehbî Efendi Divanı'nda hevâ-yı 'ışk (aşk arzusu/hevesi) tasavvuru geçmektedir. Genelde tüm insanlar özelden

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

şairler için aşka düştükten sonra oluşan psikolojik durum o güne kadar ki yaşamlarından tamamen farklıdır. Bir girdap gibi olan aşk hevesine kapılan âşık ister istemez kasırgadaki toz gibi savrulur.

Hebâ etdim ten-i hâkî-nihâdı gird-bâd-âsâ

Hevâ-yı ‘aşk ile döndüm gubâra her çi bâd âbâd (G. 44/2)

Aşk hevesi gönül kapısında görünür hale gelince âşıklar âh çekerler. Bu aşk hali onları dünyalık heveslerden azade kılar.

Oldum âzâde-ser-i kayd-ı heves derken âh

Heves-i ‘aşk der-i dilde bedidâr oldu (Muamma 5)

2.19. Aşk-Istırap

Aşk mektebinin ilk dersi ıstıraptır. Aşk yolunda elemin vuslattan daha evla olduğu, aşkı kıvama getirdiği iddia edilir (Çetindağ, 2011: 205). Aşk erbabı, sevgilinin ayna gibi saf ve temiz sinesine kavuşursa onun kanayan gönlünde aşk ıstırapı kalmaz.

Olsa resîde belki o âyîne sîneye

Sîm-âb-ı dilde kalmaya çok **ıztırâb-ı ‘aşk** (G. 152/3)

2.20. Aşk-Kadeh

Sevgili, yaptığı eziyetlerden dolayı merhametsiz olduğundan yakınılır. Ancak kâfirin sevgili kadar zalim, acımasız olduğu vurgulanır (Batislam, 2003: 191). O acımasız sevgilinin baygın, süzgün gözlerini görenler aşk kadehinden mest (sarhoş) ve incinmiş gibi olurlar.

O kâfir mâcerânın pek süzölmüş çeşm-i mahmûrı

Görenler olmasın mı **câm-ı ‘aşk**ın mest ü rencûrı (T.

14/33)

Âşıklar, aşk kadehini sevgilinin kırmızı renkli dudağı şarap renginde iken muhabbet şarabını keyifle çekerler.

Çekmiş mey-i mahabbeti la’li şarâb iken

‘Uşşâkı **câm-ı ‘aşk**ı ile neş’e-yâb iken (G. 200/1)

2.21. Aşk-Kavga

Âşık, yârin aşkı konusunda rakiple mücadelesini sürdürmelidir. Rakip ile olan bu mücadeleden sevgili daima haberdar edilmelidir.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Etmeyip agyâr ile **kat'-ı nizâ'-ı 'aşk-ı yâr**
Sen yine ey dil bu da'vâyı der-i cânâna as (G. 130/2)

2.22. Aşk-Kebap Kokusu

Âşıklar, aşktan anlamayan akılsızları gönüllerindeki aşk yağının kokusundan haberdar etmezler.

Her bî-dimâğı sûzişine etmez âşinâ
Çıkmaz derûn-ı dildeki **bûy-ı kebâb-ı 'aşk** (G. 152/6)

2.23. Aşk-Kısmet/Kader

Âşıklar, sevgiliye duyulan sevginin akıbetini, bu durumun âşığa etkisini merak ederler. Bunun için de müneccimlere başvururlar. Şair, aşk talihinin açık olduğunu, yıldızı parlak bir sevgiliye düşkün olduğunu müneccimbaşından teyit ettirmiştir.

Dedi bir yıldızı yüksek güzele düşkündür
Tâli'-i 'aşkı müneccimbaşıya yoklatdık (G. 154/6)

2.24. Aşk-Kitap/Sahife

Şairler, aşkı bazen bir kitaba benzetmişler ve aşkın satırlara sığmadığını ve bu sebeple kitaptan okunarak öğrenilemeyeceğini dile getirmişlerdir (Kola 2016: 77). Âşık, sevgilinin yüzünde yeni çıkmış tüyleri aşk mevzusu eder. Âşık, ağlayan gönül sayfalarını ise aşk kitabına dönüştürür.

Nev-hatlarıñ hayâlin edip **fasl-ı bâb-ı 'aşk**
Kıldım **sahîfe-i dil-i zârı kitâb-ı 'aşk** (G. 152/1)

2.25. Aşk-Macera

Âşğın gönlündeki acılar, aşk ıstırapları gözlerinden yaş olarak akar. Bir müddet sonra bu gözyaşları kanlı akmaya başlar. Kanlı gözyaşları âşıklık alametidir. Âşık kanlı gözyaşlarını sevgiliye arz etmeli sevgilinin dikkatini üzerine çekmelidir.

Dide-i pür-hûnu kıl ol çeşmesâr-ı cânâ 'arz
'Aynı ile **mâcerâ-yı 'aşkı** et cânâna 'arz (G. 133/1)

2.26. Aşk-Maya

Aşkın esası, âşıkların yalvarma ve yakarmaları ile maşukların naz ve cilvelerini kapsayan sözlerden ibarettir.

Sühandır **mâye-i 'aşk** ile mahlûk
Niyâz-ı 'âşıkân u nâz-ı ma'sûk (K. 6/12)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

2.27. Aşk-Mecnûn

Aşkın tasavvur edildiği kavramlardan biri de aşkın sembol isimlerinden olan Mecnûn'dur. Divan şiirinde mecnun, deli, çıldırmış, delice seven anlamlarında da kullanılır. Mecnûn isminin geçtiği şiirlerde Leylâ ismi de ön plana çıkar. Eğer sema o ay yüzlü sevgilinin aşkıdan Mecnun gibi olmasaydı nesr-i tâ'ir (kartal takımıydı) onun başının üzerine yuva yapmazdı.

Zülf-i Leylâ mı per-i 'Ankâ mıdır bu gîsûvân
Kim hevâsıyla uçurmuş mürğ-i 'aklın 'âşıkân
Belki zencîrin sürür dîvânesidir kehkeşân
*"Olmasa **Mecnûn-ı 'aşkı** ol mehiñ ger âsmân
Nesr-i tâ'ir eylemezdi bâşı üzre âşiyân"* (Tah. XLVII)

2.28. Aşk-Mey/Şarap/Mest

Bâde, câm, piyâle, peymâne, mey gibi kelimelerle karşılanan şarap, Klasik Türk edebiyatı metinlerinde en çok adı geçen içecektir. Kimi zaman rengi, tadı, kokusu kimi zaman da sarhoşluk verici özellikleriyle estetik benzetmelere konu olmuştur (Kola 2016: 81). Beyitlerde geçen mey, şarap, bâde sözlükleri anlamdaş kavramlardır. Aşk, sarhoşluk türlerinden biridir. Âşık, aşk şarabıyla sürekli sarhoş olmayı, bu dünya nimetlerine bakıp hayran olmaya tercih eder.

Ben **humâr-âlûde-i 'aşkım** ne keyfiyyet ki bu
Dürdi-i derd ü mahabbet keyf-i sahbâdır bana (G. 14/3)

Âşıklar, sakiden bezme şarap bardağı avucunda ayağını (kadehi) basmalarını isterler. Aşk şarabının kadehiyle nasıl mest olduklarını sevgilinin görmesini arzu ederler.

Peymâne-be-kef sâki bu bezme ayagñ bas
Câm-ı mey-i 'aşkıñla mestâneligim gel gör (G. 74/4)

2.29. Aşk-Mıknatıs

Mıknatıs, demir gibi maddeleri kendine doğru çekme özelliğine sahiptir. Gönül, sevgilinin cezbeseine kapılır. Âşıkların da sevgiliyi kendilerine cezbedecek aşk adında kuvvetli mıknatısları vardır.

Gönül meczûbdur dildâra ammâ cezb için anı
Bizim de 'aşk derler bir kavî âhen-rübâmız var (G. 82/3)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

2.30. Aşk-Micmer/Buhurdan

Micmer, buhurdan, içinde tütsü yakılan kap anlamına gelir. Divan şiirinde âşğın ciğeri, gönlü ve hatta kendisi micmere benzetilir. Bu benzetmelerde yanma eylemi esastır (Pala, 1989: 344). Sevgilinin ateş gibi kırmızı renkli olan yanağı üzerindeki misk kokulu beni, âşıkların gönlünü aşk micmerine (buhurdan) koyup yakar.

Micmer-i ‘aşka koyup yakdı dil-i ‘uşşâkı
Âteşin ruhları üstündeki ‘anber gibi hâl (K. 24/25)

2.31. Aşk-Padişah

Sevgili, âşıkların nazarında padişahdır. Güzellik divanında âşğın gönlünün hali aşk sultanı sevgiliye arz edilince âşık sevgilinin kendisine borçlu olduğunu hayal eder. Âşğa göre aşkın sultanı bu borcunu birkaç öpme karşılığında ödeyebilir.

Edince **şâh-ı ‘aşka** sûret-i hâl-i dilim i’lâm
O şuhu baña birkaç bûseye medyûn yazmışlar (G. 84/2)

2.32. Aşk-Rüstem

Aşk, çok çeşitli oyunları, muammaları bilen bir pehlivandır, bir güreşçidir ve bir işaretinde onlarca sırrı açıklar (Çetindağ, 2011: 51). Rüstem, akıllılığı ile cesaretini birleştirerek İran’ın en ünlü millî kahramanı haline gelmiştir. Fars edebiyatında onun lakabı “uzun boylu, iri yapılı, güçlü” anlamlarına gelen Tehemten’dir (Yıldırım, 2008: 592). Âşıklar için aşkın güçlü Rüstem’iyle güreşmek mümkün değildir. Aşk yolcusu pehlivanın pes etmekten başka çaresi yoktur.

Güleşmek gelmez elden **Rüstem-i pür-zûr-ı ‘aşkı**ñla
Demekdir çâresi ey pehlevân el arkası yerde (G. 216/4)

2.33. Aşk-Safa

Süslü, parlak cam kadehten içenler oldukça safı veren, mutluluk getiren aşk gönüllerden eksik olmaz.

Tehi kalmaz **dil-i rûşen-safâ-yı ‘aşkdan** Vehbî
Bunu işrâb eder oldukça bâde-zîver-i minâ (G. 6/9)

2.34. Aşk-Sarhoş

Aşktan mest olanların tavırları serser, delice görülür. Âşıklar tarafından atılan sarhoşça naralar, birlikte söylenen tövbe duaları (zikir) gibidir.

Mest-i ‘aşkız böyle bi-hûşânedir etvârımız
Na’re-i mestânedir gül-bang-i istigfârımız (K. 52/1)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

2.35. Aşk-Sermaye

Âşıklar için esas mal mülk, aşktır. Hz. Muhammed'in kapısındaki eşiğin tozu âşıklar için bir kimyadır. Bu aşkın sermayesi her iki dünyada da âşıklarına kazanç sağlar, zenginlik verir.

Dü-âlemden gınâ verdi bana **sermâye-i 'aşkıñ**

Gubâr-ı âsitânın kîmyâdır yâ Resûla'llâh (N. 2/11)

2.36. Aşk-Sevda

Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından biri de siyah saçlarıdır. Aşk sevdasına tutulan âşıklar, sevgilinin saç telinde zorlu bir sınav sürecine girerler. Âşığın gönlü sevgilinin uzun saçlarında takılı kalır.

Âh kim sevdim yine bir sırma saçlı dilberi

Başıma **sevdâ-yı 'aşk** ile takındım telleri (K. 23/64)

2.37. Aşk-Sır

Aşk en büyük sırdır. Bu sırrı anlamak için önce aşkın dilini bilmek ve ardından şifrelerini çözmek gerekir. Aşkın dili, kuşdildir (Çetindağ 2011: 48). Aşkın sırrına vakıf olduğu zaman inananların ve inananmayanların hâlleri bir olur. Aşk konusunda bunlar adeta canciğer arkadaş olurlar.

Muhammed bî-muhammed hemdem oldu

Harîm-i râz-ı 'aşka mahrem oldu (K. 3/48)

2.38. Aşk-Şamata

Aşk acısı çeken âşıkların özelliklerinden biri de dayanılmaz yaralardan dolayı feryat ve figan etmeleridir. Çılgın bülbülün bağırıp çağırmaları ve zayıf, dermansız âşığın inlemeleri yüzünden gül bahçesi aşkın dehşet verici gürültüleriyle karmaşık bir hâl alır.

Çemende **velve-engiz-i şûr-ı 'aşk** oldu

Figân-ı bülbül-i şeydâ enîn-i 'âşık-ı zâr (K. 50/13)

2.39. Aşk-Tekke

Klasik Türk şiirinde aşk birçok mekâna benzetilir. Bu mekânlardan biri de tekkedir. Aşk tekkesine giren âşıklar, heveslerine göre dans eden rakkaslar gibi değil, İlahî aşk için dönen (zikreden) sofiler gibi olmalıdır.

Tekye-i 'aşkda devr eyle Hüdâ'ya dâ'ir

Dönme rakkâs-sıfat semt-i hevâya dâ'ir (G. 83/1)

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

2.40. Aşk-Yara

Aşkın açtığı yaralar, âşıkta derin izler bırakır, asla kapanmaz. Âşıklar, bir an sevgiliye kavuşmak isterler. Âb-ı hayat çeşmesinden içmek istemezler. Sonsuzluk suyunu arzulayanlar, aşk yarasının şehidi olamazlar. Âşıkların akarsuyu, kan fışkıran kılıçlarındaki sudur.

Teşne-i âb-ı hayât olmaz **şehîd-i zahm-ı ‘aşk**

Âb-ı tîg-i hûn-feşânî cûybârımdır benim (G. 189/3)

2.41. Aşk-Yol

Aşk yolunda ince belli bir sevgiliye kavuşmak imkânsızdır. Aşk bilmeyenler bu yolun kolay olduğunu sanırlar.

Niçe yıl geçmeli bir mûy-miyân sarmag için

Bilmeyenler **reh-i ‘aşk**ı belî âsân derler (G. 71/5)

2.42. Aşk-Yücelik

Güneş, çiğ tanelerini buharlaştırarak göğe yükselmelerine sebep olur. Aşk güneşinin (muhabbet mihri) ateşi de âşığın vücudunu çiğ damlaları gibi yok eder (Kurnaz, 1999: 295). Yüce aşk âleminin güneşi her şeyi cezbetmektedir. Nasıl ki gül yaprağına düşen çiğ tanesi güneşin tesiriyle bir an dahi olsun rahat bulmaz, erir. Âşık da bir an olsun aşkın tesiriyle rahat bulamaz.

Meczûb-ı mihr-i ‘âlem-i **bâlâ-yı ‘aşk**dır

Gül bisterinde eylemez ârâm jâlemiz (G.105/2)

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında şairler, aşka dair tasavvur ve tezahürlerini çeşitli benzetmeler ve mecazlarla dile getirmeye çalışmışlardır. 18. yüzyıl şairlerinden biri olan Sünbülzâde Vehbî Efendi, teşbihler, mecazlar ve tasvirler aracılığıyla aşkı tanımlamaya çalışmıştır. Sünbülzâde Vehbî Efendi aşkla ilgili onlarca kavram arasında ilgi kurmuş, aşkın tezahürleri hakkında duygularını dile getirmiştir. Divan şiirinde âşık, sevgili ve rakip geleneksel üçlünün ana unsuru olan aşk, Sünbülzâde Vehbî Efendi Divanı'nda hem beşerî hem ilahî yönüyle ele alınmıştır. İlahî aşk sınavının yolu beşerî aşktan geçmektedir. Aşk mefhumu Divan şiirine hâkim kültürel birikimler çerçevesinde dile getirilmiş, aşka dair tasavvurlarda okuyucunun hayal dünyasını canlandırma, estetik duygularına hitap etme amaçlanmıştır. Sünbülzâde Vehbî Efendi, aşkın tanımını yaparken Mecnûn, Rüstem gibi mitolojik kahramanlardan da yararlanmışır. Varılan sonuçlar

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

doğrultusunda Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin şiirlerinde aşkla ilgili tasavvurlarda çoğunlukla somut bazen de soyut mefhumlardan faydalanıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akün Ö. Faruk (2013). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: İSAM Yay.
- Ayvazoğlu, Beşir (2013). *Aşk Estetiği*. İstanbul: Kapı Yay.
- Batıslam, H. Dilek (2003). "Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm". *Folklor/Edebiyat* 9 (34): 186-199.
- Birgül, Fatih (2000). *Aşkın Halleri*. İstanbul: Sufi Kitap.
- Cürçani, Seyyid Şerif (1997). *Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yay.
- Çetindağ, Yusuf (2011). *Aşk Üzerine*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Devellioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Ekici, Hasan (2017). "Nev'i Divanı'nda Aşk Üzerine Teşbihler". *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi (The Journal Of Ottoman Studies)* 1 (1): 21-36.
- İbn Arabi (2009). *İbn Arabî, İlahî Aşk* çev. Mahmut Kanık. İstanbul: Kurtiş Matbaacılık.
- Kurnaz, Cemal (1999). "Güneş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, c. XIV.
- Kuzubaş, Muhammet (2010). "Muhibbî Divanı'nda Aşk Üzerine Teşbihler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3 (10): 409-419.
- Kaplan, Mahmut (2016). *Divan Şiirinde Aşk Şairin Gönül Miracı Adı Aşk*. Ankara: Gece Kitaplığı Yay.
- Kola, Fatma (2016). "Aşka Dair Bazı Tasavvurlar (XVI. Yüzyıl Divanlarındaki Aşk Redifli Gazellerden Hareketle)". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 2(2): 67-94.
- Kuru, Selim S. (2010). "Sünbül-zâde Vehbî". *İslam Ansiklopedisi*. C. 38: 140-141.
- Lauster, Peter (2000). *Aşk ve Aşkın Psikolojisi*. çev. Nurettin Yıldırım. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Mermer, Ahmet, N. K. Keskin (2005). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Pala, İskender (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Pürcevadi, Nasrullah (1998). *Can Esintisi*. çev. Hicabi Kırılancı. İstanbul: İnsan Yay.
- Selçuk, Bahir (2005). "Fuzûlî'de Gözyaşı". *EKEV Akademi Dergisi*. 25: 233-246.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ KİTABI

Sünbülzâde Vehbî Divanı Haz: Ahmet Yenikale, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Kahramanmaraş, 2012 [E-Kitap].

Yağcıoğlu, Songül (2010). "Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Aşk Anlayışı ve Sevgili Tipi". Turkish Studies, 5 (3): 559- 587.

Yıldırım, Nimet (2008). Fars Mitolojisi Sözlüğü. İstanbul: Kabalcı Yay.

Yöntem, Ali Canip (1946). Sünbülzade Vehbî, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.1: 81-104.

Yünügül, Suzan (2007). İhvan-ı Safa ve İbn-i Sinâ'da Aşk-Güzellik İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zöhre, Armağan (2014). "Muhibbî Divanı'nda Aşk ve Âşığa Dair Benzetmeler". TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 2 (3): 85-98.